

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(YÖNETİM BİLİMLERİ) ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE KAMU YÖNETİMİ DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ: TARİHSELLİK VE DİSİPLİNER BAĞIMLILIK

Doktora Tezi

Mustafa ALTUNOK

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(YÖNETİM BİLİMLERİ) ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE KAMU YÖNETİMİ DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ: TARİHSELLİK VE DİSİPLİNER BAĞIMLILIK

Doktora Tezi

Mustafa ALTUNOK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Birgül A. GÜLER

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(YÖNETİM BİLİMLERİ) ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE KAMU YÖNETİMİ DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ: TARİHSELLİK VE DİSİPLİNER BAĞIMLILIK

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Birgül A. GÜLER

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi 21/01/2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

(/ /)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Mustafa ALTUNOK

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

GRAFİKLER	iv
TABLOLAR	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	ix
BİRİNCİ BÖLÜM: TARİHTE SOSYAL BİLİMLER YA DA SOSYAL BİLİMLERİN TARİHSELLİĞİ	15
I. SOSYAL BİLİMLERİN DOĞUŞU VE DOĞDUĞU TARİHSEL KOŞULLAR	16
A. Sosyal Bilim Kavramı ve Sosyal Bilimlerin Doğuşu	16
B. Sosyal Bilimler ve Kapitalizm İlişkisi	23
II. EGEMEN PARADİGMA VE 20. YÜZYILDA SOSYAL BİLİMLER: DEVLET MÜDAHALESİNDE SOSYAL BİLİMLER	28
A. 1945'e Kadar Olan Dönem: <i>Sistem İçinde Sosyal Bilimler</i>	29
B. 1945-1980 Arası Dönem: <i>Sistem İçin Sosyal Bilimler</i>	33
C. 1980 Sonrası Dönem: <i>Sistem Destekli Sosyal Bilimler</i>	45
III. SOSYAL BİLİMLERDE İKİ TEMEL SORUN ALANI: EVRENSELLİK VE BAĞIMLILIK	53
A. Sosyal Bilimler Evrensel mi, Tarihsel mi?	53
B. Toplum Kaç Derecede Kaynar?	59
C. Sosyal Bilimlerde Tarihselliğin Anlamı ve <i>Tarihte Birlik - Çeşitlilik ilkesi</i>	62
D. Sosyal Bilimler ve Tarihsel Bir Sorun Alanı Olarak Bağımlılık	67
1. Bağımlılığın Anlamı ve Kuramsallığı	67
2. Bağımlılıkta Sosyal Bilimler	74
3. Sosyal Bilimlerin Bağımlılığı	82
IV. TARİHSELLİK VE BAĞIMLILIK EKSENİNDE MODERN YÖNETİM DÜŞÜNCESİ	89
A. Modern Yönetim Düşüncesinin Köken Sorunu ve Bilimsel Gelişim Süreci	90
1. Avrupalı Yönetim Bilim Düşüncesi	91
2. Amerikan Kamu Yönetimi Disiplini	102
B. Kamu Yönetimi Düşüncesinin Tarihselliği	109
C. Yönetim Düşüncesinin Sistem İçin Önemi: <i>Bağımlılığın Anlamı</i>	116
İKİNCİ BÖLÜM: DÜŞÜNSEL BATILILAŞMA SÜRECİNİN MEKANİZMALARI	125
I. DÜŞÜNSEL BATILILAŞMANIN EKONOMİK VE SİYASAL ZEMİNİ	126
A. Ekonomik Bağın Simgeselliği: <i>Kapitülasyonlar</i>	130
B. Reformlar ve Tanzimat	134

C. Tanzimattan Günümüze	141
II. EĞİTİM–BATILILAŞMA İLİŞKİSİ VE DÜŞÜNSEL BATILILAŞMANIN KURUMSALLAŞMASI.....	144
A. İlk Bilim Akademisi: <i>Encümen-i Daniş</i>	152
B. Dilde Bağımlılık ve Tercüme Odası.....	155
C. Yabancı Okullar	164
D. Yükseköğretim Sistemi ve Batı Etkisi	168
III. DÜŞÜNSEL BAĞIMLILIĞIN ENTELEKTÜEL KÖKLERİ	177
A. Kurucu Kadroların Yetiştirilmesi.....	178
B. Yurt Dışına Öğrenci Gönderme.....	184
IV. YÖNETİM DÜŞÜNÇESİNİN KURUMSALLAŞMASINDA YABANCI ETKİSİ	196
A. Mekteb-i Mülkiye: <i>İlk Kamu Yönetimi Kürsüsü</i>	205
B. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE)	216
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRK YÖNETİM YAZINI ÜZERİNE BİR BAĞ(IM)LILIK ANALİZİ	223
I. ARAŞTIRMANIN TEORİK ZEMİNİ	223
A. Araştırmanın Amacı ve Önemi	224
1. Araştırmanın Arka Planı	226
2. Benzer Araştırmaların Değerlendirilmesi	229
B. Araştırma Yöntemi	233
1. Araştırmanın Ana Sorusu.....	236
2. Araştırmanın Temel Savı	236
3. Alt Savlar	236
C. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları	237
1. Amme İdaresi Dergisi	237
2. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi	238
3. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Dergisi.....	238
4. Mülkiye Dergisi	239
5. Türk İdare Dergisi.....	240
D. Araştırmanın Uygulanması	241
II. KONU – YAKLAŞIM – KAVRAM ETKİLENMESİ	243
A. Yöntem Tartışmaları ve Yöntemsel Analizler	248
B. Devlet ve Sistem Analizleri.....	252
C. Genel Nitelikli Kamu Yönetimi Yazıları	255
D. İdare Tarihi	259
E. Kişi İncelemesi	262
F. Planlama ve Kalkınma	264
1. Genel Olarak Planlama	264
2. Kalkınma ve Kalkınma Planları.....	266
G. Kamu Kurumu ve Örnek Olay İncelemeleri	269
1. Genel Olarak Kamu Kurum ve Kuruluşları	269
2. Örnek Olay ve Kurum İncelemeleri.....	270
H. Personel Yönetimi ve İnsan Kaynakları.....	271
I. Reform	274
J. Yönetim Düşüncesinin Kuramsal ve Kavramsal Zemini	277

1. Yönetim Düşüncesinde Gelişmeler.....	278
2. Örgüt Kuramları	280
3. Yönetim Psikolojisi ve Yönetim Sosyolojisi	283
4. Yönetim Süreçleri	285
5. Kamu Politikası ve Karar Verme	285
6. Kavram İncelemeleri.....	286
K. Diğer Konular.....	289
1. İletişim ve Halkla İlişkiler.....	290
2. Teknoloji ve E-Devlet.....	291
3. Kongre Sempozyum ve Panel Yazıları	293
III. ETKİLENMENİN KARŞILIKSIZLIĞI	295
A. Etkilenmenin Coğrafyası.....	296
1. Atıf İncelemesi	296
2. Ülke İncelemeleri	304
3. Çeviriler ve Çeviri Dillerinde Yöneliş	308
B. Etkileşimin Diğer Yönü: Türk Akademisyenlerin Ana Akım Dergilere Etki Düzeyi	312
1. Public Administration (PA)	314
2. Public Administrative Review (PAR).....	316
3. Revue Française D'Administration Publique (RFAP).....	317
IV. ARAŞTIRMANIN TEMEL BULGULARI	319
SONUÇ.....	323
KAYNAKÇA	328
ÖZET	352
ABSTRACT	353

GRAFİKLER

<i>Grafik 1 31.12.2008 Tarihi İtibariyle Yurtdışında Öğrenim Gören Özel Öğrencilerin Ülkelere Göre Dağılımı</i>	191
<i>Grafik 2 31.12.2008 Tarihi İtibariyle Eğitim Düzeylerine Göre Yurtdışında Öğrenim Gören Özel Öğrencilerin Ülkelere Göre Dağılımı</i>	192
<i>Grafik 3 Resmi Burs İle Yurtdışına Gönderilen Öğrenciler</i>	193
<i>Grafik 4 1987-2004 Yılları Arasında Araştırma Görevlilerinin Gönderildiği Ülkeler</i>	195
<i>Grafik 5 Araştırma Görevlilerinin Ülkelere Göre Yıllar İtibari İle Dağılımı</i>	195
<i>Grafik 6 Araştırma Kapsamında Analiz Edilen Makale Sayıları</i>	243
<i>Grafik 7 Konu İncelemesinde Ele Alınan Makalelerin Sayısal Görünümü</i>	245
<i>Grafik 8 İncelenen Makalelerin Konulara Göre Oransal Dağılımı</i>	246
<i>Grafik 9 Konu İncelemesinde Yeralan Tüm Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı</i>	247
<i>Grafik 10 Yöntem Tartışmaları</i>	248
<i>Grafik 11 Devlet ve Sistem Analizleri</i>	252
<i>Grafik 12 Kamu Yönetimi (Genel)</i>	256
<i>Grafik 13 İdare Tarihi İncelemeleri</i>	259
<i>Grafik 14 Kişi incelemeleri</i>	263
<i>Grafik 15 Yıllara Göre Planlama Yazıları Grafiği</i>	265
<i>Grafik 16 Kalkınma ve Kalkınma Planları</i>	267
<i>Grafik 17 Genel Olarak Kamu Kurum ve Kuruluşları Makale Dağılım Grafiği</i>	270
<i>Grafik 18 Örnek Olay ve Kurum İncelemeleri</i>	271
<i>Grafik 19 Personel Yönetimi ve İnsan Kaynakları Konusunda Yazılan Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı</i>	272
<i>Grafik 20 Reform</i>	275

<i>Grafik 21 Yönetim Düşüncesi Konusunda Yazılan Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı</i>	278
<i>Grafik 22 Yıllara Göre Örgüt Kuramları Konulu Yazılar</i>	281
<i>Grafik 23 Yönetim Psikolojisi</i>	283
<i>Grafik 24 Yıllara Göre Kavram İncelemeleri</i>	287
<i>Grafik 25 İletişim ve Halkla İlişkiler Yazılarının Yıllara Göre Dağılım Grafiği</i>	290
<i>Grafik 26 Teknoloji ve E-devlet Yazıları</i>	292
<i>Grafik 27 Kongre Sempozyum Panel Yazılarının Yıllara Göre Dağılımı</i>	293
<i>Grafik 28 Atıf Analize Konu Edilen Eserlerin Yurtiçi ve Yurtdışı Olarak Oransal Görünümü</i>	300
<i>Grafik 29 Atıf Verilen Yabancı Kaynakların Ülkelere Göre Sayısal ve Oransal Görünümü</i>	300
<i>Grafik 30 Dergilere Göre Yerli ve Yabancı Referanslar</i>	302
<i>Grafik 31 Dergilere Göre Referans Kaynakların Yoğunlaştığı Ülkeler</i>	303
<i>Grafik 32 Atıf Verilen Eserlerin Basım Dili</i>	304
<i>Grafik 33 İncelenen Ülkelerin Ekonomik ve Siyasal Konumu</i>	305
<i>Grafik 34 Yıllara Göre Ülke İncelemelerinin Dağılımı</i>	306
<i>Grafik 35 Kuzey ve Güney Amerika'ya Yönelik Ülke İncelemelerinin Dönemsel Gelişim Çizgisi</i>	307
<i>Grafik 36 Dergilere Göre Çeviri Sayı ve Oranlarının Dağılımı</i>	310
<i>Grafik 37 1928-49 Yılları Arasında Yapılan Çevirilerin Hangi Dillerden Yapıldığını Gösterir Grafik</i>	310
<i>Grafik 38 1929' dan 2000'e Çevri Yapılan Makalelerin Çevrildiği Diller.</i>	311
<i>Grafik39 Public Administration Dergisi'nde İncelenen Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı</i>	315
<i>Grafik 40 Public Administration Review Dergisi'nde İncelenen Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı</i>	316
<i>Grafik 41 Revue Française Public D'Administration Publique Dergisi'nde İncelen Makale Sayıları ve Yıllar</i>	318

TABLÖLAR

<i>Tablo 1: 1869 Yılı Darülfünun Şubeleri ve Dersleri</i>	151
<i>Tablo 2: Türkiye’de Yabancı Dillerin Yıllara Göre Öncelik Sırası</i>	163
<i>Tablo 3: 1924’den Sonra Türkiye’ye Gelen Yabancı Eğitim Uzmanları</i>	183
<i>Tablo 4: İktisadi, İdari, Hukuk ve Mali Alanlarda Yurtdışına Giden Öğrencilerin Ülkelere Göre Dağılımı</i>	190
<i>Tablo 5: Dergiler ve Makaleler</i>	242
<i>Tablo 6: Atıf Analizine Konu Makaleler</i>	299

KISALTMALAR

a.g.k.: Adı geçen kaynak

a.k.: Aynı kaynak

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ADK: Ankara Devlet Konservatuvarı

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

ASPA: Amerikan Kamu Yönetimi Topluluğu

AÜHFD: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

CAG: Karşılaştırmalı Yönetim Grubu

CENIS: Uluslar arası Araştırmalar merkezi

Çev.:Çeviren

DB: Dünya Bankası

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DTCF: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

Ed.: Editör

FAO: Uluslar arası Gıda ve Tarım Örgütü

İİE: İşletme İktisadi Enstitüsü

ILO: Uluslar arası Çalışma Örgütü

IMF: Uluslararası Para Fonu

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü

KTÜ: Karadeniz Teknik Üniversitesi

MEHTAP: Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi

MIT: Massachusetts Teknoloji Enstitüsü

NAS: Amerikan Ulusal Bilimler Akademisi

NRC: Amerikan Ulusal Araştırma Konseyi

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

OECD: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

O-M: Organizasyon-Metot

PA: Public Administration

PAR: Public Administrative Review

RFAP: Revue Française D'Administration

s.:sayfa

S.:Sayı

SBF: Siyasal Bilgiler Fakóltesi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TODAİE: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü

UN: Birleşmiş Milletler

YÖK: Yüksek Öğretim Kurulu

GİRİŞ

Yönetim insan toplumlarının iktisadi ve toplumsal örgütlenme tarzı olarak tanımlanabilmektedir.¹ Bu tanımdan hareketle yönetim olgusunu bilimsel düzeyde ele alma iddiasında olan ve adına yönetim bilimi denilen düşünsel alanın temel uğraş konusunun insan toplumlarının iktisadi ve toplumsal örgütlenme tarzı üzerine yoğunlaşması gerekir. İktisadi ve toplumsal alana ilişkin etkinlikler ve ilişkiler bütününe cisimleştiği aygıt ise devlet olarak belirmektedir. Bu durumda yönetim bilim alanının temel inceleme nesnesinin devlet olgusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü iktisadi ve toplumsal alana ilişkin etkinlikler ve ilişkiler bütünü olarak devlet, yönetim biliminin merkez kavramıdır. Ancak devlet olgusunun yönetim bilimi için merkeze alınması yönetim biliminin devletin görünen yüzü olan bürokrasi aygıtıyla sınırlı olduğu sonucunu doğurmaz. Bu konuyu bürokrasi sorunu çerçevesinde ele alarak yönetim-siyaset ayrışmasını savunan ve evrensellik savı üzerine yükselerek idare aygıtı özelinde konuyu ele alan bir yaklaşım ise Amerikan kamu yönetimi düşüncesidir. Oysa tarihsel olarak insanlığın geldiği bu aşamada var olan kapitalist devlet evrensel bir devlet tipi olmadığı gibi; belli bir toplumsal evrede ortaya çıkan ve belli bir devlet tipi üzerine yoğunlaşan Amerikan kamu yönetimi anlayışının da evrensel olduğunu söylemek güçtür.

Tarihsel olarak belli bir toplumsal aşamada ortaya çıkmış olan iktisadi ve toplumsal örgütlenme biçimini konu edinen çalışmaların kendini evrensellik mitosundan² kurtarması ve konuya tarihsel bakış açısı ile yaklaşması daha sağlıklı bir değerlendirme olanağı verecektir. Bu çerçevede Türk kamu yönetimi düşüncesinin gelişimini konu edinen bu çalışmada metodolojik olarak tarihsel yaklaşımın kullanılması benimsenmiştir. İfade edilen haliyle tarihsel yaklaşımın ise bir kronoloji çalışması niteliğini anlatmak için kullanılmadığı belirtilmelidir. Tezde kullanılan haliyle tarihsellik; her tarihsel olgunun aynı zamanda bir toplumsallık taşıdığını ve bu nedenle içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal gerçeklikten soyutlanarak zaman ve mekan ötesi değerlendirilemeyeceğini anlatmaktadır. Dolayısıyla konusu Türk kamu yönetimi düşüncesinin gelişimi olan bu çalışma; sorunu, iktisadi ve toplumsal

¹ Birgül Ayman Güler, *Türkiye'nin Yönetimi Yapı*, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.14.

² *Evrensellik Mitosu* kavrasallaştırması Doğan Özlem'in aynı isimli makalesinden ödünç alınmıştır.

gerçeklikle, başka bir ifadeyle; içinde yaşanan toplumsal evrenin gerçekliğiyle ilişkisel olarak ele almaktadır.

Bir toplumun yönetsel düşünce sistematığının kendi gerçekliğinin ürünü olması önemlidir. Araştırmacıyı bu konuya sevk eden neden ise, Türk kamu yönetimi düşüncesinin kendi ihtiyaç ve beklentilerine uygun ve kendi içsel dinamiklerinin ürünü olarak gelişip gelişmediğini belirleme merakıdır. Bir ülkenin yönetme bilgisinin ne derece kendi dinamikleriyle belirlendiğini ve kendi ihtiyaç ve beklentilerinin gereği olarak kurumsallaşıp geliştiğini ortaya koymak önemlidir.³ Her disiplin az veya çok dış dinamiklerle etkileşim içerisine girmiş olabilir. Ancak sorun etkileşim olmaktan etkilenim olma boyutuna gelmişse başka bir ifade ile etkileme tek taraflı bir işleme bürünmüşse bunun sorgulanması gerekir. Çünkü ideoloji ve kaynaklar itibarıyla bağımsız gelişim gösteremeyen bir disiplinin bağımlı bulunduğu akımların müdahale ve yönlendirmeleriyle ekonomik ve toplumsal yapıyı şekillendirmesi söz konusu olacaktır. Öyle ki, bu durum, üretim ve bölüşüme ilişkin tercih ve sonuçları belirleyen bir disiplin alanı olarak kamu yönetimi için çok daha özel bir anlam taşımaktadır.

Üretim ilişkileri, iktidar yapısı ve yönetim aygıtı ile yakından ilgilidir. İktidar yapısı ve üretim biçimine göre egemen olanın kendi gereksinimi doğrultusunda kendi yönetme bilgisini üretmesi söz konusu olacaktır. Dolayısıyla farklı tarihsel süreçlerden geçmiş, farklı dinamikler üzerine inşa edilmiş olan toplumların yönetme bilgisinde farklılıklar bulunması da olağandır. Amerika'nın ve Avrupa'nın kendi tarihselliği içerisinde yönetsel önceliklerinin farklı olması mümkündür. Bu durumun Türkiye üzerine yansımaları ise bağımsız bir yönetme bilgisini var olma düzeyini belirleyebilmek adına incelenmeye değer bir konudur.

Ayrıca bilginin üretildiği tarihsel-toplumsal düzlemin gerçekliğiyle örtüşmesi bilimin toplumsal işlevselliği açısından önemli bir belirleyici olacaktır. Aksi durumda başka bir toplumsal gerçekliğin düşünsel dinamiklerinin ürettiği bilginin öncelikler ve yapı itibarıyla onunla örtüşmeyen başka bir toplumsal alanda yapıcı

³ Disiplinin iki önemli temsilcisi olarak görülen W. Wilson ve M. Weber'in çabalarını kendi ülkeleri için en uygun yönetsel sistemi gerçekleştirmeye yoğunlaştırdıklarını belirtmeleri bu noktada dikkat çekicidir.

etkisi sınırlı kalacaktır. Aynı şekilde başka bir pratik hayatın gerçekliğinin ürünü olarak üretilen bir bilgi sistematığı de, o iktisadi ve toplumsal yapı ile paralel olmayan bir ortam içerisinde yapıcı etkilerden çok yıkıcı sonuçlar doğurabilecektir.

Taşıdığı önem gözönünde tutularak bu tezin temel sorunsalı, Türkiye’de kamu yönetimi düşüncesinin *kurucu unsurları* ve *gelişim çizgisini* bütüncül bir yaklaşımla inceleyerek doğu-batı, güney-kuzey veya sosyalist-kapitalist ayrışmaları çerçevesinde ne derece evrensel nitelikli olduğunun irdelenmesi ve bu disiplinin tanımlayıcı özelliklerinin belirlenerek bağımsız bir disiplin olma düzeyinin sorgulanmasını içermektedir. Bu noktada bağımsız bir kamu yönetimi düşüncesi gerçekleştirilebilir miydi veya nasıl gerçekleştirilebilir sorularına yanıt aramak ise bu çalışmanın kapsamı içerisinde değildir.

Türkiye’de kamu yönetimi düşüncesinin gelişimi konusu incelenirken onu karakterize edeceği düşünülen iki kavram ile birlikte kullanılması uygun görülmüştür. Bu kavramlar *tarihsellik* ve *bağımlılık* kavramlarıdır. Tez olarak hazırlanan bu çalışmanın adı “*Türkiye’de Kamu Yönetimi Düşüncesinin Gelişimi: Tarihsellik ve Disipliner Bağımlılık*” olarak düşünülmüştür. Bu bağlamda araştırmanın temel savı “*Türk kamu yönetimi düşüncesi, kendi iktisadi ve toplumsal gerçekliğinin bir ürünü ve içsel dinamiklerinin belirlediği bir düşünsel alan olarak değil, tarihsel temelli bir yapı içerisinde ve dışsal etki ile gelişmiştir*” biçiminde özetlenebilir.

Tezin temel savını sınamaya yönelik olarak araştırma üç bölüm üzerine inşa edilmiştir. Bu bölümlerden *Tarihte Sosyal Bilimler ya da Sosyal Bilimlerin Tarihselliği* birinci bölüm; *Düşünsel Batılılaşma Sürecinin Mekanizmaları* ikinci bölüm; *Türk Yönetim Yazını Üzerine Bir Bağımlılık Analizi* başlıklı kısım ise üçüncü bölümü oluşturmaktadır.

Birinci bölümde önce genel olarak sosyal bilimlerin tarihsel niteliğine ve bu tarihsel niteliğin iktisadi sistem içerisinde nasıl bir işlevsellikle donatıldığına ilişkin bir tartışma yürütülmektedir. Sosyal bilimler için yapılan tartışma bir sosyal bilim dalı olarak kamu yönetimi düşüncesinin tarihsel niteliği ve hegemonik sisteme bağlı kimliği öne çıkarılarak daha spesifik bir konumda ele alınmaya çalışılmaktadır.

Sosyal bilimlerin hangi tarihsel koşullarda ve gereklilik içerisinde doğduğu ve içinde yetiştiği tarihsel koşullarla nasıl sıkı sıkıya bağlı olduğu konusu incelenmektedir. Öyle ki modern anlamda sosyal bilimlerin kapitalizmle yakın ilişkili olarak ilerleyen gelişim serüveni; 1945'e kadar olan dönem için *sistem içinde sosyal bilimler*, 1945-80 arası dönem *sistem için sosyal bilimler* ve 1980 sonrası dönem için ise *sistem destekli sosyal bilimler* betimlemesi çerçevesinde ele alınmıştır. Daha sonra sosyal bilimler için iki temel sorun alanı olarak görülen *evrensellik* ve *bağımlılık* konuları tartışılmıştır. Bu tarihsellik ve bağımlılık ekseninde bir sosyal bilimsel çalışma alanı olarak kamu yönetimi düşüncesinin konumu üzerine yürütülen bir tartışma ile tezin ilk bölümü sonuçlandırılmıştır. Tezin ilk bölümünde Türk kamu yönetimi düşüncesinin önemli bir karakteristiği olduğu savlanan tarihsellik sorunu genel olarak sosyal bilimler ve özel olarak kamu yönetimi disiplini çerçevesinde ele alınmaktadır.

Düşünsel Batılılaşma Sürecinin Mekanizmaları başlığıyla incelenen ikinci bölümde ise, tezin ana savlarından biri olan bağımlılık sorunun maddi ve kurumsal zeminini oluşturan arka planına bakılmaktadır. Bu bölümde düşünsel bağımlılık konusu bugünkü düşünce sistemimizin temellerinin atıldığı ve Osmanlı son döneminde başlayan batılılaşma çalışmalarıyla birlikte ele alınmaktadır. Bu bölümde önce düşünsel bağımlılığın biçimlendiği ekonomik ve siyasal zemininin genel özellikleri ortaya konulmaya çalışılmakta ardından eğitim kurumlarının batılı tarzda nasıl biçimlendiği ve biçimlenme sürecinin düşünsel yapımızı nasıl etkilediği konulu bir tartışma yürütülmektedir. Bu tartışma yürütülürken düşünsel batılılaşmaya ilişkin kurumsal yapılanış ve düşünsel bağımlılığın entelektüel kökleri konularına vurgu yapılmaktadır. Düşünsel bağımlılığın entelektüel kökleri bugünkü yönetim düşüncesi alanını biçimlendirmesi adına ayrıca önemsenmekte ve kurucu kadroların Osmanlı'dan günümüze nasıl yetiştirildiği incelenmektedir. İkinci bölüm yönetim düşüncesinde kurumsallaşmayı anlatan kamu yönetimi okulları üzerine bir değerlendirmeye tamamlanmaktadır.

Tezin üçüncü bölümü *Türk Yönetim Yazını Üzerine Bir Bağımlılık Analizi* başlığıyla sunulmaktadır. Bu bölümde Türkiye'de kamu yönetimi düşüncesinin gelişiminde önemli bir yeri olan ve devamlılık gösteren beş temel süreli yayın

incelenmektedir. Disiplin yazınının genel karakteristiğini ortaya koyabileceği varsayılan bu dergiler *Amme İdaresi Dergisi*, *Türk İdare Dergisi*, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *Mülkiye Dergisi*, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*’nden oluşmaktadır.

Bilimsel bir alana ilişkin üretilen kaynakların incelenmesi o ülkenin adı geçen bilimsel alanda hangi düzeyde olduğunu göstermesi açısından değerlidir. Çünkü o bilimsel alanda üretilen eserler, ilgili alanın genel olarak ideolojik ve coğrafi yönelişini gösterebilecek verileri de içermektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde kamu yönetimi düşünsel alanında ülkede üretilen malzemenin incelenmesi, bu disiplinler alanın yönelişini gösterecek en iyi veri sağlayıcılardır.

Tezin üçüncü bölümü Türk yönetim yazını üzerine bir *bağımlılık analizi* incelemesini içeren ampirik bir çalışmadan oluşmaktadır. Bu bölüm için yoğun bir kütüphane çalışması yürütülmüştür. Bu çerçevede belirlenen beş temel derginin yayınlanmaya başladığı tarihten 2000 yılına kadar olan dönemde yer alan makaleler çalışma kapsamına alınmıştır. Bu anlamda yer alan makalelerin isimleri yazarları ve içeriğine ilişkin önce varsa dergi bibliyografyalarından yararlanılmıştır. Ancak bibliyografyaların yetersiz olduğu gözlenmiş ve TODAİE Kütüphanesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi ve Milli Kütüphane başta olmak üzere birçok kütüphanede bu süreli yayınlar üzerine inceleme ve kayıt çalışması yapılmıştır. Önce bir fihrist çalışması için dergilerden başlık yazar ve konu taraması yapılmıştır. Böylece adı geçen beş dergide toplam on binden fazla makale ismine ulaşılmıştır. Bu makaleler sınıflandırılarak çalışma kapsamına girenler kayıt altına alınmıştır. Kişisel olarak sahip olunan dergilerde yeralanlar dışında kalan ve çalışma kapsamına giren makalelerin tamamına yakını fotokopi, tarama veya fotoğraflama yöntemleriyle biriktirilmiştir. Dergi olarak sahip olunan sayılarda yer alan materyaller ve fotokopi yayınlara ek olarak yaklaşık 80 Gigabyte digital makale kaydı bilgisayara depolanmıştır. Bu fotoğraflama ve kayıt çalışması yaklaşık altı ay sürmüştür. Bu makaleler içerisinden inceleme türüne göre gerekli veriler ayrıştırılmış ve analiz için hazır hale getirilmiştir. Daha sonra bu veriler nitel ve nicel analize tabi tutulmuşlardır.

Bu bölümde yapılan yazın analizi iki temel boyut üzerine yapılandırılmıştır. Bu boyutlardan ilki, içerik-yaklaşım-kavram etkilenmesini kapsayan bir konu analizi

çalışmasıdır. Üçüncü bölümün ikinci boyutu ise etkilenmenin coğrafyasını ortaya koymak adına yürütülen niceliksel temelli bir araştırmadan oluşmaktadır. Konu analizi temalı birinci boyutta Türk kamu yönetiminde incelenen dönemde öne çıkan yazılar konu başlıklarına ayrılmış ve bu konu başlıkları incelenirken dikkat çeken yönleri vurgulanmıştır. Ayrıca bu kısımda Türk kamu yönetimi yazınının kavramsal gelişimi üzerine de kısa bir değerlendirme bulunmaktadır. Bölümün ikinci boyutunda yer alan etkilenmenin coğrafyası kısmı ise Türk kamu yönetimi yazınının niceliksel olarak dışsal kaynaklardan etkilenme düzeyini gösterebilmek üzere belirlenen üç temel araç üzerinden analize konu edilmektedir. Bu araçlar yapılan çevirilerin dillerini, ülke incelemelerindeki yönelişi ve yönetim yazınına yön veren makalelerin referans olarak hangi kaynaklara yöneldiği sorununa eğilmektedir.

Tezin üçüncü bölümünde ayrıca tez başlangıcında inceleme kapsamında düşünülmemekle birlikte yabancı dergiler üzerine de genel bir niceliksel araştırma kısmına yer verilmektedir. Bu konu *Etkileşimin Diğer Yönü: Türk Akademisyenlerin Ana Akım Yabancı Dergilere Etki Düzeyi* başlığı altında ele alınmıştır. Bu kısımda daha önceki bölümlerde dışsal kaynaklardan etkilenme düzeyi araştırılan Türk kamu yönetimi yazınının kendisinin dışsal kaynakları etkileyip etkileyemediği konusu incelemenin temelini oluşturmaktadır. Böylece Türk yönetim yazının dış kaynaklardan etkilenme düzeyi yanında Türk akademisyenlerin dış kaynakları etkileme düzeylerini de görmek mümkün olmuştur. Araştırmanın nicel analiz kısmı elde edilen veriler doğrultusunda *Etkilenmenin Karşılıksızlığı* başlığı altında toplanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde de genel olarak benimsenen tarihsel bakış açısı korunmuştur. Ayrıca bu bölümde bazı nitel ve nicel araştırma tekniklerinden yararlanılmaktadır. Bu çerçevede önce konuyla ilgili olarak yapılan benzer araştırmalara ilişkin kısa değerlendirmelere yer verilmiş ve bunlar yapılırken kullanılan tekniklerinden bahsedilmiştir. Ayrıca ele alınan bu çalışmalardan yöntemsel olarak yararlanılmıştır. Kullanılan konu incelemesi ve atıf incelemesi teknikleri literatürde bilimsel olarak kabul gören inceleme teknikleridir. Bu teknikler yardımı ile konunun pek çok boyutuna bakmak mümkün olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHTE SOSYAL BİLİMLER YA DA SOSYAL BİLİMLERİN TARİHSELLİĞİ

Tarihte bilgi üretiminin kökeni insanın yaşama pratiğinin bir parçası olarak onunla gelişmiş ve süreç içerisinde sistematize bir niteliğe bürünmüştür. İlk taşın atılmasından ilk ateşin yakılmasına insanlık tarihi içerisinde yaşama-bilme ilişkisi, zamanla öğrendiğinden yeni bilgiler üretme şeklinde ifade edilebilecek bir ivmelenmeyle gelişmesini sürdürmüştür. İster dinsel, ister felsefi, ideolojik veya pratik karakterli olsun, bilgi birikim sürecinin kökeninin çok uzun bir tarihsel geçmişe dayandığı tartışılmayacak bir gerçektir. Ancak bu bilgi birikim sürecinin kronolojisinin çıkarılması bu çalışmanın kapsamı içerisinde irdelenecek bir konu değildir.

Bu çalışmada konu daha spesifik bir alana (sosyal bilimler özeline indirilecek) ve bu alan içerisinde kurulacak ilişkisellik çerçevesinde bir sosyal bilim dalı olarak kabul edilen kamu yönetimi düşüncesi çerçevesinde ele alınacaktır. Ancak kamu yönetimi düşüncesinin durumunu anlamayı kolaylaştırmak adına sosyal bilimlerin genel tarihsel görünümü ve kamu yönetimi düşüncesinin de şekillenmesine yansıyan yanları tartışmanın önemli bir parçasını teşkil etmektedir.

Toplumsal alana ait olan bilginin toplumsal karakterli tüm olguları ve bu olguların kökenine kadar uzanan bir serüveni (devlet, toplum, sınıf, iktidar, kurum, aile vb.) içermesi nedeniyle derin bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Ancak bu çalışmada sosyal bilimler kavramsallaştırması ile anlatılmak istenen modern anlamda sosyal bilim düşüncesidir ki; o da kapitalizm denilen tarihsel evrenin bir ürünüdür. Başka bir ifade ile modern sosyal bilimler aslında kapitalist sosyal bilimlerdir. Bu sınırlama içerisinde kalındığı için baskın konuma gelememiş toplumsal karakterli ama kapitalizm öncesi dönemli bilgi üretim süreçleri ile daha yakın dönemli olmasına karşın ikinci planda kalmış sosyalizm temelli ekonomi politik veya bilimsel sosyalizm konuları ile farklı sosyal bilim açılımlarına ilişkin tartışmalara bu çalışmada girilmeyecektir. Belirtilmesi gereken başka bir nokta ise sosyal bilimlerin tarihselliği meselesidir. Sosyal bilimlerin tarihselliği ile anlatılmak istenen ne tarihte

sosyal bilimlerdir, ne de sosyal bilimler tarihidir. Sosyal bilimlerin tarihselliği, tarihte sosyal bilimsel gelişmenin izlerini sürmekten daha geniş bir anlam taşır. Genel olarak düşünüldüğünde sosyal bilimlerin tarihte izlediği gelişim çizgisi aslında onun tarihselliğinin yansımasıdır. Ancak sosyal bilimlerin tarihselliği bu gelişim çizgisini kapsayan ve ona belli bir düşün yüklemesi yapan bir kavramsallaştırmanın da adıdır.

I. SOSYAL BİLİMLERİN DOĞUŞU VE DOĞDUĞU TARİHSEL KOŞULLAR

Sosyal bilimlerin doğduğu koşulları ve tarihsel gelişim çizgisini bilmek sosyal disiplinler çalışma alanlarının bugününü ve üstlendiği rollerin arka planını anlama konusunda önemli ipuçları verecektir. Çünkü sosyal bilimlerin tarihi aslında ekonomik ve toplumsal olarak kapitalizmin tarihselliğiyle örtüşür. Tarihin belli bir evresinde belli bir iktisadi ve toplumsal sistemde ortaya çıkan gerçekliğe ve ona özgülünen değerlere içseldir.

Çalışmanın bu kısmında sosyal bilimin ne olduğu ve nasıl bir tarihsellik taşıdığına ilişkin değerlendirmeler üzerinde durulacaktır. Sosyal bilim nedir sorusuyla başlanacak olan bu kısımda genel bir kavramsallaştırmadan sonra sosyal bilimin kapitalizm ile ilişkisi ve tarihselliğine ilişkin bir tartışma yürütülecektir.

A. Sosyal Bilim Kavramı ve Sosyal Bilimlerin Doğuşu

Sosyal bilimler genel olarak toplumsal alana ve toplumsal alanın öğelerine ilişkin sistematik bilgilerden oluşur. Bu bağlamda sosyal bilim, toplumu ve toplum içerisinde insanı, insan-insan, insan-toplum ve insan-eşya ilişkileri temelinde sistemli bir biçimde incelenmesini amaçlayan, bilimsel yöntemlere uygun olarak üretilmiş düzenli bilgilerden oluşur.⁴

Tarihsel ve toplumsal bir gerçeklik olarak sosyal bilimlerin ortaya çıkışı belli bir ihtiyacın karşılanmasına dönük bir nitelik taşır. Bu ihtiyacın kodları ise, onun doğduğu ortamda ve tarihsel koşullarda aranmalıdır. Temelleri daha önceye dayandırılabilse de günümüzde kullanılan biçimiyle bağımsız bir sosyal bilimin kuruluş dönemi olarak onsekizinci ve özellikle ondokuzuncu yüzyıllar kabul

⁴ Tahir Erdoğan Şahin, *Sosyal Bilimlere Giriş*, Dikey Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 17.

edilmektedir.⁵ Belirtilen dönemin tarihsel açıdan bazı önemli olay ve süreçlerle örtüşmekte olması rastlantısal bir durum değildir. Aynı zamanda ilişkisel ve zaman zaman geçişken olan bu süreçlerden bazıları, aydınlanma, kapitalistleşme, sömürgeleşme ve modernleşme süreçleridir. Ayrıca adı geçen dönemde Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi gibi çok önemli iki tarihsel olaya da tanık olunmuştur. Bu dönem, kapitalistlerin belli başlı devletlerde, devlet ve toplumsal iktidarı ele geçirmeleriyle karakterize olan dünya tarihi açısından önemli bir dönüm noktasını yansıtmaktadır.⁶

Modernleşme süreci 16. yüzyılda başlayıp 20. yüzyıla kadar devam eden ve kapsadığı zamansal kesit içerisinde yer alan belli bir dönüşümü de anlatan bir süreçtir.⁷ Modernleşme sürecinin en önemli kırılma noktasının aydınlanma çağı olduğu ve modernitenin bir aydınlanma projesi olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir.⁸ Kapitalizm ise, 18. ve 19. yüzyılda baskın bir ekonomik örgütlenme biçimi olarak yükselen sermaye egemenliğine dayalı toplumsal aşamadır. Dar anlamıyla kârlılık, rasyonalite ve rekabet temelinde şekillendiği kabul edilen kapitalizm kavramı daha geniş bir anlamda ise; kapitalist ekonomik faaliyet ve kapitalist üretim tarzının egemen olduğu işletmelerin tamamını kapsayacak şekilde kullanılan kuramsal ve ideolojik bir üst yapı modelidir.⁹ Kapitalizmin gelişim sürecinde iz bırakan bir aşama ise vahşi kapitalist dönemle özdeşleşen “sömürgeleştirme” sürecidir. Bu süreç dünyanın en ücra köşelerine kadar bütün bölgelerinin ekonomik yapılarını köklü bir biçimde alt üst etmiştir. Bütün halklar dünya pazarının işleyişinden etkilenmişler ve uluslararası işbölümüne katılmışlardır.¹⁰

Bu dönem insanlığın kapitalist toplum aşamasına evrilmesiyle karakterizedir. Gerçekten son iki yüzyılda sanayi devrimlerinin ve kapitalistleşme sürecinin dışında kalan ülkeler modern bilimi geliştiremedikleri gibi, kendi geleneksel bilimlerini de

⁵ Maurice Duverger, *Sosyal Bilimlere Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, s.13.

⁶ Immanuel Wallerstein, *Sosyal Bilimleri Düşünmemek*, (Çev: Taylan Doğan), Avesta Yayınları, İstanbul, 1999, s. 349.

⁷ Gencay Şaylan, *Postmodernizm*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 43.

⁸ İlhan Tekeli, *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 25.

⁹ Kuvvet Lordoğlu, *Kapitalizm*, BDS Yayınları, İstanbul, 1996, s. 10-11.

¹⁰ Serge Latouche, *Dünyanın Batılılaşması*, (Çev: Temel Keşoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 33.

koruyamamışlardır.¹¹ Bu tarihsel evrede ortaya çıkan yeni ekonomik sistem ile onun için yaşamsal zemini oluşturacak olan toplumsal ve siyasal sistemin uyumlaştırılması zorunlu görünmektedir. Bir yandan bireysellik temelinde yükseltilecek toplumsal değerlere anlam yüklemesi yapılırken diğer yandan sistemin akışkanlığını artırıcı toplumsal, siyasal ve hukuksal düzenlemelerin alt yapısı hazırlanmalıdır. Belirtilen zemin hazırlığı adı geçen alanlara ilişkin müdahale olanaklarını sağlayacak bilgi birikim sürecinin önemini artırmaktadır. Çünkü gelinecek yeni süreçte yalnızca üretim yönetimine ilişkin bilgilere değil ayrıca elde edilen ürünün üretim sürecinden tüketim aşamasına kadar her aşamasında vazgeçilmez olan insan unsuruna, onun içinde varlık bulunduğu toplum gerçeğine ve bu gerçek için yaşam alanını belirleyen en üst otorite olarak devlet aygıtına ilişkin kodlara ve bu kodları anlamlandıracak bilgi birikim sürecine ihtiyaç vardır.

18. ve 19. yüzyılda Batı’da büyük ölçekli ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümler ve beraberinde taşıdığı büyük krizleri anlamak için sosyal bilimlere ciddi bir şekilde ihtiyaç vardır. Egemen güçlerin sosyal bilimlerden beklediği, sosyal hayatın denetim altına alınması, sosyal değişiminin çapının sınırlı tutulması, sosyal düzende istikrar ve dengenin sağlanmasıdır.¹² Bir yandan yeni sürece işlerlik kazandırmak için bu yeni toplumsal yapıya ilişkin kodların belirlenmesine ve çözümlenmesine ihtiyaç doğmuşken, diğer yandan yeni durumun ortaya çıkardığı patolojik yansımaları anlama ve çözüm üretmeye yönelik de bir gereksinme olduğu ortadadır. Bu gereksinme dolayısıyla bugünkü anlamda sosyal bilimler, varoluşlarını ve günümüze uzanan devamlılıklarını modernliğe borçludur. Onların varlık nedenleri ve hayat alanları modernliktir.¹³

Modern anlamda sosyal bilimler tarihinin bize öğrettiği şey, toplum bilimlerinin doğa bilimlerinin etkisiyle, onlardan esinlenerek ve onları taklit ederek doğmuş olduklarıdır. Bu konuda bilim tarihçilerinin ortaklaşa işaret ettikleri ilham kaynağının da Newton ve onun genel kuramı olduğunu söylemek mümkündür.¹⁴ Pozitivist yaklaşım doğa bilimlerinden esinlenerek sosyal bilimler kurulumunda

¹¹ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 22-23.

¹² Sezgin Kızılcıkel, *Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırma*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 47.

¹³ A.k., s. 1.

¹⁴ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 199.

önemli bir rol üstlenmiştir. Öyle ki, ondokuzuncu yüzyıl sosyal bilim anlayışı, doğa bilimlerinde bulunduğu düşünülen yasalara benzer yasalar arama tutkusunun sonucudur aynı zamanda.¹⁵ Bu yönüyle sosyal bilimler de toplumsal düzenin istikrarlı biçimde kurulmasına katkıda bulunmak amacıyla pozitivizmi referans kabul etmiştir.¹⁶ Çünkü sosyal bilim, modern dünyaya ait bir girişimdir. Kuruluşunda onun da üzerine düşeni yaptığı ve parçası olduğu modern dünyada, gerçeklik hakkında, bir biçimde ampirik olarak doğrulanan sistemli, dünyevi bilgi üretme çabasına dayanmaktadır.¹⁷

Sosyal bilimler, modernliği anlama çabası üzerine kurulmuştur. Genel olarak düşünüldüğünde sosyal bilimlerin ilgi alanı, modernliğin sıkıntıları ve bunun problematik doğasına yöneliktir. Genel bir işlevsellik içerisinde değerlendirildiğinde sosyal bilimler, modernliğin ürünü olan yapıları anlama, onun açmazlarını kavrama ve sorunlarına çözüm üretme girişimi olarak görülebilir.¹⁸ Sosyal bilimlerin modernizm ve modernleşme süreciyle doğrudan bir ilişki içerisinde olduğu düşünüldüğünde onu anlama noktasında modernizmin anlaşılmasının önemi daha iyi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle modernizmin yapı taşlarını da yansıtacak şekilde onun temel özelliklerine bakmak yararlı olacaktır.

Modernizm içerisinde kendi kendini belirleyen bir bireyin toplumun temelini oluşturduğu düşüncesi vardır. Ekonomik, sosyal ve idari alanlarda rasyonalizasyon; başka bir deyişle, araçsal aklın iddialarının evrenselleştirilmesi gerekmektedir. En uygun siyasal sistem olarak demokrasinin benimsemesi yanında uluslararası ilişkilerde temel aktörler olarak ulus devletler dikkat çekmektedir. Bu nedenle ulusal sınırlar korunmalı ve ulus bilinci geliştirilmelidir. Batı uygarlığının dünyanın diğer yörelerindeki uygarlıklara karşı kesin bir üstünlüğü söz konusudur. Dolayısıyla batı uygarlığının tüm kurumları dünyanın her yanına yayılmalıdır. Bilimin yardımıyla yeni keşifler ve teknolojik gelişmeler sonucu insanın doğa üzerindeki denetimi sürekli artırılarak, sonsuz kalkınma ve ilerleme sağlanması hedeflenmektedir. Ekonomik alanda kitle üretimi, sanayileşme ve kalkınma tüm dünya insanlarına refah

¹⁵ C. Wright Mills, *Toplumbilimsel Düşün*, (Çev: Ünsal Oskay), Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 36-37.

¹⁶ Sezgin Kızılcıkelik, *Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırma*, s. 47.

¹⁷ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 11-12.

¹⁸ Sezgin Kızılcıkelik, *Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırma*, s. 1.

ve mutluluk getirecektir. Bu nedenle bütün ekonomiler bu yönde bir seyir izleyecek biçimde planlanmalı ve yönlendirilmelidir. Sağlıklı bir toplum için sosyal ve siyasal alanlarda meşruluğun kaynak ve dayanağının dünyevi otoritelere devredilmesi yani sekülerleştirilmesi gerekir. Son olarak düzen, hiyerarşi, otorite bütün kurumların en temel özellikleridir.¹⁹

Modernizmin özelliklerine bakıldığında bireycilik, rasyonalizasyon, demokrasi, ulus devlet, üstün batı uygarlığı, sekülerizm, düzen, hiyerarşi, otorite ve evrensellik gibi temel öğelerin öne çıktığı görülmektedir. Bu öğelerin sosyal bilimlerin temel dallarının en çok uğraştığı kavramlar olduğu ortadadır. Sadece bu gösterge bile modernizmle ve modernizmin değerleriyle sosyal bilimlerin ne kadar sıkı sıkıya bağlı bir ilişki içerisinde olduğunu göstermeye yetmektedir.

Ondokuzuncu yüzyıl boyunca sosyal bilim faaliyetlerinin sürdürüldüğü belli başlı beş yer vardır. Bunlar; dünya kapitalizminin merkezi olan Büyük Britanya, Fransa, Prusya, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. Araştırmacıların ve üniversitelerin çoğunluğu bu beş yerde toplanmıştır. Bugün hâlâ okutulan ondokuzuncu yüzyıl eserlerinin çoğunun, bu beş yerden birinde yazılmış²⁰ olması dikkat çekicidir. Örneğin 1945'ten önceki dünya tarih yazımına ilişkin üretimin en azından % 95'i bu beş tarihsel ulus ya da bölgenin hikayesidir. Diğer %5 ise büyük ölçüde Hollanda, İsveç ya da İspanya gibi daha az güçlü birkaç Avrupa devletinin tarihidir.²¹

Toplumsal açıdan yeni bir dönem olan kapitalist toplum evresi ile sosyal bilimlerin kuruluşunun dönemdaş olmasının tesadüfî bir durum olmadığı ortadadır. Çünkü belirtilen dönemde modern devletin kararlarını dayandırabileceği daha kesin bilgiye ihtiyaç duyması söz konusudur.²² Bu yönüyle bakıldığında ortaya çıkan yeni dönemin ihtiyaç ve beklentilerinin ürünü olan sosyal bilimler, aynı zamanda yeni sistemin temel karakteristiği olan işbölümü ve uzmanlaşmayı da kendi içerisinde barındırmaktadır.

¹⁹ Ömer Demir, *Bilim Felsefesi*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s. 121.

²⁰ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 22.

²¹ Immanuel Wallerstein, *Amerikan Gücünün Gerileyişi*, (Çev: Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 84.

²² Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 15.

Fransız Devrimi sonrasında siyasal liderlerin çok fazla bilgiye ihtiyaç duyması, yeni disiplinlerin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Bunlar esasta iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji olmak üzere üç temel disiplini içermektedir. Bunun nedeni, 19. yüzyılın hakim liberal ideolojisinin, modernitenin üç toplumsal alanın ayrışmasıyla tanımlandığını ileri sürmesinden; böylece, pazar, devlet ve sivil toplumun farklı alanlar olduğu ve bu nedenle farklı mantıklara göre işlediği savunusundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu alanların her birinin farklı yollarla incelenmesi, diğer bir ifadeyle; pazarın iktisatçılar tarafından, devletin siyaset bilimciler tarafından ve sivil toplumun ise sosyologlar tarafından incelenmesi gerektiği düşüncesi öne çıkmaktadır.²³ Buradan sosyoloji, siyaset ve ekonominin sosyal bilim mantığı içerisinde ayrı birer bilim olduğu anlayışının, eski geleneksel toplum düzenlerinin sanayi devriminin etkisiyle sarsılması sonucunda ortaya çıkan sorunlara çözüm arayışıyla doğduğu sonucunu çıkarmak da mümkündür.²⁴ Çünkü 19. yüzyılda sanayi devriminin sonuçlarının ortaya çıkmasına ve buna bağlı olarak siyasal çalkantılar yaşanmasına kadar, toplumu doğrudan bir inceleme nesnesi sayarak inceleme yapmanın yeterince yaygınlaşmadığı görülür. Oysa bu dönemde sosyolojinin isim babası kabul edilen Auguste Comte, toplumun dogal bilimi olması gereken sosyoloji dahil bütün bilimlerin genel bir mantık ve yöntem çerçevesini paylaştıklarını, ele aldıkları belirli fenomenlere ait evrensel kanunları ortaya çıkarmaya çalıştıklarını ileri sürmüştür.²⁵ Daha sonra bu disiplinler uzmanlaşma içerisinde yeni bölünmeler ve yeni bilimsel çalışma alanları ortaya çıkacak, örneğin uluslararası ilişkiler ve kamu yönetimi gibi disiplinler sosyal bilimler için de önemli bir konuma yükselecektir.

Sosyal bilimlerin kurumsallaşmasıyla ilgili vurgulanması gereken diğer bir nokta da üniversitelerle ilişkisidir. Daha önce kilise ile çok fazla içli dışlı olduğu için 16. yüzyıldan itibaren ölmeye yüz tutmuş olan üniversite kurumu tekrar devreye girmiş ve 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılda üniversiteler bilginin üretildiği başlıca kurumsal alan olarak yeniden canlanmıştır. 19. yüzyıl entelektüel tarihine bilginin

²³ Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş*, (Çev: Ender Abadoğlu-Nuri Ersoy), Aram Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 22.

²⁴ Tahir Erdoğan Şahin, *Sosyal Bilimlere Giriş*, s. 29.

²⁵ Anthony Giddens, *Sosyoloji Eleştirel Bir Yaklaşım*, (Çev.M. Ruhi Esengün-İsmail Öğretir) Birey Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.20.İstanbul,

disiplinlere ayrılması ve meslekleşmesi; başka bir ifadeyle yeni bilgi üretmek ve bu bilgi üretenleri yeniden üretmek üzere devamlılık gösteren kurumsal yapıların oluşturulması süreci damgasını vurmuştur. Farklı disiplinlerin kurulması gerektiği düşüncesinin arkasında, birbirinden ayrı alanlarda uzmanlaşma ihtiyacına yönelik inanç ve gerçekliğin rasyonel olarak farklı bilgi kümelerine ayrıştırılması gerektiği düşüncesi bulunmaktadır.²⁶

Özellikle günümüzde sosyal bilimlerin üniversitelerle çok güçlü bir bağ içerisinde olduğu açıktır. Ancak ilk dönem ürünlerin üniversite dışından hatta zaman zaman üniversiteye rağmen geldiği de bilinmektedir.²⁷ Sosyal bilimlerin ilk disiplinlerinden olan sosyoloji büyük ölçüde üniversite dışındaki sosyal reform derneklerinin faaliyetleriyle, antropoloji ise daha çok üniversite dışında yer alan kaşiflerin, seyyahların ve Avrupa güçlerinin sömürge idarelerinde görevli memurların çalışmalarıyla başlamıştır. İkisi de sonradan üniversite disiplini olarak kurumsallaşmıştır.²⁸

Başlangıçta üniversiteler içerisinde hemen yer bulamasa da sosyal bilimlerin asıl gelişmesi üniversiteler içerisinde yer bulmalarıyla olmuştur. Çünkü doğa bilimlerinden farklı olarak üniversiteler sosyal bilimler için zorunlu yaşam alanları konumundadır. Doğa bilimlerinin üniversite dışında büyük firmaların araştırma üniteleri, laboratuvarları ve enstitülerinde uygulama alanı bulabilmelerine karşın sosyal bilimler çok büyük ölçüde üniversitede bir faaliyet alanı bulabilmektedir. Bu durum sosyal bilimleri üniversiteden bağımsız düşünmeyi neredeyse imkânsız kılmaktadır.²⁹

Sosyal bilimlerde uzmanlaşmaya gidişi etkileyen hatta tetikleyen önemli bir unsur da üniversitelerdeki bölümleşmeler olmuştur.³⁰ Bu noktada modern universal yapılanmanın önemi büyüktür. 18. yüzyılın sonlarına doğru, büyük ölçüde felsefe ile bilim arasındaki boşanmanın bir sonucu olarak modern üniversite sistemi genel olarak ortaçağ üniversitesinin çerçevesi üzerine inşa edilmiş olmasına karşın gerçekte oldukça farklı bir yapıdır. İlk olarak ortaçağ üniversitesinden farklı olarak, modern

²⁶ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 14-16.

²⁷ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 13.

²⁸ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 27.

²⁹ Doğan Özlem, “Evrensellik Mitosu ve Sosyal Bilimler”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Defter ve Toplum ve Bilim Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 65.

³⁰ Tahir Erdoğan Şahin, *Sosyal Bilimlere Giriş*, s. 23.

üniversitenin tam gün çalışan, maaş ödenen profesörleri bulunmaktadır ve bunların hemen hiçbiri din adamı değildir. Ayrıca modern üniversite sistemi içerisinde yer alan fakülteler veya bu fakültelerin içindeki bölümler tikel bir disiplin olması savını taşımaya başlamışlardır. Öyle ki, buralarda öğrenim gören öğrenciler, öğrenim gördükleri bölüm tarafından tanımlanan ünvanları almalarına yol açan dersleri takip etmektedirler.³¹

Tüm bunlar göstermektedir ki, sosyal bilimler tarihsel açıdan belli bir ihtiyaca cevap olarak doğmuştur. Bu ihtiyaç yeni toplumsal aşamanın ve bu toplumsal aşamayı belirleyen ekonomik sistemin anlaşılmasına, sorunlarının çözülmesine ve önündeki engellerin kaldırılmasına yöneliktir.

B. Sosyal Bilimler ve Kapitalizm İlişkisi

Adına kapitalizm denilen bu yeni aşama modern bir dünya sistemi olarak yükselmektedir. Wallerstein, modern dünya sistemi için üç önemli dönüm noktasına dikkat çekmektedir. Bunlar: (1) modern dünya sisteminin kapitalist bir dünya-ekonomi olarak doğduğu uzun 16. yüzyıl; (2) bu dünya-sistemin daha sonraki iki yüzyıl boyunca egemen jeokültürü olan merkezci liberalizmin hakimiyetini yansıtan bir dünya olayı olarak 1789 Fransız Devrimi ve (3) şimdi kendimizi içinde bulduğumuz modern dünya-sistemin uzun sona erme evresini müjdeleyen ve dünya-sistemi bir arada tutan merkezci liberal jeokültürün altını oyan 1968 dünya devrimidir.³² Wallerstein'in vurguladığı üçüncü nokta ayrıca tartışılması gereken bir konudur. İlk ikisine dönecek olursak, ilk olarak modern dünya bir kapitalist dünya ekonomisiye içkin olarak ele alınabilir. İkinci nokta ise merkezci liberalizmin hakimiyetinde ortaya çıkan kapitalizmin değerleriyle yüklü bir jeokültür gerçeğiyle karşı karşıya olunduğudur. Her iki temel noktanın bilim alanında, spesifik olarak söylersek, sosyal bilim alanında – özel bir işlevsellik ile belirtisini bulmuş olması şaşırtıcı olmamalıdır.

³¹ Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş*, s. 17.

³² A.k., s. 10.

Yaşanan büyük ekonomik dönüşümle birlikte yürüyen sömürgeleştirme³³ süreci, dünyanın en ücra köşelerine kadar bütün bölgelerinin ekonomik yapılarını köklü bir biçimde alt üst etmiştir. Bütün halklar dünya pazarının işleyişinden etkilenmişler ve uluslararası işbölümünün parçası olmuşlardır. Pazar talepleri, rekabet yasaları, açık şiddet ve iletişim altyapılarının kurulmasıyla geleneksel üretim ve tüketim örgütlerini alt üst eden Avrupa ‘vahşi toplulukları’ tek bir mekanizma ile bütünleştiren tek bir dünya pazarı oluşturmayı başarmıştır. Yalnızca onların üretim biçimlerini değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda toplumsal sistemlerinin anlamını da yıkmıştır.³⁴

Modern dünyanın kültür devrimiyle birlikte bilimsel gelişmelerde meydana gelen patlama ve bunların sistematik bir biçimde üretici güçlerin geliştirilmesi amacıyla seferber edilmesi³⁵ söz konusudur. Bu durum bir yandan genelde bilimin özelde ise sosyal bilimlerin üretici güçlerin ve onu elinde tutan sınıfın amacına hizmet etmesi anlamına gelirken, diğer yandan bilimin egemen sınıflar ve onun ideolojisinin kontrolüne geçmesi anlamını taşır. İşte tam da bu noktada modern bilim, dünyanın sömürgeleştirilmesinde, halkların köleleştirilmesinde ve zenginliklerinin yağmalanmasında belirleyici bir rol oynayan önemli bir etmen olmuştur.³⁶ Aynı şekilde liberal ideolojinin eklentisi olarak varlık bulmuş olan sosyal bilimlerde³⁷ sürecin dışında kalamamıştır. Bu gerçeklik “*maddi üretime egemen olan toplumsal sınıflar zihinsel üretimi de denetim altında tutarlar*” önermesinin sağlamlığının bir göstergesi gibidir. Çünkü egemen düşünceler burada da görüldüğü gibi egemen maddi ilişkilerin fıkırsel ifadesinin bir yansıması gibidir. Başka bir ifadeyle maddi üretim araçlarını elinde bulunduranlar zihinsel üretim araçlarına da sahip olduğu için, bundan yoksun olanların düşünceleri egemene bağımlı

³³Sömürgecilik ve emperyalizm sözcüklerinin zaman zaman birbirleri yerine kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu çalışmada genel olarak kabul edilen yaklaşım benimsenmiş olup, sömürgecilik sözcüğü 15.-19. yüzyıllar arasındaki dönem için, emperyalizm sözcüğü ise 19.-20. yüzyıllar için kullanılmaktadır.

³⁴ Batı ile kapitalizmin özdeşleştirilmesi konusunda bir tartışma için bkz. Serge Latouche, *Dünyanın Batılılaşması*, s. 33.

³⁵ Samir Amin, *Avrupamerkezcili Bir İdeolojinin Eleştirisi*, (Çev: Mehmet Sert), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 84-85.

³⁶ Fikret Başkaya, *Avrupa-Merkezcilik Resmi İdeoloji Bilim ve Sosyalizm*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999, s. 10.

³⁷ Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, (Çev: Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 171.

konumdadır.³⁸ Liberal söylemin sosyal bilimsel alana böyle yakın olmasını bu mantıkla açıklamak mümkündür. Ancak bu durum mutlak bir kabullenişin veya moda tabir ile öğrenilmiş bir çaresizliğin ifadesi olarak algılanmamalıdır.

Bu hızlı değişim ve dönüşüm sürecinde yalnız ekonomik yapıda değil toplumsal ve siyasal alanda da değişme kaçınılmazdır. Kapitalist sistemin egemen sınıfı gerçekleşen değişimi göz önünde bulundurarak bu dönüşümlerin makro boyutta yol açtığı kaotik durumu aşmak, toplumsal yapıyı yeniden yapılandırmak ve restore etmek amacıyla *pozitivizmi* referans kabul eden sosyal bilimlere gereksinim duymuştur.³⁹

Onsekizinci yüzyıl sonlarında ve on dokuzuncu yüzyıl başlarında bilim ile felsefe arasındaki kopukluk tayin edici bir hal aldığına, sosyal bilim kendisinin felsefe değil bilim olduğunu iddia ederek liberal ideolojinin eklentisi olarak doğduğunda⁴⁰ bugünkü anlamda bir sosyal bilimsel parçalanmış veya uzmanlaşma söz konusu değildir.

Bilindiği gibi sistemin mümkün olduğunca en küçük parçalarına kadar ayrılması ve her bir parçanın bir uzmanlık haline gelmesi, yeni üretim biçiminin önemli bir karakteristiğidir. Kitle üretimin yaptığı büyük sıçramanın kökeninde bu yatar.⁴¹ Kapitalist ekonominin maddi üretim sürecinde olduğu gibi bilgi birikimsel süreçte de işbölümü ve uzmanlaşma vazgeçilmez olgulardır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir anda sosyal bilim dallarının çoğalması bu nedenledir. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren yaklaşık bir asırlık süreçte ayrı bir bilgi alanı oluşturdıkları kabul edilen disiplinler çalışma alanları ortaya çıkmış ve bu yeni alana bütün olarak “sosyal bilimler” adı verilmiştir. Bu gelişme, belli başlı üniversitelerde önce kürsüler, daha sonra her disiplinde bölümler kurularak sağlanmıştır.⁴² Aslında 19. yüzyıl sonunda pek çok konu veya disiplin adı önerildiği bilinmektedir. Ancak I.

³⁸ Marx ve Engels; *Alman İdeolojisi*, (Çev: Sevim Belli), Sol Yayınları, Ankara, 1976, s. 54-55.

³⁹ Sezgin Kızılcıkelik *Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak*, s. 47.

⁴⁰ Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, 2000, s. 171.

⁴¹ Bu konuda ayrıntılı bir tartışma için bkz. Ahmet Alpay Dikmen. “Standart Üründen Marka Standardizasyonuna”, *İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, 2003.

⁴² Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s.s. 13-17.

Dünya Savaşı dolaylarında birkaç isim etrafında belirli bir görüş birliği ya da uzlaşma oluşmuş ve öbür adaylar az çok terkedilmiştir.⁴³

Üzerinde uzlaşılan isimler bir elin parmaklarını geçmemektedir: Tarih, iktisat, sosyoloji, siyaset bilimi ve antropoloji. Bu listeye doğu bilimleri'ni veya diğer adıyla oryantalizmi eklemek mümkündür.⁴⁴ Yukarıda sosyoloji, iktisat ve siyaset biliminin liberal ideoloji açısından işlevselliğine değinilmişti. Tarih, antropoloji ve oryantalizm gibi alanlar da bu işlevselliğin dışında düşünülemez. 19. asırda Batı düşüncesinde yaygın tarih anlayışlarının batı üstünlüğünü vurgulamaları, üstünlük ideolojileri niteliğinde olmaları⁴⁵ tarih konusunda önemli bir göstergedir. Ayrıca 19. yüzyılda kapitalist dünya ekonomisinin yönlendiricileri, batının batı-dışı toplumları tahakküm altına alma anlayışı çerçevesinde ilgili toplumların yapı ve işleyişlerine ilişkin gerekli bilgi ve veriyi edinme amacıyla antropoloji ve oryantalizm gibi disiplinleri icat etmişlerdir.⁴⁶ Bu yönüyle antropoloji, sömürgeciliğin bilimi olarak ortaya çıkmış⁴⁷ ve 1880'lerden sonra antropoloji koloni halklarını anlamak ve kontrol etmek amacıyla kullanılmıştır.⁴⁸ Oryantalizm ise batılı değerlerle ve batılı gözüyle doğunun yorumlanması ayrıca doğuya batıcı bir anlam yüklemesi yaparak doğunun doğuyu batılı gözüyle görmesine yardımcı olma girişimidir.

Daha sonra bu disiplinler uzmanlaşma içerisinde yeni bölünmeler ve yeni bilimsel çalışma alanları ortaya çıkacak, örneğin uluslararası ilişkiler ve kamu yönetimi gibi disiplinler sosyal bilimler için önemli bir konuma yükselecektir.

Sistem içerisinde uluslararası ilişkiler disiplini devletlerin ulus ötesi faaliyetlerine yönelik bir işlev üstlenirken, kamu yönetimi veya yönetim bilimi disiplini sömürgeci devletlerin dışarıdaki (sömürge alanlarındaki) toplulukları

⁴³ A.k., s. 22.

⁴⁴ A.k., s. 22.

⁴⁵ İsmail Coşkun, *Modern Devletin Doğuşu*, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s. 215.

⁴⁶ Sezgin Kızılcıkel, *Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırma*, s. 49.

⁴⁷ Sibel Özbudun, *Sosyal Bilimler Nereden Nereye?*, Akt: Kızılcıkel, a.g.k., s. 50.

⁴⁸ Stephen F. Mason, *Bilimler Tarihi*, (Çev: U. Daybelge), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.411, Akt: Kızılcıkel, a.g.k., s. 50.

yönetmede⁴⁹ ve içeride devletin mevcut sistemin gereklerine uygun bir şekilde yönetilmesinde önemli bir işlev yerine getirecektir.⁵⁰

Modern anlamda sosyal bilimlerin nasıl bir ortamda ve hangi gereksinmelere cevap olarak doğduğuna ilişkin yukarıdaki bilgiler ışığında sosyal bilimin doğduğu yer olan *batının kapitalizmle özdeşleştirilir olduğunu*⁵¹ söylemek yanlış olmayacaktır. Batının kapitalizmle özdeşleşmesi gerçeği beraberinde doğduğu tarihsel koşulları göz önünde bulundurarak tarihsellik içerisinde anlamlandırdığımız sosyal bilimlerin de kapitalizm gibi batı ile özdeşleştirilmesi sonucunu doğurur. Çünkü Batı’da sosyal bilimler modernliğin (dolayısıyla da kapitalizmin) eklentisi olarak doğmuş ve bir bakıma onun ideolojisi olmuştur.⁵² Bu bağlamda düşünüldüğünde kapitalizm ve onun ideolojik yansıması olan liberalizmin modern sosyal bilim ile sarmal bir ilişki içerisinde bulunmasını, batı merkezli olmasını ve egemen sosyal bilim paradigmasının yüklendiği misyonu anlamlandırmak pek de güç olmasa gerekir.

Sosyal bilimlerin kapitalizm ile olan ilişkisi güçlü tarihsel temelleri olan bir ilişkidir. Çünkü modern bilim kapitalizmin evladıdır ve ona bağımlı olmuştur.⁵³ Bu ilişki süreç içerisinde liberal temelli egemen bir sosyal bilim paradigmasının doğmasına neden olmuş ve sosyal bilim-egemen ilişkisi başlangıcından itibaren önemini kaybetmeksizin devam etmiştir. Sosyal bilimlerin kurucu ataları Avrupalı düşünürlerdir. Ancak daha sonra Amerika’nın yükselen bir değer haline gelmesi sosyal bilimler açısından egemen olanın veya ana akımın düşünsel olmaktan çok mekansal olarak yer değiştirmesine neden olmuştur. Bunalımlarıyla, ekonomik sistem, aynı kökten gelen ve aynı özü taşıyan kapitalizmdir ve onun ideolojik

⁴⁹ İngilizlerin Dünyaca ünlü Oxford ve Cambridge okullarında sömürge yönetiminin nasıl bir bilim olarak ortaya çıktığına ilişkin bir inceleme için bkz. Veronica Dimier, “Three Universities and The British Elite: A Science of Colonial Administration in the UK”, *Public Administration*, 84/2, 2006, s. 337-366.

⁵⁰ Woodrow Wilson’un pek çok akademisyen tarafından kamu yönetimi disiplininin kurucusu sayılmasına neden olan “*İdarenin İncelenmesi*” isimli çalışması da bu döneme denk gelmektedir. 1887 tarihli bu çalışmanın Türkçe metni için bakınız: “*İdarenin İncelenmesi Woodrow Wilson Seçme Parçalar*”, (Çev: Nermin Abadan), Siyasi İlimler Türk Derneği Yayını, İstanbul, 1961.

⁵¹ Serge Latouche, *Dünyanın Batılılaşması*, s. 50-51.

⁵² Sezgin Kızılcıkel, *Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırma*, s. 3.

⁵³ Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, 2000, s. 156.

uzantısı olan liberalizmdir. Ama başlangıçta kapitalizmin yönlendirici gücü Avrupa iken 20. yüzyılda ve özellikle ikinci yarısından sonra ABD olmuştur.

Sonuç olarak, sosyal bilimler genel olarak kuruluşundan itibaren kapitalist sistemle sıkı bir bağ içerisinde. Yeni Dünya kapitalisttir ve kendini bu üretim tarzının ayırt edici özelliklerine göre tanımakta ve tanımlamaktadır.⁵⁴ Yeni Dünya'nın egemen ideolojisi sosyal bilimlerin iliklerine kadar nüfuz etmiş, onu yönlendirmiş ve zaman zaman onu kullanmaktan geri kalmamıştır. Ayrıca egemen ideoloji hem toplumsal sistem olarak kapitalizmi hem onun dünya ölçeğinde yol açtığı eşitsizlikleri meşrulaştırma işlevi de görmüştür.⁵⁵

II. EGEMEN PARADİGMA VE 20. YÜZYILDA SOSYAL BİLİMLER: DEVLET MÜDAHALESİNDE SOSYAL BİLİMLER

Sosyal bilimlerin nasıl bir tarihsel ortamda kurulduğuna ilişkin kısa bir tartışma yukarıda yapılmaya çalışılmıştı. Bu kuruluş dönemi 19. yüzyıl sonlarına kadar sosyal bilimler ile kapitalist sistem ilişkisinin ne kadar güçlü bir ilişki olduğunu görmemiz adına önemlidir. Ancak 20. yüzyıl, ortaya çıkan yeni süper güç merkezleri, yeni cazibe alanları ve yeni buhranlarıyla farklı bir yüzyıldır. Özünde sistem aynı kapitalist sistemdir. Ancak sistemin yürütücüsü olan egemen güçlerin mekansal yer değiştirmesi yanında egemenlik biçiminin değişmesi de sözkonusudur.

Egemen liberal paradigmanın 20. yüzyıl sosyal bilim düşüncesinde varlığını hissettirmesi temel olarak üç farklı biçimde ortaya çıkmaktadır. 19. yüzyıl kuruluşundan başlayan 20. yüzyılın ortalarındaki ikinci dünya savaşına kadar devam eden dönemde sistem içinde bir sosyal bilim düşüncesinden bahsetmek mümkündür. Genel olarak sistemi anlamaya çalışan, onun ihtiyaçlarını gözeten ama görece daha çok merkezli ve sisteme daha az organik bağla entegre bir sosyal bilimler söz konusudur. Hızlı bir ekonomik ve toplumsal dönüşüm sürecinde, bu hızlı dönüşümü anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan, dolayısıyla onunla ilişki içerisinde ve hatta sistem içerisinde bir sosyal bilim anlayışdır bu.

⁵⁴ Samir Amin, *Avrupamerkezcili Bir İdeolojinin Eleştirisi*, s. 88.

⁵⁵ A.k., s. 89.

Oysa II. Dünya Savaşı sonrası dönem yeni hegemonik bir gücün ortaya çıkması, yeni kurulan devletler ve devletler arasındaki egemenlik ilişkilerin farklılaşması, uluslararası yeni kurumsal yapılanmaların birer aktör haline gelerek sistem için başat nitelik kazanması ve iki kutuplu bir dünya sisteminde yaşanan soğuk savaş süreciyle farklı bir dönemdir. Bu farklılık kendini sosyal bilimlerin alanında da hissettirecek ve sosyal bilimler pek çok manipülasyonun yaşandığı, sistem için varlığını sürdüren bir alan haline gelecektir. Bu dönemde sosyal bilimler sisteme ve sistemin hegemon gücüne daha güçlü bir bağ ile bağlı hale gelecek ve *sistem içinde* bir sosyal bilimler döneminden *sistem için* bir sosyal bilimler dönemine geçilecektir.

1960'lı yıllardan itibaren yaşanan toplumsal olaylar ve egemene karşı yükselen kitlesel tepkiler, görece de olsa özgürlükçü bir ortam oluşmasına zemin hazırlayacak ve sistem daha sert eleştirilerle karşı karşıya gelecektir. Bu tepkiselliğin ve belki de soğuk savaş döneminin sonuna gelinmesinin de etkisiyle, sosyal bilimlerin alanında yaşanan doğrudan müdahale süreci form değiştirerek yerini (STK'lar, düşünce kuruluşları vs. yardımıyla) sistem destekli bir sosyal bilim anlayışına bırakacaktır.

Yirminci yüzyılda her büyük sanayi ülkesinde –ki, bunların hangileri olduğunu anlamak için sosyal bilim çalışmalarının yapıldığı yerlere bakmak yeterlidir– tekelleri kapitalizm gelişmiş ve ürün fazlasına ek olarak sermaye fazlalığı sorunu da ortaya çıkmıştır.⁵⁶ Bu durumda hem ürün fazlasının eritilebileceği yeni pazarlara hem ulusal sınırları aşan sermayenin değerlendirileceği yeni alanlara ihtiyaç vardır.

A. 1945'e Kadar Olan Dönem: *Sistem İçinde Sosyal Bilimler*

Yirminci yüzyılın sosyal bilim anlayışının temel özelliklerinden biri alana yönelik doğrudan devlet müdahaleleridir. Bu müdahaleler özellikle soğuk savaş döneminde çok net bir şekilde mekanizmalarıyla birlikte görülecektir. Ancak müdahaleler sorunu sadece soğuk savaş dönemiyle sınırlı bir konu değildir. Modern zamanlarda büyük çaplı ilk devlet müdahaleleri Birinci Dünya Savaşı sırasında.

⁵⁶ Leo Huberman, *Sosyalizmin ABC'si*, Arya Yayınları, İstanbul, 2004, s. 19.

Gerek Avrupa’da gerek ABD’de devlet, askeri örgütlenme yoluyla, büyük bir işveren haline gelmiş, ayrıca üretilen malların temel bir alıcısı ve bilimsel araştırmalarının savaş amaçları için tahrik edicisi olmuştur.⁵⁷ Böylece sosyal bilimlerin sistem içerisinde işlevselliği görece özerkliğini kaybetmesiyle daha da artmıştır.

Ondokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren varlığını uluslararası alanda etkin bir biçimde hissettirmeye başlayan ABD’nin özellikle birinci ve ikinci dünya savaşlarıyla ekonomik ve siyasal konumunu sağlamlaştırarak sistem içinde başat bir niteliğe bürünmüş olduğu görülmektedir. Bu gelişme, tohumları Avrupa’da atılmış olan sosyal bilimlerin alanında da ABD’nin etkinliğini artırmasına neden olmaktadır. Birinci Dünya Savaşı yeni bir Amerikanlaşma anlayışı üretmiştir. Ardından gelen dönemde ise Avrupa’da, akademik çalışmaların Amerikalılaşmasının başladığı bilinmektedir.⁵⁸ Kuruluşundan itibaren sistem ile yakın ilişki içerisinde olan sosyal bilimsel düşünce alanı, 20. yüzyıl ile birlikte özellikle devlet müdahaleleri aracılığıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Bunda sistemin yeni baş aktörü olan ABD elbette öncü rolü üstlenecektir.

Gündelik hayatta sıkça kullanılan Amerikan pragmatizmi⁵⁹ ifadesi karşılığını bilimsel alanda da bulmaktadır. Amerikan sosyal bilim çalışmaları genelde doğrudan sorun çözücü olmaya yöneliktir. Bu sorun elbetteki mevcut sistem içerisinde Amerikan sosyal gerçekliğinin sorunudur. Ondokuzuncu yüzyılın son yarısında,

⁵⁷ R.C. Lewontin, “The Cold War and the Transformation of the Academy”, *The Cold War&The University*, The New Press, New York, 1997, s. 3.

⁵⁸ William H. Marling, *How American” Is Globalization?*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 2006, s. 196.

⁵⁹Pragmatizm, sözcüğü TDK’nın sözlüğünde, doğruluğu ve gerçekliği tek yanlı olarak yalnızca hareketlerin sonuçları ve başarıları ile değerlendiren öğretiyi tanımlanmaktadır. Bkz. *Türkçe Sözlük*, Cilt 2, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s. 1823. Pragmatizm, Charles Peirce’nin geliştirdiği ve sonra William James ve John Dewey tarafından yaygınlaştırılan bir Amerikan felsefesi olarak kabul edilmektedir. Bkz. Sabri Büyükdüvenci, “Pragmatizm ve Eğitim” *AÜSBF Dergisi*, 20/1, Ankara, 1987, s.323. Pragmatizme göre bir önermenin geçerliliği onun yararlı oluşuna bağlıdır. Doğru tümüyle bireysel yararlar belirgindir, O nedenle bir yalan da yeri geldiğinde bir doğru değeri kazanabilecektir. Bkz. Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayıncılık, 2002 İstanbul, s. 403; Kurucuları olarak Peirce, James ve Dewey’in sayıldığı pragmatizmin psikolojik temelinde yer alan "davranışçılığı" dikkate alınması gerektiğine ilişkin vurgu önemlidir. Bkz. Ayşe Furtun, “Pragmatizmin Süreklilik Tezi Üzerine Bir Not” *AÜHF Dergisi*, 44/1, Ankara, 1995, s. 707.

Ahmet Alpay Dikmen ve Cahit Emre Amerikan pragmatizmiyle ilgili bazı temel yönleri öne çıkarmaktadırlar. Bu yönler; devletin icracı birimlerinin eyleme geçme süresini hızlılığın önemi ve “Güçlü Kapitalizm ” ve “Dünya Egemeni Kapitalizm” istenciyle yüklü olmasına, sorgulanmaksızın gücün üstünlüğünü esas alan bir anlayışın yansıtıcısı olmasına vurgu yapmaktadırlar. Bkz. Ahmet Alpay Dikmen ve Cahit Emre, “Amerika Birleşik Devletleri”, Birgül Ayman Güler vd., *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri*, AÜSBF KAYAUM Yayınları, Ankara, 2004, s. 186.

ABD’de sosyal bilimlerin doğrudan doğruya reform hareketleri ve çalışmaları ile bağlantılı oluşu⁶⁰ bu pragmatist açılımla ilişkili olsa gerekir.

İlginç olan bir diğer nokta, doğrudan devlet müdahalelerinin savaş dönemlerinde ve savaş sonrası dönemde artmasıdır. Yukarıda vurgulandığı gibi modern dönemde bilimsel alana büyük çaplı ilk doğrudan devlet müdahaleleri birinci dünya savaşı yıllarına denk gelmektedir. Aslında Birleşik Devletler’de devletin bilim camiasıyla ilk ilişki kurması Birinci Dünya Savaşı’ndan daha önceki bir dönemde olmuştur. Müdahalelerinin kökeni iç savaş yıllarına uzanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı’ndan önce Amerikan Federal Hükümeti’nin, ulusal bilim topluluğu ile iki kez ilişki kurduğu ve her iki ilişkinin de savaş yıllarına denk geldiği bilinmektedir. İç Savaş sırasında Abraham Lincoln, seçkin doğa bilimcilerinin uzmanlıklarından devlet hizmetinde yararlanabilmek için Amerikan Ulusal Bilimler Akademisi’ni (National Academy of Sciences/ NAS)⁶¹’ı kurmuştur. Ancak kuruluşundan itibaren bilim ve teknoloji politikaları alanında hükümete danışmanlık yapmak ve verilen emirler doğrultusunda görevini ifa etmek üzere yüzyılın en iyi Amerikan bilimsel akıllarını biraraya getirmeyi başardığı kabul edilen NAS’ın yapısı o dönem itibariyle yeterli görünmemektedir.⁶² Federal hükümet ile bilim camiası arasındaki ikinci önemli ilişki Birinci Dünya Savaşı sırasında Woodrow Wilson’un, Amerikan Ulusal Araştırma Konseyi olan National Research Council’i (NRC⁶³) kurmasıylaadır.⁶⁴ NRC başkanı Woodrow Wilson tarafından 1916’da NAS’ın bir dalı olarak; akademik, yönetsel, endüstriyel nitelikli bilimsel araştırmaları ulusal güvenlik ve refah için örgütlemek ve geliştirmek üzere kurulan bir örgüttür.⁶⁵ Wilson⁶⁶ ayrıca NAS’ın uzmanlığını önemli ölçüde artırarak modernleşmesini sağlamıştır. NAS’ın genel

⁶⁰ C. Wright Mills, *Toplumbilimsel Düşün*, s. 142.

⁶¹ http://www.nasonline.org/site/PageServer?pagename=ABOUT_building (Erişim:13.04.2009).

⁶² R. C., Lewontin, “The Cold War and the Transformation of the Academy”, s. 10.

⁶³ NRC nin misyonu kamusal eğitimin ve alının geliştirilmesi ile ilgili hükümetin karar vermesine ve kamu politikası oluşturmaya yardımcı olmak ve bilim, mühendislik, teknoloji ve sağlık kapsamı alanına giren konularda bilgi üretim ve yayımını geliştirmek şeklinde açıklanmaktadır. Kurum, sorumluluk alanını yalnızca Amerikan halkı ile sınırlı tutmamakta; Amerikan ve dünya halklarının hayatlarını geliştirmeye yönelik politikaları ve eylemleri tanıtmak gibi geniş bir yelpazeye oturtmaktadır. Kaynak: <http://sites.nationalacademies.org/nrc/index.htm> (Erişim: 13.04.2009).

⁶⁴ R. C., Lewontin, “The Cold War and the Transformation of the Academy”,s. 10-11.

⁶⁵ Rebecca S. Lowen, *Creating the Cold War University*, University California Press, Los Angeles, 1997, s. 21.

⁶⁶ Woodrow Wilson isminin aynı zamanda kamu yönetimi disiplininin kurucu babası kabul edilmesi dikkat çekilmesi gereken bir diğer noktadır.

kontrolü altında çalışan NRC, çoğu NAS'a seçilme ideali taşıyan çok sayıdaki mühendis ve bilim adamını bünyesinde barındırmakta, bu mühendis ve bilim adamları çeşitli devlet kurumlarının ilgilendiği sorunlara ilişkin bilimsel araştırmalar yapmaktadırlar. Burada dikkat çeken bir nokta ise, NAS ve NRC özerk sivil toplum kuruluşları görünümündedirler fakat aslında, devletin herhangi bir kurumunun istediği ve parasını ödediği araştırmaları yapmak zorundadırlar.⁶⁷

Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan talep daralmasının da etkisiyle dünya, adına Büyük Buhran veya 1929 Bunalımı denilen ve kapitalizmin en büyük krizi olarak kabul edilen bir süreçle karşı karşıya gelmiştir.⁶⁸ Bu süreç dönemin yükselen gücü olan ABD'yi büyük çapta etkilemiştir. İşsizlik oranlarının tavan yaptığı, toplumsal patlamalara gebe bu dönemde krizi çözmek için Amerika New Deal projesini devreye sokacaktır.⁶⁹ Bilindiği gibi New Deal projesi Amerikan ekonomisine yönelik bu çaptaki ilk devlet müdahalesidir. Yeni Düzen olarak kabul edilen bu projenin dört temel faaliyet alanına ilişkin önlemler taşıdığı görülüyor. Bunlar; tarım, işçiler, sosyal güvenlik ve yönetimdir.⁷⁰

Bu alanların hepsine yönelik bilimsel çalışmalarda devletin projelere ilişkin desteği bilinmektedir. Ayrıca New Deal dönemine denk düşen zaman Amerikan Sosyal bilimleri için köşe taşlarından biridir. Ülkenin en önemli sosyal bilimcileri New Deal personeli olarak görev almışlar, savaş dönemlerinde Washington kurumlarına hizmet etmişler, ayrıca bağımsız ama rejimi destekleyen araştırma ortamları olan üniversitelere biçim vererek liberal siyasi amaçlar için kullanılabilecek güçlü sosyal bilim disiplinleri ortaya çıkarmışlardır.⁷¹

Amerika'da devlet ile akademinin daha derin ilişkiler kurması ise, 1940 sonrası döneme denk düşmektedir. 1940'da AR-Ge'ye verilen toplam federal fonlar,

⁶⁷ R. C., Lewontin, "The Cold War and the Transformation of the Academy", s. 10-11.

⁶⁸ Gülsen Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 43-44.

⁶⁹ Michael Hardt-Antonio Negri, *İmparatorluk*, (Çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 384.

⁷⁰ Allan Nevins-Henry Steele Commager, (Çev: Halil İncalcık), *ABD Tarihi*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005. s. 396.

⁷¹ Ira Katznelson, "The Subtle Politics Of Developing Emergency: Political Science as Liberal Guardianship", *The Cold War&The University*, Andre Schiffrin (Ed.), The New Press, New York, 1997, s. 238.

sadece 74 milyon dolardır. Bu fonların yaklaşık % 40'ı tarıma gitmekte, geri kalan % 60'ın büyük kısmı devlet ve özel sektör laboratuvarlarında askeri harcamalara yöneltilmektedir. Büyük bilimsel projelere veya ulusal amaçlara dönük merkezileşmiş bir devlet desteği soğuk savaş sonrası döneme göre oldukça sınırlıdır. Atom bombasının yapılması bu durumu kökten değiştirecektir. Devletin kontrolü ve sponsorluğu altındaki bu projenin başarısı, akademisyenlerin ve siyasi karar vericilerin konuya yaklaşımında çok büyük bir etki yapacaktır.⁷²

Henüz savaş bitmeden büyük vakıflar, önemli üniversiteler kanalıyla dil eğitimini fonlamaya başlayacak ve ordu için dil eğitim programlarına mali destek verecektir. Vakıf destekli yardımlar bu yıllardan itibaren hem dil eğitimini hem de büyük üniversitelerdeki bölge araştırmaları ve uluslararası ilişkiler merkezlerini sübvanseder konuma gelecektir.⁷³

Görüldüğü gibi özellikle savaş dönemleri genel olarak bilimsel çalışmalara devlet müdahalesinin artmasına neden olmuştur. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı bitmeden önce güçlü vakıflar da bu müdahalenin parçası olmaya başlamış ve bilimsel açıdan manipülasyonlarla geçecek olan soğuk savaş döneminin temelleri atılmıştır.

B. 1945-1980 Arası Dönem: Sistem İçin Sosyal Bilimler

Dünya halklarının çoğu tarafından yoğun bir şekilde yıkıcılığı hissedilen İkinci Dünya Savaşı, devlet sistemini ve sistemdeki devletleri dönüştürmüş, ayrıca savaş sonrasında ABD ve SSCB öteki devletlere üstün çıkmıştır.⁷⁴ İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar olan dönemi, iki ayrı alt dönem halinde incelemek mümkündür. 1980'lere kadar olan dönemde sosyal bilimler soğuk savaşın alanı ve bir ölçüde de aracı olmuşlardır. İkinci dönem ise, Thatcher ve Reagan yönetimlerinde en iyi ifadesini bulan ve halen içinde yaşadığımız küreselleşme dönemidir.⁷⁵ Küreselleşme dönemi ise sosyal bilimler açısından yeni sağ ideoloji ve postmodernizmin yoğun etkisi altındadır.

⁷² R. C. Lewontin, "The Cold War and the Transformation of the Academy", s. 13.

⁷³ Irene L. Gendzier, "Play It Again Sam: The Practice and Apology of Development", *Universities and Empire*, Christopher Simpson (Ed.), New Press, New York, 1998, s. 57.

⁷⁴ Charles, Tilly, *Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, (Çev: Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 330.

⁷⁵ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 239.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde başlayan soğuk savaş sürecinin 1947 Truman Doktrini ve Marshall Planı ile somut olarak başladığı genel olarak kabul görmektedir.⁷⁶ Bu dönem dünya halklarının *kalplerine ve beyinlerine* egemen olmaya yönelik temel güçlerin çabasıyla karakterize edilmektedir. Bu yönde Sovyetler Birliği, ABD ve diğerleri, öğrenci değiş tokuşuna, ders kitabı yardımına, kitap çevirilerine, kurum inşasına başlamışlardır. Böylece akademik liderlerini, entelektüelleri ve politika yapıcılarını etkilemek için diğer etkinliklere bir yöneliş söz konusu olmuştur. Hedefler, ekonomik ve siyasaldır fakat yaşanan bu savaşta yüksek eğitim kilit bir rol oynamaktadır.⁷⁷

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde dünyanın kaderine artık Amerikalılar ile Sovyetlerin karar verdiği bir durum ortaya çıkacaktır. François Dosse'in ifadesiyle *“Avrupa'nın yeniden inşası bundan böyle ya Marshall Planı'yla New York'tan geçecektir ya da Moskova'dan; Avrupa kendini vasallaştırılmış bulur.”*⁷⁸ Sömürgecilik sonrası ve yeni emperyalizm Amerikan hegemonyasının yükselmesiyle etkilerini birleştirmişlerdir. Böylece daha önce Avrupa hakimiyeti altında bulunan çevresel bölgelere Amerikalıların yerleşmesi söz konusu olacaktır.⁷⁹

Batı egemenlik ilişkilerinin yürütme sorumluluğu İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'dan Amerika'ya geçmiştir. Bu dönemde Amerika'nın, egemenlik ilişkilerinin yürütme sorumluluğunu üstlenmesi durumuyla karşılaşılmaktadır.⁸⁰ Soğuk savaş ekonomisi denilen ve kendi başına devasa nitelikli bir ekonomiyi özünde barındıran soğuk savaş, Lewontin'in ifadesi ile sanki Tanrının bir lütfü idi. Truman Doktrini ve Marshal Planı ile ciddi olarak başlayıp yaklaşık elli yıl sürecek olan bu dönem Amerikan tarihi için eşine rastlanmamış bir istikrar dönemini yansıtmaktadır. Öyle ki, yazarın ifadesi ile *yaşamsal bir ekonomik politikanın aracı haline gelmiş olan soğuk savaş eğer yaşanmamış olsaydı icat edilmesi gerekecekti*⁸¹ Savaş sonrası dönemde ABD dünya-sistemin tartışmasız hegemonik gücüne

⁷⁶ R. C. Lewontin, “The Cold War and the Transformation of the Academy”, s. 6-7.

⁷⁷ Philip G. Altbach, “Globalization And The University: Myths And Realities In An Unequal World”, *Tertiary Education and Management*, Kluwer Academic Publishers, Netherland, Sayı: 10, 2004, s. 10.

⁷⁸ François Dosse, *Ufalanmış Tarih*, (Çev: Işık Ergüden), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 91.

⁷⁹ Marc Ferro, *Sömürgecilik Tarihi*, (Çev: Muna Cedden), İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 571.

⁸⁰ İsmail Coşkun, *Modern Devletin Doğuşu*, s. 253.

⁸¹ R.C.Lewontin, “The Cold War and the Transformation of the Academy”, s. 6-7.

dönüşmüş ve böylece ABD'nin üniversite sistemi en etkili sistem haline gelmiştir. Bu dönemin önemli değişimleri daha önceki 100 ile 150 yılda gelişmiş ve güçlendirilmiş olan muntazam bilgi yapılarını alt üst etmiştir.⁸² Bu dönem sosyal bilimler açısından da önemli bir kırılma noktasını ifade etmektedir. Çünkü soğuk savaş, gerek maddi yansımaları gerekse ideolojik belirleyiciliği sayesinde akademinin görülmemiş ölçüde büyümesine neden olmuş⁸³ ve belirtilen değişim ortamından sosyal bilimler de payını almıştır. Bu tarihsel ortamda liberal kaynaklı sosyal bilimler yine ideolojik özünü muhafaza etmek kaydıyla Amerikan sosyal bilimlerine doğru evrilecektir.

1939-1945 savaşı, 1914 savaşıyla aynı sonuca sahip değildir. Gerçekte uygarlık ve gelişme değerlerini evrensel olarak benimsemiş bir dünyada Batı'nın egemenliği için artık eskisi gibi sömürgecilik anlayışı zorunlu görülmemektedir.⁸⁴ Yeni sömürgecilik⁸⁵ olarak da adlandırılan bu dönemin kendine özgü yeni araçları olacaktır.

1945 sonrası ortaya çıkan yeni dönemin önceki dönemden temel farklarından biri, daha önce ihtiyaç duyulmayan uluslararası nitelikli örgütlere gereksinim duyulmasıdır. Bağımsız devletlerin sayısında meydana gelen hızlı artışla birlikte uluslararası arenada yönlendirici bir güç olarak Birleşmiş Milletler örgütü ortaya çıkmıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler sistemi içerisinde UNESCO, FAO, IMF, IBRD (DB) gibi özerk kuruluşlar oluşturularak dünya sisteminde bu kuruluşlara önemli roller verilmiştir.⁸⁶ 1961'de adı Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) olarak değiştirilecek olan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECC) yine bu dönemde (1948 yılında) kurulmuştur.⁸⁷ Yeni dönemde bu kuruluşların önemi büyüktür. Özellikle Birleşmiş Milletler'in kuruluşu, Amerikan egemenliği ile uyumlu

⁸² Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi*, 2004, s. 26.

⁸³ R.C. Lewontin, "The Cold War and the Transformation of the Academy", s. 2.

⁸⁴ Serge Latouche, *Dünyanın Batılılaşması*, s. 29.

⁸⁵ Klasik sömürgeciliğin 1870-1930 dönemini içerdiği, Yeni sömürgeciliğin 1930'lu yıllarda başlamakla birlikte asıl olarak 1945'ten itibaren 1970'li yıllara kadar uzanan dönemi kapsadığı, Küresel sömürgeciliğin ise 1970'li yıllardan sonraki dönem için kullanıldığı görülmektedir. Bu konuda bkz. Birgül Ayman Güler, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1996, s. 14.

⁸⁶ A.k., s.15.

⁸⁷ Samir Amin, *Entelektüel Yolculuğum*, (Çev: Uğur Günsür), Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999, s. 26.

en önemli gelişmelerden biri⁸⁸ olarak kabul edilmektedir. 1949'da NATO'nun kurulmasıyla ABD hegemonyası itirazsız kabul (küçük istisnalar sayılmazsa) edilen bir gerçeklik haline dönüşecektir.⁸⁹ Bu kuruluşlar sosyal bilimler ve kamu yönetimi için özel önemi olan alanlarda ciddi roller üstleneceklerdir. Bölge araştırmaları, kalkınma çalışmaları ve idari reform konuları bunlardan bazılarıdır. Özellikle Dünya Bankası (DB) ve onun kardeş örgütü olan Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) idari reformların temelini teşkil ettiği görülmektedir.⁹⁰

Aslında 1945 sonrası dönemde sosyal bilimlerin yapısını derinden etkileyen önemli gelişmeler olmuştur.⁹¹ Bunlardan ilki, dünyanın siyasal yapısında meydana gelen değişimdir. Amerika Birleşik Devletleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başat bir nitelik kazanmış ve ABD ile SSCB arasındaki soğuk savaş denilen durum ortaya çıkmıştır. Ayrıca aynı dönemde Avrupa dışı halklarının yeniden tarih sahnesine çıkması söz konusu olmuştur. Bu dönemdeki bir diğer önemli gelişme, 1945'i izleyen yirmi beş yıllık süreçte dünyanın o güne kadar görülmemiş boyutta bir nüfus ve üretim kapasitesi artışı yaşaması; üçüncü gelişme ise, ikinci gelişmenin uzantısında üniversite sisteminin dünyanın her yanında nicel ve coğrafi anlamda olağanüstü bir gelişme göstermesi ve bu gelişmeye bağlı olarak sosyal bilimcilerin sayısının birkaç kat artmasıdır.

Sayıları artan sosyal bilimciler için belli konular öne çıkarılmaktadır. Bunlardan bölge araştırmaları, kalkınma konuları için ayrı birer başlık açılabilir. Sosyal bilimciler ve bölge araştırmaları uzmanları için soğuk savaş döneminin kalkınma konusuyla ilgili "geçiş" krizlerinin yönetilmesi, bir fırsat alanı gibi görülmüştür.⁹²

Bu dönemde gerçekleşen en önemli akademik yeniliklerden biri entelektüel çalışmayı gruplamakta kullanılan ve yeni bir kategori olarak kabul edilen bölge araştırmalarının başlatılmasıdır. Bu kavram önce, Birleşik Devletler'de İkinci Dünya

⁸⁸ Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, (Çev: Recep Boztemur), İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.110-111.

⁸⁹ Samir Amin, *Entelektüel Yolculuğum*, s. 12-13.

⁹⁰ Keith M. Henderson, "Internationalization or Indigenization", *Handbook of Comparative Development in Public Administration*, Ali Farazmand (Ed.), Marcel Dekker, USA, New York, 2001, s. 632-633.

⁹¹ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 37.

⁹² Christopher Simpson, "Universities, Empire, and the Production of Knowledge: An Introduction", New Press, New York, 1998, s. xviii.

Savaşı sırasında kullanılmaya başlanmış, savaş sonrası on yıl içinde ise ABD’de yaygın bir uygulama alanı bulmuş ve neticede dünyanın başka yerlerindeki üniversitelere yayılmıştır. Bölge araştırmalarının kökeninde ABD’nin dünya çapındaki yeni siyasal rolü bağlamında farklı bölgelerin güncel gerçekleri hakkında bilgiye ve uzmana ihtiyaç duyması yatmaktadır.⁹³ Elbette araştırmalara konu olacak bölgeler rastgele seçilmeyecektir. Çok büyük mali kaynaklarla desteklenen “*bölge araştırmaları*” desteklenen ve incelenmesi önemli hale gelen bölgelere, sorunlara ve süreçlere yönelmektedir. İncelenen yerler özenle seçilen ülkeler olup, odak konusu liberal demokrasiyi içermektedir⁹⁴

Bölge araştırmaları ile kalkınmacılık temelli programların çok zaman iç içe geçmiş bir nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Kalkınma, üçüncü dünyadaki “az gelişmiş” toplumlara batılı modellerin transferi amacıyla kuzeyde kavramsallaştırılmıştır.⁹⁵ Amerikan üniversitelerinde, ideolojik temelli değerlendirmelerle yürüyen kalkınma araştırmaları programları önce bölge araştırmaları merkezleri ve uluslararası araştırmalar programlarının kurulmasına vesile oldu. Daha sonra ise Asya araştırmaları ve Orta Doğu araştırmalarının birer disiplin olarak ortaya çıkarıldıklarına tanık olundu. Böylece ülkeler ve kültürler üzerinde uzmanlaşma olanağı doğdu.⁹⁶ Savaş sonrası dönemin gelişme mantığı batı ülkelerinde fordizm, Doğu Avrupa ülkelerinde sovyetizm ve üçüncü dünyada kalkınmacılık olmak üzere bir sacayağına oturmaktadır. Bu sacayağı her bir bölgedeki toplumsal ve siyasal düzeni ve bölgeler arası ekonomik, siyasal ve ideolojik ilişkileri belirlemektedir.⁹⁷

Bu dönemde kalkınma politikası, bu anlamda sömürgeci politikanın yerini almıştır. Şimdi Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ve diğer Birleşmiş Milletler kurumları gibi politikaları uygulayan büyük uluslararası örgütler de bunun

⁹³ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 40.

⁹⁴ Bruce Cumings, “Boundary Displacement: Area Studies and International Studies During and After the Cold War”, *Universities and Empire*, Christopher Simpson, (Ed.), New York: New Press, 1998, s. 160.

⁹⁵ Harding, Sandra G., *Is Science Multicultural? : Postcolonialisms, Feminisms, and Epistemologies Race, Gender, and Science*, Indiana University Press, 1998, s. 7.

⁹⁶ Christopher Simpson, “Universities, Empire, and the Production of Knowledge: An Introduction”, s. xvii.

⁹⁷ Samir Amin, *Entelektüel Yolculuğum*, (Çev: Uğur Günsür), Ankara: Ütopya Yayınevi, 1999, s. 11.

parçasıdır. Üstelik üçüncü dünyanın yeni bağımsızlığını kazanmış yerel hükümetleri genellikle içerdeki gönüllü ve istekliler aracılığıyla ve onların modernlik, rasyonellik Avrupalı bilim ve teknolojinin faydaları olarak algılandıkları şeyleri getirme yolunu seçeceklerdir.⁹⁸

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin en önemli mücadeleleri, Amerika'nın liberal toplumsal değerlerini, kapitalist ekonomik örgütlerini ve demokratik siyasal yapılarını yurtdışında planlamak ve tazelemek için yollar bulmak üzerinedir. Ve bu süreçte düşünürler, hükümet ve üniversite bilim adamları bir tür ortaklık ilişkisi içerisindeyler.⁹⁹ Yabancılar tarafından kalkınma çerçevesinde yürütülen bu tür çalışmaların odak noktasında (teknikleri, bulguları, istihbarat, kamuoyu verileri, medya manipülasyonu gibi araçlarıyla) sosyal bilimsel uygulamalar vardır.¹⁰⁰

Bu dönemde dikkat çeken başka bir boyut, sosyal bilimlerin askeri kuruluşlar, istihbarat örgütleri ve vakıflar gibi yapılanmalarla etkileşim içerisine girmeleri, bilim dışı pek çok faaliyetin paydaşı olmalarıdır. Ayrıca sosyal bilimlerin sıkça manipüle edildiğini söylemek mümkündür.¹⁰¹ Bu manipülasyonda soğuk savaş döneminde ABD hükümetinin sosyal bilim araştırmalarına yönelik ilgisinin oldukça artmış olması¹⁰² belirleyici etmenlerden biridir. Öyle bir süreç yaşanmıştır ki, İkinci Dünya Savaşı kuşağının ve soğuk savaşın ilk döneminin dünya görüşünün psikolojik ve sosyal bilimlerin tarihine uzun süre rehberlik ettiği kabul edilmektedir.¹⁰³

Aynı dönemde ulusal güvenlik kuruluşlarının sosyal bilimlerin peşinden geldiği önemli bir argüman olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁴ Böylece akademisyenler aleni bir şekilde soğuk savaş sürecinin önemli aktörleri konumuna gelmektedir.

⁹⁸ Harding, Sandra G., *Is Science Multicultural? : Postcolonialisms, Feminisms, and Epistemologies Race, Gender, and Science*, s. 50.

⁹⁹ Michael E. Latham, *Modernization as Ideology*, Chapel Hill-London: The University of North Carolina Press, 2000, s. 6.

¹⁰⁰ Christopher Simpson, "Universities, Empire, and the Production of Knowledge: An Introduction", New Press, New York, 1998, s. xvi-xvii.

¹⁰¹ Christopher Simpson, "Universities, Empire, and the Production of Knowledge: An introduction", *Universities and Empire*, Christopher Simpson (Ed.), New Press, New York, 1998, s. xiv.

¹⁰² Laura Nader, "The Phantom Factor: Impact of the Cold War on Antropology", *The Cold War&The University*, The New Press, New York, 1997, s. 123.

¹⁰³ Ellen Herman, "Project Camelot and the Career of Cold War Psychology", *Universities and Empire*, Christopher Simpson (Ed.), New Press, New York, 1998, s. 98.

¹⁰⁴ Christopher Simpson, "Universities, Empire, and the Production of Knowledge: An Introduction", s. xiv.

Ayrıca bu durum dönemin akademisyenlerince meşru ve gerekli görülmektedir ki asıl dikkat çekilmesi gereken konu belki de budur. Örneğin döneme ilişkin Sola Pool isimli akademisyenin saptaması oldukça ilgi çekicidir: O'na göre, gelecekte insanca bir yönetim olabilmesinin yegane yolu, sosyal bilimlerin devlet tarafından yaygın olarak kullanılmasıdır. Başka bir ifadeyle aydınlanmış oldukları varsayılan sosyal bilimciler, üst düzey yöneticileri, bir tür beyin yıkama denilebilecek bir yöntemle eğitmelidirler.¹⁰⁵

ABD hükümetinin sosyal bilimlere yönelik artan ilgisi somut izlerini, İnsan İlişkileri Enstitüleri'nde, Kültürlerarası Araştırma Raporları'nda, Bölge Dosyaları'nda, Deniz Araştırma Ofisi'nin sosyal bilim araştırmalarını desteklemesinde görmek mümkündür. Ayrıca sosyal bilimlerin uzmanlık bilgisinin, isyanları bastırmada ve komünist tehdite yönelik mücadelede kullanılması da söz konusudur. Bu durum diğer bir boyuttan bakıldığında sosyal bilimler için yüklü miktarda para demektir. 1966-1970 yılları arasında davranış bilimi ve sosyal bilim araştırmalarına sadece Amerikan Savunma Bakanlığı'nın ayırdığı paranın 40-50 milyon dolar civarında olduğu hesaplanmaktadır.¹⁰⁶ Savunma Bakanlığı'nın davranış bilimleri araştırmaları konusunda uzman kabul edilen John Darley'e göre (1952) "psikoloji Amerikan itikatlarını meydana getirmeye katkı yapacak bir araç olarak algılanmaktadır".¹⁰⁷

Bu dönemde devletin araştırmalara desteği fen bilimleri ve mühendisliğin ötesine geçmekte, antropoloji, iktisat, psikoloji, sosyoloji, siyaset bilimi ve tarih gibi sosyal bilimsel disiplinleri içine almaktadır.¹⁰⁸ Sosyal bilimlere yapılan yatırım toplam içerisinde yüzde olarak yine de küçüktür, ama mutlak rakam olarak daha önce sosyal bilimlere yapılan yatırımlarla karşılaştırıldığında oldukça büyüktür.¹⁰⁹ Akademik topluluğun devletin ihtiyaçlarına hizmet etmeye artan bağlılığının açık bir

¹⁰⁵ A.k., s. xiv.

¹⁰⁶ Laura Nader, "The Phantom Factor: Impact of the Cold War on Anthropology", s. 123.

¹⁰⁷ Ellen Herman, "Project Camelot and the Career of Cold War Psychology", s. 98.

¹⁰⁸ Allan A. Needell, "Project Troy and the Cold War Annexation of the Social Sciences", *Universities and Empire*, Christopher Simpson, (Ed.), New Press, New York, 1998, s. 25.

¹⁰⁹ Gulbenkian Komisyonu, Sosyal Bilimleri Açın, s. 38-39.

sorgulanması ise yapılmamaktadır. Araştırmaların kalitesi ve bağımsızlığı ile bu konuların öğretilmesine etkisi, büyük ölçüde değerlendirme dışında kalmaktadır.¹¹⁰

Askeri kuruluşlar ile istihbarat ve propaganda kuruluşlarının Amerika'da sosyal bilimlerdeki büyük araştırma projelerine İkinci Dünya Savaşı'ndan 1960'lara kadar en büyük parasal desteği sunduğu kesin olarak bilinmektedir. Dönemin en etkin en gözde bilim adamları, genellikle katı yapılı olan “network”leri ya da sosyologların ifadesiyle “referans grupları”nı kurarak mekanizmanın parçası olmuşlardır. Bu şebekeler bilimsel dernekler, vakıf bursları komiteleri, akademik dergilerin içeriği ve diğer akademik güç araçları üzerinde gittikçe büyük bir etkiye sahip olmuştur.¹¹¹ Bu ağlar aracılığıyla akademinin ele geçirilmesi ve akademik nitelikli tüm karar birimlerinin egemen ideoloji ve onun aygıtı tarafından kontrol edilmesi sağlanmaktadır.

Ayrıca bu dönemde ABD merkezli vakıflar ile uluslararası şirketlerin sağladığı mali kaynaklarla önemli bir bilgi ve uzmanlık birikimini bir araya getiren birkaç büyük merkezi bilimsel araştırma odağının oluştuğu¹¹² bilinmektedir. Dolayısıyla askeri ve istihbarî kuruluşlara ek olarak büyük şirket ve vakıflar aracılığıyla sosyal bilimlerin etki altına alındığı görülmektedir. Merkezlere ve interdisipliner nitelikli projelere yardımlar yapılmaktadır. Ford Vakfı, Carnegie Şirketi, Rockefeller kardeşlere ait çeşitli fonlar ile Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi gibi kuruluşların fonları bunlardan bazılarıdır. Sosyal bilimleri finanse eden birçok kuruluşun ise, daha sonra CIA'nın paravan kuruluşları oldukları ortaya çıkacaktır. Bu kuruluş ve örgütler devletin, çok hoş olmayan görevlere olan ilgisini örtmek için kullanılmışlardır.¹¹³ Yukarıdakine benzer ve en az o kadar önemli bir ilişkiler ağının büyük şirketler, vakıflar ve uluslararası örgütler aracılığıyla sosyal bilimlere hükmettiği bu dönemde sosyal bilimsel alanın ne kadar bağımsız kaldığı şüphelidir.

¹¹⁰ Allan A. Needell, “Project Troy and the Cold War Annexation of the Social Sciences”, *Universities and Empire*, s. 25.

¹¹¹ Christopher Simpson, “Universities, Empire, and the Production of Knowledge: An Introduction”, s. Xii.

¹¹² Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 38-39.

¹¹³ Christopher Simpson, “Universities, Empire, and the Production of Knowledge: An Introduction”, s. xviii.

Sosyal bilimlerin bu kadar çok yönlü kuşatıldığı bir dönemde alana yönelik önemli bir müdahale de Truva Projesi adı verilen bir proje ile olmuştur. İsminin de çağrıştırdığı gibi casusluk¹¹⁴ yüklü bir projedir bu. CIA'nın güvenilir bulduğu seçkin sosyal bilimciler bu proje kapsamında 1950 yılında Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde biraraya getirilmişlerdir. Truva Projesi'nin amacı, soğuk savaş'ın askeri olmayan boyutlarındaki mücadele için gerekli olan hem teknik araçları hem entelektüel çerçeveyi sağlamak şeklinde ortaya konulmuştur. Truva Projesi'nin amacı tüm dünyada kullanılacak psikolojik savaş taktiklerini geliştirmek şeklinde özetlenebilir.¹¹⁵

1963'te başlatılan Camelot Projesi Amerikan Savunma Bakanlığı'nın sponsorluğunda gerçekleştirilen ve fikirler mücadelesinde üstün konuma geçmek için “Üçüncü Dünya Devrimi” ve kalkınmasını öngörme ve kontrol etmeye yönelik olarak davranış bilimleri uzmanlarını kullanan büyük bir projedir.¹¹⁶ Bu proje soğuk savaş politikası, askeri patronaj ve Amerikan sosyal bilimi arasındaki bağlantıları kapsayan çok boyutlu bir nitelik taşımaktadır.¹¹⁷ Camelot Projesi'nin amacı, dünyanın gelişmekte olan ülkelerindeki toplumsal değişimin siyasal açıdan önemli boyutlarını öngörmeyi ve etkileme imkanını sağlayacak genel bir sosyal sistem modelinin mümkün olup olmadığını ortaya koymaktadır.¹¹⁸ Camelot Projesi yedi milyon dolarlık maliyetle ABD tarihindeki en büyük sosyal bilim projesi olarak düşünülmüştür.¹¹⁹ Ancak Camelot Projesi, devlet tarafından kullanılan ve suistimal edilen sosyal ve davranışsal bilimler hakkında oluşan tartışmanın ilk önemli odak noktası olarak tarihteki yerini almıştır.¹²⁰

¹¹⁴ Aslında bilim adamlarının casusluk rolü üstlenmesi yalnızca bu dönemin meselesi değildir. Bilimi paravan olarak kullanan ve kendini yabancı bir hükümet önünde araştırmacı olarak sunan insanların varlığı çok daha eskilere dayanmaktadır. Franz Boaz 1919 tarihinde yazdığı bir yazıda kendini Amerikalı Bilimsel Kuruluşların temsilcisi olarak tanıtan ve antropolojik çalışmalar yürüten en az dört kişiye ilişkin resmi kayıtlardan bahsetmektedir. Franz Boaz, "Scientist as Spies", *Universities and Empire*, Christopher Simpson (Ed.), New Press, New York, 1998, s. 1-2.

¹¹⁵ Allan A. Needell, "Project Troy and the Cold War Annexation of the Social Sciences", s. 3-4.

¹¹⁶ Ellen Herman, "Project Camelot and the Career of Cold War Psychology", s. 98-99.

¹¹⁷ Mark Solovey, "Project Camelot and the 1960s Epistemological Revolution: Rethinking the Politics-Patronage-Social Science Nexus", *Social Studies of Science*, 31/2, April, 2001, s. 171.

¹¹⁸ Ellen Herman, "Project Camelot and the Career of Cold War Psychology", s. 101.

¹¹⁹ Mark Solovey, "Project Camelot and the 1960s Epistemological Revolution: Rethinking the Politics-Patronage-Social Science Nexus", s. 171.

¹²⁰ A.k., s. 183.

Truva Projesi ile ilgili başka bir girişim ise, MIT'e bağlı Uluslararası Araştırmalar Merkezi CENIS'in (Center For International Studies) kurulmasıdır. 1950 de Truva Projesi'ne katılan ekonomist Max Millikan, CIA' de bir yıl çalıştıktan sonra 1952 de MIT'ye dönerek CENIS'i kurmuş ve onun ilk müdürü olmuştur.¹²¹ FORD Vakfı ve CIA tarafından finanse edilen CENIS, akademik araştırmaları kamu politikası sorunları konusuna taşımak için kurulmuştur. FORD Vakfı'nın işin içinde olması Truva Projesi'nin gizli etkisine yönelik açık bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Böylece FORD'un davranış bilimleri programları daha Şubat 1951'de başlamıştır¹²² Bu dönemde çok önemli bir misyon üstlenen kurumların başında gelen Ford için davranış bilimleri özel öneme sahiptir. Çünkü kurum yetkilileri insan davranışları ve güdüleme çalışmalarının toplumsal kargaşayı önlemek ve kişilerin değişime uyarlanmasına katkı sunmak noktasında çok yararlı bilgiler sağladığına inanmaktadırlar.¹²³ CENIS'in Amerikan istihbarat örgütü tarafından finanse edilmesi daha sonra böyle bir kurumda akademik özgürlüğün varolup olmayacağına ilişkin tartışmalara yol açsa da CENIS en azından 1950'li yıllar boyunca Truva raporunda bu tür kurumlar için yüklenen misyonu yerine getirmiştir. Ayrıca CENIS, çeşitli başka üniversitelerdeki benzer programlar için de bir model oluşturmuş ve Truva ekibi üyelerinin umdukları gibi pek çok Amerikan Üniversitesi'nde zaten hakim olan tüm bölge araştırmaları hareketine ivme kazandırmıştır.¹²⁴

Bu dönemin sosyal bilimleri için değinilmesi gereken başka bir boyut ise alan araştırmalarının yükselişidir. Savaş dönemlerinde ve savaş sonrası dönemlerde alan araştırmalarının arttığı genel olarak kabul edilmektedir. Savaş sonrasına denk gelen bu dönem *alan çalışmaları* dönemi olarak kabul edilmektedir.¹²⁵ Amerikan hükümeti ve kuruluşları yalnızca belli başlı üniversitelerde değil, aynı zamanda çok da öne çıkmayan üniversitelerde de alan araştırmalarının yayılmasını desteklemek için ellerinden geleni yapmışlardır.¹²⁶ Bu dönemde yürütülen alan çalışmaları sosyal bilimlerin toplumsal niteliğine ilişkin önce ABD'de sonra da dünyanın birçok başka

¹²¹ Rebecca S. Lowen, *Creating the Cold War University*, s. 202, Ayrıca Max Millikan'ın kısa özgeçmişi için bkz.

http://www.jfklibrary.org/Historical+Resources/Archives/Archives+and+Manuscripts/fa_millikan.htm

¹²² Allan A. Needell, "Project Troy and the Cold War Annexation of the Social Sciences", s. 23.

¹²³ Rebecca S. Lowen, *Creating the Cold War University*, s. 196.

¹²⁴ Allan A. Needell, "Project Troy and the Cold War Annexation of the Social Sciences", s. 24.

¹²⁵ Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, 2000, s. 210.

¹²⁶ Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş*, 2004, s. 28.

bölgesinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Çünkü alan çalışmalarının düşünsel savunucuları, sosyal bilim kuramlarının yalnızca Avrupa/Kuzey Amerika için değil, dünyanın bütün bölgeleri için geçerli olduğunu ileri sürmek çabasındadırlar. Bu nomotetik açılım ile alan çalışmaları sosyal bilim kuramlarında “evrenselciliği evrenselleştirme”yi önermektedir.¹²⁷ Bu durum yalnızca öneri boyutunda kalmamakta, yapılan yardımlarla dünyanın başka yerlerinde yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Öyle ki, Amerikan bilim adamları ve kurumları, sosyal bilimlerin kurumsal yapılanmasını tamamlayamadığı yerlerde, bu nomotetik eğilimleri vurgulayan yerleşik modeli desteklemek üzere doğrudan ya da dolaylı yardımlar yapmışlardır.¹²⁸ Sosyal bilimlerdeki bu nomotetik tavır alışın evrenselliği savunmasından ziyade, evrenselciliği evrenselleştirmeye çalışması dikkat çekilmesi gereken bir yanılgı ve tehlikeli bir açılamdır. Çünkü yerelin düşüncesinin evrenselcilikle dünyanın her yerine yaygınlaştırılması anlamı taşımaktadır.

Soğuk savaş dönemi, sosyal bilimlerin bilim dışı pek çok etkinliğin içerisine çekildiği, sosyal bilimcilerin de bu etkinliklerin yürütücüsü olduğu bir sürecin resmidir. Ancak özellikle 1960’lı yıllar sonrasında bilim alanında olumlu sayılabilecek gelişmeler de olmuştur. İlk olarak yukarıda daha önce vurgulandığı gibi sosyal bilim alanı oldukça büyümüştür. Başka bir ifadeyle soğuk savaş, akademinin görülmemiş ölçüde büyümesine de neden olmuştur.¹²⁹

Diğer bir olumlu gelişme dünyada genel olarak artan sorgulamacı yaklaşımın da etkisiyle ortaya çıkmıştır. 1960’ların siyasal ortamı sonucunda, 1970’lerin sosyal bilimleri, daha yüksek bir kalite ve ilgililik düzeyi yakalamıştır. Siyaset bilimi, sosyoloji ve hatta bir dereceye kadar iktisatta, "politik ekonomi" bir başlık haline gelmiş ve bilim adamları bu başlık altında, çokuluslu şirketler, dünya para sistemi, çevresel bağımlılık ve Amerikan hegemonyası üzerinde pek çok çalışma yapmışlardır.¹³⁰ 20. yüzyılda 1960’lı yıllar büyük dönüşümlerin yaşandığı bir zaman dilimi olarak değerlendirilebilmektedir. Özellikle üniversite olayları bu dönüşümün

¹²⁷ Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, 2000, s. 210.

¹²⁸ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 39.

¹²⁹ R.C. Lewontin, “The Cold War and the Transformation of the Academy”, s. 2.

¹³⁰ Bruce Cumings, “Boundary Displacement: Area Studies and International Studies During and After the Cold War”, *Universities and Empire*, Christopher Simpson (Ed.), New Press, New York, 1998, s. 181.

önemli bir parçasıdır. Gerçekten 1960’larda batılı üniversiteler hem yeni toplumsal çatışmaların ayrıcalıklı bir alanı haline gelmiş, hem de bu çatışmaları anlatmaya ve kendilerini de bu bağlamda değiştirmeye çalışan merkezler olmaya çalışmışlardır.¹³¹ Bu yıllarda Türkiye’de kendi referanslarından beslenen bir sosyal bilim geleneğinin olmaması ve mevcut sosyal bilimlerin aktarmacı karakteri bir seçenek olarak Marksist öğretinin belli bir arayışa yanıt veren özelliğini ön plana çıkarmıştır.¹³²

Tüm bunları söylerken soğuk savaş döneminde ortaya çıkan resmin diğer yüzünü görmemek, bütünü yeterince doğru yansıtamamak demektir. Burada liberal ideoloji ve kapitalist egemen ideolojiye yönelik incelemeye ağırlık verilmesinin nedeni onun daha yaygın olması ve sonuçta soğuk savaşın galibi olarak çıkmasıyla ilgilidir. Ayrıca Türkiye’nin resmin hangi tarafında olduğunun da belirleyiciliğini unutmamak gerekir. Yoksa Amerika’nın kullandığı araçların birçoğunu onun kadar geniş kapsamlı olmasa da Sovyetlerin de kullandığı bilinmektedir. Orada da bir güç merkezi vardır ve belirleyicidir. Sadece Sovyet versiyonunda ABD değil, Sovyetler Birliği model olarak kullanılmıştır.¹³³ Sosyal bilimlerin ulusal güvenlik aygıtı ile içli dışlı olmasının, SSCB’de de ABD’de olduğundan daha az tahrip edici olmadığı kabul edilmektedir.¹³⁴

Sonuç olarak, 1945-1980 arası dönem hakkında bir değerlendirme yapmak gerekirse bazı noktaların öne çıktığı söylenebilir. Bu dönemde akademinin o zamana kadar görülmemiş biçimde büyümüş olması bu noktalardan biridir. Bu büyümenin arkasında büyük ölçüde soğuk savaş vardır. Ayrıca bu dönemde sosyal bilimler pek çok bilim dışı etkinliğin parçası yapılmış ve egemen ideolojinin propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Önemli şirketler, askeri ve istihbarat kuruluşları, sosyal bilimleri ve sosyal bilimcileri bu ideolojik savaşta egemen çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. Özellikle 1960’lı yıllarla birlikte bazı olumlu gelişmelerde yaşanmıştır. Alternatif arayışları ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat genel olarak düşünüldüğünde sosyal bilimlerin bağımsız olduğunu söylemek mümkün değildir. Sosyal bilimler bağımlıdır. Ekonomik olarak büyük şirketlere ve militer örgütlere

¹³¹ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 253.

¹³² A.k., s. 280-281.

¹³³ Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş*, 2004, s. 28.

¹³⁴ Christopher Simpson, “Universities, Empire, and the Production of Knowledge: An Introduction”, s. xii.

bağımlıdır. Siyasal olarak mevcut egemen ideolojiye ve odak olarak bu ideolojik gücün sözcüsü olan yeni hegemonik güce bağımlıdır. Özetle söylemek gerekirse tüm bunların arkasında kapitalist sisteme ve onun aktörlerine bağımlıdır. Daha önceki dönemde sistem içerisinde bir sosyal bilim düşüncesi görünümü var iken, bu dönemde sistem için bir sosyal bilim düşüncesi söz konusudur.

C. 1980 Sonrası Dönem: *Sistem Destekli Sosyal Bilimler*

1970’li yılların sonundan itibaren dünya ekonomisinde ve siyasal sisteminde bazı değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bu değişikliklerin sosyal bilimler alanına yansması ise yeni dönemin egemen ideolojisi olan neoliberal ideoloji bağlamında küreselleşme, postmodernizm ve karşılıklı bağımlılık gibi kavramlarla olmaktadır. Daha belli bir alan olarak kamu yönetimi düşüncesi ise *New Public Management* ve *New Public Administration* kavramlarının yükselen değeri olmasıyla karakterizedir ki, bu kavramları da yeni dönemin egemen ideolojik söyleminin bağlamı dışında düşünmemek gerekir. Yeni olan kavramlar, yeni araçlar ve yeni açılımlar vardır. Ancak değişmeyen gerçek, egemen söylemin başat konumunu sağlamlaştırarak devam ettirmesi ve bunun sosyal bilimsel alandaki karşılığının da aynı derece de başat olmasıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında altın çağını yaşayan dünya kapitalizmi, 1970’lerden itibaren düşen kâr oranlarıyla birlikte ekonomik ve toplumsal dengeleri derinden sarsan yeni bir bunalımla karşı karşıyadır. Kapitalist sistemin yaşadığı bu bunalım, neo-liberal ideolojiyi doğurmuştur. Neo-liberalizm ise, dünya çapında yeni bir siyasal ve ideolojik hegemonyanın kuruluşuna yönelmiştir.¹³⁵ Kapitalist sistemin 1970’li yıllardan itibaren içine düştüğü genel bunalım, Batı’nın Üçüncü Dünya toplumlarının gelişmesini çokuluslu sermayenin yeniden genişlemesine bağımlı kılmayı amaçlayan bir karşı saldırıya geçmesine yol açmıştır.¹³⁶ Neo-liberal hegemonya, 1970’ler boyunca Anglo-Sakson ülkelerde savaş sonrası oydaşmanın

¹³⁵ Selime Güzelsarı, “Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları”, *Kamu Yönetimi Gelişimi ve Güncel Sorunlar*, M.Kemal Öktem-Uğur Ömürgönülşen (Ed.), İmaj Yayınevi, Ankara, 2004, s. 85.

¹³⁶ Amin, *Avrupamerkezcilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi*, s. 13.

bozulmasını izleyen tartışmalardan en etkili reçete olarak ortaya çıkmış ve şimdi ana akım haline gelmiştir.¹³⁷

1970’li yıllarda başlamakla birlikte asıl etkisini 1980’lerin başından itibaren hissettiren bu dönem de öz itibarıyla önceki dönemin devamıdır. Yine liberaldir ama artık neoliberaldir. Neoliberalizm bir ideoloji olmasına karşın bir bilimmiş gibi üniversite düzeyinde sosyal bilimler alanına dayatılmak istenmektedir.¹³⁸ Kapitalist toplumlarda okulun en önemli işlevinin burjuva ideolojisini ve bu bağlamda el emeğiyle entelektüel emek arasındaki iş bölümünü yeniden üretmek olduğu düşünülürse¹³⁹ bu dayatmanın işlevselliği daha iyi anlaşılacaktır.

1970’li yıllardan sonraki dönemin aynı zamanda küresel sömürgeleşme dönemi¹⁴⁰ olarak adlandırıldığına yukarıda değinilmişti. Bu dönemin küreselleşme kavramıyla birlikte ele alınması kaçınılmaz olmaktadır. Küreselleşmenin lehte ve aleyhte pek çok tanımı yapılmaktadır. Örneğin bir yazar; liberalleşen ticaret ve sermaye akışları aracılığıyla artan ekonomik bütünleşme ve ulusların karşılıklı bağımlılığı olarak¹⁴¹ tanımlamaktayken başka bir yazar küreselleşmeyi emperyalizmin yeni adı olarak görmektedir¹⁴².

Küreselleşmeye ilişkin tanımlar incelendiğinde özellikle bu süreci savunanlar tarafından karşılıklı bağımlılık, bilgi, sermaye, işgücü için sınırların kalkması ve sermayenin serbestçe dolaşımı, esnek üretim gibi konuları öne çıkarmakta oldukları görülmektedir. Tüm bu kavram ve konular nispi doğruluk payına sahiptir. Ancak ‘ne için’ ve ‘nasıl’ soruları bu doğruluğun karşılıklı bağımlılık da dahil olmak üzere hemen tamamının egemen ideoloji ve onun egemen yürütücüsü lehine olduğunu göstermektedir.

¹³⁷ Pauline Dibben, Ian Roper, Geoffrey Wood, “Introduction: Public Sector Management and the Neo-liberal Hegemony: a Critical and International Perspective” Pauline Dibben, Ian Roper, Geoffrey Wood (Ed.), *Contesting Public Sector Reforms*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, s. 1.

¹³⁸ Alpaslan Işıklı, “Eğitimde Küreselleşme”, *Devrimci Cumhuriyet’in Eğitim Politikaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s. 25.

¹³⁹ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 30.

¹⁴⁰ Bu konuda ayrıntılı bir analiz için bkz. Birgül Ayman Güler, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

¹⁴¹ William H. Marling, *How American is Globalization?*, s. vii.

¹⁴² Alpaslan Işıklı, “Eğitimde Küreselleşme”, s. 21.

Bu dönemin öncekinden önemli bir farkı soğuk savaş sonrasında artık dünyanın tek kutuplu bir hale gelmiş olmasıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılarak “süpergüç uğraşı”nın dışında kalması ve Amerika'nın önderliği altındaki kapitalist Batı'nın ise küresel fiili durum ile meşru zor kullanma tekeli daha da katılaştırabilmek amacıyla durumdan yararlanmak için hızla harekete geçmesi¹⁴³ yeni dönemi tek merkezli yapmıştır. Bu tek merkezlilik kendini her alanda olduğu gibi bilimsel alanda da göstermektedir. Daha öncenin evrenselciliği yücelten kuzey batı merkezli bilim anlayışının yaşadığı yoğun eleştiri, akademinin kendini yeniden tanımlamasına neden olmaktadır.

Sosyal bilimsel alan da bu dönemde yeni bir kavramsallaştırmayla karşılaşmakta ve postmodernizm¹⁴⁴ ile ifade edilir olmaktadır. Bu yönüyle düşünüldüğünde küreselleşme süreciyle postmodernite sürecinin örtüştüğü görülmektedir. Gerçekten 1980'lerin ilk yıllarından itibaren sosyal kuramdaki modernite/postmodernite öbeği batılı toplumların entelektüel yaşamlarındaki en mücadeleci alanlardan biri haline gelmiştir.¹⁴⁵ Postmodern söylemin bu dönemde büyük yaygınlık kazandığı bilinmektedir.

Küresel dönemde sosyal bilimlerin konumlanışı; kullandığı araçlar, yöntem, düşünce mantığı gibi boyutlar itibariyle önceki dönemle karşılaştırılabilir. Bu karşılaştırma en azından söylem ve kavramsallaştırma bağlamında geçmiş dönemden ayrışmalar olduğunu göstermektedir. İlk olarak küresel dönemin üretim biçimi

¹⁴³ Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, s. 45.

¹⁴⁴ Postmodernizm kavramı etrafında yürütülen tartışmalar çok zaman karışık bir şekilde ele alınmakta ve olgusal alanla epistemolojik alan bu tartışmalarda iç içe geçmektedir. Üstüner, toplum bilimlerde post-modernite durumunun postyapısalcılık, yorumsamacılık ve söylem kuramından bağımsız ve ayrıştırılmış bir biçimde betimlenmesine vurgu yapmakta; postmodern kuram ile postmodern durumlar arasında ayrıştırma yapılmasının yararlı olacağına dikkat çekmektedir. Bu konuda ilgi çekici bir değerlendirme için bkz. Yılmaz Üstüner “Kamu Yönetimi ve Ağ Yaklaşımları”, *Kamu Yönetimi Yeni Vizyonlar*, (s. 64-89), Turhan Kitabevi, Ankara, 2008. Elbette böyle bir yaklaşım olgusal olan ile epistemolojik olanın ayrıştırılması adına kendi içerisinde tutarlı ve anlamlıdır. Ancak bu ayrıştırma çok kolay olmadığı gibi, Şaylan'ın da vurguladığı üzere post-modernizmin kavramsal çerçeve itibariyle diğer postlu tamlamaları kapsayabileceği de düşünülmektedir. (bkz. Gencay Şaylan, *Postmodernizm*, s. 43.) Bizim çalışmamızdaki haliyle postmodern durum ile postmodernizm aynı değildir ancak postmodernizmin daha kapsayıcı nitelikte olduğu da dışlanmamakta; post'lu tamlamalarla ve yorumsamacılık, söylem analizi gibi açılımlarla olan bağı önemsemektedir. Ayrıca postmodern olarak adlandırılan dönemde yaşanan pek çok gelişme yaşanan sürecin aslında modernizmin yeni versiyonu olduğu başka bir ifadeyle postmodern değil neomodern bir sürecin yaşandığı düşünülmektedir.

¹⁴⁵ Andreas Huysen, “Postmodernin Haritasını Yapmak?” (Çev: Mehmet Küçük), *Modernite Versus Postmodernite*, Mehmet Küçük (Der.), Vadi Yayınları, Ankara, 2000, s. 209.

önceki dönemle en azından kavramsallaştırma bakımından ayrılmaktadır. Modern dönemin kutsanan üretim biçimi fordist kitle üretimi iken, yeni dönemde esneklik temelinde postfordist bir üretim süreci yüceltilmektedir. Bu bağlamda postmodernlik ve postmodernite, postfordist birikim sürecinde uygulanan sosyo-ekonomik ve siyasal dizgeleri yansıtmaktadır.¹⁴⁶

Modernist sosyal bilim anlayışının yöntemsel tercihi akılcılık ve pozitivizm yönelimlidir. Bu dönemde ise akılcılığı reddeden¹⁴⁷ ve öznelliğe özel anlam yükleyen yorumsamacı yaklaşımın egemen olduğu¹⁴⁸ bilinmektedir. Doğrunun herkese ve her duruma göre değiştiği bu yaklaşım için asıl olan tek şey göreliliktir. Bunun epistemolojik karşılığı idiyografik (tekil) olanın nomotetik (genel) olana yeğlenmesidir. Bu durumu Doğan Özlem şöyle ifade etmektedir¹⁴⁹:

“Günümüzün Anglo-Amerikanizm'i, bilimde ve siyasette, taktik gereği yeniymiş gibi gösterilen, fakat esasında bilinen ve denenmiş bir evrenselcilik dayatıyor. Bu, tekilin, farklı ve hatta aykırı olanın içerilmek istendiği bir evrenselciliktir. Anglo-Amerikanizm, yaratılan, teşvik edilen, pazarlanan ve iyi satış yapan "postmodernizm" in sahte atmosferi içinde tekil, farklı ve aykırı olana alabildiğine, hatta dizginsiz bir açılım imkânı tanırken; eşzamanlı olarak, liberalist/kapitalist bir dünya düzenini evrenselci bir söylem içinde dayatmayı asla ihmal etmiyor. Adeta "Liberalist/kapitalist dünya düzenine söz söylemeyin; bu düzen içinde istediğiniz kadar tekilci, yerelci, irrasyonalist, vb. olabilirsiniz. Fakat düzene dil uzatırsanız sizi ezerim" diyor. 'Pax Americana' nın stratejistleri, katı bilimciliğe özgü darkafallılık ve dargörüşlülüğe tepki olarak hızla yaygınlaşan (ve büyük kısmı bilinçli olarak yaygınlaştırılan) dinci, milliyetçi, etnisist, yerelci, kültüralist cereyanları gözönünde tutarak, "tekilin, farklı ve hatta aykırı olanın içerildiği bir evrenselcilik" diye ifade ettiğim bir evrenselcilik doğrultusunda "globalleşme" yi dayatıyor. Böyle bir globalleşme stratejisi, bilimin evrenselliği tezinin yeniden gözden geçirilmesini, koşullara uygun bir evrensellik söylemi pazarlamayı da gerektiriyor. Ve nomotetik/evrensel bir bilim yanında idiyografik/tekilci bir bilimin olduğu da söylenmeye başlıyor”.

Sosyal bilimin işlevselliği açısından konuya bakılacak olursa yine benzer bir durum söz konusudur. Postmodernist yaklaşım hem büyük anlatıları reddetmekte hem de farklılığı, yereli, mikro olanı öne çıkarma eğilimindedir. Bu durum sisteme

¹⁴⁶ İlhan Tekeli, *Modernite Aşılırken Siyaset*, s. 23.

¹⁴⁷ Gencay Şaylan, *Postmodernizm*, s. 20.

¹⁴⁸ Akif Sözer, Postmodernizmin öne çıkan özelliklerinden bazılarını 1) Modernizmin ve Büyük Anlatıların Eleştirisi 2) Göreceliklik, 3) Öznellik ve Öznenin Yükselişi, 4) Çokkültürlülük ve 5) Yorumsamacılık¹⁴⁸ olarak sıralamaktadır. Bkz. Akif Sözer “Postmodernizm ve Eğitim” kaynak: <http://www.subejktif.com/makale/postmodernizm.htm> erişim:15.04.2009, Ayrıca Aydın, postmodernist yaklaşımın temel özelliklerinden biri olarak yorumsamacılığı saymakta ve bu yaklaşımda her metnin farklı anlamlandırmaya açık bir Rorschach testi gibi olduğuna vurgu yapmaktadır. Bkz. Hasan Aydın “Eleştirel Aklın Işığında Postmodernizm, Temel Dayanakları ve Eğitim Felsefesi” *Eğitimde Politika Analizleri ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1/ 1, 2006.

¹⁴⁹ Doğan Özlem, “Evrensellik Mitosu ve Sosyal Bilimler”, s. 64.

yönelik sağlıklı bir analiz yapılmasını eksik bırakacağı gibi, toplumsalı anlama noktasında da yeterli değildir. Wallerstein bu durumu, “dünya sosyal bilimi bize 1989’dan beri dünya sisteminde olup bitenleri analiz etmekte işe yarayacak, hiçbir araç vermemiştir”¹⁵⁰ sözleriyle özetlemektedir. Ayrıca yüceltilen yerelci-cemaatçi yaklaşım küreselleşmeyle birleştiğinde, sermayenin önündeki ulusal direnci kırma noktasında katkı sağlayacaktır. Yüceltilen farklı kültürlerin, otantiklik ve egzotikliği bünyelerinde taşımaları dolayısıyla birer tüketim tercihi olarak pazara sunulabilme potansiyeline sahip olduğu için değerli olduğu düşünülürse¹⁵¹ bu açılımın ekonomik sistem için işlevselliği daha iyi anlaşılacaktır.

Akademiye eklemleme konusunda da yeni dönemin bütün içinde devamlılık taşıyan ama görece farklı olan bir konumu vardır. Daha önceki dönemde özellikle soğuk savaş döneminde askeri ve istihbari örgütlerin sistem için ve sistem tarafından sosyal bilimcileri nasıl yönlendirdiği anlatılmıştı. Bu dönemde ise sistem tarafından özellikle *think tank* kuruluşları ve STK’ların öne çıkarıldığı görülmektedir. Wallerstein’a göre postmodernizmin modernizmden bir kopuş olmaktan çok, modernizmin son versiyonundan ibaret olduğunun kanıtı, modernizmde yer alan ve devlet, piyasa, sivil toplum alanı olarak tasnif edilen şematik modelden postmodernistlerin hiçbir şekilde kaçamamış olmalarıdır.¹⁵² Hatırlanacağı gibi bu durum sosyal bilimlerin ortaya çıkışında devletin siyaset bilimi, piyasanın iktisat ve sivil toplumun sosyoloji tarafından paylaşımına neden olmuştu. Günümüzde yaşanan süreçte ise savunucuları üç özerk alan şeklindeki bu farklılaşmanın asli bir analiz unsuru olduğunu kabul etmekte fakat sivil toplum alanını devlet ve piyasa alanları üzerindeki önceliğine oturtmaktadırlar.¹⁵³ Dünyanın pek çok yerinde ismi açıkça bilinen sivil toplum örgütleri hükümet devirmeye kadar varan toplumsal süreçlere kaynak aktarmakta, sistemin gerekli gördüğü müdahalelere mali ve lojistik anlamda destek hizmet vermektedir.

Yeni dönemde sürekli olarak, akademi ile özel sektör ve STK’lar arasında işbirliği yapılmasına değinilmekte ve akademik yapının hem bir hizmet alanı olarak

¹⁵⁰ Immanuel Wallerstein, *Amerikan Gücünün Gerileyişi*, s. 74.

¹⁵¹ Tevfik Erdem, “Postmodernizmin “Ötekis”i Hangi “Öteki”?”, *Düşünen Siyaset*, Sayı: 21, 2005, s. 108.

¹⁵² Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, s. 139-140.

¹⁵³ A.k., s. 140.

hem de gördüğü işlevsellik noktasında özelleştirmesi gündeme gelmektedir. Aslında üniversiteler, tarih boyunca, farklı uygarlıkların ve kültürlerin özelliklerine göre değişen renklere bürünmüşlerdir.¹⁵⁴ Ancak son dönemde bu durum daha sistematik ve kuşatıcı bir nitelik kazanmıştır. Böylesi bir ortamda toplumsal alana ait bilgi üretim sürecinin hangi amaca hizmet ettiği ve ne kadar toplumsal kalabildiği konusu soru işaretleriyle doludur.

Genel olarak düşünüldüğünde, akademisyenler toplumun “düşünmesi için para verdiği” bir gruptur.¹⁵⁵ Yaşanan neoliberal süreçte ise akademinin kamusal alanın dışına itilerek özel alanda sermayeyle birlikte konumlandırılması söz konusudur. Kamu kaynaklarının geri çekilmesi ya da azaltılması, düşüncenin ticari ya da başka mali kaynaklar tarafından ücretlendirilmesi anlamına gelecektir. Böyle bir ortamda ise akademisyen artık düşünmekte özgür olmaz ve “düzene göre düşünmesi” gerekir; hatta belki de kendisine düşünmesi için para verilen düşünceleri düşünmenin yollarını bulmaya ve istenen sonuçlara varmaya çalışması beklenir.¹⁵⁶

Akademisyenin ve onunla birlikte akademinin mali olarak sermayeye bağlı olduğu bu süreçte çok da bağımsız olamayacağı açıktır. James Petras bir makalesinde¹⁵⁷ aydınlar ve bağımlılık ilişkisini Güney Amerika üzerinden irdelemektedir. Adı geçen çalışmada Petras, yirmi yıl önce Latin Amerika'da yabancı fonlarıyla beslenen kuruluşlardan mali destek almayı kabul eden solcu bir aydın bulmak neredeyse olanaksızken, günümüzde az ya da çok Kuzey Amerika veya Avrupa vakıfları tarafından finanse edilmeyen bir araştırma enstitüsü ile bağlantısı olmayan bir araştırmacı bulmanın neredeyse imkansız olduğunu belirtmektedir. Bu fonlardan yararlanmayan araştırmacıların çoğunluğunun da karşı olmaları nedeniyle değil, düzenli bağlantıyı henüz kuramamaları nedeniyle pay alamadıklarına dikkat çekmektedir. Yabancı maddi kaynaklarla desteklenen araştırma enstitülerine bağımlı hale gelen aydınların gerçekleştirecekleri araştırmaların bağımsız olamayacağı ise ortadadır. Bu aydınlardan fon veren kurumların karşı

¹⁵⁴ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 23.

¹⁵⁵ Gillian R. Evans, *Akademisyenler ve Gerçek Dünya*, (Çev: Ebru Kılıç), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 3.

¹⁵⁶ A.k., s. 3.

¹⁵⁷ James Petras, “Latin Amerikalı Aydınların Dönüşümü”, (Çev: Deniz Yıldırım), *Latin American Perspectives*, 17/2, 1990, s. 102-112.

çıkmayacağı bilgiler sağlamaları ve yönetici sınıf içindeki egemen ideoloji ekseninde fon verenlerin kabul edebileceği fikirler ve kavramları aşılamları, yaymaları beklenmektedir.¹⁵⁸ Petras'ın yapmış olduğu inceleme, bağımlılık ilişkisinin yalnızca güney Amerikalı aydınların sorunu olmadığını; özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin olmak üzere dünyanın pek çok yeri için benzer bir sürecin yaşanmakta olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

Küreselleşme sürecinin akademiye önemli ölçüde etkilediği ve yeni ideolojik açılımın sistemi dönüştürdüğü açıktır. Akademinin dönüşmesi ise egemen tarafından toplumsal alanın dönüştürülmesi anlamını içerir. Samir Amin bu belirlenim durumunu *“bugün teorik analizi ve toplumsal/politik pratiği belirleyecek en önemli iki olgu, çevredeki eşitsiz gelişme ve sermayenin globalleşmesidir.”*¹⁵⁹ biçiminde ortaya koymaktadır. Ayrıca başka bir yazar küreselleşmenin üniversite düzeyinde etkisini anlatılırken benzer bir şekilde hem dünya çapında eşitsizlikçi yapıya hem de üniversitenin Mc Donaldlaşmasına vurgu yapmaktadır.¹⁶⁰ Görüldüğü gibi 1980 sonrası ağırlığını hissettiren neoliberal açılım küreselleşme söylemiyle birlikte her alanda olduğu gibi akademik yapıda da belirleyici bir noktaya gelmiş, belki farklı araçlarla ama aynı amaca hizmet noktasında sisteme bağlı kılmıştır.

Bugün de akademisyenlerin fonlar aracılığıyla yönlendirilmesi yine mümkündür. Önceki dönemde bölge araştırmalarının sosyal bilimler için ne kadar önemli olduğu belirtilmişti. Bu dönemdeyse Sovyet Bloğu'nun dağılmasıyla birlikte artık tek tek ülkelerin “markaja alınması” yerine genel anlamda uluslararası araştırmalar devreye girmektedir. “Bölgeleri” araştırmaya dair gerekçelerin (komünizm araştırmalarının gerekçeleri) ortadan kalktığı bu dönemde, aslında sınırları olmayan bir dünyada bölge araştırmaları yerini uluslararası araştırmalara bırakmaktadır.¹⁶¹

Son olarak önceki dönemin sosyal bilim anlayışı egemen ideoloji olarak liberalizmden beslenmekte ve modernist bir karakter taşımaktadır. Postmodern

¹⁵⁸ A.k., s. 102-112.

¹⁵⁹ Samir Amin, *Entelektüel Yolculuğum*, s. 17.

¹⁶⁰ Philip G. Altbach, *“Globalization and The University: Myths and Realities in an Unequal World”*, s. 1.

¹⁶¹ Bruce Cumings, *“Boundary Displacement: Area Studies and International Studies During and After the Cold War”*, s. 162.

dönemin sosyal bilimleri ise yükselen neoliberal damardan beslenmekte olup neomodern niteliklere haizdir.

Yaşanan süreçte işlevsellik bakımından sisteme sadakatin devam ettiği görülmektedir. Bu yönüyle postmodern söylem modernizmin tüm olumsuzluklarını bir anlamda içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde postmodernizm aslında neomodernizmdir.¹⁶² Egemen ideoloji olarak liberalizm bu dönemde yerini neoliberalizme bırakırken; modernizm ise postmodernizm kavramsallaştırması altında neomodernizm ile karşılaşır olmuştur. Neoliberalizmin daha insancıl bir kapitalizm örgörmediği ise ortadadır.

Tüm bu bileşen bir arada düşünüldüğünde günümüz sosyal bilimlerin varoluş nedenlerini ve gerekçelerini de kapitalizmin yeni adı olan küreselleşme ideolojisinin bağlamının dışında düşünmenin güç olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde sosyal bilimlerin temel işlevselliği, küreselleşme söyleminin meşrulaştırılmasıyla ilgilidir.¹⁶³ Bu durum ise postmodernistleri mevcut ekonomik sistemin önünü açma noktasında modernistlerle aynı işlevselliğe götürür ki, bu aslında modernizmin (kapitalizmin) değerlerinin devam ettirilmesidir. Kavramsallaştırmadan da anlaşılacağı gibi aslında bu ayrışma sadece ideolojinin ve temel dayanaklarının gözden geçirilmesinden ibaret olup bu aşama bir kopuşu değil sürekliliği temsil etmektedir.

Küreselleşme süreci, bir anlamda çok seslilik veya çoğulculuk adı altında kürenin tek tipleştirilmesi sürecidir. Egemen dilin İngilizce, baskın ideolojinin neoliberal ideoloji olması, devlet tipi olarak yerelciliği yücelten federal devlet yapısının öne çıkarılması, yaşam biçiminin, tüketim alışkanlıklarının hemen hemen her şeyin tektipleşmesi söz konusudur. Bu tektipleşme süreci içerisinde model olarak hegemonik yapı benimsenmekte, dolayısıyla dünya tektipleşerek bir anlamda Amerikanlaşmaktadır. Kürenin, "*Amerikalılaştırıldığı*" fikri ise yalnız günümüzün algısı olmayıp bir yüzyıldan daha fazla zamana yakın mevcuttur.¹⁶⁴ Sadece gelinen

¹⁶² Ali Yaşar Sarıbay, *Postmodernite Sivil Toplum ve İslam*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 108.

¹⁶³ Sezgin Kızılcıkelik, *Küreselleşme ve Sosyal Bilimler*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 96.

¹⁶⁴ William Marling, *How American Is Globalization?*, s. 194.

bu son evrede bu durum daha da belirginleşmektedir. Amerikalılaştırma, küreselleşme altında kapsanır olmuştur.¹⁶⁵

III. SOSYAL BİLİMLERDE İKİ TEMEL SORUN ALANI: EVRENSELLİK VE BAĞIMLILIK

Sosyal bilimlerin pek çok sorunlu alanı olabilir. Kaynak sorunu, çözümleme sorunu, yöntembilim sorunu vs. Ancak bu sorunlar içerisinde iki temel konu vardır ki bunlar özel öneme sahiptir. Bu temel sorunlardan biri evrensellik savı, diğeri ise sosyal bilimler ve bağımlılık konusu ile ilgilidir. Bu iki konu, hem sosyal bilimsel bilgi sistematığının ontolojik temelinden epistemolojisine, yöntemselliklerinden kuramsallığına ve ideolojik arka planına kadar pek çok boyutunu etkilemesi nedeniyle hem de sosyal bilimsel bilgi bütünü pratik yaşama yansıması ve onun biçimlenmesine yön vermesi nedeniyle özel bir önem kazanmaktadır.

Evrensellik savının sorgulanır oluşu aynı zamanda sosyal bilimlerin egemen paradigmasının genel geçerliğinin de sorgulanması anlamı taşıyacağı için; bağımlılık konusu ise bilimin mevcut sistem içerisindeki işlevselliği nedeniyle anlamlı bir tartışma alanıdır. Çalışmanın bundan sonraki ilk kısmında sosyal bilimler ve evrenselliği savı üzerinde durulacak, daha sonra ise buradan elde edilen bilgilerin de yardımıyla sosyal bilimler ve bağımlılık sorunu ele alınacaktır.

A. Sosyal Bilimler Evrensel mi, Tarihsel mi?

Yukarıda sosyal bilimlerin nasıl bir tarihsel ortamda doğduğuna ilişkin genel bir tartışmaya yer verilmiştir. Ancak konunun netlik kazanabilmesi, evrensellik savı etrafında daha ayrıntılı olarak irdelenmesini gerektirmektedir. Çünkü tarihsellik savı aslında evrensellik iddiasının yeterince tutarlı olmadığı önermesiyle yükselmektedir.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Mel van Elteren, "Rethinking Americanization Abroad: Toward a Critical Alternative to Prevailing Paradigms", *The Journal of American Culture*, 29/3, 2006, s. 352.

¹⁶⁶ Yönetim Bilimi ve Kamu Yönetimi eserleri incelendiğinde disiplin öğretiminde ana malzeme olarak kullanılan kaynakların yönetim biliminin evrensellik savını benimsediği, ancak çözümlemelerinde belli bir tarihsel kesiti esas aldıkları görülmektedir.

Evrensellik savı, sosyal bilimlerin kuruluşundan itibaren pek çok düşünürün sıkı sıkıya bağlandığı temel iddialardan biri olmuştur. Öyle ki, zaman zaman evrensellik aynı zamanda bilimselliğin temel göstergesi olarak algılanmıştır. Şüphesiz bu durum sosyal bilimlerin gerek tarihsel olarak gerekse yöntembilimsel olarak doğa bilimlerinin ardılı olmasıyla yakından ilgilidir. Modern sosyal bilimlerin tarihinin doğa bilimlerinin etkisiyle, onlardan esinlenerek ve onları taklit ederek doğmuş olduğu açıktır.¹⁶⁷ Bilindiği gibi doğa bilimleri pozitivist gelenekten beslenmektedir. Aynı konsept üzerine inşa edilen sosyal bilimler de bundan etkilenmiş ve *pozitivizmi referans alarak*¹⁶⁸ kurumsallaşmaya başlamış, hatta bunu bir meşruiyet sağlama aracı olarak görmüştür.

Evrenselci düşünce anlayışı aslında modern zamanların ürünü değildir. Samir Amin evrenselliğin aşamalarını belirtirken aydınlanma felsefesi öncesine gitmekte dinsel köklerine ve Helenistik dönemdeki varlığına vurgu yapmaktadır.¹⁶⁹ Özlem ise evrenselciliğin Platon'da bulduğu karşılığa dikkat çektikten sonra, bu yaklaşım tarzının batı düşüncesine özgü bir efsane niteliği kazandığını belirtmektedir. Öyle ki, Batı felsefesi ve modern Batı bilimi, çok büyük ölçüde, Platoncu evrenselcilik doğrultusunda kendilerini "evrenselin bilgisi"ni ortaya koymakla sorumlu tutmuş ve daha sonra Hristiyan Batı'da en belirleyici desen bu olmuştur. Modern sosyal bilim düşüncesine ise merkezindeki bilim olarak kabul edilen "sosyoloji"nin kurucularından biri olarak Fransız düşünür Auguste Comte kabul edilmektedir. Comte'un aynı zamanda pozitivistin de kurucusu olması ise rastlantı olmasa gerekir. Comte'un temellendirdiği "sosyal bilim" düşüncesi, doğal olarak pozitivist/evrenselci bir söylemin ürünü olacaktır. Comte, konusu "toplum" olan bu evrenselci bilim için doğa bilimlerini model almakta öylesine ileriye gitmiştir ki, yapılandığı sosyolojiyi "fizik sosyal" olarak adlandırabilmiştir. Bu yaklaşıma göre, sosyal bilimler tıpkı doğa bilimleri gibi nomotetik bilimlerdir, öyle olmalıydılar da.¹⁷⁰ Comte sonrası dönemde ise sosyal bilimler açısından nomotetik eğilim ağırlığını artarak hissettirmiştir. Öyle

¹⁶⁷ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 179.

¹⁶⁸ Kapitalist sistemin egemen sınıfı olan burjuvazinin 19. yüzyılda, toplumsalı yeniden yapılandırmak ve restore etmek maksadıyla pozitivist referans kabul eden sosyal bilimlere niçin gereksinim duyduğuyla ilgili tartışma sosyal bilimlerin gelişiminin konu edildiği önceki bölümlere bakılabilir. Ayrıca Bu konuda bir kaynak olarak bkz. Sezgin Kızılcıkel, *Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak*.

¹⁶⁹ Samir Amin, *Avrupamerkezcilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi*, s. 25-26.

¹⁷⁰ Doğan Özlem, "Evrensellik Mitosu ve Sosyal Bilimler", s. 54-58.

ki yirminci yüzyıla gelindiğinde, devlet merkezci sosyoloji, iktisat ve siyaset bilimi gibi temel sosyal bilimler nomotetik olarak konumlarını sağlamlaştıracaklardır.¹⁷¹

Evrenselci düşünce sistematığı çok zaman tekillik-evrenselcilik ikiliği biçiminde bir tartışmayla birlikte yürütülmüştür. Tekillik-evrensellik bağıntısı da yine Batı zihniyetine ait bir bağıntıdır. Kökeni daha eskiye gitmekle birlikte bu bağıntı somut ifadesini önemli bir tartışma alanı olarak Windelband'ın yapmış olduğu *nomotetik* bilimler, *idiografik* bilimler ayrımında bulmaktadır. Tarihsel süreçte doğa bilimleri ile tarih bilimlerinin karşıtlık ilişkisi içerisinde ele alındığı görülmüştür. Windelband ve öğrencisi Rickert iki farklı ve hatta karşıt bilgi edinme yasası gerektiğine inanmışlardır. Bunlar biri doğa bilimleri tarafından kullanılacak olan nomotetik ya da genelleştirme yöntemi; diğeri ise tarih bilimleri tarafından kullanılan (yalnızca bireylerle ve tek tek olaylarla ilgilenen) ideografik ya da tekilleştirme yöntemidir. Doğa bilimleri ile toplum bilimleri böylesine metafizik tarzda karşı karşıya koyma düşüncesi ayakları yere basmayan ve haksız bir yaklaşımdır.¹⁷² Windelband ve daha sonra öğrencisi Rickert, nomotetik bilimlerin yasacı, evrenselci bir tutumla çalışabileceklerini, fakat tarih ve toplumu konu alan bilimlerin çoğunlukla anlamacı ve tekilci bir anlayışla yapılanmaları gerektiğini vurgulamışlar ve tarih ile toplumu konu alan bilimlere *kültür bilimleri* adını vermek suretiyle bunları idiografik bilimler saymışlardır.¹⁷³ Bu bakış açısı başka bir sorunlu alan ortaya çıkarmakta ve en az evrenselcilik kadar tartışmalı olan bilimselliği tekilcileştirme sorununu beraberinde taşımaktadır.

Evrenselci düşüncenin kökleri daha eskiye dayanmakla birlikte bu düşünce tarzının modern zamanlarda önemli bir işlevi olduğu anlaşılmaktadır. Daha önce evrenselci yaklaşımın nasıl bilimsel meşruiyet aracı olarak kullanıldığına değinilmişti. Buna ek olarak evrenselciliğin kapitalist sistemin modernist dünya görüşü için önemli işlevsellikler üstlendiği de bilinmektedir. Ayrıca evrenselcilik baskın şekilde modern dünya-sistemle bağlantılı olan bir tema olması yanında pek çok bakımdan modern dünya-sistemin övgü aracı olarak da değerlendirilmektedir.¹⁷⁴

¹⁷¹ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 34.

¹⁷² V.A. Malinin, *Tarihsel Maddecilik*, (Çev: Caner Ertuna), Konuk Yayınları, İstanbul, 1979.s.8.

¹⁷³ Doğan Özlem, "Evrensellik Mitosu ve Sosyal Bilimler", s. 57-59.

¹⁷⁴ Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş*, 2004, s. 66.

Çünkü kapitalizm, dünya ölçeğinde kendini kabul ettirmekle, toplumun bilimsel bir şekilde çözümlenmesi düzeyinde başka bir ifade ile toplumun gelişmesini belirleyen yasaların ortaya çıkarılması düzeyinde önemli bir ihtiyaç ortaya çıkarmıştır.¹⁷⁵ Gerçekten de modernleşme literatürünün özel bir biçim alarak kendine sosyal bilim kuramlaştırması içinde yer edinmesi sonucu ortaya konan önemli bir tez, bütün ulusların/halkların/bölgelerin aynı modernleşme yolundan geçtiği (dolayısıyla aynı olduklarını) savını içermektedir.¹⁷⁶ Dolayısıyla geri kalmış toplumlar aynı yolu izleyerek tarihin düz akış çizgisi içerisinde ulaşılması gereken aşamaya gelebileceklerdir. Bu yönüyle düşünüldüğünde evrenselcilik yaklaşımının “modernleştirici” bir işlevsellik taşıdığı ortadadır. Elbette bu modernleşme veya modernleştirme süreci, egemen paradigma ve bu paradigmanın hizmet ettiği kesimlerin beklentisiyle örtüşecektir.

Egemen ideolojiler kendilerini hem eyleme yön veren hem de evrensel denilen paradigmaları belirleyen aklın yansıması ve ürünü olarak anlamlandırdıkları için, bu görüşleri reddetmek, aynı zamanda "bilim"e karşı "macera"yı seçmek anlamına gelmektedir. Ayrıca böyle bir eğilim entelektüel ve manevi güvenlik yerine belirsizliği tercih etmekle¹⁷⁷ yaftalanmaktadır. Latouche evrenselciliğe özgü olan şeyin, itici gücün bireylerin rekabeti ve başarı hırsı ile somutlandığına dikkat çekiyor. Bu durumda evrenselci yaklaşıma göre sisteme herkes katılabilir ve oynayabilir; şanslar olağanüstü eşitsiz olsa da pazar işlevi görebilecektir.¹⁷⁸ Bu anlamda düşünüldüğünde kapitalist sisteminin evrenselcilik savının nasıl kuşatıcı bir etki gösterdiği ve sistemin genişlemesine katkı sağladığı açıktır.

Toplumsal alana ait olanın mutlak evrenselliğini savunmak, egemen paradigmanın ve onun sözcülerinin sistemin işleyişi gereği bir misyonu olarak kabul edilebilir. Ancak konunun bir de az gelişmiş ülkeler yani takipçiler boyutu vardır. Çünkü içinde bulunulan toplumsal aşamada ekonomik gelişme son derece eşitsiz bir biçimde yürümektedir. Bu durumda bazı ülkeler kar etme yarışında diğerlerini geçer ve güçler oranını değiştirerek çelişkilerin derinleşmesine neden olabilirler.¹⁷⁹ Bu

¹⁷⁵ Samir Amin, *Avrupamerkezcilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi*, s. 111.

¹⁷⁶ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 43.

¹⁷⁷ A.k s. 54.

¹⁷⁸ Serge Latouche, *Dünyanın Batılılaşması*, s. 60.

¹⁷⁹ V. A. Malinin, *Tarihsel Maddecilik*, (Çev: Caner Ertuna), Konuk Yayınları, s.179.

süreçte takipçilik konumunda kalan toplumların aydınları aktarmacılıktan öte bir işlev üstleniyorlar. Başkaya'nın ifadesi ile “Üçüncü Dünya'nın aydınları, kendinden menkul bir *evrensellik* ve *bilimsel tarafsızlık* söylemiyle, yüzyıllardır Batı'dan *ideolojik yetkili satıcı* işlevine koşulmuş durumda”¹⁸⁰ bulunuyorlar.

Son olarak evrenselci yaklaşımın işlevselliğiyle ilgili olarak mutlak kabul ettirici, kitlesel yayılmacı niteliğine vurgu yapılabilir. Karl Popper bu durumu, evrensel doğruyu bulduğuna inananlar, bulunduğu düşünülen gerçeğin başkaları tarafından da paylaşılmasını arzularlar biçiminde özetlemektedir. Tüm totalitarizmlerin ve despotizmlerin kaynağı budur. Böylesi bir evrenselci ruh halinin, sosyal ve özellikle siyasal yönden zararlı sonuçları vardır. Bu zararlar öncelikle siyasal ve ideolojik nitelikli zararlardır. Dünyada güçlü devletler hep olmuştur ve bunlar bölge veya dünya ölçüsünde bir siyasal hegemonya kurmanın bir aracı olarak evrenselci söylemi sık sık kullanmışlardır.¹⁸¹ Hegemonik sonuçlar bağlamında evrensel olarak sunulanın kimin ve hangi amacın temsilcisi olduğu önem kazanmaktadır. Laclau'nun evrensel ve tikelin, demokratik çoğulluğu mümkün kılan ilişkisinin hegemonya kavramıyla birlikte düşünülmesi gerektiği savı bu yönüyle oldukça anlamlıdır. Çünkü farklı toplumsal gruplar, evrenseli temsil etme konumunu kendi tikelliklerine kazandırma mücadelesi içerisindeyler. Laclau bir başka önemli noktaya da değinerek demokrasiyle uyumlu olarak düşünülebilecek tek evrensellik biçiminin hegemonik evrensellik olduğuna vurgu yapmaktadır.¹⁸² Evrenselciliğin bu totaliteryen ve despotik sonuçlara varan yansımalarının kitlelerin sistem içerisinde ve sistem için bir konumda kalması noktasında ne denli önemli bir işlevsellik taşıdığı ortadadır.

Bu eleştirilere ek olarak başka eleştirilerin de yükseldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin Özlem bilimlerin parladığı son 300 yıllık süreç içerisinde (özellikle de son yüzyılda) güçlü devletlerin en güçlü hegemonya kurma araçlarından birinin “*evrenselci bilim*” olması sonucunu doğurduğuna vurgu yaparak eleştirel bir tavrı takınıyor.¹⁸³ Ayrıca özellikle 1960'ların sonlarından itibaren sosyal bilimlerdeki

¹⁸⁰ Fikret Başkaya, *Avrupa-Merkezcilik Resmi İdeoloji Bilim ve Sosyalizm*, s. 178.

¹⁸¹ Doğan Özlem, “Evrensellik Mitosu ve Sosyal Bilimler”, s. 63.

¹⁸² Ernesto Laclau, *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, (Çev: Ertuğrul Başer), Birikim Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 13-14.

¹⁸³ Doğan Özlem, “Evrensellik Mitosu ve Sosyal Bilimler”, s. 63-64.

bu evrenselci yaklaşıma yöneltlen eleştirileri de bunun dışında tutmak imkansız gibi.¹⁸⁴ Belli bir toplumsal aşamanın gereksinmesi için dünyanın belli merkezlerinde üretilen bilimsel açılımın dinsel bir dogma gibi genel doğru sayılmasının pek de mümkün olmadığı, artık yüksek sesle dillendiriliyor. Özellikle mevcut sistemi içerisinde aradığını bulamayanların başka bir ifadeyle mevcut sistemin negatif dışsallığından etkilenenlerin sesini daha fazla yükseltmeleri, konunun yadsınmaması gereken diğer bir boyutu olarak ortada durmaktadır.

Tüm bunlar evrenselci görüşün toplumsala ilişkin bilimsel yaklaşımının çok da sağlıklı temellere oturmadığını göstermektedir. Dolayısıyla yukarda dile getirilen eleştirileri hak etmediğini söylemek pek mümkün olmamaktadır. Mutlak evrenselci yaklaşıma en köklü eleştiri ise, tarihsel yaklaşımdan gelmektedir. Tarihsel bakış açısına göre insanlık tarihi, hiçbir zaman dümdüz, aşağıdan yukarı tırmanan bir hat biçiminde gelişmez. Tarihin yalnızca ileriye dönük bir hareket içinde olduğunu sanmak mistik bir bakış açısının tezahürüdür. Bununla birlikte, insanlık tarihi, toplumsal gelişme yasaları doğrultusunda yükselen bir çizgi boyunca, bir sosyo-ekonomik kuruluştan diğerine daha alt basamaklardan daha üst basamaklara doğru, ilerlemektedir. Tarihsel hareket tekdüze olmaktan öte çok boyutludur. Çeşitli halkların kendilerine özgü özelliklerine ve gelişim koşullarına bağlı olarak birçok özgül nitelik taşır.¹⁸⁵ Ancak bu durum tarihsel bakış açısının her toplumsal olguyu parçacılaştırdığı ve bütüne ilişkin genel bilgiyi reddettiği anlamına gelmez. Aksine tarihsel yaklaşım bu durumu tarihte birlik ve çeşitlilik ilkesiyle birlikte ele alarak hem idealist veya pozitivist bakış açısının mutlak evrenselci yaklaşımlarının olumsuzluklarından; hem de atomize karakterli bakış açılarının tekcileştirici niteliğinden kendini ayırır.

Doğan Özlem, evrenselcilik sorununu tartışırken Batı düşüncesine özgü bir *mitos* olarak gördüğü evrenselliğin *mantıksal* fakat *irreel* olduğu tespitinde bulunuyor.¹⁸⁶ Bu tespitten hareketle konunun sosyal bilimsel açıdan daha net bir şekilde ortaya konabilmesi için evrenselciliğe toplumsal alana ilişkin bilimsellik için

¹⁸⁴ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 54.

¹⁸⁵ V.A. Malinin, *Tarihsel Maddecilik*, s. 19.

¹⁸⁶ Doğan Özlem'in metodolojik duruşuna ilişkin birçok görüşü paylaşmamakla birlikte evrenselliğe ilişkin bu tespitinin haklılığını yadsımamak gerektiğini düşünüyorum. Bkz. Doğan Özlem, "Evrensellik Mitosu ve Sosyal Bilimler", s. 54.

ne anlama geldiği konusuna basit bir anlatımla devam edilebilir. Böylece belkide çok gerçekçi olmadığı vurgulanmakla birlikte mantıksallığı kabul edilen evrenselci yaklaşıma ilişkin mantıksal bazı çıkarımlar da yapılabilir.

B. Toplum Kaç Derecede Kaynar?

Bilimsel bir çalışma alanı için evrensellik nedir? Konuya mantıksal açıdan yaklaşılabilmesi için böyle bir soruyla başlanması kavramın ne anlama geldiğinin vurgulanması yararlı olacaktır. En genel ifadeyle söylersek, bir disiplinin evrensel olması yasa, ilke, önerme, yöntem gibi temel dayanak noktaları itibariyle zaman ve mekan üstü olması anlamını içerir. Bunun tam karşısı ise her birey, her toplum ve her ulus tektir. Dolayısıyla her toplumsal veya bölgesel alana ilişkin bilgi birikim süreci birbirinden bağımsız, biricik ve genellenemez anlayışıdır. Doga bilimleri ve sosyal bilimler ayrıştırmasıyla ortaya konan nomotetik veya ideografik yaklaşım tercih konusu üzerinde durulması gereken bir sorundur. Bu tercih durumunun sorunlu oluşunu Malinin şu şekilde açıklamaktadır:

“Nasıl doğada mutlak olarak özdeş iki fenomen yoksa aynı şekilde toplumların tarihinde mutlak olarak özdeş iki fenomen de yoktur. (Örneğin aynı ağaç üzerinde özdeş iki yaprak ya da bir türe bağlı tek tek iki hayvan yoktur). Öte yandan, toplumda, tarihte özgül olanın, tek'in yanısıra genel olan da yer alır. Genel, tarihsel gelişmenin aynı basamağında bulunan çeşitli ülkelerin "ve halkların ekonomisinde, toplumsal ilişkilerinde, politik ve manevi yaşamlarında ortaya çıkar. Bu genel özelliklerin bulunması, toplumsal yaşamın yasalarının ortaya konmasını sağlar”¹⁸⁷

Malinin'in yukarıda vermiş olduğu ağaç yaprak örneğini başka bir örnekle ayrıntılandırmak mümkündür. Klasik olarak bilinen bir önermeden hareket edilecek olursa “su yüz derece kaynar” önermesi eğer bilimsel bir gerçeklik olarak kabul edilen önerme ise, evrensellik ilkesi gereği dünyanın neresinde ve saat kaçta olursa olsun suyun 100 C derecede kaynaması anlamını taşır. Bu önerme ile suyun Afrika Kıtası'nda bir kabile toplumunun yaşadığı coğrafi koşulda da, Kuzey Amerika kıtasında modern olduğu kabul edilen bir toplumun yaşadığı mekansal alanda da 100 C derecede kaynaması beklenir. Aynı şekilde Fransız devriminin gerçekleştiği 1789 yılında da su 100 C derecede kaynamalı, ikiz kulelere saldırının gerçekleştiği 2001 yılında da yine 100 C de kaynamalıdır. Peki gerçekte böyle midir? Aslında bu eksik bir önermedir. Çünkü su deniz seviyesinde ve belli bir basınç altında kalmak

¹⁸⁷ V.A. Malinin, *Tarihsel Maddecilik*, s. 8.

kaydıyla 100 C’de kaynar. Sonuç olarak basınç farkından dolayı deniz seviyesinde 100 C’de kaynayan su Himalayalar’da çok daha erken kaynama noktasına ulaşacaktır. Bu durumda fen bilimleri açısından bile mutlak bir evrensellikten bahsetmek zordur. Ancak fen bilimleri için bunun basit ve tutarlı izahı söz konusudur. Aynı koşullar altında olmak kaydıyla su 100 C derecede kaynar şeklinde önerme ifade edildiğinde bu önerme tutarlı ve anlamlı olacak, dünyanın her yerinden su deniz seviyesinde 100 C derecede kaynayacaktır. Başka bir ifadeyle, Fransız ihtilali olurken Akdeniz kıyılarında araştırma yapan bir bilim adamı deniz seviyesinde suyun kaynama noktasını ölçse 100 C sonucuna ulaştığı gibi, aradan geçen yüzyıllara ve aradaki mekansal uzaklığa karşın 11 Eylül saldırısı gerçekleşirken Büyük Okyanus kıyılarında başka bir bilim adamının ölçümü de (koşulların aynı olduğu düşünüldüğünde) suyun 100 C derecede kaynadığı sonucunu verecektir.

Peki toplumsal bir olgu için böyle bir sav ne kadar anlamlı olur. Aynı örnekle devam edersek, Fransız ihtilali olmadan önceki devlet kavrayışı ile 11 Eylül 2001 deki devlet algısının aynı olacağını söylemek ne kadar mümkündür? Soruyu başka bir biçimde dile getirirsek kapitalist bir devlet sistemi için üretilmiş toplumsal alana ait bir bilgi sisteminin- örneğin yönetme bilgisinin- ilkel olduğu kabul edilen bir Afrika kabilesi için de geçerli olacağını söylemek mümkün müdür? Soruyu bir ileri adıma taşıyarak, fen bilimlerinde olduğu gibi *diğer koşullar sabit kalmak kaydıyla* demek suretiyle formüle etmek anlamlı mıdır? Böyle bir formülasyon durumunda bile çok ciddi sorunlar ortaya çıkacaktır. Her şeyden önce diğer koşulların mutlak belirlenebilirliği var mıdır? Toplumsal alana ait olan dolayısıyla ölçülemeyecek kadar çok bağımsız değişkenin bir arada olduğu bir yapıda bütün koşulların aynı olacağı bir durum varsaymak pek mümkün görünmemektedir. Her şeyden önce toplumların geçirdikleri tarihsel süreçler aynı olmayacaktır. Bireyleri aynı birey, toplumları aynı toplum, algıları aynı algı yapmadıkça; ekonomik, sosyal, siyasal ve yönetsel olanı aynılaştırmadıkça diğer koşullar sabit kalmayacaktır. Tüm bunları sabitlemenin mümkünlüğü ise tartışma götürmez bir şekilde olanaksız görünmektedir.

Kapitalizmin toplumlar için tarihsel bir evre olduğu düşünöldüğünde onun için üretilmiş bir bilgi sisteminin diğör toplumsal evreleri açıklamada yetersiz olacağı açıktır. Ayrıca kapitalizmin gelişim çizgisinin her toplumda aynı düzeyde olmadığı gerçeğinden hareketle aynı sistem içerisinde bile bir toplumun kendi özel koşulları için üretilmiş bilgi sisteminin diğör bir toplumu açıklama noktasında mutlak bir açıklayıcılık taşıması söz konusu olamayacaktır. O halde toplumun kaynama noktasını belirlemek suyun kaynama noktasını belirlemek kadar kolay görünmemektedir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta olgunun evrensel olması ile olguya yönelik çözümlemenin evrenselliğinin aynı olmadığıdır. Yönetim olgusu her toplumsal evre için geçerlidir ancak yönetsel ilişkinin ve bu ilişkiye ilişkin bilginin her toplumsal düzlemde aynı biçimde kurulduğunu söylemek mümkün değildir. Bu durumda belli bir toplumsal aşamanın yönetme bilgisi ile zaman aşırı olarak çözümleme yapmanın güçlüğü ortadadır.

Pozitivist evrenselci yaklaşımın pek çok sorunlu yönü olduğu görölüyor. Her şeyden önce günümüz Batı modelinin bütün evrensellik iddialarına rağmen evrensel olmadığı gerçeğı ortada duruyor.¹⁸⁸ O halde yapılması gereken nedir? Evrensel temelli bilimsel yaklaşımı toptan reddedip toplumsala ait olduğu kabul edilen bilimsel alanı tamamen göreliliğın belirsizliğine mi bırakmalıdır? Çünkü seçenek olarak Anglo-Amerikan dünyadan yükseltlen yaklaşım da postmodernizm"in sahte atmosferi içinde tekil, farklı ve aykırı olana alabildiğine, bir açılım olanağı tanırken; senkronize bir biçimde liberal ve kapitalist bir dünya düzenini evrenselci bir söylem içinde dayatmayı asla ihmal etmiyor. Bir yönüyle liberalist/kapitalist dünya düzenine söz söylemeyin; bu düzen içinde istediğınız kadar tekilci, yerelci, irrasyonalist olabilirsiniz mesajı veriyor. Elbette bu mesaj düzene dil uzatırsanız sizi ezerim anlamını da içinde barındırıyor.¹⁸⁹ Göröldüğü üzere yukarıdaki soruya verilecek cevabın önemli bir kırılmaya işaret edeceği açıktır. Çünkü bir yandan evrenselci, pozitivist temelli bilim anlayışının sakıncalarından kaçarken, diğör yandan aşırı parçalanmış ve mutlak atomize olmuş postpozitivist veya yorumsamacı bilim anlayışının handikaplarına yakalanma tehlikesi ile karşı karşıya kalma durumu söz konusudur. Bu tehlikenin de diğlerinden daha hafife alınır olmadığı ortadadır.

¹⁸⁸ İsmail Coşkun, *Modern Devletin Doğuşu*, s. 182.

¹⁸⁹ Doğan Özlem, "Evrensellik Mitosu ve Sosyal Bilimler", s. 64.

Görüldüğü gibi onun yerine ortaya konulan sistem için ondan daha az bir işlevsellik içermiyor. O halde ne yapılmalı sorusuna daha ayrıntılı bir açıklama aşağıda verilmeye çalışılmakla birlikte evrenselciliğin tarihsellik içerisinde ele alınmasıyla sorunun tamamen olmasa bile büyük ölçüde çözüleceğini şimdiden söylemek yanlış olmayacaktır.

Genel olarak toparlarsak; pozitivist metodoloji üzerine inşa edilmiş egemen bir liberal sosyal bilim paradigmasından söz etmek mümkündür. Ayrıca liberal kurama dayalı egemen sosyal bilim paradigmasında ise üstü örtük nitelikli olsa da Avrupa'nın üstünlüğünü esas alan bir zaman ve mekan varsayımı mevcuttur.¹⁹⁰ Egemen sosyal bilim anlayışının tarihselliğini yadsıyan en azından yeterince vurgulamayan, zaman ve mekan aşırıymış izlenimi veren evrenselci tavrı büyük ölçüde bu varsayımdan kaynaklanmaktadır. Daha sonra pozitivistin açmazlarıyla yükselişe geçen yorumsamacı okulun da pozitivistin tam tersi bir yaklaşımla mutlak evrensellikten mutlak göreliliğe uzanan tavrı ise, aslında egemen liberal paradigmanın ihtiyaçlarına yönelik işlevsellik dışında değildir.

Bu noktada sosyal bilimsel gerçekliğe tarihsellik içerisinde yaklaşmak anlamlı görünmektedir. Çünkü böylesi bir yaklaşım, evrenselci pozitivist açılımın irrasyonalist etkilerinden kurtulmada anlamlı görünürken, aynı zamanda bilgiyi bilimsellikten koparacak kadar parçacılaştıran postpozitivist görüşün handikaplarına düşmeyerek toplumsala ait bilginin bütüncül bir biçimde ele alınmasına olanak vermektedir.

C. Sosyal Bilimlerde Tarihselliğin Anlamı ve *Tarihte Birlik - Çeşitlilik* ilkesi

Sosyal bilimlerin ortaya çıkış evresinde doğa bilimleri gibi evrenselci ve tarih üstü bir nitelikçi tavrı olduğu bilinmektedir. Günümüzde bu yaklaşımın önemli sorunları olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca evrenselci-pozitivist tavrı alış kadar tamamen onu yıkma çabası üzerine yükseliyor gibi görünen postpozitivist sosyal bilim açılımı da önemli çıkmazlar ile karşı karşıya bulunuyor. Bu

¹⁹⁰ Örsan Ö. Akbulut, *Küreselleşme Ulus-Devlet ve Kamu Yönetimi*, TODAİE Yayını, Ankara, 2007, s. 162.

çıkamazlardan kurtulmak ve toplumsal gerçekliğe ait bilgisel birikimi anlamlı kılmak için ise önemli bir seçenek olarak tarihsel yaklaşım ortada duruyor. Şüphesiz bunu söylemek diğer açılımların modern sosyal bilim paradigması içerisinde günümüze kadar getirdiği bilgisel birikimi reddetmeyi gerektirmiyor. Aksine her şeyden önce tarihselci bakış açısının da varlığını belirtilen süreç içerisinde yükselen bu paradigmatik sorunlu yaklaşım tarzlarının varlığına borçlu olduğunu en azından onların zayıflıklarıyla daha güçlü bir konum kazandığını unutmamak gerekir. Bu noktada iki temel soru karşımızda duruyor. Sosyal bilimlerin tarihselliği ne anlama gelir. Sosyal bilimlerin tarihselliği savı neden önemlidir?

Yukarıda sosyal bilimlerin doğduğu ve geliştiği koşulları içeren bölüm göz önünde bulundurulursa modern anlamda sosyal bilimlerin belli bir toplumsal ve tarihsel ortamda doğduğu hatırlanacaktır. Bu ortam kısaca toplumların kapitalistleşme aşaması olarak ifade edilmektedir. Gerçekten modern sosyal bilim yaklaşımı Avrupa'nın sorunlarına cevap olarak, Avrupa'nın bütün dünya sistemine hükmettiği tarihsel bir aşamada ve ortamda doğmuştur.¹⁹¹ Süreç içerisinde kapitalistleşmedeki hızlı atılımıyla Amerika'nın da Avrupa kökenli sürece eklemlendiği hatta başat bir konum kazandığı ise artık neredeyse tartışmasız olarak kabul edilmektedir. Tüm bu gerçeklerle birlikte düşünüldüğünde modern sosyal bilimin konu seçimi, kuramı, yöntembilimi ve epistemolojisi dahil tüm formülasyonunu içeren bu potanın kendi kısıtlamalarını yansıtması kaçınılmaz gibi görünmektedir.¹⁹²

Sosyal bilimsel düşünce alanı, bulunduğu tarihsel koşulların ortaya çıkardığı sorunlara çözüm üretmek ve yeni aşamanın gerekleri doğrultusunda açılımlar sağlamak misyonu ile donatılmıştır. Bu misyonun ideolojik çerçevesini de liberalizm adı verilen egemen dünya görüşü oluşturmaktadır. Çünkü sosyal gerçeklik, fotoğrafın gerçeği temsil etmesi gibi bir biçimde temsil edilemez. Bu alandaki tüm veriler, mevcut gerçekliğin içinden, dönemin dünya görüşlerine ve teorik modellerine uygun olarak ve döneme özgü grupların bakış açılarından elenerek seçilmişlerdir. Dolayısıyla seçimin temelleri tarihsel olarak kurulmuş olup dünyanın değişmesiyle

¹⁹¹ Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, 2000, s. 184.

¹⁹² A.k., s. 184.

kaçınılmaz olarak değişmek zorunda kalacaktır.¹⁹³ Egemen paradigmanın evrenselcilik savı ve temel yaklaşımlarının ise mevcut sisteme ait olan değer ve unsurların genel olarak kabul edilmesini sağlamak ve sisteme akışkanlık vermek noktasında bir işlevsellikte taşıdığını unutmamak gerekir. Bu yönüyle düşünüldüğünde belli bir toplumsal düzleme ait bilginin zaman ve uzam aşırı bir nitelikteymiş gibi sunulmasının da sistem için neden önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Basit bir ifadeyle söylemek gerekirse tarihsellik içerisinde anlaşılan sosyal bilimlerin ontolojik ve epistemolojik tercihleri de bu tarihsel öncelikler algısı içerisinde kalmaktadır. Bu durum ise sosyal bilimsel anlamda bir öncelikler ve ayrıcalıklar hiyerarşisine neden olma tehlikesi taşır. Oysa bilim, hiçbir olguyu yücelten veya alçaltan bir etkinlik olmamalı, olguların yalnızca ne olduğunu anlamaya ve açıklamaya çalışmalıdır.¹⁹⁴

Şaylan, bilimin tarihselliğiyle ilgili bir saptamada bulunuyor. Ona göre bilim tarihsel bir süreç olmasa idi tümevarımla elde edilmiş, güçlü kuramların ya da yasaların değişmemesi gerekirdi. Toplumun ve toplumsal olguların tarihselliği esas alınınca neopozitivist bilgi kuramı ya da sosyal bilimi doğa bilimi yöntemi temeli üzerine kurma girişimi ciddi bir bunalıma düşmektedir. Tarihsel olma gerçeği herşeyden önce temel postülalardan biri olan ‘denenebilirliğin’ yepyeni bir biçimde düşünülmesini gerekli kılmaktadır. Bu batı sosyal bilimi için bir bunalımdır. İşte sözü edilen bunalımı açmak için batıdaki sosyal bilim, bir çözüm yolu tarihsel kuramları yadsıma yoluna gitmiştir.¹⁹⁵ Şüphesiz böyle bir yadsıma bu gerçeği değiştirmeyecektir.

Tarihselliğin toplumsallığı da içeren bir metodolojik anlam taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kapsama ilişkisinin metodolojik derinlik anlamında böyle olduğu ise özellikle vurgulanmalıdır. Yoksa tarihsel olan ile toplumsal olan arasında bir hiyerarşik bağ kurma anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü sonuçta tarihsel olan ile toplumsal olanın bir iç içe birlikteliği söz konusudur. Doğan Ergun, bu iç içe geçmişliği “*her toplumsal olgu tarihsel bir olgudur ve her tarihsel*

¹⁹³ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 86.

¹⁹⁴ Tahir Erdoğan Şahin, *Sosyal Bilimlere Giriş*, s. 16.

¹⁹⁵ Gencay Şaylan, “Sosyal Bilimler ve İdeoloji”, *Yönetim Psikolojisi*, TODAİE Yayını, Ankara, 1977, s. 39.

olgu da toplumsal bir olgudur”¹⁹⁶ biçiminde özetlemektedir. Toplumsal alana ait evrensellik yaklaşımını da bu ilişkisellik dışında düşünmemek gerekir. Evrensellik tarihsellik içerisinde anlamlıdır. Çünkü Güler’in de belirttiği gibi herhangi bir toplumsal olguya ilişkin ‘evrensel’ bilgiye, sadece tarihsellik içinde erişmek mümkündür.¹⁹⁷ Bu bağlamda evrenselciliğin daima tarihsel olduğunu vurgulamak yararlı görünüyor.¹⁹⁸

Evrensel bilginin tarihsellik içerisinde anlamlandırılmasının kuramsal ifadesi tarihin birliği ve çeşitliliği ilkesiyle açıklanabilir. Toplumun en genel gelişim yasalarını (sosyo-ekonomik kuruluşların doğuşuna, varoluşuna ve gelişimlerinin itici güçlerine ilişkin yasaları¹⁹⁹) inceleyen tarihsel yaklaşıma göre tarihte belirleyici etmen gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Ancak bu önerme ekonomik ögenin tek bir belirleyici olduğu biçiminde anlaşılmamalıdır. Çünkü dünya tarihinin genel gidişini çeşitlendiren birçok neden bulunmaktadır. Bu nedenler arasında yer alan coğrafi koşulların toplum üzerindeki etkisi, dünya tarihinin eşitsiz gelişmesine neden olan etkenlerden biridir.²⁰⁰

Coğrafi koşullar dışında devlet, kültürel özgünlük, genelekler, ideoloji, toplumsal psikoloji gibi ekonomiye göre ikincil olmakla birlikte tarihin akışını etkileyen etmenleri de yadsımamak gerekir. Bu çerçevede düşünüldüğünde yalnızca ulusların değil bölgelerin ve kıtaların kültürlerindeki özgünlükleri de küçümsenemez. Ayrıca bir halkın diğer halk veya halklar üzerindeki etkisi de unutulmamalıdır. Halkların birbirini etkilemesi savaş ve istilalar yoluyla olabileceği gibi ticaret, kültür ve din gibi araçlar yardımıyla da gerçekleşebilmektedir.²⁰¹ Kapitalist Avrupa’nın, teknik üstünlüğünü kullanarak, başka toprakların halklarını köleleştirilmesini ve sömürecilik hareketledrini bu çerçevede ele almak mümkündür.²⁰²

¹⁹⁶ Doğan Ergun, *Sosyoloji ve Tarih*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005 , s. 24.

¹⁹⁷ Birgül Ayman Güler, “Değişme ve Disiplin”, *II. Kamu Yönetimi Forumu*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2004, s. 76.

¹⁹⁸ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 83.

¹⁹⁹ V.A. Malinin, *Tarihsel Maddecilik*, s. 9.

²⁰⁰ A.k., s. 62.

²⁰¹ A.k., s. 61.

²⁰² A.k., s. 62.

Belirtilen nedenlerle halkların tarihi çeşitlilik gösterebilmekle birlikte, toplumsal gelişme, her bir tarihsel dönemde önde gelen bazı eğilimleri öne çıkarmaktadır. O nedenle. Dünya tarihini o kesitte öne çıkan eğilimlere göre dönemlere ayırmak mümkündür. Bu ayrışmayla ortaya çıkan kavrama ise tarihsel dönem adı verilmektedir. Örneğin feodal toplum veya kapitalist toplum dendiğinde o sosyo-ekonomik kuruluşların egemen olduğu zaman kesiti anlatılmaktadır. Bu yönüyle düşünüldüğünde toplumlar arasında kendi özgüllüklerinden kaynaklanan bir çeşitlilik bulunmasına karşın tarihin aynı zamanda bu çeşitlikler üzerinde bir birlik oluşturduğu görülmektedir.²⁰³ Dolayısıyla tarihin birliği ve çeşitliliği ilkesi üzerine yükselen tarihsel yaklaşım evrenselliği tarihsel dönem içerisinde anlamlandırmaktadır. Böylece evrensellik algısını hem mutlak nitelikten kurtarmakta hem de evrenselliği topyekün dışlamayarak alanın postpozitivizmin başıboş görünümlü göreliliğine terk edilmesine fırsat vermemektedir

Sonuç olarak, bugünün egemen sosyal bilim paradigması insanlığın belli bir aşamada ürettiği ekonomik sistemin bir ürünüdür. Oysa toplumsal alana ilişkin bilgi birikim sürecinin kapitalist toplum ile özdeşleşmediği, farklı toplumsal formasyonlar içerisinde insanlık tarihinin derin bir bilgi birikim ve deneyime sahip olduğu açıktır. Ayrıca insanlığın bundan sonra da toplumsal gelişim çizgisinin mevcut sisteme bağlı kalmak zorunda olduğunu söylemek zorlama bir yaklaşım olacaktır. Bu nedenle bilimin mutlak evrenselliğini veya mutlak göreliliğini savunan yaklaşımların her ikisi de sorunludur. Çünkü bir yandan toplumsal alanın tarihsel bağlamından koparılmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan ise bununla ilgili olarak iktisadi yapı ile sosyal yapı arasındaki ilişkiselliği göz ardı ederek sorunun bütüncül ele alınmasını engellemekte ve asıl sorun alanlarını görüş alanı dışında bırakmaktadır. Dolayısıyla sosyal bilimci için tarihsel bakış önemli bir açılım sunmaktadır.

Sosyal bilimlerin tarihselliği denildiği zaman ise konunun birden çok boyutu bulunmaktadır. Tarihsellik zamansal bir denk geliş ifade etmenin ötesinde, hem toplumsal bir aşamayı, hem mutlak evrenselci ve mutlak tekilciliğin eleştirisini hem de bu bağlamda egemen paradigmanın sorgulanmasını içermektedir. Bu çalışmada kullanılan haliyle tarihselliğin belli bir toplumsallaşmadaki genel geçerlik olarak

²⁰³ A.k., s. 62.

kabul edildiğini öncelikle söylemek gerekir ki, bu yaklaşımda belirtilen toplumsal evre kapitalizm aşamasıdır. Bu yönü ile tarihsellik yukarıdakilere ek olarak metodolojik bir duruşu da yansıtmaktadır.

D. Sosyal Bilimler ve Tarihsel Bir Sorun Alanı Olarak Bağımlılık

Egemen sosyal bilimsel paradigmanın gelişim süreci ve bu süreçte sosyal bilimlere biçilen rol, sosyal bilimler ve bağımlılık ilişkisinin tarihsel bir sorun alanı olarak belirlediğini ortaya koymaktadır. Bu tarihsel ilişki, bağımlılık olgusunun sosyal bilimlerde nasıl karşılık bulduğuna ilişkin bir tartışmayla aşağıda ele alınmıştır. İlk olarak bağımlılık kavramı ve bu kavrama ilişkin kuramsal tartışmalara yer verilmiştir. Bağımlılık sorununun neden tarihsellik taşıdığı ve içerdiği boyutlar yine bu başlık altında ele alınmaktadır. Bağımlılık ve sosyal bilim ilişkisi iki düzlemde ele alınmaktadır. Bunların ilki bağımlılıkta sosyal bilimlerin rolüne ilişkin boyut ikincisi ise sosyal bilimlerin bağımlılığı konusudur.

1. Bağımlılığın Anlamı ve Kuramsallığı

Bağımlılık, Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde “bir şeyin istemine, gücüne veya yardımına bağlı olma durumu” olarak tanımlanıyor.²⁰⁴ Türk Dili'nin Etimoloji Sözlüğü'nde ise bağımlılık sözcüğü başkasının istenci, etkisi altında kalma, egemenlikten özgürlükten yoksun olma, kendi istencini özgürce kullanamama durumu biçiminde bir anlama karşılık olarak kullanılıyor.²⁰⁵

Bağımlılık konusunun kuramsal olarak incelenmesi *Bağımlılık Kuramı* adı verilen bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır. Bağımlılık Kuramı özellikle 1960'lı yıllardan sonra ortaya çıkan ve gelişen bir alandır. Bu dönemin sosyal bilimler için önemli pozitif gelişmelere ve eleştirel yaklaşımlara neden olan bir dönem olduğu yukarıda vurgulanmıştı.

Sömürgecilik, emperyalizm, hegemonya gibi kavramlar birbirine yakın ama farklılıklar içeren kavramlardır. Bu kavramlar hem kuramsal olarak hem de zamansal denk geliş itibarıyla bazı noktalarda ayrılmakla birlikte, esasta bağımlılık sorununu

²⁰⁴ *Türkçe Sözlük*, Cilt: 2, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s. 193.

²⁰⁵ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sol Yayınları, İstanbul, 1995, s. 64.

merkeze alarak inceleme konusu yapmaları nedeniyle de birbirlerine yaklaşılmaktadır. Dolayısıyla temel sorun bağımlılık sorunudur. Bu çalışmada konu bağımlılık kavramı üzerinden yürütülecektir. Ancak bağımlılık temalı olarak sömürgeleşme, emperyalizm veya hegemonya üzerinden yürütülen bazı tartışmaları kısaca burada anmakta yarar bulunmaktadır.

Avrupa ve Amerika sanayi toplumlarının 19. yüzyıldaki üretim gereksinimleri ve amaçlı etkinliklerinden kaynaklandığını saptamak, sömürgeciliğin Marksist çözümlemesinde üzerinde durulan temel noktalardan biridir. Marks ve Engels'in sömürgecilik üzerine yazdıklarının önemli bir kısmını Britanya sömürgeci yönetiminin Çin ve Hindistan'daki sonuçları hakkında yorumlar oluşturmaktadır. Ayrıca kapitalizm öncesi toplumlarla ve üretim ilişkilerinde de bu konuya değindikleri bilinmektedir.²⁰⁶ Engels Anti-Duhring'te sınıflar biçiminde ayrışmanın temelinde bir olgu olarak işbölümünü ele almaktadır. Bunun böyle olması ise, ne sınıflar biçimindeki bu bölünmenin zor ve hırsızlık, kurnazlık ve hile aracılığıyla gerçekleşmesini, ne de egemen sınıfın, bir kez yerini aldıktan sonra, çalışan sınıf aleyhine egemenliğini sağlamlaştırmak ve toplumsal yönetimi yığınların sömürsü haline dönüştürmekten geri kalmamasını engellemez.²⁰⁷ Charles Tilly, Batılı devletlerin, dünyanın geri kalanını 16. yüzyıldan itibaren yakın zamanlara kadar devam eden bir süreç içerisinde sömürgecilik ve ticari bağların geliştirilmesi gibi yöntemlerle kendi sistemleri içerisine aldıklarını belirtir.²⁰⁸ 1945 sonrası dönemde ise sömürgeciliğin sona ermesiyle en son bağımsız olan devletlerin sisteme dahil olduğu tespitinde bulunarak bunların idari, mali, askeri yapıları batılı anlamda düzenlediklerine dikkat çeker.²⁰⁹

Emperyalizm kuramı tekeli kapitalizm döneminde dünya ölçeğindeki birikim sürecinin sorgulanmasına yönelmektedir. Bu bağlamda emperyalizm kuramının üç temel ögesi (1) kapitalist birikimin çözümlemesi, (2) kapitalizmin dönemlendirilmesi ve (3) dünyanın ülkelerinin siyasal bölünüş çerçevesinde

²⁰⁶ *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Tom Bottommore (Yayın Yönetmeni), (Çev: Mete Tunçay), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002. s. 550-552.

²⁰⁷ Friedrich Engels, *Anti-Duhring*, (Çev: Kenan Somer) Sol Yayınları, İstanbul, 1995, s. 321.

²⁰⁸ Charles Tilly, *Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, s. 342.

²⁰⁹ *A.k.*, s. 342.

nerelerde yer aldığıının gösterilmesidir.²¹⁰ Lenin ise aynı adlı eserinde emperyalizm²¹¹ konusunu incelemiştir. *Emperyalizm, genel anlamda, kapitalizmin bazı özelliklerinin gelişimi ve doğrudan doğruya devamı olarak ortaya çıkmıştır.*²¹² Lenin'e göre emperyalizmin olanaklı en kısa tanımını yapmak gerekseydi, emperyalizm, kapitalizmin tekeli aşamasıdır derdi. Ancak ona göre bu tanım yeterli değildir.²¹³

Bağımlılık Kuramı bazı yaklaşımsal ayrışmaları içerse de özde üç ana görüş etrafında toplanabilmektedir.²¹⁴ Bu görüşlerden ilkinde göre, Avrupa, Kuzey Amerika ve başka yerlerdeki kapitalist büyüme süreci Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki ülkeleri yoksullaştırmış olup, devam eden büyüme bu ülkelerde daha çok yoksullaşmaya neden olmaktadır. Bu yönüyle azgelişmişlik devam eden bir sürecin ürünüdür. İkinci görüşe göre kapitalizmin küresel ekonomik ilişkileri tarihsel olarak Avrupa ve ABD'nin hakimiyetinde olan *Dünya pazarı* aracılığıyla işlemektedir. Üçüncü olarak ise küresel ekonomik ilişkiler kesin olarak mekansal bir yapıya sahiptir dolayısıyla merkez-çevre kavramı etrafında ele alınması anlamlı olacaktır. Ayrıca bağımlılık kuramı içerisinde ele alınabilecek ve sorunu dünya sistemi/sistemleri üzerinden analiz yapan isimlere de değinilebilir. Bunlardan en dikkat çekici ikisi Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills'tir. Onlara göre Doğu'nun çöküşü, Batı'nın yükselişinin önceli olmuştur ve bu durum hegemonik gücün Doğu'dan Batı'ya kaymasıyla sonuçlanmıştır.²¹⁵ Ayrıca binlerce yıl boyunca dünya sisteminin merkez-çevre yapısının asal bir parçası olmuş olan bağımlılık meselesinin, kolaylıkla üstesinden gelinebileceğini veya hemen yok olacağını söylemek kolay

²¹⁰ Marksist Düşünce Sözlüğü, Tom Bottommore (Yayın Yönetmeni), s. 198.

²¹¹ Lenin'in Emperyalizm isimli eserinin Ortodoks Marksist Emperyalizm Kuramının temelini oluşturduğu kabul edilmektedir. Bkz. *Marksist Düşünce Sözlüğü*, s. 198.

²¹² Vladimir İlyiç Lenin, *Emperyalizm*, s. 106.

²¹³ Lenin'e göre emperyalizmin, aşağıdaki beş temel özelliği kapsayan bir tanımı yapılabilir: (1) üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşma öyle yüksek bir gelişme derecesine ulaşmıştır ki, ekonomik yaşamda kesin rol oynayan tekelleri yaratmıştır; (2) banka sermayesi sınai sermayeyle kaynaşmış ve bu "mali-sermaye" temel üzerinde bir mali-oligarşi yaratılmıştır; (3) sermaye ihracı, meta ihracından ayrı olarak, özel bir önem kazanmıştır; (4) dünyayı aralarında bölüşen uluslararası tekeli kapitalist birlikler kurulmuştur; (5) en büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından bölüşülmesi tamamlanmıştır. Bkz. Vladimir İlyiç Lenin, *Emperyalizm*, s. 107-108.

²¹⁴ *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Tom Bottommore (Yayın Yönetmeni), s. 63.

²¹⁵ Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, "5000 Yıllık Dünya Sistemi: Disiplinler Arası Bir Giriş", Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills (der.), (Çev: Esin Soğancılar), *Dünya Sistemi*, İmge Kitabevi, 2003, Ankara, s. 51.

değildir.²¹⁶ Gills ve Frank'ın hegemonya kavramı üzerinden önemli tartışmalar yaptığı da bilinmektedir.²¹⁷ Gills ve Frank bağımlılık konusunu genel olarak bir dünya sistemi analiziyle ortaya koymaktadırlar. Bu noktada Ernesto Laclau'un onları sert bir şekilde eleştirdiklerini söylemekte de fayda var.²¹⁸ Wallerstein ise Gills ve Frank'tan bu noktada ayrılarak bir dünya sistemi değil dünya sistemleri analiziyle konuya yaklaştığı görülmektedir. Wallerstein de kapitalist dünya sistemini önemsemektedir ancak bu gelmiş geçmiş tek dünya sistemi değildir. Örneğin Çin veya Çin İmparatorluğu denilen şeyin tek bir sistem olduğunu düşünmemektedir. Ona göre modern dünya-sistemi (veya kapitalist dünya-ekonomisi) birçok sistemden sadece biridir. Onun kendine özgü niteliği ise çağdaşlarını yok edecek kadar güçlü olduğunu göstermiş olmasındandır.²¹⁹ Görüldüğü gibi Wallerstein da çözümlemesini dünya sistemine dayandırıyor ama tek bir sistem olmadığı varsayımıyla birlikte.

Bu isimler tarafından bağımlılık konusunun hegemonya kavramı çerçevesinde incelenmesi de söz konusudur. Gills ve Frank hegemonyayı, toplumsal artı birikimini, siyasal örgütler ve bunları temsil eden sınıflar arasında zor yoluyla oluşturulmuş hiyerarşik örgütlenmesi olarak ele almaktadırlar. Buna göre hegemonik merkeze/devlete, yönetici-mülk sahibi sınıflarına toplumsal artı'dan ayrıcalıklı bir pay ve bunu ele geçirmek için gerekli siyasal-ekonomik erk sağlayan bir birikim merkezleri/devletler hiyerarşisi kurulur. Dolayısıyla böyle bir hegemonik yapı şematik olarak egemen olanın diğerini kendisine bağımlı kıldığı bir merkez-çevre artalan yapılar hiyerarşisinden oluşur. Böyle bir yapı içerisinde hegemonya yalnızca *erk* ya da *buyurma* aracı değil, ayrıca bir zenginlik sağlama aracıdır. Dolayısıyla dünya sisteminde *erk*, bütün zamanlarda hem ekonomik hem de siyasal içerikli nitelik taşımaktadır.²²⁰ Ernesto Laclau ise Rusya bağlamında ortaya çıktığı biçimiyle hegemonya kavramının günümüzdeki anlamından çok farklı olarak kullanıldığını²²¹

²¹⁶ A.k., s. 108.

²¹⁷ Bu konuda yürüttükleri tartışma için bkz. Barry K. Gills ve Andre Gunder Frank, "Kümülatif Birikim", *Dünya Sistemi*, Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills (der.), (Çev: Esin Soğancılar), İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

²¹⁸ *Marsist Düşünce Sözlüğü*, Tom Bottommore (Yayın Yönetmeni), s. 64.

²¹⁹ Immanuel Wallerstein, "Dünya-Sistemleri Kavramına Karşı Dünya-Sistemi Kavramı: Bir Eleştiri", *Dünya Sistemi*, Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills (Der.), (Çev: Esin Soğancılar), Ankara:İmge Kitabevi, 2003, s. 531-532.

²²⁰ Barry K. Gills ve Andre Gunder Frank, "Kümülatif Birikim", s. 209-211.

²²¹ Laclau, Hegemonya kavramını incelerken Plehanov ve Akselrod'un yazılarında hareketle bu kavramın Rus burjuvazisinin politik özgürlük için 'normal' olarak verdiği mücadeleyi başarıya

belirttikten sonra, evrensel ve tikelin çoğulluğu mümkün kılan ilişkisini hegemonya kavramıyla düşünmeye çalışır. Çünkü Laclau'ya göre hegemonya, ortak bir öze ulaşılması veya tüm farklılıkların aşılmasıyla evrenselle tikelin ilişkisinin son bulmadığı, çatışmalı bir siyasal ilişki sürecidir. Farklı toplumsal gruplar, evrenseli temsil etme konumunu bir an kendi tikelliklerine kazandırmak için mücadele verirler ki bu durumda demokrasiye uygun en uygun evrensellik biçimi *hegemonik evrenselliktir*.²²² Gramsci ise hegemonya kavramını, batıdaki burjuva iktidarlarının yapısını ayrıntılı analiz etmede kullanmıştır.²²³ Ayrıca Gramsci'nin yaklaşımında gerçeğin anlaşılması ve bilginin edinilmesi ahlaki, kültürel ve ideolojik prizmalar ya da filtreler aracılığıyla olmakta ve böylece toplum şekil ve anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla hegemonya belli bir bilgi yapısının ve değerler sisteminin inşası anlamına gelmektedir. Bu süreçte ise kendi bilgi ve değer sistemini üreten ve bunları dünya tarafından genel ve evrensel olarak kabul edilebilir kavramlar haline dönüştürebilen sosyal grup ya da sınıf da entelektüel ve ahlaki liderliğe sahip olmaktadır.²²⁴ Bireysel düzeyde ise, Gramsci'nin temel insan motifleri anlayışıyla hegemonik eğitim süreçleri arasında önemli bir ilişki mevcuttur. İnsanlığın çelişen bilinci, eğitimlik yapacak kadrolara ihtiyaç duymaktadır. Bunlar sayesinde bilincindeki akıldışlıklar temizlenerek insanların ortak çıkarlarını fark etmelerine yardımcı olmak mümkün hale gelmektedir.²²⁵

Son dönemde de farklı isimlerin farklı adlandırmalar altında da olsa bağımlılık konusuna eğildiğini biliyoruz. Örneğin Claudio Katz *Yeni Sömürgecilik* kavramı üzerinden bağımlılık konusuna değiniyor ve yeni küresel sermayenin BM,

ulaştırmadaki güçsüzlüğünün, işçi sınıfını bu özgürlüğü elde etmek üzere kararlılıkla müdahale etmeye zorladığı süreci betimlemek için kullanıldığını belirtmektedir. Bkz Ernesto Laclau&Chantal Mouffe, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, (Çev: Ahmet Kardan-Doğan Şahiner), Birikim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 64.

²²² Ernesto Laclau, *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, s. 13-14.

²²³ Perry Anderson, *Gramsci Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*, (Çev: Tarık Günersel), Alan Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 39.

²²⁴ William I. Robinson, *Promoting Polyarchy: Globalization, US Intervention and Hegemony*, *Cambridge Studies in International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 22, akt: Mehmet Akif Okur, "Hegemonya ve İmparatorluk Tartışmaları Bağlamında Irak Savaşı'nın Politikası, *Doktora Tezi*, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkileri Ana Bilim Dalı, 2008, s. 35.

²²⁵ Enrico Augelli ve Craig N. Murphy: "Consciousness, Myth and Collective Action: Gramsci, Sorel and the Ethical State", s.37. akt: Mehmet Akif Okur, "Hegemonya ve İmparatorluk Tartışmaları Bağlamında Irak Savaşı'nın Politikası, *Doktora Tezi*, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkileri Ana Bilim Dalı, 2008, s. 36.

G8, IMF ve DTÖ aracılığıyla bir emperyal egemenlik meydana getirdiğine vurgu yapıyor. Katz dünya pazarını elinde bulunduran yaklaşık yirmi kapitalist ülkenin uluslararası örgütler aracılığıyla diğer 200 ulus üzerinde egemenlik kurduğuna atıfta bulunmakla kalmıyor, bu ilişkinin nasıl kurulduğunu da kısaca anlatıyor. Öyle ki BM Güvenlik Konseyi aracılığıyla askeri gücü elinde bulunduran bu uluslar DTÖ aracılığıyla kendi ticaret hegemonyalarını dayatıyorlar ve IMF aracılığıyla ise gezegen üzerinde mali kontrolü sağlıyorlar.²²⁶ Ayrıca Avrupa merkezci yaklaşımla egemenlik ilişkisini açıklayan Samir Amin²²⁷ ve Fikret Başkaya²²⁸ gibi yazarlar yanında Serge Latouche²²⁹ gibi yaşanan süreci “*Dünyanın Batılılaşması*” veya “*Dünyanın Amerikanlaşması*” olarak adlandıran yazarlar da vardır.

Son olarak bağımlılığın yapısal yönüne eğilen kuramsal açılımlara ilişkin yaklaşımlara değinmekte yarar var. Çünkü bu sayede bağımlılık türlerinin neler olduğunu da kısaca görmek mümkün olabilecektir. Bağımlılığın yapısını inceleyen isimlerden biri olan Dos Santos, üç tür bağımlılık biçiminden bahsetmektedir. Bunlardan birincisi *sömürgeci bağımlılıktır*. Bu tür bağımlılık ticaret, mal ihracına dayanmaktadır. Sömürgeci bağımlılık döneminde sömürgeci devletle işbirliği içinde olan ticari ve mali sermaye, sömürgelerdeki insan gücü (serf veya köle) toprak ve madenler üzerinde kurulan egemenlikle bütünleşmiş ticaret tekeli ile sömürgelerin

²²⁶ Claudio Katz, Kaynak: <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?auteur171>.

²²⁷ Samir Amin, *Avrupamerkezcilik Bir ideolojinin Eleştirisi* isimli çalışmasında Avrupamerkezcilik teriminin yerine, Batı kavramının herkesçe kabul edilen tanımına uygun olarak Batımerkezcilik teriminin koyulamayacağını savunmaktadır. Çünkü Amin’e göre böyle bir yaklaşım hem Latin Amerika’nın ya da Japonya’nın durumunu daha iyi göz önünde tutmuş olmaz, hem de kapitalist kültürün Avrupalı kökenine verilmesi gereken önemi göz ardı etmiş olur. Dolayısıyla neresinden bakılırsa bakılsın Avrupamerkezcilik terimi söylemek istediği şeyi daha iyi anlatmaktadır. Bkz. *Avrupamerkezcilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi*, s. 31.

²²⁸ Fikret Başkaya, *Avrupa-Merkezcilik Resmi İdeoloji Bilim ve Sosyalizm* isimli eserinde konuyu tartışmaktadır. Başkaya’ya göre Avrupa-merkezli dünya görüşü doğası gereği dünyaya Avrupa’nın gözüyle bakmaktadır. Oysa yaşananların dünyanın geri kalanından ve oralarda yaşayan halklar tarafından bakıldığında çok farklı anlamlar taşıması doğaldır. Burjuva uygarlığı, sömürgeleştirip köleleştirdiği ve katliamlarla yok ettiği halkların çılgınlığını bastırmayı başarabilmiştir. Bu nedenle Batı Aydınlanması, sömürgeleştirip-kimliksizleştirilen ve hatta yer yer de katliamlarla tarihten silinen halklar için farklı anlamlar taşımaktadır.

²²⁹ Serge Latouche, “*Dünyanın Batılılaşması*” derken Batının, artık ne coğrafi ne de tarihsel olarak Avrupa olduğuna dikkat çeker. Ona göre batının değerlerinin dayatıldığı ve benimsendiği her yer batıdır artık. Batı artık Kuzeyin kapitalistleşmiş ülkelerini olduğu kadar doğuda Japonya gibi ülkeleri de kapsamaktadır. Çünkü batılılaşma hareketi korkunç güçlüdür. Bkz. *Dünyanın Batılılaşması* (Çev: Temel Keşoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 15.

olduğu kadar Avrupa'nın da ekonomik ilişkilerine egemen olmuştur.²³⁰ Santos'a göre ikinci tür bağımlılık biçimi 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış olan *mali-sinai bağımlılıktır*. Bu bağımlılığın temel özelliği metropollerde konumlanan büyük sermayenin egemenliği ve bu egemenliğin hammadde ve tarımsal alanlara yapılan dış yatırımlar yoluyla genişlemesidir. Bu sayede bağımlı ülkelerde bu ürünlerin ihracına yönelik bir üretim yapısı oluşturulmuştur. Bağımlılığın son biçimi ise Santos'un yaklaşımına göre İkinci Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan ve Santos'un *teknolojik sinai bağımlılık* olarak adlandırdığı bağımlılık türüdür. Bu tür bağımlılık savaş sonrası dönemde az gelişmiş ülkelerin pazarlarına iştirilmiş sanayilere yatırım yapma eğiliminde olan çok uluslu şirketlere dayalı geliştirilmiş bir bağımlılık türüdür.²³¹

Bağımlılığın yapısal kuramına ilişkin bir diğer yaklaşım Johan Galtung'tan gelmektedir. Galtung, *Emperyalizmin Yapısal Kuramı* adını verdiği çalışmasında yine merkez çevre ilişkisine atıf yapar ve merkez ülkeler ile çevre ülkeler etkileşimi üzerinden kendi bağımlılık yaklaşımını formüle eder.²³² Galtung'un yaklaşımında etkileşim kavramının en önemli yanı farklı değerleri olan kişi ve ulusların birbirlerini tamamlayacak bir biçimde mübadelede bulunmasıyla açıklanır.²³³ Uluslar arasında ve dahilinde emperyalizm mekanizmaları ne kadar mükemmel olarak işleme konursa, açıktan baskı mekanizmalarına o kadar az ihtiyaç duyulur. Dolayısıyla sadece kusurlu, amatörce bir emperyalizm silaha ihtiyaç duyar. Çünkü, profesyonel emperyalizm doğrudan şiddetten çok yapısal şiddete dayanmaktadır.²³⁴ Galtung çalışmasında emperyalizm türlerini de açıklamaktadır. Ona göre ekonomik, siyasal, askeri, iletişimsel ve kültürel olmak üzere beş tür emperyalizm vardır. Bağımlılık biçimlerinden her biri sadece bu ülkelerin uluslararası ilişkilerini değil, ayrıca üretimin yapısı, sermaye birikim biçimleri, ekonominin kendini yeniden üretmesi ve sosyal ve siyasal yapıları gibi alanlarda içyapılarla koşullanmış bir durumu

²³⁰ Selim Temurci, "Dünyada Dış Borç-Ekonomik Bağımlılık Analizi ve Değerlendirilmesi, Türkiye Örneği", Marmara Üniversitesi, İstanbul, *Doktora Tezi*, 2004, s. 103.

²³¹ A.k., s. 103-104.

²³² Johan Galtung, "Emperyalizmin Yapısal Kuramı", (Çev: H. Emre Bağce), *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 89, İstanbul, 2004, s. 116-121.

²³³ Doğu Ergil, "Emperyalizmin Yapısal Kuramı", *SBF Dergisi*, 32/1, 1977, s. 194-195.

²³⁴ Johan Galtung, "Emperyalizmin Yapısal Kuramı", s. 118-119.

simgelemektedir.²³⁵ Burada bizim konumuz açısından özellikle önemli olan Galtung'un saydığı son tür emperyalizm biçimidir. Galtung kültürel emperyalizm türünün en önemli ögesi veya altipi olarak bilimsel emperyalizmi ele almaktadır. Buradaki ilişkiyi sadece öğretmenlerden öğrencilere bilgi aktarımı biçiminde düşünmemek gerekir. Çünkü bu ilişkide önemli olan öğretmenlerin ve öğrencilerin nerede yoğunlaştıklarıdır. Merkez ulus kültür aşıladığı gibi aynı zamanda modellik de etmektedir. Fakat çevre ulus, merkez ulusa birşeyler öğretmeye kalkarsa (örneğin Çekoslovakya Sovyetler Birliği'ne veya Şili ABD'ne) karşılığında şiddet görür. Bu bağlamda gerektiğinde kullanılan şiddet, merkezin merkezliğini sağlamlaştırır ve bağımlılık olgusunun sürdürülmesine katkı sağlar.²³⁶

Bilimde de ekonomik alanda olduğu gibi, dikey bir işbölümü vardır. Doğal, sosyal, tarihsel, hammadde toplamak üzere merkezden çevreye bilim ve araştırma ekipleri gider. Bu ekipler, Çevre'den topladıkları malzemeyi merkezde işleyerek kuram, kitap, makale vb. bitmiş ürünlere dönüştürür ve çevrenin merkezinde tüketilmek üzere ihraç ederler. Bu ilişki, bir yandan merkez ulusta yürütülen öğretimin yarattığı gösteri etkisi, diğer yandan, malzeme toplama aşamasında çevre elemanlarının katılmasını sağlayarak, özendirme ve sahte işbirliği duygularıyla desteklenmektedir. Ayrıca, çevre hakkında elde edilen ekonomik, askeri veya siyasi içerikli bilginin de merkez/ler tarafından emperyalist yapının sürdürülmesi amacıyla kullanılması söz konusudur.²³⁷ Görüldüğü gibi son sırada ele alınmakla birlikte bilimsel bağımlılık önemli bir alandır. Çünkü çevre ülke akademisyenleri için bilim yapıyormuş hissi uyandırılan bir ortamda aslında çok da bilim yapılmadığı, en azından bilimsel sürecin özgür bir biçimde işletilmediği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bilimsel bağımsızlığın olmadığı bir ortamda sosyal bilimsel alanın özgür olacağını söylemek ise pek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.

2. Bağımlılıkta Sosyal Bilimler

Bilim ve bağımlılık aslında pek de birbirlerine yakışmayan kavramlar gibi görünmektedir. Çünkü bilimsel alanın genel olarak özgür olması, bilim insanının da

²³⁵ Selim Temurci, "Dünyada Dış Borç-Ekonomik Bağımlılık Analizi ve Değerlendirilmesi, Türkiye Örneği", s. 104.

²³⁶ Doğu Ergil, "Emperyalizmin Yapısal Kuramı", s. 205.

²³⁷ A.k., s. 206.

bu özgür alanda rahatça elindeki bilgi, birikim ve verileri kullanabilmesi beklenir. Öyle ki bilimin bugünkü kurumsal mekanı olarak kabul edilen üniversiteler çok zaman özgürlükle eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. İdealar evreninden(!) gerçekler evrenine(!) inildiğinde ise durumun pek de beklendiği gibi olmadığı gerçeğiyle karşılaşmaktadır. Çünkü bilim ve bağımlılık ilişkisi çok yakın ve karmaşık bir görünüm arz etmektedir. Genel olarak bilim tarihi incelendiğinde özellikle pozitivist bilim anlayışının doğa bilimleri kolunun canlı cansız tüm varlıkların insanlığın(!) hizmetine sunulması misyonu ile yüklendiğini ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle söylersek pozitivism aslında insanın doğaya hükmetmesini yani doğanın insana bağımlı olmasını hedeflemektedir. Bu insanmerkezci görünümlü yaklaşımın bile şüphesiz tartışılması gereken pek çok sorunlu yönü bulunmaktadır. Ancak pozitivist bakış açısının liberalist merkezli bir algıyla konuya eğildiği düşünülürse insanmerkezcilik gerçekte liberalizm odağında bir benmerkezciliğe dönüşmektedir. Liberalizmin bu benmerkezli toplum ve sistem algısı ise, özel olarak ilgiyi hak eden bir çalışma konusu olarak önemini korumaktadır.

Bağımlılığın sosyal bilimlerle olan ilişkisinde iki temel boyuta vurgu yapılabilir. Birinci boyut bağımlılık ilişkisinde sosyal bilimlerin rolünü, bir başka ifadeyle işlevselliği sorunudur. Buna bağımlılıkta sosyal bilimlerin de demek mümkündür. Sosyal bilim bağımlılık ilişkisinin ikinci boyutu ise sosyal bilimsel alanda yer alan disiplinlerin belli kaynaklara, merkezlere veya aktörlere bağımlı olması sorunudur. Bu boyutu ise sosyal bilimlerin bağımlılığı olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Modern anlamda sosyal bilimlerin doğduğu koşullar, gelişimi ve yoğunlaştığı sorun alanları itibarıyla nasıl bir tarihsel nitelik taşıdığına ilişkin yeterli sayılabilecek bir tartışma yukarıda yapıldığı için, burada ayrıca bu konuyu tartışmak gereksiz bir tekrardan öteye geçmeyecektir. Sosyal bilimlerin bizzatı tarihsel olması ise sosyal bilimsel alanda var olduğunu kabul ettiğimiz bağımlılık sorununun da kaçınılmaz olarak tarihsel olması sonucunu doğurmaktadır. Bugünkü anlamda sosyal bilimlerin belli bir toplumsal aşamaya denk gelmiş olması yanında, bu toplumsal aşamanın sorunlarını uğraş alanı olarak benimsemesi ve onun önünü açmaya yönelik bir ideolojik temele sahip olması, sosyal bilimlerin bağımlılığına ilişkin tarihselliğin de

karakterini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bir üst paragrafta belirtilen sosyal bilimler ve bağımlılık ilişkisine ait her iki boyut da bu tarihselliğin izlerini taşımaktadır.

Sosyal bilimler ve bağımlılık konusunun ilk boyutu bağımlılıkta sosyal bilimlerin rolü ve işlevselliğine yöneliktir. Sosyal bilimler adından da anlaşılacağı gibi inceleme alanı olarak toplumsal gerçeği ve bu gerçeğe ait ilişkiselliği temel almaktadır. Sosyal bilimlere ve bununla birlikte toplumsal gerçekliğin bilgisine hükmetmek demek; toplumsal alanın kendisine hükmetmek sonucunu doğurucu bir etki yapacaktır. Daha geniş anlamda düşünülürse toplumsalın bilgisine hükmetmek, toplumda ekonomik ilişkilerin kurulma biçiminden başlayarak ekonomik, toplumsal ve siyasal her türlü iktidar ilişkilerinin yapılanmasında ve işletilmesinde belirleyici olmak anlamına gelebilecektir. Bu noktada başat konumda olan ister sınıf olarak adlandırılsın ister zümre, kesim, ulus veya ülke olarak değerlendirilsin, belirleyiciliğini ve belirleyicilikten gelen ayrıcalık kullanma potansiyelini sisteme (ve sistemin bir parçası olarak toplumsal alana) taşıyacaktır. Sosyal bilimlerin elde ettiği verilerin, taşıyıcı değerlerin ve işlevselliğin egemen olan lehine kullanılması ise, en ileri aşamada sosyal bilimlerin bağımlılığa katkı sunması olarak kendini gösterir. Nitekim sosyal bilimlerin tarihsel gelişimine bakıldığında oryantalizm, antropoloji, siyaset bilimi, sosyoloji ve yönetim bilimi gibi sosyal bilimsel disiplin alanlarının bağımlılık ilişkisinin kurulmasında etkin bir rol üstlenebildiğini göstermektedir. Ancak sosyal bilimlerin toplumsal bağımlılık ilişkisinin kurulmasında işlevsellik üstlenebileceğini (hatta zaman zaman üstlendiğini) söylemek sosyal bilimlerin varoluş gerekçesinin bu olduğunu savunmak demek değildir. Şüphesiz böyle bir yargı sosyal bilimleri peşin olarak infaz etme anlamı taşır ki, sosyal bilimleri salt bu amaçla var olmakla itham etme bilimsel gerçeklikle örtüşür değildir. Ancak gerek tarihsel süreçte zaman zaman böyle bir misyon yüklenmesi (veya birileri tarafından yükleme yapılması) gerekse bundan sonra da böyle bir işlevsellik taşıyabilir olma potansiyeli, bu sorunu üzerinde durulması gereken önemli bir konu haline getirmektedir.

Sosyal bilimler ve onun bağımlılık ilişkisindeki işlevselliğini esas alan bir incelemede evrensellik vurgusunu yadsıyan bir yaklaşım eksik bir yaklaşım olacaktır. Çünkü Timur'un dikkat çektiği gibi evrensellik savıyla ortaya çıkan,

gerçekte kapitalist ülkeleri belli ölçülerde açıklayan ve savunan düşünce sistemiği böylece farklı ülkelerde hem ideolojik bir işlev yüklenmekle hem de yabancılaştırıcı etkilerin taşıyıcısı olmaktadır.²³⁸ Sistemin merkezinde bulunan ülkeler için kendi gerçekliğinin ideolojisinin genel düşünsel ve toplumsal hayatta belirleyici olması olağan dışı bir durum değildir. Mills'in "ABD'de liberalizm hem bütün toplumsal incelemelerin ortak siyasal 'alameti' olmuş, hem de bütün görülen kamusal retorığın ve ideolojinin kaynağını oluşturmuştur"²³⁹ biçiminde ifade ettiği saptama bunun göstergesidir. Evrensellik, egemen lehine tekbiçimleşmeye yönelir. Tekbiçimleşme eğilimi ise, mevcut sistem içerisinde üstyapının, kapitalist altyapının gereklerine uyarlanmasını gerektirmektedir. Bu eğilim bu yönüyle tutucu bir işlev de üstlenmiş olmaktadır.²⁴⁰ Dolayısıyla evrensellik savının kabul edilmesi aynı zamanda egemen olanın düşüncesinin, ihtiyaç duyduğu üretim biçiminin, yaşam tarzının, tüketim alışkanlıklarının tartışmasız olarak egemene tabi olanlarca kabul edilmesi yönünde bir işlevsellik taşımasına neden olur. Daha somut olarak ifade etmek gerekirse, egemen ideoloji kapitalist sistemin üzerine inşa edildiği liberalizm ise; bu sisteme ve bu sistemin gereksinmelerine ait olan üretim ve tüketim biçiminin, yaşam biçiminin ve elbette ekonomik ve toplumsal örgütlenme tarzının evrensel olarak kabul edilmesi halinde mekansal anlamda daha hızlı yaygınlık kazanacağı açıktır. Bu durumda egemen olanın ihtiyaç duyduğu kurumsal yapılanma ve işleyiş biçimi öne çıkarken onunla ters düşen hatta ona uymayan her şey evrensel olmadığı için göz ardı edilecek veya sistem dışında bırakılacaktır. Dolayısıyla özünde evrensel olsun veya olmasın bir düşüncenin evrensel kabul edilmesi hayata geçirilmesini ve önündeki dirençlerin kırılmasını kolaylaştırıcı bir etki yapacaktır. Bu etkiyi *evrensellik savının evrenselleştirici etkisi* olarak nitelemek mümkündür.

Genel olarak bilimin ve eğitim sisteminin bağımlılık ilişkisinde kullanıldığını söylemek çok da bilinmeyen bir gerçekliğe vurgu yapmak olmayacaktır. Fakat onun bilinirliği değerini ve önemini düşürmez. Bu konuyla ilgilenen pek çok yazar ve düşünürün benzer tespitlerini anmak mümkündür. Gramsci ve Galtung'un bu konudaki görüşlerine yukarıda kısaca değinilmişti. Yine bu konuda düşünceler ortaya

²³⁸ Taner Timur, "Toplum Bilimleri, Tarihi Maddecilik ve Praksis", *Mülkiye*, XXVIII/244, s. 22.

²³⁹ C. Wright Mills, *Toplumbilimsel Düşün*, s. 143.

²⁴⁰ Samir Amin, *Avrupamerkezcilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi*, s. 140-141.

koyan isimlerden biri olan Althusser'i de anmak uygun olacaktır. Analizini okul üzerinde gerçekleştirmekte olan Althusser'e göre okul pek çok beceri öğretmektedir. Ancak bunu egemen ideolojiye bağlı olacak bir biçimde veya bu ideolojinin "pratiğinin egemenliği"ni sağlayacak biçimlerde yapmaktadır. Bu bağlamda tüm üretim ve sömürü, bu ideolojiyi "benimsemiş kadrolar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir."²⁴¹ Bu yönüyle düşünüldüğünde genel anlamda eğitim ve bilim mekanizmasının egemenlik ilişkisinin kurulmasında önemli bir yeri vardır. Çünkü düşüncesi prangalı olan bir toplumun eyleminin bağımsız olmasını beklemek çok anlamlı değildir. Ancak özelde sosyal bilimlerin bağımlılık ilişkisindeki işlevselliği daha derin anlamlar taşımaktadır. Çünkü sosyal bilim ekonomik, toplumsal ve siyasal alanların derinliklerine nüfuz eder. Ayrıca toplumsal bilincin şekillenmesine neden olur. Benzer bir şekilde teknolojinin veya teknoloji bilgisinin bağımlılık aracı olarak kullanılması da söz konusu olabilir. Örneğin bir üretim sisteminin araçlarının zorunlu olarak kullanılması çok zaman karşılaşılan bir durumdur. Ancak radikal bir şekilde bir toplum veya toplumsal karar vericiler isterlerse üretim sisteminin araçlarını değiştirebilirler. Şüphesiz bunun maliyeti yüksektir. Ama değişim hızı da yüksektir. Oysa toplum denilen olgusal bütünü bir anda değiştiremezsiniz. Bir toplumun doğru olarak algıladığını veya ona doğru olarak sunulan kökleşmiş algıyı değiştirmek üretim raylarını söküp atmak kadar kolay olmayacaktır. Bunun için var olan önkabullerin kırılması gerekir ki, bu var olan kuşakla oldukça zordur. Dolayısıyla değişim için doğru olarak algılananı sorgulayan yeni, dinamik ve değiştirme gücüne muktedir bir kuşak gerekir ki, bu en azından 30-40 yıllık bir zaman dilimi demektir. Üstelik kökleşmiş kabullere sahip olduğu düşünülen bir kuşağın kendi kalıplarını alt kuşaklara hiç aktarmamış olduğunu düşünseniz bile en az bu kadar uzun süre gerektirir. Bu noktada sosyal bilimler doğa bilimlerinden farklılık gösterir; etkileri geç görülür fakat derin izler bırakır.

Modern bilim ile sömürgecilik düşüncesinin eşzamanlı olması rastlantısal olarak değerlendirilmese gerekir. Söz konusu 'bilim' anlayışının dünyanın sömürgeleştirilmesinde, zenginliklerinin yağmalanmasında ve halkların

²⁴¹ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev: Alp Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul, 2006, s. 52.

köleleştirilmesinde oldukça etkin bir rol oynadığı bilinmektedir.²⁴² Sosyal ve beşeri bilimlerin farklı disiplinlerinin bağımlılık ilişkisinin kurumsallaştırılması için doğrudan kullanıldığı bilinmektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi kapitalistleşme sürecinin yaygınlaşmaya başladığı dönemlerden itibaren gelişmiş batılı uluslar geri kalmış dünya için oryantalizm ve kolları, etnoloji, antropoloji gibi *sömürge ilimlerini* (sciences coloniales) ve *sömürge akademilerini* yaratmaktan geri kalmamışlardır. Bu bilim dallarının yetersiz kaldığı yerlerde ise, kendi üniversitelerinde ya da yerelde kurdukları üniversitelerde azgelişmiş dünya elitlerine kapitalist dünyanın kendisi için geliştirdiği “bilimler”i öğretme yolunu tercih etmişlerdir.²⁴³ Oryantalizm, Etnoloji ve Antropoloji gibi alanların sömürgeleştirme sürecinde nasıl kullanıldığı ve işlevsellikle yüklendiği artık genel kabul görmektedir. Bu anlamda Oryantalist söylem, yalnızca emperyalist ilişkilerin ifade edildiği bir alan olarak değil, aynı zamanda gerçek bir siyasi güç alanı olarak değerlendirilmelidir.²⁴⁴

Doğu’nun sömürgeleştirilmesi yanında Avrupamerkezci anlayışın temellendirilmesinde de oryantalizmin etkin bir rol oynadığı bilinmektedir. Ancak Batı’nın “diğerlerini” tanımak için yürüttüğü oryantalist çalışmalarının karşılaştığı kavramsal zorluk 19. yüzyıldan itibaren oryantalizmin yerini yavaş yavaş antropolojiye bırakmasına neden olmuştur.²⁴⁵ Bu noktada antropolojinin daha çok üniversite dışında yer alan kaşiflerin, seyyahların ve Avrupa güçlerinin sömürge idarelerinde görevli memurların çalışmalarıyla başladığını vurgulamak²⁴⁶ yararlı olacaktır. Bu başlangıçla birlikte Batı’lı kimliği oluşturma işlevini sosyal bilimlerin sabıkalı disiplini olan antropoloji üstlenecektir. Batı’nın günümüze kadar gelen zihniyet yapısını şekillendiren bu modernist sıçrama, etnosantrik bir yaklaşımı beraberinde getirmiş ve neredeyse bütün bir antropolojinin üzerine oturduğu “ilkel” paradigmasının hayat bulmasına neden olmuştur.²⁴⁷

²⁴² Fikret Başkaya, *Avrupa-Merkezcilik Resmi İdeoloji Bilim ve Sosyalizm*, s. 10.

²⁴³ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 22-23.

²⁴⁴ İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2006, s. 27.

²⁴⁵ A.k., s. 25.

²⁴⁶ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 27.

²⁴⁷ İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, s. 25.

Antropoloji, sosyoloji, etnoloji, linguistik gibi pek çok bilim Afrika'da ve Avustralya'da yapılan araştırmaların temelleri üzerine inşa edilmiştir.²⁴⁸ Dolayısıyla batılılar, bir anlamda antropolojinin varlığını Avustralya'ya, sosyolojinin varlığını Afrika'ya borçludurlar. Çünkü üzerine teorilerini inşa ettikleri deneysel verileri bu kıtalardan toplamışlardır.²⁴⁹ Sömürge bilimleri denilen çalışmalar doğrudan belli toplumların (batının ilkel olarak kabul ettiği Afrika, Avustralya, Amerika yerlileri gibi) sömürülmesini ve egemene bağımlı kılınmasını kolaylaştırıcı amaçlar için kullanılmış ve bu amaçla yalnızca veri toplayarak değil bunları işleyerek ve uygulamaya aktararak da işlev görmüşlerdir.

Bu eleştirilerin yalnızca sömürge bilimleri olarak adlandırılan disiplinler için değil, temel sosyal bilim dalları için de yapıldığını söylemek mümkündür. Örneğin Sezer, benzer bir saptamayı sosyolojinin ortaya çıkışı ile ilgili yapmaktadır. Ona göre sosyolojinin ortaya çıkışı 19. yüzyılda belirginleşen dünya egemenliğine bağlı olarak Batının büyük bir üstünlük duygusu içinde dünya üzerinde elde ettiği yeri pekiştirme çabasının bir ürünü olarak değerlendirilmelidir. Bu yönüyle söz konusu girişimlere bağlı temel nitelikleri de bünyesinde taşımaktadır. 19. yüzyılın öne çıkan iki temel özelliği Batı'nın ele geçirmiş olduğu dünya egemenliğinin tarihte eşi görülmemiş boyutlara ulaşması yanında Batı Avrupa ülkelerinin kendi iç sorun ve çelişkileri nedeniyle zaman zaman çöküşün sınırına geldikleri izlenimine kapıldıkları dönem olması nedeniyle de dikkat çekmektedir. Bu iki olay sosyolojinin kuruluş nedenlerini ve dolayısıyla günümüze kadar izlemiş olduğu gelişmeyi anlamada yaralı olacaktır.²⁵⁰ Benzer bir şekilde Kızılçelik, sosyolojinin 19. yüzyıldan bu yana Batı'nın çıkarlarını gözetken ve Batı dünya egemenliğini meşrulaştıran bir bilim olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu anlamda sosyolojinin ana misyonu, batı sistemini tüm dünyaya ihraç ederek, dünyanın batıcılılaşmasına katkıda bulunmak olarak değerlendirilebilir.²⁵¹

Yalnızca sosyolojinin kurulduğu yıllarda değil sonraki yakın dönemde de bir şekilde egemenlik ilişkisinin yürütülmesinde etkinliği olduğunu söylemek

²⁴⁸ Celal Ali Ahmed, *Batılılaşma Hastalığı*, (Çev: Fatmanur Altun), Umut Matbaası, İstanbul, 2000, s. 42.

²⁴⁹ A.k., s. 167.

²⁵⁰ Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, Kızılema Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.20- 33.

²⁵¹ Sezgin Kızılçelik, *Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak*, s. 69.

mümkündür. İkinci dünya savaşı sonrası dönemde yeni hegemonik güç olarak ABD'nin öne çıkması, siyasette artan Amerikan etkisi aynı zamanda Amerikan kaynaklı görüş ve yaklaşımların ağırlığının hissedilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Amerika'nın bir model olarak ağırlık kazanması ve batı dışı toplumlarda yeni model olarak onun benimsenmesi söz konusu olmuştur. Coşkun, Avrupa sosyoloji anlayışının terk edilip Amerikan sosyoloji anlayışının yüceltilmesini bu ilişkisellik içerisinde değerlendirmektedir.²⁵² Bu ilişkisellik bağımlılığın kurumsallaşmasında sosyal bilimlerin yalnızca doğrudan alana inme ve veri alımı aracı olarak kullanılmadığını gösterme adına önemlidir. Çünkü model olarak sunma veya kabul görme ilişkisinin de (model alanın model alınana bağlı olması nedeniyle) bir tür bağımlılık ilişki türü oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu tür bağımlılık ilişkisi yeni dönemin anlayışına daha uygun, daha az doğrudan ama yine oldukça önemli bir tür olarak değerlendirilmelidir.

Sosyoloji gibi siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, bölge araştırmaları, yönetim bilimi gibi alanların da gerek model sunma, gerek yerel olanı evrenselleştirme, gerekse alana inerek veri toplama, propaganda aracı olarak kullanılma ve manipülasyon yapma gibi yöntemlerle bağımlılık ilişkisinin değişik biçimlerinde işlevsellik üstlendikleri durumlar söz konusu olmuştur. Örneğin ABD'de önde gelen siyaset bilimcilerin, özellikle soğuk savaş döneminde kendi değerlerini teorinin sürüklediği bir bilim anlayışına katarak siyasal liberalizmi tazelemeye ve tahkim etmeye çalıştıkları bir tür propaganda işlevi gördükleri bilinmektedir.²⁵³ Aynı şekilde bölge araştırmaları, Amerika'nın dünya ölçeğinde hegemonyasını sürdürmeye dönük bir amaç bağlamında düşünülmüştür.²⁵⁴ Yine kamu yönetimi veya yönetim bilimi disiplinlerini de belirtilen işlevsellik içerisinde bu sayılanlardan daha farklı değerlendirmemek gerekir. Bağımlılık ve yönetim ilişkisiyle ilgili daha ayrıntılı bir tartışmaya ilerleyen kısımlarda yer verilecektir.

Görüldüğü gibi bağımlılık ilişkisinin kurulmasında ve işletilmesinde sosyal bilimlerin etkin bir şekilde kullandığı durumlar söz konusu olmuştur. Farklı

²⁵² İsmail Coşkun, *Modern Devletin Doğuşu*, s. 221.

²⁵³ Ira Katznelson, "The Subtle Politics of Developing Emergency: Political Science as Liberal Guardianship", s. 235.

²⁵⁴ Sezgin Kızılcıkel, *Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak*, s. 56.

yöntemlerle bu ilişkinin devam ettirilmesi ise günümüzde de mümkün ve mevcuttur. O nedenle sosyal bilim alanlarının bağımsız olması özel önem taşımaktadır. Çünkü sosyal bilim dallarının bizatihi kendisinin bağımlı olması bağımlılık ilişkisinin kurulmasında ve devam ettirilmesinde kolaylaştırıcı bir etki yapacaktır.

3. Sosyal Bilimlerin Bağımlılığı

Sosyal bilim dallarının bağımlılık ilişkisinde kullanılmasının sorunlu yönlerine yukarıda değinilmeye çalışılmıştır. Konunun ikinci boyutu ise sosyal bilim dallarının kendisinin bağımlı olması halidir. Her biri toplumsal alanın önemli bir boyutuna etki eden sosyal bilim disiplinleri eğer kendileri bağımsız değillerse genel anlamda özgür bir toplumdan bahsedilebilir mi? Sosyal bilimlerin kuruluşundan itibaren öne çıkan temel disiplinlere baktığımızda her birinin toplumsal alanın derinliklerine kadar işleyen bir boyutunu ele aldığını görmekteyiz. Örneğin iktisat disiplini ekonomik hayatı düzenlemekte, sosyoloji toplumsal yapıyı ele almakta, siyaset bilimi iktidar ilişkisinin kurulmasıyla ilgilenmekte ve yönetim sistemin işletilmesi rolünü üstlenmektedir. Diğer sosyal disiplinler çalışma alanlarını da bu rol dağılımı dışında düşünmemek gerekir.

Sosyal bilimsel çalışma alanları toplumsal gerçekliğin anlaşılması ve sorun alanlarının ortaya çıkarılıp sorgulanması bu kadar önemli iken, bu anlama, açıklama ve gerektiğinde sorun çözme ağının bir parçası durumunda olan disiplinlerin kendisinin bağımsız olamayışı önemli bir sorun alanıdır. Çünkü başka bir toplumsal gerçekliğin ürünü olan yerel değerlerin evrenselmiş gibi bilim aracılığıyla diğer topluluklara dayatılması sorunlu bir durumdur. Herhangi bir toplumu kendi özel ve somut tarihinden kopararak başka bir toplumsal gerçekliğin belirleyicilik kalıplarına sığdırmaya çalışmak, bilim adamını söz konusu toplumu tanımama niyetine veya araştırma yapmama tembelliğine götürür ki²⁵⁵ her iki durum da bilimin pozitif yönüyle açıklanabilir değildir.

Sosyal bilimlerin bağımlılığı denilince ne anlaşılmalıdır? Bu sorunun cevabı belli bir sosyal bilimsel düşünce sistematığının ve bu sistematığın yürütücü unsuru olan bilim insanlarının zihinsel üretim süreçlerini özgürce gerçekleştir(e)memeleri

²⁵⁵ Doğan Ergun, *Sosyoloji ve Tarih*, s. 28.

durumu olarak özetlenebilir. Onlarca sosyal bilimsel düşünce alanında her kuramın her düşüncenin ve dahası her aktörün bağımlı düşündüğünü söylemek mümkün değildir. Ancak egemen bir paradigma düşünce alanına hükmediyor ve diğer sesler cılız kalıyor ise, yine bir bağımlılık ilişkisi söz konusudur. Bu soruya daha net cevap verebilmek için bağımlılığın anlamı, alanı, yönü ve taşıyıcıları gibi bileşenlerine bakmak yararlı olacaktır.

Genel olarak sosyal bilimlerin bağımlılığı sorunu denildiğinde bu sorunsalın alandan soyut bir nitelik taşıdığı açıktır. Daha açık olarak bu sorunsalı ortaya koyabilmek için farklı sosyal bilim dallarının belli bir merkezin veya merkezlerin etki alanında kalması ile ilgili örnekler incelenebilir. Kapitalist sistem özünde ekonomik bir sistemdir. İktisat disiplini ise bu sistemin merkezindeki disiplin olarak önemli bir işlev üstlenmektedir. Dolayısıyla iktisat disiplininin bağımlı olması önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Bilindiği gibi günümüzün egemen iktisadi öğretisi liberal iktisat anlayışını benimsemektedir. Makro ve mikro nitelikli olsun hemen hemen tüm iktisadi analizlerin kapitalist sistemi merkeze alarak yapıldığını söylemek abartılı bir ifade olmayacaktır. Bu analizlerin tamamına yakını liberal ideoloji tarafından konuya yaklaşmaktadır. Karşı cephede yer alan ve kapitalist sisteme yönelik en büyük eleştiriyi yapan Karl Marks ve takipçilerinin bile eleştirilerini kapitalizmi merkeze alarak yaptığını ise gözardı etmemek gerekir. On dokuzuncu yüzyılda liberal iktisat teorileri ağırlıkta olduğu için, on sekizinci yüzyılda çok popüler olan ‘politik ekonomi’ deyişinin on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerini ‘iktisat’a bırakmış olması anlamlıdır.²⁵⁶ İlerleyen dönemde de iktisadın gittikçe belli bir merkeze yönlendiğini söylemek mümkündür. Aladağ’ın, 1980 sonrası iktisat anlayışının rekabetçilikten uzaklaştığını çeşitli referanslarla ortaya koymasını ve tek iktisat anlayışının oluşturduğu kısırlığa dikkat çekmesini bu çerçevede düşünmek gerekir.²⁵⁷

Daha somuta inilecek olursa günümüzde uluslararası bilim camiası için en prestijli ödüllerden biri olarak Nobel ödülleri kabul edilmektedir. Nobel ödülünün dağıtımında daha çok doğa bilimlerinin bilim kategorisinde değerlendirildiği açık

²⁵⁶ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 24.

²⁵⁷ A. Dinç Alada, “İktisat Düşüncesinin Yakın Dönem Evrimi ve Türkiye’de İktisat Okur Yazarı Olmak” *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXIII/ 2, 1997, s. 1-8.

olmakla birlikte, 1969 yılından itibaren (Nobel ödülleri 1901 yılından itibaren dağılmaktadır) bir sosyal bilim dalı olarak iktisat alanında da bu ödülün verilmeye başlandığı bilinmektedir. Kazanan için hem bir maddi kazanç hem de çok büyük bir prestij olanağı sunan bu ödül ilginç bir şekilde (aslında bu çalışmanın ana savları itibariyle çok da ilginç olmayan bir biçimde) hep ortodoks iktisat temelli çalışmalara verilmiştir.²⁵⁸ Ahmet Çakmak, Nobel iktisat ödüllерinin egemen iktisatçılara verildiğini söyledikten sonra Amartya Sen ya da Joseph Stiglitz'in de bu ödülü aldığına gönderme yaparak onların da farklı değerlendirilmemesi gerektiğini çünkü egemen iktisadın diliyle onların da 'içeridekiler'e dahil olduğunu vurguluyor.²⁵⁹ Çakmak başka bir yazısında yine bu konuyla ilgili ilginç saptamalarda bulunuyor. Öyle ki, Nobel İktisat ödülünün iktisat akademiyasının seçimini yansıttığını ve bunun nasıl büyük bir sorun alanı olduğuna dikkat çekiyor. Çünkü akademik iktisadın en önemli itibar ölçütlerinden biri yayınlara yapılan atıf sayısını gösteren “Citation” endekstir. Bu endeksin içerdiği dergiler arasında önemli radikal sol bilimsel iktisat dergilerinden hiçbirinin bulunmaması²⁶⁰ ise iktisat akademiyasının nasıl tek yönlü olduğunu göstermesi adına önemli vurgu olarak değerlendirilebilir. İktisat alanında verilen nobellerle ilgili dikkat çekici bir diğer nokta ise, ödül dağıtımında yayın dilinde hakimiyetin kesinlikle İngilizce’de olması ve ödül kazanan üniversiteler açısından Amerikan üniversitelerinin tartışmasız üstünlüğünün bulunmasıdır.²⁶¹

Türkiye özelinden bir örnekle konuyu pekiştirmek mümkündür. Bu alanda yakın tarihli olarak yapılmış olan bir çalışmada elde edilen bulgular oldukça anlamlıdır. Erkin Başer tarafından yapılan bu araştırma ile iktisat konusunda Türkiye’de yapılmış tezler incelenmiştir. Elde edilen bulgular üretilen çalışmaların tamamına yakınının mevcut sistemin ideolojisinin ürünü olduğunu ve Türkiye’de tek

²⁵⁸ Eren Kırmızıaltın, İktisat Dalında Nobel Ödülleri, *Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü*, Maki Basın Yayın, Ankara, 2008, s. 511.

²⁵⁹ Ahmet Çakmak, Nobel İktisat Ödülleri, Birgün Gazetesi, 19 Ekim 2004, http://www.birgun.net/writer_2004_index.php?category_code=1185986455&news_code=1098204660&year=2004&month=10&day=19 (erişim, 11 Mart 2009).

²⁶⁰ Ahmet Çakmak, Nobel İktisat ödülü, Birgün Gazetesi, 10 Ekim 2006, http://www.birgun.net/writer_2006_index.php?category_code=1185986455&news_code=1160485698&year=2006&month=10&day=10 (Erişim 12 Mart 2009).

²⁶¹ Eren Kırmızıaltın, İktisat Dalında Nobel Ödülleri, s.516. İktisat alanında verilen Nobel ödülleriyle ilgili olarak, ödülü alan iktisatçı, üniversite adı ve bulunduğu ülke, ile çalışma konusu hakkında bilgileri içeren tablo için bkz. Aynı kaynağın 513-516. sayfaları.

yönlü bir iktisat eğitiminin egemen hale geldiğini göstermektedir.²⁶² Görüldüğü gibi sosyal bilimlerin kuruluşundan itibaren önemli bir işlevsellik yüklenen İktisat disiplini odağında mutlak bir egemen paradigma ve tek yönlülük hakimdir.

İkinci bir sosyal bilim dalı olarak sosyal bilimlerin kurucu disiplini kabul edilen sosyolojiyi incelemek anlamlı olacaktır. Bir bilim dalı olarak sosyoloji odağında yürütülen tartışmaların da iktisat ile benzer nitelik taşıdığını söylemek mümkündür. Sosyoloji 19. yüzyıldan itibaren Batı'nın çıkarlarını gözetken ve Batı dünya egemenliğini meşrulaştıran bir bilim dalı olarak dikkat çekmektedir.²⁶³ Sosyoloji "sosyoloji" adı altında 19. yüzyılda Fransa'da doğmuş ve batıda toplumsal bunalımlarla ya da toplumsal değişmelerle birlikte değişmiş ve gelişmiştir.²⁶⁴ Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerika orijinli sosyoloji anlayışları, sosyolojide yaygın ve egemen hale gelmiştir.²⁶⁵ Öyle ki, sosyoloji dünyanın her yerinde Amerikan Bilimi olarak nitelendirilmektedir.²⁶⁶ Amerika'da sosyoloji, Avrupa sosyoloji geleneğinden farklı özellikler göstermesine rağmen, Amerikan sosyolojisinin özellikleri, sosyolojinin bütününe kapsar bir nitelik kazanmıştır. Başka bir ifadeyle Amerikan sosyolojisi, sosyolojiye hakim hale gelmiştir. Günümüzde sosyolojide artan Amerika etkinliğinin ana nedeni budur.²⁶⁷ Başat konumda olan Amerikan sosyolojisi açısından ilginç bir ayrıntı ise Amerikan sosyolojinin kurucu atalarının kökeniyle ilgilidir. İlk Amerikan sosyologlarının büyük bir bölümünün kilisede vaaz veren papazların çocukları ya da kendilerinin vaiz oldukları ya da ilahiyat okullarında okudukları bilinmektedir. 1927'de 258 sosyolog üzerinde yapılan bir araştırmada, 61'inin daha önce rahiplik yaptıkları, buna ek olarak 18'inin de ilahiyat eğitimi aldıkları bulgusuna ulaşılmıştır²⁶⁸

Sosyoloji yanında psikoloji ve sosyal psikoloji alanları da benzer eleştirilerden payına düşeni almaktadır. Bu konuda alanın içinden bir isim, tüm

²⁶² Erkin Başer, "Toplum Mühendisliği Yüksek Eğitimi: Bugün Nasıl İktisatçılar Yetiştiriyor" *Sosyal Bilimlerde Arayışlar Kongresi*, Ankara, 20 Mayıs 2007.

²⁶³ Sezgin Kızılcı, *Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak*, s. 69.

²⁶⁴ Doğan Ergun, *Sosyoloji ve Tarih*, s. 192.

²⁶⁵ İsmail Coşkun, *Modern Devletin Doğuşu*, s. 253.

²⁶⁶ A. Coser Lewis, "Amerikan Eğilimleri", (Çev: Alaeddin Şenel), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Tom Bottomore ve Robert Nispet, Mete Tunçay-Aydın Uğur (Haz.), Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s. 297.

²⁶⁷ İsmail Coşkun, *Modern Devletin Doğuşu*, s. 254.

²⁶⁸ A. Coser Lewi, "Amerikan Eğilimleri", s. 291.

dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de psikoloji çalışmalarının kaynağıyla, kullanılan verilerin temelini, ABD çıkışlı olduğunu belirtmektedir. Öyle ki, gerek yaklaşım ve “bilim ideolojisi” olarak, gerek başvuru araştırma yöntemi açısından, böyle bir tespitte bulunmak mümkündür. Buna ek olarak bulguların, verilerin çözümlenme biçimi olarak da Amerikan psikolojisinin bu alandaki çalışma ve gelişmelerin kaynağı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.²⁶⁹ Sosyal psikoloji alanında Türkiye’nin önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilen Kağıtçıbaşı da benzer tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre deneysel sosyal psikolojinin, Türkiye’de ve dünyanın başka pek çok ülkesinde sınırlı bir varlık göstermesi ve gelişme sorunlarının çözümünde yeterince etkili olamaması bu alandaki Amerikan sosyal psikolojisinin egemenliğiyle açıklanabilir.²⁷⁰ Alanın önemli isimlerinin de kabul ettiği gibi Amerikan sosyal psikolojisinin doğrudan diğer ülkelere ihraç edilmesi ve bu alanın ihraç edildiği ülkelerde de, sosyal sorunlara yabancı kalmış olması sözkonusudur. Özellikle üçüncü dünya ülkeleri olarak kabul edilen ülkeler için, dışarıdan hazır olarak alınan psikoloji ve sosyal psikolojinin geçersizliği üzerinde çok durulduğunu ve bu alanın bir “Avrupa-Amerika mamulü” olarak tanımlandığını söylemek mümkündür.²⁷¹ Bu bağımlı ilişkinin arka planında yatan gerçeklik ise Ali Gitmez tarafından, bir bilim geleneği, altyapısı olmaması yanında yüksek öğrenim kurumlarında bilim üretmeye çalışan bilim adamının beslendiği kaynağın geniş ölçüde ABD’ye dayanması ve özgün çalışmalar için kendi öz kaynakları olmaması gibi nedenlerle açıklanmaktadır. Bu nedenle, Türkiye’de psikolojik/sosyal psikolojik araştırmalar sayıca çok sınırlı olması yanında, nitelik olarak zayıf, bilimsel olmaktan uzak ve büyük ölçüde de Batı’nın kopyası konumundadır.²⁷²

Türkiye gibi ülkelerde sosyal psikolojinin gelişimini üç ayrı aşamada açıklanmaktadır: Bu bağlamda, ilk aşama ithal edilen sosyal psikoloji, ikinci aşama toplumsal/kültürel sosyal psikoloji ve üçüncü aşama ise evrensel sosyal psikoloji

²⁶⁹ Ali S. Gitmez, “Yorum: Sosyal Psikoloji ve Türkiye’de Sosyal Psikolojik Araştırmalar”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Sevil Atauz (Der.), Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986, s. 55.

²⁷⁰ Çiğdem Kağıtçıbaşı, “Türkiye’de Sosyal Psikoloji: Eleştiri ve Öneriler”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Sevil Atauz (Der.), Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986, s. 9.

²⁷¹ Campbell ve Sinha’dan akt: Kağıtçıbaşı, “Türkiye’de Sosyal Psikoloji: Eleştiri ve Öneriler”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, s. 9.

²⁷² Ali S. Gitmez, “Yorum: Sosyal Psikoloji ve Türkiye’de Sosyal Psikolojik Araştırmalar”, s. 56.

olarak kabul edilmektedir.²⁷³ Türkiye’de ise özellikle birinci evrenin varlığı ortaya çıkmakta; ithal edilen sosyal psikoloji gerçeği ile karşılaşmaktadır. Bu alanda yapılan araştırmalarda genellikle ya Amerikan sosyal psikolojisi kavramlarının genel geçerliliği kabul edilmekte ya da bu kavramların Türkiye’de de geçerli olduğu saptaması yapılmaya çalışılmaktadır.²⁷⁴ Geçen süreç içerisinde adı geçen disiplinde diğer disiplinler gibi bazı olumlu gelişmelerin olduğu yolunda yorumlar yapıldığını da vurgulamakta yarar vardır.

Bir başka sosyal bilimsel çalışma alanı olarak uluslararası ilişkiler disiplininin de belirtilen tek yönlülük ve hegemonik tekel dışında olduğunu düşünmek güçtür. Çalışmanın ilk bölümlerinde belirtildiği gibi uluslararası ilişkiler disiplini özellikle 1945 sonrası ortaya çıkan yeni dönemle birlikte mevcut sistem açısından önemli işlevsellik üstlenen temel çalışma alanlarından biri haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası ilişkiler alt disiplini idealist niteliğini kaybetmiş ve Amerikan hedefinin bir aracı olarak yeniden formüle edilmiştir.²⁷⁵ Bu konuda alanın tanınmış isimlerinden olan Steve Smith 2000 yılında yazmış olduğu bir makalede uluslararası ilişkiler disiplininin bir Amerikan disiplini olduğunu belirtmektedir.²⁷⁶ İki yıl sonra yazdığı başka bir makalede ise iki yıl önce yazdığının hala geçerli olduğunu yeni argümanlarla birlikte destekleyerek ortaya koymaktadır.²⁷⁷

Daha önce kapitalist sistemin görev dağılımı içerisinde üç temel işlevsel alandan biri olan devlet aygıtının inelenmesinin siyaset biliminin görev alanında kaldığı belirtilmişti. Bu anlamda siyaset biliminin ayrı bir disiplin olması, devlet ve piyasanın farklı mantıklara göre işlemesi gerektiği ve nitekim öyle işlediği görüşü üzerinde yükselmiştir.²⁷⁸ Piyasayı iktisada bırakan siyaset bilimi alanı, devlet

²⁷³ J.W. Berry, “Sociogenesis of Social Science” 1983, s.449-458 akt: Çiğdem Kağıtçıbaşı, “Türkiye’de Sosyal Psikoloji: Eleştiri ve Öneriler”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, s. 12.

²⁷⁴ Çiğdem Kağıtçıbaşı, “Türkiye’de Sosyal Psikoloji: Eleştiri ve Öneriler”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, s. 12-13.

²⁷⁵ Ira Katznelson, “The Subtle Politics of Developing Emergency: Political Science as Liberal Guardianship”, s. 235-236.

²⁷⁶ Steve Smith, “The Discipline of International Relations: Still An American Social Science” ?, *British Journal of Politics and International Relations*, 2/33, October 2000, (s.374-402), s. 374-402.

²⁷⁷ Steve Smith, “The United States and the Discipline of International Relations: Hegemonic Country Hegemonic Discipline” *International Studies Association*, Blackwell Publishing Inc., USA-UK, 2002, s. 67-85.

²⁷⁸ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 26.

konusunda sistem için önemli bir disipliner alan olarak konumunu koruyacaktır. Bu anlamda ABD’de önde gelen siyaset bilimcilerin, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bilim görüntüsüyle süsleyerek siyasal liberalizmi tazelemeye ve güçlendirmeye çalıştığı bilinmektedir.²⁷⁹ Dolayısıyla Amerikan siyasetine ilişkin ampirik çalışmaların, disiplinin özünü belirliyor olmasını yadırgamamak gerekir.²⁸⁰

Son olarak kamu yönetimi disiplinine (rafine edilmiş Avrupa yönetim bilimine) bakılabilir. Bu disiplin için de benzer saptamaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin bir çalışmada Türkiye’de disiplinin kendi içerisinde kuram ve kuramcılar çıkaramadığı ve bu durumun da kendisini Türkiye’nin toplumsal gerçekliğiyle ilişkilendirmemesinden kaynaklandığı vurgulanmaktadır.²⁸¹

Bir başka yazar kamu yönetiminin bağımsız bir kurama sahip olmadığını belirterek liberal siyasal kuramın varsayımlarını yönetim gerçekliği alanında yaşama geçirmeye çalışan bir alan olduğunu belirtmektedir.²⁸² Güler Türkiye’de yönetim biliminin doğrudan Amerika’dan ithal edildiğine dikkat çekmektedir.²⁸³ Türk yönetim biliminin temel niteliği, yol gösterici normatif yaklaşımın dışa bağımlı bir biçimde gelişmiş olması başka bir deyişle kültürel göreceliliği göz ardı ederek “yönetim teknolojisi ithali”ni temel uğraş olarak kabul etmesidir. Bu özelliği nedeniyle Türk yönetim bilimi yerli modeller çerçevesinde çözümleyici bir nitelik kazanamamıştır.²⁸⁴

Kadıoğlu’nun da vurguladığı gibi sosyal bilimlerin farklı disiplinleri içerisinde mekansal bir uyumluluk söz konusudur. Siyaset bilimi İngiliz veya Amerikan siyasal sistemini incelemeye koyulurken, yine ekonomi İngiliz ve Amerikan ekonomisini, sosyoloji de İngiliz veya Amerikan sosyal yapısını ve

²⁷⁹ Ira Katznelson, “The Subtle Politics of Developing Emergency: Political Science as Liberal Guardianship”, s. 235.

²⁸⁰ A.k., s. 236.

²⁸¹ Ozan Zengin, “Türkiye’de Kamu Yönetimi Disiplinini Özgüllük ve Saflık Sorunu”, Şinasi Aksoy-Yılmaz Üstüner (Ed.), *Kamu Yönetimi Yöntem ve Sorunlar*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2007, 40.

²⁸² Örsan Akbulut, “Kamu Yönetiminde Kuramın Yokluğu ya da Yapılabilirliği Üzerine Yöntemsel Bir Tartışma”, Şinasi Aksoy-Yılmaz Üstüner (Ed.), *Kamu Yönetimi Yöntem ve Sorunlar*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2007, s. 19.

²⁸³ Birgül Ayman Güler, *Türkiye’nin Yönetimi Yapı*, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s. 69.

²⁸⁴ Cahit Emre, “Yönetim Bilimi”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim ve Sosyal Bilimler*, TÜBA Yayını, Ankara, 1998, s. 5.

toplumunu incelemektedir.²⁸⁵ Görüldüğü gibi tek tek bakılsa bile sosyal bilimsel çalışma alanına ilişkin ortak bir sonuca ulaşılmaktadır. Bu sonuç sosyal bilimlerin genel olarak kapitalist sistem ve özelde ise bu sistemin başat aktörü olan Amerika kaynaklı tek merkezliliği sorunudur. Bu durum gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin başka bir dünyanın gerçekliğine yönelik bir bağımlılık durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Disipliner bağımlılık ilişkisinde bu bağımlılığın taraflarını, unsurlarını, yönelimini, araçlarını ve işlevselliğini ortaya koymak, konunun somutlaşmasına katkı sağlayacaktır. Yukarıdaki bilgilerden hareketle bu konuda bir değerlendirme yapmak mümkündür. Bu çerçevede düşünüldüğünde bağımlı olan, azgelişmiş ülke bilim sistemleri ve bilim insanlarıdır. Bağımlı olunan ise egemen kapitalist sistem ve onun ideolojik arka planı olarak ekonomik liberalizmin egemen bilim anlayışıdır. Bağımlılığın yönü eski sömürgecilik dönemlerinden farklı olarak dikey değildir, yine merkezden çevreye dağılma vardır ancak yapı matriktir. Yönelimin odağında hegemon ülke, çevrede ise diğer odaklar ve onların dışında küçük çevre uydu ülkeler söz konusudur. Bağımlılık taşıyıcıları olarak eğitim kurumları, kurucu ve yürütücü kadrolar, düşünce okulları, ders materyalleri ve egemen dil sayılabilir. Bağımlılıkta sistem, uluslararası örgütler, sistemin öbeğinde yer alan güçlü şirketler ve onların vakıfları, medya, sivil toplum örgütleri ve özel nitelikli bazı merkez kurumlar tarafından desteklenmektedir. Bu destekleme mali yardım veya dışlama, genel kabul görme ve prestij kazanma, yüceltme veya önemsizleştirme gibi mekanizmalarla gerçekleştirilmektedir. Bağımlılığın sonucunda ise sorgulanmadan taklit edilen veya kopya edilen bir bilimsellik anlayışı, merkeze sadakat, toplumlararası ve toplumlar içi sosyal adaletsizlik, peşin kabuller ve mutlak reddedişlerle örülü ve eşitsizlikle karakterize bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

IV. TARİHSELLİK VE BAĞIMLILIK EKSENİNDE MODERN YÖNETİM DÜŞÜNCESİ

Modern yönetim düşüncesi ile anlatılmak istenen kapitalist dönem yönetim düşüncesidir. Bunun özellikle devlet alanına ilişkin kısmı ise kamu yönetimi olarak

²⁸⁵ Ayşe Kadioğlu, “Sosyal Bilimsel Sancılar”, *Doğu-Batı Dergisi*, sayı:7, Mayıs-Haziran-Temmuz, 1999, s. 176.

adlandırılmaktadır. Burada kullanılan haliyle modern yönetim düşüncesi, yönetim bilimi veya kamu yönetimi kavramsallaştırmaları aynı anlamı içerecek bir geçişkenlik ile kullanılmaktadır. Çünkü kamu yönetimi, modern yönetim biliminin Amerikan formuna bürünmüş hali olarak ele alınmaktadır.

Modern yönetim düşüncesi tarihsel olarak kapitalizmin ürünüdür. Bu aşama ekonomik ve toplumsal örgütlemenin kendine has özellikler taşıdığı bir dönem olarak kendi karakteristiğini düşünsel alana da yansıtmaktadır. Daha önce sosyal bilimsel tartışma yürütülürken tarihsellik ve bağımlılığın nasıl karmaşık bir ilişki içerisinde olduğuna değinilmişti. Çalışmanın bu bölümünde bu girift ilişkinin kamu yönetimi düşüncesi özelinde görünümü ele alınacaktır.

A. Modern Yönetim Düşüncesinin Köken Sorunu ve Bilimsel Gelişim Süreci

Yönetim düşüncesinin gelişim sürecini kendi içerisinde sınıflandırmak gerekirse bunun iki temel kaynak üzerine kurulu olduğunu görürüz. İlk kaynak diğer temel sosyal bilim dallarında olduğu gibi Avrupa'dır. İkinci kaynak ise disiplinin kamu yönetimi konseptiyle örüldüğü güncel Amerikan yönetim düşüncesidir. Avrupa'da yönetim düşüncesinin kökenine ilişkin üç temel ayak ortaya konabilir. Bunlardan ilki kameral bilimler veya kameralizm olarak adlandırılan ayaktır. Yönetim ve maliye disiplinin köken tartışmasında önemli bir yere sahip olan bu ayak Alman düşüncesidir.

Yönetim düşüncesinin Avrupa orijinli ikinci ayağı ise “yönetim bilimi” olarak ele alınan ama aslında doğrudan kamu yönetimi kavramsallaştırmasını da içeren bir boyuta yöneliktir. Yönetim düşüncesinin bu ayağı Fransa merkezli olarak gelişmiş, ancak Fransızlar bile bu köke yeterince sahip çıkamamıştır. Yönetim düşüncesinin kökenine yönelik son ayak ise, yönetim temalı hukuk alanlarıdır. Bunu anayasa hukuku, idare hukuku ve idari yargı çerçevesinde ele almak mümkündür.

Amerikan yönetim düşüncesi ise Woodrow Wilson ile başlatılan ve kamu yönetimi olarak adlandırılan disiplinin gelişim çizgisini içerir. Kamu yönetimi adlandırması özel yönetim ile devlet yönetim bilgisinin ayrı tutulması düşüncesiyle ortaya konmuş olmakla birlikte, gelişim süreci içerisinde özel sektör yönetiminin

kamu yönetimiyle iç içe geçtiğini daha doğru bir ifade ile işletmeci yaklaşımın kamu yönetimi yaklaşımını kuşattığını söylemek mümkündür. Şimdi bu çerçevede önce modern yönetim düşüncesinin gelişimi incelenecek; daha sonra modern yönetim düşüncesinin tarihselliği ve bağımlılıkla ilişkisi üzerine bir tartışma yürütülecektir .

1. Avrupalı Yönetim Bilim Düşüncesi

Modern yönetim düşüncesinin temeline ilişkin ilk ürünlerin kameralizm denilen bir akım veya kameral bilimler denilen bir inceleme alanı çerçevesinde olduğu kabul edilmektedir. Kammer, Latince ve Yunanca camera'dan türemiştir. Kammer veya Cammer olarak Almancalaştırılmıştır. Prens sarayında önemli kabul edilen, nüfuzunun olduğu yerdir.²⁸⁶ Kameralizm farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Örneğin Almanlar merkantalizm sözcüğüyle eşanlamlı kullanmışlardır. Ayrıca ekonomik refah devleti için bir program olarak, totaliteryanizimin ilkel biçimi olarak, Albion Small tarafından da modern siyaset biliminin ilkel başlangıcı olarak tanımlanmıştır.²⁸⁷ Kameralizmin temel anlamı, devletin iç örgütü olarak da çevirilebilir. Ayrıca bu kavram dar ve geniş anlamlarıyla da açıklanmaktadır. Dar anlamıyla kameralizm 18. yüzyılın başlarından beri vardır ve hükümdarın gelirleri ve onun yönetimdeki haklarıyla ilgili bir kapsama sahiptir. Geniş anlamda ise ekonomik, siyasal ve sosyal çalışmaların devletin yönetimiyle ilgili ne düşünülebileceğini ifade eden karmaşık bir çalışma alanını ifade eder. Kamu yönetimi söylemini içine alan kameralizmin geniş anlamıdır.²⁸⁸

1600'lerde Veit Ludwig von Seckendorff'un *Teutscher Fürsten-Stat* (1656), Johann Becher'in *Politische Discurs* (1668), ve Wilhelm von Schröder'in *Fürstliche Schatzund Rentkammer* (1686) gibi bazı metin serileri ortaya çıkmıştır. Bu metinler yeni yönetsel bilimlerin temeline öncülük etmişlerdir. Ayrıca bu

²⁸⁶ Keith Tribe, "Cameralism and the Science of Government", *Journal of Modern History*, 56/2, 1984, s. 264.

²⁸⁷ Hubert C. Johnson, "The Concept of Bureaucracy in Cameralism", *Political Science Quarterly*, 79/3, 1964, s. 378.

²⁸⁸ Mark R. Rutgers, "Beyond Woodrow Wilson The Identity of the Study of Public Administration in Historical Perspective", s. 280-281.

eserler asıl olarak Kutsal Roma İmparatorluğu'nun protestan devletlerinin kurallarına gönderme yapmışlardır.²⁸⁹

1727'de Friedrich Wilhelm, Halle Üniversitesi'nde "Ekonomi, Politika ve Kammer-Sachen" kürsüsü kurmaya karar vermiştir. Kısa bir süre sonra Frankfurt Üniversitesi'nde de bir kürsü kurulmuştur. Bu kameralizmin, devlet memurlarını eğiten bilimler olarak *Polizei* ve daha sonra *Kameral* ve *Polizeiwissenschaften*'in akademik olarak başlangıcını belirlemiştir.²⁹⁰ Halle'de Simon Peter Gasser yönetim ve hukuk alanındaki deneyimiyle görev yapmış ve kameral bilim kürsüsünün ilk sahibi olmuştur. Askeri harcamaları bir yana ayırarak, olağan bir bütçe için yeterli girişi ve prensin topraklarından olan gelirlere kameralist ilkeleri yeniden uygulayan kapsamlı bir kitap yazmıştır.²⁹¹ 1729'da Prusya üniversitelerinde kameralizm kürsüleri oluşturulmuş ve yarım yüzyıllık bir dönemde bu kürsüler Alman ve Avusturya-Macaristan üniversitelerinde yaygınlaşarak bu yeni alanda ilk kitaplar basılmıştır. Bu dönemde aynı düzeyde olmasa da Fransa'da benzer çalışmalar ortaya çıktığı bilinmektedir.²⁹²

Johann Gottlob Justi (1702-71), Avusturya'da Theresan Academy'de kameral bilim profesörüydü. Temel sistemli eserleri; *Political Economy veya Asystematic Treatise of all Economic and Cameral Science* (1755), *Principles of Police Science* (1756) ve *Foundations of the Power and Happiness of States* (1760-61).²⁹³

Von Justi, Avusturyalı Von Sonnenfels'le birlikte kameralizmin ve *Polizeiwissenschaft*'in sistematize edilmesinde temel bir yere sahiptir. Sonnenfels *Grundsätze* adlı eserini 1819'da yeniden yazmıştır. Onun metni diğer yazarlar

²⁸⁹ Keith Tribe, "Cameralism and the Science of Government", *Journal of Modern History*, 56/2, 1984, s. 263.

²⁹⁰ Keith Tribe, "Cameralism and the Science of Government", s.263, Hubert C. Johnson, "The Concept of Bureaucracy in Cameralism", s. 394., Mack Walker, "Rights and Functions: The Social Categories of Eighteenth-Century German Jurists and Cameralists", *Journal of Modern History*, 50/2, 1978, s. 236.

²⁹¹ Juergen Backhaus-Richarde E. Wagner, "The Cameralists: A Public Choice Perspective", *Public Choice*, 53, 1987, s. 14.

²⁹² Mark R. Rutgers, "Beyond Woodrow Wilson The Identity of the Study of Public Administration in Historical Perspective", s. 280.

²⁹³ Mack Walker, "Rights and Functions: The Social Categories of Eighteenth-Century German Jurists and Cameralists", *Journal of Modern History*, 50/2, 1978, s. 240.

tarafından ders kitabı olarak özetlenmiştir. *Grundsätze* Polizei, Ticaret ve Maliye olarak üç cilt halinde çıkmıştır. Polizei, devletin varoluşunu toplumdaki doğal kurallardan hareketle açıklayan genel teorik ilkeler üzerine kuruludur ve kamu yararı için kişisel yararın ilerlemesi gerektiğini işler. Buna göre kamu yararı için bir bilim sistematize edilerek kurulacaktır; *Staatswissenschaft, the “science of government”*’dır.²⁹⁴

Kameralizmin özellikle yönetim konularını içeren geniş bir külliyat bıraktığı anlaşılmaktadır. 17. ve 18. yüzyıllarda Almanya’da polis bilimleri başlığında 3.218 adet eserin yazıldığı ve ayrıca 16. ve 19. yüzyıllar arası değişik konularda yazılmış 14.040 adet kameralist metinden oluşan bir yönetim yazını olduğu bilinmektedir.²⁹⁵ Kameralizm çalışmalarının özünü oluşturan konular geniş anlamda devlet örgütünü içermektedir.²⁹⁶

Kameralistler, hem toplumsal hem ekonomik alanlarda hükümetin müdahalesini içeren büyük konuları anlatırlar. Bu kavram idari kurumlar aracılığıyla toplum ve ekonomiyi düzenlemeyi ve denetlemeyi içerir.²⁹⁷ Kameralistler, ekonomi, maliye ve hukuk gibi idarenin temel bilim dallarının yanında, doğrudan uygulamaya dönük madencilik, istatistik, kimya, mimari, ziraat, ticari ilimler, pratik felsefe, mantık gibi birçok yardımcı bilim üzerine de sistematik bilgi üretme sürecine girmişlerdir. Kameral bilimlerin temel bileşenleri dar anlamdaki kameral bilim (maliye), genel olarak kamu yönetimine denk düşen “polis bilimi” (Polizeiwissenschaft) ile ev ekonomisini ve tarımsal ekonomik faaliyeti tanımlayan ‘oecenomy’dir.²⁹⁸ Kameralizm devletin karşılaştığı yönetsel sorunlar ile ilgili uygulamaya dönük bilgiler üretme işleviyle pratik ve bürokratik nitelik taşıması yanında, bir yönetsel yazına sahip olma düzeyinde Alman

²⁹⁴ Joseph von Sonnenfels, *Grundsätze der Polizey*’den akt: Keith Tribe, “Cameralism and the Science of Government”, s. 275.

²⁹⁵ Backhaus ve Wagner, Neocleous, Pasquale, Sommer, Wakefield akt: Ceyhun Gürkan, “Kameralizm: Modern Yönetim ve Maliye Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi”, s. 217.

²⁹⁶ Tony Verheijen & Bernadette Connaughton, “Public Administration Education and Europeanization: Prospects For The Emancipation Of A Discipline?”, *Public Administration*, 81/4, 2003 (833-851), s. 834.

²⁹⁷ Hubert C. Johnson, “The Concept of Bureaucracy in Cameralism”, *Political Science Quarterly*, 79/3, 1964, s. 378.

²⁹⁸ Ceyhun Gürkan, “Kameralizm: Modern Yönetim ve Maliye Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi”, s. 221-222.

üniversitelerinde “kameral bilimler” adıyla kurulan ve “devlet bilimi” (science of governing/Staatswissenschaften) denilen bir alanı da kapsar.²⁹⁹

Kameral bilimler kamu yönetimi veya devlet örgütlenmesiyle ilgili önemli bir çalışma alanı olarak değerini günümüzde de korumaktadır. Ancak bu alanın özellikle 19. yüzyıldan itibaren yerini Napolyon iktidarını genişletmeye çalışan Fransa’nın öncülük ettiği “hukuk bilimi”ne bıraktığı bilinmektedir.³⁰⁰ Bu gelişme rastlantısal bir durum değildir ve arkasında tarihsel nitelikli gerekçeler barındırmaktadır.

Tarihsel olarak bakıldığında maddi zeminin düşünsel iklime yansımalarının farklı alanların yükselmesi biçiminde olduğu görülmektedir. Kapitalistleşmede daha hızlı yol alan İngiltere ve Fransa’da ekonomi politik 16. ve 18. yüzyıllar arasında feodalizm sonrası yeni toplumsal düzenin bilimi olma yolunda ilerlerken, Almanya’da ve İtalya’da “kameral bilimler” ve “devlet aklı” öğretisinin gelişmesini³⁰¹ bu tarihsel zeminle ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır. Kapitalizmin öğretisi olan liberalizm temelli yaklaşımda serbest ticaretin yüceltilmesi söz konusu iken kameralistlerin daha çok devlet, devletin işleyişi ve onun güvenliğiyle ilgilenmeleri, toplumsal gerçekliğin içsel koşullarıyla ilgilidir. Örneğin kameralistlerden Von Sonnenfels,³⁰² siyaset ve yönetimi ayırmaktadır. Yönetim devletin iç güvenliği ile ilgili, siyaset ise devletin dış güvenliği ile ilgilidir. Bazen yönetimin anlamı polis veya şehir yönetimiyle sınırlıdır³⁰³.

Kamu yönetimi veya devlet yönetimi alanı için önemli bir etkilenim alanı da *hukuk bilimleridir*. Kamu ve idare hukuku başta olmak üzere hukuk merkezli yaklaşımlar yönetim pratiği için önemli bir temel sağlar.³⁰⁴ Özellikle Avrupa etkisinde gelişen yönetim düşüncesinin, uzun bir süre hukuk etkisinde kaldığı bilinmektedir. Kamu yönetiminin hukukla ilişkisini kuran yaklaşım genel olarak

²⁹⁹ A.k., s. 218-219.

³⁰⁰ Birgül Ayman Güler, *Türkiye’nin Yönetimi Yapı*, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s. 34-35.

³⁰¹ Ceyhan Gürkan, “Kameralizm: Modern Yönetim ve Maliye Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi”, s. 216.

³⁰² Osterloh’dan akt: akt: Rutgers, “Beyond Woodrow Wilson The Identity of the Study of Public Administration in Historical Perspective”, s. 283.

³⁰³ A.k., s. 283.

³⁰⁴ Howard E. McCurdy, *Public Administration A Bibliographic Guide to the Literature*, Marcel Dekker, New York, 1986, s. 15.

üç ana kaynaktan türemiştir.³⁰⁵ Bunlar (1) Anayasa hukuku, (2) İdare hukuku ve (3) İdari yargıdır.

Yönetim alanında hukuk etkisinin ortaya çıkmasının da tarihi bir arka planı vardır. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllar Avrupa'nın modernite tarihinde, çok kapsamlı bir dönüşüme sahne olmuştur. Bu dönemin devrimler çağı olarak tanımlanması bu önemi gösteren bir adlandırmadır. Mutlakiyetçi siyasi rejimlerin yıkılıp dönüştüğü bu dönemde, hukuk devleti ya da hukuka bağlı yönetim sorunu ön plana çıkmış ve devlet yönetiminin hukuksal boyutu, yönetim öğretisine ağırlıklı bir biçimde damgasının vurmuştur.³⁰⁶ Fransız ihtilalinden sonra Avrupa'da ortaya çıkan büyük çaplı siyasal ve bölgesel değişiklikler ve Napolyon'un yönetsel devrimiyle mutlakiyetten liberal devlete dönüşüm kamu yönetimi alanlarındaki sorunları daha acil hale getirmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında hukuk politika ve yönetim söylemlerinde entelektüel konuların merkezi haline getirmiştir. Özellikle devletin yeniden tanımlanması, Montesquieu ve Locke'un fikirleri üzerine yükselmiştir. Bu dönemde anayasal problemlere yönetsel problemlerden daha fazla öncelik verilmiş ve böylece ilgi, yönetimden yönetim (idare) hukukuna doğru kaymıştır.³⁰⁷

Dolayısıyla hukuka yönelik ilginin 19. yüzyılın başından itibaren büyük ölçüde, liberal fikirlerin doğmasına da bağlı olarak arttığı söylenebilir. Yeni dönemde devlet genel refah düzeyinden artık sorumlu görülmemekte, fakat yine de minimal düzeyde garantiler sağlamak durumundadır. Ayrıca bu dönemde vatandaşları devlete karşı koruma arayışları, güçler ayrılığı, insani ve sivil hakların sağlanması ve temsilci bir hükümetin kurulması gibi arayışlar ön plana çıkmaktadır. Kamu yönetiminden idare hukukuna doğru ilginin kayması sadece liberal düşüncelerden kaynaklanmamaktadır. Çünkü yönetsel pratik açısından

³⁰⁵ Eran Vigoda, "The Legacy of Public Administration Background and Review", *Public Administration An Interdisciplinary Critical Analysis*, Eran Vigoda (Ed.), Marcel Dekker, New York, 2002, s. 3.

³⁰⁶ Gencay Şaylan, "Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım ve Yeni Açılımlar Üzerine Düşünceler", s. 577-578.

³⁰⁷ Mohnhaupt'dan akt: Mark R. Rutgers, "Beyond Woodrow Wilson The Identity of the Study of Public Administration in Historical Perspective", s. 286.

(özellikle Almanya’da) yönetsel sistemlerin entegrasyonu açık hukuki ayrımların geliştirilmesini bir gereksinim haline getirmiştir.³⁰⁸

Kamu yönetiminde hukuki yaklaşımların baskın hale gelmesiyle birlikte yönetsel pratiğe verilen önem azalmaya başlayacaktır. Çoğunluğun, idareyi “yasaların uygulanması” ve dolayısıyla hukukçuların alanı olarak görmeye başladığı bu şartlarda Avrupa’da idari söylevler neredeyse tamamen yokolma noktasındadır.³⁰⁹

İdare hukuku ve kamu yönetimi için önemli bir isim olan Lorenz Von Stein, 19. yüzyılın ikinci yarısında bağımsız bir kamu yönetimi kavramının var olacağını farkına varmıştır. Belki de Stein yönetsel bir devlet olarak modern devleti ilk kez dikkate alan ve kamu yönetimi konularını kapsamayı amaçlayan bir yaklaşım sergilemektedir.³¹⁰

Almanya’da akademik bir disiplin olarak kamu yönetiminin tarihsel olarak gelişimi çelişik gibi görünerek karakterize edilir. Bir yandan, sürekli olmamasına rağmen, Lorenz von Stein, Joseph von Sonnenfels, Robert von Mohl ve Max Weber gibi isimler tarafından kuşatılan devlet, hükümet ve kamu yönetimi üzerine geleneksel araştırmaları uzun bir süre görmek mümkündür.

Günümüzde Alman ekolünde kamu yönetimi disiplinine ilişkin düşünsel yapıda halen hukuksal yaklaşım egemendir.³¹¹ Hukuksal etkinin Alman yaklaşımında belirgin olmaya başladığı dönem 19. yüzyılın ikinci yarısıdır. Öyle ki, İdare (Yönetim) Hukuku 1830’a kadar bilinmemektedir. 1885’de Strasbourg Üniversitesi’nde ilk defa ders olarak verilmiş, kamu görevlilerinin kapsamlı olarak eğitilmesiyle beraber, eski bütüncül ‘Staatswissenschaften’ hemen hemen yok olmuştur.³¹²

³⁰⁸ A.k., s. 288-290.

³⁰⁹ A.k., s. 290-291.

³¹⁰ Mark R. Rutgers, “Tracing The Idea Of Public Administration: Towards A Renaissance Of Public Administration?”, *Retracing Public Administration*, (Ed. Mark R. Rutgers), Elsevier science Ltd., Netherlands, 2003, s. 4-5.

³¹¹ Sabine Leutenecker, “Public Administration Programmes in Germany”, *Inventory of European States’ Public Service Professional Training Systems and Key Institutions*, European Public Administration Network, s. 169.

³¹² A.k., s. 170.

Kıta Avrupası'nda yönetim bilimleri alanında hukuksal incelemelerin İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar devam ettiği bilinmektedir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de olduğu gibi, Kıta Avrupası'nda da yönetim biliminin Amerikan örneğinin etkisiyle yeni bir anlayışla ele alınma çabaları belirmiştir.³¹³ Yönetim alanına hukuk etkisinin Avrupa'nın kendi koşullarının bir yansıması olarak gerçekleştiğini tekrar belirtmekte yarar var.

Kavramsal düzeyde ve kökensel sorgulama açısından Avrupa yönetim düşüncesinde önemli bir yeri hiç kuşkusuz *yönetim bilimi* ya da *yönetim bilimleri* denilen alan oluşturmaktadır. Çünkü modern yönetim düşüncesinin veya bugün kamu yönetimi denilen alanın kökeni Avrupa'ya dayanmaktadır. Çağdaş disiplin, devlet ile kilisenin ayrılmasını izleyen ulus devletin bürokratikleşmesi döneminde ortaya çıkmıştır.³¹⁴ Modern anlamda kamu yönetimi düşüncesinin kökenini oluşturan Kıta Avrupası yönetim geleneği kendini '*yönetim bilimi*' adı ile tanımlanmaktadır. Kıta Avrupası kendini yönetim bilimi adıyla tanımakla birlikte 'kamu yönetimi' kavramının ilk kullanıldığı yer de yine burasıdır. Çünkü kamu yönetimi kavramının ilk çıkış yeri Fransa olarak bilinmektedir. Bu kavram daha sonra Amerikalılar tarafından devlet yönetimi ile şirket yönetiminin birbirinden ayırma güdüsüyle benimsenip tanımlanacak ve zamanla Kıta Avrupası'na yeniden ihraç edilecektir.³¹⁵

Modern yönetim biliminin ilk filizlendiği coğrafya Kıta Avrupası ve özellikle Fransa'dır. Daniel Martin, Fransa'nın önemini göstermek için Wilson'un yazısından 1937'ye kadar Amerikan kamu yönetimiyle ilgili literatürde var olan her önemli düşüncenin, zaten 1859'a kadar Fransa'da basılmış olduğunu belirtmektedir.³¹⁶ 18. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar, Fransa 'yönetim' konusunda pratiğin ve ondan ayrılmaz biçimde kuramcılarının merkezi olmuştur.

³¹³ Tahsin Bekir Balta, "İdari İlmî Sahasındaki İncelemeler", Burhan Aykaç-Şenol Durgun-Hüseyin Yayman, *Türkiye'de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2003, s. 38.

³¹⁴ Gerald E. Caiden, *Public Administration*, Palisades Publishers, California, 1982, s. 30.

³¹⁵ Can Umut Çiner, "Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine", *Amme İdaresi Dergisi*, 42/1, Mart Ayırması, 2009.

³¹⁶ Daniel Martin, "Deja Vu: French Antecedents of American Public Administration", *Public Administration Review*, July-August 1987, (s.297-303), s. 297.

Fransa'nın bu konumu şüphesiz dünya sistemi içindeki gücüyle paralel olarak değerlendirilmelidir.³¹⁷

Fransız yönetim literatüründe öne çıkan kaynaklardan biri olan Charles-Jean Bonnin'in *Principes D'administration Publique*³¹⁸ isimli eseri 1812'de basılmıştır. Kamu yönetimi, 1800'lerin başlarında Napoleon'un yönetim devriminden sonra öne çıkan bir konu haline gelmiştir. 1808'de Bonnin bu yeni görevler için üç ciltlik eser hazırlamıştır.³¹⁹ Bonnin'in eserinin diğer özelliği, genellikle o döneme kadar 'polis' ya da 'devlet idaresi' gibi başlıklarla yayımlanan kitaplardan farklı olarak, "kamu yönetimi" adını kullanmasıdır.³²⁰ Bonnin'e göre kamu yönetimi hukuka ait değildir ve o, siyaset biliminin veya felsefenin kamu yönetiminin temelleri olduğunu açık bir şekilde dışlamaktadır. Ayrıca Bonnin siyasi yönetici ve idari yönetici arasında, Montesquie'nun Üçlü Politikasındaki (trias politica) gibi fark olması gerektiğini önermektedir. O, kamu yönetiminin spesifik sosyal ilişkilerin bilgisi olarak tanımlanabileceğine inanır. Ve kamu yönetiminde fertler ve onların sorunları arasındaki düzenlenmiş ilişkiler, genel çıkarlara dayalı uygulama kuralları olması gerektiğini vurgular. Kamu yönetiminin inceleme konusunun, aynı zamanda toplumsal hareketler ve de pratik uygulama doktrininin olması gerektiğini açıklar.³²¹

³¹⁷ Chevallier&Loschak'dan akt: Can Umut Çiner, Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine", *Amme İdaresi Dergisi*, 42/1, Mart Ayrıbası, 2009

³¹⁸ Fransa'da *kamu yönetimi* terimi sistematik ve bilinçli olarak Charles-Jean Bonnin'in 1808'de ilk baskısının yaptığı *Principes d'administration Publique (Kamu Yönetiminin İlkeleri)* adlı çalışmasında kullanılmıştır.....Bonnin'in özelliği ve önemi, kendi vurgusuyla "yönetimi bir bilim olarak ele alması"ndan ileri gelmektedir. Yönetim bilim ve kamu yönetimi kavramları Fransa özelinde zamanla birbirinin içine geçmiş ve eş zamanlı olarak kullanılmıştır. Bir başka deyişle, kamu yönetimi hem bir inceleme konusu hem de bir inceleme nesnesidir., Can Umut Çiner, Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine" Dikkat! Referans eksik gösterilmiş, Bonnin, 19. yüzyıl başlarında Fransa'da yönetsel söylemin en önemli yenilikçi ve temsilcilerinden birisidir ve Yönetsel söylemi "bilimsel yönetim/yönetsel bilim" içinde modernize etmeye çalışır. Onun Principe d'administration Publique adlı eseri doğru yönetim bilimini kurma çabasıdır. Rutgers, "Beyond Woodrow Wilson The Identity of the Study of Public Administration in Historical Perspective", s. 286.

³¹⁹ Daniel Martin, "Deja Vu: French Antecedents of American Public Administration", s. 297.

³²⁰ Koray Karasu, "Kamu Yönetimi Disiplininin Kökenine İlişkin Bir Not", *II. Kamu Yönetimi Forumu*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2004, s. 227

³²¹ Bonnin'den akt: Mark R. Rutgers, "Beyond Woodrow Wilson The Identity of the Study of Public Administration in Historical Perspective", s. 286-287.

Fransa’da ikinci metin serisi, 1828-1844 yıllarında “*Droit Administratif*”in bir profesörü olan *Louis Antoine Macarel* tarafından sunulmuştur.³²² Son olarak, *Alexandre Françoise Auguste Vivien*’in yayınıyla 1859’da Fransa’da kamu yönetimi zirveye ulaşmıştır.. Kitap ilk olarak 1845’te basılmış, asıl etkisini *Viven*’in ölümünden sonra göstermiştir.³²³ Bir diğer etkili Fransız yazar Delamore *Science de la Police* eseri ile önemli bir isim olarak kabul edilmektedir.³²⁴ Delamore’nin 2800 sayfalık *Traite da la Police* eseri altı bölümden oluşmaktadır. Delamore, kamu düzeni (kamu kuralları), (The Polity) hükümet şekli, devlet, yönetim biçimi) (*The Polity, devletin refaha bağımlılığının iyi bir kuralı olarak bahsedilir*) ve bir ilke altında bir kamu yönetimi bilimine ulaşmak girişiminde bulunmaya çalışır. Kısaca söylemek gerekirse ihtiyaçların devlet tarafından üstlenilmesini veya düzenlenmesini düşünen Delamore Von Seckendorff’dan daha çok yasallığa yönelmiş bir isimdir.³²⁵

19. yüzyıl Fransız kamu yönetimi yazınında öne çıkan bir diğer isim *Vivien*’dir. 1859’da yayımladığı iki ciltlik “*Yönetmelik İncelemeler*” (*Etudes Administratives*) adlı kitabıyla Fransız kamu yönetimi yazınının o dönemde zirveye çıktığı kabul edilmektedir. *Viven*’in bu çalışmasında, öncelik siyaset-yönetim ikiliği olmak üzere kamu yönetiminin temel tartışma alanlarına yönelik olarak ayrıntılı açıklamalar bulunmaktadır.³²⁶ *Vivien*’in *Etudes (1845/1859) Administratives* adlı eseri Montesquie’nun *Üçlü Politik* doktrininin yönetsel düşünceye nasıl derin bir şekilde nüfuz ettiğini açıkça göstermektedir. Bonnin gibi *Vivien* de siyaset ve yönetim arasındaki bir farkı oluşturarak bunu doğrulamakta ve yönetimi bağımsız bir dördüncü güç gibi düşünmektedir.³²⁷ O dönem Fransız yönetim yazınına egemen olan bu görüşlerin kurumsal olarak bir okul çatısı altında toplanmak istendiğini de vurgulamak yararlı olacaktır. Bu dönemde *Yönetim Bilimleri ve Siyasal Bilimler Fakültesi* adıyla bir tür ulusal yönetim okulu kurulması projesi çalışması başlatılmış ve 8 Mart 1848’de Hippolyte Carnot,

³²² Daniel Martin, “Deja Vu: French Antecedents of American Public Administration”, s. 297.

³²³ A.k., s. 297.

³²⁴ Mark R. Rutgers, “Beyond Woodrow Wilson The Identity of the Study of Public Administration in Historical Perspective”, s.281.

³²⁵ A.k., s. 282.

³²⁶ Karasu, “Kamu Yönetimi Disiplininin Kökenine İlişkin Bir Not”, s. 229.

³²⁷ Mark R. Rutgers, “Beyond Woodrow Wilson The Identity of the Study of Public Administration in Historical Perspective”, s. 287.

“Ecole d'Administration-Yönetim Okulu” adıyla kamu görevlilerine yönelik bir yönetim okulu açmıştır.³²⁸

Yönetimsel söylevlerle ilgili yayınların sayısı 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra hızla azalmıştır. Aynı zamanda bu konudaki akademik pozisyonlar da boşalmaya başlamış ve gittikçe artan bir hukuki doğaya bürünmüştür. Kısacası, yönetimsel söylevler neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır.³²⁹ Özellikle Yirminci yüzyılın ilk yarısında, Fransa’da yönetim bilimi ile ilgili incelemelerin de bir duraklama dönemi geçirmiştir. Yazarlar daha çok yönetsel yargı ve yönetime uygulanan hukuk kurallarının incelenmesine ağırlık vermişlerdir. Kamu yönetimi bilimi veya yönetim bilimi, Fransız yüksek öğretim kurumlarında da ayrı bir yer ve önem kazanmamıştır.³³⁰

1916 yılında Henri Fayol “*Administration Industrielle Et Generale*” (Genel ve Endüstriyel Yönetim) isimli çalışmasını yayınlamıştır. Fayol, bu eserinde hukuk kuralları dışında daha çok özel teşebbüslerin yönetimini incelemektedir.³³¹ Bu kitabı yayınlanmasıyla yönetim işlevleri ve ilkelerini konu alan, normatiflik ve evrensellik özelliklerinin belirginleştiği ve klasik yönetim kuramının ana öğelerinin ortaya çıktığı söylenebilir.³³² Fayol’dan itibaren Fransa’da hukuk dışındaki yönetim incelemeleri yönünü ABD kamu yönetimi incelemelerine çevirmiş ve gerilim günümüze kadar bu şekilde ilerlemiştir.³³³

Fransız yönetim biliminin önemi, kameralizm dönemindeki dağınıklığın aksine sistemli, yöntemli ve dolayısıyla bilimsel bir “yönetim” bilgisinin

³²⁸ Can Umut Çiner, “Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine” *Amme İdaresi Dergisi*, 42/1, Mart Ayırması, 2009

³²⁹ Mark R. Rutgers, “Beyond Woodrow Wilson The Identity of the Study of Public Administration in Historical Perspective”, s. 288.

³³⁰ Nuri Tortop-Eyüp G. İsbir vd, *Yönetim Bilimi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 19.

³³¹ A.k., s. 18,

³³² Cahit Emre, “Yönetim Bilimi”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim*, s. 36-37

³³³ Fransız yönetim bilimi incelemelerinde daha önce hukuk incelemeleriyle yaşanan kırılmadan sonra, Henri Fayol ile bir başka kırılma olmuştur. Fayol ile yönetim incelemelerinde yönün örgüt perspektifinde çevrildiği söylenebilir. Fayol’dan sonra zamanla Fransız yönetim biliminin gittikçe önemli ölçüde Amerikan kamu yönetimi incelemelerine doğru yaklaştığı iddia edilebilir. Can Umut Çiner, “Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine”, *Amme İdaresi Dergisi*, 42/1, Mart Ayırması, 2009.

oluşturulması çabasını içermesinden kaynaklanmaktadır.³³⁴ Fransız yazını, kamu yönetimi disiplinine egemen olan ABD yaklaşımından da farklıdır. Fransız yazınında tek tek örgütler yerine sistem ve devlet idaresine vurgu yapılmış ve yönetimin ‘kamusal’lığı öne çıkarılmıştır.³³⁵ Avrupa’da Fransa dışında da bu dönemde yönetim temelli çalışmalar sözkonusu olmuşsa da genel olarak cılız kalmıştır. Daha sonra Amerika’nın kamu yönetimi kavramını alarak yeniden formüle etmesiyle parlayan kavram tekrar Avrupa’ya taşınacaktır.

Bir diğer Avrupa ülkesi olan İtalya’da kamu yönetimi düşüncesinin gelişiminde 19. yüzyılda Fransız ve Alman etkisi görülmektedir. İlk olarak 1882’de Fransız modelinden esinlenerek teknik bir sınıf yaratma girişiminde bulunulmuştur. V. E. Orlando (Fransız yönetim geleneğinin üzerine Alman hukuk doktrinini aşıl原因an kişi) tarafından 1880’lerde kamu yönetimi ve hukuk okulu kurulmuş, hukuk kültürü derece derece egemen hale gelmiştir.³³⁶

İtalya’da özel bir alan olarak kamu yönetimi disiplini ise son yüzyılın ikinci yarısında hukuk fakültelerinin içinde ortaya çıkmış ve “yönetim hukuku ve yönetim bilimi” olarak nitelendirilmiştir. Kamu yönetiminin özerk bir disiplin olarak yeniden ortaya çıkması Statute of University of Bologna’dadır. Birkaç yıl içinde kamu yönetimi programı Scuola di Perfezionamento in Scienze Administrative (SPISA) tarafından hazırlanmıştır. Bu süreç İtalya ve ABD (Universities of Bologna ve California) hükümetleri arasında yapılan bir anlaşmaya bağlı olarak gelişmiş ve bununla İtalyan kamu yönetimini modernize etmek amaçlanmıştır. Bu programın hazırlanmasında Ford Vakfı’nın yardımlarından yararlanılmış ancak programlar başarılı olamadığı için zamanla lisansüstü uzmanlığa dönüştürülmüştür. Ayrıca İtalya’da ilk yönetim bilimi ABD modelinden esinlenilerek oluşturulmuş ve geleneksel hukuk temelli yaklaşımının terk edildiği görülmüştür.³³⁷ Günümüzde İtalya’da kamu yönetimi

³³⁴ Langrod’dan akt Can Umut Çiner, “Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine”, *Amme İdaresi Dergisi*, 42/1, Mart Ayırması, 2009.

³³⁵ Koray Karasu, “Kamu Yönetimi Disiplininin Kökenine İlişkin Bir Not”, s. 241.

³³⁶ Rodolfo Lewanski, “Public Administration Programmes in Italy”, *Inventory of European States’ Public Service Professional Training Systems and Key Institutions*, Euroean Public Administraiton Network, s. 239.

³³⁷ A.k., s. 239-240.

alanı Anglo-Amerikan managerial (işletmecî) yaklaşımların etkisi altına girilmiştir.³³⁸

2. Amerikan Kamu Yönetimi Disiplini

Yukarıda da vurgulandığı gibi kamu yönetimi kavramının ilk kullanılışı da, ilk kez bilimsel bir nosyonla incelenmesi de Avrupa’da gerçekleşmiştir. Bununla birlikte bu disiplin yine de bir Amerikan icadı olarak görülmektedir.³³⁹ Bu icadın mucidi olarak ise ABD’nin eski başkanlarından Woodrow Wilson gösterilmektedir. Konuyla ilgili yazarların pek çoğu bu disiplinin doğuşunu 1887 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde *Woodrow Wilson* tarafından yazılan bir makalenin yayınlanması ile özdeşleştirmektedirler.³⁴⁰ *Kamu Yönetimi Pedagoji* paradigmalarının gelişiminde açıklayıcı dönem olarak kabul edilen 1887-1910 arasında, Wilson tarafından yayınlanan bu makale alanın temel taşı olarak kabul edilmektedir.³⁴¹

Konunun ilginç yönü Wilson’un takipçilerinin, onu ve makalesini kamu yönetimi disiplini için başlangıç noktası olarak almalarına karşın bizzat bu makalesinde kamu yönetimi biliminin Avrupa kökenli olduğunu vurgulamasıdır. Wilson adı geçen makalede; bu bilimin doktrinini Avrupa’da bulduğuna, *yabancı köklü bir bilim* olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bilim için kullanılan dilin İngilizce’yle ilgisi olmadığını, yönelttiği düşüncelerin Amerikan gerçekliğine uymadığını, çünkü başka toplumların tarihçelerine dayandığını belirtmektedir. Wilson’a göre bu bilimin ilham kaynağı sistemler ve ihtilallerden çıkarılan derslerdir. Fransız ve Alman profesörleri tarafından geliştirilen bu bilim doğduğu

³³⁸ Denita Cepiku-Marco Meneguzzo, “Public Administration Education in Italy: A Statistical Analysis”, s. 20-21.

³³⁹ Gerald E. Caiden, *Public Administration*, Palisades Publishers, California, 1982, s. 32

³⁴⁰ Henderson ve Caiden’den akt: Yılmaz Üstüner, “Kamu Yönetimi Disiplininde Yöntem Sorunları”, Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi, Sevil Ataz (Der.), Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986, s. 141

³⁴¹ Ralph Clark Chandler, “Public Administration Pedagogy: Evolutionary Paradigms in Theory and Practice”, (Ed.) Jack Rabin, W. Bartley Hildreth, Gerald J. Miller, Marcel Dekker, New York and Basel, 1989, s.641, Wilson’un makalesi kamu yönetimi disiplininin gelişmesinde en önemli köşe taşlarından birisi olmuştur. Öyle ki bu disiplinin öğrencileri 1887 tarihini bu disiplinin başlangıç yılı olarak sayarlar., Turgay Ergun, “Postmodernizm ve Kamu Yönetimi”, Burhan Aykaç-Şenol Durgun-Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, s. 609., Bu makale, pek çok bilim adamı tarafından ‘Kamu Yönetimi’ denilen alanda yapılmış olan ilk yayın olarak değerlendirilmektedir. Wilson’un bu makalesi kamu yönetimi disiplininin gelişmesinde başlangıç noktası olarak algılanmaktadır., Aykut Polatoğlu, *Kamu Yönetimi*, METU Press, Ankara, 2001, s. 55.

toprakların gerçekliğine uygun olarak tekçi bir devletin ihtiyaçları ile merkeziyetçi hükümet biçimine göre yapılandırılmıştır. Oysa Amerikan sistemi farklıdır ve Amerikan ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için karmaşık adem-i merkeziyetçi esaslara dayanan bir devlet ve hükümet sistemine uydurulmalıdır. Kısaca özetlemek gerekirse bu bilim dalı sadece dil bakımından değil, ayrıca düşünce tarzı, prensipleri ve amaçları bakımından Amerikanlaştırılmalıdır. Bu yeni bilim Amerikan Anayasası'nı içine sindirmeli, onun damarlarındaki bürokratik ateş söndürölüp ciğerlerine bol bol Amerikan özgür havası doldurulmalıdır.³⁴² En basit haliyle söylemek gerekirse pratik devlet adamlığı önde yürümeli, doktrinler arkadan gelmelidir. Ayrıca bu bilimsel alanın işe yaraması için kozmopolit düşüncenin evrensel “ne” yapmalı yöntemi yerine, her zaman Amerikan pragmatik düşüncesine uyarak “nasıl” yapmalı yöntemi kullanılmalıdır.³⁴³

Wilson'un bu makelede yazdıkları dikkatlice ele alınırsa kamu yönetimi disiplininin nasıl bir tarihsellikte yüklü olduğu; doğduğu coğrafyanın özelliklerine ve maddi koşullarına nasıl sıkı sıkıya bağı olduğu daha iyi anlaşılacaktır. İlk olarak bu disiplin Avrupa kaynaklı ve tarihsel niteliklidir. Başlangıcı üniter devlet yapılanmasını esas almakla birlikte Amerikan formunun federatif devlete göre uyarlanmasıyla biçimlenecektir. Evrenselci bir bakış açısından çok Amerikan pragmatizminin işlevselliğı ile yüceltilmelidir. Bu çerçevede filizlenen Amerikan klasik kamu yönetimi düşüncesinin temel hareket noktalarından biri siyaset-yönetim ayrışması olmuştur.³⁴⁴ Amerikan kamu yönetiminde geleneksel paradigmayı Wilson, Taylor, Weber, Gulick, Goodnow, White ve Willoughby'in eserleri ve fikirleri oluşturmaktadır.³⁴⁵

³⁴² Woodrow Wilson, “The Study Of Administration”, Political Science Quarterly, 1887, Jay Z. Shafritz-Albert C. Hyde, Classics Of Public Administration, California: Wadsworth Publishing Company, 1992, s. 13-14.

³⁴³ A.k., s. 24., Wilson, tüm siyasal rejimlere uygulanabilir bir kamu yönetimi bilimi vurgusu ile ortaya çıkmıştır. Burada kamu yönetimi yazınında ve alanın derslerinde önemle tartışılan bir ‘evrensellik’ iddiasının bulunduğu belirtilmelidir. Oysa Amerika’da Wilson’ın, Fransa’da Bonnin gibi, kendi ülkelerinin yönetim bilimine ülke içindeki siyasal-yönetişel durumla doğrudan bağlantılı, dolayısıyla evrensellik iddiasının tarihsellikle sınırlandırılmış olduğunu göstermektedir., Langrod’dan akt: Can Umut Çiner, “Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine”, *Amme İdaresi Dergisi*, 42/1, Mart Ayrıbası, 2009.

³⁴⁴ Halil Ülker, “Siyasi İktidar Bürokrasi İlişkisi”, *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri II*. Cilt, TODAİE, Ankara, 1995, s. 185.

³⁴⁵ Laurence E. Lynn Jr., “The Myth of the Bureaucratic Paradigm: What Traditional Public Administration Really Stood For”, *Public Administration Review*, 61/2, 2001, (144-160), s.145.

Kamu sektöründe Wilson geleneği, 1900’de Frank Goodnow’un yayınladığı *Politics and Administration* ile ilerletilmiştir. Goodnow, yönetimin siyasetten ayrılması gereğini iddia etmektedir.³⁴⁶ Amerikan kamu yönetimi için başka bir köşe taşı *Leonard D. White*’dır. White, 1926 yılında yayınlanan ve alana yönelik ilk kitap olan *Introduction to the Study of Public Administration* isimli eserin yazarıdır. Bu kitap Wilson, Goodnow ve Taylor’un tartıştığı siyaset-yönetim ayrılığını ve yönetimin tümevarımsal yöntemlerini belirlemiş olması nedeniyle ayrıca önemlidir.³⁴⁷

Etkili yönetim sorunu, hem kamu sektöründe hem özel sektörde önemli bir konu olarak algılanmıştır. Yönetime daha etkili bir yaklaşım konusu Woodrow Wilson’un önemli ilgi alanlarından biridir. Yine özel sektörde, *Frederick Taylor* “bilimsel yönetim” nosyonunu formüle etmiş ve 1903’de bu düşüncüyü Amerikan Makine Mühendisleri Topluluğu’nda sunmuştur.³⁴⁸ Geleneksel işletmecilik teorisinin kökeni olarak Taylor ve onun “*The Principles of Scientific Management*” adlı eseri gösterilebilir.³⁴⁹

1920’li yılların sonuna kadar örgütün ‘biçimsel’ yönü üzerindeki vurgusuyla öne çıkan yapısalcı okul, disiplin içinde ‘egemenliğini’ sürdürmüştür.³⁵⁰ ABD’de yönetim konusunda bazı ilkelerin belirlenmeye çalışıldığı da dikkat çekilmesi gereken bir başka önemli noktadır. Luther Gulick, modern kamu yönetiminin önemli isimlerinden biridir. Geleneksel bilimsel yönetim anlayışını benimseyen ve hatırlamaya yardımcı olacak şekilde *POSDCORB* diye alanda kısaltılan yönetimin yedi temel işlevini; *Planlama, Örgütlenme, Personel, Kontrol, Koordinasyon, İletişim, Bütçeleme* olarak ortaya koyan isimdir.³⁵¹

³⁴⁶ Barrie E. Blunt, “Developments in Public Administration Pedagogy: 1880 to the Present”, *Handbook of Public Administration*, (Ed.) Jack Rabin, W. Bartley Hildreth, Gerald J. Miller, Marcel Dekker, New York and Basel, 1989, s. 615.

³⁴⁷ A.k., s. 619.

³⁴⁸ A.k., s. 614.

³⁴⁹ H. George Frederickson-Kevin B. Smith, “*The Public Administration Theory Primer*”, Westview Press, United States of America, 2003, s. 99.

³⁵⁰ Yılmaz Üstüner, “Kamu Yönetimi Disiplininde Yöntem Sorunları”, Sevil Atauz (Der.), *Türkiyede Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986, s. 142.

³⁵¹ H. George Frederickson-Kevin B. Smith, “*The Public Administration Theory Primer*”, s. 100.

1927’de yapılan Hawthorne araştırmaları ve Bernard’ın eseri yönetim biliminde insan ilişkileri yaklaşımının beğeni görmesini sağlamıştır. Klasik yönetimin bilimsel ilkeleri ve formal hiyerarşık yapı insan ilişkileri okulunun management teorisince sorgulanmıştır. *X ve Y Teorisi*’ni sunan Douglas McGregor bu yaklaşımın etkili isimlerden olmuştur. 1930’lardan 1950’lere kadar bilimsel yönetimin ilkelerinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Chester Bernard “yürütmenin işlevlerini” tanımlamış; yönetimin formal ilkelerini daha az ve kararların oluşumuna çalışanların katılımı, etkili ileşitişim aracılığıyla çalışanlarla işbirliğini sağlamaya daha çok önem vermiştir.³⁵²

1945 sonrası dönem ise kamu yönetimi disiplininin hem ABD içinde ivme kazandığı hem de diğer ülkeler üzerinde etkili olduğu bir dönem olmuştur. 1948 yılında ABD’de 117 üniversite ders programına kamu yönetimi konusunu eklemiş, ayrıca birçok önemli üniversitede bağımsız kamu yönetimi fakülte ve enstitüleri kurulmuştur.³⁵³ Bu dönemde Amerika’nın uluslararası arenada önemli bir süper güç olmasına paralel biçimde kamu yönetimi disiplinin uluslararası alanda etkinliği de artmış, Afrika, Asya, Avrupa, Güney Amerika gibi dünyanın pek çok farklı coğrafyasında Amerikan destekli *amme idaresi enstitüleri* kurulmuştur.

Geleneksel düşünce tarzının ilkelerinin tutarsız ve bilim dışı olduğu yönünde Simon, Dahl, Waldo ve Syre’nin eleştirileri ile bu düşüncenin yeniden yorumlanması gerektiği kabul görmüştür.³⁵⁴ Siyaset-yönetim dikotomisine Waldo ve Simon’un eleştirileri Amerikan kamu yönetiminde geniş ölçüde kabul görmüştür. Waldo’ya göre bütün yönetsel faaliyetler temel düzeyde siyasidir. Simon’a göre de yönetimi siyasetten ayırmak zordur çünkü bunlar karşılıklı olarak birbirine bağlıdır. Dolayısıyla 1950’lerden 1970’lere kadar dikotomi genel kabul görmemiş, 1980’lerde dikotomi tekrar ortaya çıkmıştır.³⁵⁵

³⁵² A.k., s. 100-101.

³⁵³ Lepawsky’den akt: Nermin Abadan, “Amme İdaresinde Son Gelişmeler”, *AÜSBF Dergisi*, 1956, XI/3. s. 407.

³⁵⁴ Laurence E. Lynn Jr., “The Myth of the Bureaucratic Paradigm: What Traditional Public Administration Really Stood For”, s. 145.

³⁵⁵ H. George Frederickson-Kevin B. Smith, “*The Public Administration Theory Primer*”, s. 15-16.

1945 sonrası dönemde Herbert Simon ve Dwight Waldo savaş öncesi kamu yönetimi teorisini yıkmışlardır.³⁵⁶ Simon kamu politikası ve rasyonel karar verme modeli üzerine çalışmalarıyla önemli isimlerden biri olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kamu yönetimi kavramının alanı genişlemiştir. Çünkü yönetim-siyaset ayrımı sorgulanır olmuştur. Böylece kamu politikası, karar alma ve iletişim analizleri gibi alanlar disiplin içerisinde gelişmeye başlamıştır.³⁵⁷

1948 yılında *Administrative State (Yönetmel Devlet)* isimli eseriyle Dwight Waldo günümüz Amerikan kamu yönetimi disiplininin kurucularından ve önemli isimlerinden biri olmuştur. Bunun yanında 1952'deki *The American Political Science Review* Dergisi'nde yayımlanan “*Demokratik Yönetim Kuramının Gelişmesi*” makalesiyle demokratik bir kamu yönetimi kuramı oluşturmaya yönelik girişimlere başlamıştır.³⁵⁸ Waldo'nun *Yönetmel Devlet*'i siyaset bilimi ve kamu yönetimi dünyasını temellerinden sarsmış ve klasik kamu yönetimi anlayışının dogmalarını dağıtmıştır. Ona göre kamu yönetiminin evrensel geçerliliği olan ilkelere dayanan bir bilim olduğu savlarına karşılık “Amerikan kamu yönetimi disiplini özgün ekonomik, toplumsal ve ideolojik koşulların ürünü olan siyaset teorilerinden oluşmuştur”.³⁵⁹ Böylece, Waldo *New Public Administration* denilen alanın öncüsü olarak kamu yönetimi tarihinde yerini almıştır.³⁶⁰ 1960'lardan itibaren, Waldo öncülüğünde genç yazarlar Yeni Kamu Yönetimi (YKY) düşüncesi ekseninde bürokratisasyonu, demokratik karar almayı ve kamu hizmetlerinin insani dağıtım ve yatırımların daha etkili olmasındaki yönetmel süreçlerin desantralizasyonuna yönelik görüşler savunur olmuşlardır.³⁶¹

³⁵⁶ Gerald E. Caiden, *Public Administration*, s. 46-47.

³⁵⁷ Felix A. Nigro-Lloyd G. Nigro, *Modern Public Administration*, New York: Harper&Row Publishers, 1980, s. 16.

³⁵⁸ Mehmet Atalay, Kamu Yönetimi Disiplininde Dwight Waldo Düşüncesi, *Doktora Tezi*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Yönetmeli Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2008, s. 3. ve s. 18.

³⁵⁹ A.k., s. 29. ve s. 33.

³⁶⁰ Dwight Waldo *Developments in Public Administration*, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1972, 404, akt: Barrie E. Blunt, “Developments in Public Administration Pedagogy: 1880 to the Present”, *Handbook of Public Administration*, (Ed.) Jack Rabin, W. Bartley Hildreth, Gerald J. Miller, New York and Basel: Marcel Dekker, 1989, s. 625.

³⁶¹ Felix A. Nigro-Lloyd G. Nigro, *Modern Public Administration*, s. 17.

1960'lerden itibaren Amerikan kamu yönetimi disiplininde *karşılaştırmalı kamu yönetimi* çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. American Society for Public Administration'a üye olan ve 1960 yılında kurulan Comparative Administration Group (CAG), Ford Vakfı'nın yardımlarıyla büyümüş Fred Riggs başkanlığı altında araştırma seminerleri, deneysel eğitim projeleri, profesyonel tartışma toplantıları, özel konferanslar düzenlemiştir.³⁶² Karşılaştırmalı kamu yönetimiyle ilgili iki temel eser *Administration in Developing Countries: The Theory of Prismatic Society* (Fred Riggs, 1964) ve *Public Administration: A Comparative Approach* (Ferrel Heady, 1966)'dır. Bu kitaplar, biçimsel olarak tamamen iki farklı alandan -siyaset bilimi ve kalkınma yönetimi- teori ve uygulama içeren bir yolda karşılaştırmalı bir perspektiften kamu yönetimini tanımlamıştır.³⁶³

1980'li yıllara kadar, özellikle de savaş sonrası dönemde ABD, örgütler ve yönetimle ilgili bilgi üretiminin tartışmasız lideri konumdadır. Bu durumu, ABD'nin belirtilen dönemde dünya ekonomisindeki egemenliği ile paralel ele almak mümkündür. Dünyanın geri kalanı için ABD'de üretilen bilgi ve önerilen yöntemlerin evrensel olduğu varsayılmış, bir yandan da sanayileşme ve kalkınmayla birlikte örgütsel form ve yönetim uygulamalarının benzeşme eğilimi göstereceği kabul edilmiştir. Dolayısıyla, başka ülkelerde ABD kaynaklı kuram ve yöntemler aktarılmış, Amerikalıların araştırma ve eğitimle ilgili yaptıkları çalışmalar taklit edilmiştir.³⁶⁴

1980'lerden sonra ise bilim dünyasında postmodern olarak adlandırılan bir akımın etkileri yoğun olarak hissedilmiştir. Kamu yönetimi de bu etki alanının dışında kalamamış ve postmodern kamu yönetimi çalışmaları alanda önemli bir yer tutar olmuştur. Ayrıca 1980 sonrası dönem işletmecî görüşün yeniden formüle edilerek *New Public Management* akımının yüceltiildiği bir dönem olmuştur.

³⁶² Ferrel Heady, *Public Administration: A Comparative Perspective*, New York: Marcel Dekker, 1979, s. 10.

³⁶³ L.R. Jones-Donald E. Klingner, "The Consummate Comparative Public Administrationist: A Tribute to Ferrel Heady, 1916-2006", *Public Administration Review*, March/April 2007, s. 189.

³⁶⁴ Behlül Üsdiken, "Örgüt Kuramında Yeni Yol Ayrırımları: Kuzey Amerika, Avrupa ve Türkiye", *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri*, Cilt:1, TODAİE, Ankara, 1995, s.100.

1990'lı yıllar ise yönetim düşüncesi açısından yönetişim kavramının kuşatıcılığının hissedildiği bir dönem olarak tarihteki yerini almıştır.³⁶⁵

Amerikalı kamu yönetimi yazarları ve dolayısıyla ABD geleneği Wilson sonrası dönemde, Avrupa'daki yönetim mirasını uzun yıllar unutmuş bir görünümündedir. Bilindiği gibi ABD yazını tarafından sadece H. Fayol ile İngiliz Lyndall Urwick dikkate değer bulunmuş, onlar da örgüt bilimi yaklaşımı nedeniyle benimsenmiştir.³⁶⁶

Kısaca bir değerlendirme yapmak gerekirse bugünkü haliyle kamu yönetimi disiplininin³⁶⁷ bir Amerikan ürünü olduğunu ve kendi gerçekliğinin özelliklerini taşıdığını söylemek mümkündür. Başlangıcından itibaren öncelikli kavramları verimlilik, etkililik, ekonomiklik ve demokratiklik temelinde yükselmiştir. Daha çok örgüt bilimi ve işletmecilik yaklaşım etkisinde gelişen Amerikan kamu yönetimi düşüncesi dünyanın geri kalan kısmı üzerinde de büyük ölçüde bir yaygınlık kazanmıştır. Disiplinin kurucu babası olarak kabul edilen Wilson'un bu disiplinin ilgili toplumun kendi gerçekliğine uygun olması gerektiği yönündeki tespitleri bugün için özellikle bu disiplini aktaran toplumlar için değerini korumaktadır. Aradan geçen yaklaşık yüzyıldan fazla bir zaman dilimine karşın gelişmekte olan ülkelerin bu disipline çok fazla kendi gerçekliklerini yansıtamamış olmaları ise halen önemli bir sorun alanı olarak ortada durmaktadır.

³⁶⁵ H. George Frederickson-Kevin B. Smith, "The Public Administration Theory Primer", s. 123.

³⁶⁶ Can Umut Çiner, "Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine" *Amme İdaresi Dergisi*, 42/1, Mart Ayırması, 2009.

³⁶⁷ Amerika'da ilk kamu yönetimi okulu 1911 yılında New York Belediye Araştırma Bürosu'na kurulan Training School for Public Service kurulması ile akademinin dışında kurulmuştur. Okul 1921 yılında Institute of Public Administration'a dahil edilmiştir. Daha sonra, okulun programının çoğu bölümü 1924 yılında Syracuse Üniversitesi'nde kurulan Maxwell School of Citizenship and Public Affairs'a transfer oldu. Bu okul ilk yarı-bağımsız kamu yönetimi okulu olarak dikkate alınmaktadır.. Florida State University kamu yönetimi bölümü kurulan ilk üniversitelerdendir. Kamu yönetimi bölümü 1947'de kurulmuş, 1959'da siyaset bilimi ile birleştirildi, 1976'da kamu yönetimi tekrar ayrı bir bölüm haline gelmiş ve 1990 yılında School of Public Administration and Policy olarak yeniden düzenlenmiştir. Çeşitli kurumların da Amerika'da kamu yönetimi alanında katkısı bulunmaktadır. Bunlar arasında, Social Science Research Council, Advisory Committee on Public Administration, The Public Administration Clearing House, American Society for Public Administration sayılabilir. Hiba Khodr, *Public Administration and Political Science: An Historical Analysis Of The Relation Between The Two Academic Disciplines*, The Florida State University College of Social Sciences, 2005, s. 111-117.

B. Kamu Yönetimi Düşüncesinin Tarihselliği

Yukarıda verilen gelişim çizgisi kamu yönetimi için genel bir değerlendirme yapmayı kolaylaştırmaktadır. Avrupa ve Amerika arasında sistemsel farklılığın ortaya çıkması ve bugün kamu yönetimi olarak adlandırılan alanın Avrupalı olmaktan çok Amerikalı bir nitelik taşıması, tarihsel köklerle ilgilidir. Bu noktada tarihsellik kadar yerelliğin de izleri söz konusudur. Avrupa merkantilizm aşamasına geldiğinde zaten bir yönetsel sisteme sahiptir. Bu sistem feodalizmin çözülmesiyle olgunlaşan monarşizmdir. Yeni ekonomik sistem için feodal yapılanmanın yerine getirilebilecek en iyi alternatif monarşidir. Çünkü feodalite demek pek çok küçük otorite demektir ve her bir otorite ticaretin sınırlandırılması, farklı gümrük tarifeleri ve ticaretin belli bir coğrafi alan içerisinde birden çok güç merkezi tarafından denetlenmesi demektir. Oysa yeni sınıfın arzusu ticaretin serbest ve sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmesi yönündedir. Bu durumda yerel otoritelerin kaldırılıp bir ülke içerisinde yalnızca bir krala sorumlu olmak, onlarca feodal beye karşı yükümlülük yerine getirmeye göre çok daha caziptir.

Geniş bir coğrafi alana hükmeden güçlü bir monarkın varlığı bu coğrafi alanda ticaretin daha güvenli yapılması anlamına da gelecektir. Bu dönemin yönetim düşünsel ürünleri olan “*hükümdar aynaları*” aslında bu işlevin yerine getirilmesine katkı sağlaması nedeniyle yeni sistem için işlevseldir. İlk aşamada güçlü bir monarşik sistemle feodalitenin çözülmesi neticesinde burjuvazi için sadece güvenlik ve az sayıda otorite olması yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda otoritenin bir kısmının bölünmesi ve monarkın gücünün zayıflatılarak bu gücün burjuvaziye açılması yeni bir kazanım alanı olacaktır. Bunun siyasal yansıması ise meşruti monarşi denilebilecek bir düzlemde kendini hissettirmektedir. Bu aşamada monarşik bir yapılanma yine vardır ama yasal sınırlamalarla kuşatılmıştır. Bu durumun olabilmesi elbette hukuk alanının gelişmesine yol açacaktır. Avrupa da hukuk ve özellikle anayasa ve idareye yönelik hukuk alanının genişlemesini bununla açıklamak mümkündür.

Oysa Amerika için böyle bir durum söz konusu değildir. Amerika Avrupa’dan farklı olarak bir üst otorite anlamında monarktan yoksundur. Ancak Amerika’nın kurucu babaları Avrupa kökenli göçmenler olduğu için Avrupa’nın

monarşik yapılanmasına da uzak değillerdir. Bildikleri model krallıktır ama Amerika’da ne bir kraliyet ailesi mevcuttur ne de onu sembolize eden bir taç. Bu durumda yapılması gereken şey kendi yapay krallık modelini oluşturmaktır ki, onun adı Başkanlık sistemidir. Başkanlık sisteminin önemli bir ayrıcalığı zaten sistemin gereğine göre yapılandırılmış olmasıdır. Bu ayrıcalık nedeniyle kapitalist aşamaya geldiğinde olmayan bir monarşik yapılanmanın sınırlandırılması temel öncelik olmayacaktır.

Avrupa burjuvazisinin güvenliği ve akışkanlığı için gereklilik olan merkezîyetçilik, bürokratik yapılanma ve hukuksal sınırlamalar, Amerikan burjuvazisi için birer yük olarak görülebilecektir. Woodrow Wilson’un çok isabetli bir biçimde Avrupa yönetim bilimini incelerken “*bunun Amerikanlaşması gerekir*” demesini bu toplumsal gerçeklikle ilişkilendirmek yararlı olacaktır. Ayrıca Wilson’un “damarlarındaki bürokrasi ateşinin atılmasını ve ciğerlerinin demokratikleşme özgürlüğüyle doldurulması” talebini bu çerçevede ele almak yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla Avrupalı yönetim bilimi de, Amerikan kamu yönetimi düşüncesi de kapitalist toplumsal aşamanın ürünüdür. Ancak aralarında gittikçe azalmakla birlikte yerelliğinin ve tarihsel köklerinin bir fark oluşturduğu söylenebilir. Bunun önemli göstergelerinden biri Avrupa’da hukuk düşüncesinin Amerika’ya göre daha gelişkin olmasına karşın Amerika’da işletmeci akımın Avrupa’ya göre daha gelişmiş olmasıdır. İşin ilginç tarafı ise her iki tarihsel gerçeklik ile de tam olarak örtüşmeyen Türkiye’nin hukuk sistemini Avrupa düşüncesine; yönetim düşüncesini ise Amerikan işletmeci düşüncesine uydurmaya çalışmış olmasıdır.

Uygarlık tarihinin her evresinde yönetsel eylemlerin önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Özellikle devletli toplumların başlangıcından itibaren süregelen bu uzun tarihi süreçte yaşayan her uygarlığın kendi toplumsal görünümünün yansıması olan bir yönetselliği mevcut olmuştur. Çin’de, Mısır’da, Mezopotamya’da ele geçirilen pek çok tarihi bulguda bu yönetselliğin izlerini görmek mümkündür. Mısır Piramitleri, Hammurabi Kanunları, Efes Sütunları, Orhun Abideleri gibi pek çok tarihi kaynak yönetsel eylemlere ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. Bu yönüyle düşünüldüğünde yönetim olgusu evrensel bir gerçekliktir. Ancak yönetim olgusunun

evrenselliği bugün akademik bir çalışma alanı olarak varlığını sürdüren kamu yönetimi disiplininin evrensel olduğu anlam ve sonucunu doğurmaz. Tarihsel evreler göz önüne alındığında ilkel dönemin yönetsel öncelikleri ile kapitalist dönemin yönetsel gerek ve işlevselliğinin aynı olmadığı açıktır. Felix ve Lloyd Nigro bu durumu açıklarken yönetim konusunun tarih kadar eski olduğunu fakat onun modern aşamasının 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın ilk yarısında başladığına vurgu yapmaktadır.³⁶⁸

Yönetim konusunda var olan bu bakış açısının kamu yönetimi için de kullanıldığı görülmektedir. Caiden'e göre kamu yönetimi uygar toplumlar kadar eski olmasına rağmen, modern kamu yönetimi disiplini Büyük Bunalım'ın ve çağdaş yönetsel devletin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Öyle ki, "kamu yönetimi" terimi, Avrupa'da yükselen haliyle onyedinci yüzyıl boyunca Avrupa dillerine nüfuz etmeye başlamıştır. Bu haliyle disiplin ulus devletin bürokratikleşme dönemiyle eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır.³⁶⁹ Burada belirtilen modern kamu yönetimi düşüncesi modern devlet aşamasıyla örtüşmektedir ki, bu modern devlet insanlığın kapitalizm denilen toplumsal aşamasının devlet örgütlenmesi olması nedeniyle önemlidir. Çünkü bu modern aşamada biçimlenen ve günümüzdeki halini alan kamu yönetimi düşüncesi, içinde vücut bulduğu tarihsel aşamanın bir ürünü ve onun tarihsel gerçekliğinin bir yansımasıdır.

Modern kamu yönetimi düşüncesi ancak tarihsellik gerçeği göz ardı edilmeden incelendiğinde anlamlı bir zemine otaracaktır. Ancak burada ifade edilen haliyle kamu yönetiminin tarihselliği vurgusunun bir yönetim tarihi inceleme gerçekliğiyle karıştırılmaması gerekir. Yönetim tarihi kamu yönetiminin oldukça önemli bir inceleme alanıdır. Çünkü tarihin teorisyenler ve pratisyenler için aydınlatıcı fonksiyonu olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla yönetim tarihi, kamu yönetimi alanında çalışanlar için sadece bir konu değil, son derece önemli ve asli bir inceleme sorunudur.³⁷⁰ Bu nedenle kamu yönetimi çalışmalarında tarihsel kaynaklara sıklıkla başvurulması gerekir. Yönetim tarihi kamu yönetimi için

³⁶⁸ Felix A. Nigro-Lloyd G. Nigro, *Modern Public Administration*, s. 14.

³⁶⁹ Gerald E. Caiden, *Public Administration*, s. 30.

³⁷⁰ Jos C. N. Raadschelders, Pieter Wagenaar, Mark R. Rutgers, Patrick Overeem, "Against A Study Of The History Of Public Administration: A Manifesto" *Administrative Theory & Praxis* 22/ 4, 2000, (s.772-791).

temel ve vazgeçilmez bir alan olması yanında tarihsellik perspektifiyle de ele alınabilir. Kamu yönetimi incelemesinde tarihselliğin önemszenmesi yönetim tarihi algısının üzerinde ve onu kapsayabilecek bir bakış açısıdır aynı zamanda. Yönetim tarihi çalışmaları veya kamu yönetimi tarihi çalışmaları ile kamu yönetimi düşüncesinin tarihselliği aynı anlama gelmez. Yönetim tarihi çalışması yönetim olgusunun başlatılabileceği en eski tarihsel aşamadan başlayarak yönetim alanındaki tüm tarihsel gelişmeleri anlatabilirken, kamu yönetiminin tarihselliği söylemi; kamu yönetim düşüncesi olarak günümüzde kabul edilen sistematik birikimin belli bir toplumsal aşamanın ürünü olduğu yönünde bir anlam taşır. Kamu yönetimine yönelik tarihi çalışmalar da elbette önemlidir ancak kamu yönetiminin tarihselliği, yönetim tarihi çalışmalarını kapsar ve aşar nitelikte bir düşünsel anlatımı içerir.

Sistemin merkezinde bulunan ülkeler için kendi gerçekliğinin, ideolojisinin genel düşünsel ve toplumsal hayatta belirleyici olması olağan dışı bir durum değildir. Günümüzün egemen sosyal bilim paradigması gibi onun bir parçası olan kamu yönetimi düşüncesi de insanlığın belli bir aşamada ürettiği ekonomik sistemin bir ürünüdür. 19. yüzyılın hakim liberal ideolojisinin, moderniteyi yapılandırırken üç toplumsal ayaklı bir ayrıştırma benimsediğine daha önce vurgu yapılmıştı. Bu ayrıştırmada pazar, devlet ve sivil toplumun farklı alanlar olduğu ve farklı mantıklara göre işlediği, dolayısıyla bu alanların ayrıştırılmasının yararlı olacağı savunulmaktadır. Bu alanlardan pazarın iktisatçılar tarafından, devletin siyaset bilimciler tarafından ve sivil toplumun ise sosyologlar tarafından incelenmesi gerektiği düşüncesi öne çıkmaktadır.³⁷¹

Bu ayrıştırma aslında kapitalist toplumsal aşamanın önemli bir karakteristiği olan işbölümü ve uzmanlaşma ilkesinin de yansımasıdır. Çünkü Güler'in de belirttiği gibi işbölümü kapitalizmin öncelikli kavramıdır ve bu kavram yönetim düşüncesinde teorik zeminine oturur.³⁷² Egemen sistemde işbölümü ve uzmanlaşmanın sınırı yoktur. Mümkün olduğunca fazla parçalara ayırma, işlevselliği ve uzmanlaşmayı da aynı biçimde artıracaktır. O nedenle disipliner dağılım içerisinde devlete ait alanı siyaset bilimine bırakan egemen liberal paradigmatic açılımda devlete ait alanın da parçalar

³⁷¹ Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş*, s. 22.

³⁷² Birgül Ayman Güler, *Türkiye'nin Yönetimi Yapı*, s. 62-63.

halinde görüldüğü unutulmamalıdır. Çünkü liberal paradigmanın amentüsü gibi olan kuvvetler ayrılığı prensibi gereğince devlet kudreti yasama, yürütme ve yargı olarak üç temel güç tarafından paylaşılmaktadır. Temsil kavramı ile kendi ifadesini bulan yasama siyaset biliminin; birey merkezli adalet anlayışıyla biçimlenen yargı hukuk alanının ve bürokrasiyle somutlanan yürütme de yönetimin inceme nesnesi olacaktır. Dolayısıyla maliye, iktisat, istatistik, yönetim gibi farklı konuları kapsayan ve devlete daha bütüncül olarak bakan kameralist gelenek süreç ilerledikçe yerini yeni ayrışmalara bırakacaktır. Kamu yönetimi disiplini inşa edilirken önce siyaset-yönetim dikotomisi oluşturularak ayrıştırılmıştır. Sonra ise özellikle Avrupa geleneğinde önemli bir içiçe geçmişlikte bulunan yönetimin idare hukuku ve idari yargıyla olan bağı zayıflatılmıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde ise idarenin ekonomiden de büyük ölçüde elini çekmesi ve bu alanı ekonomi teknokratlarına bırakarak özerkleşmeci bir tavır takınılması istenecektir. Böylece kapitalizm kendi yaşamsal gerekliliğinin ürünü olan sosyal bilimsel düzlemi biçimlendirirken kendi yapısal gerçekliğinin parçası olan bir unsuru düşünsel alanının da ruhuna katmaktadır. Böylece bu alanlardan her biri Sanayi Devrimi’nin sarsıcı etkisiyle ortaya çıkan sorunlara çözüm bulma noktasında daha fazla uzmanlaşacak ve sistemin önünü açma noktasında yoğun bir işlevsellikle donatılmış olacaktır.

Akbulut, kamu yönetimi alanında bilim kuramı tartışması yapılırken temel argümanların sorgulanması ve tarihselleştirilmesi zorunluluğuna dikkat çekmektedir. Çünkü toplumsal olana ait bilginin üretilme koşulları ve bunların ortaya çıkışının, tarihsel ve ideolojik yönlerinin bilinmemesi veya toplumsal olanın bilgisinin tarihsel ve hatta ideolojik yönünün olabileceğinin düşünülmemesi, eksik ve sorunlu bir bakış açısını yansıtacaktır.³⁷³ Bu eleştiri Batı’da üniversitelerin salt bilim yapma amacıyla doğmadıkları, öğretim ve yönetici zümreleri yetiştirme işlevlerinin daima ağır bastığı³⁷⁴ gerçeğiyle birleşince daha da anlam kazanmaktadır. Çünkü sosyal bilimsel bir düşünsel alan olarak kamu yönetimi disiplini aynı zamanda sistem için uygun kadroların yetiştirilmesini de içermektedir. Bu yetiştirme sürecinin ve onun örüntüsünü oluşturan bilgi birikim sürecinin, egemen ideolojiden ve üzerinde yükseldiği ekonomik temelden bağımsız olması pek mümkün görünmemektedir.

³⁷³ Örsan Ö. Akbulut, “Kamu Yönetiminde Kuramın Yokluğu ya da Yapılabilirliği Üzerine Yöntemsel Bir Tartışma”, *Kamu Yönetimi Yöntem ve Sorunlar*, Şinasi Aksoy-Yılmaz Üstüner, Nobel Yayınevi, Ankara, 2007, s. 9.

³⁷⁴ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 275-276.

Çünkü her yönetim düşüncesi yönetsel yaşamın hem bir aynası hem de müdahalecisidir. Belli bir iktisadi ve toplumsal örgütlenmenin yapısını açıklamanın yanısıra, mekanizmadaki ‘bozukluklar’a ve bunların ‘düzeltilmesi’ne ilişkin anahtar olma işlevselliğini taşır. Bu işlevsel anahtar olma rolünü ise ait olunan tarihsel dilimin yönetsel ihtiyaçlarından ayrı düşünmemek gerekir. O nedenledir ki yönetim düşünüyü ‘evrensellik’ özelliği yüklenmeksizin yönetim olgusunun tarihselliğine bağlı olarak ele alınmalıdır.³⁷⁵

Yönetim genel olarak, *insan topluluklarının iktisadi ve toplumsal örgütlenme tarzı* olarak tanımlandığında tarihselliğin anlamı daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Çünkü yönetimin örgütlenme ile ete kemiğe bürünen bir eylem olması ve bu eylemin ekonomik ve toplumsal bir niteliği içermesi; iktisadi ve toplumsal örgütlenmenin farklılık taşıdığı her evre için tarihsel olarak farklı özellikler taşıyabileceğinin de kabul edilmesi demektir. Bugün *kamu yönetimi (veya modern bürokrasi) denilen gerçeklik*, modern kapitalist toplumlarda ortaya çıkan, kendine özgü ve bilinçli örgütlenme tipini anlatır.³⁷⁶ Ayrıca unutulmamalıdır ki; modernizm ideolojisinin şartları üzerine yükseltelen kamu yönetimi paradigması, farklı ulusların yönetim sistemlerini “geleneksel” ve “modern” olarak sınıflandırmakta ve geleneksel olanlar için modern olanın düzeyini ulaşılması gereken hedef olarak ortaya koymaktadır.³⁷⁷ Bu yönüyle düşünüldüğünde kamu yönetimi düşüncesi halen yaşanmakta olan sürecin sorunlarını çözmeyi, tikanıklıklarını açmayı ve onu açıklayıp anlamaya çalışmayı kolaylaştırıcı çözümleme araçları sunar. Bugünkü haliyle kamu yönetimi geçmiş ve gelecekteki tüm iktisadi ve toplumsal evrelerin ortak örgütlenmesi olmadığı gibi, modern yönetim düşüncesi de onları anlama ve açıklama gücünden yoksundur.

Toplumsal alana ilişkin bilgi birikim sürecinin kapitalist toplum ile özdeşleşmediği, geçmiş ve muhtemel gelecek ekonomik ve sosyal biçimlenmeler içerisinde bu düşünce sistematüğini ve sınırlı perspektifin yeterli olacağını beklemek güçtür. Kamu yönetimi düşüncesinin veya genel olarak yönetim düşüncesinin mutlak

³⁷⁵ Birgül Ayman Güler, *Türkiye’nin Yönetimi Yapı*, s. 28.

³⁷⁶ A.k., s. 26.

³⁷⁷ Yılmaz Üstüner, “Basic Dilemmas of Public Administration and the Academic Education”, International Association of Schools and Institutes of Administration, İstanbul, 2002, s. 9.

evrenselliğini veya mutlak göreliliğini savunan yaklaşımlar sorunludur. Çünkü bir yandan toplumsal alanın parçası olan yönetsel gerçekliğin tarihsel bağlamından koparılmasına neden olmaktadır. Diğer yönden ise ekonomik ve toplumsal yapı arasındaki ilişkisellik göz ardı edilerek sorunun bütüncül ele alınması engellenmekte ve asıl sorunlu kısım görüş alanı dışında bırakılmaktadır.

Modern yönetim bilgisi, asıl olarak kapitalizm ile sosyalizm arasındaki uzun süreli tartışmanın ürünü olarak ele alınabilir.³⁷⁸ Kamu yönetimi liberal siyasal kuramın argümanlarını, yönetim gerçekliği alanında doğrulamaya veya hayata geçirmeye çalışan bir çalışma alanıdır.³⁷⁹ Bu gerçeklik modern yönetim düşüncesinin veya bir diğer ifade ile kamu yönetimi inceleme alanının, ait olduğu yerin maddi koşullarına sıkı sıkıya bağlı olduğunun göstergelerinden biridir. Ekonomik sistem ile yönetsel düşünce arasındaki bu sıkı bağ bir yönüyle tarihsel genel geçerlik anlamı taşıırken, diğer yönüyle sisteme ve sistemin egemen gücüne bağımlılık anlamını da beraberinde getirmektedir.

Yönetsel alanda herkesce kabul edilen nesnel kuralların olduğu kabulü kamu yönetimi disiplinin evrensellik özelliğine kapı aralamaktadır. Disiplinde genel olarak, özellikle örgüt bazında en iyi yönetim ilkeleri ortaya konmaya çalışılmaktadır. Böylece disiplinin sunumu zaman ve mekan aşırı boyuta taşınmaktadır.³⁸⁰ Diğer sosyal bilimler gibi kamu yönetimi için de modern dönemde pozitivist bilim anlayışının desteğiyle bu evrensellik iddiası doğrudan dile getirilirken, postmodern denilen dönemde ise herşeyin reddi ve esneklik söylemleri altında dolaylı olarak farklı şekillerde ama yine aynı kapıya çıkarcasına evrensellik iddiasında bulunmaktadır.³⁸¹ Bu savlara verilebilecek en sağlıklı karşılık yine tarihsellik içerisinde genel geçerliktir. Dolayısıyla modern yönetim düşüncesinin tarihselliği zamansal bir denk gelişi ifade etmenin ötesinde hem toplumsal bir aşamayı, hem mutlak evrenselci veya mutlak tekilci bakış açılarının birlikte eleştirisini, hem de bu

³⁷⁸ Birgül Ayman Güler, *Türkiye'nin Yönetimi Yapı*, s. 38.

³⁷⁹ Örsan Akbulut, "Kamu Yönetiminde Kuramın Yokluğu ya da Yapılabilirliği Üzerine Yöntemsel Bir Tartışma", s. 19.

³⁸⁰ Kurthan Fişek, *Yönetim*, Paragraf Yayınevi, Ankara, 2005, (Birgül Ayman Güler'in Sunuş Metninden), s. 13-15.

³⁸¹ Ozan Zengin, "Türkiye'deki Kamu Yönetimi Disiplininin 'Özgüllük' ve 'Safılık' Sorunu", Şinasi Aksoy-Yılmaz Üstüner (ed.), *Kamu Yönetimi Yöntem ve Sorunlar*, Nobel Yayınevi, Ankara, s. 82.

bağlamda egemen kamu yönetimi veya yönetim bilim paradigmasının sorgulanmasını içermektedir.

Yönetim tarihi çalışmaları veya kamu yönetimi tarihi çalışmaları ile kamu yönetimi düşüncesinin tarihselliği aynı anlama gelmez. Yönetim tarihi çalışması yönetim olgusunun başlatılabileceği en eski tarihsel aşamadan başlayarak yönetim alanındaki tüm tarihsel gelişmeleri içerirken, kamu yönetiminin tarihselliği söylemi kamu yönetim düşüncesi olarak günümüzde kabul edilen sistematik birikimin belki bir toplumsal aşamanın ürünü olduğu anlamını içermesidir. Kamu yönetimine yönelik tarihi çalışmalar da elbette önemlidir. Ancak kamu yönetiminin tarihselliği, yönetim tarihi çalışmalarını kapsar ve aşar nitelikte bir düşünsel anlatımı içerir.

C. Yönetim Düşüncesinin Sistem İçin Önemi: *Bağımlılığın Anlamı*

Kamu yönetimi alanı ontolojik düzeyde değerlendirildiğinde modern toplumsal bölümlenmede devlet denilen aygıtın kapsamı içerisinde yer alır. Bu kapsamın üç temel kurumu olan yasama, yürütme ve yargıdan, yürütme erki daha çok kamu yönetiminin inceleme nesnesine dönüştürülmüştür. Basit bir metaforla kamu yönetiminin ya da bürokrasi aygıtının egemen sistemin yürütücü kanadı yani lokomotif olduğu söylemek mümkündür. Son dönemde kamu yönetimi için sıkça telaffuz edilen “dümen tutan olma” işlevi, kamu yönetimi için başka bir anlamda aslında baştan itibaren söz konusudur. Çünkü kapitalist sistemin kendi gereksinimleri doğrultusunda işletimini bürokrasi veya kamu yönetimi olarak adlandırılan kesim gerçekleştirmektedir.

Bir toplumda devlet denilen aygıtın organik bir bağımlılık ilişkisi içinde olması genel olarak karşı çıkılacak bir durumdur. Ancak devlet denilen aygıt, organlar ve bu organları yürüten kurumlardan oluşan sistemli bir bütünü ifade eder. Bu bütün ise eğer onu oluşturan temel unsurlar bağımsız değil ise kendi resmiyette bağımsız görünse de bu mutlak bir bağımsızlık durumu olmayacaktır. Çünkü Latouche’nin vurguladığı gibi yabancı bir devlete karşı herhangi bir bağımlılığı olan bir devletin, içeride de egemen olacak gücü kalmayacaktır.³⁸²

³⁸² Carre De Malberg’den akt: Serge Latouche, “*Dünyanın Batılılaşması*”, s. 109.

Modern kapitalist devlet; ülke, halk ve iktidar olmak üzere üç temel bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenlerden ülke, toprak denilen edilgen ve sabit bir nesnenin özel anlam yüklenmiş halidir. Diğer iki unsur ise yönetimin özünü oluşturan iktidar ve yönetilmenin özünü oluşturan halktır. Bu iki unsur da aktif ve beşeri nitelikli olmaları nedeniyle öznedir. Özne söylemi gerçekleştiren ve sonuçlandıran olması nedeniyle aynı zamanda sorumluluk sahibi olandır da. Dolayısıyla bir bağımlılık ilişkisinden bahsedebilmek için ele alınabilecek temel devlet unsurları özneyi teşkil eden iktidar ve halk unsurlarıdır. Bunların bağımlı olması demek, yöneten yönetilen ilişkisinin, toplumun ve daha genel ifadeyle devletin de bağımlı olması demektir.

Bir toplumun gönenci ve işleyişi için geliştirilen yönetme bilgisi ne denli kendi gerçekliğinin ürünü olur ve ne denli ihtiyaçlarına karşılık verirse aynı oranda maddi temelde karşılığını bulacaktır. Maddi alt yapı ile düşünsel üst yapı arasında geçişken ve birbirini tetikleyen bir ilişkisellik vardır. Maddi alt yapı düşünsel ve eğitsel üst yapıyı belirler ancak düşünsel üst yapının kemikleşmesi de daha sonra maddi yapının istenen biçimde kalmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü toplumsal ve yönetsel gerçekliğin bilgisine hükmetmek demek; aynı zamanda toplumsal ve yönetsel alanın kendisine hükmetmek sonucunu doğurucu bir etki yapabilecektir. Toplumsal yaşamda düşünce-eylem birlikteliği önemlidir. Her planlı eylem, öncesinde bir düşünceye bağlıdır. Bir eylemin düşünceden bağımsız olması, ancak bilinçsiz olmasıyla mümkündür. Spontane olarak kabul edilebilecek eylemler bile son anda gerçekleştirilen bir düşünsel etkinliği özünde barındırır. Daha ileri düzeyde bilimsel anlamda bir düşünsel etkinlik ise sistematik eylemlerin belirleyicisidir. Bu nedenle toplumsal eyleme yön veren toplumsal düşünce ve yönetsel eylemi biçimlendiren yönetsel düşünce eylemin temelini oluşturur. Yönetsel düşüncesi prangalı bir toplumun yönetsel (toplumsal) eylemlerinin özgür olacağını beklemek ise pek mümkün görünmemektedir.

Her ekonomik toplum düzeyinin gerçekliği birbirini karşılamaz. Bu yönüyle çok gelişmiş bir model bile olsa erişkin kapitalist ülkenin toplumsal gerçekliğine göre gelişmemiş toplum veya toplumların bilimsel önceliklerini belirlemek her zaman olumlu bir sonuç vermeyecektir. Marx gelişme düzeyleri farklı olan toplumsal

yapıların ancak farklı "kuram"larla açıklanabileceğini açıklarken bu konuda Almanya'nın iktisat bilimini alışı örnek göstermektedir. Almanya'da, o döneme kadar kapitalizm gelişmediği için, ekonomi politik yabancı bir bilim olarak kalmıştır. Çünkü İngiltere ve Fransa'dan ithal edilen bu alan Almanya'da canlı bir zeminden yoksundur. Dolayısıyla onu öğreten Alman profesörlerin kendileri de öğrenci kalmışlar ve kendilerine ait olmayan bir "realitenin teorik ifadesi, ellerinde, ters yönden yorumladıkları bir avuç dogmaya dönüşmüştür."³⁸³ Marks'ın bu tespiti en gelişmiş modelin uygulanmasının değil en gerekli ve doğru modelin uygulanmasının ne kadar önemli olduğunu göstermek noktasında akıl açıcı bir bakış olarak değerlendirilebilir. Taner Timur, Marx'ın bu gözlemlerinin yalnız 13. yüzyıl Almanya'sının sorunu olmadığına dikkat çekmektedir. Öyle ki, 19. ve 20. yüzyıllar boyunca sömürge ve yarı sömürge dünyada Batılıların yardımı(!) ile kurulan ve Batı bilimi(!) öğreten üniversitelerin hemen hepsi o dönemin Almanya'sından daha vahim boyutlardaki ideolojik sorunlu durumu sergilemekte olan örneklerdir.³⁸⁴

Bu bağımlılık ilişkisinin birçok sakıncalı tarafı mevcuttur. Tüm dünyanın belli bir merkezden yönetsel bilgisinin dağıtılmasını yönetsel bir küreselleşme süreci olarak değerlendirmek mümkündür. Küresel olarak bütünleşmiş kamu yönetimi sisteminin ise birçok dezavantajı içinde barındırma riski taşıdığını unutmamak gerekir. Gelişmekte olan ülkelerin Batı'nın teknoloji, bilgi, uzmanlık ve diğer kaynaklarına karşı aşırı bağımlı hale gelmeleri buna dahildir. Bilgilerin tümü geliştirmekte olan ülkelerle paylaşılmayacaktır; pek çok stratejik parçalar saklanacaktır. Ayrıca yönetsel sömürgecilik kültürel dönüştürüm yoluyla dışsal değerlerin, kuralların ve prosedürlerin özümsemesidir ve böylece bunların yerli geleneklerle sürekli çatışma durumuna gelmesi sonucunu doğurabilir.³⁸⁵

Ayrıca kamu yönetimin belli bir merkezi kaynak olarak benimsemesi, o merkez tarafından manipüle edilmesine de zemin hazırlayabilecektir. Sosyal bilim ile devlet arasındaki "insanileştirici" olduğu öne sürülen bir ittifakın belki de en ateşli

³⁸³ Karl Marks; *Kapital I*. Cilt, (Çev: Alattin Bilgi), Sol Yayınları., Ankara, 3. Baskı, 1986, s. 21.

³⁸⁴ Taner Timur, "Toplum Bilimleri, Tarihi Maddecilik ve Praksis", *Mülkiye*, XXVIII/244, s. 23.

³⁸⁵ Ali Farazmand, *The New World Order and Global Public Administration: "A Critical Essay", Public Administration in the Global Village*, Der: Jean Claude Garcia-Zamor- Renu Khator, London: Connecticut, Westport, Praeger, 1994, (Çev: Mustafa Kara), *Türk İdare Dergisi*, Mart 2007, sayı 454, s. 69-70.

savunucularından biri olan De Sola Pool, sosyal bilimlerin yirminci yüzyılın devlet adamlarının eğitimleriyle ilişkisinin, beşeri bilimlerin geçmişte devlet adamlarının eğitimleriyle hep var olmuş ilişkisiyle aynı³⁸⁶ olduğunu belirtmekte ve sosyal bilimlerin devlet tarafından yaygın biçimde kullanılmasının gerekliliğini savunmaktadır. Bu yönetici kadroların yetiştirilmesinde en etkili sosyal bilim dalı şüphesiz kamu yönetimidir. Dolayısıyla sistemle bağımlı ve egemen devletin güdümünde kamu yönetimi bilim camiasının hangi amaca hizmet edeceğini kestirmek çok güç olmasa gerekir.

Pool sosyal bilimlerin devlet tarafından geçmişte kullanıldığını vurgulamakta pek haksız değildir. Bu konuyla ilgili sınırlı bir tartışma yukarıda sosyal bilimlerin gelişimiyle ilgili kısımda yapılmıştır. Ancak buradan hareketle daha spesifik olarak yönetim bilimsel düşüncenin sömürgeleştirme sürecinde kullanıldığına ilişkin bazı bilgiler kullanılabilir. Güler üçüncü dünya ülkelerinin yönetim alanının Birinci Dünya tarafından üç temel başlıkta incelendiğine ve kuramlaştırılmaya dikkat çekmektedir. Bunlar: 1-Kolonyalizm–sömürgecilik, 2- Kalkınmacılık 3- Postkolonyalizm. Bu üç bakış açısı da aslında Birinci Dünya’nın Üçüncü Dünya üzerinde egemenlik ve yönetme gücünü koruma, güçlendirme, sürekli kılma arayışına hizmet vermesi nedeniyle birbiriyle örtüşmektedir.³⁸⁷

Tarihte yönetim biliminin doğrudan sömürge yönetimleri özelinde kullanıldığı ve bu amaçla yönetim bilimsel çalışmalar yapıldığı artık bir sır değildir. Bu konuda çalışmalar yapan Dimier, İngiliz koloni yönetim sisteminin bilimselleştirilmesini incelemekte olduğu çalışmasında Tropik Afrika’ya ve çok az bir kısmı da Asya’ya giden üst düzey görevlileri kapsayan sömürge yönetim bilimine atıf yapmaktadır. Koloni Ofisi tarafından ortak eğitim kursları düzenlenmekte ve kolonilerde ihtiyaç duyulan yöneticiler bu yönetim bilimsel çaba ile biçimlendirilmektedir. Bu kursların 1926’da Oxford ve Cambridge’de kurulup 1940’larda Londra Üniversitesi’ni de kapsayarak genişletilmiş³⁸⁸ olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. Oxford, Cambridge ve Londra arasındaki rekabet, önde

³⁸⁶ Ellen Herman, “Project Camelot and the Career of Cold War Psychology”, *Universities and Empire*, (Ed.) Christopher Simpson, New Press, New York, 1998, s. 107.

³⁸⁷ Birgül Ayman Güler, *Türkiye’nin Yönetimi Yapı*, s. 43

³⁸⁸ Veronique Dimier, “Three Universities And The British Elite: A Science Of Colonial Administration In The UK”, *Public Administration*, 84/2, 2006, s. 338-339.

gelen İngiliz üniversitelerinin her üçünde de sömürge yöneticiliği alanında öğretim kadrolarının oluşturulmasına ve bu sayede sömürge yöneticiliğinin bir bilim dalı olarak kurumsallaşmasına yol açan bir dinamik yaratmıştır.³⁸⁹

Bazıları için, koloni idaresinin amacı, İngiliz uygarlığının üstünlüğüne inanarak koloni halkına uygarlık merdivenlerini çıkmada yardımcı olmaktır. Sömürgeciliği yerli toplumlar için kısmen yıkıcı kültürel bir bağlantı olarak gören Margery Perham ve Lucy Mair gibileri için ise bu, kültür çatışmasını azaltmayı amaçlayan, ulusal kültür ve Avrupalılar arasında bir uzlaşma arayan ulusal politikadır.³⁹⁰

Koloni yönetimi kurumsallaşmasına göre etki edebilecek iki çeşit gelişmeye neden olmuştur. Birincisi, hükümete bağlı olarak sosyal bilimler araştırmalarına yeni ve resmi yaptırım vurgulanmıştır. İkincisi, izlenecek politikadaki değişiklikler, koloni yöneticileri geleneksel şeflerden ziyade eğitilmiş Afrikalılarla daha çok muhatap olmaları gerektiğinden ve kalkınma planlarını uygulayarak teknik birimlerle güçlerini paylaşmak zorunda olduğundan, sömürge yöneticileri için yeni görevler anlamına gelmektedir. Bu durum yeni bilgi ve becerilerin edinimini gerektirmiştir. 1943'de Devonshire Dükü başkanlığında ve Ralph Furse (Devonshire Komitesi) denetiminde onların eğitim programlarının reformu başlatılmıştır. Devonshire Raporuna (1945) göre, sosyal bilimlere, iktisada, antropolojiye ve sömürge yönetiminin daha çok üstünde duran yeni bir müfredat hazırlanmıştır. Bu reform, bu tür eğitim kurslarıyla (bir koloni yöneticisi ne olmalıdır ve ne yapmalıdır) yetiştirmeye çalıştıkları ideal koloni yöneticilerinin belirlenmesinde iyi bir fırsat olmuştur.³⁹¹

Devlet memurları ve bölgesel görevliler gibi koloni yöneticileri de görevli oldukları tüm Kraliyet bölgesinin otoritesini temsil etmelidirler. Barış ve düzen sağlamalı, yerel halkın nüfus sayımını yapmalı, vergi toplamalı, adalet sağlamalı ve bunu görmek için merkez otorite tarafından alınan kararları yerel olarak uygulamalıdır. Bununla beraber, Lucy Mair ve Margery Perham gibi Lord Lugard'a

³⁸⁹ A.k., s. 358.

³⁹⁰ A.k., s. 340.

³⁹¹ A.k. s. 341.

göre de, bu işlevler ve koloni yöneticilerinin görevlerinin uygulanış biçimi çok karmaşıktır. Esas görevleri merkez idare tarafından belirlenen izlenecek yolu yerel adetlere ve geleneklere adapte ederek koloni politikasını uygulamaktan öte değildi.³⁹² Bronislaw Malinowski tarafından geliştirilen, antropoloji gibi alan gözlemine ve Tropik Afrika topraklarındaki uzun koloni uygulaması analizlerine dayanan koloni yönetimi bilimi tümevarımsal olmalıydı.³⁹³

Görüldüğü gibi bağımlılık ile yönetim düşüncesinin ilişkisi doğrudan bir etki düzeyini bile içine alabilecek bir şekilde kullanılmıştır. Bu şüphesiz ki, bir bilim alanının bağımlılık ilişkisinde kullanılmasının en ileri aşamalarından biridir. Ancak doğrudan olmamakla birlikte ve daha az tepkisel karşılık bulacak şekilde yönetim düşüncesinin bağımlılık ilişkisinde kullanılması daha az zararlı sonuçlar doğurmayacaktır. Çünkü gelişmekte olanın önceliği ile gelişmiş olanın önceliği aynı değildir. Üçüncü dünyanın gerçekliği, diğerlerinden farklı olarak, “bağımlılık özelliği” taşır. Gelişkin batı modelinde yönetim düşüncesi araştırılırken hemen hiçbir zaman gözönünde bulundurulmayan (bulundurulmasına gerek olmayan) bir şey, “incelenen sistemin kendi dışıyla bağlantı durumu”, iken gelişmekte olan dünya için bu sorun birinci sırada inceleme konusu yapılmak zorundadır.³⁹⁴ Bu durum maddi koşullarla yakından ilgilidir. Çünkü bağımlılık iktisadi egemenliğin bir tümleyeni durumunda olup, kapitalizmin dünya ölçeğindeki yayılmasının bir sonucudur.³⁹⁵

Yönetimsel düşüncenin doğrudan toplumsal bağımlılıkta kullanılması yanında düşüncenin kendisinin bir bağımlılık sorunu olması da konunun diğer boyutudur. Bugün yönetim bilimsel alana bakıldığında hep batıya ait teorilere rastlanmaktadır.³⁹⁶ 1950’li yıllarda modern dünyada kamu yönetimi üzerindeki başlıca etkilerin Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Fransa’dan³⁹⁷ geldiği kabul edilmekteyken artık bu etkinin daha çok Amerikan yönelimli olması söz konusudur. Dolayısıyla burada kullanılan batı ifadesi de daraltılmalıdır. Çünkü özellikle kamu yönetim alanı için Amerikan kaynaklarının başat konumu

³⁹² A.k. s. 341-342.

³⁹³ A.k. s. 344.

³⁹⁴ Birgül Ayman Güler, *Türkiye’nin Yönetimi Yapı*, s. 45.

³⁹⁵ Samir Amin, *Avrupamerkezcilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi*, s. 39.

³⁹⁶ Ünal Sığırı, Yavuz Ercil, *Türk Yönetim Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 173.

³⁹⁷ Nermin Abadan, “Amme İdaresinde Son Gelişmeler”, s. 405.

kuruluşundan itibaren bilinmektedir. Bir çok düşünür kamu yönetiminin “Genellikle bir Amerikan icadı, yerlisi ve kendine özgü”³⁹⁸ olduğunu kabul etmektedir.

Günümüzde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde kamu yönetimi programlarında ABD’nin büyük etkisi bulunduğu açıkça bilinmektedir. Bu süreçte ayrıca İngiltere ve İskandinav ülkeleri etkisini de dikkate almak gerekmektedir.³⁹⁹ Belirtilen ülkeler gibi Türkiye’nin ve Türkçe yönetim yazınının günümüzde Batı dünyasının doğrudan etkisi altında olduğu bilinmektedir.⁴⁰⁰ Ancak unutulmamalıdır ki ne kadar gelişmiş olursa olsun, en gelişmiş toplumda üretilip dünyaya akıtılan bilgi evrensel olanın değil yerelin bilgisidir. Ekonomik ve toplumsal örgütlenmenin ilkeleri ve modelleri, her toplumun kendi gerçekleri ve hedefleri üzerine yükselir.⁴⁰¹ Dolayısıyla salt gelişmiş olması nedeniyle bir merkezin etkisi altına girmenin ve kendi gerçekliğiyle örtüşmeyen bir bilimsel bağımlılığın olumsuz sonuçlarda doğurma potansiyeli gözardı edilmemelidir.

Birleşik Devletler’den ve onun eğitim yöntemlerinden öğrenme bir “sosyal değişim silahı”⁴⁰² haline gelmektedir. Bu amaçla verilen doğrudan yardımlar, Amerikan şekil ve içeriklerinin transferine yardımcı olmuş, UN, ILO ve OECD gibi uluslararası örgütler ve Ford gibi kuruluşlar aracılığıyla tamamlanmıştır. Bu tür kuruluşlar 1970’lerin sonuna doğru sekteye uğrasa da yine de, özellikle işletme konusu ve pratiğinde, Amerika Birleşik Devletleri bir model olarak hizmet sunmaya devam etmiştir. Bu durum sadece Türkiye için değil, pek çok ülke için de böyledir.⁴⁰³ İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa da yönetim hakkında öğrenmek için yüzünü Amerika’ya doğru dönmüştür. Çeşitli teknik yardım biçimleriyle Avrupa’da yeniden

³⁹⁸ Frederick C. Mosher, “Introduction”, *American Public Administration: Past, Present, and Future*, Frederick C. Mosher, ed., University of Alabama Press, 1975, s.7 akt: Daniel Martin, “Deja Vu: French Antecedents of American Public Administration”, s. 297.

³⁹⁹ Tiina Randma-Bernadette Connaughton, “Public Administration As A Field Of Study: Divergence Or Convergence In The Light Of ‘Europeanization’?”, *TRAMES*, 2005, 9 (59/54), 4, (348-360)’dan yararlanarak hazırlayan M. Akif Özer, “İnceleme Alanı Olarak Kamu Yönetimi”, *Türk İdare Dergisi*, 2007, Sayı 454, s. 42.

⁴⁰⁰ Birgül Ayman Güler, *Türkiye’nin Yönetimi Yapı*, s. 22-23.

⁴⁰¹ Birgül Ayman Güler, “Değişme ve Disiplin”, s. 77.

⁴⁰² Leavitt, 1957, s.155 akt: Matthias Kippign-Behlül Üsdiken-Nuria Puig, “Imitation, tension, and Hybridization: Multiple “Americanizations” of Management Education in Mediterranean Europe”, *Journal of Management Inquiry*, 13/2, June 2004, s. 98-108.

⁴⁰³ Behlül Üsdiken, “The French, the German and the American: Higher Education for Business in Turkey 1883-2003”, *New Perspectives On Turkey*, No. 31, 2004, s. 15.

yapılanmada Amerikanvari değişimler başlamıştır.⁴⁰⁴ İşletme ve yönetim alanlarındaki başlıca çalışmalar İngilizce konuşan akademik sistemlerdeki fikirlerin küresel egemenliğini gösterir. Amerikan programlarındaki fikirlere ve Amerikan işletme pratiğine dayalıdır. Amerikan M.B.A. modeli diğer ülkeler tarafından büyük ölçüde kopya edilmiştir. Programlar bazen yerel bağlamla modifiye edilse de, temelde yapısı ve müfredat Amerikan kalmıştır.⁴⁰⁵

Özellikle 1945’den sonra, bu ülkelerin hepsi Amerika Birleşik Devletleri’nden gelen işletme ve yönetim alanındaki eğitim modellerine benimsemişlerdir.⁴⁰⁶ İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Almanya başta olmak üzere Kara Avrupası’nın hemen her ülkesinde üniversite ve araştırma kurumları aracılığıyla yönetim biliminin Amerikan örneğine göre yeni bir anlayışla ele alınması yolunda bir gelişme başladığı bilinmektedir.⁴⁰⁷ Yine Kıta Avrupası’nın önemli ülkelerinden Fransa da bu etkiye maruz kalmıştır. Fayol sonrası dönemde Fransız yönetim bilimi çalışmalarında Amerikan yaklaşımının etkisi görülmekte olup özellikle son yıllarda yönetim biliminin bir kriz içinde olduğu tartışılmaktadır⁴⁰⁸ Fransa’daki yönetim incelemelerinin bugünkü dağılımı ve akımların arasında denge incelendiğinde Anglo-Amerikan yaklaşımlardan büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir. Günümüzde Anglo-Amerikan yönetim düşüncesi geleneğinin gerçekliklerinin Fransız gerçeklikleri ile artık çelişki içinde değil, uyum içinde olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰⁹

Burada dikkatle vurgulanması gereken önemli bir nokta yönetim düşüncesi alanındaki Amerikan kuşatıcılığının sadece Üçüncü Dünya ve Avrupa’yı sarmadığıdır. Aynı zamanda sosyalist blokun temsilcisi olan ülkelerin özellikle de Sovyetler Birliği’nin Amerikan modelini takip ettiği ve ondan etkilendiği

⁴⁰⁴ Matthias Kippign-Behlül Üsdiken-Nuria Puig, “Imitation, tension, and Hybridization: Multiple “Americanizations” of Management Education in Mediterranean Europe”, *Journal of Management Inquiry*, 13/2, June 2004, s. 88.

⁴⁰⁵ Philip G. Altbach, “Globalization And The University: Myths And Realitias In An Uequal World”, s. 21-22

⁴⁰⁶ Matthias Kippign-Behlül Üsdiken-Nuria Puig, “Imitation, tension, and Hybridization: Multiple “Americanizations” of Management Education in Mediterranean Europe”, *Journal of Management Inquiry*, 13/2, June 2004, s. 101.

⁴⁰⁷ Tahsin Bekir Balta, “İdari İlmi Sahasındaki İncelemeler”, s. 41.

⁴⁰⁸ Can Umut Çiner, Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine” *Amme İdaresi Dergisi*, 42/1, Mart Ayrıbası, 2009.

⁴⁰⁹ A.k.

bilinmektedir. Sovyet dergileri, Batılı yönetsel gelişmelere dikkate değer önem vermiştir. 1971'den itibaren *Organization of Management* ortaya çıkmıştır. Bu dergi Batı literatürü üzerine bir bibliyografyaya ve yabancı idari deneyim üzerine ayrı bir bölüme sahip olmuştur. Dahası Sovyet Bilimler Akademisi'nin Sibiryalı kolu, 1970'de iki aylık *Economics and the Organization of Industrial Production*, isimli bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Çoğunlukla Batı teori ve pratiğini açıklayan makaleleri içermektedir. Ayrıca dergide yöneticilerin yetiştirilmesi ve eğitimi önemli bir konu olmuştur.⁴¹⁰ Amerikan referansların içeriği Sovyet yönetim gelişmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Sovyetler, Amerikan modelinden tecrübe ve analitik kavramlar ödünç almıştır.⁴¹¹

Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Frederick W. Taylor'un eserleri Sovyet bilim camiasında coşkuyla izlenmiştir. Öyle ki, Moscow Polytechnical Institute, Taylorizm'i incelemesi için özel bir bölüm kurmuş ve onun pratik uygulamasını hızlandırmak, işin bilimsel örgütlenmesini güçlendirmek için neredeyse Rusça uzmanları arasında büyülenmiş bir dinleyici kitlesi oluşmuştur. Ayrıca 1914'e kadar en azından sekiz temel sınıai girişimin, bilinçli olarak bilimsel ilkelere göre organize edildiği anlaşılmaktadır.⁴¹²

Sonuç olarak söylemek gerekirse kamu yönetimi disiplininin inceleme nesnesi ve çalışma yöntemleri doğrudan 'kurucular' tarafından belirlenmiştir.⁴¹³ Öz olarak Amerikan ekonomik ve toplumsal gerçekliğinin bir ürünü olan yönetim okulları zamanla dünya üzerinde başat bir yaygınlık kazanmıştır. Bu yaygınlık Amerikan toplumsal gerçekliğiyle örtüşen ülkelerde daha olumlu sonuçlar doğurmuş olabilir, ancak aynı düzlemde bulunmayan ülkeler için benzer şeyler söylemek güçtür. Bu yaygınlık tek merkezin diğer çevre ülkelerini etkisi altına alması noktasında bir bağımlılık ilişkisine evrilmeyele sonuçlanmış olabilir. Türkiye'nin bu bağımlı yönetsel düşünce transferinde hangi konumda olduğunu görmek için ise çalışmanın üçüncü bölümünde yönetim yazını üzerine bir analiz yapılacaktır.

⁴¹⁰ James Clay Thompson-Richard F. Vidmer, *Administrative Science&Politics in the USSR&the United States-Soviet Responses to American Management Techniques 1917-Present*, Praeger Publishers, New York, 1983, s. 95.

⁴¹¹ A.k., s. 98.

⁴¹² A.k., s. 33.

⁴¹³ Birgül Ayman Güler, "Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi", Burhan Aykaç-Şenol Durgun-Hüseyin Yayman, *Türkiye'de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2003, s. 533.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜŞÜNSEL BATILILAŞMA SÜRECİNİN MEKANİZMALARI

Yukarıda Galtung'un emperyalizm türlerini sınıflandırdığı belirtilmişti. Bir bağımlılık ilişkisinin olduğu yerde bu bağımlılık türlerinden genellikle sadece biri bulunmaz. Bunların birden fazlasının ve hatta belki hepsinin aynı anda bulunması olasıdır çok zaman. O halde bilimsel bağımlılığın tür ve türevlerini açıklarken diğerlerini de gözardı etmemek gerekir. Hiç değilse diğer bağımlılık alanlarına değinmek bilimsel bağımlılık alanının zihinlerde daha net bir biçimde somutlanmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda Galtung'un yaklaşımını göz ardı etmeksizin ama doğrudan onun çizgisine de bağlı kalmadan bağımlılık ilişkisinin kökenlerine ilişkin bazı izler sürmek, çalışmanın bu bölümünde yapılmak istenen temel uğraş olacaktır.

Düşünsel bağımlılık salt kendi halinde bir bağımlılık türü değildir. Bu bağımlılık ilişkisini hazırlayan ekonomik ve siyasal bir zeminin olması gerekir. Çünkü bağımlı olan ile bağımlı olunan arasındaki illiyeti genellikle ekonomik veya siyasal bir güç ilişkisi belirlemektedir. Bu güç ilişkisi güçlü olan lehine zayıf olan aleyhine kurulurken, kurumsallaşması merkez olandan çevre olana doğru aktarılmaktadır.

Bu bölümde yönetim düşüncesinde var olduğunu savladığımız bağımlılık sorununun aslında sadece yakın dönemin bir gerçekliği olmadığı ve bunun tarihsel temellerinin bulunduğu üzerine bir tartışma yürütülecektir. Bu tartışma hem konunun temellendirilmesi noktasında katkı sağlayacak hem de büyük resmin daha net bir biçimde görünmesine yardımcı olacaktır.

Bir düşünsel alanda bağımlılık söz konusu ise makro düzeyde bu bağımlılığın bir üst katman olarak eğitsel sistemle ilişkisi olup olmadığına bakmak, sorunun lokal mi yoksa daha genel mi olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ancak bir üst yapısal birim olarak eğitsel sistemin bağımlılığı sorununun ekonomik, siyasal ve toplumsal köklerden ayrık olduğunu düşünmek pek mümkün değildir. Burada ele alınan haliyle bağımlılık algısının dış merkez ve dinamiklere bağımlılık yanında belli

bir toplumsal gerçeğin tezahürü olan egemen sisteme olan bağımlılığı da içerecek genişlikte kullanıldığını tekrar belirtmek yararlı olacaktır.

I. DÜŞÜNSEL BATILILAŞMANIN EKONOMİK VE SİYASAL ZEMİNİ

Bugün Türkiye’de var olan ekonomik ve toplumsal sistem; mevcut durumunu; yapısal, işlevsel ve ideolojik biçimlenişini belli bir tarihsel süreç içerisinde gerçekleştirmiştir. Bağımlılık ilişkisinin daha iyi anlaşılabilmesi ise, bağımlılık sürecini doğuran gerekçeler ve koşullarla birlikte daha net bir görünüm kazanacaktır. Sorunun temellendirilmesi noktasında Osmanlı’nın son döneminin göz ardı edilmesi pek sağlıklı bir değerlendirmeye izin vermeyebilir. Eğitim de dâhil olmak üzere pek çok alandaki belli başlı kurumların Osmanlı’nın son döneminde temellerinin atılmış olması, sorunun bu dönemden bağımsız ele alınmasına ilişkin bir yaklaşımın köksüz ve eksik bir yaklaşım olacağını göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun güçlü konumunu yitirmeye başlaması ve güç alanının farklı merkezlere kayması devlet içerisinde çözüm arayışlarını beraberinde getirecektir. İlk zamanlar “kendi sorunumuzu kendimiz çözeriz” şeklinde içe dönük bir yaklaşım egemen iken zamanla bu yaklaşım terkedilmiştir. “Yeni güç merkezlerinin kullandığı araç ve yöntemlerin benimsenmesi zorunludur” biçiminde bir sav ile meşruiyetini bulan ve zamanla batı taklitçiliği olarak da adlandırılabilen bir duruma yerini bırakacak olan bu yaklaşımın patolojik etkilerini günümüzde hala görmek ne kadar uzun erimli bir süreç olduğunu anlamak için yeterlidir.

1699 Karlofça Antlaşması pek çok tarihçi tarafından Osmanlı için bir dönüm noktası olarak değerlendirilir. Bu antlaşma Osmanlı için artık Batı’nın üstünlüğünü kabul etmeyle sonuçlanacak yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Karlofça Antlaşması’na⁴¹⁴ kadar kendine yeten, kendine güvenen ve bu duygularla dünyayı

⁴¹⁴ Osmanlılar’ın Batı karşısında askeri ve siyasi alanda gerilemesinin en somut aşaması 1699 Karlofça Antlaşmasıdır. 1700 tarihli İstanbul Antlaşmasıyla birlikte, Osmanlılar’ın toprak yitirdikleri ilk antlaşmadır. Bu nedenle İmparatorluğun gerileme döneminin başladığının simgesidir. Antlaşma siyasal sonuçlar kadar teknik ve kültürel sonuçlara da yol açmıştır. Bundan böyle ülkenin Batı’ya bakışı değişecek, uzun zaman kapalı olduğu yenedünyaya ilgisi ve dikkati daha farklı olacaktır. İsmail Doğan, “Batılılaşma ve Eğitim”, *AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25/2, 1991, s.714–715; Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti ilk defa düşmanlarına toprak bırakmıştır. Bundan sonra Osmanlı yöneticileri, batı ile daha fazla ilgilenmeye ve Avrupa ile ilişkilerde barış siyasetine önem vermeye başladılar. Muhammet Şahin, “Osmanlı Yöneticilerinde Zihniyet Değişimi ve Batılılaşmanın Başlangıcı”, *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26/3, 2006, s. 227–228.

kendi düzeni içinde gören, dünyayı Osmanlı merkezci bir dünya algılayışıyla kavrayan bir Osmanlı vardır.⁴¹⁵

Karlofça ile başlayan ikinci dönemde artık ortaya çıkan yenilgi ile kendisine güveni sarsılan, yeterlilik duygusu zayıflayan bir Osmanlı vardır artık. İki dünya arasındaki farkı açacak olan en önemli unsur, Avrupa'nın tarımdan sanayi toplumu aşamasına geçmesidir. Bu yeni tarihsel aşama dünyanın Avrupa lehine biçimlenmesini doğuracak süreci başlatmıştır. Osmanlı'nın yenilginin sebeplerini kendi düzeni içinde gören ve çözüm yollarını da kadim döneme dönüştürmekten kurtulup, çözümü Avrupa usulü orduda aramaya başlaması, yeni bir düzen anlayışının da ilk göstergelerinden biridir. Bu durumu Osmanlı layihalarından gözlemek mümkündür. Osmanlı klasik dönem nasihatnamelerinden farklı olarak III. Selim döneminde yazılan layihalarda Avrupa'nın bir model olarak sunulduğu görülmektedir. Osmanlı düzenin aksadığının farkındadır ve çözüm yolunda kendi dışında değişen Avrupa'dan devşireceği modelle yeniden bir düzen kurma fikri oluşturur.⁴¹⁶

Osmanlı'da ilk yenileşme çabalarının genellikle III. Selim ile başlatılmasını bu algı değişiminin yapıya uyarlanma çalışması olarak değerlendirmek mümkündür. Aslında III. Selim'den önce de yenileşme çabaları vardır. Babası III. Mustafa orduda yenileşme çalışmaları içerisinde olmuştur. III. Mustafa zamanında (1757-1773), bir Fransız olan Baron de Tott, topçuluk ve istihkamdılık alanında birçok yenilikler yapmıştır. Bundan sonra gelen dönemlerde Avrupa'dan uzmanlar getirtilerek Batı tipi subaylar yetiştirecek okulların kurulmaya başlandığı görülmektedir.⁴¹⁷ Osmanlı'da orduda yenileştirme girişimleri ile ilgili olarak her yenilik bir diğerini gerektirdiği için sonu gelmez bir reformlar zinciri halkalanmaya başlamıştır şeklinde yorumlamak mümkündür.⁴¹⁸ Bu reform zincirinin ilk halkasını Niyazi Berkes 1710'lu yıllarda Sultan'ın hizmetindeki bir Fransız subayının reform raporunda bulmaktadır: Sarayda askeri danışmanlık yaptığı bilinen bu Fransız Subay o zaman ki sadaret kaymakamı İbrahim Paşa ile görüşmelerde bulunmuş ve kendisine başlığı

⁴¹⁵ İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, s. 126.

⁴¹⁶ A.k., s. 127.

⁴¹⁷ Mustafa Ergin, "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış" <http://www.egitim.aku.edu.tr/ergun1.htm> 15 Nisan 2009

⁴¹⁸ Mevlüt Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, AÜSBF Yayını, Ankara, 1982, s. 65.

“*Bab-ı Ali hizmetinde bir fen kıtası kurulması üzerine tasarı*” olarak bildirilen bir rapor sunmuştur. Nizam-ı cedit teriminin ya da teriminin kendisini değilse bile kavramı ilk getiren Huguenot subayı De Rochefort olduğu kabul edilmektedir.⁴¹⁹ Osmanlı Ordusunda yabancı mühendis subaylar kıtası öngören Rocheford raporu uygulama olanağı bulamada 1720 yılında başka bir Fransız Dönmesi olan David İstanbul’da bir itfaiye takımı örgütleyerek belediye hizmetlerindeki reform halkasının ilkini hayata geçirmiştir.⁴²⁰

III. Selim, devletin ileri gelenlerinin devlet nizamlarına dair birer layiha yazmalarını emretmiştir. Bunun üzerine başta sadrazam Koca Yusuf Paşa olmak üzere devletin yirmi kadar ileri geleni birer layiha kaleme alarak III. Selim’e sunmuşlardır. Ayrıca III. Selim’e sunulmak üzere hazırlanan layihalar içerisinde istek üzerine yazılıp yazılmadığı tartışılrsa da, iki İsveçli tarafından kaleme alınmış birer layihanın bulunduğu⁴²¹ da dikkat çekmek gerekir.

III. Selim döneminde yapılan yenileşme çalışmaları daha çok askeri nitelikli çalışmalardır. III. Selim’in reformları ile Osmanlılarda Batı düşüncesi yerleşmeye başlamıştır. Batı bilgisi ve yöntemlerinin imparatorluğa giriş yolları ve etki düzeyleri farklı olmakla birlikte bunların içerisinde en önemlisi Avrupalı teknisyen ve subayların yeni askeri birlikler ve okullarda Genç Osmanlılara askeri teknik ve silahları öğretmeleri sürecidir. Osmanlı toplumuna giren ilk batılı grup olarak subaylar ve teknisyenler olmuş bu teknik danışmanlar Osmanlı toplumunda geniş bir kesimi etkilemiştir.⁴²² III. Selimin gerçekleştirmek istediği Nizam-ı Cedit (Yeni Düzen) reformlarını yapabilmek için hem yeni bir talim ve eğitim sistemi gerekmektedir hem de maliyeti yüksektir. Padişah talim ve eğitim alanındaki gereksinimini yabancı subayları danışman ve eğitimci olarak davet ederek karşılamaya çalışmıştır ki, bu subayların çoğu Fransız’dır.⁴²³ Elbette bu eğitimcilerin Fransız olması tesadüfi bir durum değildir. 1699 Karlofça Anlaşması gibi 1774

⁴¹⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973, s. 44.

⁴²⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev: Metin Kırıatlı), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 47.

⁴²¹ Cemal Tükin, “Osmanlı Devleti ve Yabancı Bilginler”, *Necati Lugal’a Armağan’dan ayırıbasım*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1969, s. 711–712.

⁴²² Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye I*, (Çev. Mehmet Harmanacı), Ümit Matbaası, İstanbul, 1982, s.358.

⁴²³ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 40–41.

Küçük Kaynarca Antlaşması da önemli bir kırılma sayılabilir. Bu anlaşmaya kadar, Fransa-Osmanlı ilişkileri az çok eşit ve bağımsız siyasal güçlerin ilişkileriymiş, bu antlaşmadan sonra Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa'ya yaslanma ihtiyacı hissetmiştir.⁴²⁴ Selim döneminde ordu birliklerine tayin edilmiş Avrupalı ve özellikle Fransız eğiticiler olması yanında o dönemde yetişen öğrencilerin Fransızca öğrenmeye yönelmeleri ve her çeşit yeni moda düşüncüyü yabancı eğiticileriyle tartışmaya başlamış olmaları, yaşanan sürecin dikkat çekici göstergeleridir. Ayrıca bu dönemde Avrupa'da Osmanlı elçiliklerinin açılması da batıya dönülen yüzün göstergesi olarak değerlendirilebilir. 1793'te Londra, 1796'da Paris, Viyana ve Berlin'de daimi Osmanlı elçilikleri kurulmuştur. İlk elçiler Avrupa karşısında ne kadar yetersiz olursa olsun, özellikle bir kuşak Osmanlı toplumunda Avrupalı yaşamın elçileri olarak etkili olacaklardır.⁴²⁵

Reform hareketlerini ve Avrupa kurumları ile daha yakından teması hazırlayan bir diğer padişah, 1809'da tahta çıkan II. Mahmut'tur. Bu dönemde önce yeniçeri teşkilatı ilga edilerek askeri teşkilat fiilen değiştirilmiş, hemen ardından diğer idari alanlarda da reform çalışmaları başlatılmıştır. Batı hukuk ve yönetsel yapısına ilişkin esaslardan yararlanmaya başlanmış, ama bu yenilikler yapılırken eski tip hukuk, dinsel temelli kurumlar yerinde bırakılmıştır. Örneğin Batılı tarzda okullar açılırken eski medreseler olduğu gibi kalmıştır.⁴²⁶ Aynı şekilde batılı hayat tarzının da II. Mahmut dönemiyle birlikte Osmanlı'ya giriş yaptığı bilinmektedir. Yeniçeri Ocağı kaldırılınca mehter takımının yerini Batı musikisi çalan bando almış, Saray'da Avrupa piyesleri oynayan tiyatro kurulmuş, Padişah ve memur zümresi eski kıyafetler yerine fes, redingot ve setre pantolon giymişlerdir. Devlet erkânının evlerine masa, iskemle girmiş, sofrada çatal ve bıçak kullanılmaya başlamıştır.⁴²⁷

⁴²⁴ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 91.

⁴²⁵ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 42–43.

⁴²⁶ Sıdk Sami Onar, "İdare İlmi ve İdare Hukuku Bakımından Türkiye'nin İdari ve Hukuki Bünyesinin Geçirdiği İstihaleler ve Bugünkü Durumu", Burhan Aykaç, Şenol Durgun, Hüseyin Yayman, *Türkiye'de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2003, s. 24.

⁴²⁷ Ercüment Kuran, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Mümtazer Türköne (der.), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1997, s. 22–23.

A. Ekonomik Bağıın Simgeselliği: *Kapitülasyonlar*

18. yüzyıldan itibaren ekonomik, askeri ve siyasal yönden güçlü konumunu gittikçe yitiren Osmanlı Devleti, bir yandan da kapitülasyon ve borçlanmalar yüzünden daha da derinleşen bir ekonomik çöküntü içerisine girecektir. Böylece kapitülasyonlarla temelleri atılan ekonomik bağımlılık ilişkisinin borçlanmalarla derinleştirilmesi söz konusu olacaktır. Borçlanmaların getirdiği ekonomik ve toplumsal yük, etkisi genişleyen kapitülasyonlarla daha ezici bir nitelik kazanacaktır. Bu nedenledir ki, kapitülasyonlar ve borçlanmalar Osmanlı ekonomik bağımlılığının çok önemli taşıyıcıları olarak göze çarpmaktadır.

Ekonomik sorunların bağımlılık ilişkisine yansımada borçlanmalar kadar önemli bir yeri olan uygulama türü olarak kapitülasyonları ele almak mümkündür. Kapitülasyon uygulaması bir ayrıcalıklar uygulamasıdır. Kapitülasyon bir kavram olarak, Avrupalı devletlerin ülkeleri dışında bulunan yurttaşlarının, topraklarında bulundukları devletin yetkilerine değil de, kendi devletlerinin yetkilerine tabi olmak biçiminde elde ettikleri ayrıcalıklarla, ticaret ve gümrük konularında elde ettikleri kolaylıklar ve ayrıcalıklar düzeni şeklinde tanımlanabilir. Bu yönüyle kapitülasyonlar güçlü devletler tarafından oluşturulan ve siyasi tarihte çeşitli dönem ve bölgelerde karşılaşılan uygulamalardır. Osmanlı Devleti'nde ise kapitülasyonların “*muhadat-ı atika*”, “*uhud-ı atika*” veya “*imtiyazat-ı atika*” isimleriyle anıldığı görülmektedir.⁴²⁸

Osmanlı'da ilk kapitülasyonların Ragusa Cumhuriyeti'ne karşı verildiği bilinmektedir.⁴²⁹ Ragusa Cumhuriyeti daha Orhan Gazi zamanında Osmanlılar ile iyi ilişkiler kurmuş, 1365'te Papa'nın da iznini alarak Osmanlı Devleti ile bir ticaret ve korunma anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma gereğince Osmanlı Devleti Raguzalıları Bizans ve Slavlara karşı koruyacak, Raguzalı ticaret adamları Osmanlı kıyı kentlerinde, Anadolu kıyılarında özgürce ticaret yapacak, buna karşılık da Ragusa Cumhuriyeti her yıl Osmanlılar'a beş yüzbin duka vergi verecektir. Sonraki yıllarda Raguzalıları'dan başka Cenova, Venedik, Floransa, Fransa, İngiltere, Hollanda, Avusturya, İsveç, Sicilya, Danimarka, Taskonya, Prusya, İspanya, Rusya,

⁴²⁸ Aybars Pamir, “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devletine Etkileri”, *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2002, 51/2, s. 79–81.

⁴²⁹ Ragusa Cumhuriyeti, Adriyatik kıyılarındaki bugünkü Dubrovnik şehri ve çevresinde Venedik'e bağlı şehir devletidir.

Sardunya, Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya ve Bavyera'ya verilen ayrıcalıklar söz konusu olmuş ve bu ayrıcalıklar Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla “baş belası” bir sorun haline dönüşmüştür.⁴³⁰

Her ne kadar ilk kapitülasyonlar Ragusa'lılara verilmiş ise de, ilk olarak akla Fransa'ya verilen ayrıcalıklar gelmektedir. Kapitülasyon adıyla Fransa'ya tanınan bağışıklık veya ayrıcalıkların (imtiyazların) tümü ve yine daha sonraki dönemlerde bu iki devlet arasındaki ittifak ve ticaret antlaşmalarından anlaşılır ki, bunların içeriği Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Fransızların durumunu biçimlendirir ve ayrıcalıklarını güvence altına alır. Önceleri yalnızca Fransız ulusuna özgü bir şey olan bu ayrıcalıklar, yavaş yavaş pek çok devlete yayıldığından, zamanla kapitülasyon sözü Bab-ı Ali ile İstanbul'da temsil edilen öteki Avrupa devletleri arasındaki ilişkilerin dayandığı bütün sözleşme ve işlemler için kullanılır hale gelmiştir.⁴³¹

Aybars, Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonların özelliklerine ve dönemlerine göre üç aşama halinde incelenebileceğini belirtmektedir.⁴³² Buna göre, birinci dönem, ilk kapitülasyonların verilmesiyle başlayan “sınırlı ayrıcalıklar dönemi”dir. İkinci dönem “geniş kapsamlı kapitülasyonlar dönemi” adını taşımaktadır. Bu dönem Kanuni Sultan Süleyman'ın 1535'te Fransa'ya tanıdığı ve her padişah ile yenilenmesi gereken kapitülasyonlarla başlayıp 1740'a kadar devam etmektedir. Üçüncü dönem ise, sürekli kapitülasyonların tanınmasından başlayarak tamamen kaldırıldıkları Lozan Antlaşması'na 1923 yılına kadar devam etmekte ve “sürekli kapitülasyon dönemi” olarak adlandırılmaktadır. Fransız Morel ise, Fransız kapitülasyonlarının birbirinden ayrı iki bölümden oluştuğuna vurgu yapmaktadır. Buna göre asıl kapitülasyonlar, 1535'ten 1740'a kadar yedi madde halinde düzenlenmiş olanlardır. İkinci tür kapitülasyonlar ise daha sonrasını içeren, ama kapitülasyonlarla bir bütünlük oluşturan antlaşmalardır. Fransız Cumhuriyeti ile Bab-ı Ali arasındaki Paris Antlaşması denilen 26 Haziran 1802 tarihli antlaşma ve Fransa ile Türkiye arasındaki 25 Kasım 1838 ve 29 Nisan 1861 tarihli iki ticaret antlaşması bu çerçevede ele almak mümkündür.⁴³³

⁴³⁰ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 206–207.

⁴³¹ Eugene Morel, *Türkiye ve Reformları*, (Çev. S.Belli), Ütopya Yayınevi, Ankara, 2000, s. 89.

⁴³² Aybars Pamir, “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devletine Etkileri”, s. 85–86.

⁴³³ Eugene Morel, *Türkiye ve Reformlar*, s. 89.

Kapitülasyon düzeninin çerçevesinde, Osmanlı Devleti sınırlarında bulunan Avrupa devletleri vatandaşlarına tanınan ayrıcalıklar 1-adli konularda, 2-ticari ve mali konularda, 3-idari konularda olmak üzere üç grupta toplanabilir.⁴³⁴ Ancak yapılan bu anlaşmalarla ortaya çıkan ticaret rejimi, taraflar eşit güce sahip olmadıklarından tek yönlü gelişecek, ticaret genişlediği oranda yerli üreticinin şikayetini artıracak ve yerli zanaatların açıkça baltalanmasına neden olacaktır.⁴³⁵ Ayrıca kapitülasyonlar yabancı sermayenin Osmanlı topraklarına girişini kolaylaştıracaktır. Başta Osmanlı Bankası olmak üzere Alman Doğu Bankası, Alman Bankası, Avusturya-Osmanlı Bankası, Rus Bankası, İtalyan Doğu Bankası, Atina Bankası gibi büyük bankaların özellikle yabancı sermayenin kredi, para piyasası, servis yatırımları, madencilik ve ticari yatırım alanlarına yayılmasındaki etkileri büyük olmuştur.⁴³⁶ Özellikle son dönemlerde bağımsızlık ve ayrıcalıklarının yıkıcı etkisi artacaktır. Son dönem kapitülasyonlarının “büyük devletler”in elinde bir sömürü aracı haline dönüştüğü görülmektedir. Kapitülasyonlar nedeniyle devletin idari, ticari, adli ve mali pek çok konuda eli kolu bağlanmış olacaktır. Kapitülasyon düzeni öyle boyutlara ulaşmış ve öylesine istismar edilmiştir ki, bir Fransa büyük elçisi 1788’de Osmanlı ülkesinin bir Fransız kolonisi olduğunu iddia edebilmiştir. Yine 1770’de İngiliz elçisi Sir James Porter, artık daha fazla istenebilecek imtiyazın kalmadığını ileri sürmüştür.⁴³⁷

Kapitülasyonlardan sonra bazı Avrupa ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu’ndan aldıkları en önemli taviz 1838 *Balta Limanı Sözleşmesi*’dir. Bu sözleşme İngiltere’ye ekonomik konularda büyük ayrıcalıklar sağlamış ve bunlardan zamanla diğer batı ülkeleri de yararlanmışlardır⁴³⁸ 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret

⁴³⁴ Aybars Pamir, “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devletine Etkileri”, s. 90.

⁴³⁵ Cihan Dura, *Sömürgeleşen Türkiye*, İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s. 394–395.

⁴³⁶ Aybars Pamir, “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devletine Etkileri”, s. 95.

⁴³⁷ A.k. s. 114–115.

⁴³⁸ Sözleşmenin maddelerinin içeriğini şöyle özetleyebiliriz: -Mevcut kapitülasyonlar ve antlaşmalarla büyük Britanya vatandaşlarına veya gemilerine tanınan haklarla bu sözleşme ile tanınan yeni hak ve imtiyazların *sonsuz kadar, kesintisiz biçimde geçerliliği* taraflarca kabul edilmiştir. —Britanya majestelerinin vatandaşlarının veya bunların temsilcilerinin Osmanlı topraklarının *her yerinde her çeşit malı*, hiçbir ayrıcalık tanımaksızın bu topraklarda üretilen *her çeşit ürünü* satın almalarına izin verilecektir. —Osmanlı ürünlerinden herhangi biri, Britanyalı tüccarlar tarafından Osmanlı ülkesinin iç tüketimi için satılmak amacıyla satın alındığında, Müslüman olsun olmasın Osmanlı İmparatorluğu’nda iç ticaretle meşgul Osmanlı vatandaşlarının (en çok kayırılan bölümünün) benzer koşullarda ödediği vergi ve rüsumlara *eşdeğerde yükümlülüklerden* sorumlu olacaklardır. -Eğer herhangi bir Osmanlı ürünü, Britanyalı tacirler veya onların temsilcileri tarafından ihraç amacıyla

Antlaşması tek taraflı bir dışalım serbestleştirmesine yol açmıştır. Bu anlaşma ile ithal mallar iç pazarları istila etmiş; 1820–1914 arasında dış ticaret hacmi 8, ithalat ve dışsatım 12–15 kat, Avrupa kaynaklı tekstil ithalatı 100 kattan fazla artmıştır. Osmanlı dış ticaretinin ürün yapısı değişmiş, dışsatım tarımsal mal, ithalat ise mamul ağırlıklı bir yapı kazanmıştır. 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması sayesinde Avrupalı tüccarlar Osmanlı tüccarları karşısında ayrıcalıklı bir konuma yükselmişlerdir. Ayrıca bunlar Osmanlı'nın ticarete uyguladığı çeşitli yasak ve tekeller nedeniyle, olağanüstü vergi ve harçlardan kurtulmuşlar, öyle ki Osmanlı tüccarı İngiliz tüccarına oranla daha fazla vergi öder duruma gelmiştir.⁴³⁹ Bu anlaşma,⁴⁴⁰ Türkiye'nin ekonomik bağımlılık öyküsünün çıkış metni olarak nitelendirilebilir.⁴⁴¹

Ülkedeki batılılaşma heveslilerine denk düşen ve onun ekonomik alanda uzantısı olan bu antlaşmayla, Memleket-i Osmaniye; kendini paylaşmak için bekleyen Batı sermayesinin insafına terk edilmiştir. Ticaret Antlaşmasını 1839 *Tanzimat Fermanı* ve 1856 *Islahat Fermanları* gibi reform dayatmaları izleyecektir.⁴⁴² Bu durumu İlber Ortaylı; “*Tanzimat Fermanı'nı, 1838'de İngiltere ile yapılan Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi'nin bir ürünü ve gereği olarak değerlendirmek de yaygın bir görüştür*” biçiminde ifade etmektedir.⁴⁴³

satın alınırsa, bu mallar *her türlü vergi, resim ve harçlardan muaf* olarak gemiye yüklenecekleri noktaya kadar götürüleceklerdir. Bkz. Tefik Çavdar, *Türkiye'de Liberalizm*, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s.8–9.

⁴³⁹ Cihan Dura, *Sömürgeleşen Türkiye*, s. 113.

⁴⁴⁰ Bu anlaşma hem 19. yüzyılda hem de günümüzde pek çok tartışmaya konu olmuş, neredeyse bir simge durumuna gelmiştir. Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık Ve Büyüme*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2005, s.17-22; Ayrıca Beşir Hamitoğulları'nın değerlendirmesiyle, “Avrupa liberalizminin Türkiye'ye bu aşılması sonucunda, Batı'yı kopya etmede sınırlanan biçimsel çabalar sonucunda, Türkiye'nin sanayii çöktü. Ülke yabancı mallarının hem açık pazarı, hem de emilen bir hammadde deposu haline geldi. Dış ticaretin yapısı da bu doğrultuda değişerek, ülke artık işlenmiş alıp, ham satan bir ticari mekanizmanın içine gömülmüş oldu. Borçlanma ile bu çarklar daha da büyüyecektir.” *Çağdaş İktisadi Sistemler*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982, s.749; Osmanlı Devleti'nin dış borç batağına saplanması, kapitalist dünyanın sömürge siyasetinin bir unsuru haline gelip çöküşe doğru hızla yol almasının hikayesi başlamış oldu. Faruk Yılmaz, *Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyete Dış Borçlar*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.29. Bu anlaşma Osmanlı İmparatorluğu'nu tam anlamıyla bir yarı-sömürge duruma düşürdü. Balta Limanı Anlaşması günümüzde IMF ile yapılmakta olan anlaşmalar dizisiyle hem biçim hem de içerik olarak önemli benzerlikler gösterir. Metin Aydoğan, *Avrupa Birliğinin Neresindeyiz?*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2003, s. 77-78.

⁴⁴¹ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 218–219.

⁴⁴² Cihan Dura, *Sömürgeleşen Türkiye*, s. 397.

⁴⁴³ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 98.

Bu arada İngiltere ile yapılan ticaret anlaşmasının yaklaşık on yıl öncesinde ABD ile yapılan ticaret anlaşmasını gözardı etmemek gerekir. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri'nin de bu dönemde ilgi çekici çabaları vardır. Osmanlı toprakları bu ülke için her denize açılan iskeleleri ve sömürülme olanaklarıyla uygun bir hedeftir. Öyle ki, 1829'da imzalanan ilk ticaret anlaşmasının ardından Amerikan konsoloslukları hızla çoğalmıştır.⁴⁴⁴

Kapitalistleşmemiş Osmanlı ekonomisi için olumsuzluğun büyümesine neden olan önemli sorunlardan biri de borçlanmalardır. İlk borçlanma 1853-1856 Kırım Savaşı'na katılan Osmanlı ordusunu finanse edebilmek için yapılmıştır. Ancak bundan fazla değil yalnızca 20 yıllık zaman dilimi içerisinde kaçınılmaz olarak ve korkulduğu gibi alınan her borç diğerini getirecek ve 1870'lerin ortasına gelindiğinde, Osmanlı Devleti uluslararası borçlarını ödeyemez hale düşecektir.⁴⁴⁵

Borçlanmanın ve dışa açılma heveslerinin ortaya çıkardığı sonuçlardan biri, devlet işlerinde yabancıların zorunlu tasdik makamı ve baskı unsuru durumuna gelmeleridir. 19. yüzyıl tarihi, bu yeni dostların devlet yönetimini adeta ellerine geçirmeleriyle karakterizedir. Yabancıların günden güne artan bu etkisi bağımlılığın hem sonucu, hem de hazırlayıcısı ve hızlandırıcısı olmuştur.⁴⁴⁶ Kapitülasyonların bağımsızlık ilkesiyle bağdaşması pek mümkün değildir.⁴⁴⁷

B. Reformlar ve Tanzimat

Ekonomik olarak kapitülasyonlar ve borçlanmalarla kısıpca alınmış olan Osmanlı seçkin sınıfı, batılı güçlerin telkin ve tavsiyelerinin de etkisiyle siyasal ve toplumsal yapılanmayı batılı tarzda örgütlemeye yönelmişlerdir. Ancak bu yöneliş içerisinde batılı her güç kendi ekibini yönlendirmeye çalışmaktadır. Tanzimat ve Islahat Fermanları batılı etkiyi görmek açısından önemli birer göstergedir. Dışsal etki konusunda İngiltere başta gelmektedir. İngiltere öncü olmakla beraber yalnız değildir. Islahat fermanını hazırlayanların arasında Ali Paşa'nın ve İngiliz elçisinin yanı sıra Fransız elçisi de bulunmaktadır. Nüfuzu sürekli artan ve Mahmut Nedim

⁴⁴⁴ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 224.

⁴⁴⁵ Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, (Çev: Ayşe Berkay), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 118.

⁴⁴⁶ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 222-223.

⁴⁴⁷ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, s. 206-207.

Paşa'yı kullanan Rusya, Osmanlı Devleti'nin iç kararlarında göz önünde tutulması gereken bir ağırlık merkezidir. Yabancıların nüfuzu karşısında Osmanlı paşaları bir devletin yanına sığınmayı siyasi başarıları için tek çıkar yol görmektedirler. Reşit Paşa İngilizlerin, Ali Paşa Fransa'nın, Mahmut Nedim Paşa Çar'ın adamıdır.⁴⁴⁸ Osmanlı paşalarının bu yönleri bir gelenek niteliği kazanarak İmparatorluğun sonuna kadar sürecektir. Mithat Paşa, Kamil Paşa ve benzerleri İngiltere'nin vesayetine girecek, Enver Paşaların Almancılığı talihsiz Erzurum fatihliğine, Yemen seferine ve giderek memleketin parçalanmasına yol açacaktır.⁴⁴⁹

Osmanlı'nın yüzünü batıya dönmesi batılılaşma kavramı ile ifade edilmektedir. Nilüfer Göle batılı olmayan ülkelerin ortak bir özelliği olarak, batı modernliğini kendi deneyimlerini anlamakta referans noktası almalarına dikkat çekmektedir. Öyle ki bu ülkeler kendi tarihlerini, toplumsal pratiklerini standart koyucu olarak kabul edilen Batı modernlik modeli karşısında dikey olarak çözümlemekte, konumlandırmaktadır.⁴⁵⁰ Batılılaşma kavram ile anlatılmak istenen ise, Batılı olmayan bir toplumun Batı normlarına göre yeniden yapılanması anlamına gelmektedir.⁴⁵¹ Oldukça önemli bir tartışma konusu olan Batılılaşma kavramı; Batı gibi olmak, Batı'yı benimsemek anlamlarını içermektedir.⁴⁵² Bu kavram Batılı kültür ve değerler doğrultusunda gelişen yeni yaşama biçimlerinin yön ve hedefini belirleyen bir içeriğe de sahiptir.⁴⁵³ Batılılaşmanın pek çok yönü bulunmaktadır. Öyle ki sanayide, yönetimde, askeriyede, hukukta, eğitimde, sanat ve edebiyatta Batı ülkelerinde ortaya çıkan sistemleri hakkıyla uygulamayı kapsamaktadır.⁴⁵⁴

Batılılaşma hareketinin Osmanlı'da özellikle somutlaştığı dönem tanzimat dönemi olarak ele alınabilir ve bu dönem pek çok özelliği nedeniyle batı yönelimlidir. Bu yönelim bazı yazarlarca bir modernleşme süreci olarak olumlu bir

⁴⁴⁸ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 223.

⁴⁴⁹ A.k., s. 224.

⁴⁵⁰ Nilüfer Göle, “Batı-dışı Modernliğin Kavramsallaştırılması Mümkün mü?”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Defter ve Toplum ve Bilim Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 312.

⁴⁵¹ Mehmet Ali Kılıçbay, “Doğu'nun Batı'yla İmtihanı”, *Doğu-Batı Kısacasında Türkiye*, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 61.

⁴⁵² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 17.

⁴⁵³ İsmail Doğan, “Batılılaşma ve Eğitim”, s. 713.

⁴⁵⁴ Mustafa Ergin, “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış” <http://www.egitim.aku.edu.tr/ergun1.htm> 15 Nisan 2009.

biçimde algılanırken, dönemin temel özelliğinin batı taklitçiliği⁴⁵⁵ olduğunu düşünenler de vardır. İster olumlu olarak yorumlansın, ister olumsuzlukları daha çok öne çıkarılsın; Tanzimat döneminin batı merkezli ve batının etkisi altında bir dönüşüm sürecini içerdiği genel kabul görmektedir.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda yapıldığı görülen bütün düzenleme çalışmalarının odak noktası askerlik maddesidir. Bu çalışmaların genel amacı, Osmanlı ordusunu Avrupa ordularıyla savaştıkları seviyeye getirmeye yöneliktir. I. Mahmut devrinden III. Selim'e kadar batılı orduların silahlarından bazıları ile bu orduların yetiştirilmesinde başvurulan eğitim usullerinin Osmanlı ordusuna alınması için çalışılmıştır.⁴⁵⁶ Ancak askeri eğitim alanındaki çalışmalar sisteme bağlandıktan sonra Tanzimat ile birlikte özellikle sivil hayatın dönüştürülmesi süreci başlayacaktır.

Tanzimat döneminin konumuz açısından önemi ise batılı devletlere yönelik bağımlı ilişkinin belirginleşmesiyle ilgilidir. Bu dönemde Avrupa kapitalizmi gelişerek, 19. yüzyılda sanayi devrimini gerçekleştirmesine paralel olarak dünya üzerinde hegemonik denetimini kurmakta ve kendi dışındaki alanları çevreselleştirme sürecini hızlandırmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ise bu süreci oldukça dinamik bir biçimde yaşamıştır.⁴⁵⁷

Batı'nın Yeni Çağ başlangıcından itibaren toplumlar arası ilişkilerde yeni konum elde etmesine bağlı olarak giderek geleneksel ilişkilerde inisiyatif almaya, Doğu toplumları ile olan ilişkilerinde belli bir üstünlük kurmaya başladığı görülmektedir. Bu ilişkilerde elde ettiği üstünlüğe bağlı olarak kazandığı yeni konumlarla Batı, çok geniş imkan ve ayrıcalıklara ulaşmıştır.⁴⁵⁸ Bu ayrıcalıkların Osmanlı'ya yansması ise bir yarı sömürgeleşme durumunun ortaya çıkmasıdır. Taner Timur bu durumu; Osmanlı toplumu ile Batı karşılaştırmalı bir biçimde ele

⁴⁵⁵ Ercüment Kuran, *Türkiye'nin Batılaşması ve Milli Meseleler*, Mümtazer Türköne (der.), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1997, s. 23.

⁴⁵⁶ Enver Ziya Karal, *Tanzimat-ı Hayriye Devri (1839-1856)*, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, 1999, s. 16.

⁴⁵⁷ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi 1820-1913*, Yurt Yayınları, Ankara, 1984- Reşat Kasaba, *The Ottoman Empire and World Economy*, State University of New York, 1988 akt: İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 53.

⁴⁵⁸ İsmail Coşkun, *Modern Devletin Doğuşu*, s. 202.

alındığında, aradaki en önemli ve belirleyici farkın, Osmanlılar'ın XIX. yüzyılda Batı'da gerçekleşen sanayi devriminin dışında kalması ve giderek yarı sömürge konumuna düşmesi olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁵⁹

Devletin zayıflamaya yüz tutması ve Avrupa karşısında yenik düşmesine bağlı olarak artık dış güçler imparatorluğu kurtarmak üzere reçeteler hazırlarlar. Bütün bu reçetelerin özü, imparatorluğun usul ve anlayışının değiştirme temeline dayanır. Zamanla bu anlayış imparatorluktaki reformist aydınların zihninde kök salacaktır. İşin özellikle sorunlu kısmı ise bu kök salışın Batı'yı Batı yapan ruh ve metodu kavrama yerine, yüzeysel, kabataslak, aceleci bir değerlendirme ile taklit batağına girilmesiyle sonuçlanmış olmasıdır.⁴⁶⁰

Tarihimizde genellikle 'büyük kurtarıcımız 'batılılaşmanın müjdecisi' olarak sunulan 1839 Tanzimat ve 1856 ıslahat Fermanları, aslında emperyalist yayılmanın birer aracı fonksiyonundadır. Bu fermanların özellikle 1856 fermanının temel niteliği, batı kapitalizminin çıkarlarına uygun üst yapı kurumlarını Osmanlı'da bina etmektir. Tanzimat'ın hristiyan tebaa'ya tanıdığı haklar, bu kesimin küçük bir zümresi olan işbirlikçilerin Avrupa'daki efendilerine daha rahat hizmet etmelerini sağlamaktır. Islahat Fermanı ise yabancıların çıkarlarına maşa olarak kullandığı zümreleri güçlendirmek böylece ekonomik ve siyasal konularda devletin işlerine egemen olmak istemeleridir.⁴⁶¹

Osmanlı reformculuğu kendiliğinden ortaya çıkmış, toplumun kendi kendine ihtiyaç duyduğu bir reformculuk değildir. Bu yeniden biçimlendirme sürecinde dış dünyanın uyardığı bir reform anlayışı söz konusudur.⁴⁶² Osmanlı Devleti'ndeki ıslahat hareketleri, Avrupa'da olduğu gibi kapitalist üretim biçimi ve ulus-devlet çerçevesinde oluşan, burjuvazinin öncülüğünde gerçekleşen bir reformlar zinciri değildir. Bu yenileşme çabası Tanzimat'tan itibaren Batı'nın da zorlamasıyla yapılan yenilikleri içerir.⁴⁶³ Lewis, Türk Devrimi'nin, şekli anlamda 1908'de eski bir siyasal düzenin zorla atılması ve yenisinin kurulmasıyla başladığını belirtmekle birlikte,

⁴⁵⁹ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 199.

⁴⁶⁰ Necmettin Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihinde Yabancı Okullar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, s. 295.

⁴⁶¹ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 219–220.

⁴⁶² Mevlüt Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, s. 66.

⁴⁶³ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 117–118.

başka bir anlamda bu sürecin iki yüzyıldan beri devam ettiğine dikkat çekmektedir. Daha önce önemsenmeyen Avrupa silahlarını benimsemek, Avrupalı danışmanlar çağırmak ve böylece, ne kadar isteksizce olursa olsun, modern devlet ve ordunun temelinde yatan yeni fikirleri ve kurumları kabul etmek bir zorunluluk gibi algılanmaya başladığından beri bu süreç devam etmektedir.⁴⁶⁴

Tanzimat Fermanı ile sistem açısından iki önemli aş ve bağlantı oluşturulabilecekti. Birincisi, genellikle Türkiye'deki hristiyan azınlıklara ayrıcalıklar tanıyarak, Batı kapitalizmine “önce karakollar” oluşturmak, ikincisi liberalizmin yayılmasına olanak sağlayacak serbest ticaret, borçlanma ve batının düşünce yapısına yatkın, benzer tüketim biçimi aşılacak, insanları yetiştirecek eğitim kurumlarının açılmasına olanak vermektir.⁴⁶⁵

Kırım Savaşı'ndan (1853–1856) sonra Bab-ı Ali'ye orduda reform için Fransızlar, donanmada reform için de Britanyalılar davet edilmiştir. Askeri okullarda artık eski rejimin geleceği için çok tehlikeli olan liberalizm ve ulusçuluk fikirlerini de beraberlerinde getiren Fransızlar öğretmenlik yapmaktadır.⁴⁶⁶ Tanzimat Fermanı'ndan, özellikle Fransa'nın III. Napolyon'un darbesiyle yeni bir imparatorluğa dönüşmesinden sonra bu ülkenin Osmanlı Devleti'ndeki nüfuzu artmıştır. Kırım Savaşı ve bu savaşta Fransa'nın başarısı üzerine nüfuzu iyice hissedilir olmuştur. Ülkede 1860'larda ortaya çıkmaya başlayan Yeni Osmanlı muhalefetini de etkisine alan bir III. Napolyon hayranlığı başladı. Oysa Fransa'nın Şark Meselesi ile ilgili beklentileri, Osmanlılarınkinden çok farklıdır.⁴⁶⁷

İmparatorluk Tanzimat döneminde doğu sistem ve kurumlarının yerine Avrupa hukuk ve yönetim sistemleri getirilmiştir. Türkiye'nin bugünkü kültür, idare ve hukuk sistemlerinin hemen hepsinin esasları bu devirde oluşturulmuştur.⁴⁶⁸ Osmanlı'nın geleneksel yapısından ayrılmaya başlayarak yeni bir toplum, yeni bir

⁴⁶⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev: Metin Kırıatlı), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 473.

⁴⁶⁵ Beşir Hamitoğulları, *Çağdaş İktisadi Sistemler*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982, s. 746.

⁴⁶⁶ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev: Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 12.

⁴⁶⁷ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 91.

⁴⁶⁸ Sıddık Sami Onar, “İdare İlmi ve İdare Hukuku Bakımından Türkiye'nin İdari ve Hukuki Bünyesinin Geçirdiği İstihaleler ve Bugünkü Durumu”, s. 30.

devlet, yeni değerler sisteminin oluşturulması çabaları içerisinde bir dönüm noktasıdır. Tanzimat, daha önceki yenilik arayışlarından farklı olarak, toplumu ve bireyi ön plana çıkaran bir reform hareketidir. Sosyal, kültürel, eğitsel, yönetsel, hukukî, iktisadî alanlarda bir bütün olarak batılılaşmayı, batının değerler sistemini ve zihniyetini Osmanlı'ya taşımaya çalışan bir anlayışın yansımasıdır.⁴⁶⁹

Tanzimat ile birlikte devletin neredeyse her alanında köklü değişikliklere gidildiği görülür. Bu alanlardan biri de hukuk sistemi ve siyasal yapıdır. 1850'de 1807 Fransız ticaret hukukunun benimsenmesi ve on yıl sonra geleneksel hukuktan bağımsız mahkemeler olan ticaret mahkemelerinin kurulmasına yol açmıştır. Ayrıca 1810 Fransız Ceza Yasası 1858'de kabul edilir.⁴⁷⁰ 1850'de Fransa'dan alınmış olan ve kökleri Roma hukukuna dayanan Ticaret Kanunu, Deniz Ticareti Kanunu gibi kanunlar uygulamaya konulmaktadır.⁴⁷¹ 1876 Anayasası Prusya Anayasası gibi 119 maddeden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları ve maddelerin konuları, madde numaraları bile değişmeksizin Prusya Anayasası ile tam bir uyum içerisinde olması nasıl bir etkilendirme içerisinde bulunduğu somut kanıtıdır. 1885'te Fransız Medeni Kanunu 1916 yılında ise Alman Medeni Kanunu Türkçe'ye çevrilmiştir.⁴⁷²

Tanzimat döneminde özellikle İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batı devletlerinin imparatorlukta etkileri gittikçe artmıştır. Bunlar ülkenin içişlerinde de söz sahibi olmaya başlamışlardır.⁴⁷³ Her ne kadar Latouche Türkiye'nin batılılaşmasını, sömürge durumuna düşmeden, tüm enerjisiyle Batılılaşmaya karar vermiş ve girişmiş çok çarpıcı bir örnek olarak adlandırırsa da⁴⁷⁴ bu sürecin çok da bağımsız işlediğini söylemek güçtür. Tanzimat döneminin tarihsel açıdan da önemli bir anlamı vardır. Çünkü Tanzimat'a sosyo-ekonomik bütün içinde yaklaşıldığında, bu dönemin ürünlerini Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı sömürgeleşmesi sürecinin üstyapıdaki (hukuk, siyaset, ideoloji vb.) bir yansıması olarak dıştan dayatılmış

⁴⁶⁹ Sedat Bingöl, "Mekteb-i Mülkiye'nin Bir Şubesi: Bosna'dan Sabah Mektebinin Açılışı ve Kuruluş Talimatları", *Mülkiye*, XXV/229, s. 340.

⁴⁷⁰ Cengiz Aktar, *Türkiye'nin Batılılaştırılması*, (Çev: Temel Keşoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 26.

⁴⁷¹ Siddık Sami Onar, "İdare İlmî ve İdare Hukuku Bakımından Türkiye'nin İdari ve Hukuki Bünyesinin Geçirdiği İstihaleler ve Bugünkü Durumu", s. 25-26.

⁴⁷² Gülnihal Bozkurt, "Alman Arşiv Belgelerine Göre Alman Hukukunun Türk Hukukuna Etkisi", *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45/1-4, 1996, s. 29-30.

⁴⁷³ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, İstanbul, 2000, s. 107.

⁴⁷⁴ Serge Latouche, *Dünyanın Batılılaşması*, s. 9-10.

hareketler olması yanında, aynı zamanda açık pazar koşullarında Batı kapitalizminin çıkarlarına hizmet etme ve Türkiye'yi yarı sömürgeleştirmek gibi sonucu içerdiğini görmek mümkündür. Sonuçta Tanzimat yenilikleri ve kurumları, batı kapitalizminin Osmanlı İmparatorluğu'nu dağıtması ve kontrol altına almasına neden olmuştur.⁴⁷⁵

Tanzimat dönemi reformları bir bağımlılık ilişkisinin yansıması gibidir. Öyle ki, Hamitoğulları bu durumu Tanzimat reformları ile bağımlılığın hukuki, siyasal, eğitsel ve ekonomik yanları tamamlanmıştır, biçiminde ifade etmektedir.⁴⁷⁶ İkinci Meşrutiyet dönemi aydınlarından önemli bir isim olan Satı Bey, “batıyı isteyerek taklit etmemişiz, onlar bizi zorlayarak kendilerini taklit ettirmişler; onların baskısı azalır azalmaz durmuşuz, ileriye değil de başka yönle gitmişiz” diyerek batıcı bir zihniyet sergilemektedir.⁴⁷⁷ Tarihçilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşması dedikleri şey, bu tarihsel bağlamda yer almaktadır. İmparatorluğu korumak için Batı tekniğine umut bağlamakta, Batı'dan kurum, yöntem ve bilgilerin ithali söz konusu olmaktadır.⁴⁷⁸ Bu batılılaşma süreci içerisindeki Osmanlı Devletinde XIX. yüzyılda, yöneticilerinin yöneldiği reform hareketleri bağımsız olmayan, daha doğrusu bağımsızlığın kaybedilmesi ve yarı-sömürge statüsüne girilmesi bahasına elde edilen bu yeni merkeziyetçilik sürecini doğurmuştur.⁴⁷⁹

Kısaca özetlemek gerekirse Osmanlı son dönemi ekonomik ve askeri gerileyle birlikte yükselen özgüven eksikliğinin de etkisiyle batı merkezci ve batı güdümlü bir yenileşme süreciyle karşı karşıya kalmıştır.⁴⁸⁰ Berkes'in peykçilik olarak adlandırdığı bu uydu devlet durumu Osmanlı imparatorluğu'nun tarihsel sıra ile Fransa, İngiltere ve Almanya'nın doğrudan etkisi altına girmesini, toplumsal yapının ve devlet aygıtının biçimlenmesinde bu ülkelerin doğrudan etkisi olmasını

⁴⁷⁵ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 119-120.

⁴⁷⁶ Beşit Hamitoğulları, *Çağdaş İktisadi Sistemler*, s. 753.

⁴⁷⁷ Satı Bey, 1880'de Yemen'de doğdu. 1909'da (olabilir mi?) Mülkiye Mektebi'nden mezun oldu. 1909'da Darülmuallim Müdürlüğü'ne getirildi. Kısa bir süre Darüşşafaka Müdürlüğü yaptı. Önemli eserleri arasında, Fenn-i Terbiye, Layihalarım, Ümit ve Azim, Vatan İçin. 1910 yılında Avrupa gezisine çıkmış ve vaktinin çoğunu çoğunu araştırma ve incelemelerle geçirerek, Avrupalıların tecrübelerinden yararlanacağımızı, yeniden İslam medeniyetini alamayacağımızı Avrupa'nın o medeniyeti alıp geliştirdiğini, bizim de ondan alacağımızı, ortaçağdan başlamanın gerekmediğini belirtmiştir. Mustafa Ergün, “Satı Bey Hayatı ve Türk Eğitime Hizmetleri”, *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1987, (4-19). <http://www.egitim.aku.edu.tr/sati1.pdf>

⁴⁷⁸ Cengiz Aktar, *Türkiye'nin Batılılaştırılması*, s. 120.

⁴⁷⁹ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 82.

⁴⁸⁰ Onur Ender Aslan, *Kamu Personel Rejimi*, TODAİE, Ankara, 2005, s.218.

karşılık gelen bir tür bağımlılık sürecini anlatır.⁴⁸¹ Bu yeniden biçimlenme süreci ekonomik siyasal ve hukuksal tüm alanlarda kendini kurum ve yapılarıyla hissettirmiştir. Osmanlı'nın bu buhranlı dönemi dünya tarihi açısından kapitalistleşme olarak adlandırılan bir süreçle eş zamanlı yürümektedir. Pek çok yönüyle batı kurum ve işleyişini örnek almak isteyen Osmanlı seçkin sınıfı ne yazık ki en belirleyici unsurda yani ekonomik sistemde dönemin yükselen değerleriyle eşdüzeyle bir konuma gelememiş yani kapitalistleşmemiştir. Bir yandan tarihsel olarak kapitalist evrenin gereğine göre yeniden yapılandırılmaya çalışılan bir üst yapı mekanizması devrededir fakat diğer yandan bu üst yapıyı taşıyacak bir alt yapının olmamasının sancıları devam etmektedir.

C. Tanzimattan Günümüze

Osmanlı son döneminde öne çıkan Alman ve Fransız etkisi, ilerleyen süreçte azalarak özellikle 1945 sonrası dönemde yerini Amerikan etkisine bırakacaktır. Aslında Amerikan nüfuzu henüz Osmanlı'nın son döneminde kendini göstermeye başlamıştır. 1811'den beri ülkede ticaretle uğraşmakta olan David Offley 1824'te ABD konsolosu olarak tanınmıştır. 1 Mayıs 1830'a gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'yle ABD arasında bir ticaret antlaşması imzalanmıştır. Bu ticaret antlaşması imzalandıktan sonra ABD'nin İstanbul elçiliği kurulmuş, Komodor David Porter'a 1839 yılında elçi ünvanı verilmiştir. Amerika'da bir Osmanlı elçiliğinin açılması ise ancak 1867 yılında gerçekleşmiştir.⁴⁸²

I. Dünya Savaşı'nda ABD'nin Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeyişi ve Başkan Wilson'un ünlü 8 maddelik prensiplerini açıklaması Mütareke yıllarında bazı Türk aydınlarının Amerikan mandasının kurtuluş çaresi olarak görmelerine neden olmuştur. Mandacı bu görüş Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal'in müdahalesiyle reddedilmiş olmakla birlikte Cumhuriyet döneminde ABD ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler çoğalmıştır.⁴⁸³

⁴⁸¹ Niyazi Berkes, *Batıcılık Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler I*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997, s. 20-26. Ayrıca bakınız Niyazi Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s.178-183.

⁴⁸² Ercüment Kuran, *Türk Çağdaşlaşması*, Mehmet Erdoğan (der.), Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 227.

⁴⁸³ A.k., s. 231.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerek mevzuat gerekse kurumsallaşma düzeyinde Fransız etkisinin izlerini sürdürdüğü, 1930'lu yıllarda ise öne çıkan bir ülke olarak Almanya'nın etkisinin hissedildiği bilinmektedir. 19 Ekim 1939 tarihinde Türkiye, İngiltere ve Fransa ile karşılıklı yardım antlaşması imzalamıştır. Fakat Türkiye'nin savaş sırasındaki tutumu bu ülkeleri memnun etmemiştir.⁴⁸⁴ Türkiye savaş sonrası dönemde Almanya ile diplomatik ilişkilerini kestikten sonra Birleşmiş Milletler kurucu üyeliğine hak kazanabilmek için Almanya'ya resmen savaş ilan etmek durumunda kalmıştır.⁴⁸⁵ Bu savaş ilanı sembolik bir hareket olmakla birlikte Türkiye'nin yöneldiği yeri göstermesi adına önemlidir.

Türkiye'nin bu dönemde Alman etkisinden Amerikan etkisine kaymasını bir yazar o yıllarda yaşadıkları üzerinden şu şekilde anlatmaktadır:

“Ben, II. Dünya Savaşı'nın başlamasından 4 gün sonra doğmuşum. Çocukluğumun ilk yılları savaş dönemine denk geldi. Babam subay, annem öğretmendi. Babamın üniforması, rengiyle, biçimiyle hemen hemen Alman subaylarının üniformalarının eşiydi. Savaşın bitiminde bu üniforma İngiliz subaylarınkine benzedi; daha sonra da Amerikalılarınkine. Babam önceleri “çizme” giyiyordu, sonra adına “çörçil” denen postal, daha sonra bu “çörçil”ler, “ruzvelt” oldu. Böylece “çok partili demokratik düzen”e geçmiş oluyorduk!..Günlerden bir gün Amerikalıların Missouri savaş gemisi geldi İstanbul limanına. Basılan anı pullarından hemen almıştım. Türkiye bayram yerine dönmüştü. Tüm Türk ulusu kıvanç içindeydi. Gururlanıyorduk da. Amerikalıların o kocaman savaş gemisinin Türkiye'ye kadar gelmesi az şey miydi ya!? Demokratikleşme sürecimiz iyice hızlanmıştı. Günler günleri kovaladıkça, yaşım ilerledikçe gördüm ki, Türkiye'de yaşanan karışidevrim'in başlangıcı 10 Kasım 1938, 09:05'tir. Sorunlarımızın, içinde bunaldığımız acı gerçeklerin kaynağını bilmek, bunların çözümü için önkoşuldur.”⁴⁸⁶

1940'lı yılların başında Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilerin yoğunlaştığı görülmektedir. Başkan Roosevelt tarafından 3 Aralık 1941'de ödünç verme ve kiralama yardımının kapsamına Türkiye de dahil edilmiştir. 1943 sonunda ise Cumhurbaşkanı İnönü İngiliz ve Amerikan liderleriyle buluşmak üzere Kahire'ye gitmiştir.⁴⁸⁷ Bu yıllardan itibaren Türkiye ABD'yi daha yakından tanımaya çalışacak,

⁴⁸⁴ Bu antlaşma, 19 Ekim 1939'da İngiliz Fransız-Türk karşılıklı yardım antlaşması olarak imzalanmıştır. Antlaşma, Avrupalı bir devletin Akdeniz'de savaşa yol açan bir saldırı eylemi halinde, Türkiye'nin Fransa ve İngiltere ile 'etkin şekilde işbirliği' yapmasını şart koşmaktaydı. Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 296.

⁴⁸⁵ A.k., s. 298.

⁴⁸⁶ Çetin Yetkin, *Karşı Devrim 1945-1950*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003, Kitabın Arka Kapağı.

⁴⁸⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev: Metin Kırıatlı), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 295.

Ankara'ya çeşitli Amerikalı gazeteci, yazar, politikacılar gelip gitmeye başlayacaktır.⁴⁸⁸

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin NATO'ya üye olmasında, Stalin liderliğindeki Sovyetler Birliği'nin ülkenin toprak bütünlüğünü tehdit etmesi önemli bir gerekçe olarak öne çıkarılmıştır. Yukarıda Türkiye'nin BM'ye üye olmak için Almanya'ya savaş ilan ettiğine değinilmişti. Benzer şekilde ABD'yi etkileyerek NATO'ya üyeliğini garanti etmek amacıyla da Kore Savaşı'na katılacaktır. Aynı dönemde Türkiye'nin, Truman Doktrini sayesinde Amerika'dan yardım almaya başladığı da unutulmaması gereken başka bir noktadır.⁴⁸⁹

Türkiye'nin Marshall Planı'ndan yararlanması için "Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Ekonomik İşbirliği Antlaşması" 4 Temmuz 1948'de imzalanmış ve TBMM tarafından 8 Temmuz 5253 sayılı yasayla onaylanmıştır.⁴⁹⁰ Bu çerçevede 1948 yılının ana gündemini Marshall Planı⁴⁹¹ oluşturmuştur. Bu planla birlikte Türkiye Amerika'dan çeşitli alanlarda yardım almaya başlamıştır.⁴⁹²

İsmail Cem, 1950 iktidarı'nın Amerika'nın isteklerini yerine getirmekte oldukça istekli bir görünüm sergilediğini belirtmektedir. Öyle ki, bu askeri yardım antlaşması ve NATO'ya girilmesi sonucunda, Türkiye ABD savaş sanayisi için yeni bir pazar haline dönüşecektir.⁴⁹³ NATO'nun yaptığı düzenlemeler çerçevesinde Türk

⁴⁸⁸ Nermin Abadan Unat, *Kum Saatini İzlerken*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 173.

⁴⁸⁹ Cengiz Çandar, "Türklerin Amerika'ya Bakışından Örnekler ve Amerika'nın Türkiye Politikası", Morton Abramowitz (ed.), (Çev: Faruk Çınar-Nasuh Uslu), *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s. 184.

⁴⁹⁰ Çetin Yetkin, *Karşı Devrim 1945-1950*, s. 368.

⁴⁹¹ Marshall Planı, önce askeri alanda teknik ve altyapı hizmetleri ile öne çıkan Truman Doktrini ardından Savaş'ın Avrupa üzerinde yarattığı hasarı karşılama amacı ile dünya gündemine düşmüş, uluslar arası güç dengesinin Amerika lehine değiştiği yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur., Esra Dik, "1948:Marshall Planıyla "Hür Dünya"ya Giriş", Birgül Ayman Güler (ed.), *Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1940-1949*, AÜ SBF KAYAUM Yayını, Ankara, 2009, s. 947.

⁴⁹² Marshall Planındaki yardım türlerinden biri olan teknik yardımdan Türkiye dört şekilde faydalanmıştır. Birincisi, Amerika'ya eleman gönderilmesi, ikincisi Amerika'dan uzman ve müşavir getirilmesi, üçüncüsü teknik malzeme temini, dördüncü iktisadi, sınai ve zirai sahalarda karşılaşılan teknik sorunların karşılıklı çözümüdür. Türkiye, diğer ülkelerden farklı olarak yardımın büyük bir kısmını ziraatin makineleştirilmesi, yeraltı servetlerinin işletilmesi, mevcut işletmelerin modern araçlarla teçhizi, enerji kaynakları ve karayolu yapımı için kullanılmıştır. Teknik yardımlar kapsamında Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı 1948 yılından itibaren 1951 yılına kadar 118 teknik yardım grubu oluşturulmuştur., *A.k.*, s. 956.

⁴⁹³ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 389.

ordusunun yapılandırılmasında Amerikan uzmanları yoğun şekilde rol almaya başlamışlardır. Bu çerçevede Türk ordusunun neredeyse yalnızca Amerikan silahlarıyla donatılması ülkenin askeri açıdan Amerika'ya aşırı derecede bağımlı olmasına neden olmuştur. Türkiye özellikle 1975'de Amerika'nın koyduğu askeri ambargo nedeniyle askeri donanım açısından bir devlete bağımlı olmanın sakıncalarını açık şekilde hissetmiştir.⁴⁹⁴ Bu sakıncaları bizzat yaşamış olmasına rağmen Amerikan etkisinden kendini 1975 sonrası dönemde de kurtaramamıştır. Görüldüğü gibi 1800'lü yıllarda başlayan Türkiye-ABD yakınlaşması 1945 sonrası dönemde hız kazanmış ve soğuk savaş döneminde daha fazla bağımlılık temeline oturmaya başlamıştır. Ardından gelen 1980 sonrası dönemde de kesintisiz olarak devam etmiştir. Bu süreçte ikili antlaşmaların, Amerikan etkisindeki Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerin ve bu süreci dinamik tutan ekonomik, siyasal ve düşünsel açıdan bağlı içsel aktörlerin önemli bir belirleyiciliği olduğu unutulmamalıdır.

II. EĞİTİM–BATILILAŞMA İLİŞKİSİ VE DÜŞÜNSEL BATILILAŞMANIN KURUMSALLAŞMASI

Eğitim sistemi bir toplumda: 1) ideoloji, 2) bilgi ve 3) hüner aktarma işlevini görmektedir. Bu niteliği ile toplumun üretim güçlerinin, üretim ilişkilerinin ve ideolojisinin yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla toplumdaki siyasal iktidarın meşruiyetinin sağlanması ve sürdürülmesiyle yakından bağıntılıdır.⁴⁹⁵ Bu bağlamda düşünüldüğünde eğitim ve bağımlılık ilişkisinin toplumsal yansımaları derin bir ilişki türü olduğunu söylemek mümkündür. Eğitimin belli bir merkeze veya modele bağlı olması aynı zamanda onun ekonomik ve siyasal değerler sistemine, üretim biçimine ve ideolojisine bağlı olma, sistemsel gereklerine uygun olma anlamı taşır. Daha somut olarak söylemek gerekirse eğitim toplumsal hafızaya ve toplumsal algı pratiklerine yön veren bir süreçtir. Eğer belli bir toplumun eğitim sistemine bağımlı bir eğitim sistemi yapılanması benimsenirse aynı zamanda bağımlı olunan toplumsal gerçekliğin sosyal ve kültürel bileşenlerinin de taşınmasına neden olacaktır. Aynı şekilde belli bir ekonomik sistemin gereklerine göre bir eğitim

⁴⁹⁴ Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 99-100.

⁴⁹⁵ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, s. 1.

modellemesi yapılırsa bu modellemeyeyle oluşan toplumsal yapı o ekonomik sistemin benimsenmesi ve sürdürülmesi için bir araçsallık işlevini zımnen de olsa üstlenmiş olacaktır.

Bir eğitim sisteminin bağımlılığının göstergeleri veya izleme araçlarının neler olacağı ile ilgili kesin bir taksonomiye gitmek ise pek kolay değildir. Ancak bazı izleme araçlarının bu konuda belli bir kabul oluşturacak göstergeler sunacağını söylemek mümkündür. Örneğin eğitim sistemini kurumsal açıdan değiştirmesi ve yeni kurumsal yapılanmanın hukuksal ve işlevsel temelini belli bir modele göre gerçekleştirilmesi söz konusu ise orada ister içsel dinamikler belirleyici olsun ister doğrudan dışsal dayatma olsun ilişkisel bir bağ söz konusudur. Aynı şekilde kullanılan ders materyalleri öğretici kadroların orijini, kullanılan yöntem ve araçlar ile öğrenci yetiştirmek için tercih edilen ülkelerin seçimi gibi faktörlerde etkilenim düzeyini gösterir araçlar olarak ele alınabilir. Konunun bu bağlamda ve Osmanlı'dan itibaren sorgulanması, eğitim-bağımlılık ilişkisinin göstergelerini sunmada yararlı olacaktır. Ayrıca bu eğitim-bağımlılık ilişkisi düşünsel bağımlılığın da göstergesi olması sebebiyle önemlidir.

Bağımlılık ve taklit biçiminde somutlaşan etkilenim ilişkisi gelişmişlik ve güç algısıyla yakından ilgilidir. 1830'lardan I.Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde birçok eğitimcinin eğitimde gelişmiş ülkelere giderek o ülke sistemlerini kendi memleketlerinde tanıtmalarını ve yeni eğitim sistemlerinin bu esaslara göre kurulmasını istemelerini bu algıyla birlikte düşünmek yanlış olmayacaktır.⁴⁹⁶ Bu durum Rusya için de benzer bir süreçle şekillenmiştir. Rusya, Diderot'nun bir "üniversite planı" yolladığı II. Katerina'dan itibaren Alman ve Fransız etkilerinin kuvvetle hissedildiği bir ülke olmuştur. İlk Rus üniversiteleri Almanya'da okumuş Ruslar tarafından veya doğrudan Almanlar tarafından kurulmuş; bunlar Çarlık rejiminin kadrolarını yetiştirmeye yönelik birer öğretim kurumuna dönüşmüşlerdir.⁴⁹⁷ Yine bir örnek olarak söylemek gerekirse 16. yüzyıla kadar Avrupa tarafından incelenen ve önem verilen model Osmanlı iken, 18. yüzyıl sonrasında Avrupa ülkeleri Osmanlı'ya model olacaktır. 16. yüzyılın, Avrupalıların

⁴⁹⁶ Mustafa Ergin, "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış" <http://www.egitim.aku.edu.tr/ergun1.htm> 15 Nisan 2009.

⁴⁹⁷ Taner Timur, *Toplumsal Değişme Ve Üniversiteler*, s. 77.

Türklerle ilgili yayınlarının en çok olduğu yüzyıl olması bunun bir göstergesidir. Bu yayınların bir envanterini çıkaran Romen tarihçi *Carl Göller, Turcica-Die Europäischen Türken Drucke Des 16. Jahrhunderts* isimli eserinde Türkler ile ilgili yaklaşık bine yakın yayının listesini vermektedir.⁴⁹⁸

Ekonomik ve siyasal sistemde yaşanan dışa bağımlı dönüşüm sürecinin diğer toplumsal alanlara nüfuz etmemesini beklemek pek gerçekçi değildir. Sistemin batılı tarzda yeniden yapılandırılması Batı'nın etki ve yönlendirmelerinin de katkısıyla taklit veya model alma biçiminde kendini göstermektedir. Bu modelleme siyasal ve hukuksal alanda olduğu gibi eğitim alanında da kendini hissettirecektir. Batı kaynaklı modernleşme hareketinin ilk olarak ordu merkezli başladığına yukarıda değinilmişti. Aynı şekilde eğitimin batılılaştırılmasında da öncü rolü askeri eğitim kurumları üstlenmiştir. Askeri okullarda başlayan batılı tarzda eğitim çabalarını daha sonra sivil eğitimdeki batılılaşma çabaları izlemiştir. Konjonktüre göre model alınan ya da yönlendirici olan ülke isimleri değişmekle birlikte, artık yabancı danışman ve eğitici kadroların desteğiyle biçimlenen ve yurt dışına gönderilen öğrenciler aracılığıyla desteklenen bir eğitim sistemi söz konusudur.

Batılılaşma denilen süreç askeri bir nitelik ve gereksinim ile başlamakla birlikte zamanla ekonomik toplumsal ve siyasal tüm düzlemlere nüfuz eder bir biçim kazanmıştır. Önce orduya dayalı teknik üstünlüğün kabul edilmesi, zamanla yerini Osmanlı Devleti'nin kurumlarının yenilenmesi ihtiyacının Batı'nın bazı kurumlarının alınmasıyla giderileceği düşüncesine bırakmıştır. Pek çok Osmanlı devlet adamı için kurtuluş reçetesi budur. Örneğin İbrahim Müteferika'nın, bir tehdit olmaktan çıkan, yenilgilerle tanışan Osmanlı'yı yeniden eski günlerine döndürmenin çaresi olarak Avrupa'nın askeri düzenini ve bilim anlayışını model olarak almayı⁴⁹⁹ önermesi bunun göstergesidir. Bu algısal ortam içerisinde 18. yüzyılın sonundan itibaren, Batının askeri, yönetsel ve siyasal kurumlarının görünüşleri kesin olarak kopyalanmıştır.⁵⁰⁰

⁴⁹⁸ Nejat Göyünç, "16. Yüzyılda Avrupa'da Türkler İle İlgili Yayınlar", *Cogito*, 1999, Sayı:19, s. 316
akt: İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, s. 104.

⁴⁹⁹ A.k., s. 123.

⁵⁰⁰ Niyazi Berkes, *The Development Secularism in Turkey*, Hurst Published, 1999, ayrıntılı bir inceleme için bkz: s.36-155.

Geleneksel eğitim kurumları olan medrese ve Enderun okulları yeni gelişmelere ayak uydurmakta başarısızlığa uğrayınca ekonomik, siyasal ve toplumsal kalkınmanın bir aracı olarak batının eğitim sistemine yönelinmiştir.⁵⁰¹ Bu yöneliş içerisinde 19. yüzyıl boyunca diğer alanlar gibi eğitim alanında da geleneksel yapılara dokunmaksızın yeni kurumlar oluşturulmaktadır ki, bu durum ister istemez ikili bir yapıyı beraberinde getirecektir.⁵⁰² Gerçekte 18. ve 19. yüzyılda girilen bütün yenileşme hareketleri yeni değerler, yeni ideolojiler, yeni insanlar, kısacası yeni Türkler oluşturma çabasının ürünüdür. Bu anlayışla 1824 yılında Sultan II. Mahmut, ilköğretimin bir devlet sorumluluğu olduğunu ilan etmiş, batı modeline uygun çeşitli yeni okulların açılışında bulunmuştur.⁵⁰³ Zamanla eğitimde Batı programları ve Batı yöntemleri kabul edilmiştir. Batı'dan öğretmenler getirilmiş, yüksek okulların öğretiminde yabancı dil öğrenmek zorunlu hale dönüştürülmüştür. Ayrıca Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiştir. Bütün bu çabalar Avrupa ile araçsız bir bağlantı sağlama noktasında etkili olmuştur.⁵⁰⁴ 1700'lerin sonunda başlayan eğitim alanındaki Batılılaşma çabası günümüz Türkiye'sinde hâlâ devam etmektedir.⁵⁰⁵

1770 Çeşme Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu artık yeni bir deniz subayı yetiştirme okulu açmak zorunda kalmış ve böylece 18 Kasım 1773'de "Mühendishane-i Bahri-i Hümayun" adı ile bu okul hayata geçirilmiştir.⁵⁰⁶ III. Selim 1796'da mühendishaneleri berri ve bahri olarak ve bazı dersler bir arada görülmek üzere iki ayrı okul halinde kurumsallaştırmaya gitmiştir. *Mühendishane-i Berri-i Hümayun* dört sınıf olarak kurulmuştur. Programına gerekli matematik ve topoğrafik bilgilerden başka coğrafya, kozmografya, fizik, balistik, askeri talim ve tahkimat dersleriyle Fransızca dersleri konulmuştu. Bu okul Türkiye'de Batılı bir yabancı dil

⁵⁰¹ Yahya Kemal Kaya, "Türkiye'de Kamu Yönetimi Eğitimi", *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri*, Cilt: II, *TODAİE*, Ankara, 1995, s. 253.

⁵⁰² Sedat Bingöl, "Mekteb-i Mülkiye'nin Bir Şubesi: Bosna'dan Sabah Mektebinin Açılışı ve Kuruluş Talimatları", s. 349.

⁵⁰³ Yahya Kemal Kaya, "Türkiye'de Kamu Yönetimi Eğitimi", s. 253.

⁵⁰⁴ Enver Ziya Karal, *Tanzimat-ı Hayriye Devri (1839-1856)*, s. 24.

⁵⁰⁵ Mustafa Ergin, "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış" <http://www.egitim.aku.edu.tr/ergun1.htm> 15 Nisan 2009.

⁵⁰⁶ Hüseyin Atay, "Medreselerin Islahatı", *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 1982, (s.1-43).

öğretilen ve öğrencilerini sıralara oturtan ilk okul olması nedeniyle eğitim tarihimiz açısından özel bir öneme sahiptir.⁵⁰⁷

Tanzimat öncesinde gelişen eğitim kurumları sadece askeri kurumlardır. Tanzimat’la birlikte sivil bürokrasinin gelişmesine paralel olarak, sivil bürokrasi için usta çırak eğitimi dışında bir eğitimsel yapılanmaya da gidilmiştir. Mekteb-i Maarifi Adliye (1838) ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye (1839) bu amaçla II. Mahmut’un son yıllarında kurulan okullardır.⁵⁰⁸

Özellikle Tanzimat sonrası dönemde kurulan okulların pek çoğu Fransız etkisiyle oluşturulmuştur. 1860’larda Ali ve Fuat Paşalar iktidara tamamen hakim olduklarında Fransız Eğitim Bakanı Jean Victor Duruy Osmanlıları eğitim alanındaki yeni gelişmeler konusunda bilgilendirmek için İstanbul’a gelmiştir. Onun çeşitli mezhepleri aynı çatı altında toplayan ortaokullar, laik bir üniversite yapısı, yeni mesleki teknik okullar ve bir kamu kitaplığı kurulması konularını kapsayan raporu 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin temelini oluşturmuştur.⁵⁰⁹ 1868’de Galatasaray Lisesinin açılmasında, 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin yayınlanmasında Fransa’nın baskıları olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde Tanzimat döneminden başlayarak Abdülhamit dönemi ortalarına (1893) kadar pek çok yabancı okulun açılmasında ve zararlı faaliyetlerinde Osmanlı Devlet adamlarının Batı devletlerine karşı ses çıkaramamaları etkili olmuştur.⁵¹⁰

Fuat Paşa, Mart 1868’de yüksekokula yakın bir eğitim vermesi öngörülen ve eğitimin temelde Fransızca olduğu Mekteb-i Sultani’yi açmıştır.⁵¹¹ Kurulan ikinci Sultani ise Darüşşafaka olmuştur. Darüşşafaka devletin en üst kademe bürokratlarının 1865’de kurduğu “*Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye*”ce gerçekleştirilmiştir. Sonradan Maliye Nazırı olan Yusuf Ziya Bey, Ahmet Muhtar Paşa, Vidinli Tevfik Paşa gibi isimlerin kurduğu bu cemiyet önce esnaf çıraklarının

⁵⁰⁷ Faik Reşit Unat, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964, s. 14.

⁵⁰⁸ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, s. 63.

⁵⁰⁹ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II*, (Çev. Mehmet Harmancı), Doğu Matbaası, İstanbul, 1983, s. 143.

⁵¹⁰ Yahya Akyüz, Abdülhamit Devrinde Protestan Okulları ile İlgili Orijinal İki Belgi, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1970, C.3, Sayı 1-4, s.121-131 akt: Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 427.

⁵¹¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 190.

eğitimini sağlamak için Valide Mektebi'ni açarlar. Bu okulda şaşırtıcı olmayacağı gibi Fransa'daki "Prytanee Militaire de la Fleche"den örnek alarak oluşturulmuş olup Fransa'ya gönderilen asker öğrencilerin çoğu burada eğitim görmüştür.⁵¹²

Yeni yüksekokulların gelişim tarihi ilk önce askeri gerekçelerle ve Fransız yardımıyla başlamıştır. Mühendislik, tıp ve harp okulları böyle kurulmuştur. Tıbbiye, Tanzimat döneminin ilk yıllarında, daha sonra Galatasaray Lisesi olacak olan binalarda kurulmuş Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ile genişlemiştir.⁵¹³ Bu okulların pek çoğunda Fransızca eğitim yapılmaktadır. Tıbbhanede dersler, Türkçe gerekli kitaplar ve bu dilde öğretim yapacak ehliyetli hocalar hazırlanıncaya kadar Fransızca okutulmuştur. Fransızca öğrenmeleri için gerekli önlemler alınmış, bir yandan da önceki öğrenim seviyelerine göre sınıflara ayrılarak Türkçe, Arapça ve Farsça ile din dersleri de okutulmaya başlanmıştır.⁵¹⁴ Tıp okulları ilk dönemde Fransız etkisinin altında olup bunlarda Fransız profesörler öğretmenlik yapmaktadır. Daha sonraki süreçte imparatorluk tıp okulunun düzenlenmesi Avusturyalı ve Alman etkisiyle olacaktır.⁵¹⁵ Tıbbiye, ilk modern bilim okullarından biri olması yanında liberal düşün ve ulusçu eğilimlerin yeşerdiği bir yatak olarak da dikkat çekicidir.⁵¹⁶ Aynı şekilde önemli bir kuruluş olarak, memur yetiştiren bir yüksekokul olan Mekteb-i Mülkiye'yi ele almak mümkündür. Aşağıda daha derinlemesine incelenecek olan bu okulun da Fransızca eğitim yaptığını söylemek Fransız etkisini anlama noktasında yardımcı olacaktır.⁵¹⁷

Avrupa modeline göre düşünülen Darülfünun kurma denemeleri de bu zamana rastlar.⁵¹⁸ Darülfünun kurulması düşüncesi ilk kez 1845 yılında kurulan Muvakkat Maarif Meclisi'nde ortaya çıkmıştır.⁵¹⁹ Darülfünun, 13 Ocak 1863 günü, Kimyager Derviş Paşa'nın konuşması ile açılmıştır. Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin Darülfünun açılıncaya değin burada okutulacak kitapların telif ve tercümesini

⁵¹² İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, s. 66.

⁵¹³ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, (Çev. Aykut Kazancıgil-Serpil Bozkurt), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000, s.53-54.

⁵¹⁴ Faik Reşit Unat, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, s. 15.

⁵¹⁵ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 58.

⁵¹⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973, s. 229.

⁵¹⁷ A.k., s. 53-54.

⁵¹⁸ A.k., s. 53-54, bu konuda ayrıca bakınız. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* VI. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.173-174.

⁵¹⁹ M. Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, Selvi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 16.

sağlamak, sade Osmanlıca ile dil, edebiyat ve tarih alanlarında yeni eserler hazırlamak için bir “cemiyet” kurulmasını kararlaştırması üzerine 1851’de *Encümen-i Daniş*⁵²⁰ oluşturulmuştur. Encümen-i Daniş’in kırk Osmanlı ve çok sayıda yabancı üyesi bulunmakta olup üyelerine bir ücret ödenmemekte, yalnızca bir şeref payesi verilmektedir. Osmanlılar’ın bu kurumu kurarken Fransız Akademisi’nden esinlendikleri bilinmektedir.⁵²¹

Darülfünun kurulmasıyla ilgili ikinci girişim, 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle olmuştur. Öğretim dilinin Türkçe olacağına ve Türkçe takrire muktedir mükemmel muallimler yetiştirilinceye kadar Fransızca takririn uygun bulunduğu dair maddede,⁵²² ilk dönemde yabancı profesörlerden faydalanma düşüncesi esas olarak kabul edilmiştir.⁵²³ Kitap yokluğu önemli bir sorun olmuştur. Maarif Nazırlığı “çeşitli bilim ve fenlerde” kitap çevrilmesini özendirici önlemler almıştır. Bunun için bakanlıkta bir Tercüme Heyeti oluşturulmuştur.⁵²⁴ 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kurulan Darülfünun’undaki şubelerin dersleri şöyledir.⁵²⁵

⁵²⁰ İç üyeler arasında Ahmet Vefik Paşa, Hayrullah Efendi, Ahmet Cevdet Paşa’nın yanı sıra Mustafa Reşit, Ali ve Fuat Paşalara ile Şeyhülislam Arif Hikmet Efendi, Hoca İshak Efendi, Sami Paşa, Suphi Paşa, Behçet Molla, hekimbaşı Abdülhak Molla, müverrih Hayrullah Efendi, Fetih Mehmet Ali Efendi, tercüme kaleminden Vasilaki, İstefanaki, Logofet Bey; dış üyeler arasında ise ünlü doğu bilimciler J. V. Hammer, Redhouse ve Bianchi bulunuyordu.

⁵²¹ İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, s.73-74.

⁵²² Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Madde 84-“Darülfünunda okutulacak dersler Türkçe anlatılacak ve Türkçe anlatmaya muktedir muallimler yetiştirilinceye değin Fransızca anlatılması uygun olacaktır”.

⁵²³ Faik Reşat Unat, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, s. 50.

⁵²⁴ M. Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, s. 21.

⁵²⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 168-169.

Tablo 1: 1869 Yılı Darülfünun Şubeleri ve Dersleri

Hikmet ve Edebiyat Şubesi	İlm-i Hukuk Şubesi	Ulum-i Tabiiye ve Riyaziye Şubesi
- İlm-i Terkid-i Vücut-ı İnsani - İlm-i Ahval-i Nefs - Mantık ve Maani - Beyan - İlm-i Kelam - İlm-i Ahlak - Hukuk-i Tabiiye - İlm-i Tarih - Mükemmel Arabî - Farisi - Türkî - Fransızca - Yunan ve Latin lisanlarıyla bilumum ümmehat-ı el sine kavaidinin tatbik ve mukayesesine dair Sarf-ı umumi - İlm-i Aruz - Tarih-i Umumi - Asar-ı Atika - İlm-i Meskûkât	- Fıkıh-ı Şerifin Muamelat Bahsi - Usûl-i Fıkıh - Romalıların Hukuku - Fransızların Hukuk-ı Adiyeye Kanunnamesi - Hukuk-ı Adiyeye Mütcellik Usul-i Muhakeme - Ticaret-i Berriye ve Bahriye - Ceza Kanunname-i hümayunları - Usul-i Muhakeme-i Cinayet - Hukuk-ı Mülkiye - Hukuk-ı Milel	- Heyet - Hikmet-i Tabiiye - İlm-i Kimya - İlm-i Tabakat-ül Arz - İlm-i Maadin - İlm-i Nebatat - İlm-i Hayvanat - Hendese - Müsellesat - Hendesenin Cebir'e Tatbiki - Hendese-i Resmiye - Menazır - Hesab-ı Tefazuli ve Tamami - Cerr-i Eskalin Nazariyat ve Tatbikatı - Tarih-i ulum-i Tabiiye - Riyaziye - Fenn-i Tahtit-i Arazi

Fransız etkisiyle kurulan ve 20 Şubat 1870'de ikinci kez açılan Darülfünun (Darülfünun-u Osmanî) iki yıl süre çalıştıktan sonra 1871 ortalarında tekrar kapanmıştır.⁵²⁶ Darülfünunun, daha sonra Mekteb-i Sultani kadrosu içinde lise sınıfları gibi öğretim dili kısmen Fransızca olacak ve Fransa'dan getirtilecek

⁵²⁶ <http://www.istanbul.edu.tr/hukuk/tarihce.htm>

profesörlerle öğretim kadrosu tamamlanacak olan yüksek sınıflar halinde Mekteb-i Sultani'nin bir parçası gibi yapılandırılması uygun görülmüştür.⁵²⁷ “Darülfünun-u Sultani”⁵²⁸ olarak tekrar çalışmaya başlayan kurum 1881 yılında ise yine kapanmıştır. Darülfünun macerası 1900 yılında sonuçlanmıştır. Darülfünun 14 Ağustos 1900 tarihli Nizamname ile “Darülfünun-u Şahane” olarak açılmıştır. 1912 yılında çok önemli bir dönüşüm yaşayan Darülfünun 1912’te *Sorbon Üniversitesi* model alınarak baştanbaşa yenilenmiş ve ismi de “*İstanbul Darülfünunu*” olarak değiştirilmiştir.⁵²⁹ 1914–1918 yılları darülfünun için parlak yıllar olmuştur. I. Dünya Savaşı’nda Almanlar ile yapılan işbirliği sonucunda 20 Alman profesör, 1 Macar profesör gelmiştir. Bunlar iki yıl içerisinde Türkçe ders vermeyi kabul etmişlerdir.⁵³⁰ 1919’da yenilenen mevzuatıyla (21 Ekim 1919 tarih 257 karar nolu Darülfünun-u Osmanî Nizamnamesi) yapısı ve işleyişiyle ilgili değişiklikler yapılan Darülfünun, 1933’de kaldırılarak İstanbul Üniversitesi olarak yeniden kurulacaktır.⁵³¹

Bunlar dışında Abdülhamit döneminde 19. yüzyılın ikinci yarısında bazıları çok kısa yaşamakla birlikte değişik yüksek sanat okulları da kurulmuştur. Bu dönem, çağdaş Türk yüksekokul geleneğinin hazırlanma süresi olarak kabul edilmektedir.⁵³²

A. İlk Bilim Akademisi: *Encümen-i Daniş*

Batıda 18. yüzyılda görülen ‘bilimsel topluluklar’, Osmanlı’da 19. yüzyılın ikinci yarısında etkili olmuşlardır. Encümen-i Daniş bu batılı tarzdaki topluluklardan biridir.⁵³³ Encümen-i Daniş, Tanzimat’ın kültürel alandaki reformlarına örnek bir

⁵²⁷ Mekatib-i Aliye-i Fenniye yani Darülfünun-ı Sultani’nin nizamname-i dahliyesiyle dürus cetveli Sava, s. 3, İstanbul, 1283 akt: Faik Reşit Unat, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, s. 51–52.

⁵²⁸ Galatasaray binasında edebiyat, hukuk ve fen bölümlerinden oluşmuştur. Derslerin Türkçe ve Fransızca okutulduğu bu kurum hakkında 1881’den sonra resmi kayıtlarda hiçbir belge ve bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak üç dönem mezun verdikten sonra 20 yıl süreyle ortadan kaldırıldığı bilinmektedir. <http://www.istanbul.edu.tr/hukuk/tarihce.htm>

⁵²⁹ M. Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, s. 48.

⁵³⁰ A.k s. 52; ayrıca bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, <http://www.istanbul.edu.tr/hukuk/tarihce.htm>, ve *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 210-211.

⁵³¹ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s. 263.

⁵³² Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 53-54.

⁵³³ Encümen-i Daniş’ten başka kurulan bilimsel topluluklar ise; Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi (1820), Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane (2856), Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye (1861), Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye (1864), Cemiyet-i İlmiye (1879), Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti (1908), Yeni Muhi’tul Maarif Cemiyeti (1910), Türk Bilgi Derneği (1914), İlim ve Umran-ı Sınai Cemiyeti

girişimdir.⁵³⁴ Encümen-i Daniş Bilimler Akademisi'ne karşılık olarak değerlendirilebilir.⁵³⁵ Mustafa Reşit Paris'te elçi olarak çalıştığı sırada *Academie Française*'i (Fransız Akademisi'ni) çok beğenmiş ve Osmanlı'da da böyle bir akademi kurulmasını istemiştir.⁵³⁶ Dolayısıyla Encümen-i Daniş kuruluşunda *Academie Française* örnek alınmıştır.⁵³⁷

Bu kurum Avrupa bilimi ve Avrupa bilim yöntemini Osmanlı'ya uyarlama çabasının bir ürünüdür. Çünkü Osmanlı reformcuları, modernleşmecileri ve Batıcıları ta baştan beri kendi reform tasarılarında eğitime oldukça merkezi bir yer vermişlerdir. Encümen-i Daniş, önce 1845 Maarif Meclisi'nde tavsiye edilmiş ve 1851'de bir irade-i seniyye ile resmen kurulmasına izin verilmiştir. Bu kurulun kırk Türk üyesi ve *Hammer*, *Bianchi* ve *Redhouse* gibi Avrupalı Şarkiyatçılar da dâhil olmak üzere, birçok yabancı üyesi bulunmaktadır.⁵³⁸ Encümen-i Daniş'in kitap yazma görevinin yanında başka ülkelerin bilim kuruluşlarıyla ilişki kurma görevi de bulunmaktadır. Doğal olarak bu ilişki devrin politikası gereğince İngiltere ve Fransa ile olacaktır. İngiliz ve Fransız bilim kuruluşlarıyla ilişkin bir çalışma olarak alınmasa bile encümenin harici üyelerinden Bianchi'nin yazmış olduğu Türkçe-Fransızca Sözlük (Paris, 1851) ve Redhouse'un⁵³⁹ İngilizce-Türkçe Sözlüğü (Londra,

(1919), İsmail Doğan, "Osmanlı Bilimsel Topluluklarının Türkiye'deki Bilim Eğitime Etkisi", *AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26/ 1, 1993, (131-149), s. 131-132.

⁵³⁴ Cahit Bilim, "İlk Türk Bilim Akademisi: Encümen-i Daniş", *HÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3/ 2, 1985, s. 94.

⁵³⁵ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2007, s.409

⁵³⁶ N. Sami Banarlı'dan akt: Cahit Bilim, "İlk Türk Bilim Akademisi: Encümen-i Daniş", *HÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3/ 2, 1985, s. 85.

⁵³⁷ Cahit Bilim, "İlk Türk Bilim Akademisi: Encümen-i Daniş", s. 89.

⁵³⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 432.

⁵³⁹ James Redhouse İstanbul'a 1838'de, Osmanlı devletinde mütercim ve tercüman olarak çalışmak üzere geldi. Redhouse, birçok görevde çalışmasının yanı sıra akademik konularla da ilgilendi. 1842'de, Osmanlı'daki Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin sözlüğü olan *Müntahabat-i Lugat-i Osmaniye* adlı eserini yayımladı. Dört yıl sonra, *Grammaire raisonnee de la Langue Ottomane* adlı eseri Paris'te yayımlandı. Kırım Savaşı'nın başlamasından az bir süre önce Redhouse, İngiltere'ye gitti. Amacı, kısa bir ziyaret yapıp İstanbul'a dönmektir. Sağlık sorunları planını değiştirmesine neden oldu ve Redhouse ömrünün geri kalan kısmını anavatanında, İngilizce-Türkçe bir sözlüğü de içeren bilimsel projeler üzerinde çalışarak geçirdi. *Kitab Lehcetü'l Maani* adlı bu eser, 1861 yılında, American Bord'un İstanbul'daki yabancı misyon görevlileri için basıldı. İngilizce öğrenimi için temel bir gereç olan sözlük (kamus), American Bord'un Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitimi geliştirme hedefine çok uygundu. Daha sonra American Bord Redhouse'a, Türkçe-İngilizce bir sözlük hazırlaması görevini verdi ve bu eser de yazarın ölümünden iki yıl önce, 1890'da, *Kitab Maani-i Lehce* adıyla yayımlandı. <http://www.netpano.com/newsdetail>. 15 Şubat 2009.

1855), Tanzimat devrinde pek geçerli olan bir Batı dili bilme ve dolayısıyla Batı literatüründen yararlanmak açısından önem taşımaktadır.⁵⁴⁰

Encümen-i Daniş'in yabancı üyelerinden ünlü Redhouse için özel bir paragraf açmak yararlı olacaktır. Redhouse'un 1861'de yayımlanan *Kitab Lehcetü'l Maani* ve 1890 yılında yayımlanan *Kitab Maani-i Lehce* adlı sözlükleri, 1928 yılına kadar birkaç defa yeniden basılmıştır. Harf Devrimi sonrasında ise sözlükler, zamanla Amerikan Bord⁵⁴¹ Neşriyat Dairesi tarafından yeni alfabeye çevrilerek güncel hale getirilmişlerdir.⁵⁴² 1960'larda, Amerikan Bord Neşriyat Dairesi, Redhouse Yayınevi adı altında yayınlarını çeşitlendirmeye başlamıştır. Redhouse Yayınevi'nin hedeflerinden biri de Türkiye'nin kültürel mirasını dünyaya tanıttak eserler yayınlanmaktı. Bu eserlerden biri Everett Blake ile Anna Edmonds'un yazdığı *Biblical Sites in Turkey*'dir ki bu kitap; Anadolu'daki ilk hristiyanlığın incelemesidir.⁵⁴³ Türkiye'de pek çok kez basılan Redhouse Sözlüğü'nün, 1983 yılı, Türkçe-İngilizce sözlüğü, 6. baskısının kapak sayfasında sözlüğü hazırlayan Sir James Redhouse ile ilgili (1811–1892) bilgi verilirken şu ifadeler kullanılmıştır:⁵⁴⁴

“Türk halkının İngilizce yapıtlardan daha rahat bir biçimde yararlanarak yayım hazırlayabilmeleri için, Türkiye’de oturan Amerikan misyonerlerine yardımda bulunmak amacıyla, 1860 yılında Londra’da bir kurul oluşturularak bu kurulun Redhouse’dan, İngilizce-Türkçe ayrıntılı bir sözlük hazırlaması istenmişti. O sıralarda Londra’da oturan Newburyport (Massachusetts)’li bir Amerikalı olan William Wheelwright, sözlüğün derleme ve yayım giderlerini karşılamak üzere iki bin İngiliz lirası bağışlamıştı. İlk baskı tümüyle, yayımlama hakkı ve stereotip levhalarıyla birlikte, İstanbul’daki Amerikan Misyonu’na bağışlandı.”⁵⁴⁵

Yukardaki tanıtımdan da anlaşıldığı üzere sözlüğün hazırlanması aynı zamanda Amerikan misyonerlerine yardımcı olmak amacı taşımaktadır. Öyleki ilk baskı Amerikan Misyonu’na bağışlanmıştır. Diğer yandan ABD’li bazı bilim adamlarını harici üye olarak kabul etmesinin yanında, bu ülke ile kitap alışverişi

⁵⁴⁰ Cahit Bilim, “İlk Türk Bilim Akademisi: Encümen-i Daniş”, s. 93.

⁵⁴¹ 1810 yılında Boston’da kurulmuş olan Amerikan Board misyonerlik örgütü kısa süre içinde birçok ülkede faaliyete başlamıştır. Çalışmalara başlamasının ilk yıllarında Osmanlı ülkesi bu cemiyet için özel bir öneme sahip olmuş ve 1820 yılında ilk Bord misyonerleri Osmanlı ülkesine ayak basmıştır. Bu cemiyete bağlı olarak çalışan misyonerler, Osmanlı topraklarına ayak bastıktan sonra, ülkenin neredeyse tamamına yakınında din, eğitim, sağlık vb. alanlarda, düzenli bir teşkilat yapısı içerisinde yoğun bir faaliyet yürütmüşlerdir. <http://www.seranderyayinlari.com/?p=81> 10 Şubat 2009.

⁵⁴² <http://www.netpano.com/newsdetail.15> Şubat 2009.

⁵⁴³ A.k.

⁵⁴⁴ [http://www.xn--trkbilim-](http://www.xn--trkbilim-65a.net/betiklik/dilbilimsel/Yabancı_Dilde_Egitime_Nicin_Son_Verilsin.pdf)

[65a.net/betiklik/dilbilimsel/Yabancı_Dilde_Egitime_Nicin_Son_Verilsin.pdf](http://www.xn--trkbilim-65a.net/betiklik/dilbilimsel/Yabancı_Dilde_Egitime_Nicin_Son_Verilsin.pdf) 20 Şubat 2009.

⁵⁴⁵ A.k.

yapması bir tür ilişki kurma örneği sayılabilir.⁵⁴⁶ Bu ilişki süreç içerisinde farklı boyutlarla gelişecek ve özellikle 1945 sonrası dönemde ABD-Türkiye ilişkisi pek çok ülkenin ekonomik siyasal ve bilimsel önceliklerine yön verir olacaktır.

B. Dilde Bağımlılık ve Tercüme Odası

Bir düşünsel bağımlılığın incelenmesinde önemli göstergelerden biri olarak yabancı dil bağımlılığı ele alınabilir. Şüphesiz yabancı dil bilme düzeyinin yüksek olması bir toplum için önemli bir avantajdır. Ancak yeryüzünde birçok yaygın yabancı dil kullanımı söz konusuken belli bir dilin entelektüel kesim üzerinde egemen olması aynı zamanda bu kesimin beslendiği yabancı kaynağı ve dolayısıyla o dilin ana kullanıcılarına doğru bir yönelişi de göstermesi bakımından önemlidir. Çalışmanın bu kısmında Osmanlı'dan günümüze bu toplumdaki yabancı dil tercihinin nasıl oluştuğu ve bu tercihin diğer bağımlılık ilişkileriyle paralellik gösterip göstermediği üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Ancak bu tartışmaya girmeden önce Osmanlı'da yabancı dil konusunda resmi bir kurumsal yapılanma olan tercüme odasına değinilecektir.

Osmanlı Devleti'nin özellikle zayıflamaya başlamasıyla birlikte tercüme konusu önemli bir sorun haline gelmiştir. Tercümanlık kurumu yükselme devrinde İtalyan, Rum, Alman, Macar, Polonya kökenli mühtedilere⁵⁴⁷ emanet edilmiştir. İmparatorluğun gerileme döneminde ise bu makama hem yabancı dil bilen hem de Avrupa'yı yakından tanıyan Rum-Ortodoks Fenerli Beyler atanmaya başlamıştır.⁵⁴⁸ 18. yüzyılın sonuna doğru İngiliz, Fransız ve Rus nüfuzunun artmaya başlaması Divan-ı Hümayun tercümanlarının bu devletlerden birine veya ötekine eğilim göstermelerine ve onların çıkarlarını kollamaya yöneltmiştir. Tarihçi Asım bunlardan “*Rum taifesi, iki sınıf olarak biri Moskovlu'ya hevarar ve birinin nisbet-i*

⁵⁴⁶ Cahit Bilim, “İlk Türk Bilim Akademisi: Encümen-i Daniş”, s. 93.

⁵⁴⁷ *Mühtedi*, İslam dinine girmiş olan.

⁵⁴⁸ Sezai Balcı, Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Ankara, 2006, s. 153.

muhabbetleri Fransalı'ya derkar olup her sınıf müstenid oldukları taraftan casus-ı esrar-ı devlet" olarak bahsetmektedir.⁵⁴⁹

1821 Yunan isyanı sırasında çoğunluğu Rum olan tercüme görevlilerinin devlete yanlış bilgi gönderdikleri anlaşılmıştır.⁵⁵⁰ Rum-Yunan ayaklanmasından sonra İstanbul'un fethinden beri Bab-ı Ali'de devlet tercümanlığı yapan ve bu nedenle devletin en önemli ve en gizli konularını öğrenen Rumlara güven kalmadığı için tercümanlık hizmetlerinin müslüman ya da Türk-müslüman asıllı kimseler tarafından yapılması benimsenmiştir. Bu amaçla *Bab-ı Ali Tercüme Odası* adı verilen birim kurulmuş ve bu kurumda batı kültürünü ve dillerini bilen çok sayıda eleman yetiştirilmiştir.⁵⁵¹

Çevirmen kaynağı oluşturmak için kurulan *Tercüme Odası* Avrupa dillerinden çevirilerin sorumluluğunu üstlenmiştir. Önemsiz gibi görünen bu daire, hızla, Osmanlı bürokrasisi içinde en fazla siyasi itibar kazanma ve yükselme olanağı sağlayan yer konumuna geçmiştir. Tercüme Odası elemanları yükselerek, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli bürokratları arasında yer aldılar. Avrupa dillerini özellikle de Fransızca'yı bilmek, Osmanlı devlet hizmetinde yükselmek için mutlaka gerekli bir nitelik haline gelmiştir. Bunu öğrenmek için de en iyi yer elbette *Tercüme Odası* olmuştur⁵⁵². Bab-ı Ali Tercüme Odası'nın oluşturulmasındaki sorumlulukları eğitimsel ve bürokratik rollerin alışıldık bir karışımı olduğu için, zamanla yeni bir müslüman kalemiye memuru tipinin oluşumunda ana merkez haline gelmiştir.⁵⁵³ Başlangıçta Osmanlı Devleti'nde kalemiye denilebilecek ayrı bir daire mevcut değildir. Yükselme döneminde bile bu zümre mensuplarının sayısı birkaç yüzü aşmamış ve taşra yöneticileri daha çok Enderun'da yetişmiştir. Kalemiye'nin asıl yükselişi, 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Babiâli'nin yeni bir Sadrazamlık merkezi olarak ortaya çıkmasıyla hız kazanmış ve 19. yüzyılın ortalarına doğru

⁵⁴⁹ Asım, Asım Tarihi, c. 2, Ceride-i Havadis Matbaası, tarihsiz, s. 4-5; Köprülü, M. Fuad, "Asım Efendi", İA, c. 1, İstanbul, 1995, s. 670; Ahmet Rasim, Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi, c. 3, İstanbul, 1327-1329, s. 1502, akt: A.k., s. 78.

⁵⁵⁰ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.52.

⁵⁵¹ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, (I. Cilt Mülkiye Tarihi), Mars Matbaası, Ankara, 1969, s. 12-13, ayrıca bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* VI. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 181-182.

⁵⁵² Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, s. 131.

⁵⁵³ Carter V. Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babiâli (1789-1922)*, (Çev. Latif Boyacı-İzzet Akyol), İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 113.

kalemiye giderek mülkiyeye, yani sivil bürokrasiye dönüşmeye başlamıştır. Bu gelişim son derece önemlidir ve Osmanlı Devleti'nde yüksek öğretimi yakından ilgilendiren tartışmalara yol açmıştır.⁵⁵⁴

Tercüme Odası, zamanla müslümanlar arasında dil ve diplomasi bilen insanların yetişmesi üzerine, harici işlerde ve bürokrat yetiştirmede en önemli kaynak durumuna gelmiştir. Osmanlı reformlarına damgasını vuracak olan Ali Paşa, Fuad Paşa, Safvet Paşa buradan yetişmişlerdir. Oda bu haliyle hem bürokrat yetiştiren bir okul, hem de Bab-ı Ali'nin dış yazışmalarını yürüten bir memuriyet görünümündedir.⁵⁵⁵ Tanzimat aydını Tercüme Odası'nın yetiştirdiği bir aydın tipidir. Avrupa eğitiminin arkasında Tercüme Odası eğitimimini görmek mümkündür.⁵⁵⁶

1856'da yapılan düzenlemeyle Tercüme Odası önemli bir değişim geçirmiş ve oda personeli dört sınıfa ayrılmıştır. Okunacak derslere göre, personel her gün Fransızca, hukuk, Milletler Hukuku, coğrafya, tarih, güzel yazı, hesap ve gazete tercümesi gibi geniş bir alanda eğitime alınacaktır. Yine aynı yıl içerisinde Fransızca sınıflarının yanında Kırım Savaşı ile birlikte artan evrakın tercümesi için bir de İngilizce sınıfı açılmıştır. Böylece Tercüme Odası hali hazırdaki yapısına ve görevlerine ek olarak bir dil okulu olma özelliğini kazanmıştır.⁵⁵⁷

Tercüme Odası bu şekilde Osmanlı yönetsel yapısında varlığını İmparatorluğun yıkılmasına kadar devam ettirmiştir.⁵⁵⁸ Ancak zaman içerisinde batıya çok sayıda öğrenci gönderilmesi, İstanbul'da açılan Fransız okulları ile Galatasaray Lisesi'ne zengin müslüman ailelerin de çocuklarını göndermeleri eğilimi ortaya çıkınca Tercüme Odası eski önemini ve okul olma niteliğini kaybetmiş ve II. Abdülhamit döneminde Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği'nin Tercüme Şubesi haline gelmiştir.⁵⁵⁹

Osmanlı Devleti'nde eğitim öğretimin modernleşmesi önündeki en önemli engel dil sorunu olarak görülmüştür. Osmanlıca'nın çağdaş bilimi ve teknolojiyi

⁵⁵⁴ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 125–126.

⁵⁵⁵ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, s. 52.

⁵⁵⁶ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 240.

⁵⁵⁷ Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*, s. 154–155.

⁵⁵⁸ A.k., s. 155.

⁵⁵⁹ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s. 13.

ifade etmedeki yetersizliği, gözleri o dönemin başlıca kültür dillerinden biri olan Fransızca'ya çevirmiştir. Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzu da Fransızca'yı ön plana çıkarmıştır.⁵⁶⁰ Bu dönemde bu dil sorunu o kadar önemsenmiştir ki, Türkçe'nin henüz ilim ve fen derslerinin öğretilmesinde yeterli dereceye gelmemiş olduğundan hareketle derslerin doğu ülkelerinde Avrupa'nın en geçerli dili olan Fransızca olarak verilmesinin gerektiği savunulmuştur.⁵⁶¹

Bir toplumun önde gelen yönetici ve eğitici kadrosunun hangi kaynaktan beslendiğinin önemli göstergelerinden biri bu kesimlerin kullandıkları yabancı dil ve bu dillerden yapılan çevirilerdir. Bu noktada Osmanlı Devleti için Tercüme Odası önemli bir referans niteliğindedir. Her ne kadar Tercüme odasında Fransızca'dan sonra bir de İngilizce birimi oluşturulmuş olsa da tercüme odasının kütüphanesi incelendiğinde buradaki personelin asıl olarak Fransız kaynağından beslendiğini açıkça görmek mümkündür. Çünkü yapılan çevirilerin ve tercüme odasının kütüphanesinde bulunan kitapların çok büyük bir bölümü Fransızca'dır.

Osmanlı bürokrasisi ve kalemiye sınıfı için önemli bir kaynak olduğunu yukarıda vurguladığımız Tercüme Odası'nın kütüphanesinde bulunan kitapların tam sayısının bilmek mümkün olmasa da elde edilen veriler ışığında genel bir değerlendirme yapılabilir. Kütüphanedeki kitaplara ilişkin sınırlı bir katalog Balcı'nın çalışmasında yer almaktadır. Bu kataloğa göre sınırlı sayıda İngilizce eser de bulunmakla birlikte hiç tartışmasız olarak Fransızca'nın başat konumda olduğu görülmektedir. 29 Kasım 1884 tarihi itibarıyla bu kütüphanede 255 Türkçe kitap ve 545 Fransızca kitap olduğu kayıt altına alınmıştır.⁵⁶² Tüm bu bilgiler açıkça göstermektedir ki, Osmanlı bürokrasisi ve kalemiye sınıfı için önemli bir kaynak olan Tercüme Odası Fransız ekolüne göre şekillenmiştir. Burada Osmanlı tarihinde batılı kaynaklardan yapılan ilk çevirinin de Fransızca olduğunu vurgulamak yararlı olacaktır. Kâtip sınıfından gelen Osmanlı yazarları Avrupa tarihi ile daha yakından ilgilidirler. Reisülküttap Feridun Ahmet Bey'in 1572'de bir tercüman ile bir kâtibine

⁵⁶⁰ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 116.

⁵⁶¹ Mehmet Ali Ayni, *Darülfünun Tarihi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1995, s. 57, akt: Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 116.

⁵⁶² Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*, s. 132- 143.

çevirttiği *Tarih-i Firengi (Fransa Krallarının Tarihi)* Batı dillerinden Türkçe'ye yapılan ilk çeviri olarak kabul edilmektedir.⁵⁶³

Batılılaşma çalışmaları doğrultusunda, yapılan reformlarla birlikte Batı tarzı devlet okulları ve özel okullar ortaya çıkmıştır. Orta dereceli okulların programına yabancı dil, Tanzimat Fermanı'ndan sonra girdiğinden, Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı dil öğrenimi ve öğretiminin gelişmesi açısından Tanzimat Fermanı'nın etkisi büyüktür. Bu süreçte okullar ilk önce yabancılar tarafından açılmıştır ve çok iyi düzeyde yabancı dil eğitimi verilmeye çalışılmıştır. Yabancı dilin önemli hale gelmesiyle birlikte özellikle İstanbul'da hem iyi düzeyde yabancı dil öğretecek hem de devletin sivil kadro ihtiyacını karşılayacak bir okul açılması için çalışmalar hızlandırılmıştır. Bu amaçla “*Galatasaray Sultanisi*” 1868'de Fransızca olarak eğitime başlamıştır İlk özel Türk okulu olan Darüşşafaka ise 1873 yılında öğretime başlamıştır. Darüşşafaka özellikle o dönemde matematik ve fen dersleriyle, Fransızca derslerinde diğer okullardan daha iyi olmasıyla ünlüdür.⁵⁶⁴ 1869 yılında *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* ile Sıbyan okullarında geniş yenilikler yapılmıştır. Bu yenileşme çalışmaları arasında İdadiye (orta), Sultaniye (lise) okullarına Fransızca dersi programları eklenmesi de vardır.⁵⁶⁵

1827 yılında açılan mektebi tıbbiye de geçici bir süre için bile olsa öğretim dili olarak Fransızca benimsenmiştir. Ancak reformlarıyla bilinen devrin padişahı II. Mahmut bilim dilinin Türkçe olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁶⁶ “*Tıp bilimini tümüyle kendi dilimize alıp gerekli kitapları Türkçe olarak düzenlemeye çalışmalıyız. Sizlere Fransızca okutmaktan benim beklediğim Fransız dilini öğretmek değildir. Ancak tıp bilimini öğretip yavaş yavaş kendi dilimize almak ondan sonra memleketin her yanında Türkçe olarak yaymaktır*” padişahın bu temennisine karşın süreç içerisinde batılı tarzda açılan neredeyse tüm eğitim kurumları için Fransızca belirleyici bir konuma gelecektir.

⁵⁶³ İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, s. 112.

⁵⁶⁴ Ali Işık, “Yabancı Dil Eğitimimizdeki Yanlışlar Nereden Kaynaklanıyor?”, *Journal of Language and Linguistic Studies*, 4/2, October 2008, s. 16.

⁵⁶⁵ Hüseyin Atay, “Medreselerin Islahatı”, (s.1–43).

⁵⁶⁶ Selçuk Cingi, “İktisatta Öğretim Dili Tartışmaları” *AÜ SBF Dergisi*, Haziran 1992, 47/3, (s 95–104).

Osmanlı son döneminin önemli Türkçü düşünürlerinden Ziya Gökalp de eğitim ile ilgili düşüncelerinde yabancı dil baskısından şikâyetçidir. Öyle ki, Gökalp ‘Arapçı’ bulduğu medreselerden de Avrupa taklidi bulduğu mekteplerden de hoşnut değildir. Tanzimat dönemini, ülkede yayımlanan kitap türlerinden hareketle, şöyle betimlemektedir: “Maarifimizin kozmopolit olduğunu anlamak için derin tetkiklere lüzum yoktur. İstanbul’daki kitapçı dükkânları ile öğretim kurumlarına sınıflayıcı bir gözle bakmak yeterlidir. İstanbul’da üç türlü kitapçı vardır. Bunlar: birincisi sahaflar, ikincisi Beyoğlu kitapçıları, üçüncüsü Babıâli caddesindeki kitapçılar. Sahaflardaki maarif Arapça ve Acemce, Beyoğlu kitapçılarındaki maarif Avrupa’ya aittir. Babıâli caddesindeki Tanzimat maarifi ise, bu evvelkilerin perişan tercümelerinden, acemicesine intihal ve taklitlerinden ibarettir. Milli eğitimimizin henüz ne kitapları, ne de kitapçıları mevcut değildir. Darüttüdrisler yani öğretim kurumları da kitapçı dükkânlarına benzer biçimde; Medreseler, Ecnebi mektepleri ve Tanzimat mektepleri” olarak üçlü ayrışma içerisindedir. Sahafların kitapları medreselerde, Beyoğlu’nun kitapları ecnebi mekteplerinde, Babıâli caddesinin kitapları Tanzimat mekteplerinde okutulmaktadır.⁵⁶⁷

Gökalp’in tespitleri mevcut durumun çok güzel bir özeti ve vahim bir yansıması gibidir. Bir yandan eski doğu ve yeni batı arasında sıkışmış bir düşünce ortamı öte yandan bu düşünce ortamında yükselen taklide dayalı ürünler egemendir. Böylesi bir ortamda yer alan 19. yüzyıl Osmanlısı’nda batılılaşma sürecinde görülen bilimsel çalışmaların, Avrupa’da yazılan kitapların çevirisini yapmaktan öteye gidemediğini söylemek mümkündür.⁵⁶⁸ Osmanlı deneyi eğitim ve bilgi üretim sisteminin Batı’da olan gelişmeleri sınırlı bir amaçla aktarma işleviyle kurulması bilgi üretim işlevlerinin gelişmesini engellemekte, bu işlevleri ancak bilgi aktarımı düzeyinde tutmaktadır.⁵⁶⁹

Osmanlı’dan itibaren yükseköğretimde yabancı dilin ağırlığını görmek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk kurulan yüksek öğretim kurumlarında

⁵⁶⁷ Ziya Gökalp, Muallim, Sayı:11, 1 Haziran 1333 (1917), *Makaleler*, c.V, s.151–152, akt: Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 208–209.

⁵⁶⁸ Fikri Akdeniz, “Osmanlı Dönemi Bilim Tarihinden Bir Kesit Büyük Türk Matematikçisi Hüseyin Tevfik Paşa (1832–1901) Kimdir?”, http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/akdeniz_tevfik_pasa.pdf

⁵⁶⁹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, s. 195.

da yabancı dilde eğitim yapılmıştır. Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun (1773), Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn (1795), Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye (1831) gibi okullarda, o günlerde okutulacak Türkçe ders kitabı ve bu dersleri verecek nitelikte Türk öğretim üyesi bulunmadığından, eğitim yabancı dilde sürdürülmüştür.⁵⁷⁰ 1869 yılında Mekteb-i Mülkiye’de Fransızca ders programına girmiştir.⁵⁷¹ Cumhuriyet döneminde ise, Orta Doğu Teknik Üniversitesini (ODTÜ) (1956), Robert Koleji ve daha sonraki adıyla Boğaziçi Üniversitesini (1957), Hacettepe ve Cerrahpaşa gibi bazı tıp fakültelerini ve tüm vakıf ve özel üniversiteleri yabancı dilde eğitim veren yüksek öğretim kurumları olarak nitelemek mümkündür.⁵⁷² Daha önceleri Fransızca etkisinde kalan Türk yüksek öğretim sistemi özellikle 1950 sonrası dönemde artan Amerikan etkisiyle İngilizceye yönelecektir.

Yüzü batıya dönük Türklerin düşünce hayatı 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ortalarına kadar Fransız dili ve kültürü tarafından etkilenmiştir.⁵⁷³ Fransa’nın Türk eğitimini etkilemesine çok şaşırmamak gerekir. Çünkü Fransa, I. Fransuva döneminden beri Doğu’da Avrupa’nın tek gücü olarak katolik kilisesinin hamiliğini yapmaktadır. Bu durumda Doğulular için Fransa demek, bir bakıma Avrupa demektir. Fransa için, kültür ve dil propagandası daima dış politik sistemin temelini teşkil etmişti. Fransız dil kültürü ve literatürü, kendilerine tabi Kuzey Afrika Arap Alemini Avrupalılaştıracak kadar çok etkili olmuştur.⁵⁷⁴

Fransız öğretici ve danışmanlar bütün 19. yüzyıl boyunca ve kısmen de 18. yüzyılda, yeni kurulan okul ve yüksekokullarda görev almıştır.⁵⁷⁵ Başından beri bir Türk-Fransız öğretim kurumu olarak planlanan, yüksekokul olmayan ama bunlara öğrenci yetiştiren ve 1870’den sonra Darülfünun-ı Sultani’nin bir süre içinde çalıştığı Galatasaray Lisesi de özel bir önem taşır. Yüksekokul olmamasına karşın Galatasaray Lisesi’nin Türk ve Fransızlar arasında kurulan yüksekokul kuruluşu olarak Mekteb-i Mülkiye başından itibaren Fransa’ya yöneliktir. İlk konservatuar kurma denemesi 1913’te bir Fransız tarafından yapılmıştır. Fransız etkisi, Osmanlı

⁵⁷⁰ Ali Işık, “Yabancı Dil Eğitimimizdeki Yanlışlar Nereden Kaynaklanıyor?”, s. 16-17.

⁵⁷¹ Kemal Turhan, *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000, s. 77.

⁵⁷² Ali Işık, “Yabancı Dil Eğitimimizdeki Yanlışlar Nereden Kaynaklanıyor?”, s. 16-17.

⁵⁷³ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 57-58.

⁵⁷⁴ Kemal Turhan, *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*, s. 120.

⁵⁷⁵ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 57-58.

İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla zayıflamakla birlikte I. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra da birçok Fransız profesörün Darülfünun'da halen öğretmenlik yaptığı bilinmektedir.⁵⁷⁶ Sonuç olarak Türkiye'de Fransız propagandası zaferle sonuçlanmıştır. Böylece Fransızca sadece Osmanlı tebaasındaki Hristiyanlarda değil, aynı zamanda aydın müslümanlarda da kültür dili olarak kabul görmüştür. Doğulu seçkinler, modern hayatla ilgili pek çok konuyu ana dilinden ziyade Fransızca olarak ifade edebilmektedir. Çünkü bu dil modern düşünce tarzının önemli bir aracı olarak görülmüştür.⁵⁷⁷ Tıp okulları ilk dönemde Fransız etkisi altında olup bunlarda Fransız profesörler öğretmenlik yapmaktadır. Daha sonraki süreçte imparatorluk tıp okulunun düzenlenmesi Avusturyalı ve Alman etkisiyle olacaktır.⁵⁷⁸

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Fransa, Avusturya, Almanya ve ABD'nin Türk yükseköğretim sisteminde etkili olduğu kabul edilmelidir.⁵⁷⁹ Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar baskın bir biçimde Fransız etkisi ve Fransızca'nın başat konumu sürmüştür özellikle 1930'lu yıllarda Almanya'dan getirilen eğitici kadroların etkiyle İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitelerinin kurulmasıyla Alman etkisi hissedilir olmuştur. 1933'te İstanbul Darülfünunu kaldırılarak yerine üniversite açıldığı ve Almanya'dan hemen hemen her ders için bir uzman profesör getirildiğini unutmamak gerekir. Ayrıca bu dönemde yabancı dil sorununun da kökten çözümü istenilmiş ve bu amaçla üniversitede yabancı diller kursu açılmıştır.⁵⁸⁰ 1945 sonrası dönem ise yeni hegemonik güç olarak Amerika'nın dünya sahnesine çıkmasıyla biçimlenecektir. Dolayısıyla Amerika destekli ve Amerikan etkisi altında İngilizce'nin ve Amerikan eğitim sisteminin Türk yüksek öğretiminde belirleyiciliği söz konusu olacaktır. Yurt dışında öğretim üyeliği yapan Oktay Sinanoğlu gittikçe artan bir oranda yurt dışı eğitiminin İngiltere ve Amerika'ya yönelmesini sömürge zihniyetine bağlamaktadır. Fransa'nın sömürgesi olan ülkelerden Fransa'ya gidildiğini, eski Sovyet ülkelerinden ahalinin de Moskova'ya

⁵⁷⁶ A.k s. 57-58.

⁵⁷⁷ Kemal Turhan, *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*, s. 121.

⁵⁷⁸ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 58.

⁵⁷⁹ A.k, s. 57-58.

⁵⁸⁰ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* Cilt:5, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s. 2161–2162.

gitmek için can attığını, aynı şekilde Türkiye'den de Amerika ve İngiltere'ye gidildiğini ifade etmektedir⁵⁸¹

Türkiye’de yabancı dil konusunun tarihsel süreç içerisinde önceliğinin dağılımını (Tablo 2)yardımıyla incelemek mümkündür. Bu tabloya göre 1773 öncesi dönemde yalnızca Arapça ve Farsça yabancı dil kullanımında tercih edilmektedir. Osmanlı batılılaşma sürecinin başladığı 18. yüzyıl sonundan Cumhuriyetin ilanına kadar olan dönemde ise Arapça ve Farsça halen revaçta diller olmakla birlikte sırasıyla Fransızca, İngilizce ve Almanca da tercih edilen diller olmuştur.

Tablo 2: Türkiye’de Yabancı Dillerin Yıllara Göre Öncelik Sırası⁵⁸²

1773 Öncesi	1773-1923	1923-1950	1950-1980	1980 Sonrası
Arapça	Arapça	Fransızca	İngilizce	İngilizce
Farsça	Farsça	İngilizce	Fransızca	Almanca
	Fransızca	Almanca	Almanca	Fransızca
	İngilizce			
	Almanca			

Yukarıdaki tabloya göre cumhuriyetin ilanından çok partili hayata geçildiği 1950 yılına kadar olan dönemde Fransızca en temel yabancı dil konumuna yükselmiş Arapça ve Farsça yabancı dil listesinin dışına çıkmıştır. Soğuk savaş dönemine denk gelen yıllarda ise İngilizcenin Fransızcaya üstün geldiği ve bu üstünlüğün 1980 sonrası dönemde de devam ettiği görülmüştür. 1980 sonrasında Fransızca yabancı dillerdeki öncelik düzeyi açısından ikinci sırayı Almancaya kaptırmıştır.

Türk yüksek öğretimindeki yabancı etkisini kullanılan kavramlar düzeyinde de görmek mümkündür. Üniversite reformunun yapıldığı 1933’den önce "üniversite" sözcüğü kullanılmamaktadır. 1933 reformu ile "Fakülte", "Dekan", "Rektör" gibi günümüzde kullanılan temel kavramlar yerleşmiş, bilimsel faaliyet ve araştırmalar karışıklık ve rastlantılardan kurtarılarak etkin bir denetim altına sokulmuştur.⁵⁸³ Üniversitede genellikle Arapça kökenli olan eski terimlerin yerini Avrupa kökenli

⁵⁸¹ Oktay Sinanoğlu, *Hedef Türkiye*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 29.

⁵⁸² Ömer Demircan; *Dünden Bugüne Türkiye’de Yabancı Dil*, Remzi Yayınevi, İstanbul 1988.

⁵⁸³ Hüseyin Korkut, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları” *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 160, Güz 2003, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.htm>, 20 Mart 2009.

olanlar aldı. “darülfünun” üniversite, “reis” rektör, “müderris” profesör, “muallim” doçent, “muallim muavini” asistan olmuştur.⁵⁸⁴

C. Yabancı Okullar

Osmanlı İmparatorluğu’nda eğitim isteminin değişmesi sürecinde önemli bir yeri de hiç kuşkusuz yabancı devletler ve misyoner kuruluşları tarafından kurulan okullar oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki birçok okulun batılılar tarafından desteklenmesi yanında batılılaşmaya katkı sağlayan unsurlardan belki en önemlisi yabancılar tarafından Osmanlı’da kurulan okullardır. Tanzimat sonrası dönemde misyoner okullarının açılması ile ilköğretimden başlayarak yükseköğretime kadar yabancı dille eğitim yapan okullarının kurulması sürecinin birlikte yürüdüğünü söylemek mümkündür.⁵⁸⁵ Fransız okulları başta olmak üzere bazı yabancı katolik okulları uzun yıllardan beri bulunuyor olsalar da, 19. yüzyılın başında itibaren açılan misyon okulları bu alana ivme getirmiştir. Bu dönemde Protestan misyonları hızlı bir gelişme göstermiştir.⁵⁸⁶ 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki yabancı okullar Katolik kilisesine bağlı bir nitelik taşırlar. Protestanların okulları ise ancak 19. yüzyıldan sonra gelişme göstermiştir. Yabancı okullar birçok işlevi birlikte gerçekleştirmektedir. Bu işlevlerden birincisi, özellikle Osmanlı liman kentlerinde, çok sayıda bulunan yabancıların yeniden üretimidir. İkincisi, Osmanlı İmparatorluğu’yla Avrupa’nın gittikçe kurumsallaşan dış ilişkilerinin gerektirdiği Osmanlıca bilen kadrolar yetiştirilmesi işlevidir. Üçüncü işlev ise bir yandan Batı hristiyanlığının, Doğu hristiyan cemaatleri içinde yayılımını gerçekleştirmek, diğer taraftan da Avrupa sermayesi için doğuda aracılık işlevi görecektir.⁵⁸⁷ Dolayısıyla bazı Avrupalı güçler ve hükümetlerin öncülüğünde yaşanan emperyalizm sürecinde bu güçlerin yakın doğudaki okullara kendi kültürel damgalarını vurma çabası söz konusudur.⁵⁸⁸

⁵⁸⁴ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 84.

⁵⁸⁵ Mustafa Durmuş Çelebi, “Türkiye’de Anadili Eğitimi ve Yabancı Dil Öğretimi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/21, 2006, (s. 285–307), s. 289.

⁵⁸⁶ Roderich Davison, “Osmanlı Türkiye’inde Batılı Eğitim”, (Çev. Mehmet Seyitdanhoğlu), *Belleken*, C. LI, Sayı 200, 1987 ayırbasım, s. 1033.

⁵⁸⁷ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 37.

⁵⁸⁸ Roderich Davison, “Osmanlı Türkiye’inde Batılı Eğitim”, s. 1033.

Bu bağlamda düşünüldüğünde batılılaştırma çabalarının modernist bir yenileşme çabası olması yanında emperyalist bir nitelik taşıdığını ve bağımlılık ilişkisinin kurulmasında önemli bir yeri bulunduğunu da yadsımamak gerekir. Eğitim alanındaki dış etkilerin birden fazla yönü ve yöntemi vardır. Örneğin bir yandan batıdaki eğitim kurumlarının bire bir kopya edilmesi veya benzerlerinin kurulması süreci yaşanırken diğer yandan yabancı ülke veya misyonerlik örgütlerince desteklenen yabancı kurumlarının kurulması söz konusu olmaktadır. Beşir Hamitoğulları yabancı emperyalizminin Türkiye'ye yerleştirilme araçlarından biri olarak *Yabancı Okullarına* dikkat çeker. Bu okullar, sadece kültür emperyalizminin aracı olarak kullanılmamış ayrıca yabancı sermayeyi en etkin tarzda nemalandırıp onu koruyabilecek nitelikte personel yetiştiren, bir “formasyon” vermekte de başarı sağlanması konusunda işlev üstlenmişlerdir.⁵⁸⁹ Dolayısıyla eğitim alanında yaşanan gelişmeler yaşanan tarihsel gerçeklikten bağımsız olmayıp onun taşıyıcısı ve hızlandırıcısıdır.

Ekonomik gereksinmelerin eğitim sistemine etkisini daha iyi görebilmek için kapitülasyonların eğitim alanına yansıyan etkilerine değinmek yararlı olacaktır. Kapitülasyonlara bağlı olarak Osmanlı Devleti'nde açılan yabancı okulların sayısı inanılmayacak rakamlara ulaşmıştır. Örneğin Fransızlar 1902–1925 arasında 72, İtalyanlar 1904–1924 arasında 24, Almanlar ve Avusturyalılar ise 1910-1917 arası 7'şer okul açmış durumdaydılar. 1917 verilerine göre İngilizlerin sadece İstanbul'da açmış oldukları okul sayısı 83'ü bulmuştur. Osmanlı topraklarında en fazla okul açmış bulunan Amerikalıların okullarının sayısı ise 1845–1904 yılları arasında müthiş bir patlama göstermiş ve 7'den 465'e kadar yükselmiştir. Yabancı okulların Osmanlı toplum hayatına etkisini anlayabilmek için, ABD'nin o zamanki Harput Konsolosu J. Hill'in Fırat Koleji hakkında yazmış olduğu bir rapordan alınan şu cümlelere bakmak yeterlidir:

“Şu anda Amerika'dan Osmanlı ülkesine getirilen şey kolejin bütün sınıflarında Amerikan ticaret yaşantısı, konfor ve serveti hakkında bilgi verilmiş olmasıdır. Daha da önemlisi Amerikanvari yaşama idealine, iş ahlakına, zaman kavramını vb. bütün konularda modern bilimdeki gelişmeleri Asya'nın bu doğal bahçesine ekmektir. Bu

⁵⁸⁹ Beşir Hamitoğulları, *Çağdaş İktisadi Sistemler*, s. 752.

kolej, Amerikan düşünce metotlarını ve hayat kazanma biçimini geniş ölçüde bütün sınıflarında canlandırıp öğretmektedir.”⁵⁹⁰

Bu konuda araştırma yapan bir yazar misyonerlerin yabancı okullardan bekledikleri önemli bir görevin de; yerli halkı şuursuz bir biçimde batılılaştırmak olduğunu belirtiyor. Misyonerlerin ve okulların niteliğine göre bu batılılaşma süreci Fransızlaştırmak, Almanlaştırmak, Amerikanlaştırmak, İngilizleştirmek hatta Ruslaştırmak biçiminde⁵⁹¹ sürmüştür. Yabancı okullar içinde Amerikan misyoner okulları en çok yaygınlaşanı olmuştur. Bu okulların gelişiminin Amerika’nın bölgedeki ekonomik-ticari varlığının gelişmesiyle ilgili olduğu kadar, başta Ermenilere yönelik olmak üzere dinsel bir boyutu da bulunmaktadır. Çoğunlukla Ermeni Cemaatine bağlı olan bu okulların öğretmenleri büyük ölçüde daha üst düzeydeki Amerikan okullarında yetiştirilmektedir. Amerikalı misyonerlerin bu okullar üzerinde etkisi olduğu bilinmektedir. Daha alt düzeyde dört işlem öğreten Ermeni Cemaatinin kontrolündeki okulları doğrudan Amerikan misyoner okulu saymak güç ise de ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarının durumu daha farklıdır. Bunların hem yönetimi Amerikalılar’ın elindedir hem de eğitim dili İngilizce olup ders kitapları genellikle Amerika’dan gelmektedir.⁵⁹²

Bu nedenle Osmanlı toplumu Amerikalıları daha çok protestan misyonerler aracılığıyla tanıyacaktı. İlk Amerikalı misyonerler 1820 yılında İzmir’e gelmişlerdir. Ancak Redhouse’un organik bağı bulunduğu misyonerlik örgütü olan *American Board of Commissioners*’a bağlı okullar önce Beyrut ve İstanbul’da yapılmışlardır. 1824’de Beyrut’ta açılan okul 1866’da “Suriye Protestan Koleji”ne temel olmuştur. Bu okul daha sonra Beyrut Amerikan Üniversitesi olacaktır. Yine benzer şekilde, Cyrus Hamlin’in 1840’ta İstanbul’da Bebek’te faaliyete geçirdiği okul 1863’te Robert Koleji olarak yerini alacaktır.⁵⁹³ Bu Okul, Türkiye’de Amerikan misyonunun bütün varlığıyla kurup geliştirdiği temel eserdir.⁵⁹⁴ Bunun gibi 1871’de Gedikpaşa’da ortaokul seviyesinde öğretime başlayan bir başka okul, 1876’da Üsküdar’a taşınarak,

⁵⁹⁰ Haydaroğlu, s.193; Akt: Aybars Pamir, “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devletine Etkileri”, *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2002, 51/ 2, s. 97.

⁵⁹¹ Necmettin Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, s. 295.

⁵⁹² Uygur Kocabaşoğlu, “Bir Misyoner Faaliyeti Olarak Yabancı Okullar”, *Devrimci Cumhuriyet’in Eğitim Politikaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s. 34.

⁵⁹³ Ercüment Kuran, *Türk Çağdaşlaşması*, Mehmet Erdoğan (der.), s. 229.

⁵⁹⁴ Necmettin Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, s. 146.

1890'da *Amerikan Kız Koleji* haline gelmiş ve 1905'te Arnavutköy'de yeni binasına yerleşmiştir.⁵⁹⁵ Bu okullarda eğitim yoluyla çağdaş kavramlar, özellikle Amerikan hayat tarzı aşılarmaya çalışılacaktır. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde İmparatorlukta hatırı sayılır bir Amerikan misyoner eğitim dizgesi ortaya çıkmıştır.⁵⁹⁶

Amerikan misyoner okullarının birtakım özellikler bulunmaktadır.⁵⁹⁷ İlk olarak bu okullar, tüm dinsel kılıflarına rağmen pozitivist ve liberal bir eğitim vermişlerdir. Bu okullarda İngilizce, Türkçe ve Ermenice dil öğretimine önem verilmiştir. Bu okulların bir başka özelliği de faaliyette bulundukları yörenin sosyoekonomik özelliklerine ve yerli halkın beklentilerine uygun bir eğitim tercih edilmesidir. İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde dil, kültür ve ticaret derslerine daha fazla ağırlık verilirken, Merzifon'da iş eğitimi öne çıkarılmasını bu anlamda düşünmek mümkündür. Bu okulların I. Dünya Savaşı sonrasında bir kurtuluş stratejisi olarak "Amerikan mandası"nın ortaya atılmasında ve azımsanmayacak bir grup tarafından benimsenmesinde role ve paya sahip oldukları söylenebilir.⁵⁹⁸ Bu anlamda bağlı oldukları düşünsel iklimin toplum içinde yayılmasında bu okullarda yetişen bazı isimler bir tür kanaat önderi rolü üstleneceklerdir.

Yabancı Okullar sorununun Cumhuriyet'le birlikte kurulan eğitim öğretim birliği sayesinde eski konumundan uzaklaştığı görülmektedir. Ancak özellikle 1950 sonrası dönemde yabancı destekli yüksek öğretim kurumlarının oluşturulmasıyla konu farklı bir boyutta devam etmektedir. Bu dönemde yabancı okullarının etkisi yerini yabancı destekli ve yönlendirmeli yüksek öğretim kurumlarına bırakmaktadır. Böylece özellikle soğuk savaş döneminin egemen ideolojik yöneliminin katalizör etkisiyle belli bir toplumsal ve ekonomik gerçekliğe ait olan düşünce sistematığının örgütlenmesi, ülkenin en köklü kurumlarının yapılanmasına karakteristiğini yansıtacaktır.

⁵⁹⁵ Ercüment Kuran, *Türk Çağdaşlaşması*, s. 229.

⁵⁹⁶ Uygur Kocabaşoğlu, "Bir Misyoner Faaliyeti Olarak Yabancı Okullar", s. 34.

⁵⁹⁷ A.k., s. 35.

⁵⁹⁸ A.k., s. 35.

D. Yükseköğretim Sistemi ve Batı Etkisi

Osmanlı döneminde pek çok eğitim kurumunun batı etkisiyle veya taklidiyle oluştuğuna yukarıda yer verilmişti. Cumhuriyet sonrası dönemde ise eğitim kurumları daha üst bir yapılanma sürecine girmiş üniversiteler düzeyinde bir örgütlenme gerçekleşmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan en kapsamlı üniversite yapılanması Darülfünun'dur. Darülfünun-u Osmani adını taşıyan üniversite, 1924 yılında 493 sayılı yasa ile "İstanbul Darülfünunu" adını almıştır. İstanbul Darülfünunu tıp, hukuk, edebiyat, fen ve ilahiyat fakültelerini barındırmakta olup yasada tüzel kişiliğe sahip olarak katma bütçe ile yönetilmesi öngörülmektedir.⁵⁹⁹ Osmanlı Devleti'nin sona ermesinden sonra kurulan bu ilk üniversiteye, 1925 yılında yapılan bir düzenleme ile idari ve akademik özerklik sağlanmıştır. Ancak Darülfünun'un kendisinden beklenen görevleri yerine getiremediği görüşü üzerine, 1932 yılında üniversitenin geliştirilmesi amacıyla alınacak tedbirleri incelemek üzere İsviçre Golf Üniversitesi Profesörlerinden Albert Malche çağrılarak bir rapor hazırlanmıştır. Malche'nin raporu doğrultusunda 1933 yılında İstanbul Darülfünun'u kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. 1933 yılında özerklik kaldırılmış, üniversite Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve rektörü Millî Eğitim Bakanlığı tarafından atanır olmuştur.⁶⁰⁰ İstanbul Üniversitesi'nin 1933 yılında 2252 sayılı yasayla kurulmasıyla birlikte "darülfünun" yerine "üniversite" kelimesi kullanılmaya başlamıştır. 1933 üniversitesi Almanya'dan gelenler, Darülfünun'dan seçilenler ve daha önce yurt dışına gönderilenlerden geri dönenler olmak üzere başlıca üç kaynaktan gelen öğretim üyeleriyle kurulmuştur.⁶⁰¹ İstanbul Üniversitesi'nde görev alan yabancı profesörler ve uzmanların, Batılı anlamda üniversite geleneğinin yerleşmesi ve öğretim elemanı gereksiniminin giderilmesi bakımından, olumlu rolleri olmakla beraber, bu elemanların Türkçe

⁵⁹⁹ Hüseyin Korkut, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları", *Millî Eğitim Dergisi*, Sayı 160, Güz 2003, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.htm>, 20 Mart 2009.

⁶⁰⁰ Yılmaz Tuna, "Kalkınma Planlarında Yüksek Öğretim", <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/tuna.htm>, 20 Mart 2009.

⁶⁰¹ M. Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, s.110; Kuruluşun mimarları olan öğretim kadrosu 29 Mayıs 1934 tarihli 2467 sayılı Teşkilat Yasası ile üç kaynaktan gelmiştir: kaldırılan Darülfünun'dan gelenler, Cumhuriyet döneminde batıda eğitim görmüş, bilimsel yeterliliğe sahip olanlar ve yabancı hocalar, <http://www.istanbul.edu.tr/hukuk/tarihce.htm>, Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 232.

bilmemelerinin zaman kaybına yol açtığı ileri sürülmektedir⁶⁰² İlk İktisadiyat Enstitüsü, Edebiyat Fakültesi'nde Ziya Gökalp ve arkadaşları tarafından 1916'da kurulmuştur. 1933-34 öğretim yılında İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü adıyla Hukuk Fakültesi'ne bağlanmıştır. İlk Müdürü Ord. Prof. W. Röpke'dir. İlk müdür muavini olan Prof. Muhlis Ete ise Türkiye'de "İşletme Ekonomisi" dersinin önemli isimlerinden biri olarak bilinir.⁶⁰³

İsviçreli Eğitimbilim Profesörü Albert Malche'nin 1931'de Türk hükümeti tarafından İstanbul Üniversitesi'nin yeniden düzenlenmesi konusunda çağırılması yüksek öğretimimizin kurumsallaşmasında önemli aşama olarak görülmektedir. Malche, Darülfünun'un "İstanbul Üniversitesi" haline dönüştürülmesi çalışmasını yönetmiş, Alman mülteci profesörlerin çağırılması ve görevlendirilmesi işine nezaret etmiş ve bu üniversitede kısa bir süre bizzat eğitime katılmıştır.⁶⁰⁴ "Malş Raporu" olarak bilinen, "İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor" adlı araştırma Türk Üniversite tarihinde çok önemli dönemeç olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu belge, 1924-34 yılları arasında hazırlanan altı yabancı uzman raporundan etkisi en yüksek olanıdır.⁶⁰⁵

1773'de kurulan Mühendishane-i Berr-i Hümayun ise 1944 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. Bu okul Avrupa'daki mühendis okullarına benzer bir eğitim vermek üzere tasarlanmıştır.⁶⁰⁶ 4619 sayılı yasa ile İstanbul'daki Teknik Üniversitesi'nin kurulmasından⁶⁰⁷ sonra ise çok partili dönemde Üniversiteler Kanunu kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla Ankara Üniversitesi, bünyesinde 1925 yılında kurulan Hukuk Okulu, 1926 yılında kurulan Gazi Eğitim

⁶⁰² Hüseyin Korkut, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları", *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 160, Güz 2003, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.htm>, 20 Mart 2009

⁶⁰³ 1936 - 1943 yıllarında öğretim kadrosunda görev alan yabancı öğretim elemanları şunlardır:Ord. Prof. Dr. Wilhelm Röpke, Ord. Prof. Dr. Gerhard Kessler, Ord. Prof. Dr. Joseph Dobretsberger, Ord. Prof. Dr. Umberto Ricci, Ord. Prof. Dr. Fritz Neumark, Ord. Prof. Dr. Alexander Rüstow, Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac, http://www.istanbul.edu.tr/iktisat/fakulte_kurulus.php, 15 Mayıs 2009.

⁶⁰⁴ Horst Widmann, Atatürk ve Üniversite Reformu, (Çev. Aykut Kazancıgil-Serpil Bozkurt), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000, s.77; <http://www.istanbul.edu.tr/hukuk/tarihce.htm> 15 Mayıs 2009.

⁶⁰⁵ M. Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, s. 102.

⁶⁰⁶ Hüseyin Korkut, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları", *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 160, Güz 2003, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.htm>, 20 Mart 2009, ayrıca bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VI*. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.174.

⁶⁰⁷ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 55.

Enstitüsü ve 1933 yılında kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü dahil edilmek suretiyle kurulmuştur.⁶⁰⁸

Türkiye Cumhuriyeti'nin köklü üniversitelerinden bir diğeri Ankara Üniversitesidir. Atatürk tarafından 1926'da Ankara'da kurulan Hukuk Okulu, 1927'de Hukuk Fakültesi'ne dönüştürülmüştür. 1935'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF), 1936'da Ankara Devlet Konservatuarı (ADK) kurulmuştur.⁶⁰⁹ 1936'da Mülkiye, Siyasal Bilgiler Yüksekokulu adıyla Ankara'ya taşınmıştır. 1942'de Fen, 1945'te Tıp ve 1949'da İlahiyat Fakülteleri kurulmuş ve bu fakülteler 1946 yılında birleşerek Ankara Üniversitesi'ni oluşturmuşlardır.⁶¹⁰

1930'lu yıllarda yapılanan İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi gibi kurumlarda Alman etkisi olduğu bilinmektedir. Ancak bu dönem etkinin yaşanan önemli bir farkı vardır. Gelen Alman kökenli bilim adamları o dönem Almanya'da yaşanan Nazi etkisi nedeniyle Türkiye'ye sığınmak istemektedirler. Bunun en önemli göstergelerinden biri Devlet Arşivlerinde elde edilen ve Albert Einstein tarafından gönderilen mektuptur. Bu mektubu Uluslararası Musevi Sağlık Örgütü'nün Fahri Reisi olan Gulzberg Başbakanlığa ulaştırmıştır.⁶¹¹ Bu belgede özet olarak Einstein, malum şartlar nedeniyle Almanya'da artık çalışamayacak olan Musevi cemaatine ait 40 profesör ve doktorun Türkiye'ye kabul edilmeleri ve burada çalışabilmeleri için izin verilmesini rica etmektedir. Mektupta ilgili bilim adamlarının isimleri ve uzmanlık alanlarını anlatan kısa özgeçmişleri de yer almaktadır. Dolayısıyla bunların belli bir düşünsel veya ideolojik perspektifi taşımak gibi bir öncelikten çok hayatta kalma öncelikleri vardır. Ancak yine de yetiştikleri ekolün etkisini Türkiye'ye getirdiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

1945 sonrası dönem Türk yükseköğretim sistemin yapılanışında yeni bir dönem olarak kabul edilebilir. Bu dönemde üniversitelerin Anadolu'ya yayılması da söz konusu olmuştur. 1950'li yıllarda büyük kentler dışında da üniversitelerin açılması gündeme gelmiş ve böylece o zamana kadar üç olan üniversite sayısı, 1955

⁶⁰⁸ Yılmaz Tuna, "Kalkınma Planlarında Yüksek Öğretim", <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/tuna.htm>, 20 Mart 2009.

⁶⁰⁹ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 55.

⁶¹⁰ <http://www.ankara.edu.tr/tarihce.php> 20 Mayıs 2009.

⁶¹¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri (BCA) 030/10/116/810/3 kodlu 30 Eylül 1933 tarihli belge.

yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) ve Ege Üniversitesi, 1957 yılında Atatürk Üniversitesi ve 1959 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin kurulmasıyla beraber yediye ulaşmıştır.⁶¹² Ayrıca bu dönemde Osmanlı'dan itibaren gelen önce Fransız sonra Alman orijinli Kıta Avrupası rüzgarı yerini Amerikan etkisine bırakacaktır. Çünkü özellikle ODTÜ, Hacettepe ve Atatürk Üniversiteleri'nin kurulmasıyla Türk Üniversiteleri Amerikan etkisine girmeye başlamıştır.⁶¹³

Amerikan eğitim sisteminin Türk eğitim sistemi üzerinde belirleyici olmasında 1949 tarihli bir ikili anlaşmanın özel bir yeri vardır. 27 Aralık 1949 tarihli Türkiye ve ABD Hükümetleri Arasında Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkındaki bu anlaşma, 27 Şubat 1946 tarih ve 4882 sayılı Kanunla kabul edilen 60 Milyon Dolarlık Kredi Anlaşması'nda adı geçen paranın kültür, eğitim ve insani amaçlar için kullanılabilmesine dair hükmüne istinaden imzalanmıştır.⁶¹⁴ İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu bir dönemde imzalanan bu anlaşmanın en önemli özelliği, Türkiye'de kazanılacak Amerika yanlısı kadroların eğitilme biçimlerinin saptanması ve bu uğurda yapılacak harcamaların karşılama yöntemlerinin belirlenmesidir. Türkiye ve ABD Hükümetleri arasında Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkındaki bu anlaşma; Türkiye'den Amerika'ya gönderilecek Türk öğrenci, öğretim üyesi ve kamu görevlileri ile Amerika'dan Türkiye'ye gelecek 'uzman', 'araştırmacı', ve 'eğitimci'lerin statülerini belirlemektedir.⁶¹⁵ Bu anlaşmaya göre Türkiye'de Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu Kurulması öngörülmektedir. Bu komisyon Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından finanse edilmek üzere gerçekleştirilecek olan eğitim programlarını kapsamaktadır. Bu anlaşmanın özellikle 5. maddesi dikkat çekmektedir. Bu madde aşağıdaki gibidir:

“Komisyon, dördü T.C. vatandaşı ve dördü A.B.D. vatandaşı olmak üzere sekiz azadan müteşekkil bulunacaktır. Bunlara ilâveten A.B.D. Türkiye'deki diplomatik heyetinin başı (ki aşağıda «misyon şefi» ismiyle anılacaktır) komisyonun fahri başkanı olacaktır. Misyon şefi komisyonda reylerin tesavisi halinde kat'î rey verecek ve

⁶¹²Yılmaz Tuna, “Kalkınma Planlarında Yüksek Öğretim”, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/tuna.htm>, 20 Mart 2009.

⁶¹³M. Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, s. 111.

⁶¹⁴Haydar Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İçyüzü İktisadi, Askeri, Siyasi*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1975, s. 41-42.

⁶¹⁵Metin Aydoğan, *Bitmeyen Oyun ve Türkiye'ye Bekleyen Tehlikeler*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 66.

komisyon başkanını tayin edecektir. Başkan komisyonun fiilî âzası sıfatıyla rey hakkını haiz bulunacaktır. Misyon şefi en az ikisi A.B.D. nin Türkiye'deki hariciye teşkilâtının muvazzaf memurlarından olmak üzere, komisyondaki Birleşik Devletler vatandaşlarını tayin ve tebdil etmek selâhiyetini haiz olacaktır. T.C. Hükümeti komisyondaki Türkiye vatandaşlarını tayin ve tebdil selâhiyetini haiz bulunacaktır.

Azalar tayin edildikleri tarihten itibaren, müteakip 31 Aralık tarihine kadar vazife yapacaklar ve tekrar tayin edilebileceklerdir. İstifa, ikâmet mahallinin Türkiye haricine nakli, vazife müddetinin sona ermesi sebepleriyle veya sair surette vuku bulacak münhaller bu maddeyle tesbit edilen hükümler dairesinde doldurulacaktır.

Azalar ücretsiz olarak vazife göreceklidir. Bununla beraber komisyon, azaların toplantılarda hazır bulunmalarında muktazi masrafları ödemeye selâhiyattardır.”

Söz konusu madde incelendiğinde Türkiye için ve Türkiye’de kurulan bu komisyonun başı olan misyon şefinin Amerikalı diplomat olacağı öngörülmektedir. Dört üyesi Türk, dört üyesi Amerikalı olacak olan bu komisyonda karar verme noktasında taraflar arasında eşitlik olması durumunda ise son sözü komisyon başkanı olan misyon şefi söyleyecektir. Başka bir ifadeyle Türk eğitim sisteminin biçimlenmesinde her halde Amerikan öncelikleri belirleyici olacaktır.

Bu anlaşma ile Türk milli eğitiminin Amerikan denetimine geçmesi süreci başlamıştır. Çünkü Milli Eğitim Bakanları bile kendi bakanlıklarında inisaytifi ellerinden kaybetmişlerdir. Anlaşmanın işletilmesi çerçevesinde yüzlerce Amerikalı uzman ve eğitici, eğitime için Türkiye’ye gelirken binlerce Türk de ABD’ye eğitilmek amacıyla gönderilmiştir. Amerika’ya giden Türklerin tamamına yakını Türkiye’ye döndüklerinde üst düzey görevlere gelmişlerdir. Çünkü Amerika’da eğitim görmek bürokrasi, siyaset ve medyada yükselme noktasında önemli bir ayrıcalık sebebi olmuştur.⁶¹⁶ Üniversitelerin yapılanmasını ve eğitim camiasını da bu ayrıcalığın dışında düşünmemek gerekir. Böylece Türkiye’de kültür emperyalizmini kurma noktasında Amerika ilk önemli tavizi bu anlaşma ile elde etmiştir.⁶¹⁷ Bu bağlamda adı geçen anlaşmanın imzalanması sonrasında kurumsallaşan Türk üniversitelerinin kuruluşundan itibaren açık bir biçimde Amerikan etkisinin olmasını bu anlaşmayla ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır.

1863’te kurulan ve 1912’de mühendislik bölümleri eklenen Robert Koleji Türkiye’deki ilk Anglo-Amerikan türü yükseköğretim kurumu olarak kabul

⁶¹⁶ Metin Aydoğan, *Bitmeyen Oyun ve Türkiye’ye Bekleyen Tehlikeler*, s. 66-70

⁶¹⁷ Haydar Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İçyüzü İktisadi, Askeri, Siyasi*, s. 46.

edilmektedir.⁶¹⁸ Bu kolej bugünkü Boğaziçi Üniversitesi'nin temelini oluşturmuştur. Boğaziçi Üniversitesi'nin tarihçesini anlatan web sayfasında Robert Kolejini *bir eğitmen, mucit, teknisyen, mimar ve kurucu* olan Dr. Cyrus Hamlin ile tanınmış *hayırsever ve zengin bir tüccar* olan New York'lu Mr. Christopher Rheinlander Robert tarafından İstanbul, Türkiye'de" kurulduğu açıklanmaktadır.⁶¹⁹ Ayrıca yine bu sayfada *Dr. Hamlin'in öğretim lisanının İngilizce olması* konusunda ısrar ettiği belirtilmektedir. Kolejin kronolojik gelişiminin anlatıldığı bir tanıtım sayfasından ise öğretim lisanına uygun olarak kolej binalarına ve bölümlerine İngilizce isimlerin verildiği anlaşılmaktadır. Örneğin Başkan Evi *Kennedy Lodge*, Hazırlık Binası *Theodorus Hall*, Mühendislik Fakültesi binası *Gates Hall*, yatakhane, *Anderson Hall*, bir diğer bina *Washburn Hall*, Kütüphane *Alexander Van Millingen*, adıyla anılmaktadır.⁶²⁰ Robert Koleji Yüksek Okulunun Amerikan Vakfı tarafından ülkemize devredildiği 1971 yılında⁶²¹ ilk olarak Amerikan Kız Koleji ve Robert Koleji birleşmiş daha sonra aynı yıl içerisinde Robert Koleji Boğaziçi Üniversitesi adını almıştır.⁶²² Robert Koleji'nin Üniversite'ye dönüşüncüye kadarki başkanlarının tamamının yabancı olduğu görülmektedir. Bunlar: 1. Cyrus Hamlin (1863-1877) 2. George Washburn (1877-1903) 3. Caleb Frank Gates (1903-1932) 4. Paul Monroe (1932-1935) 5. Walter Livingston Wright (1935-1943) 6. Floyd Henson Black (1944-1955) 7. Duncan Smith Ballantine (1955-1961) 8. Patrick Murphy Malin (1962-1964) 9. Dwight James Simpson (1965-1967) 10. John Scott Everton (1968-1971) olarak sayılmaktadır.⁶²³

Soğuk savaş döneminin bölgesel nitelikli kurumlarının ve kalkınma anlayışının Türkiye'ye yansıyan önemli kurumsallaşmalarından biri Orta Doğu Teknik Üniversitesi'dir (ODTÜ). Bu üniversite 15 Kasım 1956 tarihinde Türkiye ve Orta Doğu ülkelerinin kalkınmalarına katkıda bulunmak, özellikle fen bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında eleman yetiştirmek amacıyla "Orta Doğu Yüksek Teknoloji Enstitüsü" adıyla eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Üniversitenin "Kuruluş

⁶¹⁸ Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu, YÖK Raporu, Kasım-2005, s. 20.

⁶¹⁹ http://www.boun.edu.tr/about/history_tur.html 15 Ağustos 2009.

⁶²⁰ http://www.boun.edu.tr/about/chronology_tur.html 15 Ağustos 2009.

⁶²¹ Hüseyin Korkut, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları", *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 160, Güz 2003, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.htm>, 20 Mart 2009.

⁶²² http://www.boun.edu.tr/about/chronology_tur.html 15 Ağustos 2009.

⁶²³ A.k.

ve Hazırlıkları Hakkındaki 6887 Sayılı Kanun" 29 Ocak 1957 tarihinde yürürlüğe girmekle birlikte bu okulun özel statüsünü belirleyen ve onu tüzel kişiliğine kavuşturan 7307 sayılı "Kuruluş Kanunu" ise 27 Mayıs 1959 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁶²⁴ ODTÜ Birleşmiş Milletlerin (BM) desteği ile yönetsel açıdan klasik Türk üniversitelerinden ayrı olarak Anglo-Sakson modeline uygun bir biçimde kurulmuştur. Çünkü bu üniversitede diğer üniversitelerden farklı olarak rektörün ve dekanların belirli akademik unvanlara sahip olmaları gerekmemektedir. Öyle ki, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyesi olmayan iki rektör görev yapabilmektedir.⁶²⁵

ODTÜ'nün bu ayrıksı niteliği dönemin akademisyenlerinden Mümtaz Soysal tarafından eleştirilmektedir. Çünkü 7307 sayılı yasaya göre üniversitenin sevk ve idare organı olan mütevelli heyetinin yetkilerini oldukça geniş tutulmuştur. Bu yasanın 6.maddenin f bendine göre, "Mütevelli Heyeti, Üniversitenin ilmi, teknik ve milletlerarası mahiyetini gözönünde tutmak suretiyle müessesenin esas ve usullerine göre *Türk ve diğer devletler vatandaşlarından idareciler, öğretim üyeleri ve memurlar tayin ve bunların ücretlerini, hizmet müddet ve şartlarını ve mukavele esaslarını, mer'î mevzuat hükümlerine tabi olmaksızın tesbit eder.*"⁶²⁶ Bu yasaya göre bir Türk üniversitesi yalnız öğretim üyelerini değil ayrıca memur ve idarecilerini de yabancılar arasından seçebilecektir. Aynı yasanın 5. maddesine göre ise "Mütevelli Heyeti, ilimde ve teknik öğretimde müstesna tecrübesiyle tanınmış ve temayüz etmiş olan ve *Türk vatandaşı olmayan bir kimseyi müşavir rektör seçer*"⁶²⁷ ifadesi bulunmaktadır. Soysal'ın eleştirdiği yasanın başka bir hükmü "mali hükümler"le ilgili 13. maddesinin 2. fıkrasıdır. Bu fıkraya göre üniversite hesaplarını denetleyecek üç murakıptan "birinin ecnebi olması caizdir" denilmektedir. Soysal burada haklı olarak bu durumun üniversitelere tanınmış olan "kamu" tüzel kişiliğiyle, idare hukuku esaslarıyla ve "milli devlet" ilkesiyle ne derece bağdaşabileceğinin tartışmalı olduğuna vurgu yapmaktadır.⁶²⁸

⁶²⁴ <http://www.odtu.edu.tr/about/history.php> 20 Ağustos 2009.

⁶²⁵ Hüseyin Korkut, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları", *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 160, Güz 2003, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.htm>, 20 Mart 2009.

⁶²⁶ Mümtaz Soysal, "Orta Doğu Teknik Üniversitesinin Yönetim Yapısı ve Anayasa", *AÜ SBF Dergisi*, 1969, 24/ 1, s. 84.

⁶²⁷ A.k. s. 88.

⁶²⁸ A.k. s. 89.

ODTÜ, üniversite eğitimde Amerikan yaklaşımının ithalinde Robert Koleji ile eşit derecede önemli kurum olarak görülmektedir. Bu okul profesyonel eğitim anlayışıyla genel olarak liberal eğitim anlayışını birleştirmeye yönelik tipik olarak Amerikan yaklaşımını Türkiye'ye getirmiştir.⁶²⁹ Uluslararası nitelikte ve Amerikan örneklerine göre yapılandırılmış olan ODTÜ'nün öğretim dili ise İngilizce'dir.⁶³⁰

1950'lerin ortalarında İzmir ve Erzurum'da da Amerika'nın yardımıyla başka üniversiteler kurulmuştur.⁶³¹ Bu okullardan İzmir'deki Ege Üniversitesi, Erzurum'daki ise Atatürk Üniversitesi adını taşımaktadır. Ege Üniversitesi'nin ilk fakülteleri, 1955 yılında kurulan Tıp ve Ziraat Fakülteleri'dir. Aynı öğretim yılı içinde Yüksek Hemşirelik Okulu açılmış, sonraki yıllarda pek çok yeni fakülte bunlara eklenmiştir.⁶³²

Ayrıca bu okullara Karadeniz Teknik Üniversitesini de eklemek gerekir. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi daha öncekilerden farklı olarak kampüs üniversiteleri halinde inşa edilmiştir. Bu okulların kuruluş yasalarında Türkiye'nin Alman üniversite modelinden Amerikan modeline geçiş arayışlarının izlerini görmek mümkündür.⁶³³

Erzurum'da kurulan Atatürk Üniversitesi'nin *Amerikan Land-Grant Üniversiteleri* tipinde olması düşünülmüştür. Üniversite teorik araştırmalar yapma yanında, özellikle uygulama değeri olan araştırmalar üzerinde duracak, bilginin ve araştırmanın dershanedeki öğrenciye olduğu kadar, üniversite dışındaki vatandaşlara yayılması ile de uğraşacaktır.⁶³⁴ Dolayısıyla eğitimin yaygınlaştırıcı bir amacı vardır. 1954 yılında çıkarılan 6373 sayılı Kanunla bu üniversitenin adının Atatürk Üniversitesi olması kararlaştırılmış ve aynı yıl Amerika Birleşik Devletleri A.I.D.

⁶²⁹ Adams-Garraty, *Is the World Our Campus?*, s.141, James H. S. Bossard- J. Frederick Dewhurst University Education for Business, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1931, s.298-323, Leverett S. Lyon Education for Business, Chicago, University of Chicago Press, Illinois, 1922, s.375-384. akt: Behlül Üsdiken, "The French, the German and the American: Higher Education for Business in Turkey 1883-2003", *New Perspectives On Turkey*, No. 31, 2004, s.19.

⁶³⁰ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 56.

⁶³¹ A.k., s. 56.

⁶³² <http://www.ege.edu.tr/detay.php?SayfaID=5&cat=details> .

⁶³³ İlhan Tekeli, *Eğitim Üzerine Düşünmek*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2003, s. 78.

⁶³⁴ Hüseyin Korkut, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları", *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 160, Güz 2003, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.htm>, 20 Mart 2009.

(USAID) örgütü aracılığıyla Atatürk Üniversitesi'nin Nebraska Üniversitesi ile eşleştirilmesine yönelik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Yine 1954 yılında Nebraska Üniversitesi Türkiye delegasyonu tarafından Atatürk Üniversitesi'nin gelişmesi hakkında bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda delegasyon ilk olarak Ziraat, Fen-Edebiyat, Mühendislik ve Mimarlık bölümlerinin açılmasında ve gerek duyulması halinde yeni bölümlerin açılması konusunda hem fikir olmuştur.⁶³⁵ Atatürk Üniversitesi, 17 Kasım 1958 tarihinde Ziraat ve Fen-Edebiyat fakülteleri ile öğretime başlamıştır. ABD Nebraska Üniversitesi ile yapılan anlaşmayla Ziraat Fakültesinden çok sayıda öğretim elemanı ABD'ye gönderilmiş ve doktora yaptırılmıştır. Ziraat Fakültesinin bugünkü kadrosunun büyük kısmı bu şekilde doktora yapanlardan oluşmaktadır.⁶³⁶ Kısaca söylemek gerekirse Atatürk Üniversitesi Amerikan eyalet üniversitelerinin izlerini taşımakta olup Nebraska Üniversitesi'yle işbirliği içinde geliştirilmiştir.⁶³⁷ Atatürk Üniversitesi'nin genç öğretim üyeleri yalnızca Nebraska üniversitesinin teknik ve akademik tecrübelerinden yararlanmamıştır. Aynı zamanda üniversitenin kuruluşundan itibaren 14 yıl boyunca maddi olarak USAID tarafından karşılanan 50 adet uzun-dönem görev kadrosu Nebraska personeli tarafından doldurulmuştur.⁶³⁸

1960 sonrası dönemde askeri müdahaleler de yükseköğretim sistemini etkilemiştir. 27 Mayıs 1960 müdahalesinin ardından kurulan askerî yönetim 147 öğretim üyesini üniversitelerden ihraç etme kararı almıştır. Bu olay 147'ler olayı olarak bilinmektedir. Yine sonraki dönemde yine 12 Eylül 1980 darbesinden sonra 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu'na muhalefetten pek çok öğretim elemanının üniversiteler ile bağı kesilmiştir. Birçok öğretim elemanı da bu uygulamayı protesto etmek için kendisi ayrılmıştır. Bu iki olay Türk yükseköğretim tarihinde önemli kırılma anlarıdır. Çünkü bu dönemlerde siyaseten farklı taraflarda olmakla birlikte pek çok öğretim üyesi, -ki, bunlar genelde eleştirel nitelikli, düşünen ve sistemi sorgulayan akademisyenlerdir- akademik sistem dışında bırakılmışlardır. Böylece akademinin sistemle daha uyumlu ve uysal bir nitelik kazanması sağlanmıştır.

⁶³⁵ <http://www.atauni.edu.tr/operation.php?op=32> 20 Ağustos 2009.

⁶³⁶ Hüseyin Korkut, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları", *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 160, Güz 2003, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.htm>, 20 Mart 2009.

⁶³⁷ İlhan Tekeli, *Eğitim Üzerine Düşünmek*, s. 78.

⁶³⁸ <http://www.atauni.edu.tr/operation.php?op=32> 20 Ağustos 2009.

Türk yükseköğretim sistemi 1981 yılından itibaren 2547 sayılı yasa ile yeni bir yapılanmayla karşı karşıya kalmıştır. Bu yasa ile Türk Yüksek Öğretim Sisteminin yürütülmesi ve koordinasyonu Yüksek Öğretim Kurulu'na (YÖK) verilmiştir. Böylece universal sistem tek merkezde ve tek bir merkezi politikayla yönlendirilir hale kavuşturulmuştur. Bu durum egemen düşüncenin bir merkezden üniversitelere doğru yönlendirilmesi biçiminde bir sonuç doğuracaktır. Kurul bu amaçla Yüksek Öğretim Strateji Raporları hazırlamaktadır. Bu raporlardan Kasım 2005 tarihli olanında yüksek öğretimde *Serbest Pazar Ekonomisi Yönelimleri*'ne vurgu yapılmakta ve kalite, verimlilik gibi işletme temelli kavramlar öne çıkarılmaktadır.⁶³⁹

YÖK tarafından hazırlanan 2007 tarihli *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi* isimli rapor ise dünyada yüksek öğretiminin temel eğilimlerini sayarken, liberal doktrinin bu dönem temel kavramları olan yığınlaşma, küreselleşme, özelleştirme, kalite güvencesi, iyi yönetim gibi kavramlara vurgu yapmaktadır.⁶⁴⁰ Aynı raporun stratejik seçimler başlığı altında akademik özgürlük ve yönetsel özerklik, performans göstergelerine dayalı üretkenlik ve kalite değerlendirme ve geliştirme süreçlerinin devreye sokulması, etkin kaynak kullanımı için çıktı odaklı yönetim anlayışının benimsenmesi, farklı yollarla gelir sağlamaya yönelik mali özerkliğin sağlanması, saydamlık, hesap verebilirlik, esneklik gibi neomodern kapitalist dönemin argümanlarının benimsenmesi hedef olarak ortaya konulmaktadır.⁶⁴¹

III. DÜŞÜNSEL BAĞIMLILIĞIN ENTELEKTÜEL KÖKLERİ

Düşünsel bağımlılığın entelektüel kökleri nasıl incelenebilir? İlk olarak batıyı referans alan öğretici kadrolara bakmak yararlı olacaktır. Kendi isteği ve çabasıyla batıya yönelen Batılı kaynaklardan beslenen zamanın önde gelen isimleri etkilendikleri örnekleri ülkeyi taşımış olabilirler. İkinci olarak öğretici kadrosunun orijinine bakmak entelektüel köklerin nereden beslendiğini anlama noktasında yararlı olacaktır. Batılılaşma çabası içerisinde bulunduğu gibi batılı düşünür ve danışmanların yardımına başvurulmuş ve yurt dışından öğretici kadrolar getirilmiştir. Ülke

⁶³⁹ Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu, YÖK Raporu, Kasım-2005, s. 7-18.

⁶⁴⁰ Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi, YÖK Raporu, 2007, s. 13-27.

⁶⁴¹ A.k., s. 159-163.

içerisinde oluşturulan kurumların yapılanmasında ve işleyişinde ana mayayı oluşturan bu kadrolar önemli bir gösterge olacaktır. Üçüncü olarak eğitim için yurt dışına gönderilen düşünce ve eylem adamlarının hangi ülkelere veya hangi okullara gönderildiğinin belirlenmesi yine düşünce üreten kesimin bağlı olduğu en azından etkilendiği damarı göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca düşünsel birikimin oluşmasında kullanılan materyallerin orijini ve dili de önemli bir veri alanı olarak incelemeye tabi tutulabilir.

A. Kurucu Kadroların Yetiştirilmesi

Hüseyin Rıfkı Tamani özellikle matematik, astronomi ve fizik alanlarında Batı'dan ilk kapsamlı bilgileri aktaran kişi olarak bilinmektedir.⁶⁴² Hüseyih Rıfkı Tamani Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un baş hocasıdır. Yukarıda açıklandığı gibi bu kurum batılı tarzda yapılan ilk eğitim kurumlarından biri olarak bilinmekte ve Fransızca'yı referans almaktadır. Batı bilimini kendi çabalarıyla iyi öğrenmiş Ahmet Vefik Paşa, Ali Paşa, Münif Paşa ve Ziya Gökalp gibi isimlerin her biri batılı eğitimin avantajlı yanlarının alınmasına karar vermişlerdir.⁶⁴³ Osmanlı İmparatorluğu'nda, Tanzimat'la birlikte başladığı kabul edilen batı etkisi, yalnız askeri okullarla sınırlı değildir. Bu etki sosyal bilimler alanında da kendini hissettirmektedir. Toplum ve bireyi inceleyen çeşitli bilim dalları 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı aydınları arasında temsilciler bularak yayılmaya başlamıştır.⁶⁴⁴ Cumhuriyetin ilk bilim dergilerini inceleyen Osman Bahadır önemli Osmanlı bilimcilerinin hepsinin batıdan etkilendiğini belirtmektedir.⁶⁴⁵

II. Mahmut döneminde harp ve tıp okullarının Avrupa usulünde kurulması, derslerin yabancı öğretmenler tarafından verilmesi, Avrupa'ya askeri amaçlarla da olsa, öğrenci gönderilmesi eğitimde bazı yeni perspektiflerin kabul edilmesinde önemlidir. Yine de Batı'nın teknik araçlarıyla usullerinin alınmasında batının

⁶⁴² Osman Bahadır, *Cumhuriyetin İlk Bilim Dergileri ve Modernleşme*, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2001, s. 13.

⁶⁴³ Roderich Davison, "Osmanlı Türkiyesinde Batılı Eğitim", s. 1032-1033.

⁶⁴⁴ Nuri Bilgin, "Türkiye'de Yapılan Psikoloji Araştırmaları Üzerine Bir İnceleme", Sevil Atauz (der.), *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara, 1986, s. 43.

⁶⁴⁵ Osman Bahadır, *Cumhuriyetin İlk Bilim Dergileri ve Modernleşme*, s. 13

düşünce sisteminin bütünü ile temasa geçildiği anlamına gelmez.⁶⁴⁶ Yukarıda da vurgulandığı gibi eğitim kurumlarının oluşturulmasında genel olarak batılı tarzda yürütülecek eğitimde Fransız modeli esas alınmış ve Fransız hocalar getirilerek dersler vermeleri sağlanmıştır. Aynı şekilde Tanzimat'a yön veren devlet adamları, özellikle Fransa'da eğitim görmüşlerdir. Bunlar, Türkiye'deki diğer aktiviteleri de kurarak, ilköğretimden üniversiteye kadar yeni teşkil edilen devlet okullarının ve eğitim sisteminin yeniden yapılanması ile ilgili planlar hazırlamışlardır. Ancak mali sorunlar ve ilgili devlet makamlarının pasifliği sebebiyle, mevcut eğitim sistemi, gerekli devlet memuru yetiştirmede yetersiz kalmaktadır. Bu durumda en iyi çözüm yollarından biri olarak Türkiye'ye Batı eğitiminin, basın ve çeviri eserler yoluyla girmesi görülmüştür.⁶⁴⁷

Fransız öğretici ve danışmanların 18. ve 19. yüzyılda yeni kurulan okul ve yüksekokullarda görev aldığı bilinmektedir.⁶⁴⁸ Mekteb-i Sultani'nin öğretim kadrosu Fransa'dan getirtilecek profesörlerle tamamlanmak istenmiştir.⁶⁴⁹ Darülfünun'un 1912'te Bir Fransızokulu olan *Sorbon Üniversitesi* model alınarak baştanbaşa yenilenmiş olması⁶⁵⁰ Osmanlı'nın son yüzyılı içerisindeki eğitici kadroların Fransız damarını göstermesi açısından önemli bir göstergedir. İlk konservatuar kurma denemesi 1913'te bir Fransız tarafından yapılmıştır. Fransız etkisi, süreç eçerisinde zayıflamakla birlikte I. Dünya Savaşı'ndan sonra da birçok Fransız profesörün Darülfünun'da öğretmenlik yaptığı bilinmektedir.⁶⁵¹ Tıp okullarının özellikle ilk dönemde Fransız etkisi altında olduğunu ve bu okullarda Fransız profesörlerin öğretmenlik yaptığı yukarıda vurgulanmıştı. Yine benzer şekilde Kırım Savaşı'ndan sonra orduda reform için Fransızlar davet edilmiştir. Askeri okullarda *liberalizm ve ulusçuluk* fikirlerini beraberlerinde getiren Fransızlar öğretmenlik yapmaktadır.⁶⁵²

⁶⁴⁶ Enver Ziya Karal, *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, 1999, s.36-37

⁶⁴⁷ Kemal Turhan, *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*, s. 120.

⁶⁴⁸ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 57-58.

⁶⁴⁹ Mekatib-i Aliye-i Fenniye yani Darülfünun-ı Sultani'nin nizamname-i dahliyesiyle dürus cetveli Sava, s.3, İstanbul, 1283 akt: Faik Reşit Unat, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, s. 51-52.

⁶⁵⁰ M. Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, s. 48

⁶⁵¹ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 7-58.

⁶⁵² Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 2.

Konjonktürel olarak yurtdışından getirilen danışman ve öğreticilerin Alman olduğu da görülmektedir. Ancak Osmanlı'nın son yüzyılı için asıl belirleyici olan kanal Fransadır. İmparatorluk içerisinde Almancı bir grubun oluşması ve Fransa ile Osmanlı'nın politik sebeplerle uzaklaşıp, Almanya ile yakınlaşması neticesinde özellikle 1900'lü yıllardan itibaren Alman etkisi artacaktır. İstanbul'daki Mekteb-i Hukuk'da 1913-1918 yılları arasında bir kaç Alman Profesörün ders vermeleri böyle bir konjonktürün ürünüdür.⁶⁵³ Yine bu dönemde Osmanlı Devleti ve Almanya'nın yakınlaşmasına paralel olarak bu ülke ile askeri ilişkiler yanında pedagojik-bilimsel ve kültürel ilişkilere de ağırlık verilmiştir. Bu yıllarda köklü bir reforma başlayan Darülfünun, öğretim kadrosu bakımından yabancı öğretim elemanlarıyla takviye edilmiştir. Nitekim Osmanlı Hükümeti, Alman eğitiminden yararlanma kararı almış, Alman dışişleri bu karar üzerine Bükreş'te görevli bulunan Prof. Dr. Franz Schmidt'i Türkiye'ye göndermiştir. F. Schmidt'in asıl görevi ise, Türk eğitiminde kökleşmiş Fransız eğitim metotları yerine, Alman eğitim sistemini yerleştirmektir.⁶⁵⁴ 1915 sonbaharından itibaren İstanbul'da göreve başlayan Dr. Anschütz, Dr. Bergstasser, Dr. Giese, Dr. Lehmann-Haupt, Dr. Obst, Dr. Penck, Dr. Leick, Dr. Zarnick, Dr. Hoesch, Dr. Arndt, Dr. Fester, Dr. Hoffmann, Dr. Fleck, Dr. Schöborn, Dr. Jacobi, Dr. Nord, Dr. Mordtmann, Dr. Unger, Dr. Richter, Dr. J. Würschmidt⁶⁵⁵ gibi isimler Alman etkisinin arttığının göstergesidir.

1920'li ve 1930'lu yıllarda ise Alman etkisi Türk yüksek öğretiminde daha fazla hissedilir olmuştur. 1 Kasım 1924'de Ankara'da Musiki Muallim Mektebi açılmıştır. Ünlü Alman ve Macar besteciler Hindemith ve Bartok'un kılavuzluğunda 6 Mayıs 1936'da Ankara'da Devlet Konservatuvarı kurulmuş, konservatuvarın tiyatro ve opera bölümlerini kurmak üzere Almanya'dan Carl Elbert gelmiştir.⁶⁵⁶

Özellikle 1930'lu yıllarda Almanya'dan kendi alanlarında uzman pek çok öğretim üyesi Türkiye'ye gelmiş ve Türk yüksek öğretim sisteminin kurulmasında belirleyici olmuştur. Bu dönem getirilen yabancı öğretim üyesi ve danışmanların önceki dönemlerden bir farkı bulunmaktır. Bunlar belli bir ekolü benimsemek veya

⁶⁵³ Gülnihal Bozkurt, "Alman Arşiv Belgelerine Göre Alman Hukukunun Türk Hukukuna Etkisi", s. 34-35.

⁶⁵⁴ Kemal Turhan, *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*, s. 79-85

⁶⁵⁵ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 62.

⁶⁵⁶ Sina Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1996, s. 186.

belli bir ülkenin nüfuzunu taşımak amacıyla gelmemişlerdir. Bunlar Nazi Almanyası'nın oluşturduğu olumsuz koşullarda yaşama şansı kalmayan çoğunluğu Yahudi asıllı Almanlar'dır. 1930'lu yıllarda gelen önemli isimlerden bazıları şunlardır. Richard Honig Göttingen'den 1933 senesinde İstanbul'a hukuk felsefesi ve hukuk tarihi dersleri için hoca olarak getirilmiştir. Karl Strupp, Devletler hukuku hocası olarak İstanbul'a çağrılmıştır. İktisat Fakültesi Kürsüsünde, Röpke, Dobretsberger, Neumark, Isaac, Kessler, Rüstow görev yapmıştır. Fritz Neumark, 20 sene İktisat ve Finans ilimleri profesörü olarak İstanbul'da kalmıştır.⁶⁵⁷ Alfred Isaac 1937'den itibaren İktisat Fakültesinde İşletmecilik dersi için hocalık yapmış ve Türkiye'deki işletmecilik ilminin yaygın hale getirilmesinde katkıda bulunmuştur. İşletmecilikle ilgili birçok eserini Türkçe olarak yazan Isaac Almanca yazdığı eserlerini de Türkçe'ye çevirmiştir.⁶⁵⁸

Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde, Rohde, Landsberger, Güterbock, Ruben ve kısa bir süre için Dr. Menges görev almıştır.⁶⁵⁹ Ernst Reuter 1935'te Türkiye'ye gelmiş ve 1938'den 1946'da gidene kadar Siyasal Bilgiler Yüksekokulu'nda profesör olarak bulunmuştur.⁶⁶⁰ Prof. Hirsch, metodoloji, medeni hukuk, ticaret hukuku, hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi dersleri vermekle kalmamış, Türkiye'nin iktisadi hayatının bir düzene girmesi yolunda da bazı çalışmalarda bulunmuştur.⁶⁶¹ Bu dönemde uzmanlık alanları çok farklı 142 Alman öğretim üye ve yardımcısı Türkiye'ye getirilmiştir. İçlerinde zoolog, sümerolog, hukukçu, felsefeci, iktisatçı, dünya çapında bilim adamları vardır. Sina Akşin bu durumu belki de o dönemde dünyanın en güçlü "Alman" üniversitesi Türkiye'de kuruldu biçiminde anlatmaktadır. Bu isimlerin tamamına yakını 1945'e kadar Türkiye'de kalmıştır.⁶⁶² Hirsch ve Fritz Neumark gibi bazı isimler ise yeni kanunlarımızın hazırlanmasına yardımcı olmuşlardır.⁶⁶³

⁶⁵⁷ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 192-195.

⁶⁵⁸ Wilhelm Hasenack, Alfred Isaac'ı anma yazısı, *İşletmecilik Araştırması ve Pratiği*, 7.8.1956, s.386 akt: Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 202.

⁶⁵⁹ A.k., s. 237.

⁶⁶⁰ Fehmi Yavuz, "Prof. Ernst Reuter", *SBF Dergisi*, C. XXIII, S.3, 1968.

⁶⁶¹ Toygar Akman, *İlginç Olaylar Sıradışı İnsanlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2004, s. 18.

⁶⁶² Sina Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, s. 186.

⁶⁶³ Gülnihal Bozkurt, "Alman Arşiv Belgelerine Göre Alman Hukukunun Türk Hukukuna Etkisi", s. 40.

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında Türk Orta ve Yüksek Eğitim Siteminin çoğunlukla Kıta Avrupası geleneğinden etkilendiği görülmektedir. Bu dönemde Anglo Sakson etki ise oldukça azdır. Çünkü Anglo-Sakson fikir adamları ve edebiyatçıları hakkında çok az şey bilinmektedir. Entelektüel seçkinler, 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar John Locke, David Hume, Thomas Jefferson, Thomas Paine, Alexander Hamilton veya Benjamin Franklin gibi yazarların eserlerini çok az tanımaktadırlar.⁶⁶⁴

Son dönem Osmanlı'sına yönelik Amerika'nın ilgisinin de çok zayıf olmadığını söylemek mümkündür. Ancak bu ilginin bir Fransa veya Almanya etkisi kadar güçlü olmadığını belirtmekte fayda var. Bu dönemde Amerika'nın temel etkilme aracı ticaret kanalları ve misyoner okulları aracılığıyla. Ancak II. Meşrutiyet döneminde Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek 1911'de beş, 1920'de iki Türk öğrencinin Amerikan üniversitelerinde öğrenim gördüğü bilinmektedir. Ahmed Emin Yalman, Ahmed Şükrü Esmer ile Zekeriya ve Sabiha Sertel sosyal ilimler, iki genç de mühendislik okumuşlardır.⁶⁶⁵ Yine Tanzimat döneminde bazı Amerikalılar'ın Türkiye'de görevlendirilmiş oldukları bilinmektedir. Nitekim Osmanlı hükümetinin Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na müracaatı üzerine, Dr. Davis ve Dr. Smith ziraat uzmanı olarak İstanbul'a gelmiştir.⁶⁶⁶ Amerika'nın Türk eğitim sisteminde derin izler bırakması ise soğuk savaş dönemine yani 1945 sonrası yıllara denk gelecektir. Yetkin'in Vatan Gazetesini referans vererek aktardığı bilgiye göre 1946 yılının başında Amerika'da 600 dolayında Türk öğrenci bulunmakta olup o yıl 100 öğrenci daha Amerika'da okumak için başvurmuştur.⁶⁶⁷ Amerikan etkisi 1950'lerde ve 1960'larda kurulan üniversitelere, Amerikan bilim adamlarının sık sık misafir profesör ve doçentlerin çağırılması ve öğrenci alışverişinin sürdürülmesiyle kendini göstermektedir.⁶⁶⁸

⁶⁶⁴ Cengiz Çandar, "Türklerin Amerika'ya Bakışından Örnekler ve Amerika'nın Türkiye Politikası", s. 181.

⁶⁶⁵ Ercüment Kuran, *Türk Çağdaşlaşması*, s. 230.

⁶⁶⁶ A.k, s. 227.

⁶⁶⁷ Çetin Yetkin, *Karşı Devrim 1945-1950*, s.374.

⁶⁶⁸ Gertrude Hilserth'in yazısı: "An American Professor at the University of Istanbul", *Journal of Higher Education*, No. 322, 1962, s.160-163, akt: Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s. 59.

1924'den sonra Türkiye'ye birçok yabancı eğitimci çağırılmış ve bunlardan eğitimimizin aksayan yönleri ve yapılması gerekenler konusunda rapor vermeleri istenmiştir. Bu konuda aşağıdaki gibi bir tablo düzenlemek mümkündür⁶⁶⁹ Bu tabloya bakıldığında 1930'lu yıllarda daha çok Avrupalı eğitimcilerden rapor hazırlanması istenmekte iken, 1950 sonrası dönemde Amerikan eğitimcileri başat hale gelmektedir. Türk modernleşme tarihinde eğitim sistemini düzeltmek için görev verilen uzman ve akademisyenler arasında en dikkat çekici ve etkili olanlardan birisi de John Dewey'dir. Dewey yaptığı incelemeleri ve tavsiyelerini bir rapor halinde 1924 yılında hükümete sunmuştur. Eğitim konusundaki tavsiyeleri arasında ihtiyaç duyulan insan gücünün yetiştirilmesi için yurt dışına öğrenci gönderilmesi de bulunmaktadır. Bu raporun yurt dışı eğitiminin artması hususunda etkili olunduğu tahmin edilmektedir.⁶⁷⁰

Tablo 3: 1924'den Sonra Türkiye'ye Gelen Yabancı Eğitim Uzmanları

Çağrıldığı Yıl	Adı	Ülkesi	Verdiği Raporun Konusu
1924	Prof. John Dewey	ABD	Daha çok genel eğitim sistemi (2 rapor)
1925	Künhe	Almanya	Daha çok teknik öğretim
1927	Omer Buyse	Belçika	Teknik öğretim
1932	Prof. Albert Malche	İsviçre	Üniversiteler
1934	Mis Parker	ABD	Daha çok genel eğitim sistemi ve ilköğretim
1933-1934	Bir grup uzman	ABD	Genel eğitim sistemi
1933-1952	Ord. Prof. Philippe Schwartz	(Macaristan doğ.) Almanya'dan geldi.	Üniversiteler
1951	Prof. W. Dickermann	ABD	Halk eğitimi

⁶⁶⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 409.

⁶⁷⁰ John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1952., akt: Seyfi Yıldırım, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2005, s. 53.

1951	K. V. Wofford	ABD	Köy okulları
1952	Prof. John Ruff	ABD	Orta öğretim
1952-1953	E. Tompkins	ABD	Orta öğretim
1952-1953	Prof. L. Beals	ABD	Okullarda rehberlik
1953	Prof. R. J. Maske	ABD	Öğretmen yetiştirme
1955-1956	Dr. E. S. Gorvine	ABD	Teknik öğretim
1957	Bir grup uzman	ABD	Ticaret eğitimi

1957'den günümüze kadar olan dönemde Milli Eğitim Bakanlığı hemen hepsi ABD'den olmak üzere pek çok uzman çağırıştır. Bunlar, ya rapor vermiş veya görüş bildirmiştir. Ancak, bunlardan dikkate değer olanına rastlanmamıştır. 1995'lerden günümüze kadar Yükseköğretim Kurulu (YÖK) öğretmen yetiştirme, eğitim fakültelerinin programları, üniversitelerde standart belirleme ve kontrolü konularında ABD ve İngiliz uzmanlarına da başvurmuştur. 1998'de bunların 11'i ABD'den, 8'i İngiltere'den gelmiştir.⁶⁷¹

B. Yurt Dışına Öğrenci Gönderme

Yurt dışından öğretici kadro transferi kadar yurtdışına gönderilen öğrencilerin yönelişi de düşünsel bağımlılık için önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu öğrenciler sivil asker bürokrasinin ihtiyaç duyduğu nitelikli elaman ihtiyacını karşılamak yanında eğitim kurumlarının öğretici ihtiyacının karışlanması için de kullanılacak ve bu düşünsel yetişme ikliminin özelliklerini sonraki kuşaklara taşıyacaklardır. Geri kalmış ülkelerin görece gelişmiş ülkelere öğrenci göndermeleri yeni bir uygulama değildir. Yurt dışı eğitimi aslında asırlar öncesine giden bir uygulamadır. Örneğin, Kuzey Hollanda öğrencilerinin 1375'lerde Fransa'ya öğrenim görmek amacıyla başlattıkları yurt dışı eğitimi 1650 yıllarına kadar sürmüş ve Paris Üniversitesi'nde yetişen çok sayıda Frisian öğrenci hem kendi ülkelerinin

⁶⁷¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 409.

kalkınmasına katkıda bulunmuş hem de dünya çapında ün sahibi olmuşlardır. Benzer şekilde Osmanlı, Mısır, Japon, Rus devletleri başta olmak üzere, Yunan, Bulgar ve kalkınma çabasına girişen diğer bazı milletler Batılı ülkelerde yaşanan bilimsel gelişmeleri takip edebilmek ve nitelikli bir istihdam gücü yaratabilmek için yurt dışı eğitimine oldukça yoğun bir şekilde yönelmişlerdir. Ayrıca yurtdışı eğitimi, Hristiyan inancının yayılması başta olmak üzere çeşitli politik amaçlarla da kullanılmıştır.⁶⁷²

19. yüzyılda Osmanlı eğitim sisteminde yürütülen Batı örnekli düzenlemelerin içinde Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Avrupa'da daimi elçiliklerin kurulmasından itibaren Osmanlı Devleti yabancı dillere yönelmiş ve dil, din, ırk farkı gözetmeden bütün tebaasından çok sayıda öğrenciyi Batı ülkelerine eğitim amacıyla göndermiştir.⁶⁷³ Osmanlı Devletinin Batı karşısındaki geri kalmışlığını fark etmesi ve kalkınma çabalarının başlatılmasına paralel olarak başlatılan yurt dışı eğitimi uygulamasının ilk örneği olarak 1731-1732 yılında saray maiyetinden bir öğrenci musikî eğitimi için yurt dışına gönderilmiştir. Bu öğrenci dönüşünde musikî hocası olarak tayin edilmiştir. İkinci olarak İshak adlı bir öğrenci Divan'da çalışan Fenerli Rum tercümanların yerine istihdam edilmek üzere Fransızca öğrenimi için gizlice Paris'e gönderilmiştir. 1784 yılında Sadrazam Halil Hamit Paşa ile Fransız Büyükelçisi arasında, Fransa'ya 30 öğrenci gönderilmesi konusunda bir anlaşma yapılmış, fakat bu öğrencilerin gönderildiğine dair bilgi bulunamamıştır.⁶⁷⁴ Başka bir kaynak Batıya gönderilen ilk Türk öğrencilerin 1827'de Fransa'ya gönderildiğini belirtmektedir.⁶⁷⁵ Burada ilk öğrenci gönderimi ile ilgili bir ihtilaf var gibi görünmekle birlikte 1827 tarihli öğrenci gönderiminde Türk vurgusunun yapılması ayırıcı unsur olsa gerekir.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Paris'e tahsil için 1826'da Paris'te kurulan Ecole Egyptienne (1826-1835)'e gönderdiği öğrenciler, Osmanlı tebaasından olup Fransa'ya ilk gönderilen öğrenci gruplarından bir olarak kabul edilmektedir.

⁶⁷² Seyfi Yıldırım, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, s. 21-23.

⁶⁷³ Adnan Şişman, "XIX. Yüzyılda Avrupa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri", s. 963.

⁶⁷⁴ Faik Reşit Unat, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, s. 28.

⁶⁷⁵ Tanzimat I, 736-737 sayfaları arasında, 1830 da Paris'de bulunan Türk öğrencilerin bir resmi vardır. Akt: Ercüment Kuran, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, s. 16.

Osmanlı Hükümeti ise, 1830 yılında Paris'e öğrenci göndermeye başlamıştır.⁶⁷⁶ Osmanlı hükümeti 1830'dan başlayarak Avrupa'ya gruplar halinde öğrenci göndermiştir. 1835-1856 yılları arasında Paris, Viyana, Berlin ve Londra'ya öğrenciler gönderilmiştir. 1856-1875 arasında Londra'ya denizcilik eğitimi için gidenler ve Fransa-Prusya savaşı nedeniyle Paris'ten Belçika'ya aktarılanlar dışında hemen hemen bütün Osmanlı öğrencileri Fransa'da öğrenim görmüşlerdir.⁶⁷⁷ 25 Şubat 1857'de Avrupa'ya ilk defa Maarif-i Umûmiye adına öğretmen yetiştirmek amacıyla da öğrenci gönderilmiştir. Bu amaçla giden öğrenciler Selim Sabit Efendi ile Hoca Tahsin Efendilerdir.⁶⁷⁸

1857'de Paris'e gönderilen öğrencilerin yabancı dil eğitimleri ile millî ve dinî eğitimlerini sağlamak üzere *Mekteb-i Osmanî* kurulmuştur.⁶⁷⁹ Böylece yurtdışına gönderilen öğrenciler için Fransa kaçınılmaz olarak merkez haline gelmiştir. 1857'de Paris'te Mekteb-i Osmanî'nin açılmasıyla Avrupa'nın diğer şehirlerindeki öğrenciler Paris'e aktarılmışlardır. Yapılan masraflar oranında sonuç alınamadığı düşüncesiyle Mekteb-i Osmanî 1864'te kapanmıştır.⁶⁸⁰

1839-1856 tarihleri arasında sadece Fransa'ya 43 öğrenci gönderilmiştir. Bu öğrencilerin 17'si gayr-i müslim tebaadandır. 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra askerlik yanında, tıp, mühendislik ve hukuk alanında da öğrenci gönderilmiştir.⁶⁸¹ Osmanlı hükümetinin yurtdışına gönderdiği öğrenciler arasında yer alan Ermeni gençleri de Paris'i tercih etmeye başlamışlardır. Paris'te eğitim gören Ermeni öğrencilerin büyük çoğunluğu, 1830 ve 1848 Fransız devrimlerine tanıklık etmişler ve özgürlük, demokrasi ve milliyetçilik gibi fikir akımlarının ortaya çıkardığı atmosferden büyük ölçüde etkilenmişlerdir.⁶⁸²

⁶⁷⁶ Adnan Şişman, "XIX. Yüzyılda Avrupa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri", s. 963.

⁶⁷⁷ A.k, s. 969.

⁶⁷⁸ Selim Sabit hakkında yapılan bir doktora tezi için bkz.Fahri Temizyürek, Selim Sabit Efendi ve Usul-ı Cedit Hareketi içerisindeki Yeri, Doktora Tezi, Ankara, 1999, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Seyfi Yıldırım, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, s. 30.

⁶⁷⁹ Mekteb-i Osmanî hk.bkz. Şişman, "Mekteb-i Osmanî 1857-1864", Osmanlı Araştırmaları V, The Journal of Ottoman Studies V., İstanbul 1986. akt: Yıldırım, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970)*, s. 30.

⁶⁸⁰ Adnan Şişman, "XIX. Yüzyılda Avrupa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri", s.963.

⁶⁸¹ Seyfi Yıldırım, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, s. 30.

⁶⁸² A.k, s. 32.

1856 Islahat Fermanı'ndan sonra Paris'e gönderilen öğrencilerin sayısı 47'dir. Askerlik, tıp, mühendislik, hukuk alanlarında öğrenci gönderildiği gibi torna, döküm, marangozluk, terzilik, makine gibi pek çok dalda çıraklar da gönderilmiştir. Bu da Osmanlıların sadece kültür açısından değil, aynı zamanda sanayi alanında da Fransa'dan etkilendiğini göstermektedir. 1870 Fransa-Prusya Savaşı sırasında öğrenciler güvenlik gerekçesiyle Belçika'ya yönlendirilmişlerdir. Böylece eğitimlerinin bir kısmını Brüksel ve Liege'de sürdürmüşlerdir. Bu nedenle Belçika, Avrupa'da Fransa'dan sonra Osmanlı öğrencilerinin gruplar halinde ilmi ve mesleki eğitim gördükleri bir başka ülke olmuştur.⁶⁸³

Tüm bu öğrenci hareketleri göstermektedir ki, Osmanlı imparatorluğu'nda batıya eğitim için gönderilen öğrenciler için Fransa özel önem taşımaktadır. Her ne kadar başka Avrupa ülkelerine bu dönemde öğrenciler gönderilmiş ise de Frankofon eğitim geleneğinin bu konuda bariz bir üstünlüğü olduğu görülmektedir. Fransız düşüncesinin Osmanlı modernleşmesine yansımada eğitim için gönderilen öğrencilerin önemli bir etkisi olduğu açıktır. Bu nedenledir ki Osmanlı'da batılılaşmaya öncülük eden seçkinler grubunun esas olarak Fransız ekolüne göre eğitim gördüklerini söylemek çok yanlış olmayacaktır.⁶⁸⁴ Aynı dönemde ilginç olan bir nokta ise Osmanlı Batıya öğrenci gönderirken bir yandan da İran'dan eğitim için İstanbul'a öğrenciler gelmesi konusunda İran büyükelçisinin ricacı olmasıdır.⁶⁸⁵

Osmanlı'da 1730'larda bir musikî hocasının yurt dışına gönderilmesi ile başlayan yurt dışı eğitim süreci 1875 Kanunî Esasî'ye kadar süren ilk dönemde yoğun olarak görülmüştür. 1876 -1907 tarihlerini kapsamakta olan ikinci dönemde ise yurt dışı eğitiminde önemli bir durgunluk yaşandığı görülmektedir. II. Meşrutiyet'ten itibaren Osmanlı yönetiminin sona erdiği 1920'ye kadar olan üçüncü dönemde ise artık yurt dışı eğitiminin askerî alandan daha çok sivil alana yönelmesi dikkat çekicidir.⁶⁸⁶ Ayrıca Osmanlı'nın bu son döneminde 20 kadar öğrencinin Avusturya'ya gönderildiği, 1920 yılında ise az sayıda öğrencinin Amerikan üniversitelerinde eğitim

⁶⁸³ Adnan Şişman, "XIX. Yüzyılda Avrupa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri", s. 964.

⁶⁸⁴ Cengiz Çandar, "Türklerin Amerika'ya Bakışından Örnekler ve Amerika'nın Türkiye Politikası", s. 179-180.

⁶⁸⁵ Ayas'dan akt: Seyfi Yıldırım, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, s. 35.

⁶⁸⁶ A.k., s. 17.

gördüğü bilinmektedir. Bu öğrenciler arasında yer alan Ahmet Emin Yalman, Şükrü Esmer, Zekeriya ve Sabiha Sertel gibi isimler Amerika'da sosyal bilimler alanında eğitim görmüşlerdir. Atatürk'ün eşi olan Latife Hanım ise İzmir Lisesi'ni bitirdikten sonra Paris ve Londra'da hukuk öğrenimi görmüştür.⁶⁸⁷

Cumhuriyetin ilanından sonrada yurt dışına öğrenci gönderme uygulaması devam etmiştir. 1927 yılında 39 erkek ve 3 kız olmak üzere toplam 42 öğrenci yurt dışında bulunmaktadır. Bu öğrencilerden 24'ü Fransa'da 6'sı Almanya'da, 3'ü Belçika'da, 3'ü İsveç'te, 2'si İtalya'da, 2'si Avusturya'da, 1'i İngiltere'de ve 1'i de Macaristan'dadır. 1928-1929 öğretim yılında ise toplam 170 öğrenci yurt dışında bulunduğu tespit edilmiştir.⁶⁸⁸ Bu rakamlar göstermektedir ki, bu yıllarda henüz Fransa'ya olan ilgi azalmış değildir. Ancak ilk yıllarda farklı olarak 1929 yılında bu konuda yasal bir düzenleme yapılmış ve 8 Nisan 1929 tarihinde 1416⁶⁸⁹ kanun numarası ile *Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun* kabul edilmiştir. Bu kanun ile birlikte yurt dışına öğrenci gönderilmesi belli bir sisteme bağlanmıştır.

Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanunun kabul edilmesinden sonra ise yıllara göre farklılık göstermekle birlikte çok düzenli verilere ulaşamamıştır. 1930'lu yıllarda yurtdışı eğitim için Almanya daha çok tercih edilen yerlerden biri olmuştur. 1938-1939 yıllarında Avrupa'daki savaş ortamının da etkisiyle sadece 24 öğrenci yurt dışına gönderilmiştir. Bu yıllarda önceki yıllardan devam edenlerle birlikte toplam 234 öğrenci yurtdışı eğitimindedir. Bu dönemde Almanya'da toplam 104 öğrenci, Fransa'da 34, İsviçre'de 17 öğrenci bulunmaktadır.⁶⁹⁰ 1939-1940 öğretim yılında önceki yıllardan öğrenimlerine devam eden öğrenci sayısı toplam 93 kişidir. Bu öğrencilerden 65'i Almanya'da, sadece 2'si, Fransa'da, 1'i Macaristan'da, 14'ü İsviçre'de, 7'si Amerika'da, 11'i İngiltere'de

⁶⁸⁷ Ercüment Kuran, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 230.

⁶⁸⁸ Devlet İstatistik Enstitüsü, Maarif İstatistikleri, 1923-1932, Devlet Matbaası, İstanbul 1933. akt: Yıldırım, Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği, s. 56.

⁶⁸⁹ Bu kanun ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız. <http://yogm.meb.gov.tr/Kanun.htm> 20 Eylül 2009

⁶⁹⁰ Devlet İstatistik Enstitüsü, Maarif İstatistiği 1938-1939, Ulusal Matbaası, Ankara 1942. akt: Yıldırım, Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği, s. 74.

bulunmaktadır.⁶⁹¹ Görüldüğü gibi artık İngiltere ve Amerika'da yurtdışı eğitimde öne çıkmaya başlamıştır. Fransa'ya ilgi azalmakta en yüksek ilgi ise Almanya lehine görünmektedir.

1945 sonrası dönemde ise Amerika'ya karşı yoğun bir yöneliş olduğu açıktır. 1951-1952 öğretim yılında toplam 232 öğrenci yurt dışında bulunduğu görülmektedir. Öğrencilerin en yoğun olarak bulunduğu yer 148 kişi ile Amerika'dır. İsviçre'de 30, İngiltere'de 25, Fransa'da 14, Almanya'da 5 öğrenci bulunmaktadır. Amerika'nın yurtdışı eğitim için başat konuma geldiğini gösteren bu rakamlar Türk-Amerikan ikili ilişkilerinin kısa zamanda ulaştığı seviyeyi de göstermektedir.⁶⁹²

1940-1970 arası dönemde yurtdışına gönderilen öğrencilerin alanlara göre dağılımları incelendiğinde iktisat, maliye, kamu yönetimi gibi iktisadi ve idari bilimler veya siyasal bilgiler kapsamında yer alan programlarda bulunanların gönderilen toplam öğrencilerin %30'unu oluşturduğu buna sosyal bilimler alanındakiler de eklenince oranın %40'ı geçtiği anlaşılmaktadır.⁶⁹³ Bu dönem aynı zamanda Türkiye'de üniversal sistemin bu alanlarda kökleştiği bir dönem olması nedeniyle önemlidir. Dolayısıyla bu dönemdeki öğretici kadro ihtiyacı büyük ölçüde yurtdışına gönderilen öğrenciler aracılığıyla karşılanmıştır. Aynı dönemde hangi ülkelerin tercih edildiğine bakılacak olursa öğretici kadro karşılamada hangi ekolün belirgin olduğu daha net anlaşılabilecektir.

İktisadi ve idari bilimler ve mali bilimlerde eğitim görenlerden en fazla öğrenci 114 kişi ile iktisat alanında eğitim görmektedir. Bunu 65 öğrenci ile amme idaresi, 40 hukuk, 32 maliye, 31 iktisat ve 29 işletme eğitimleri şeklinde bir yoğunluk izlemektedir.⁶⁹⁴

Amerika'nın II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin yurt dışı eğitiminde tercih edilen bir ülke konumunda olduğu açıkça görülmektedir. Almanya'ya savaş sebebiyle 1942'den' yıllardan itibaren yeni öğrenci gönderilmemiştir. İsviçre'nin bu dönemde Amerika'dan sonra en fazla öğrenci gönderilen ülke olduğu, İngiltere ve

⁶⁹¹ A.k., s. 80.

⁶⁹² A.k., s. 89.

⁶⁹³ A.k., s. 110.

⁶⁹⁴ A.k., s. 155.

Fransa'ya ise az sayıda öğrenci gönderildiği anlaşılmaktadır. Özellikle Almanya'dan kaydırılan öğrencilerin çoğunluğu İsviçre'ye gönderilmiştir. Bunun en önemli sebebi ise bu ülkede Almanca ile eğitim yapılmasıdır.⁶⁹⁵

Türkiye'nin 1940'lı yıllardan itibaren Amerika ile gittikçe artan bir biçimde ikili ilişkilerde bulunması, Türk yurt dışı eğitiminde coğrafi açıdan daha uzak mesafede bulunmasına rağmen; Amerika'nın Avrupa ülkelerinden daha önemli bir konumda bulunmasına neden olmuştur. Çünkü 1940-1970 yılları arasında yapılan her üç yurt dışı eğitimden birisi Amerika'da yapılmıştır. Bu eğitim içerisindeki master eğitimi yaklaşık olarak lisans ve doktora eğitiminin toplamına yakındır. Tablo 4'de görüldüğü üzere Amerika'da yapılan eğitim süreci içerisinde gittikçe artmıştır.⁶⁹⁶

Tablo 4: İktisadi, İdari, Hukuk ve Mali Alanlarda Yurtdışına Giden Öğrencilerin Ülkelere Göre Dağılımı

İKTİSADÎ, İDARÎ, HUKUK VE MALÎ BİL.	Eğitim Düzeyi										
	Doktora			Master			Lisans			İhtisas	Toplam
AMERİKA		3	73	1	4	85	1	3	13		183
FRANSA		3	71						5	1	80
İNGİLTERE		1	23			20			14		58
İSVİÇRE	18	4	6			1			3		33
ALMANYA		1	11		1	2			6		22

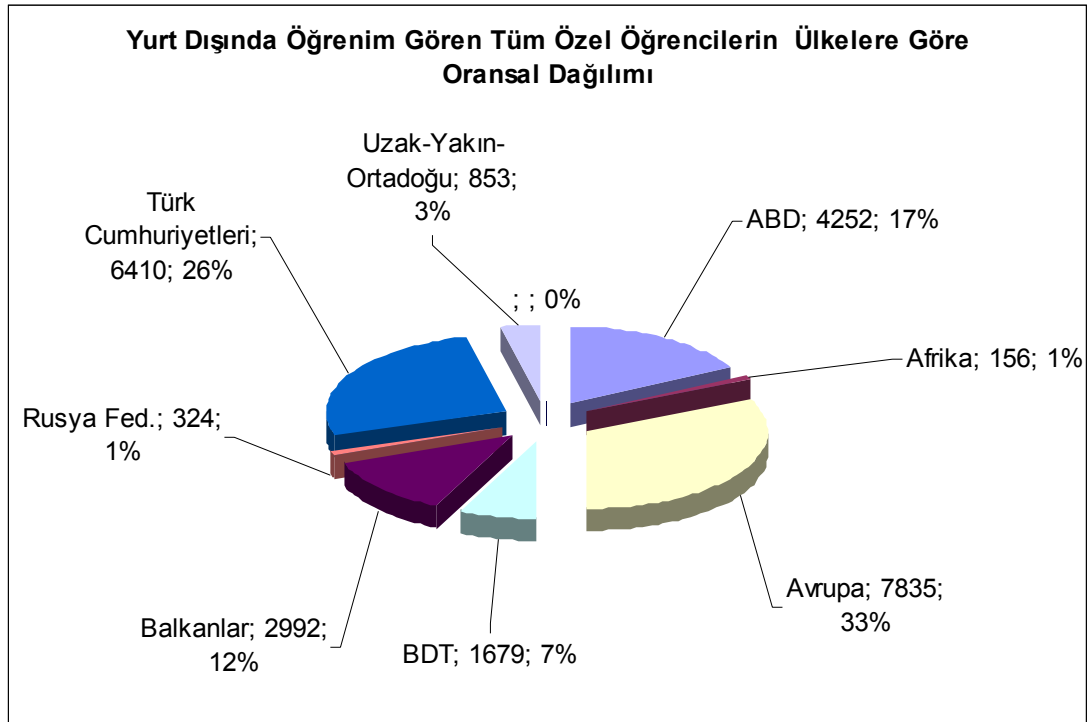
Türkiye'nin gittikçe artan oranda yurt dışı eğitiminde Amerika'ya yönelmesinin en önemli sebepleri ise hem ikili ilişkilerinde Amerika ile stratejik bir ortaklık kurulması hem de Türk eğitim sisteminin gittikçe artan bir oranda Amerikan eğitim sistemini örnek almasından kaynaklanmıştır. Bu durum özellikle yeni

⁶⁹⁵ A.k., s. 221.

⁶⁹⁶ A.k., s. 223.

üniversitelerin açılmasında kendisini açıkça göstermektedir. Avrupa ülkelerindeki klasik eğitim sistemi Türkiye tarafından benimsenmemiş yukarıda belirtildiği gibi pek çok üniversite Amerikan modeline göre kurulmuştur. Bu nedenle yurt dışına öğrenci gönderilmesinde Amerikan eğitimi önemli bir belirleyici olmuştur. Bu ülkede New York Üniversitesi'nde yapılan eğitim, 44 doktora, 8 lisans, 41 master ve 1 ihtisas eğitimiyle en başta gelmektedir.⁶⁹⁷

Günümüzde yurtdışına gönderilen öğrencilerin ülkelere göre dağılımı ise Aşağıdaki grafiklerde yer almaktadır. Özellikle son yirmi yılda yurt dışı eğitimde Amerika çok daha başat bir nitelik kazanmıştır. Amerikan yükseköğretim kurumlarındaki Türk öğrenci sayısı 1990'lardan önce ortalama yıllık iki bin iken, bu sayının 1997'de yıllık 15-20 bine kadar yükselmiş olması⁶⁹⁸ bu durumu açıkça gösteren bir örnektir.

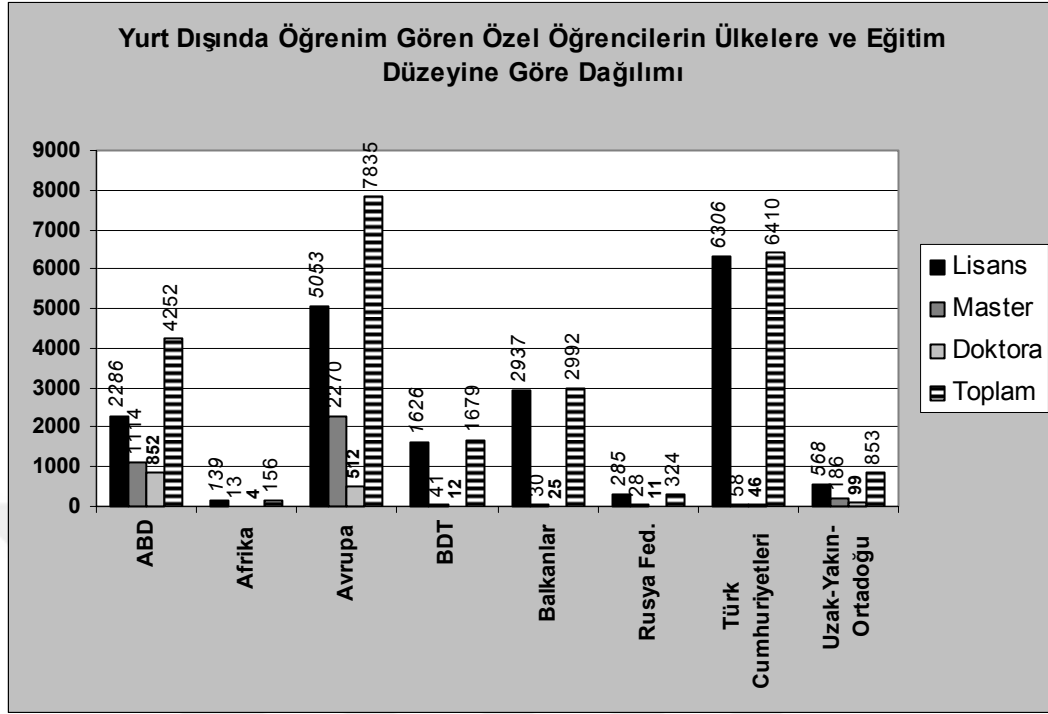

Grafik 1 31.12.2008 Tarihi İtibariyle Yurtdışında Öğrenim Gören Özel Öğrencilerin Ükelere Göre Dağılımı⁶⁹⁹

⁶⁹⁷ A.k., s. 225-226.

⁶⁹⁸ Cengiz Çandar, "Türklerin Amerika'ya Bakışından Örnekler ve Amerika'nın Türkiye Politikası", *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, s. 217.

⁶⁹⁹ Bu grafik MEB Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü'nden elde edilen veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

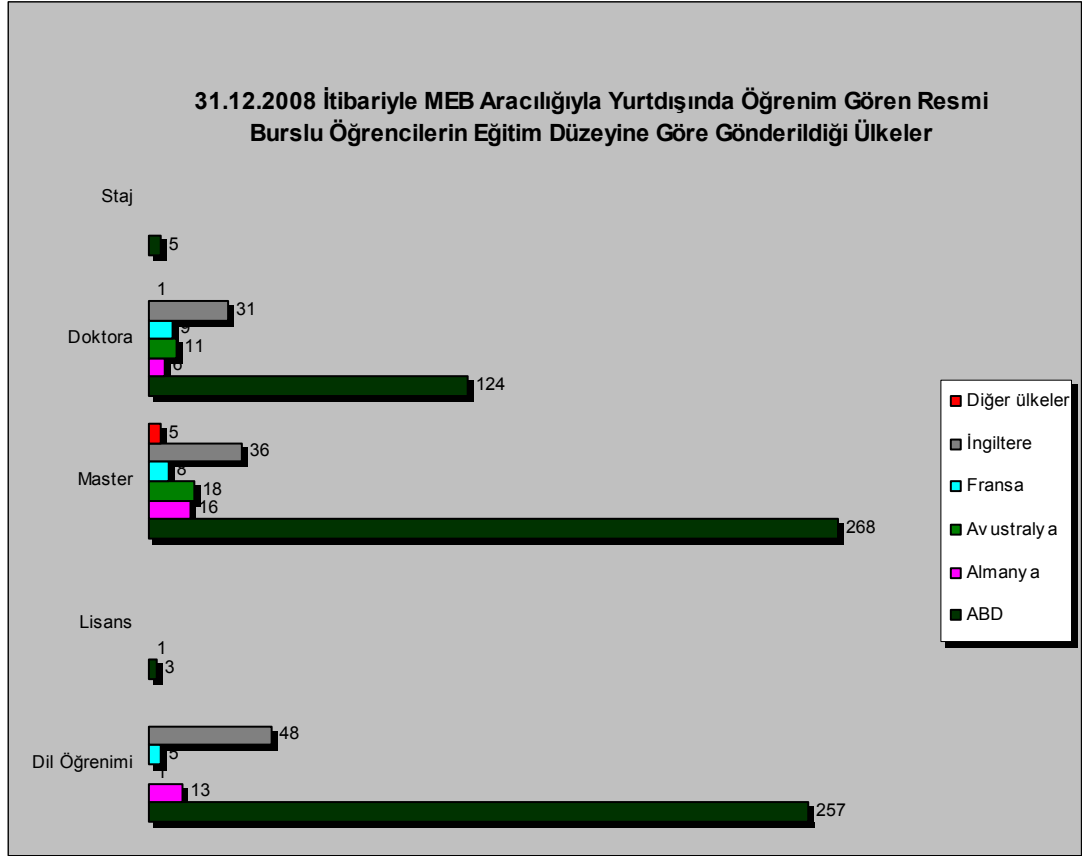

Grafik 2 31.12.2008 Tarihi İtibariyle Eğitim Düzeylerine Göre Yurtdışında Öğrenim Gören Özel Öğrencilerin Ülkelere Göre Dağılımı⁷⁰⁰

Grafik 1 ve *Grafik 2* yurt dışında kendi olanaklarıyla eğitim gören öğrencileri göstermektedir. Birinci grafikte tüm özel öğrencilerin ülkelere göre dağılımı yer almaktadır. Her yüz öğrencinin 17'sinin Amerika'da öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Bu oranın sayısal karşılığı ise 4252 öğrenciye denk gelmektedir. Bu rakamsal ifade ülkeler bazında ABD'nin en çok tercih edilen ülke olduğunu göstermektedir. Ayrıca %26'lık oran ile Türk Cumhuriyetlerine de önemli bir öğrenci yönelişi olduğu görülmektedir. Bu yönelişte Türk Cumhuriyetlerdeki bazı üniversitelere YÖK tarafından denklik verilmesi ve kendi olanaklarıyla okuyan öğrencilerin genellikle ekonomik ve kültürel gerekçelerle Türk Cumhuriyetleri'ni tercih etmesi etkili olmaktadır. Tek tek ülke düzeyinde olmasa bile Avrupa'nın da %33'lük oran ile önemli bir yer tuttuğu açıktır. *Grafik 2*'ye bakıldığında ise özellikle doktora düzeyinde eğitim için ABD'nin tercih edildiği gözlenmektedir. Özel olanaklarla yurt dışını tercih etse de bir öğrenci için doktora düzeyinde ABD birinci tercih olmaktadır. Doktora düzeyinde eğitim gören insanların potansiyel olarak üst

⁷⁰⁰ MEB Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü'nden elde edilen veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

düzen yönetici veya bir öğretim üyesi adayı oldukları göz önünde bulundurulursa en üst düzey pozisyonlar için Amerikan formasyonu iz bırakıcı olmaktadır.

Grafik 3 Resmi Burs İle Yurtdışına Gönderilen Öğrenciler⁷⁰¹

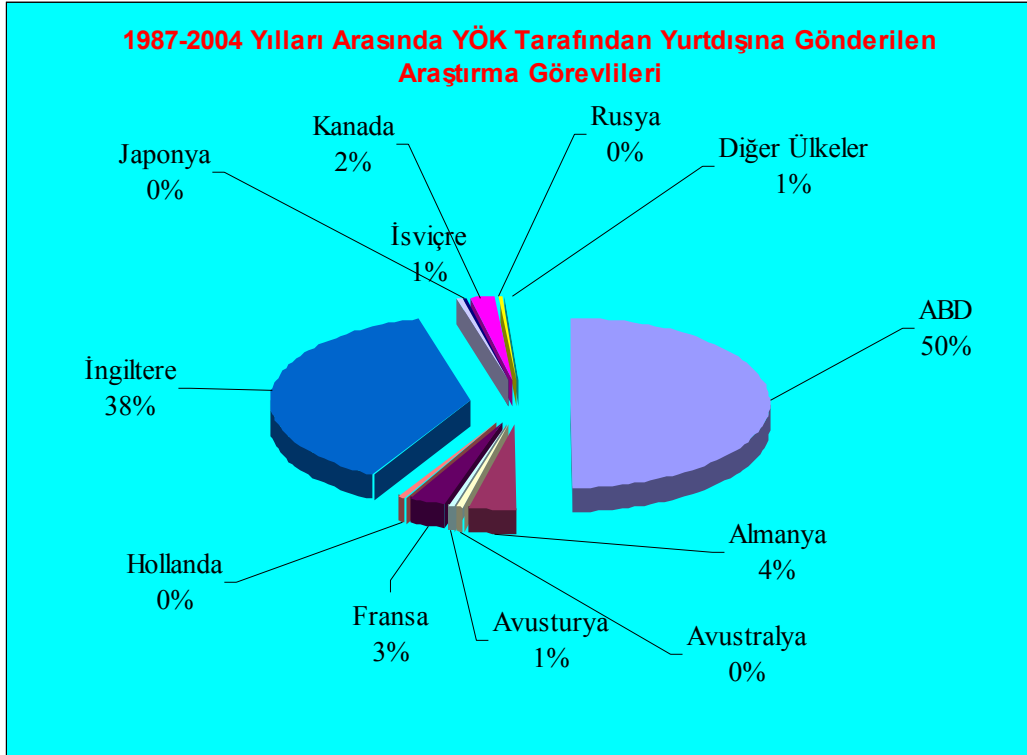
Asıl ilginç olan görüntü yurtdışında öğrenim gören resmi burslu öğrencilerin ülkelere göre dağılımı grafiğinde ortaya çıkmaktadır. Çünkü özel olanaklarıyla yurtdışına gidenleri içerisinde tercih edilme düzeyi açısından ABD diğer devletlerden ilerde olmakla birlikte görece dengeli sayılabilecek bir durum söz konusudur. Ayrıca kendi olanaklarıyla giden bir öğrencinin kamuda görev alma zorunluluğu bulunmamaktadır. Oysa resmi bursla giden öğrenciler zorunlu hizmet kapsamında kamu için çalışmak zorundadırlar. Başka bir ifadeyle devlet kendi için gönderdiği öğrenciyi kendi önceliklerine göre seçmektedir.

Devlet bursuyla yurtdışına gönderilenlere bakıldığında bu durum çok daha belirgin bir biçimde Amerikan yönelimini ortaya koymaktadır. Toplam 866 kişinin

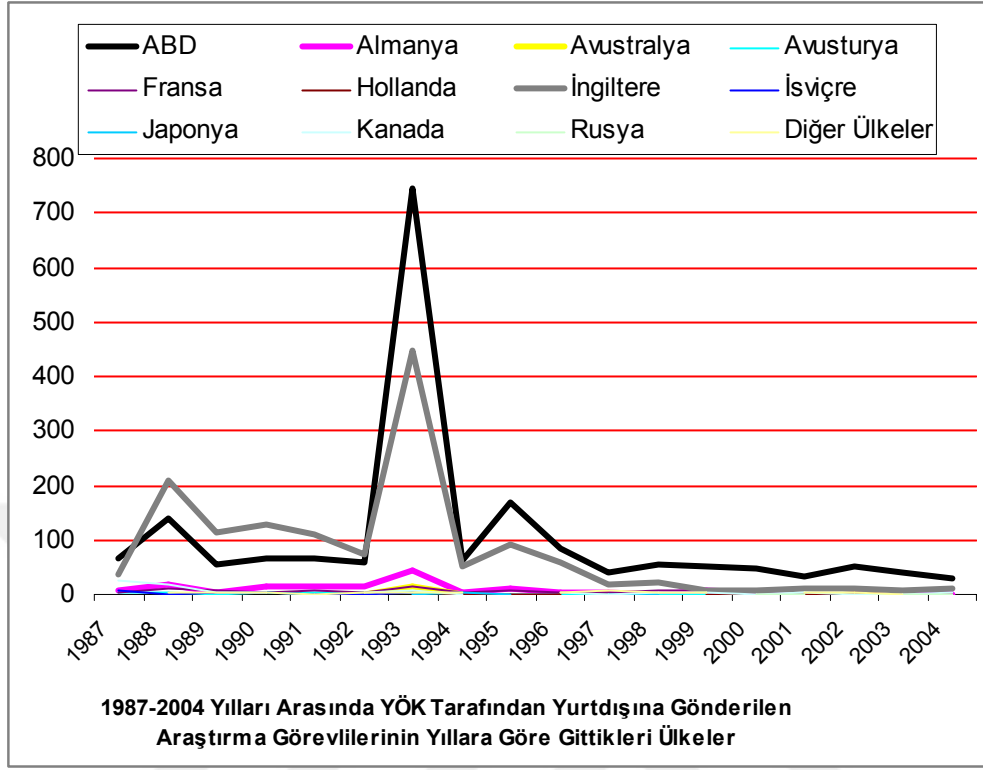
⁷⁰¹ MEB Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü İstatistikleri, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2008.

657'si burslu olarak Amerika'da öğrenim görmektedir ki bu sayı oransal olarak %75'e denk gelmektedir. Şüphesiz bu durum devlet tarafından ülkelere ayrılan kontenjanla ilgilidir. Dolayısıyla Amerika'nın bu konuda uzak ara önde olması bilinçli bir politikanın ürünü olarak değerlendirilebilir.

Grafik 1-2-3' e ait veriler Milli Eğitim Bakanlığı'nın verileridir. Bilindiği gibi 1987 yılında 2547 Sayılı Kanun'un 33. maddesinde değişiklik yapılarak üniversitelerin de yurtdışına eleman göndermelerine olanak tanınmıştır. YÖK'ün verilerine göre araştırma görevlilerinin yıllar itibariyle ülkelere göre dağılımını içeren Grafik 4 incelendiğinde 1987-2003 yılları arasında tüm ülkelere gönderilen toplam 3694 araştırma görevlisinin 1835'i Amerika'ya gönderilmiştir. Bu rakama göre ABD grafikte yer alan diğer 28 ülkenin tamamı kadar araştırma görevlisini tek başına bünyesinde barındırmaktadır. 1835 kişilik Amerika'ya benzer bir ekol olan İngiltere'ye giden 1401 araştırma görevlisi ekelenirse Anglo-Sakson geleneğin neredeyse araştırma görevlilerinin %90'ının gittiği ülke olması sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca yönetsel ve düşünsel gelenek kadar dil olarak da belli bir yönelim olduğu açıktır. 1987-2003 arası araştırma görevlilerinin neredeyse tamamı İngilizce konuşan ülkelere gitmişlerdir.

Grafik 4 1987-2004 Yılları Arasında Araştırma Görevlilerinin Gönderildiği Ülkeler

Grafik 5 Araştırma Görevlilerinin Ülkelere Göre Yıllar İtibari İle Dağılımı⁷⁰²

Yurtdışına gönderilen araştırma görevlilerinin yıllara göre dağılımı ise *Grafik5* yardımıyla izlenebilmektedir. Bu grafiğe göre İngiltere'nin ABD'ye göre biraz daha fazla tercih edildiği 1990'lı yılların başı bir yana bırakılırsa akademisyen olmak üzere yurtdışına gönderilen araştırma görevlileri için 1992-2004 arasında Amerikan formasyonu temel belirleyici olmaktadır. 1992 yılı Türk yükseköğretimi için önemli bir tarihtir. Çünkü o yıl 16 yeni üniversite kurulmuştur. Bu grafik göstermektedir ki 1992'de kurulan 16 üniversiteyle daha sonra kurulan üniversitelerin düşünsel kadrolarının ABD'de yetiştirilmesi istenmiştir.

Bu grafiklere göstermektedir ki, günümüzde Amerikan eğitim sistemi Türk yükseköğretim sistemi için belirleyici bir konumdadır. Özellikle YÖK sonrası dönemde Türk yüksek öğretiminin belli bir merkezden yönetildiği düşünülürse, bu durumda devletin genel olarak Amerikan eğitim sistemini referans aldığı anlaşılmaktadır. Şüphesiz bu tarihsel kökler mevcut olup özellikle ABD ile 1949'da

⁷⁰²YÖK istatistiklerinden Derlenmiştir, *Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu*, YÖK Raporu, Kasım-2005, s. 58.

imzalanan ikili eğitim anlaşmasının ve ondan sonra ortaya çıkan üniversiteler yapılanmasının bunda etkisi büyüktür. Tüm bunları hazırlayan tarihsel temel ise ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında hegemonik bir güç olarak öne çıkması ve kapitalizmin yürütücü gücü konumunu korumasıyla ilgilidir.

IV. YÖNETİM DÜŞÜNCESİNİN KURUMSALLAŞMASINDA YABANCI ETKİSİ

Yeniçeri ordusuna kaynaklık eden Yeniçeri Ocağı ve bunun bir nevi ilkokulu olan Acemi Oğlanlar Ocağı'nı askeri birer örgüt olarak kabul edersek Osmanlı'da Fatih dönemine kadar genel idare elemanı yetiştiren belli bir kaynak olmadığını söylemek mümkündür. Bu ihtiyaç ya özel öğrenimle yetişmişlerin arasından veya o zamanların okulu olan medreselerde genel öğretim görmüş olanlardan faydalanılmak suretiyle karşılanmıştır.⁷⁰³ Enderun Mektebi'nin kurulduğu güne kadar ona benzer başka bir kuruluş yoktur. Selçuklularda ve Avrupa'da hanedan mensuplarının özel itinaya dayalı öğrenim gördükleri mevcut ise de, Enderun Mektebi'nin eğitim sistemi bunlardan tamamen farklıdır.⁷⁰⁴ Enderun Mektebi, üstün yeteneklilerin eğitiminde dünyadaki ilk sistemli eğitim örneğini oluşturmaktadır. Enderun mektepleri yurtdışında da özel olarak ilgi görmüş bir alandır. Öyle ki, Amerika'da Enderun mektepleri hakkında 350'ye yakın master ve doktora çalışması yapıldığı bilinmektedir.⁷⁰⁵

1453'te İstanbul'un fethi ile devlet hukuken bir imparatorluğa dönüşünce genel idarede büyük değişiklikler meydana gelmiş; teşkilat genişletilmiş ve imparatorluğun özelliklerine göre yeni kuruluşlar oluşmuştur. Meydana gelen ölçüdeki bir değişikliğin pek çok eleman veya teknisyene ihtiyacını ve bunun da beraberinde personel sorununu doğurması kaçınılmaz olmuştur. Ali Çankaya'ya göre tarihimizde ilk genel idare eleman kaynağı olarak İstanbul Topkapı Sarayı içinde, tam tarihi bilinmemekle birlikte tahminen 1460'lardan sonra Enderun Mektebi

⁷⁰³ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, (I. Cilt Mülkiye Tarihi), s. 1.

⁷⁰⁴ Ülker Akkutay, *Enderun Mektebi*, Gazi Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara, 1984, s. 25.

⁷⁰⁵ Mehmet Deri, "Osmanlı Devletini Cihan Devleti Yapan Kurum: Enderun Mektepleri", <http://www.sosyalbilgilerci.com/osmanli-devletini-cihan-devleti-yapan-kurum-enderun-mektebi/>; Mehmet Deri, "Enderun Mektepleri", http://www.akademiktarih.com/index.php?option=com_content&task=view&id=96&Itemid=61 20 Nisan 2009.

açılmıştır.⁷⁰⁶ Devletin ihtiyaç duyduğu yöneticilerin yetiştirilmesi amacıyla açılan, dünyadaki ilk kamu yönetimi okulu olan Ederun, ilk olarak I. Murat (1362-1389) tarafından Edirne’de, sarayda hizmet edecekleri yetiştirmek amacıyla açılmıştır. Enderun Okulu, Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid tarafından daha da geliştirilerek, kamu yönetiminde görev alacakların yetiştirildiği tek eğitim kurumu haline dönüştürülmüştür.⁷⁰⁷ Buradan çıkan her halde Enderun Mektebinin gelişkin halinin Fatih Dönemi birlikte eğitime başladığıdır.

İstenen bilgi, beceri ve ustalığa sahip yöneticileri yetiştirmek üzere kurumsallaşmış bir eğitim sürecini içeren *Enderun Okulu*, yönetici yetiştirme noktasında kurumsallaşmanın en iyi örneklerinden biri sayılabilir.⁷⁰⁸ Enderun Mektebi⁷⁰⁹ ilk kez yönetici yetiştiren bir okul olarak karşımıza çıkar. Bir saray okulları sistemi olan Enderun, kul sisteminin kaynağı olan ve dinsel medrese türü okullardan uzaklaşmış bir bilim yeri olarak Osmanlı imparatorluğunun özellikle yükselme döneminde amacına uygun bir biçimde hizmet etmiştir⁷¹⁰

Belli bir amaç doğrultusunda ve belli bir programa göre eğitim yapan Enderun, aynı zamanda diploma vermesi ve eğitilenlerin sistemde yükleneceği görevlerin belirli olması nedeniyle bir yüksek eğitim kurumu olma özelliklerini taşımaktadır. Ancak öğretmenlik işlevinin ayrı uzmanlaşmış bir etkinlik alanı olmayışı ve ayrı bir akademik otoritesi yapılanmamış olduğundan tam bir yüksek öğretim kurumu olma özelliği gösterdiğini söylemek zordur.⁷¹¹

⁷⁰⁶ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, (I. Cilt Mülkiye Tarihi), s. 1.

⁷⁰⁷ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, s. 22-23.

⁷⁰⁸ Gencay Şaylan, “Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım ve Yeni Açılımlar Üzerine Düşünceler”, Burhan Aykaç-Şenol Durgun-Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, 2003, Ankara (s.573-593), s.577.

⁷⁰⁹ Farsça asıldan gelen “enderun” iç, yürek veya saray ve büyük konakların iç kısmı anlamını taşır. Okul, Topkapı Sarayı içinde kurulduğu için Enderun Mektebi olarak adlandırılmıştır. Saray’da Genel İdarede ve diğer kamu işlerinde çalışacak personeli bu oku yetiştirdi. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, (I. Cilt Mülkiye Tarihi), s. 2; Osmanlıların kurduğu Enderun mektebi, Hristiyan tebaanın çocuklarını, nitelikli bir öğretimle, yüzyıllarca Devletin en üst yöneticileri olarak yetiştirmiştir. Kişinin yeteneklerine değer verip onları en iyi biçimde geliştiren Enderun, Türklerin düzenli, kendine özgü bir eğitim sistemi kurup başarılı sonuçlar aldıklarını göstermekte ve dünya eğitim tarihinde de yer tutmaktadır, Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.437.

⁷¹⁰ Turgay Ergun, “Kamu Yönetimi Disiplininin Gelişmesine Kısa bir Bakış: Yeni Arayışlar ve Gerçekler”, *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri*, Cilt:1,TODAİE, Ankara, s. 10.

⁷¹¹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1993, s. 21.

Askerlik, siyaset ve teknik konuların ağırlıklı olarak okutulduğu Enderun okulunun temel özelliği, saray içinde bulunması ve bütün derslerin Türkçe okutulmasıdır. Fatih kanunnameleri Enderun okulunun durumunu göstermektedir. Bu çerçevede düşünüldüğünde Osmanlı devrinde Türkçenin devlet dili olarak hâkim olmasının önemli bir sebebi de Enderun Mektebi olmuştur. Sarayda, orduda ve hükümet işlerinde çalışacak memurları ve hizmetlileri yetiştirmekle görevli bu okulda okuyanlar, her bakımdan Türkçe'yi en iyi şekliyle bilmek zorundadırlar.⁷¹²

Enderun'dan mezun olanlar Vezir-i Azamlık, Kaptan Paşalık, yeniçeri Ağalığı, Kapıcıbaşılik (Saray Muhafız Birliği Komutanı), Mirahurluk (Saraydaki seyis ve bakıcıların amiri olan kişi, buna imrahor da denirdi), Eyalet Valilikleri, Sancak Beylikleri gibi Saray ve Hükümetin yüksek memuriyetlerine tayin edilirdi.⁷¹³ Enderun-i Hümayun Mektebi, (1908) II. Meşrutiyet'in ilanına kadar yaşamıştır.⁷¹⁴ 1 Temmuz 1909'da ise bu okul tamamen kapatılmıştır.⁷¹⁵

Bab-ı Ali⁷¹⁶ Mektebi'nde genel idare elemanı yetiştiren kısım Kalem Dairesi kısmıdır. Bu daire Kethüda Dairesi ve Divan-ı Hümayun Kalemi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kethüda Bey Dairesi, 1876'da İçişleri Bakanlığı'na; Divan-ı Hümayun Kalemi ise, Dışişleri Bakanlığı'na çevrilmiştir. Bu kalemlere, evlerinde özel olarak veya sıbyan mekteplerinden ilk öğrenimini yapmış, bir süre de camilerdeki derslere devam etmiş olan 12-16 yaşlarında, memur ve tanınmış aile

⁷¹² Mehmet Deri, "Enderun Mektepleri",

http://www.akademiktarih.com/index.php?option=com_content&task=view&id=96&Itemid=61 20 Nisan 2009

⁷¹³ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, (I. Cilt Mülkiye Tarihi), s. 2-5.

⁷¹⁴ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, s. 206; Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, (I. Cilt Mülkiye Tarihi), s. 6.

⁷¹⁵ Mehmet Deri, "Enderun Mektepleri",

http://www.akademiktarih.com/index.php?option=com_content&task=view&id=96&Itemid=61 20 Nisan 2009.

⁷¹⁶ Babı Ali, Osmanlıca edebi olarak 'yüce' veya 'yüksek kapı' anlamına gelen bir ifadedir. Avrupa'daki 'saray' gibi, Padişahın sarayı anlamına gelen Bab-ı Ali'ye benzer terimler bulunmaktadır. Yönetim kurumlarının farklılaşması neticesinde Bab-ı Ali terimi genel olarak, özellikle Avrupalılar tarafından, Osmanlı hükümetinin bir ünvanı olarak kullanılır olmuştur. Bab-ı Ali herhangi bir ana kapı değil, temel idari dairelere mekan teşkil eden belli bir bina yahut binalar anlamına gelmekteydi., Carter V. Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babı Ali (1789-1922)*, (Çev. Latif Boyacı-İzzet Akyol), İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s.5; Dünya 19. yüzyılda Bab-ı Ali denince, bundan Osmanlı Devleti'ni, Osmanlı Hükümetini anlardı. Yazışmalarda ve diplomatik raporlarda; Bab-ı Ali şunu istiyor, Bab-ı Ali böyle hareket ediyor, Bab-ı Ali tereddütte gibi Osmanlı Devleti'nin, Osmanlı Hükümetinin bu kelime ile özdeşleştiği görülür. İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s.45

çocukları mülazım veya şakird adıyla maaşsız olarak alınmaktadır. Hâcegan-i Divan-ı Hümayun adı verilen şahıslar tarafından yıllarca kamu hizmetlerinin her alanında yetiştirilir ve olgunluk çağına geldiklerinde Bab-ı Ali Kalemleri'nden birine maaşlı memur olarak tayin edilir, sonra başarı durumlarına göre en üst makamlara kadar yükselebilirlerdi.⁷¹⁷

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte batılılaşma çalışmaları doğrultusunda genel idare hususunda pek çok değişiklik ve yenilik meydana gelince devletin en yüksek yürütme teşkilatı olan Bab-ı Ali'de çalışacaklar için yeni bir okul açılması ve burada memur adayları temel öğrenimini tamamladıktan sonra stajyer olarak alınmaları kararlaştırılmıştır. 2 sınıflı ve 3 yıl öğrenim süreli olan bu okula ilköğrenimini tamamlamış 100 öğrenci alınmıştır. *Arapça, Farsça, Fransızca, Coğrafya, Matematik* öğretecek, her çeşit güzel yazı çalışmaları yaptıracak öğretmenler tayin edilmiştir. Bu sırada özel olarak yine memur yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Ulum-i Edebiyye açılmış; Bab-ı Ali ve Hükümet Dairelerinde, bu iki okul mezunlarından başka hiç kimsenin alınmaması prensibi uygulanmaya başlanmıştır. Bu kural Mekteb-i Mülkiye açıldıktan sonra da uygulanmıştır.⁷¹⁸

Osmanlı'da devletin maliye ve vergi işlerini yapan Başdefterdar adı verilen şahısların çalıştığı resmi binaya Bab-ı Defterdarı denmektedir. Burada aynı zamanda maliye memuru yetiştirilmektedir. Bu kurumun eksiklikleri II. Mahmut döneminde incelenerek Bab-ı Defterdarı Mektebi açılması kararlaştırılmıştır. II. Abdülhamit döneminde Maliye Meslek Mektebi haline getirilerek Osmanlı Devleti kaldırılincaya kadar öğretime devam etmiştir.⁷¹⁹

Mekteb-i Maarif-i Adliyye ve Ulum-i Edebiyye: yeni yöntemlerle memur yetiştirmeye yönelik en önemli girişimlerdenidir. Buradan mezun olanlar maliye ve Bab-ı Ali kalemlerinden hangisine girmek istiyorsa, sınavla memuriyete gireceklerdir.⁷²⁰ Mahrec-i Aklam veya Mekteb-i Aklam: Memur ve sekreter

⁷¹⁷ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, (I. Cilt Mülkiye Tarihi), s.10.

⁷¹⁸ A.k., s. 11-12.

⁷¹⁹ A.k., s. 11-12.

⁷²⁰ Hüseyin Özdemir, *Osmanlı Devletinde Bürokrasi*, s.195; Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, s. 49; Hüseyin Atay, "Medreselerin Islahatı", (s.1-43).

yetiştirilmesi amacıyla 1863'te açılmıştır. 1878'de ise bu okullar gereği kalmadığı düşüncesiyle kapatılmıştır.⁷²¹

Tanzimat döneminin bütün davranış ve girişimlerini, devlet örgütünü, yönetim ve yöntemlerini batılı anlamda yenileştirerek, devletin çalışmalarını sistemleştirmek ve kurulan yönetim mekanizmasını bilgiyle işletecek gücü ve kafaları yetiştirmek biçiminde iki temel amaç ile özetlemek mümkündür.⁷²²

Tanzimat'ın ilanı ile batılı anlamda hukuka bağlı devlet fikri gelişip genel idarenin her alanında yenilikler yapılmaya başlanınca kanunlara da ihtiyaç doğmuştur.⁷²³ Nizami Mahkemeler dediğimiz ve tamamen batı hukuk esaslarına göre hazırlanmış kanunları uygulayan yargı organlarının yanında İslam Hukuku'na göre karar veren Şer'i Mahkemeler de faaliyette bulunduğundan, bunlar için bilgili yargıçlar (Kadı, Naib) yetiştirilmesi zorunluluğu vardır. Bu nedenle Abdülmecid döneminde 1854'te Türkiye'nin ilk Hukuk Fakültesi denilebilecek ve ilk adı Muallimhane-i Nüvvab olan ve 1884'te Mekteb-i Nüvvab adına çevrilen Kadı ve Naib Okulu açılmış ve bu okul 1926'da (Ankara Hukuk Fakültesinin açılmasıyla) kapatılmıştır.⁷²⁴ Batıyla ticari ilişkiler artmasına bağlı olarak şer'i hukukun uygulama alanı giderek daralmasıyla birlikte kadılar da valiler lehine yetki ve kuvvet kaybına uğramışlardır. Öyle ki, Tanzimat'tan sonra vilayet, sancak, kaza ve nahiye bölümlenmesi yapılırken, genel yargı hakkı kadılardan alınmış ve bunların görevleri evlenme, boşanma, miras, vesayet gibi şer'i işlemlere çevrilmiştir. İşte Kadılar Mektebi ya da Muallimhane-i Nüvvab denilen okul kadıların bu görevleri iyi yapmaları amacının da bir ürünüdür.⁷²⁵

Bu dönemde yönetici kadrolar yetiştirmek üzere düşünülen önemli okullardan biri de Galatasaray Lisesi'dir. Bu okulda açıkça Fransız etkisi görülmektedir. Sultan Abdülaziz, Fransa'yı ziyaretinden sonra, İstanbul'da Fransız diliyle eğitim yapan ve Fransız liseleri düzeyinde bir okulun açılmasına izin vermiştir.⁷²⁶ Batı modeline göre

⁷²¹ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, (I. Cilt Mülkiye Tarihi), s. 22-23.

⁷²² Necdet Serin, "Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 125. yıl", s. 9.

⁷²³ Hüseyin Atay, "Medreselerin Islahatı", AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 25, 1982, (s.1-43).

⁷²⁴ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, (I. Cilt Mülkiye Tarihi), s. 15-17.

⁷²⁵ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 85.

⁷²⁶ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, s. 65.

kurulan ilk eğitim kurumu olan Galatasaray Lisesi'nin Fransız müfredatına uygun eğitim vermesi şaşılabilecek bir durum değildir. Çünkü bu lise, zaten eğitimi Batılılaştırmak ve modernleştirici bir yönetici sınıf oluşturmak amacıyla kurulmuştur. Bu yönüyle 19. yüzyılın ortalarından itibaren Galatasaray Lisesi (günümüzde Galatasaray Üniversitesi de kurulmuştur ve halen Fransızca eğitim yapılmaktadır) Fransızca eğitim programıyla Türk entelektüel hayatının ana kaynağı olmuştur.⁷²⁷

Düşünsel bir alanın dışsal etkilenebilirlik düzeyini incelemek için kullanılabilecek önemli araçlardan biri olarak o düşünsel alan için üretilmiş olan eser ve bu eserlerin sistematize aktarımını içeren ders programları incelenebilir. Osmanlı'dan günümüze yönetici eğitimini biçimlendiren ve yönetsel düşüncüyü yansıtan eğitim kurumlarının ders programları, bu programlar dahilinde yürütülmüş olan dersler ve derslerde kullanılan kaynak eserler yönetsel düşünce tarihimizin dışsal etkilenebilirliğine ilişkin önemli ipuçları verecektir. Şüphesiz bu konuyu derinlemesine analizinin yapılması ayrı ve kapsamlı bir çalışmayı gerektirir. Ancak daha genel nitelikli olmak üzere Türk yönetim düşüncesinin evrilmesinde bir araç olarak görülen temel kaynak ve program özelliklerine ilişkin ana noktalara bir projeksiyon tutulmaya çalışılacaktır. Bu projeksiyon tutma çabası etkilenebilirliğin yönünü olduğu kadar içeriğini de yansıtacaktır.

Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı üst düzey kadrolarının yetişebileceği eğitim mekanizması genel olarak iki kanal üzerinde yürümektedir. Birincisi genel eğitim kurumları olarak medreseler diğeri ise özel yönetici okulu olarak kabul edilen Enderun'dur. 16 yüzyılın ortalarına kadar müderrisin merkezde olduğu bir sistem egemendir. Devlet tarafından eğitim öğretim faaliyetlerinin içerik ve sınırlarının net olarak belirlenmediği bu dönemde, vakıf kurucusunun kısmen belirlediği ve daha çok geleneğin yönlendirdiği eğitim işleyişi söz konusudur. Bizzat müderrisin gözetiminde yürütülmekte olan dersler, seçilen kitabın takip edilmesine dayanan bir işleyişe sahiptir. Dolayısıyla okunması gereken kitap ya da kitapların belirli bölümleri tamamlanmadıkça başka bir derse geçilememekte başka bir anlatımla

⁷²⁷ Cengiz Çandar, "Türklerin Amerika'ya Bakışından Örnekler ve Amerika'nın Türkiye Politikası", s. 180.

medreselerde sınıf geçme yerine ders veya kitap geçme yöntemi uygulanmaktadır.⁷²⁸ Osmanlı medreselerinde görülen başlıca dersler: Arapça, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm ve Akaid ve Mantıktır. Bu derslerden arapça ve sarf (etimoloji), nahiv (formoloji), belâgat (güzel konuşma), hesap, hendese (geometri) gibi diğer yardımcı dersler temel eğitimi oluşturmakta ve diğer dersler bunlar üzerine yükseltilmeye çalışılmaktadır.⁷²⁹

Osmanlı klasik dönemi içerisinde yer alan en önemli okullardan biri yukarıda kurumsal kimliğine ilişkin kısa bilgi verilen Enderundur. Enderun Mektebi denilen bu kuruluş içinde askerlik, yöneticilik, güzel sanatlar bölümleri yanında ayrıca bir de hastane bulunmaktadır.⁷³⁰ Bu okul hristiyan ailelerden devşirilen çocukların Müslüman Türk aileler yanında Türkçe ve dini bilgileri almaları esasına dayanan Acemioğlanları mekanizmasının bir üst aşaması olarak değerlendirilebilir. Çünkü Acemioğlanları arasından yetenekli olanlar Enderun'da üst bir eğitime tutularak yöneticilik makamına hazırlanmaktadırlar.

Enderun beşi hazırlayıcı ve dördü meslek verici oda olacak biçimde örgütlenmiştir. Hazırlayıcı odalar küçük ve büyük oda denilen daha üst kısma öğrenci yetiştirmekte, Küçük ve Büyük odalar ise meslek eğitimi veren Seferli Oda, Kiler Odası, Hazine Odası'na hazırlık görevi görmektedir. Bu odalarda başarıyla bitirenler ise padişahın özel işlerini gören Has Oda'ya alınmaktadırlar.⁷³¹

Enderun'da okutulan dersleri dini ilimler, pozitif ilimler, güzel sanatlar, beden eğitimi ve spor, mesleki eğitim gibi başlıklara ayırmak mümkündür.⁷³² Enderunda okutulan dini ilimler: kuran-ı kerim, ilmihal, tecvit, akaid, tefsir, arapça ve farsça, peygamberler tarihi gibi dersleri içermektedir. Pozitif ilimler: Türk dili ve edebiyatı, heyet astronomi, hendese (geometri), bed-i beyan (güzel konuşma), tarih, coğrafya, medni (söz ve lügat), hikmet, mantık, tıp alanlarını kapsar. Güzel sanatlara ilişkin

⁷²⁸ Mefail Hızlı, Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1, 2008, s. 28.

⁷²⁹ A.k., s. 33-34.

⁷³⁰ Esin Kahya, "On Beşinci Yüzyılda Osmanlılarda Bilimsel Faaliyelerin Kısa Bir Değerlendirilmesi" Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 14 Yıl : 2003/1 (11-19) s. 14.

⁷³¹ Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili" AÜİFD, c.XXXVII, 1998, s. 416.

⁷³² Ziya Demirel Enderun ve Entelektüel kimlik: Kaynak: <http://www.kadigullukoyu.net/ziyademirel/Enderun%20ve%20Entelektuel%20Kimlik.htm> erişim: 15.09.2009

dersler: mûsiki, tezhip, hüsn-ü hat, cilt sanatı, mimariden oluşmaktadır. Beden eğitimi ve spor alanında, binicilik, kılıç çekme, ok atma, mızrak, çelik-çomak, güreş, ağırlık kaldırma, cirit, şamar atma dersleri bulunmaktadır. Mesleki eğitim konusunda ise giyim, deri işlemeciliği, kuyumculuk, çeşitli ilaç ve merhem yapımı gibi dersler yer almaktadır. Burada okutulan dersler genel olarak medreselerdeki dersleri içermekle birlikte birkaç nokta itibariyle ondan ayrılmaktadır. İlk olarak Türkçe ve edebiyat konusunda verilen dersler (Enderun'da Türkçe eğitim zorunludur) bir farklılıktır. Ayrıca Enderun'da askeri ve yöneticilik bilgileri verilmektedir. Coğrafya, tarih, siyaset ve savaş teknikleri gibi dersler bulunmaktadır. Hattatlık, oymacılık gibi güzel sanatlara ilişkin dersler ve musiki eğitimi de medrese eğitiminde farklı yanlarıdır. Görüldüğü gibi Enderun'da oldukça geniş bir eğitim yelpazesi bulunmakta olup esnek bir program dahilinde öğrenciler yeteneklerine göre ayrılmakta ve eğitilmektedirler. Ancak Türkçe okuma yazma ve Kuran ile din dersleri tüm öğrenciler için zorunludur.⁷³³

Tanzimat dönemiyle birlikte ivme kazanan yenileşme hareketi döneminde ise medrese ve Enderun gibi daha geleneksel iç dinamiklere dayalı eğitim programları yerini batılı tarzda eserler ve ders programlarına bırakmıştır. Aslında bu durumun başlangıcı olarak 18. yüzyıla gitmek mümkündür. Çünkü 18. yüzyılda askeri okulların açılması ile beraber Batı'nın eğitim programları, dersleri, öğretim araç gereçleri ve yöntemleri Osmanlılarca benimsenmeye başlanmış, bu durum Tanzimat döneminde hızlanarak devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde yürütülmüş olan bu yenileşme çabasını yalnızca yöneticilerin bunu kaçınılmaz görmeleriyle açıklamak mümkün değildir. Çünkü bu durum aynı zamanda Avrupa devletlerinin baskılarının ve isteklerinin ve Avrupa kamuoylarını kazanma düşüncesinin de bir sonucudur.⁷³⁴

Yönetim düşüncesinin kurumsallaşmasıyla ilgili Galatasaray Lisesi'nin ve Mektebi Mülkiye'nin özel önemi olduğu daha önce vurgulanmıştı. Bu okulların yönetim düşüncesine ilişkin yöntem ve programları üzerine kısa bir değerlendirmeye aşağıda yer verilecektir. Ancak burada *ilk ilimler akademisi* olarak görülen Tercüme

⁷³³ İsmail Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", s. 417.

⁷³⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 427.

Odası'nın kütüphanesindeki kitaplara ilişkin kısa bir değerlendirme yapmak yararlı görünmektedir.

Tercüme Odası hakkında yazılmış bir çalışmada bu kurumun kütüphanesinde bulunan kitapların tamamı olmasa bile ulaşılabilen kısmına ilişkin bir liste hazırlanmıştır.⁷³⁵ Bu liste incelendiğinde doğrudan yönetim veya devlet konularını içerecek kitapların kütüphanede yer aldığı tespit edilmiştir. Bu kitaplardan konumuz açısından öne çıkanlar; *Economie Politique, Administration Commonale* (Toplum anlamında communale olma ihtimali yüksek), *Dictionarie Politique Encyclopedei* (Ansiklopedik Siyaset Sözlüğü), *Droit Administratif* (İdare hukuku olarak çevrilebilecek olan bu konuda dört kitap olduğu anlaşılmaktadır), *Elements D'Organization Judiciaire* (Yargılama örgütünün Unsurları), *Manuel d'Economie Politue* olarak sıralanabilir. Görüldüğü gibi bu kütüphanedeki kitapların öne çıkan özelliklerinden biri tamamına yakınının Fransızca yazılmış olması ve genellikle idarenin hukuksal yönüne vurgu yapmasıdır. Bu durum Osmanlı son dönem yönetsel hayatında Fransız etkisini gösteren diğer önemli bir veri olarak kabul edilebilir.

Ortaçağdan itibaren Batı'da üniversitelerin salt bilim yapma amacıyla doğmadıkları, öğretim ve yönetici zümreleri yetiştirme işlevlerinin her zaman ağır bastığı bilinmektedir.⁷³⁶ Benzer şekilde Osmanlı'da da eğitim kurumlarının böyle bir işlevselliği olduğu açıktır. Bu anlamda Galatasaray Lisesi veya Mektebi Sultani önemli kurumlardan biridir. Batılı idare aygıtını yürütecek, yetenekli ve Batılı eğitim görmüş idareci, diplomat ve diğerlerine ihtiyacın artmasına bağlı olarak, Galatasaray mezunları Osmanlı İmparatorluğu'nun (ondan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin) siyaset ve yönetiminde hakim bir rol oynar duruma gelmişlerdir. 1868'de bu okulun açılmasında açılmasında, 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlanmasında Fransa'nın baskıları olduğu ise bilinen bir durumdur.⁷³⁷ Bu kurumsallaşmalar ister baskıyla olsun ister içsel taleple (bu durumu salt biriyle açıklamak mümkün görünmemektedir) bağlı bulundukları gerçekliğin yöntemselliğini ve programlarını da beraberlerinde getirmişlerdir. Böylece, pozitivist

⁷³⁵ Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık Ve Bab-I Ali Tercüme Odası*, s.132-139.

⁷³⁶ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 275-276.

⁷³⁷ Yahya Akyüz, Abdülhamit Devrinde Protestan Okulları ile İlgili Orijinal İki Belgî, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1970, 3/1-4, s.121-131, akt: Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 427.

Auguste Comte'un aydınlanma felsefesi, Fransız Devrimi'nin sloganları, politik yöntemler ve siyasi partilerin politik menfaatleri gibi Fransız modasının unsurları örnek alınarak Türkçe'ye aktarılmaya ve bu yenilikler farklı bir zeminde yaşatılmaya çalışılmıştır.⁷³⁸

A. Mekteb-i Mülkiye: İlk Kamu Yönetimi Kürsüsü

Atık Mülkiye olarak da bilinen Mekteb-i Fünun-i Mülkiye (1859-1877) Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme devri başladığında imparatorluğun kurtuluş çareleri için sistem ve yetişmiş yönetici sorununu çözmeye yönelik ıslahat ve yenileştirme çabalarına yönelik bir düşünce ile kurulan bir kültür kurumudur.⁷³⁹ Yargıya ilişkin diğer konularda kadıların yerini alan kaymakamlar da özel bir ilgi konusu olmuşlardır. Bu alanda da bilgili ve çağın gereklerine uyumlu idareciler yetiştirmek için Mekteb-i Mülkiye tasarısı gündeme gelmiştir.⁷⁴⁰

28 Ocak 1859'da Mekteb-i Mülkiye açıldı. Mektebin kurulmasını gerektiren sebepler şunlardı: Tanzimat Fermanı'yla girişilen mali, askeri ve adli ıslahatın yanında o zamana kadar geçerli olan mülki idare sisteminde de yenilik gerekli görülmektedir. Has, Tımar ve Zeamet Sistemine dayalı mülki işleyiş artık ihtiyaca cevap vermekten uzak olduğu gerekçesiyle idari bölümlerde değişiklikler yapılmış; eyalet, liva, kaza, karye teşkilatı kurulmuştur. Yeni kurulan bu örgütsel yapılara müsbet fikirli realist idareciler gerekli görülmüştür. İşte Mektebi Mülkiye'nin açılmasına neden olan ana düşünce budur.⁷⁴¹ Tanzimatın ilanından sonra kurulan ve yeni bir örgütlenme ve düzenleme dönemine girmiş olan devletin gereksinim duyduğu kalifiye eleman ihtiyacını karşılamak üzere 1859'da açılan Mekteb-i Mülkiye bu anlamda kurulan sivil yüksekokulların ilki olarak kabul edilebilir.⁷⁴²

İlk müdürü Müderris Cemal Bey olan Mülkiye⁷⁴³ bir nizamnameye dayanmaktadır. Mekteb-i Mülkiye Nizamnamesi⁷⁴⁴ olarak bilinen bu düzenlemede

⁷³⁸ Kemal Turhan, *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*, s. 121.

⁷³⁹ A.k., s. 25

⁷⁴⁰ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 85.

⁷⁴¹ Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, (I. Cilt: Tarihçe), s. 6.

⁷⁴² Faik Reşit Unat, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, s. 70; Mülkiye'nin ilk başlarda kuruluş amaçlarından biri Batının yönetim alanındaki yeni yöntemlerinin öğretildiği bir yuvadır, Muzaffer Uyguner, "Mülkiyelilik Ruhu", *Mülkiye*, XXVI/237, s. 135.

⁷⁴³ Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (I. Cilt "Mülkiye Tarihi" 1859-1968), s. 61.

okulun kaç yıl olacağından ne amaçla faaliyet göstereceğine ve temel derslerin neler olacağına dair bigiler vardır.

Okulun ilk hocaları⁷⁴⁵:

1-Tevarih ve Kavaninin Nizamat ve Fıkıh-ı Şerif; Mustafa Hazım Efendi

2-Usul-u İstatistikiye ve Hukuk-u Mülk ve Muahedat-ı Devlet-i Aliyye ve Ekonomi Politik ve İdare-i Memalik-i Mültemeddine ve Usul-ü Ahkam-ı Cezaiye; Tercüme Odasından Emin Efendi

3-İnşa-i Türki: Emin Efendi

4-Coğrafya ve İstatistika: Tercüme Odasından Necip Efendi.

5-İlm-i Hesap ve Mesaha ve Kozmoğrafi: Mustafa Efendi

6-Kavanin-i Ticaret ve bazı esas malumat-ı ticariye: Gavril Efendi

İlk Mülkiye Mektebi, iki yıllık orta dereceli ve Mülkiye memurları yetiştirecek bir meslek mektebidir.⁷⁴⁶ 1859'da öğretime başlayan Mekteb-i Mülkiye, 1877'de geliştirilmiş, üç sınıflı idadi, iki sınıflı yüksek olan bir yüksekokul biçimine dönüşmüştür. 1883'te yatılı okul olmuş, 1892'de öğretim yılı altı yıla çıkarılmıştır.⁷⁴⁷ 1877 Mektebin yenilenerek tekrar açılış tarihidir. Bu tarihten 6 yıl önce yani 1871'de Fransa'da aynı amaçla (Paris Serbest Siyasi İlimler Mektebi) açıldığını ve bu dönemde Fransız kültürünün etkisinin ülkede bir biçimde hissedildiğini unutmamak gerekir. Ayrıca okul Paris Siyasal Bilgiler Okulu'ndan esinlenerek 1913'te yeniden

⁷⁴⁴ Nizamnamenin 1. maddesi: Mekteb-i mezbur umur-u mülkiye memuriyetlerinde istihdama ehil memurlar yetiştirilmek maksad-ı alisine mebnî tanzim ve teşkil olunmuştur. 7. madde: Mekteb-i mezkurde müddet-i tahsiliye iki sene olacağından bu müddet zarfında mekatib-i sairede muayyen olan eyyam-ı tatiliyeden maada her gün şakirdan mekteb-i mezbure gelip tayin olunan dersleri tederrüs edecek ve derslerden sonra istediği mahalle gitmeye mezun olacaktır. 8. madde: Mekteb-i mezburede tedris olunacak fenler, Fen-ni Had ve İnşa ve Hesap ile Hendese-i Ameliye ve Tarih ve Coğrafya ve İstatistika ve Kavanin-i Cedide-i Saltanat-ı Seniyye ve Hukuk-u Mülk ve Muahedat-ı Devlet-i Aliyye ve Ekonomi Politik ile İdare-i memlekette muktazi olan sair bağzı şeylerden ibaret olacak ve bu derslerin cümlesi iki senede hitampezir olabilmek hasebiyle suret-i tederrüs ve sırası ve yevmiye miktarı ve vakt-ü zamanı Meclis-i Maarifce tanzim olunacak bir nizamname-i mahsus ile tertip ve tayin kılınacaktır. Bkz., A.k. s. 16-17.

⁷⁴⁵ Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, ((I. Cilt Tarihçe), s. 18.

⁷⁴⁶ Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, ((I. Cilt Tarihçe), s.18.; 1859 Mekteb-i Fünun-u Mülkiye zamanın islami-teknolojik bilim anlayışına karşı çağdaş-laik bilimleri (fenleri) okutmak amacıyla kurulmuştur. Tanzimatın devlet örgütünü, yönetim ve yöntemlerini yenileştirmek, devlet işlerini düzenlemek, başarıyla işletecek gücü ve kafaları yetiştirmek doğrultusundaki çabaların ürünüdür, Cevat Geray, "Mülkiye'nin 'Dört Hal Yasası'", *Mülkiye*, XXVI/237, s. 217-218.

⁷⁴⁷ Necdet Serin, "Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 125. yıl", s. 9.

örgütlenirilmiş ve uzmanlaşmayı sağlamak için siyasi, idari ve mali şubeler biçiminde yapılandırılmıştır.⁷⁴⁸

İstanbul'da idareci eleman yetiştirmek amacıyla Mülkiye Mektebi tesis edilirken, bu okula denk düzeyde, biri Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından (Dersane-i Mülkiye) adıyla, diğeri de Bosna Vilayeti Maiyyet Memurlarına mahreç olmak üzere Mithat Paşa tarafından Sabah Mektebi adında iki okul daha açıldığı bilinmektedir. Kavalalı'nın Kahire'de (Deruni-i Kal'a-i Mısır) da açtığı Mülkiye Mektebinin İstanbuldaki Mülkiye mektebinden 25 yıl önce (1834) faaliyete geçmiş olması ise ayrıca dikkate değer bir konudur.⁷⁴⁹

Mekteb-i Mülkiye'nin açılışından sonra 1867'de okula yeni bir düzen verilirken, mahalli yöneticilerin de aynı tür bir eğitimden geçirilmesi ve taşrada ihtiyaç duyulan yöneticilerin yerinde yetiştirilmesi amacına yönelik olarak, Bosna'da bu tür bir uygulamaya gidilmiştir. Bu okulun açılması Bosna'da, Balkanlarda Rusya'nın etkisiyle geliştirilmeye çalışılan milliyetçi akımlar ve Avusturya'nın bölge için düşündüğü yayılmacı çabasını önlenme amaçlarını içermektedir. Bu okulun kurulmasıyla hem yeni şartlara uygun ve yerinde yetişmiş yerel yöneticiler yetiştirmek, hem de halkın sorunlarını kavramak ve çözmek açısından iletişim problemini ortadan kaldırmak amacı güdülmüş olabilir.⁷⁵⁰

Mithat Paşa'nın Tuna vilayetinde başlattığı idarî reformlar 1865'de Bosna'da da uygulama alanı bulmuştur. İmparatorluk'da modern bir eğitim öğretimin yürütülebilmesi yolunda, ilk maârif müdürlüğünün Bosna'da kurulması yanında 1866'da devlete modern yönetici kadro yetiştirmek amacıyla Mülkiye Mektebi'nin bir şubesinin Bosna'da kurulması bunun göstergesidir.⁷⁵¹ Bu okulda da İstanbul'daki mektebi Mülkiye gibi Fransızca temel derslerden biri olup, okulun hocalarının vilâyet memurlarından atanması öngörülmüştür.⁷⁵²

⁷⁴⁸ A.k., s.9; Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, ((I. Cilt Tarihçe), s. 34.

⁷⁴⁹ A.k., s. 21-22.

⁷⁵⁰ Sedat Bingöl, "Mekteb-i Mülkiye'nin Bir Şubesi: Bosna'dan Sabah Mektebinin Açılışı ve Kuruluş Talimatları", s. 343.

⁷⁵¹ Tanıl Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası Bosna Hersek*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 27.

⁷⁵² Sedat Bingöl, "Mekteb-i Mülkiye'nin Bir Şubesi: Bosna'dan Sabah Mektebinin Açılışı ve Kuruluş Talimatları", s. 345.

Mülkiye'nin genellikle Kıta Avrupası (Almanya ve Fransa) kaynaklı iki kanaldan ilhamla kurulduğu ileri sürülmektedir. Kıta Avrupası'nın yönetici yetiştiren okul kurma ihtiyacına çözüm aramasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda yürütülen bu çaba arasında temel bir paralellik bulunduğu kesindir.⁷⁵³ Tanzimat dönemiyle birlikte devrin hükümdar ve yöneticileri gözlerini Batıya çevirmişken Batılılar da kendi deneyimlerini 'Batılılaşma' reçetesiyle vermekten geri kalmamışlar ve bu yolla yeni gelişen endüstrilerine pazarlar bulmayı amaçlamışlardır. Bu bağlamda 'nötr' bir kamu yönetiminin kurulması isteğine yönelik model hazırdır. Çünkü Fransa 1850'lerde Devlet Şurasını kurmuş, ayrıca yönetici yetiştirmek üzere bir eğitim kurumu geliştirmiştir. İşte Mektebi Mülkiye-i Şahane İstanbul'da 1859'da bu düşüncelerin etkisinde kurulmuştur.⁷⁵⁴

Mekteb-i Mülkiye-i Şahane kelime olarak Kraliyet İdari Bilimler Okulu anlamına gelmekte olup, bu okul Fransız *Ecole Nationale d'Administration* örnek alınarak oluşturulmuştur.⁷⁵⁵ Mekteb-i Mülkiye'de hemen her zaman Fransız hukuk ekolünün bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Alman hukuk ekolü, Almanya ile Osmanlı Devleti'nin yakın siyasal ilişkiler içine girdiği dönemlerde bile çok daha sınırlı bir düzeyde etki yapmış olup, bu okul çoğunlukla ders kitaplarında Fransız yaklaşımlarına karışan eklektik bir görünümde kalmıştır.⁷⁵⁶ Türkiye'de kamu yönetimi öğretimin 1950'lere kadar olan kısmında kamu yönetimini kamu hukukunun bir parçası olarak gören kıta Avrupası yaklaşımının etkisinde kalmış olması Fransız etkisinin boyutunu göstermesi açısından önemlidir.⁷⁵⁷

1934'te Cebeci'de yapılmaya başlanan bina 1935'te tamamlanmıştır. Aynı yıl çıkartılan 2777 sayılı kanunla, Mülkiye adı Atatürk'ün isteğine uygun olarak Siyasal Bilgiler Okulu'na dönüştürülmüş, öğretim süresi dört yıla çıkarılmış ve 1936-37 öğretim yılına Ankara'daki bugünkü binasında başlamıştır.⁷⁵⁸

⁷⁵³ Şennur Özdemir, "Sosyal Bilimlerde Mülkiye Ekolü", *Mülkiye*. Cilt: XXIX, 2005. s. 4.

⁷⁵⁴ Nermin Abadan Unat, *Kum Saatini İzlerken*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 165-166.

⁷⁵⁵ Cengiz Çandar, "Türklerin Amerika'ya Bakışından Örnekler ve Amerika'nın Türkiye Politikası", s. 180.

⁷⁵⁶ Boğaç Eroz, "Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Okulu'na Hukuk Derslerinde 'Devlet' Kavramı", s. 38.

⁷⁵⁷ Aykut Polatoğlu, *Kamu Yönetimi*, METU Press,, Ankara, 2001, s.66.

⁷⁵⁸ Necdet Serin, "Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'n e 125. yıl", s. 9-10.

1945 sonrası dönemde ise Türkiye’de pek çok alanda olduğu gibi yönetim düşüncesi alanında da Amerikan rüzgarları esmektedir. Klasik sömürgecilik döneminde uluslararası düzenleyici kuruluşlara ihtiyaç duyulmaz iken savaş sonrası bu yeni dönemde güçlü uluslararası kuruluşlar özel bir konuma sahip duruma gelmiş ve hızla sayıları artmıştır. Devletlerarası ilişkilerin yönlendirilmesi amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler (BM) kurumuna bağlı olarak UNESCO, FAO gibi uzmanlık kuruluşları ve IMF, IBRD gibi özerk kurumlar yeni sistemde özel bir öneme sahip örgütler olarak kurulmuşlardır.⁷⁵⁹ Dünya’da bu gelişmeler olurken Türkiye de 1945 yılında Almanya ile simgesel savaşa girerek BM’yi kuran ülkeler arasında yer almıştır.⁷⁶⁰ Ardından 1947 yılında; IMF, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütüne, 1952 yılında da NATO’ya üye olmuştur.⁷⁶¹

Birleşmiş Milletler’in hazırladığı yardım programları içerisine “İdarenin Modernizasyonu” başlığı konularak BM’nin ana faaliyet konularından biri haline getirilmiştir. Bu idari ve teknik yardımlar; çeşitli kitapların hazırlanması ve dağıtılması, uzman ve profesörlerden oluşan ekiplerin azgelişmiş ülkelere kurucu-danışman olarak gönderilmesi, bu ülke gençlerine burslar verilerek yurt dışında eğitilmeleri, amme idaresi kürsülerinin ve enstitülerinin kurulması şeklinde sıralanabilir.⁷⁶² Bu aşamada dikkat çeken bir nokta ise bu enstitü ve kürsülerin stratejik kabul edilebilecek yerlerde kurulmasıdır. Türkiye, Kosta Rika, Brezilya, Mısır, Hindistan bu ülkelere dendir. Türkiye’de Amerikan orijinli kamu yönetimi düşüncesinin kurumsallaşması ilk olarak TODAİE ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri aracılığıyla olmuştur.

Bugün kamu yönetimi olarak adlandırılan çalışma alanı, İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Alanın Türkiye’de kurulması, bir politika transferi niteliğindedir. Siyasal kaynakları dönemin ünlü Truman doktrini ile Marshall Planına dayanmakta olan bu disiplinin kurucu aktörleri ABD, ikili teknik yardım teşkilatı AID For International Development ve Birleşmiş Milletler’dir. Kuruluş sürecinin ilk mekanı ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’dir.

⁷⁵⁹ Birgül Ayman Güler, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, s. 4-15.

⁷⁶⁰ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, 23. Baskı, İstanbul, 1999, s. 456.

⁷⁶¹ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989 s. 79.

⁷⁶² Birgül Ayman Güler, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, s.15.

Daha sonra TODAİE başbakanlığa bağlı özerk bir kurum olarak varlığını sürdürecektir.⁷⁶³

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde bir kamu yönetimi kürsüsü kurulması girişimleri 1953 yılı sonlarında başlamıştır. Fakülte Profesörleri Kurulu'nun 9 Aralık 1953 günü yaptığı toplantıda alınan bir kararla kürsünün kurulmasına ilişkin gerekçenin hazırlanmasıyla idare hukuku profesörü Tahsin Bekir Balta görevlendirilmiştir.⁷⁶⁴ Kürsünün aktif olarak kurulması ise 1957 yılında gerçekleşmiştir. Ankara Üniversitesi Senatosu 19.11.1957 günü yaptığı 304 sayılı toplantıda aldığı 1494 sayılı kararla bunu kabul etmiştir.⁷⁶⁵ Amme İdaresi olan kürsünün adı, Siyasal Bilgiler Fakültesi Profesörler Kurulu'nun 12 Nisan 1967 günü yaptığı 409 sayılı toplantıda Mıhçıoğlu'nun önerisi üzerine aldığı kararla *Kamu Yönetimi Kürsüsü* olarak değiştirilmiş, bu karar Ankara Üniversitesi Senatosu'nun 27/6/1967 gün 359 sayılı kararıyla da onaylanmıştır.⁷⁶⁶

Amerika Birleşik Devletleri Ekonomik Kalkınma Örgütü AID (Agency for International Development), New York Üniversitesi Kamu Yönetimi Okulu ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi arasında yürütülmesi kararlaştırılan ortak projenin finansal yönden desteklenmesini üstlenmiştir. Ancak bu projenin Türkiye'deki giderlerinin bir bölümünün de Türk hükümetince karşılanması öngörülmüştür. Bu amaçla Siyasal Bilgiler Fakültesi'deki kamu yönetimi öğretimini geliştirmek üzere Amerika'dan öğretim üyeleri gelecek ve SBF'nin daha çok genç öğretim üyeleri kendi alanlarında öğretim görme, araştırma yapma, gözlemlerde bulunma gibi amaçlarla Amerika'ya gideceklerdir.⁷⁶⁷ Bu proje çerçevesinde Amerika'ya giden ve alanın kurucularından olan Cemal Mıhçıoğlu, New York

⁷⁶³ Birgül Ayman Güler, "1950'li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini: Disiplinin Kuruluşu Nasıl Gerçekleştirilmişti?", *Memleket: Siyaset Yönetim Dergisi*, 6/Mayıs, 2008, (6-28).

⁷⁶⁴ Cemal Mıhçıoğlu, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1988, s. 57.

⁷⁶⁵ A.k., s. 57

⁷⁶⁶ A.k., s. 58.

⁷⁶⁷ 1955-56 öğretim yılında SBF-NYU işbirliği çerçevesin içinde New York Üniversitesi'ne gidenler: Cemal Mıhçıoğlu, Cemal Aygen, İsmail Türk, Bülent Daver, Reşat Aktan. O dönemde NYU'nun Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesiyle de yasa öğretimini geliştirmek amacıyla güden işbirliği projesi de bulunmaktadır. Bu işbirliği anlaşması çerçevesinde New York'a gelen ilk grup içerisinde Hicri Fişek, Münci Kapani ile İlhan Arsel yer almıştı. SBF'den giden ilk kümeyi izleyen ikinci küme Metin Kıratlı, Sait Obut (Mimaroglu) ile Mehmet Selik'ten oluşmakta olup sonra genç bilim adamları Necat Erder, Atilla Karaosmanoğlu, Şeref Gözübüyük, Orhan Türkay, Cevat Geray, Ruşen Keleş gibi kamu yönetimi alanını kurucusu olan isimler eklenmiştir. Bkz. A.k., s. 32.

Üniversitesi'nde doçentlik tezi olarak seçtiği *ABD'de Kadroların Sınıflandırılması Sorunu* üzerinde kuramsal ve uygulamaya yönelik çalışmalar yapmış, bunun dışında üniversitede kamu yönetimi derslerini izlemiştir. Bu dönemde gidenler ayrıca çeşitli gözlem gezilerine katılıp ABD'nin kamu yönetimiyle toplum yaşantısı konusunda bilgi edinmeye çalışmışlardır.⁷⁶⁸ New York Üniversitesi Grubu'yla işbirliği çerçevesi içinde gerçekleştirilen çalışmalar arasında oradan gelecek öğretim üyelerinin Türkiye'de ders vermesi de vardır. Bu amaçla Türkiye'ye gelen NYU Grubu üyelerinden Profesör Albert L. Sturn Türk kamu yönetimiyle ilgili bir kaynakçanın oluşturulup yayımlanmasını önermiştir.⁷⁶⁹ Böylece bu proje ile Amerika'dan gelen bilim adamları Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal hayatı hakkında bilgi toplama olanağı bulmakta, oraya eğitim amacıyla gidenlerin Amerikan modeline göre yetiştirilmesi sağlanmakta ve burada ders veren uzmanlar aracılığıyla Amerikan sisteminin üstün yönleri Türk yönetici adaylarına aktarılmaktadır. Görüldüğü gibi bu projede çok yönlü bir işlevsellik vardır.

Mülkiye ders programları ise Türkiye'de yönetim düşüncesinin gelişimi konusunda Osmanlı'dan itibaren izlenmesi gereken temel inceleme araçlarındandır. Bu konuda en kapsamlı çalışma Ali Çankaya'nın hazırlamış olduğu *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* isimli ansiklopedik eserdir⁷⁷⁰

Bu çalışmaya göre 12 Şubat 1859'da Mülkiye hizmete girmiştir. Mekteb-i Mülkiye'de okunacak dersler:⁷⁷¹ Birinci Sınıf Dersleri: Fıkıh-ı Şerif, Fenn-i Tarih, kavanın ve Usul-i Tanzimat-ı Hayriyye, Coğrafya, İstatistik, İnşa-ı Türki, İlm-i Hesap ve Mesaha, Kavanin-i Ticaret ve Usul-i Defteri (Muhasebe)'dir.

İkinci Sınıf Dersleri: Huku-i Düvel, Muahadat-ı Devlet-i Aliyye, *Usul-i İdare*, Siyaset-i Medeniyye, Usul-i Ahkam-ı Ceza ile Kavaid ve Usul-i Muhakemat, *Ekonomi Politik*, Kozmografya, Hikmet (Fizik), Tevarih-i Tabiyye (Joloji ve Biyoloji), İnşa-ı Türki ve Fenn-i Tarih.⁷⁷² ilk müfredata göre Mülkiye'lilerin mutlaka

⁷⁶⁸ Cemal Mıhçıoğlu, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, s. 34.

⁷⁶⁹ A.k., s. 34.

⁷⁷⁰ Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (1859-1968), Mars Matbaası, Ankara, 1968.

⁷⁷¹ A.k., s. 53.

⁷⁷² A.k., s. 54.

bilmesi gereken dersler arasında Ekonomi Politik yer almaktadır.⁷⁷³ Mülkiye Mektebi ilk açıldığı zaman, olanaklara göre hocası bulunabilen dersler verilmiş, hocası bulunmayanlar ise okutulmamıştır.⁷⁷⁴

Ali Çankaya'nın tespitine göre Mekteb-i Mülkiye'nin kuruluşuna kadar eğitim ile ilgili hiçbir belgede *Ekonomi Politik* tabiri geçmemektedir. Dolayısıyla iktisat ilmi veya disiplininin ilk olarak 1856'da kayıtlara girdiği ve 1859'da da Mülkiye Mektebinde okutulmaya başlandığı anlaşılmaktadır.⁷⁷⁵ 1863'te ise Mülkiye'nin geliştirilip veriminin artırılması amacıyla; Hukuk-i Milel (Devletler Genel Hukuku), Usul-i Defteri (Muhasebe) ve *Fransızca* derslerinin programa eklenerek okutulması kararlaştırılmıştır.⁷⁷⁶ Öğrenim süresi 30 Ekim 1867 tarihinde dört yıla çıkarılan Mekteb-i Mülkiye'nin program ve kuruluşunda yeni değişiklikler düşünülmüş ancak Fransızca dersleri programdaki yerini korumuştur.⁷⁷⁷ 1877'de onaylanan Mülkiye Mekteb-i Nizamnamesinde *Fransızca eğitiminin zorunlu olduğu*⁷⁷⁸ belirtilmektedir.

Bu dönemde okutulan dersler: ⁷⁷⁹

Birinci Sınıf: Fransızca Sarf (Gramer),

İkinci Sınıf: Fransızca,

Üçüncü Sınıf: Fransızca, Tarih-i Osmani: Kurun-i Ahire (Son Çağ ve Osmanlı Tarihinin Yakın Çağ Kısmı)

Dördüncü Sınıf: Tercüme ve Fransızca Kompozisyon

Usul-i İdare-i Umumiyye (Genel İdare Hukuku) Hukuk-i Ticariye ve Muahedat-ı Devlet-i Osmaniye (Devletler Hukuku ve Osmanlı Devleti Andlaşmaları)

Beşinci Sınıf: Türkçe ve Fransızca Münşeat, Usul-i İdarei Umumiyye, Devlet-i Osmaniye Kanun-i Esasisi (Anayasa), Hukuk-i Milel, Hukuk-i Medeniyye ve Mecelle-i Ahkam-ı Adliye.

Görüldüğü gibi Mülkiye'de Fransızca'nın baskın bir yeri vardır. Bu durum yönetim düşüncesine temel oluşturan derslere de yansımıştır. Osmanlı

⁷⁷³ Yavuyiğit'den akt: Şennur Özdemir, "Sosyal Bilimlerde Mülkiye Ekolü", s. 5.

⁷⁷⁴ Hüseyin Atay, "Medreselerin Islahatı", (s.1-43).

⁷⁷⁵ Ali Çankaya, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, s. 7.

⁷⁷⁶ Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.81; Hüseyin Atay, "Medreselerin Islahatı", (s.1-43).

⁷⁷⁷ Faik Reşit Unat, Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, s. 71.

⁷⁷⁸ Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (I. Cilt "Mülkiye Tarihi" 1859-1968), s.113.

⁷⁷⁹ Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (I. Cilt "Mülkiye Tarihi" 1859-1968), s. 119-121.

İmparatorluğu’nda Fransız kaynaklı yönetim bilimine örnek oluşturacak çalışmalardan biri, 1883 yılında “*Fenn-i İdare-i Mülkiye*” isimli kitaptır. Nuray Keskin bunun “devlet yönetimi bilimi” veya “yönetim bilimi” şeklinde çevirilebileceğini belirtmektedir.⁷⁸⁰ Aykaç ise Mülkiye Mektebi’nin ilk programında kamu yönetim ile doğrudan ilgili olarak “*Usul-i İdare*” adlı bir dersin bulunmasının ve diğer derslerin hukuk ağırlıklı olmak üzere, genel kültür derslerinden meydana gelmesinin, devletin yönetici tipolojisini ortaya koyan dikkat çekici bir nokta olduğunu belirtmektedir.⁷⁸¹ Keskin’in tespitine göre “Medeni Memleketler İdaresi”, “Yönetim İşleri”, “Usul-i İdare-i Umumiye ve Yönetime Bağlı Şeyler” başlıklı yönetim dersleri 1879 yılına kadar görülmektedir. 1910 yılına kadar programda yer alan Usul-i İdare dersinin “yönetim metodolojisi” olarak günümüz diline çevrilebileceğini belirtmekte, bu anlamda Usul-i İdare’yi “yönetimin ilkelerini, şartlarını ve çerçevesini belirleyen bilim veya bilimlerin hepsine birden verilen isim” olarak görmektedir.⁷⁸² Ancak Usul-ü idare ve fenni-i dare kavramlarına ilişkin bu yorumların muvazalı olduğunu belirtmekte yarar bulunmaktadır. Çünkü Keskin’in yönetim metodolojisi olarak çevirdiği Usul-ü İdare kitaplarını Ali Çankaya *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* isimli eserinde İdare Hukukuna karşılık olarak görmektedir. Ayrıca Keskin’in “Devlet Yönetimi Bilimi”ne karşılık kullandığı Fenn-i İdare ve eserlerini başka bir yazar, iktisat dersine karşılık kullanmaktadır. Bu yoruma göre İdare ifadesi idare etmek (iktisatlı olmak) anlamında kullanılmakta, dolayısıyla doğrudan yönetim anlamını çağrıştırmamaktadır.⁷⁸³ Her ne kadar üzerinde görüş birliği olmasa da Keskin’in yaklaşımı değerini kaybetmemektedir. Çünkü yazılarda “fenni idare”, “usuli idare”, “tarzı idare”, “hüsnü idare” ve “ulumu idare” gibi kavramların yaygın kullanımı,⁷⁸⁴ doğrudan yönetim konularının bu çalışmalarda ele alındığını dolayısıyla yönetim alanını inceleme konusuna giren bu çalışmaların Fransız orijininin beslendiklerini göstermektedir.

⁷⁸⁰ Nuray E. Keskin, “Türkiye’de Kamu Yönetimi Disiplininin ‘Köken’ Sorunu”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:39, Sayı:2, 2006, s. 1-28.

⁷⁸¹ Burhan Aykaç, “Türkiye’de Kamu Yönetimi Eğitiminin Gelişimi”, Burhan Aykaç, Şenol Durgun, Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Kitabevi, Ankara, 2003, s. 50.

⁷⁸² Nuray Keskin, “Türkiye’de Kamu Yönetimi Disiplininin ‘Köken’ Sorunu”, s. 1-28.

⁷⁸³ Mustafa Özel, *Ekonominin Kablettarihi* başlıklı yazısında iktisat biliminin geçmişine ilişkin kavramları incelemektedir. İlmi Tedbir-i Menzil; İdare-i Mülkiye, İlmi Emval-i Milliye, İlmi Servet, Fenn-i İdare, Fenn-i Tasarruf, İlmi Tedbir-i Servet, İlmi Servet-i Milel, İdare-i Umur, İlmi İktisat ve Ekonomi Politik gibi kavramların iktisat ilminin geçmişteki karşılıkları olarak görmektedir. Kaynak: <http://yenisafak.com.tr/arsiv/1999/subat/28/yazarlar/mozel/index.html>

⁷⁸⁴ Nuray Ertürk Keskin, “Türkiye’de Yönetim Biliminin Gelişimi: 1870-1910”, s. 3.

1908’e gelindiğinde “Mekteb-i Mülkiyye-i Şahane” adı “Mekteb-i Mülkiye” olarak değiştirilmiştir.⁷⁸⁵ 1909 tarihinde itibaren ise, ders programlarında bazı değişikliklerin olduğu ve Fransa dışından alanların da incelemeye tabi tutuldukları anlaşılmaktadır. Örneğin 1909 programında Fransa haricinde İngiltere ve Amerika Anayasaları da ders konusu yapılmıştır. Ayrıca aynı ders programında hukuk esasiye ve umumiye (Anayasa ve Amme Hukuku)⁷⁸⁶ yer almaktadır. 1913 Mülkiye programında Fransızca yanında Arapça da yer almakta ve bu dönemde programın gittikçe hukuk ağırlıklı bir nitelik kazandığı görülmektedir.⁷⁸⁷

1920’li ve 1930’lu yıllarda ise dersler ve yönetmelikler yeniden gözden geçirilmiştir. Fransızca yerine ecnebi lisanı dersi ifadesi bulunmaktadır.⁷⁸⁸ 1936’da Mülkiye Ankara’ya taşınarak Siyasal Bilgiler Okulu adını almış ve Umumi Talimatnamesi 1936’dan itibaren yürürlüğe girmiştir. Bu talimatnamenin⁷⁸⁹ üçüncü maddesine göre; okulun ilk üç sınıfında *medeni hukuk, hukuk muhakemeleri usulü, kara ve deniz ticareti hukuku, devletler hususi hukuku, esas teşkilatı hukuku, idare hukuku, ceza hukuku ve ceza muhakemeleri usulü, sosyoloji, Türk medeniyeti ve idari teşkilatı tarihi, iktisat, istatistik, maliye, mahalli idareler maliyesi, muhasebe, siyasi tarih, coğrafya, yabancı dil derslerinin* okutulacağı belirtilmiştir. Dördüncü sınıfta ise İdari, Mali, Diplomasi şubelerine ayrılan okulda branşlara göre ayrılan derslere bakıldığında İdari şubede şehircilik, idare hukuku ve hijyen konularının işlendiği görülmüştür. Talimatnamenin 7. maddesine göre ise öğrencilerin lisede takip ettiği Fransızca, İngilizce veya Almanca dil derslerinden birine devam etmelerinin zorunlu olduğu belirtilmiştir. 1930’lu yıllarda ders programlarında dikkat çeken önemli bir değişiklik de “işletme iktisadı” dersinin dahil edilmiş olmasıdır.⁷⁹⁰ Ders programlarına bakıldığında üç şubenin ortak derslerinin iktisat ağırlıklı olduğu, örneğin İdari ve Mali Şubelerde Medeni Hukuk, İçtimai ve Zirai İktisad, Mahalli İdareler Maliyesi, Bütçe, *İşletme İktisadı* derslerinin ortak olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁹¹ İşletme iktisadının varlığı ve rasyonalizasyon çalışmaları Alman etkisinin izlerini

⁷⁸⁵ Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (I. Cilt “Mülkiye Tarihi” 1859-1968), s. 323.

⁷⁸⁶ A.k., s. 330-331.

⁷⁸⁷ A.k., s. 348-350.

⁷⁸⁸ A.k., s. 478-479.

⁷⁸⁹ A.k., s. 527-528.

⁷⁹⁰ Behlül Üsdiken, “Türkiye’de İş Yapmanın ve İşletmenin Akademikleştirilmesi, 1930-1950”, AÜSBF Dergisi, 58/1, s. 126.

⁷⁹¹ A.k., s. 527-528.

yansıtmaktadır. Bu dönemdeki iksadi tartışmalarda öne çıkan kavramlardan biri olan “iktisadilik” veya Ete’nin kullandığı terimle “ekonomiklik” işletme iktisadının temel kavramlarından⁷⁹² Rasyonalizasyon ve ekonomiklik Amerikan yönetim düşüncesinde geliştirilen önemli kavramlar olmakla birlikte Türkiye’ye o dönemde özellikle Almanya üzerinden girmiştir.

1945 sonrası dönemde ise daha öncede anlatıldığı gibi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve TODAİE aracılığıyla *Kamu Yönetimi* adında yeni bir yönetim düşüncesinin ülkeye giriş yaptığı ve ders programlarını birlikte getirdiği görülmektedir. Bu dönemde tamamı İngilizce ve Amerikan orijinli kaynaklardan olmak üzere çeviriler yapılmış özellikle Amerika’dan gelen hocalar aracılığıyla ders programları hazırlanmıştır. Dönemin yabancı hocalarından Dimock çalışmasında en iyi bir hükümet şekli mevcut olduğunu belirterek Amerikan Başkanlık modelini işaret etmektedir.⁷⁹³ Aynı çalışmada Dimock, kültürel bünyelerin kat’i surette değişmez varlıklar olmadığını, devamlı şekilde bir değişmeye tabi olduklarını belirttikten sonra, Amerikalıların verimlilikle özdeşleştirildiğine vurgu yapmaktadır.⁷⁹⁴ Bu dönemde kamu yönetimi gibi İşletme yönetimi alanında da Amerikan etkisi belirgindir. Amerikalı öğretim üyelerinin konferanslarının Türkçe’ye çevrilmesi zorunluluğu ise İngilizce bilen asistanlara olan bağımlılığı artırmıştır.⁷⁹⁵

Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde yönetimin hukuk dışı boyutlarını inceleyen ilk programlar TODAİE’nin SBF yapısında 1953’de çalışmaya başlamasından aylarca önce okutulmaya başlamıştır. İlk kamu yönetimi dersini Enstitü’nün Birleşmiş Milletler adına ilk Eşyönetmeni olan Profesör Gunnar Heckscher 1952-53 öğretim yılında SBF’nin IV. Sınıf İdari Şubesi ile Mali Şubesi’nde okutmuştur.⁷⁹⁶

⁷⁹² Behlül Üsdiken, “Türkiye’de İş Yapmanın ve İşletmenin Akademikleştirilmesi, 1930-1950”, s. 128.

⁷⁹³ Marshall E. Dimock, *Amme İdaresinin Prensipleri*, (Çev: Nermin Abadan), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1954, s. 11.

⁷⁹⁴ A.k., s. 7.

⁷⁹⁵ Selami Sargut, “İşletme Yönetimi”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim*, TÜBA, Ankara, 1998, s.81.

⁷⁹⁶ Cemal Mihçioğlu, *Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, s.29.

Siyasal Bilgiler Fakültesini 1951-1952 yılında bitiren, bir başka deyişle öğrenimlerinin ilk iki yılını Siyasal Bilgiler Okulu, son iki yılını Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencisi olarak geçiren öğrencilerin okudukları öğrencelerin incelenmesi ilginç olacaktır. Aşağıda da görüleceği üzere, Fakültenin bütün öğrencilerinin toplu olarak izledikleri ilk üç yılda okutulan (yabancı dil dışındaki) 28 dersin % 60.7'sini oluşturan 17'si hukuk konularıyla ilgilidir. SBF'nin o yılla ilgili öğrenci notlarının bulunduğu ana defterden çıkardığımız ders konuları şunlardır:⁷⁹⁷

“Birinci Sınıf: Medeni Hukuk, Esas Teşkilat Hukuk, İçtimaiyat, İktisat, Siyasi Tarih, Coğrafya, İstatistik, Muhasebe (o yıl okutulmamış), Türk Medeniyet ve İdari Teşkilat Tarihi (okutulmamış), Yabancı Dil (İngilizce, Fransızca, Almanca).

İkinci Sınıf: Medeni Hukuk, Hukuk Muhakemeleri Usulü, Borçlar Hukuku, Devletler Umumi Hukuku, İdare Hukuku, Ceza Hukuku, İstatistik, Coğrafya, İktisat, Maliye, Yabancı Dil (İngilizce, Fransızca, Almanca).

Üçüncü Sınıf: Medeni Hukuk, Devletler Hususi Hukuku, ticaret Hukuku, İdare Hukuku, Ceza Hukuku, Devletler Umumi Hukuku, Amme Hukuku, İcra İflas hukuku, Borçlar Hukuku, İçtimaiyat, Maliye, Yabancı Dil (İngilizce, Fransızca, Almanca).

4 İdari Şube: İdare Hukuku, Genel Muhasebe, Mahalli İdareler Maliyesi, İçtimai İktisat, Zirai İktisat, İşletme İktisadı, İktisadi Doktrinler tarihi, Bütçe, İktisadi Coğrafya, İjyen, Şehircilik, Türk Devrim Tarihi, Yabancı Dil (İngilizce, Fransızca, Almanca), İhtisas Ödevi.

4 Mali Şube: Genel Muhasebe, İçtimai İktisat, Zirai İktisat, İşletme İktisadı, İktisadi Doktrinler Tarihi, Bütçe, İktisadi Coğrafya, İjyen, Şehircilik, Türk Devrim Tarihi, Yabancı Dil (İngilizce, Fransızca, Almanca), İhtisas Ödevi.

4 Siyasi Şube: Devletler Umumi Hukuk, Devletler Hususi Hukuku, İktisadi Doktrinler Tarihi, Diplomasi Muharebe, İktisadi Coğrafyası, Siyasi Tarih, Dış Ticaret ve Gümrük Siyaseti, Türk Devrim Tarihi, Yabancı Dil (İngilizce, Fransızca, Almanca), İhtisas Ödevi.”

B. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE)

Türkiye’de bugünkü anlamda kamu yönetimi düşüncesinin kurumsallaşmasında ilk önerilerin yer aldığı belge Barker Kurulu’nun sunduğu rapordur. Dönemin hükümeti 1949 yılı başlarında kısaca Dünya Bankası olarak adlandırılan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası ile ilişki kurarak Temmuz 1949’da ekonomik bir inceleme yapmak üzere Türkiye’ye bir kurul gönderilmesi talebinde bulunmuş, bu istek kabul edilerek kurulun başkanlık görevi, aslen bir sigortacı olan Amerikalı James Barker’a verilmiştir. Aynı yıl Türkiye’ye gelerek ön

⁷⁹⁷ A.k., s. 30.

incelemeler yapan Barker Banka'ya bir ön rapor sunmuş, 1950'de oluşturulan kurulun yapısı, çalışma alanı ile görevleri konusunda anlaşmaya varılması üzerine Türk hükümeti Mart 1950'de bu konudaki olumlu görüşünü bildirmiştir.⁷⁹⁸

Barker Raporu'nda yer alan kamu yönetimi ve işletmeciliği alanında üniversite ve hizmetiçi eğitim programlarının geliştirilmesi önerisine paralel olarak Türk Hükümeti, 1951 yılında Birleşmiş Milletler'den, kamu görevlilerini eğitecek bir enstitü kurularak kamu yönetimini geliştirmesi amacıyla teknik yardım istemiştir. Bunun üzerine Türk Hükümeti ile Birleşmiş Milletler'ce seçilen dört yabancı uzmandan oluşan bir çalışma kurulu 1952 tarihinde Ankara'da çeşitli Türk görevlileriyle toplantılar yaptıktan sonra bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor TODAİE için kuruluş yasasının çıktığı 1958 yılına kadar temel kuruluş ve işleyiş belgesi olmuştur. Enstitü 1953'te aktif olarak işlerliğe kavuşmuştur.⁷⁹⁹

Barker Kurulu raporunun önerileri arasında kamu görevlilerinin görev sırasında yetiştirilmesi konusuna da yer verilmekte, ayrıca Türk üniversitelerinde, yabancı uzmanların görüşleri alınarak, üniversite öğrencilerinin yanı sıra uygulamacıların da gereksinmelerini karşılamak üzere kamu yönetim ile işletmecilik kürsü ya da bölümlerinin kurulması önerilmektedir.⁸⁰⁰

Barker Raporuna göre; amme idaresi alanında yabancı memleketlerin geçirdikleri tecrübelerin Türkiye şartlarına en iyi bir tarzda hangi metotlarla intibak ettirilebileceğini tetkik ve amme hizmetlerindeki usul ve standartların daimi bir surette ıslahına yardımcı olacak uzun vadeli planlar yapılmalıdır.⁸⁰¹ Gerek Türkiye'de yabancı uzmanların yardımından faydalanılması ve gerekse Türk teknisyenlerinin yabancı memleketlerde yetiştirilmesi zorunludur.⁸⁰² Aynı raporda

⁷⁹⁸ A.k., s. 1.

⁷⁹⁹ Turgay Ergun, "TODAİE 26 Yaşında", *Amme İdaresi Dergisi*, 12/1, Mart 1979, s.3., Birleşmiş Milletler teknik yardımının Amme İdaresi Enstitüsü'nün kuruluşunda oynadığı rol Enstitünün faaliyetlerinden de anlaşılmaktadır. Birleşmiş Milletler'in Türkiye'de yeni gelişmekte olan alanlarda sağladığı uzmanlar bu konularda eğitim yapmış, ilgili konularda araştırmalar yapmışlardır, Gülgün Karal, *Teknik Yardım Programları ve Türkiye'de Teknik Yardımın İdaresi*, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1962, s. 216.

⁸⁰⁰ Cemal Mihçioğlu, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, s.2.

⁸⁰¹ *Hükümete Sunulan Yabancı Uzman Raporları (1949-1959)*, Başbakanlık Devlet Personel Dairesi, Ankara, 1963, s. 61.

⁸⁰² A.k., s. 49.

Türk üniversitelerinin yabancı uzmanlar ile etikleşimde bulunması yanında üniversite öğrencisi ve alanlarında ilerlemiş uzmanların ihtiyaçlarını karşılayacak *amme idaresi ve işletme kürsüleri* veya kısımları kurulması temennisine yer verilmiştir. Devlet memurlarının orta ve küçük dereceli hizmetleri için hizmet içi eğitime alınması yapılan tavsiyeler arasındadır.⁸⁰³

1952-1957 arası beş yıllık dönemde TODAİE, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ile işbirliği içinde ve özerk bir kuruluş olarak hizmet vermiştir. 1958 Haziran'ında çıkarılan Kuruluş Yasası ile yeni bir görünüm kazanmış olan Kuruma 7163 sayılı Kuruluş Yasası ise bilimsel, yönetsel ve akçalı özerklikle tüzel kişilik kazandırmıştır.⁸⁰⁴ Kuruluşundan, kuruluş yasası çıkıncaya kadar geçen sürede TODAİE'de Yavuz Abadan, Bedri Gürsoy, Turhan Feyzioğlu, Kemal Fikrat Arık Genel müdür olarak görev yapmıştır. Bu dönemde Birleşmiş Milletler temsilcileri 'ko-direktör' olarak görev yapmıştır.⁸⁰⁵

Mülkiye Mektebi'nin açıldığı 1859 yılı ile TODAİE'nin açıldığı 1953 yılı arasındaki dönemde, Mülkiye Mektebi'nin tarihinin, Türkiye'de kamu yönetimi öğretiminin tarihi gelişimi ile özdeş bir özellik gösterdiği kabul edilmektedir.⁸⁰⁶ Birleşmiş Milletler Örgütü'nün desteğiyle TODAİE'nin kurulması sonrasında kamu yönetimi alanında Amerikan anlayışı da Türkiye'ye gelmiştir.⁸⁰⁷ Enstitü'nün Birleşmiş Milletler adına ilk Eşyönetmeni Gunnar Heckscher, Enstitü'de göreve başlayışının üzerinden ancak on beş gün geçtikten sonra, Türkçe'ye çevrilecek yayınlardan söz etmiş ve Simon, Smithburg, Thompson adlı ABD'li yazarların *Public Administration* adlı eserlerinin üçüncü bölümünün Türkçe'ye çevrilmesini istemiştir.⁸⁰⁸ Bu çalışma Cemal Mihçioğlu tarafından Türkçe'ye çevrilerek basılmıştır. Enstitü Eşyönetmeni Marshall E. Dimock'un eşiyle yazdığı *Public Administration* başlıklı eseri oldukça kalabalık bir çevirmen grubunca bölüm bölüm Türkçe'ye çevrilip çoğaltılarak öğrencilerin ve diğer ilgililerin yararlanmasına

⁸⁰³ A.k., s. 66.

⁸⁰⁴ Turgay Ergun, "TODAİE 26 Yaşında", s. 4.

⁸⁰⁵ Turgay Ergun, "Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü: Bir Örgütsel Gelişme Örnekolayı", *Amme İdaresi Dergisi*, 29/ 2, Haziran 1996, s. 5.

⁸⁰⁶ Burhan Aykaç, "Türkiye'de Kamu Yönetimi Eğitiminin Gelişimi", s. 50.

⁸⁰⁷ Yahya Kemal Kaya, "Türkiye'de Kamu Yönetimi Eğitimi", 1995, s. 254

⁸⁰⁸ Cemal Mihçioğlu, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, s.17.

sunulmuştur.⁸⁰⁹ Marshall Dimock 1953'te TODAİE'nin ilk eşyönetmeni olarak görev yapmış ve 'Amme İdaresi' dersini vermiş olan Amerikalı kamu yönetimcisidir. Ayrıca Türkiye'de kamu yönetimi derslerinin ilk ders kitabının sahibi olan Dimock, TODAİE kütüphanesinde en çok yayını bulunan öğretimci'dir.⁸¹⁰ TODAİE'de 1952-1957 yılları arasında çok sayıda yabancı uzman ve bilim adamı öğretim, eğitim ve araştırma görevinde bulunmuştur. Böylece Enstitü kamu yönetimi alanında uluslararası bir forum niteliği kazanmıştır.⁸¹¹ Bu dönem Amerika'dan yönetim düşüncesi aktarımının çevriler yoluyla yazılı hale gelmesinin ilk örneklerini içermektedir.

Türkiye'de bir kamu yönetimi enstitüsü'nün kurulmasını öngören ilk resmi belge, Birleşmiş Milletler Örgütü ile Türk hükümeti arasında 5 Eylül 1951 tarihli Teknik Yardım ana anlaşmasının uygulanmasına ilişkin 8 Mayıs 1952 tarihli 1 sayılı ek anlaşmalıdır. Ek Anlaşma Enstitünün kurulması yanında bir Türk Direktör'le beş Türk uzmandan, Birleşmiş Milletler'den bir Eşyönetmen'le beş uzmandan oluşan, Enstitünün kuruluşu ile işleyişi konusunda ayrıntılı ön çalışmalar yapıp Türkiye ile Orta Doğu'daki kamu görevlilerinin mesleki eğitimlerini geliştirmeye yönelik önerilerde bulunmak üzere bir çalışma grubu oluşturulmasını öngörmektedir. Bu grupta yer alan kişiler: Tahsin Bekir Balta, Emery E. Olson, Yavuz Abadan, Henri Bourdeau de Fontenay, Süheyp Derbil, Geard W. J. Drewes, Hamit Sadi Selen, Seha L. Meraydır.⁸¹² Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nün kurulmuş olması Türkiye'de yönetim biliminin gelişmesi yolunda atılmış en önemli ve somut adım olarak görülmektedir. Bu tarihten itibaren çeşitli yüksek öğretim kuruluşlarında yönetim bilimi bağımsız ders ve araştırma konusu haline gelmiştir.⁸¹³

⁸⁰⁹ A.k. ,s.18.

⁸¹⁰ Birgül Ayman Güler, "1950'li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini: Disiplinin Kuruluşu Nasıl Gerçekleştirilmişti?", s. (6-28).

⁸¹¹ Enstitü'de yer alan yabancılar: Gunnar Heckscher (İsveç), Carl J. Lochan (Kanada), Leslie J. Rogers (Kanada), Jan Textor (Hollanda), Hassan Zahedi (İran), Margaret Walter (Kanada), Ourania Hadjioannides (Fransa), Marshall Dimock (ABD), Ernst Egli (İsviçre), A.H. Hanson Mey (Hollanda), Edmond Janssens (Belçika), Pauline M. Jequier (İngiltere), Lynton K. Caldwell (ABD), Eugen Olssen (İsveç), Robert V. Presthus (ABD), Lucienne Talloen (belçika), Gertrude McKitterick (ABD), George Evans-Vaughan (İngiltere), Norman C. Angus (Yeni Zelanda), Laurence L. Barber (ABD), Guthrie S. Birkhead (ABD), Henri Peron (Fransa), Vivian E. Lawrence (Kanada), Maurice Chailloux-Dantel (Fransa), Wolfgang Jungwirth (Avusturya), Ergun, "TODAİE 26 Yaşında", s.3-4.

⁸¹² Cemal Mihçioğlu, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, s. 3.

⁸¹³ Turgay Ergun, "Türkiye'de Yönetim Biliminin Uygulamaya Yansımaları", *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, 1986, s. 134.

Amerikan etki alanına girişin kurumsal ifadesinin ilk örnekleri olarak TODAİE ve İşletme İktisadi Enstitüsü (İİE) nün kurulması sayılabilir.⁸¹⁴ Bu kurumsal etiklenim Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci Büyük Savaş sonrasında Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne yönelik yakın ilgisinin⁸¹⁵ bir sonucu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yine SBF'nin 1955-59 yılları arasında Amerikan Yardım Programı'nın bir sonucu olarak New York Üniversitesi ile organik bir işbirliği oluşturması ders programını bu çerçevede gelen uzmanlarla birlikte gözden geçirmesi Anglo-Amerikan siyaset bilimi kavramlarının ve anlayışının iyice yerleşmesine neden olmuştur.⁸¹⁶ Amerika'dan getirilen öğretici kadroların ve Amerika'ya gönderilen öğrencilerin taşıyıcı etkisine ders programlarının birlikte yapılması süreci de eklenince kıta avrupası geleneği üzerine kurulan Türk yönetim düşüncesi üzerinde Amerikan kuşatıcılığı kendini hissettirir olmuştur.

Kamu yönetimi disiplininin Türkiye'de fiili inşa süreci 1945 sonrası dönemde olmuştur. Özellikle Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde oluşturulan Kürsü ve Amme İdaresi Enstitüsü'nün kurulması bu inşa sürecinin kurumsal ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Daha sonraki süreçte gelişen kamu yönetimi alanındaki akademik takipçilerinin bu kurucu temsilcilerin izini taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü bu tarihten itibaren Türk yönetim yazınında Amerika'ya doğru yöneliş gittikçe artmıştır. Bu durumun gerçekleşmesinde yurt dışına eğitim için gönderilen öğrencilerin, yurt dışından getirilen eğitimci ve uzmanların, aktarılan düşünce sistematigi ve ders materyallerinin, yapılan çevirilerin ve oluşturulan düşünsel iklimin ayrı ayrı etkisi bulunmaktadır.

Tüm bunları belirtirken ilginç bir ayrıntıyı daha hatırlatmak yararlı olacaktır. Yurt dışından öğretici olarak gelen isimlerin kendi ekonomik ve toplumsal gerçekliklerini, ideolojik ve düşünsel perspektiflerini Türkiye'ye taşımaları yanında başka görevlerde üstlenmiş olabileceklerin önemli bir göstergesi Çağrı Erhan'ın üzerine makale yazdığı gizli nitelikli bir Amerikan belgesinde saklıdır. Bu belgeye

⁸¹⁴ Metin Heper-Ümit Berkman, "Administrative Studies in Turkey: A General Perspective", *International Social Science Journal*, Cilt 31, 1979, s. 312.

⁸¹⁵ Cemal Mıhçıoğlu, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, s. 32.

⁸¹⁶ Nermin Abadan Unat-Ali Yaşar Sarıbay, "Siyaset Sosyolojisi: Geçmişi, Kapsamı, Türkiye'deki Gelişim Çizgisi ile İlgili Alanlarına Bir Bakış", *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Sevil Atauz (der.), Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara, 1986, s. 270.

göre 1960-61 öğretim ders yılında *Fulbright Değişim Programı* çerçevesinde Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne misafir öğretim üyesi olarak gelen ve devlet sistemleri konusunda ders veren *Profesör Manfred Vernon'un* fakülte öğretim elemanları ve öğrencileri hakkındaki değerlendirmelerini Amerikan dışişlerine rapor etmesi sözkonusudur. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse Amerikalı profesör samimi nitelikli özel sohbetleri bir casus gibi Amerikan büyükelçiliğine taşımıştır.⁸¹⁷

1950'li yıllar Türk yönetim düşüncesinin biçimlenmesinde yeni bir dönemin başlangıcıdır. Kuzey Amerika kaynaklı akımlar programlara ders içeriklerine ve ders materyallerine gittikçe nüfuz edecektir. Bu bağlamda 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren ve 1960'lı yıllarda O-M temelli yaklaşımlar öne çıkacaktır. 1955-1965 yıllarında Türkiye'de geleneksel örgüt analizi yani O-M temelli yaklaşımlar ön plandadır. Örgütsel davranış, yönetsel psikoloji gibi yaklaşımlar 1960'lı yılların sonlarında ve daha çok çeviri kitaplarla gündeme gelmeye başlayacaktır.⁸¹⁸ Ayrıca 1960'lı yıllarda üniversitelerde işletme yönetimi öğretimi hızla gelişmiş ve ders programlarında yoğun biçimde yer alarak örgütçü görüşlerin yaygınlaşmasına tanık olunmuştur. Gerek işletme yönetimi, gerekse kamu yönetimi çerçevesinde örgütsel yaklaşımlı kitaplar ders malzemesi olarak hazırlanmış ayrıca örgütçü akımın en seçkin kaynakları Türkçe'ye çevrilmiştir. Ancak ABD'den olduğu gibi çevrilen ya da aktarılan bu kaynakların Türk yönetim yapısı ve anlayışıyla bağdaştığı söylenemez.⁸¹⁹ Türkiye'de yönetim bilimi alanının bu genel görüntüsünde 1970'li yılların bir farklılık oluşturduğu, ilk dönemlerdeki çevirilerin yerini telif eserlerin almaya başladığını ancak bunların büyük bir bölümünün de yabancı kuram ve modeller çerçevesinde gerçekleştirilmiş⁸²⁰ olduğunu söylemek mümkündür.

1980 sonrası dönem küresel kapitalist sürecin etkilerinin her alanda olduğu gibi yönetsel düşünce alanında da hissedildiği bir dönem olmuştur. İlk olarak kamu yönetiminin bir kimlik krizinde olduğu kabulü ile disipline yeni bir rol biçme süreci başlamıştır. Özellikle Anglo-Sakson kökenli işletmeciler yaklaşımların etkisiyle ders programları yeniden şekillendirilmiş; insan kaynakları yönetimi, toplam kalite

⁸¹⁷ Çağrı Erhan "ABD Arşivleri ve Mülkiye Hakkında Bir Belgenin Düşündürdükleri", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XXIII/214, s. 147-153.

⁸¹⁸ Birgül Ayman Güler, "Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi", s. 536.

⁸¹⁹ Acar Örnek, *Kamu Yönetimi*, Meram Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 11-12.

⁸²⁰ Cahit Emre, "Yönetim Bilimi", s. 43-44.

yönetimi, kriz yönetimi, yeni kamu işletmeciliği gibi konularda pek çok çalışma yapılmış ve bu konular kamu yönetimi ders programlarına girmiştir. Bu dönemde kamu yönetiminin, kamusal kısmının yalnızca ders programlarının içeriğinde zemin kaybetmesi söz konusu olmamıştır. Aynı zamanda doğrudan bölüm isimleri bile bu değişimden nasibini almıştır. Daha önce kamu yönetimi olan bölüm isimleri önüne siyaset bilimi veya uluslararası ilişkiler gibi isimler alarak varlıklarını devam ettirme adına farklı bir zemine doğru kaymışlardır.

Çalışmanın ikinci bölümüne ilişkin kısa bir değerlendirme yapmak mümkündür. Bu kısmında düşünsel bağımlılığın kökenine ilişkin bir temellendirme yapılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular Osmanlı'nın son döneminden itibaren düşünsel gerçekliğimizin olgusal yapılanışının batı etkisi şeklinde ortaya çıktığı yönündedir. Bu durum düşünsel gerçekliğin ekonomik gerçeklikten bağımsız olmadığı sonucunu vermektedir. Bu bağlamda Osmanlı'nın geriye gitmeye başlamasıyla batının kapitalistleşmesi paralel ilerlemiştir. Geriye gidişin çözümü olarak ise başka toplumsal gerçekliğin kurumsal ve düşünsel birikiminin transferi yolu benimsenmiştir. Bu taklide dayalı transfer anlayışı yalnızca Osmanlı dönemiyle sınırlı kalmamış Cumhuriyet Türkiye'si'nde de devam etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK YÖNETİM YAZINI ÜZERİNE BİR BAĞ(IM)LILIK ANALİZİ

Bu bölümde kamu yönetimi düşüncesinde önemli bir yeri olduğu kabul edilen beş temel dergi üzerinden bir yazın incelemesi yapılacaktır. Böylece Türk kamu yönetimi yazının temel özellikleri belirlenmeye çalışılacak ve ülkenin ekonomik ve toplumsal gerçekliğinin ürünü olup olmadığı sınanmaya çalışılacaktır. Bu analiz çalışmasıyla Türkiye’de kamu yönetimi düşüncesinin konu yönelimi incelenecek, coğrafi ve ideolojik olarak belli bir merkez ya da merkezlerin etkisi altında kalıp kalmadığı belirlenmeye çalışılacaktır. Bu yönüyle düşünüldüğünde Türk kamu yönetimi yazınına ilişkin bu araştırma bir *bağımlılık analizi* olarak adlandırılabilir.

I. ARAŞTIRMANIN TEORİK ZEMİNİ

Bilimsel nitelikli her araştırma belli bir düşünsel birikim üzerine inşa edilerek gerçekleştirilir. Çünkü bir araştırmanın bilimsel niteliğini koruyarak sağlıklı bir sonuca ulaşabilmesi onun teorik zeminin güçlü olması ve sağlam kurgulanmasıyla yakından ilgilidir. Teorik altyapısı olmayan ve sistematik olarak yetersiz olan bir çalışmayla elde edilen bilgiler, bilgi yığını olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu çerçevede düşünüldüğünde her araştırmanın bir amacı ve yönteminin olması, ayrıca amaç ve yöntemiyle birlikte kapsam ve sınırlarının da açık bir biçimde belirlenmesi gerekir.

Türk yönetim yazınına ilişkin bağımlılık temalı bu araştırmanın amaç ve önemi başta olmak üzere, temel soru ve savlarına ilişkin yöntemsel boyutu çalışmanın teorik zeminini konu alan bu kısımda ele alınmıştır. Bu bağlamda ilk olarak araştırmanın amacı ve önemi ortaya konulmakta ve araştırmacıyı böyle bir çalışmaya yönelten sebepler ile araştırmanın arka plana ilişkin temel noktalara vurgu yapılmaktadır. Ayrıca araştırmanın yöntem, kapsam ve sınırlarını ortaya koyan temel özellikleri ve araştırmanın uygulanması da teorik zemin içerisinde değerlendirilmektedir.

A. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bir toplumsal yapı içerisindeki olgusal durum ile epistemolojik durum her zaman örtüşmeyebilir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde bir düşünsel etkinlik ile olgusal gerçeklik arasında sarmal bir ilişki olduğunu veya olgusal düzlemin kendi düşünsel alt yapısını oluşturmasının söz konusu olduğunu gözlemlemek mümkündür. Bu gerçekten hareketle bir ülkenin yönetim düşüncesinin gelişimini gösteren yazın o ülkenin yönetsel gerçekliğine ilişkin değerlendirme yapılabilmesi için önemli bir veri alanı olarak görülebilir.

Yönetim olgusunun maddi zemini ve kurumsal yapılanışı ile yönetsel düşüncenin kuramsal yapılanışının tam anlamıyla senkronize olmasa bile genel olarak paralel bir seyir izlediği dünya örnekleriyle ortadadır. Üsdiken ve Erden'in de vurguladığı gibi yönetim diye adlandırılan ilgi veya bilim alanının ortaya çıkışında yöneticilerin işlerini nasıl yapacaklarının belirlenmesi amacı ve yol göstermeye yönelik bilgi üretim çabası önemli bir yer tutmaktadır.⁸²¹ Bu durum yönetim biliminin doğuşunda olduğu gibi ilerleyen süreçte de benzer bir nitelik taşımıştır. Dolayısıyla yönetsel düşünce alanının teorisyenleriyle pratisyenlerinin etkileşim içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Bu etkileşim bazen teorinin pratiği yönlendirmesi veya biçimlendirmesi şeklinde olabileceği gibi bazen de pratik alandan elde edilen verilerin teoriye yön vermesi biçiminde gerçekleşebilmektedir.

İster teori pratiğe yön versin, ister pratik alanın düşünselliği yönlendirmesi söz konusu olsun her iki durumda da ortaya çıkan bilgi değersiz değildir. Ancak bu bilginin üretildiği toplumsal düzlemin gerçekliğiyle örtüşmesi bilimin toplumsal işlevselliği açısından önemli bir belirleyici olacaktır. Bir toplumsal gerçekliğin düşünsel dinamiklerinin ürettiği bilginin öncelikler ve yapı itibarıyla onunla örtüşmeyen başka bir toplumsal alanda yapıcı etkisi sınırlı kalacaktır. Aynı şekilde başka bir pratik hayatın gerçekliğinin ürünü olarak üretilen bir bilgi sistematığı de, o ekonomik ve siyasal yapı ile paralel olmayan bir ortam içerisinde yapıcı etkilerden çok yıkıcı sonuçlar doğurabilecektir. Tüm bunları söylerken bir noktayı özellikle belirtmek yararlı görünmektedir. Burada vurgulanmak istenen; *“biz bize benzeriz,*

⁸²¹ Behlül Üsdiken – Zeynep Erden, “Örnek Alma Mecbur Tutulma ve Geçmişe Bağımlılık: Türkiye’deki Yönetim Yazınında Değişim”, *Amme İdaresi Dergisi*, 34/2, 2001 (1-31), s. 3.

bize bizden başkasına ait hiçbir şey uymaz” biçiminde özetlenebilecek bir tekilci kolaycılığa kaçmak değildir. Vurgulanmak istenen özgünlükten çok özgüllüktür. Tarihsellik içerisinde üretilen bilginin ekonomik ve toplumsal gerçeklikten soyut olmadığına atıf yapmaktır. Çünkü çalışmanın önceki bölümlerinde vurgulandığı gibi ekonomik ve siyasal yapı ile düşünsel alan arasında sıkı bir bağ olduğu ortadadır. Bu bağ özellikle egemen sistem ve bu sistemin yürütücüsü olan güçler tarafından çok zaman özel bir işlevsellikle, hatta yer yer manipülatif bir biçimde kullanılmaktadır.

Bilimsel bir alana ilişkin üretilen kaynakların incelenmesi o ülkenin adı geçen bilimsel alanda hangi düzeyde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Çünkü o bilimsel alanda üretilen eserler, o alanın genel olarak ideolojik ve coğrafi yönelişini gösterebilecek verileri de içermektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde yönetim düşüncesi veya kamu yönetimi düşüncesi denilen alanda ülkede üretilen malzemenin incelenmesi bu disiplinler alanının yönelişini gösterecek en iyi veri sağlayıcılarıdır.

Bu çalışmanın ana amacı Türk yönetim düşüncesinin yön ve özelliklerinin yönetim yazını üzerinden elde edilecek somut veriler aracılığıyla analiz edilmesi ve ne ölçüde kendi gerçekliğinin ürünü olduğunun belirlenmesidir. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için yazına ilişkin konu yönelimi kadar coğrafi ve ideolojik yönelişinin belirlenmesi de önemli bir katkı sunacaktır.

Yönetimsel bilgi sistematüğünü oluşturan kaynakları bağımlı bir toplumun bağılı bulunduğu merkez veya merkezlerden yönetimsel olarak bağımsız olması çok mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda toplumsal alana ilişkin tüm disiplinler için kendi gerçekliğine uygun olma sorunu önemlidir. Ancak yönetim konusunda bu önem daha fazla kendini hissettirmektedir. Çünkü devletin yönetim aygıtlarını işletecek olan aktörler eğer bağımlı bir yönetim düşüncesinin ürünü olurlarsa onların işlettiği sistemin bağımsız olmasını sağlamak kolay olmayacaktır.

Bir yönetim düşüncesinin kendi gerçekliğinin ürünü olup olmadığının belirlenmesi başlı başına incelemeye değer bir konu olarak görünmektedir. Ancak bu konunun burada savlandığı gibi yabancı bir gerçekliğin ürünü olduğunun tespit edilmesi durumunda ise Türk akademisinin yeni bir sorumluluğu ortaya çıkacaktır. Bu sorumluluk kendi gerçekliğine uygun bir yönetim düşüncesi alanı oluşturmak ve

bunu yaparken kendini edilgen konumdan kurtararak etkin bir rol üstlenmektir. Bu çalışmanın ikinci boyuta ilişkin bir iddiası bulunmamaktadır. Gerek kapsam gerekse içerik itibarıyla bu tezin temel sorunu Türk yönetim düşüncesinin (burada anlatılmak istenen kamusal alana ait yönetim düşüncesinin) ne ölçüde kendi gerçekliğinin ürünü olduğunu veya başka bir anlatımla ne ölçüde *aktarmacı* veya *dışa bağımlı* olduğunu ortaya koyabilmektir.

Ayrıca bu çalışma ile Türk kamu yönetimi disiplini çerçevesinde yeterince ilgi gösterilmediği düşünülen bir boyut olan yakın dönem yönetim düşüncesi tarihine de değinilecek ve genel bir görünümü çıkarılmaya çalışılacaktır. Yakın dönem siyasal tarih çalışmalarına ilişkin pek çok eser bulunmaktadır. Aynı şekilde iktisat tarihi çalışmalarının da küçümsenmeyecek bir ürün ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Oysa yakın dönem yönetim tarihi ve yönetim düşüncesi tarihi konusunda literatürde yeterli çalışma olmadığı görülmektedir. Örneğin Güler, Türkiye’de kamu yönetimi disiplininin kuruluş yıllarından itibaren hem akademik bir disiplin olarak fiili inşa edilme süreci bakımından, hem de disiplinin konu ve yönetime ilişkin bilimsel içeriğinin belirlenme tarzı bakımından incelenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.⁸²² Gerçekten son dönemde yazılan ve çoğu makale formatında olan çalışmalar bir yana bırakılırsa bahsedilen alanın oldukça bakir olduğu açıktır. Bu yönüyle de araştırma Türkiye’de yakın dönem yönetim düşüncesinin gelişimini ortaya koyarak sınırlı da olsa alana katkı sağlayacaktır.

1. Araştırmanın Arka Planı

Araştırmacıyı böyle bir çalışmaya yönelten nedenlerin bilinmesi adına çalışmanın arka planına ilişkin kısa bir değerlendirme yapılması anlamlıdır. Bu bağlamda bir toplumun kendi yönetim bilgisinin kendi ihtiyaç ve beklentilerine uygun olmaması önemli bir sorun alanı olarak görülmektedir. Yönetim düşüncesinin kuruluş aşamasından itibaren bu sorun dile getirilmektedir. Kamu yönetimi disiplinin kurucu babası olarak görülen Wilson’un Avrupalı gördüğü yönetim biliminin Amerikanlaştırılması gerektiğini vurguladığını unutmamak gerekir. Aynı biçimde

⁸²² Birgül Ayman Güler, “Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi”, s. 532.

Türkiye’deki toplumsal ve ekonomik gelişmeyi batılı deneyimler çerçevesinde açıklamanın oldukça zor olduğu unutulmamalıdır.⁸²³

Türkiye’de yönetim düşüncesinin gelişimine ilişkin değerlendirmeler yapılırken zaman zaman akademik ortamlarda taklitçilik ve belli bir hegemonik sisteme bağlılık vurgusu yapıldığı görülmektedir. Bu konu akademik bir dost sohbeti olmanın ötesinde akademinin önemli isimleri tarafından bilimsel çalışmalarda da dile getirilmekte ancak genel olarak bu değerlendirmeler genellikle bir veya birkaç cümleyle sınırlı kalmakta konuya ilişkin yeterli bir çalışma bulunmamaktadır.

Yönetme bilgisinin kendi ekonomik ve toplumsal gerçekliğimize uygun olmadığı veya bu alanın dışsal etkiye yoğun bir biçimde maruz kaldığı konusunda Türk akademisyenlerinin endişesi olduğu görülmektedir. Bu endişe durumu disiplinin Türkiye’de kurumsallaşmaya başladığı yıllardan günümüze kadar devam etmektedir. Örneğin Tahsin Bekir Balta Türkiye’de yönetim biliminin Amerikan örneğinin tesiriyle başlanmasını bilimsel çalışmalarda Türkiye’ye rehberlik eden Kara Avrupası’nda yönetim biliminin gelişmemiş olmasıyla açıklamaktadır.⁸²⁴ Balta ayrıca idarecilik usullerinin bilimsel olarak öğrenilmesi gerektiğini vurguladıktan sonra ülkede kendi anlayış ve ihtiyacımızın ürünü olan bir yönetim biliminin gelişmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Tahsin Bekir Balta o yıllarda bir tehlikeye’de dikkat çekmektedir. Şöyle ki, kendi ihtiyaç ve anlayışının ürünü olan yönetsel bilgiyi üretememesi durumunda bu alandaki çalışmalar Amerikan sistemi gibi yabancı çalışmaların verilerini aktarmaktan öteye gidemeyecektir.⁸²⁵

Acar Örnek ise ülkenin kamu yönetimi düşüncesine yabancı etkisini bir örnek ile göstermektedir. Acar Örnek’e göre Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde 1967 yılında kamu yönetimi dersinin adının yönetim bilimi olarak değiştirilmesi tesadüfi bir durum değildir çünkü aynı dönemde ABD’de kamu yönetimi disiplini yerini örgüt bilimine bırakmaya başlamaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de yönetim bilimi Amerikan örgüt teorisinin veya biliminin bir karşılığı olarak gelişmiştir.⁸²⁶ Cahit Emre ise

⁸²³ Selami Sargut, “Kamu Örgütleri Kuramını Arıyor: Kurumsal Bir Yaklaşım”, Burhan Aykaç-Şenol Durgun-Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2003, s. 252.

⁸²⁴ Tahsin Bekir Balta, “İdari İlmi Sahasındaki İncelemeler”, s. 36.

⁸²⁵ A.k., s. 41.

⁸²⁶ Acar Örnek, *Kamu Yönetimi*, s. 11.

Türkiye’de yönetim biliminin modernleşme ile kalkınma misyonlarından bağımsız olmaksızın özellikle 1950’li yıllardan itibaren Amerikan yönetim teknolojisinin ithal edilmesiyle biçimlendiğine vurgu yapmaktadır.⁸²⁷ Yılmaz Üstüner’in saptamasına göre ise Türk kamu yönetimine ilişkin 1960’lı yıllarda yapılan araştırmaların çoğu ‘modernleşme’ ve ‘karşılaştırmalı kamu yönetimi’ okulunun etkisi altında yabancı uzmanlarca gerçekleştirilmiştir.⁸²⁸

Kamu yönetimi disiplininin Türkiye’de yalnız kuruluş yıllarında veya gelişme döneminde değil günümüzde de böyle bir dışsal etki altında olduğuna ilişkin değerlendirmeler bulunmaktadır. Yapılan değerlendirmelerde özellikle Amerika etkisinin vurgulandığı belirtilmelidir. Bu konuda Güler son dönemde eşanlamlı olarak kullanılan yönetim bilimi/kamu yönetimi bilimsel alanının Avrupa-Amerika odaklı tanımlardan ve bu dünyalara ait sınıflandırmalardan kurtarılması ihtiyacı olduğunu vurgulayarak Türk kamu yönetimi disiplinin dışsal etki altında olduğuna dikkat çekmektedir.⁸²⁹

Can Umut Çiner, Türkiye’de kamu yönetimi incelemelerinin Amerikan kaynaklı olması nedeniyle bu çalışmalarda Fransa ve Kıta Avrupası’ndaki duruma yeterince yer verilmediğine vurgu yapmaktadır.⁸³⁰ Ozan Zengin ise Türk kamu yönetimi disiplininin, ABD eksenli yerleşik kamu yönetimi disiplininin genel özelliklerini nerdeyse aynen taşıdığını belirtmektedir. Disiplin, ABD’den ithal edilmiş olup bu ithal etme süreci günümüzde de sürmektedir.⁸³¹ Akbulut’a göre ise kamu yönetimi gerçekliği, Türkiye’nin toplumsal/ekonomik koşullarından bağımsız olarak incelenmekte ve ABD ile Türkiye farklı ekonomik-toplumsal koşullara sahip olmasına karşılık bu alanda Türkiye’de yapılan araştırmalar ile ABD kamu yönetiminde yapılan araştırmalar büyük ölçüde benzer nitelik taşımaktadır.⁸³²

⁸²⁷ Cahit Emre, “Yönetim Bilimi”, s. 39.

⁸²⁸ Yılmaz Üstüner, “Kamu Yönetimi Disiplininde Yöntem Sorunları”, Sevil Atauz (der.), *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986, s. 146-147.

⁸²⁹ Birgül Ayman Güler, *Türkiye’nin Yönetimi Yapı*, s. 33.

⁸³⁰ Can Umut Çiner, “Fransız Yönetim Yazını Üzerine Bir İnceleme”, *Kayfor V Sunumu*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli Üniversitesi, 2007.

⁸³¹ Ozan Zengin, “Türkiye’deki Kamu Yönetimi Disiplininin ‘Özgüllük’ ve ‘Safılık’ Sorunu”, s. 86.

⁸³² Örsan Ö. Akbulut, “Türkiye’de Kamu Yönetimi İncelemesini Tanımlayıcı Bir Kavram Önerisi: Ölçücülük-Ideametric”, s. 182.

Görüldüğü gibi Türk kamu yönetimi düşüncesine yönelik dışsal etki tehlikesi disiplinin Türkiye’de inşa edilmeye başladığı yıllardan başlayarak günümüze kadar bir sorun alanı olarak görülmektedir. İlginç olan nokta ise konuya ilişkin bu tür vurgulamalar genellikle somut verilerden yoksun gözlem veya mesleki sezgiyle yapılmaktadır. Oysa böyle bir gerçeklik var ise bunun akademik anlamda sınanabilir olması gerekir. Böyle önemli bir sorun alanına ilişkin kapsamlı bir veri analizinin bulunmayışı önemli bir eksiklik olarak görülebilir.

Kamu yönetimi disipliniyle ilgili dergi incelemesi ve kitap incelemesi şeklinde yazın araştırması çalışmaları vardır. Tamamen aynı tür çalışmalar olmamakla birlikte dergi incelemesine dayanan benzer çalışmaların yönetim düşüncesi merkezinde başka yazarlar tarafından yapıldığı da bilinmektedir. Bu yazarlar arasında Metin Heper, Ümit Berkman, Behlül Üsdiken, Şükrü Özen gibi isimleri saymak mümkündür. Ancak adı geçen çalışmalar burada ortaya konulan savı sınırlı kapsamda ve içerikte çalışmalar değildir. Atıf analizi veya yazın incelemesi olarak yapılan çalışmaların genellikle daha sınırlı sayıda yayını içeren çalışmalar olduğu veya daha dar bir dönemin incelendiği görülmektedir. Bu çalışmalarda yönetim konusunun genel olarak belli yönleri üzerinde durulmaktadır. Yönetim düşüncesinin Türkiye’de gelişimiyle ilgili yazın temelli bu çalışmalardan önemli veriler elde edildiği bilinmektedir. Dolayısıyla o çalışmaların yöntem ve bulguları bu çalışma içinde yol gösterici olmuştur.

2. Benzer Araştırmaların Değerlendirilmesi

Türkiye’de kamu yönetimi disiplini kurulduğu yıllardan itibaren geçen yarım yüzyıldan fazla zaman dilimi içerisinde yönetim yazınına ilişkin önemli bir birikimin olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle süreli yayınlar bu bağlamda önemli bir veri alanıdır. Oluşan birikimin incelenmesiyle ilgili ise atıf analizi, içerik analizi veya konu analizi tekniklerinin daha önce kullanıldığı bilinmektedir. Bu çalışmalar ile Türkiye’de yönetim disiplini gelişimine ilişkin bazı tespitler yapılmış ve bu anlamda alana önemli kazanımlar sağlanmıştır. Yönetim bilimi alanında yazın incelemesine yönelik dergi ve kitap incelemesi biçimde çalışma yapan isimlerden bahsetmek yararlı olacaktır. Bu isimlerden bazıları: Kamil Kozan, Ümit Berkman,

Metin Heper, Şükrü Özen, Behlül Üsdiken, Yılmaz Üstüner⁸³³ olarak sayılabilir. Bu yazarlar içerisinde özellikle Behlül Üsdiken'in yazın incelemesi konusunda Türkiye'de yönetim bilim alanında en fazla çalışma yapan isim olduğunu belirtmek gerekir. Bu çalışmalardan bazıları ve bunlarla ilgili ile kısa bilgi aşağıdaki gibidir.

Behlül Üsdiken ve Yorgo Pasadeos, "Türkiye'de Yayınlanan Yönetimle İlgili Makalelerdeki Atıflar Üzerine Bir İnceleme", *Amme İdaresi Dergisi*, 1992, 25/2,(s.107-134).

1975-1989 yılları arasında Amme İdaresi Dergisi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi ve ODTÜ Gelişme Dergisi'nde yayınlanan ilgili yıllar arasında yayınlanmış olan 237 makale ele alınmıştır. Türkiye'de yönetim yazınındaki atıfların özelliklerini incelemiştir.

Behlül Üsdiken-Zeynep Erden, "1990'lı Yıllarda Türkiye'de Yönetim Alanı: Disiplinin Yapısı ve Yaklaşımlar", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2/1, 2002 (s. 91-113).

Bu çalışmada Türkiye'de yönetim konusu dört akademik dergide; Amme İdaresi Dergisi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi ve ODTÜ Gelişme Dergisi'nde yayınlanan makalelere dayanılarak atıf analizi yöntemleriyle inceleme yapılmıştır. Sonuçlar disiplinin yapısı açısından örgütler ve yönetim ve personel/insan kaynakları alt alanlarının, ilkinde ilgiler ve bakış açıları, ikicisinde ise kamu ve işletme ortamları itibarıyla ayrışma olduğunu göstermektedir. Örgütsel davranış ise

⁸³³ A. Ümit Berkman ve Kamil Kozan, "Amme İdaresi Dergisinde Yayınlanan Makaleler Üzerine Bir İnceleme", *Amme İdaresi Dergisi*, 1979, cilt 12 sayı:1, s.9-27; A. Ümit Berkman ve M.etin Heper "Türkiye'de Kamu Yönetimi Araştırma ve Eğitiminde Kavramsal Kuram ve Yönetim Sorunları", *Amme İdaresi Dergisi*, 1979, 12/2, s. 3-18; Ümit Berkman "Amme İdaresi Dergisinde Yayınlanan Makaleler ve Türk Yönetim Bilimi", 1987, *Amme İdaresi Dergisi*, 20/4, s. 19-42; Şükrü Özen, "Türk Yönetim/Organizasyon Yazınında Yöntem Sorunu: Kongre Bildirileri Üzerine Bir İnceleme", *DAÜ Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2000, 1/1, s. 89-119; Şükrü Özen "Kamu Yönetimi Yazınımız ve Örgütler-Yönetim Çalışma Alanı:Tehlikeli İlişkiler", *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri*, TODAİE, Ankara, 1995, 1, s. 71-96; Behlül Üsdiken, "Importing Theorise of Management and Organization", *International Studies of Management and Organization*, 1996, 26/3, s.33-46; Behlül Üsdiken ve Demet Çetin, "From 'betriebswirtschaftslehre' to Human Relations: Turkish Management Literature Before and After the Second World War", *Business History*, 2001, 43/2, s. 99-124; Behlül Üsdiken ve Demet Çetin "Türkiye'de Akademik Dünyanın Yönetme İşine Yaklaşımında 1950'li Yıllarla Birlikte Ne Değişti?", *Amme İdaresi Dergisi*, 1999, 32/4, s. 47-65; Behlül Üsdiken ve Zeynep Erden, "Örnek Alman, Mecbur Tutulma ve Geçmişe Bağımlılık: Türkiye'de Yönetim Yazınında Değişim", *Amme İdaresi Dergisi*, 2001, 34/4, s. 1-31; Behlül Üsdiken ve H. Leblebici, "Organization Theory", N. Anderson, D. Ones, H.K. Sinangil ve C. Viswesvarance, (Der), *International Handbook of Work and Organizational Psychology 2*, 2001, Newbury Park, CA:Sage; Behlül Üsdiken ve Yorgo Pasadeos, "Organizational Analysis in North America and Europe: A Comparison of Co-Citation Networks", *Organization Studies*, 1995, 16, s. 503-526; Behlül Üsdiken ve Yorgo Pasadeos, "Türkiye'de Yayınlanan Yönetimle İlgili Makalelerdeki Atıflar Üzerine Bir İnceleme", *Amme İdaresi Dergisi*, 1992, 25/2, s. 107-134; Behlül Üsdiken, Nisan Selekler ve Demet Çetin, "Türkiye'de Yönetim Yazınına Egemen Anlayışı Oluşumu:Sevk ve İdari Dergisi Üzerine Bir İnceleme", *Amme İdaresi Dergisi*, 1998, 31/3, s. 58-87; Üsdiken ve Wasti, "Türkiye'deki Akademik Bir İnceleme Alanı Olarak Personel Veya 'İnsan Kaynakları' Yönetimi, 1972-1999, 2002, *Sabancı Üniversitesi Yönetim Bilimleri Araştırma Raporları*, SUGSM- s. 2-13; Yılmaz Üstüner "Kamu Yönetimi Disiplininde Yöntem Sorunları", Sevil Atauz (Der.), *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, 1986, s. 141-152, Ankara.

düşünsel temelleri itibariyle bütüncül bir görünüm arz etmektedir ki bu diğer alt alanlara olan etkisiyle birleşince, davranışçı bakış açısını yönetim alanına egemen hale getirmektedir. Örgütler ve yönetim alt alanında beliren durumsalcı, toplam kaliteci gibi alternatif yaklaşımlar görece olarak geri planda kalmakta ve davranışçı yazından bağımsız bir görünüm sergilemektedir.

Behlül Üsdiken- Yorgo Pasadeos, “Türkiye’de Örgütler ve Yönetim Yazını’, Amme İdaresi Dergisi, 26/2, 1993, (s.73-93).

Üsdiken ve Pasadeos’un bu makalesinin iki amacı bulunmaktadır. Birincisi, Türkiye’de örgütler ve yönetim alanındaki incelemeler hangi konu ve kuramsal bakış açılarının egemen olduğunu ve bunlarda zaman içinde ne tür değişimlerin oluştuğunu ortaya çıkarmaktır. İkincisi, Türkçe yazının izlediği seyrin uluslararası alandaki gelişmeler çerçevesinde değerlendirilmesini amaçlamaktadır. 1975-1989 yılları arasında Amme İdaresi Dergisi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi ve ODTÜ Gelişme Dergisi’nde yayınlanan makaleler incelenmiştir. Örgütler ve yönetimle ilgili makalelerin ve bu makalelerdeki atıfların dergi ve dönemlere göre dökümü, en fazla atıf alan kaynaklar çıkarılmıştır.

Ümit Berkman, ve Kamil Kozan, “Amme İdaresi Dergisinde Yayınlanan Makaleler Üzerine Bir İnceleme”, Amme İdaresi Dergisi, 12/1,1979, (s.9-27).

Bu çalışmada, Amme İdaresi Dergisi’nde 1968-1977 yılları arasında yayınlanmış 269 makalenin konu, yöntem, yazar, yıllara göre dağılımı gibi farklı yönlerden incelenmiştir. Bu makaleler konuları açısından ilk aşamada ‘yönetim’ ve yönetim dışı’ olarak sınıflandırılmıştır. Yönetim alanındaki makaleler hem kamu yönetimi hem de işletme yönetimi konusunda olanları kapsamaktadır. Yönetimsiz makaleler; Toplum Bilim, Siyaset Bilimi, Hukuk (Kamu Yönetimi Hukuku hariç), Ekonomi, Eğitim, Şehircilik Yerleşme, Basın-Yayın başlıkları altında yer almıştır. Yönetim konusundaki makaleler; Bürokrasi-Siyasal Sistem İlişkileri, Yönetimin Yasal Yapısal Yönleri, Personel, Kalkınma ve Yönetim, Yönetim ve Organizasyon şeklinde gruplandırılmıştır.

Berkman, A. Ümit-Heper Metin, “Türkiye’de Kamu Yönetimi Araştırma ve Eğitiminde Kavramsal Kuram ve Yönetim Sorunları”, Amme İdaresi Dergisi, 1979, 12/2, (s. 3-18).

Ülkemizde kamu yönetimi araştırmaları ve eğitimi ile ilgili kavramsal kuram ve yöntem konularını incelemek için yapılan bir çalışmadır. 1978 yılı Ocak ve Nisan ayları arasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi ve Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü’nde 22 akademisyen ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Bu akademisyenlerin verdikleri dersleri, kullandıkları ders materyallerini, yaptıkları araştırmaları, benimsedikleri yaklaşımları ve kuramları ve ülkemizdeki Kamu ve Kalkınma Yönetimleri bilimleri ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Behlül Üsdiken, Nisan Selekler, ve Demet Çetin, “Türkiye’de Yönetim Yazınına Egemen Anlayışı Oluşumu: Sevk ve İdari Dergisi Üzerine Bir İnceleme”, Amme İdaresi Dergisi, 1998, 31/3, (s.58-87).

1966-1978 yılları arasında yayınlanmış olan Sevk ve İdare Dergisi’nde yer alan 400 makale konulara göre ayrılmıştır. ‘Yönetim’ başlığı altında örgütler ve yönetim, örgütsel davranış ve personel yönetimi konularındaki yazınla ilgili olarak kabul edilen 118 makale çalışma kapsamına alınmıştır. Makalelere yansıyan yaklaşımların zaman içinde gösterdiği seyir ve yazarların niteliğiyle olan ilişkileri incelenmiştir.

Behlül Üsdiken, ve Zeynep Erden, “Örnek Alman, Mecbur Tutulma ve Geçmişe Bağımlılık: Türkiye’de Yönetim Yazınında Değişim”, Amme İdaresi Dergisi, 2001, 34/4, (s.1-31).

1970’li ve 1990’lı yıllarda yapılan yayınlar kıyaslanarak yönetim yazınındaki değişim sergilenmeye çalışılmıştır. 1972–1979 ve 1990-19999 dönemleri incelenmiştir. Üzerinde durulan boyutlar bilimleşme ve Türkiye kaynaklı yazınla ilişkidir. Araştırmayı örgüt kuramında kurumsalcı olarak adlandırılan bakış açısı yönlendirmektedir. Çalışmanın veri temelini dört akademik dergide (Amme İdaresi Dergisi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi ve ODTÜ Gelişme Dergisi) yayınlanan yazılar oluşturmaktadır. Yönetim alanına giren makaleler örgütler ve yönetim, örgütsel davranış ve personel yönetimi olarak sınıflandırılmıştır.

Şükrü Özen, “Kamu Yönetimi Yazınımız ve Örgütler-Yönetim Çalışma Alanı: Tehlikeli İlişkiler”, Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri, Ankara:TODAİE, 1995, 1, (s.71-96).

Türk kamu yönetimi yazınının örgütler-yönetim alanından yararlanma derecesi ve biçimini açıklamak amacıyla Amme İdaresi Dergisi’nde 1975-1994 yılları arasında yayınlanan makalelerin en çok atıfta bulunduğu kitaplar belirlenmiştir. Böylece en çok atıf alan kitaplar temsil edilerek, temsil ettiği örgütsel paradigma/ekolün etkisi ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışma sonucunda kamu yönetimi yazınının atıf alan kitaplar gözönünde tutulduğunda büyük ölçüde yönetim-örgüt yazınından faydalandığı ve ağırlıklı olarak sadece işlevselci paradigmaya ait sınırlı sayıda metaforu benimsediği saptanmıştır.

Yukarıdaki çalışmalar incelendiğinde gerek kuramsal olarak gerekse ortaya koyduğu veriler itibariyle adı geçen çalışmaların bu araştırmaya katkı sunduğu belirtilmelidir. Ancak burada yapılmak istenen araştırma bazı yönleri itibariyle yukarıdaki çalışmalardan ayrılmaktadır. Öncelikle yukarıdaki çalışmaların çoğunun projeler biçiminde gerçekleştirildiği ve proje kapsamında finanse edildiği görülmektedir. Oysa bu çalışma bir proje çalışması değildir. Bu nedenle yapılan harcamalarda finansör kullanılmamış araştırmacının tüm giderleri araştırmacı tarafından karşılanmıştır. İkinci bir fark yukarıdaki araştırmaların genellikle birden çok yazarlı grup çalışmaları olmasına karşın bu araştırma bir tez olması nedeniyle bir grup çalışmasının ürünü değildir. Yöntem olarak yukarıdaki çalışmalar ile benzer özellikler içermektedir. Ancak etki düzeyini ölçecek araçlar farklı belirlenmiştir. Bu amaçla (diller, ülkeler, kaynaklar, konular ve öncelikler gibi) bağımlılık kavramına yönelik inceleme araçları oluşturulmuştur Bu yönüyle çalışmanın yöntemi aynı zamanda özgünlük içermektedir. İçerdiği dönem ve incelediği dergi ve makale kapsamı itibariyle Türk yönetim yazını üzerine yapılmış diğer çalışmalara göre çok daha geniş nitelikli bir araştırmadır. Ayrıca bu araştırmada nitelik ve nicelik

incelemesine birlikte yer verilmiş olması da farklılık olarak değerlendirilebilir. Son olarak yalnız yurtiçi dergileri değil onlara destek nitelikli yurtdışı ana akım dergilerin de incelenmesi yoluna gidilmesi bir başka farklılıktır.

B. Araştırma Yöntemi

Araştırma Türk yönetim düşüncesinin gelişimini incelemektedir. Burada özellikle bakılmak istenen noktalardan biri üretilen çalışmaların oluşumunda dışsal etkenlerin mi yoksa içsel gereksinmelerin mi belirleyici olduğudur. Ayrıca eğer belli bir dışsal etkilenim veya bağ(ım)lılık varsa bunun yönü ve kapsamının ne olduğu, Türk kamu yönetimi düşüncesinin gelişimine ilişkin temel karakteristiklerin neler olduğu, konu seçiminin nasıl gerçekleştiği ve değişimin yönünün nasıl olduğu araştırma içerisinde bakılacak diğer noktalardır.

Araştırmanın veri alanı Türkiye’de kamu yönetimi alanına yön veren ve genel olarak Türk kamu yönetimi düşüncesinin karakteristiğini yansıtacağı kabul edilen beş temel akademik dergiden oluşmaktadır. Bu dergiler; Amme İdaresi Dergisi, Türk İdare Dergisi, Mülkiye Dergisi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi’dir. Adı geçen dergiler rastgele random yöntemiyle değil bilinçli olarak seçilmiştir. Çünkü bu dergilerin Türk kamu yönetimi düşüncesinin her yönüyle yansıtabilecek özellikler taşıdığı düşünülmektedir. Şöyle ki, Amme İdaresi Dergisi Türkiye’de kamu yönetimi disiplininin kurucusu ve kurumsal yapısı olan TODAİE nin yayını olup ana akım kamu yönetimi düşüncesinin en iyi izlenebileceği süreli yayındır. TODAİE doğrudan kamu yönetimi okulu olması; daha çok teorik nitelikli bir görünüm sergileyen Amme İdaresi Dergisi de doğrudan bir kamu yönetimi dergisi olması nedeniyle de ayrıca önemlidir.

A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi ise Türkiye’de ilk kamu yönetim kürsüsünü kuran okul ve yakın zamana kadar Türk bürokrasisini yetiştiren en güçlü eğitim kuruluşu olan Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin yayınıdır. Siyasal Bilgiler Fakültesi üst düzey bürokrat yetiştirilmesinde son döneme kadar tekel sayılabilecek bir konuma sahip olmuştur. Günümüzde tekel niteliğini kaybetmekle birlikte önemini hala korumaktadır. Ancak bu okulun TODAİE’den farklı olarak yalnızca bir kamu

yönetimi okulu olmadığını içerisinde Maliye, İktisat, Uluslararası İlişkiler ve İşletme gibi bölümleri de barındırdığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla SBF Dergisi sadece kamu yönetimi akademisyenlerine değil farklı disiplinlerdeki akademisyenlere de hitap eden bir dergidir. Farklı disiplinleri içermesi ve etkileşimi yansıtması adına bu derginin seçilmesinin çalışmaya ayrıca katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi kamu yönetimi konusuna yakın olan hukukçuların konuyu algılayışını ve daha çok hukuk orijinli akademisyenlerin çalışmalarını içermesi nedeniyle özel bir yere sahiptir. Çünkü bugünkü anlamda kamu yönetimi düşüncesi Türkiye’de kurumsallaşmadan önce ülkede devlet yönetimine ilişkin düşünce alanı İdare hukuku, Umumi Amme Hukuku ve Anayasa Hukuku merkezinde gelişmiştir. Ayrıca bu okulun akademisyenleri ile Siyasal Bilgiler Fakültesi ve TODAİE bünyesinde çalışan meslektaşları arasında yakın bir etkileşim olduğu bilinmektedir. Türkiye’de kamu yönetimi alanında yetişen ilk akademisyenlerin bu kuruluşların kadrosunda yer aldığını ve bunların disiplinin Türkiye’de gelişim sürecinde yer alan sonraki kuşak akademisyenlerin hocaları olduğunu unutmamak gerekir.

Yukarıda sayılanlar dışında iki dergide daha seçilmiştir. Bu dergiler Türk İdare Dergisi ve Mülkiye Dergisi’dir. Türk İdare Dergisi diğer dergilerden farklı olarak hem daha köklü bir dergi hem de daha çok uygulayıcıların dergisidir. İçişleri Bakanlığı bünyesinde çıkarılan bu dergi konunun uygulama boyutuna diğerlerine göre daha fazla yer vermektedir. Ayrıca 1945 öncesi döneme ait yönetim alanında süreklilik gösteren tek dergi İdare Dergisi’dir. İçerisinde mevzuat değişikliklerini içeren bölüm olması ise ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur.

Seçilen son dergi ise Mülkiyeliler Birliği tarafından çıkarılan, eski adı Mülkiyeliler Birliği Dergisi olan ve sonra Mülkiye Dergisi adını alan dergidir. Bu derginin de kendine ait özellikleri vardır. Bu dergi ne tam anlamıyla akademik bir dergidir ne de tam bir uygulama dergisidir. Doğrudan bir kamu kurumuna bağlı değildir. Mülkiye mezunlarının oluşturduğu bir birliğin yayın organıdır. 1999 yılına kadar hakemli bir dergi değildir ama dönemin akademik ve idari gelişmelerinin izlenebileceği önemli bir süreli yayındır.

Görüldüğü gibi seçilen beş temel dergi* kamu yönetimi düşüncesinin bir çok yönünü kapsayacak farklı niteliklere sahip ve yönetim yazınının genel karakteristiğini ortaya koyabilecek özellikte dergilerdir. Bu dergilerin hepsinin günümüzde halen yayın hayatına devam ediyor olmaları ise seçilmelerindeki başka bir gerekçedir.

Araştırmada daha önce atıf verilen yukarıdaki çalışmaların yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu anlamda atıf incelemesi tekniği bilimsel olarak kabul edilen bir inceleme yöntemidir. Bu teknik ile konunun pek çok boyutuna bakmak mümkündür. Ayrıca bilimsel bir yöntem olarak kabul edilen konu analizi yönteminden de çalışmada yararlanılmıştır.⁸³⁴

Çalışmada bağımlılık araştırması yapılmak istenmektedir. Bu yönüyle bir disipliner alan için bağımlılık göstergelerinin neler olabileceği düşünülmüştür. *Eğer bir bağımlılık var ise bu bağımlılık nasıl tespit edilebilir* sorusundan hareketle sonuca götürecek bir yaklaşım üzerinde durulması gerekmektedir. Bir düşünsel alan içinde üretilen yayınların temel referans noktalarının neler olduğunun bilinmesi bir bağımlılık sınaması yapmada veri olarak kullanılabilir. Bu amaçla çalışmada yönetim yazınına ilişkin atıf analizi incelemesi yapılmıştır. Ayrıca çevirisi yapılan yayınların dili bağlı bulunan ekol ve sistemi yansıtmı bakımından önemli bir gösterge olarak düşünülmüş ve bu doğrultuda yönetim dergilerinde yer alan çeviri materyallerin çevrildikleri diller incelenmiştir. Yönetimsel alana ilişkin düşünsel ilginin hangi coğrafyaya dönük olduğunu gösterir veriler de bu çalışma için önemli bir gösterge olarak düşünülmüştür. Bu anlamda hangi ülkelerin incelendiğinin belirlenmesi o ülkelere doğru bir ilgi yönelimi olduğunu gösterecektir. Bu amaçla yazında yer alan ülke incelemelerinin belirlenmesi araştırma kapsamına alınmıştır. Tüm bunlar nicel sonuçlar ortaya koymaya yarayan somut verilerin elde edilmesine katkı sunmuştur. Ayrıca araştırmada konu incelemesi yapılarak hangi konuların hangi dönemlerde öne çıktığı araştırılmış ve buradan bir değerlendirmeye gidilmiştir. Böylece nicel veriler

* Çalışmanın bundan sonraki kısmında “Hukuk Fakültesi Dergisi” ile “Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)”, “İdare Dergisi” ile “Türk İdare Dergisi”, “SBF Dergisi” ile “Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (SBFD)” kastedilmiştir.

⁸³⁴ Konu Analizi hakkında bir değerlendirme için bkz. Orhan Gökçe, *İçerik Analizi, Kuramsal ve Pratik Bilgiler*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006 s. 119-129., Klaus Krippendorff, *Content Analysis An Introduction to Its Methodology*, London: Sage Publications, 1980, s. 21-52.

yanında çalışmada nitel yöntemden de yararlanılmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında başta düşünülmemekle birlikte genel bir perspektif sunması amacıyla Türk akademisyenlerinin yurtdışı ana yayınlarda hangi ölçüde kabul gördükleri üzerine de çok ayrıntılı olmamakla birlikte bir bölüme yer verilmiştir. Böylece uluslararası anlamda yönetim düşüncesinin iç dinamikleriyle dış dinamikleri arasında kaşılıklı etkileşim olup olmadığı üzerine bir değerlendirme yapılması kolaylaşmıştır.

1. Araştırmanın Ana Sorusu

Türk kamu yönetimi düşüncesi bulunduğu ekonomik-toplumsal gerçekliğin bir gerekliliği ve içsel dinamiklerinin bir ürünü olarak kurumsallaşmış ve gelişmiş midir?

2. Araştırmanın Temel Savı

Türk kamu yönetimi düşüncesi kendi ekonomik ve toplumsal gerçekliğinin bir ürünü ve içsel dinamiklerinin belirlediği bir düşünsel alan olarak değil dışsal etki ile gelişmiştir.

3. Alt Savlar

- a. Türk kamu yönetimi düşüncesi dışsal dinamiklerin etkisiyle kurulmuş ve gelişmiştir.
- b. Türk kamu yönetimi düşüncesi egemen yönetim düşüncesinin etkisi altında kalmıştır.
- c. Tür kamu yönetimi düşüncesinin temel özelliklerinden biri aktarmacı nitelik taşımasıdır
- d. Türk kamu yönetimi düşüncesinde yoğunlaşılacak kavramlar belli bir ideolojik dünya görüşünün ürünüdür.
- e. Türk kamu yönetimi düşüncesinin tüm ekonomik sistemlere ve siyasal görüşlere eşit uzaklıkta gelişmemiştir.

C. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları

Araştırmanın kapsamı Türkiye’de kamu yönetimi düşüncesinin gelişiminde önemli bir yeri olan ve devamlılık gösteren beş temel süreli yayını içermektedir. Disiplin yazınının genel karakteristiğini ortaya koyabileceği varsayılan bu dergiler Amme İdaresi Dergisi, Türk İdare Dergisi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Mülkiye Dergisi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi’nden oluşmaktadır.

Bu dergilerden ilki ve en uzun süreli, eski ismi İdare Dergisi olan ve 1928 yılından itibaren yayında bulunan Türk İdare Dergisi’dir. En genç dergi ise alanın taşıyıcı süreli yayını olan Amme İdaresi Dergisi’dir. Alanın bu temel dergilerinde üretilen çalışmalarda yapılan atıfların yönü, yoğunlaşılan konular ve öne çıkan eser sahipleri bu analiz çerçevesinde belirlenecektir. Ayrıca bu veri işleme çalışması ile yazılan makale ve kitapların çeviri mi telif mi olduğu ve hangi yabancı ülkelerin daha çok takip edildiği dönemsel olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. *Amme İdaresi Dergisi*

Amme İdaresi Dergisi kamu yönetimi disiplinin ilk kurumsallaştığı mekan olan TOADİE’nin süreli yayınıdır. Amme İdaresi Dergisi’nin ilk çekirdeğini TODAİE tarafından 1965 yılında iki ayda bir çıkarılmaya başlanan Amme İdaresi Bülteni oluşturmaktadır. Bu yayın, kamu yönetimi alanındaki gelişmeler konusunda ilgililere ulaşma amacının ürünüdür. Amme İdaresi Bülteni yoğun ilgi görünce bunun bir dergiye dönüştürülmesi kararı alınmış ve 1968 yılı Haziran ayında Amme İdaresi Dergisi yayın hayatındaki yerini almıştır.⁸³⁵

Doğrudan kamu yönetimi alanında o zamana kadar bilimsel çalışmaları, araştırmaları ve makaleleri kapsayan bir derginin bulunmayışı, Amme İdaresi Dergisi’nin özel bir nitelik kazanmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda TODAİE yayın kurulu 29 Nisan 1968’de 401 nolu karar ile Amme İdaresi Dergi’nin yayına başlamasına karar vermiştir. Amme idaresi Dergisinin amacı ise, kamu yönetimi alanında bir forum oluşturmak şeklinde belirlenmiştir. Amme İdaresi Dergisi, TODAİE’nin kuruluş amaçları arasında yer alan derleme ve yayın yapmak

⁸³⁵ Yasemin Yıldırım, “1968’den 1993’e Amme İdaresi Dergisi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 26/2, 1993, s.255-256.

düşüncesinin bir ürünü olarak değerlendirilebilir.⁸³⁶ Amme idaresi Dergisi'nde 1968'den 2000 yılına kadar toplam 33 ciltte 1302 yazı yayınlanmıştır.

2. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1943 yılında yayınlanmaya başlanmıştır. Fakülte öğretim elemanlarının eğitim dışındaki bilimsel faaliyetlerini ve bilim adamlarımızın herhangi bir konu hakkındaki görüşlerini meslek üyelerine tanıtmak, yerli ve yabancı mahkeme içtihatları hakkında çeşitli hukuk kurumlarını uygulama bakımından verimli kılmak, yabancı ülkelerdeki yeni fikir hareketlerinden mümkün olduğunca yararlanmak derginin başlıca ödevlerinden olarak sayılmıştır. Gerek konusunun önemi, gerek etkilerinin genişliği itibarıyla hukukçuları ilgilendiren büyük davalar üzerinde zaman zaman incelemeler yapma işi ve hukuk kütüphanesine giren yeni eserleri incelemek derginin görev alındaki diğer konular olarak belirlenmiştir.⁸³⁷

Dergi ile ilgili ayrıntılı bir sistematik dizin Ejder Yılmaz tarafından hazırlanmıştır.⁸³⁸ Ancak bu fihrist 1944 ve 1973 yılları arasındaki yayınları içermektedir. Bu çalışmada *Makalelerin ve Çevirilerin Yayın Tarihine Göre Genel Dizini*, *Makalelerin ve Çevirilerin Konularına Göre Sistematik Dizini*, *Yazarların ve Çevirenlerin Soyadına Göre Alfabetik Dizini*, *Makalelerin ve Çevirenlerin Alfabetik Dizini* bölümleri yer almaktadır. 1943 yılından 2000 yılına kadar Hukuk Fakültesi Dergisi'nde 1168 yazı yayınlanmıştır.

3. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Dergisi

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin yayın organı olan ve 1943 yılından itibaren bazen yılda dört, bazen iki, bazen de bir sayı çıkan bu dergi aralıksız olarak yayınlanmıştır. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi'nin ilk 17 cildini içeren dizin, Oğuz Onaran tarafından hazırlanarak 1963 yılında *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Fihristi* adı altında basılmıştır. Daha sonra 18. cildin dizini, aynı cildin arkasına eklenmiş, o tarihten sonra ise 1992 yılına kadar bir dizin

⁸³⁶ A.k., s.256.

⁸³⁷ Dergi İdare Heyeti, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1/1, 1943

⁸³⁸ Ejder Yılmaz, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt-XXX Sistematik Dizini (1944-1973)*, 1973.

yayınlanmamıştır. 1992 yılında daha önceki dizinle birleştirilerek yeni bir fihrist oluşturulmuştur.⁸³⁹

Fihristin ilk bölümü tıpkı basım olarak ikinci dizinde yer almıştır. Dizin'in 1963-1991 yılları arasında çıkan SBF Dergileri'nde yayınlanan yazıları kapsayan ikinci bölümü ise yazar adı ve konu dizininden oluşmaktadır Konu Dizini'nde makaleler, güncel olaylar ve kronikler sınıflandırılmıştır. Doktora tez özetleri, kitap incelemeleri ve kutlama mesajları ile konuşmalar ise ayrı başlıklar altında ve yazar adına göre dizinde yer almaktadır.⁸⁴⁰ 1946'dan itibaren düzenli olarak çıkmakta olan SBF Dergisi, 1999 yılından başlayarak "Hakemli Dergi" statüsünde ve yılda dört sayı (Mart, Nisan, Haziran, Eylül) olarak yayımlanmaktadır.⁸⁴¹ 1943'ten 2000 yılına kadar bu dergide toplam 2686 yazı yayınlanmıştır

4. Mülkiye Dergisi

Mülkiye adında Osmanlı'dan kalan oldukça eski bir dergi olduğu bilinmektedir. 1909-1911 ve 1931'den itibaren Mülkiye Mektebi Mecmuası adıyla yayınlandığı bilinmektedir.⁸⁴² Ancak Mülkiyeliler Birliği tarafından hazırlanan bibliyografyada Mülkiyeliler Birliği Dergisi'nin yayın hayatına başladığı tarih olarak 1966 yılı gösterilmektedir. Dolayısıyla çalışmada bu tarih Mülkiye Dergisi'nin başlangıcına esas olarak kabul edilmiştir. Bu tarih Sırrı Kırçalı'nın Birlik Başkanı olduğu döneme denk düşmektedir. Kısa bir süre sonra Birlik Başkanı olan Ayhan Açıkalın'ın 1980'e kadar süren yönetimi döneminde, ayrıca Muzaffer Uyguner'in ve Kamil Erdeha'nın dergi ile ilgili önemli hizmetler verdikleri bilinmektedir.⁸⁴³

1998 Kasım-Aralık'ta yayınlanan 213 sayıda derginin adı Mülkiye olarak değiştirilmiş ve dergi yılda altı sayı yayınlanmaya başlamıştır. Daha önce büyük boy ve az yapraklı olarak basılan dergi 1999 yılından itibaren kitap dergi boyutlarında yayınlanmaya başlamış ve hakemli dergi statüsü kazanmıştır. 1999'dan itibaren daha çok temalı olarak çıkarılan Mülkiye Dergisi 2003 yılından itibaren ise

⁸³⁹ Gökçen Alpkaya, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Dizini (cilt 1-46)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:577, Ankara, 1992, Önsöz.

⁸⁴⁰ A.k.

⁸⁴¹ *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62/1, 2007.

⁸⁴² Birgül Ayman Güler, *Türkiye'nin Yönetimi Yapı*, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.130.

⁸⁴³ Alpaslan Işıklı, Sunuş, Hasan Tahsin Benli, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi Makaleler Bibliyografyası (1966-1992)*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.4.

bahar, yaz, gz ve kış sayıları olmak üzere yılda dört kez yayınlanmaya devam etmektedir.

1980 sonrası dönemde üniversitelerin ve SBF'nin uğradığı zarar karşısında, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, sosyal bilimler alanında mevcut olan akademik birikimin önemli bir bölümünün sığındığı ve kendisini ifade etme imkanı bulduğu nadir bir ortam olması nedeniyle ayrıca önemlidir. Dergi'nin bu işlevine bağlı olarak, Alper Aktan'ın başkanlık süresi zarfında aylık olarak çıkarılmaya başlandığı bilinmektedir.⁸⁴⁴ Hasan Tahsin Benli tarafından 1993 yılında Dergide yer alan yazıların sınıflandırıldığı bir "Makaleler Bibliyografyası (1966-1992)" hazırlanmıştır.⁸⁴⁵ Bu çalışmada yer alan bölümler şunlardır: dergi hakkında genel bilgiler, dergide yer alan imzasız yazılar, dergide yer alan aıkturum, soruşturma, tartışma, sempozyum ve söyleşiler, yazar adlarına göre bibliyografya, konularına göre bibliyografya'dır. 1966'dan 2000 yılına kadar Mülkiye Dergisi'nde 2260 yazı yayınlanmıştır.

5. Türk İdare Dergisi

Türk yönetim hayatının en uzun soluklu ve düzenli dergisi önceleri İdare Dergisi olarak yayınlanmaya başlayan ancak sonra Türk İdare Dergisi adını alan İçişleri Bakanlığı yayındır. Türk İdare Dergisi, ilk kez 1928 yılının Nisan ayında "Dahiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası" olarak "*idare*" adı altında, eski yazı ile yayınlanmaya başlamıştır. 1963 yılında yayınlanan ve Mart - Nisan aylarına ait olan 281 inci sayıdan itibaren Dergi yeniden ad değiştirmiş ve bugüne kadar *Türk İdare Dergisi* adıyla çıkmaya devam etmiştir.⁸⁴⁶

Dergi zerine yapılmış başlıca iki çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilki 60. yılında Tayfur zşen tarafından hazırlanmış olan *Türk İdare Dergisi 1928-1988* adlı eserdir İkincisi, 1988'den 2002'ye kadar olan dönemi kapsayan *Türk İdare Dergisi 1988-2002* kitabıdır.

⁸⁴⁴ A.k., s.4.

⁸⁴⁵ Hasan Tahsin Benli, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi Makaleler Bibliyografyası (1966-1992)*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

⁸⁴⁶ Tayfur zşen, *Türk İdare Dergisi (1928-1988)*, T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını, Ankara, 1988, s.10.

Türk İdare Dergisi yukardaki diğer dergilerden farklı olarak daha çok uygulamacılar dergisidir. Bu dergi bakanlık merkez ve taşra hizmetlerinin daha iyi yürütülebilmesi için personelinin bilgi ve yeteneklerinin geliştirilmesi, genel ve mesleki kültürlerinin arttırılması, iç ve dış yönetsel gelişmelerden zamanında bilgi edinmelerinin sağlanması gibi konularda işlevsellik üstlenmiştir. Türk İdare Dergisi çok uzun bir süre kamu yönetimiyle ilgilenen kesimler için değerli bir kaynak görevini yerine getirmiş, kamu yönetimi ve kamu hukukuyla ilgili konularda inceleme, araştırma ve çeviri yapanların emeklerinin değerlendirilmesi için aracı olmuştur.⁸⁴⁷

Türk İdare Dergisi süreç içinde çeşitli değişiklikler geçirerek yaşamını bugüne kadar sürdürmüştür. 1928'den 2000 yılı sonuna kadar İdare ve Türk İdare Dergilerinde toplam toplam 429 sayısı basılmış ve 3124 yazı yayınlanmıştır.

D. Araştırmanın Uygulanması

Araştırma Türk kamu yönetimi yazınında *Konu – Yaklaşım – Kavram Etkilenmesi* ve *Etkilenmenin Coğrafyası* başlıklı iki temel boyut üzerine inşa edilmiştir. Bu boyutlardan ilki konu analizi çerçevesinde eline alınabilir. Birinci boyut, genel olarak yönetim yazınının yoğunlaştığı konu dağılımlarını ve bu konuların incelenmesinde öne çıkan boyutları nitel olarak değerlendirmeyi içermektedir. Böylece ikinci boyutta yapılacak olan niceliksel değerlendirmeler içinde bir zemin hazırlanmış olacaktır. Etkilenmenin coğrafyasını yansıtacağı düşünülen ikinci boyut ise; atıf incelemesi, çeviri dilleri araştırması ve ülke incelemeleri üzerinden niceliksel bir analize konu edilmiştir. Çalışmanın niceliksel temelli bu kısmı ile eğer Türk yönetim yazını dışsal etki altındaysa bu etkinin yönü ve doğrultusu nedir sorusunun cevabı sorgulanmak istenmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen dergilerde yer alan makalelere ilişkin genel sayısal bilgiler aşağıdaki tablodan incelenebilir. Bu tabloya en fazla yazı potansiyeline sahip olan dergi Türk İdare Dergisi'dir. 1928-2000 yılları arasında Türk İdare Dergisi'nde yer alan yazı sayısı 3124 olarak belirlenmiştir. En az yazı içeren dergi ise 1168 sayısı ile Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi'dir.

⁸⁴⁷ A.k., s.6.

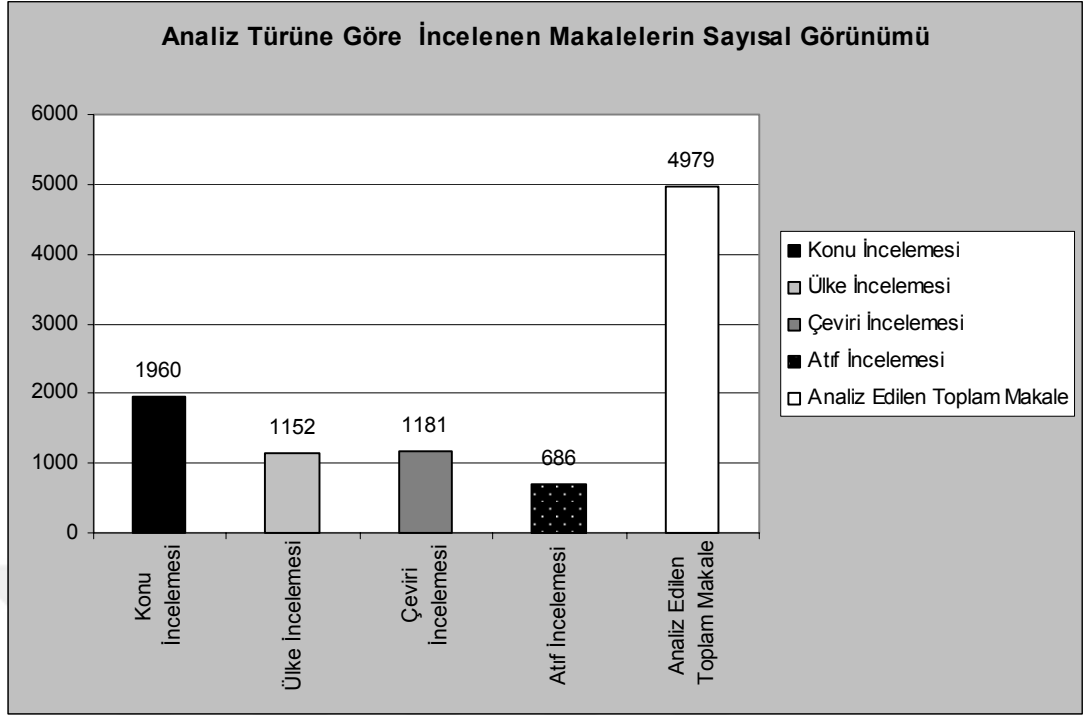
Toplam 10540 çalışmanın 2686'sı SBF Dergisi'nde yayınlanmıştır. Ayrıca toplamda Mülkiye Dergisi'nde ise 2260 yazı yer almaktadır.⁸⁴⁸ Bu yazıların içerisinde sunuş yazıları kronikler gibi metinlerde yer almaktadır. Çalışmanın analiz kısmında ise sadece makalelere yer verilmiş kitap özeti kronik gibi yazılar araştırmanın inceleme kısmına dahil edilmemiştir. Bu yazıların toplam sayılarına ilişkin verilerin burada sunulma amacı dergilerin genel sayısal görünümüne ilişkin bir fikir vermesi adına katkı sağlamaktır. Yoksa analiz aşamasında burada sunulan verilerin özel bir anlam taşımadığının belirtilmesi gerekir.

Tablo 5: Dergiler ve Makaleler

	Amme İdaresi Dergisi	SBF Dergisi	Mülkiye Dergisi	Hukuk Fakültesi Dergisi	Türk İdare Dergisi
İncelenme Dönemi	1968-2000	1943-2000	1966-2000	1943-2000	1928-2000
Toplam Makale Sayısı	1302	2686	2260	1168	3124
Genel Toplam					10540

Araştırma konu analizi ve coğrafi-ideolojik etkilenme olarak iki boyutlu olarak yürütülmüştür. Konu analizi kısmında toplam 1960 makale inceleme alanına alınmıştır. Coğrafi ve ideolojik yönelimi içeren diğer boyutta ise araştırma ülke incelemeleri, çeviri incelemeleri ve atıf incelemesi başlıkları altında ele alınmıştır. Bu durumda incelemeye tabi tutulan makale sayılarının inceleme türüne göre dağılımlarını aşağıdaki grafik yardımıyla incelemek mümkündür.

⁸⁴⁸ Burada belirtilen sayılar çok önemli farklılıklar içermemekle birlikte kabul edilebilir sınırlar içerisinde yanlışlık içerebilir. Çünkü dergilerde yer alan yazıların el emeğiyle araştırmacı tarafından sayılması söz konusu olmuştur.

Grafik 6 Araştırma Kapsamında Analiz Edilen Makale Sayıları

Konu incelemesi kapsamında toplam 1960 makale yer almaktadır. Ülke incelemesine ait 1152, çeviri incelemesinde yer alan 1181 ve atıf incelemesi kapsamında bulunan 686 makale ile birlikte düşünüldüğünde analize konu olan toplam makale sayısının 4979 olduğu görülmektedir. Bu 4979 makale içerisinde tekrar makaleler olmakla birlikte inceleme türleri birbirinden ayrı olarak değerlendirildiğinde bunların ayrı incelemelere konu olduğu açıktır. Dolayısıyla 4979 makale farklı biçimlerde incelemeye tabi tutulmuştur demek yanlış olmayacaktır. Bu dergilerin yayımlanmaya başladığı tarihten itibaren 2000 yılına kadar yer alan makale sayısının 10540 olduğu düşünülürse toplamda bu dergilerde yer alan makalelerin neredeyse yarıya yakın kısmının analize konu edildiği düşünülebilir.

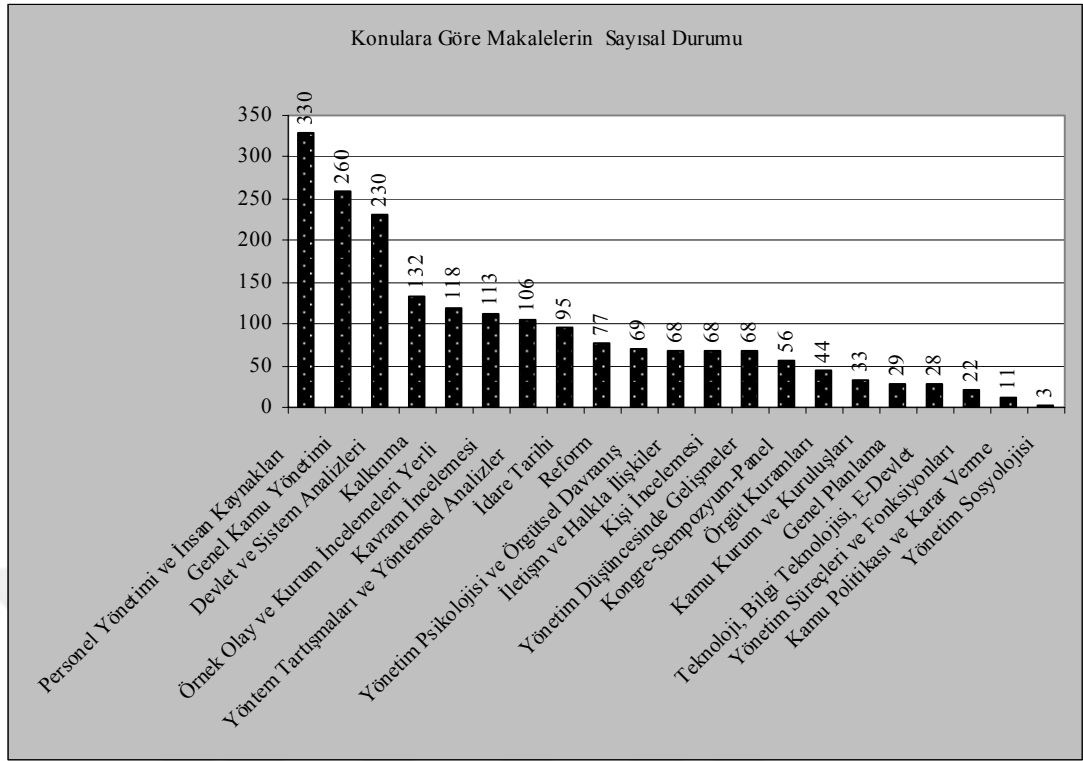
II. KONU – YAKLAŞIM – KAVRAM ETKİLENMESİ

Türk yönetim yazının dışsal etkilenme düzeyini belirlemede önemli bir inceleme aracı olarak konu analizi ele alınabilir. Türk kamu yönetimi yazınına egemen olan konu ve kavramların incelenmesi içerik, yaklaşım ve kavram etkilenmesini gösterecek önemli bir veri alanıdır. Bu amaçla adı geçen dergilerde

yönetim bilimi kapsamında yer alan çalışmalar seçilmiş ve konulara göre ayrıştırılmıştır. Bu konu ayrıştırması işleminde yukarıda anılan araştırmaların önemli bir kaynak olduğu belirtilmelidir. Ancak yine de yönetim bilimi kapsamında yer alan makalelerin seçilmesinde ve konulara göre ayrıştırılmasında bu araştırmanın yukarıdaki çalışmalardan farklı yönlerinin bulunduğu belirtilmelidir.

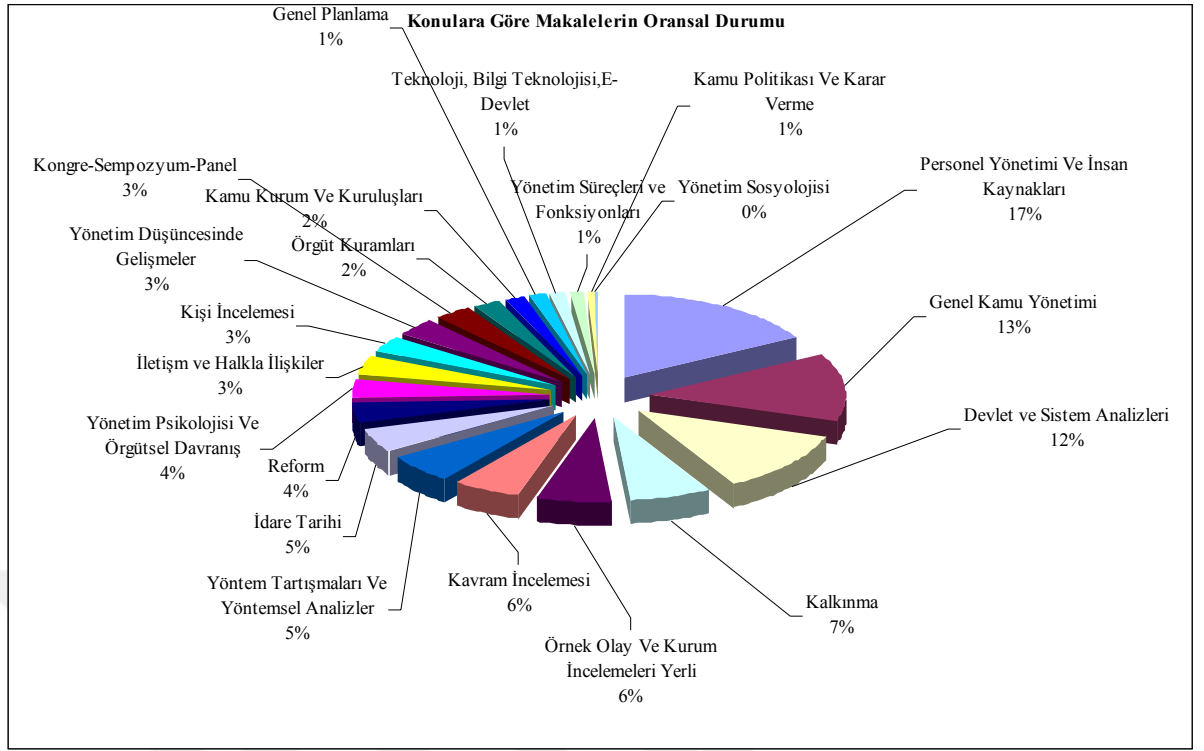
Konu analizi çalışmasına rehberlik etmesi amacıyla kavramların ve konuların sınıflandırılabilmesine yönelik bir konu analizi tablosu oluşturulmuştur. Konu incelemesine tabi tutulan toplam makale sayısı 1960 olarak belirlenmiştir. Bu makalelerin belirlenirken kamu yönetimi disiplini dışında kalan siyaset bilimi, iktisat-maliye, sosyal politika gibi disiplinlerin doğrudan ilgi alanına giren konular ve hukuk çalışmaları gibi doğrudan yönetim biliminin kapsamına girmeyen yazılar inceleme dışında bırakılmıştır. Sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için konu analizine yazıların seçilmesinde mümkün olduğunca geniş bir pota oluşturulmaya çalışılmıştır.

Elde edilen konuların dağılımına ilişkin aşağıdaki grafik oluşturulmuştur. Bu grafiğe göre sınıflandırılan konular içerisinde 330 makale ile en fazla ilgi gösterilen başlık personel yönetimi çalışmalarıdır. Bu konuyu sırasıyla genel nitelikli kamu yönetimi çalışmaları ve devlet ve sistem incelemesi başlıklı konuda yer alan çalışmalar izlemektedir. İncelenen konular listesinin en alt kısmında ise sadece üç makale ile yönetim sosyolojisi konusu yer almaktadır.

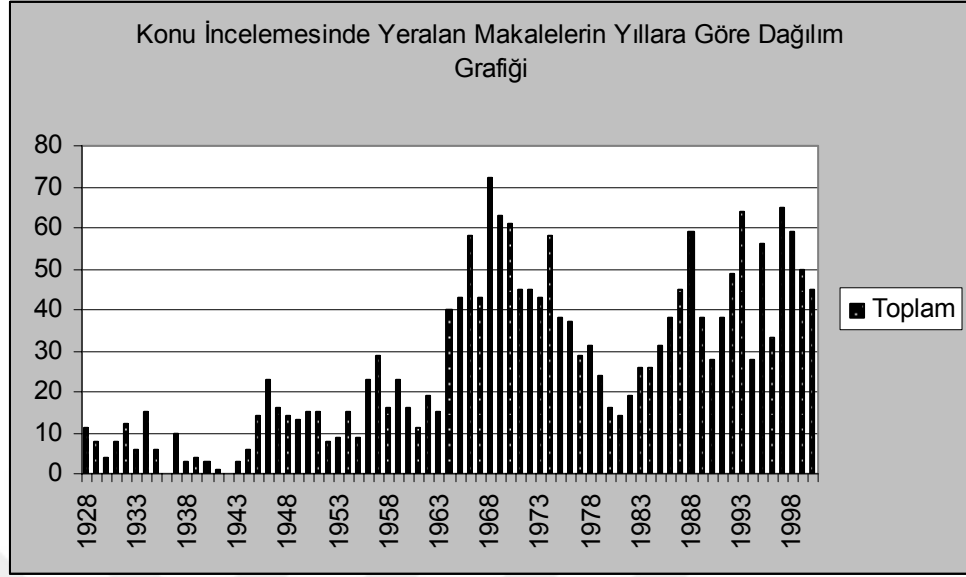
Grafik 7 Konu İncelemesinde Ele Alınan Makalelerin Sayısal Görünümü

Grafik 8 yardımıyla konuların oransal dağılımına bakıldığında ise yazarların %17 oranında personel yönetimi çalıştıkları anlaşılmaktadır. Personel yönetimi ve insan kaynakları konusunu kamu yönetimi konusunda yazılan genel nitelikli çalışmalar %13 oranıyla izlemekte, üçüncü sırada ise %12 ile devlet ve sistem analizi temalı çalışmalar yer almaktadır. En fazla ilgi duyulan ilk beş konunun geri kalan 14 konu başlığına yakın sayıda ürün içerdiği bu grafikten çıkarılabilecek bir diğer sonuçtur.

Grafik 8 İncelenen Makalelerin Konulara Göre Oransal Dağılımı

Konu incelemesinde yer alan toplam 160 makalenin yıllara göre dağılımları grafik 9 da izlenebilir. 1945 öncesi dönem gerek dergi sayısının az olması gerekse kamu yönetimi disiplininin ülkede henüz kurumsallaşmamış olması nedeniyle yayın sayısının az olduğu görülmektedir. Kamu yönetiminin kurumsal temellerinin ülkede atıldığı 1950’li yıllardan itibaren ise alandaki çalışmaların ilk yıllarda yavaş yavaş artış gösterdiği görülmektedir. Bu yıllarda alanda yetişmiş yerli akademisyen sayısının az olması ve alanın daha çok genç akademisyenlerin yetiştirilmek üzere yurtdışına gönderilmiş olması bunda etkilidir. Yurtdışına gönderilen genç akademisyenlerin tekrar ülkeye dönerek kamu yönetimi kürsülerinde yer almasıyla birlikte alanda hızlı bir yayımlaşma sürecinin başladığı görülmektedir.

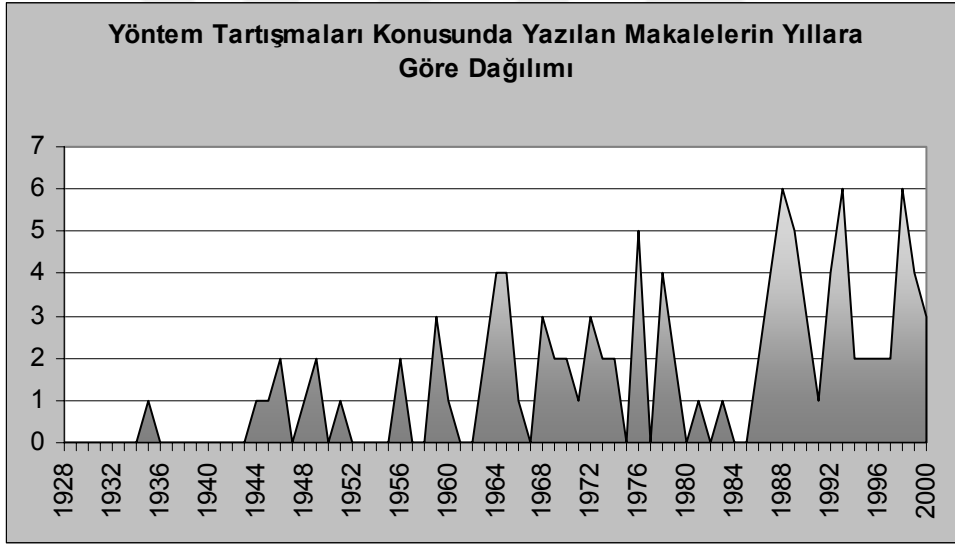
Grafik 9 Konu İncelemesinde Yeralan Tüm Makalelerin Yıllara Göre Dağılım

1955-1958 arası dönemde üretilen makale sayısı yukarı doğru bir eğilim izlemektedir. 1960-63 yılları arasında ise dönemin özel koşullarının etkisiyle yayınların niceliksel olarak azaldığı gözlenmektedir. 1961 Anayasası'nın kabulünün MEHTAP'ın hazırlanmasının ve DPT, DBP gibi kurumsallaşmaların katalizör etkisiyle 1964'ten itibaren alanın çok hızlı bir yayınlama sürecine girdiği ve 1965-75 dönemi içerisinde alan yazınının en verimli yıllarını yaşadığı anlaşılmaktadır. Özellikle 1968 yılı itibariyle 72 makale ile alan yazının zirve yaptığı görülmektedir. Bu durum dönemin akademisyenlerinin ekonomik ve siyasal konulara duyarlı olduğu kadar akademik yayın konusunda da oldukça başarılı bir görünüm ortaya koyduklarını göstermektedir.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren yönetim yazınının alanının kan kaybetmeye başladığı görülmektedir. Özellikle 1980 askeri darbesi ve üniversitelere getirilen yasakların akademik yayınların aksamasına ve alanda eser ortaya konmasına önemli bir darbe vurduğu görülmektedir. 1983 yılından itibaren yeniden yayınların canlanmaya başladığı yıllık yayın üretim değerlerinin yükselme eğilimine girdiği ancak yine de 1965-75 arası dönem kadar istikrarlı çizgi yakalayamadığı, daha dalgalı bir görünüm izlediği anlaşılmaktadır.

A. Yöntem Tartışmaları ve Yöntemsel Analizler

Yukarıdaki konu dağılımına ilişkin genel durumu sunulduktan sonra sırasıyla konu başlıklarına ilişkin bir incelemeye geçilebilir. Burada konuların sıralaması yapılırken genellikle birbirine yakın olan konu başlıklarının alt alta getirilmeye çalışıldığı belirtilmelidir. Konu incelemeleri kısmında ilk ele alınacak başlık olarak ise *yöntem tartışmaları* konusu seçilmiştir. Çünkü yöntem çalışmaları bir alanın temel yol haritasını çizen ve çalışmaların yönünü belirleyen önemli alandır. Araştırma teknikleri, yöntem tartışmaları ve yöntem temelli araştırmalar bu konu başlığı içerisinde ele alınmıştır (atıf analizleri, içerik analizleri vs.). Bu başlık yalnızca kamu yönetimi/yönetim bilimi alanına ilişkin yöntemsel tartışmaları değil sosyal bilimler içerikli tüm yöntemsel makaleleri içerecek şekilde ele alınmıştır.

Grafik 10 Yöntem Tartışmaları

Yukarıdaki *Grafik 10* yardımıyla yöntem tartışmalarının yazın içerisinde yıllara göre dağılımını izlemek mümkündür. Grafikte de görüldüğü gibi 1945 öncesi döneme ait yöntemsel tartışma konularını içeren yazı pek bulunmamaktadır. Bu durumun 1944 öncesi için tek istisnası olarak Daniel Warnotte'den Ali Kemal'in çeviriyle yayınlanan ve uluslararası bir idari ilimler sözlüğü hazırlama projesi temalı ve *İdare Dergisi*'nde yayınlanan makale olduğu söylenebilir. Ancak bu makalenin de tam bir yöntem makalesi olduğunu söylemek mümkün değildir. 1944 yılından

itibaren özellikle hukuk alanına ilişkin yöntemsel tartışmalara rastlanmaktadır. Bunlara örnek olarak Ernst Hirsch'in 1944 tarihli "*Hukuk Bir Bilim Kolu mudur?*" isimli makalesiyle, Süheyp Derbil'in "*Olay Bilimleri ve Hukuk*", "*Kural Bilimleri ve Hukuk*" başlıklı 1946 yılı Hukuk Fakültesi Dergisi'ndeki yazıları gösterilebilir. Aynı dönemde Türkiye'de işletme iktisadı alanının önemli bir yer tutmasına paralel olarak, işletme iktisadının bilimsel niteliğine ilişkin bazı yazılara rastlanmaktadır. 1950 öncesi dönemde yöntem konusunda en fazla öne çıkan isim Muhlis Ete ve Süheyp Derbil'dir. Muhlis Ete'nin işletme ekonomisi üzerine yazdığı yöntemsel tartışma makalesi dışında "*Sosyal İlimlerin Modern Öğretim ve Araştırma Metotları*"⁸⁴⁹ başlıklı makalesi 1948 tarihinde SBF Dergisi'nde yayınlanmıştır. Muhlis Ete'nin 1949 tarihinde ise SBF'de açılış dersi olarak okuttuğu "*Sosyal İlimlerde Yüksek Tahsil Meselesi*" başlıklı yazısı da bu başlık altında değerlendirilebilir. 1951 yılında ise yine hukuk kökenli bir akademisyen olan Yavuz Abadan'ın SBF Dergisi'nde yayınlanan "*Tarihçi Mektep ve Devlet Nazariyesi*" başlıklı makalesi dikkat çekmektedir. 1950'lili yılların ikinci yarısından itibaren ise yöntem konusunun daha çok ele alınır olduğu ve yöntem tartışmalarında Amerikan etkisinin görüldüğü fark edilmektedir. Örneğin SBF Dergisi'nde 1956'da Ataöv tarafından yazılan "*Amerikan Sosyolojisinin Temelleri*" ve 1959'da İbrahim Yasa'nın "*Örnek Olay Araştırmalarında Gözlem ve Mülakat Yöntemlerinin Önemi*" başlıklı yazıları sayılabilir. 1950 öncesi dönemde yöntem üzerine yayımlanan yazıların hukuk bilimi veya işletme iktisadı merkezinde yazılar olmasına karşın 1950-60 arasında yazılan yöntem çalışmalarında yöntem tartışmaları içerisinde artık hukuk yanında siyaset ve sosyoloji temelli yazılara da rastlanmaktadır.

1960 ve 1963 yılında SBF Dergisi'nde karşılaştırmalı kamu yönetimi araştırmalarına yönelik yöntemsel içerikli çalışmalara rastlanmaktadır. 1961-62 yılları genel olarak diğer konular gibi yöntem konusu için de yayınsız geçilmiş, 1963'ten sonra ise konunun önemli bir tartışma konusu haline dönüştüğü görülmüştür. Maurice Duverger'in metodolojisi, diyalektik, toplum biliminde teoriler ve olasılık yöntemleri, kamu hukukunun öğretim metodu, iktisat öğretimi gibi farklı

⁸⁴⁹ Başlığına bakıldığı zaman tam bir sosyal bilim yöntem yazısı olduğu düşünülebilecek olan bu çalışma incelendiğinde aslında içeriğin bugünkü anlamda bir yöntembilim makalesi kapsamında olmadığı söylenebilir. Adı geçen makalede sosyal bilimlerdeki yeni öğretim şekilleri üzerinde durulmakta ve bu öğretim şekilleri tekrar uygulama ve seminerler olarak ifade edilmektedir.

alan ve bakış açılarında yazılar yayımlanmıştır. Yöntem tartışmalarının en fazla yapıldığı dergi ise hem bu dönemde hem genel olarak SBF Dergisi'dir.

1966-1969 arası dönem ise yöntemsel açıdan diğer kesitlere göre farklılık göstermektedir. Öyle ki bu dönemde liberal söylem dışından gelen yöntemsel yaklaşımlar öne çıkmaktadır. 1967'de SBF Dergisi'nde Cem Eroğul "*Toplumsal Araştırmalarda Diyalektik Yöntem*" isimli çalışmasını, Özer Ozankaya'nın 1968-1969 tarihlerinde yine SBF Dergisi'nde yayımladığı "*Marx'ın Toplumbilimi, Toplumsal Sınıflar ve Sınıf Çatışması, Sovyetler Birliğinde Toplumbilimler*" isimli üç çeviri çalışmayı bu bağlamda ele almak mümkündür.

1970-75 yılları arasında daha önceki dönemde olduğu gibi bilim tartışmalarının özellikle toplum bilimleri ve siyaset bilimi ekseninde devam ettiği görülmektedir. 1970 tarihine gelindiğinde ise doğrudan kamu yönetimine yönelik bir yöntem yazısıyla karşılaşılmalıdır. Ülkü Dicle'nin Caldwell'den çevirerek 1970 tarihinde Amme İdaresi Dergisi'nde yayınladığı bu makale "*Kamu Yönetimi Teorisinde Metodoloji*" başlığıyla yayınlanmıştır. Yine 1973 yılında Cemil Cem'in Amme İdaresi Dergisi'nde yazmış olduğu "*Kamu Yönetiminde Lisans Eğitimi*" başlıklı çalışma ve aynı yazarın 1976 tarihli "*Türk Kamu Yönetimi Üzerine Araştırmalar*" başlıklı yazısını, Mülkiye Dergisi'nde 1974 tarihinde Charles Debbasch'tan çevrilerek yayımlanan "*Kamu Görevi ve Ulus Yönetim Bilim*" başlıklı yazıları doğrudan alana yönelik yazılmış yöntem makaleleri içerisine almak mümkündür. Aynı dönemde Hukuk Fakültesi'nde yöntemsel olarak hukuki pozitivizm tartışmalarının yapıldığı makaleler rastlanmaktadır. 1970'li yılların sonlarına doğru kamu yönetimi/yönetim bilim alanlarında yöntemsel içerikli yazıların arttığı görülmektedir.⁸⁵⁰ Bu dönemde yöntem konusu kamu yönetimi disiplini için geçmiş dönemlere göre önemli bir inceleme konusudur. Aynı dönemde yazın üzerine niceliksel analizlerin de kendini hissettirmeye başladığı

⁸⁵⁰ Ioanna Kuçuradi, "Çeşitli Diyalektik Kavramları: Metot ve Görüş", *Amme İdaresi Dergisi*, 1978; Yavuz Bayar, "Örgüt ve Yönetim Bilimi Öğretimi ve Kültürbilim", *Amme İdaresi Dergisi*, 1978; Gencay Şaylan, "Yönetim Biliminin Evrenselliği ile İlgili Bazı Düşünceler", *Amme İdaresi Dergisi*, 1978; A. Ümit Berkman-Metin Heper, "Türkiye'de Kamu Yönetimi Araştırma ve Eğitiminde Kavramsal Kuram ve Yönetim Sorunları", *Amme İdaresi Dergisi*, 1979; A. Ümit Berkman-Kamil Kozan, "Amme İdaresi Dergisi'nde Yayımlanan Makaleler Üzerine Bir İnceleme", *Amme İdaresi Dergisi*, 1979; Kazım Erensoy, "Kamu Yönetimi Uzmanlık Programı Üzerine Bir Değerlendirme", *Amme İdaresi Dergisi*, 1981.

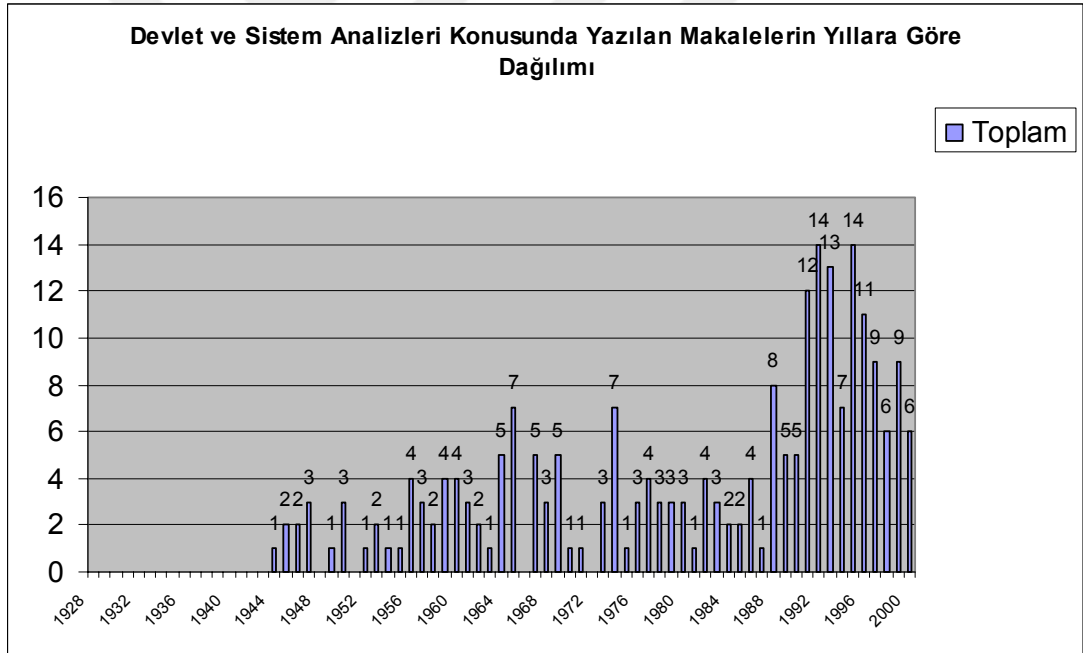
anlaşılmaktadır. 1980 sonrası dönemde ise hermeneutik temelli yazıların başladığı ve dergi incelemelerinin yer aldığı izlenmektedir. Grafikte seksenli yılların sonunda yöntemsal yazıların çok görülmesinin sebeplerinden biri Tuncer Bulutay'ın Mülkiye Dergisi'nde yayımlanmış olduğu “*Bilimde Bulmak Değil Yaratmak*” başlıklı seri yazıların ve fihrist temalı çalışmaların etkisi büyüktür.

1990'lı yıllarda ise örgüt ve yönetim yazını üzerine dönemsal olarak makale incelemesini içeren özellikle Behlül Üsdiken imzalı yazılara sıklıkla rastlanmaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren kamu yönetimi disiplininin bir bunalım içerisinde olduğuna ilişkin tartışmaların da yazına yansıdığı görülmektedir. Örneğin, Birgül Ayman Güler'in 1994 yılında Amme İdaresi Dergisi'nde yayımladığı “*Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi*” isimli çalışmayı ve Gencay Şaylan 1996 yılında Amme İdaresi Dergisi'nde yayınlanan “*Bağımsız Bir Disiplin Olarak Kamu Yönetimi*” ile 2000 yılında aynı dergide yer alan “*Kamu Yönetiminde Bunalım ve Yeni Açılımlar Üzerine Düşünceler*” isimli çalışmalarını bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Türkiye’de alana ilişkin temel dergiler incelendiğinde yöntem tartışmasına yeterince önem verilmediği görülmektedir. Bu durum hem sayısal olarak tespit edilebilmektedir hem de incelenen konulara ilişkin makaleler değerlendirildiğinde yöntem sorununun önemli bir konu olduğu gözlenebilmektedir. Yapılan tartışmalar genelde pozitivism, rasyonalizm, tarihsel yaklaşım, yorumsamacı bakış gibi araştırma yöntemlerinden çok anket hazırlama, örneklem seçme ve SPSS kullanma gibi araştırma tekniklerine odaklanmakta veya hiç yöntem tartışmasına girilmeksizin çalışmalar yayımlanmaktadır. Yapılan incelemede göze çarpan bir diğer nokta ise genel olarak pozitivist yaklaşımın etkisinin hissedilmesidir. 1980 sonrası dönemde kısmen hermeneutik temelli söylem analizi çalışmaları da bulunmakta ancak özellikle tarihsel nitelikli çalışma eksikliği olduğu açıkça görülmektedir. Alanın kurulmasından yol haritasının çizilmesine ve sürecin sağlıklı işlemesine kadar her aşamada yöntemsal zeminin sağlam olmasının önemli bir gereklilik olduğu ortadadır. Bu bağlamda yöntem tartışmalarına gereken önemin verilmemiş olması hem sosyal bilimlere adına hem de özellikle kamu yönetimi disiplini adına önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

B. Devlet ve Sistem Analizleri

Yöntem tartışmalarından sonra incelemeye tabi tutulan ikinci konu Devlet ve Sistem Analizleri başlığını taşımaktadır. Burada yapılarına, işleyişlerine veya özelliklerine göre devletleri (üniter, federal, refah devleti gibi) konu alan makaleler, rejim tartışmalarını konu alan yazılar, kapitalizm, sosyalizm, ekonomik sistemler gibi tartışmaları içeren makaleler bu başlık altında ele alınmıştır. 1928-2000 yılları arasında bu konuda yazılan makalelerin yıllara göre dağılım yoğunluğu *Grafik 11* yardımıyla izlenebilir. Bu grafikten de anlaşılacağı gibi devlet ve sistem analizi niteliğindeki yazılar İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkmaktadır. Genel olarak makalelerin dağılımı incelendiğinde en çok yazının 1965-75 arası döneme denk geldiği görülmekte iken, devlet ve sistem analizleri alanında yazılan makaleler daha çok 1990 sonrası dönemde yoğunlaşmıştır.

Grafik 11 Devlet ve Sistem Analizleri

Devlet ve sistem analizlerinin incelenmesi düşünsel bağımlılığı göstermesi açısından konu analizleri içerisinde özel bir önem taşımaktadır. Çünkü yapılan yayınların hangi devlet anlayışına yönelik olduğunun belirlenmesi ideolojik ve sistemsal açıdan bir yönelimin de yansıması olarak değerlendirilebilir. Devlet ve sistem analizleri eğer daha çok liberal kapitalist devlet ve onun unsurlarına

yoğunlaşıyor ise ilginin ve yönelimin bu yönde olduğu, daha çok sosyalist veya komünist temelli devlet anlayışına odaklanıyor ise devlet algısının ve yöneliminin o yönde olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada devletin yalnız genel nitelikleri yanında uygulama biçimleri itibariyle sistem içi farklı formları yansıtmaması da önemli bir gösterge olabilecektir. Örneğin sosyal devlet de kapitalist sistem içinde bir devlet formudur, minimal devlet de kapitalist sistem içerisinde işlerlik kazanan bir devlet formudur ancak ikisinin ekonomik ve toplumsal algısının aynı olduğunu söylemek mümkün değildir.

1945 öncesi döneme ilişkin devlet ve sistem analizleri odaklı bir yazı olarak SBF Dergisi'nde 1944 yılında Pritsch'den Ş. Ansay'ın çevirisiyle yayınlanan "*İslamda Devlet Fikri*" isimli makale karşımıza çıkmaktadır. 1945-1979 arası dönemde bu konuda yazılan makalelerin daha çok eski çağ devlet tartışmalarına odaklandığı (Eski Yunan'da, Roma'da, Atina'da, Büyük Doğu İmparatorlukları'nda devlet gibi) görülmektedir. Tarihte devlet algısı umumi amme hukuku temelli çalışma alanının öncelikli konularından biri olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu dönemde hala bu konuların çalışılıyor olması şaşırtıcı değildir. 1947'den itibaren ise kuvvetler ayrılığı, parlamenter rejim gibi liberal devletin izlerini taşıyan çalışmalar yayınlanmaya başlamıştır. 1950'den itibaren bu durum daha açık bir şekilde gözlenebilmektedir. Örneğin Mahmut Koloğlu'nun "*Kapitalizm İnkâr Edilebilir mi?*", Fadıl Sur'un "*Liberallere Göre Maliye*" isimli makalelerini 1950 yılında Hukuk Fakültesi Dergisi'nde yayınlamışlardır. 1950-55 döneminde aynı konular çalışılmaya devam edilmekle birlikte hukuk devleti, müdahalecilik, hükümet ve hükümet şekilleri gibi konular da yazında yerini almıştır. 1950'li yılların sonunda demokrasi, baskı grupları, parlamenter rejim gibi konular öne çıktığı görülmektedir. Diğer konu başlıklarından farklı olarak 1960-63 yılları arasında yayınlar kesintiye uğramamış aksine grafikte düzenli bir eğilim göstermiştir. Bunun nedeni 1961 Anayasası ile birlikte yeni bir anayasa yapılması ve sosyal devlet anlayışının uygulamaya konulmasına yönelik tartışmalarla açıklanabilir. Bu dönemin bir diğer farklılığı Sovyet Rusya Komünist Partisi, devletler hukukunda Sovyet görüşü, Bolşevik İhtilali ve self-determination prensibi, sosyalist ekonomilerde plan gibi sosyalist yönelimli çalışmaların karşımıza çıkmasıdır. Ayrıca 1960-65 arası yıllarda çok sayıda siyasi rejimler ve karşılaştırmalı devlet sistemleri üzerine makale

bulunmaktadır. 1965-70 arasında ise sosyalizm-komünizm ilişkisi, sosyal devlet, anayasal düzen, anayasa ve parlamenter sistem, anayasal rejimin özellikleri gibi konularda yayınlara rastlanmaktadır. 1970’den 1973’e kadar devlet analizleri konusundaki yazıların kesintiye uğramış, 1975’den itibaren de bu konudaki yazılar ilgi ve ideoloji olarak dağınık bir görünüm sergilemiştir.⁸⁵¹

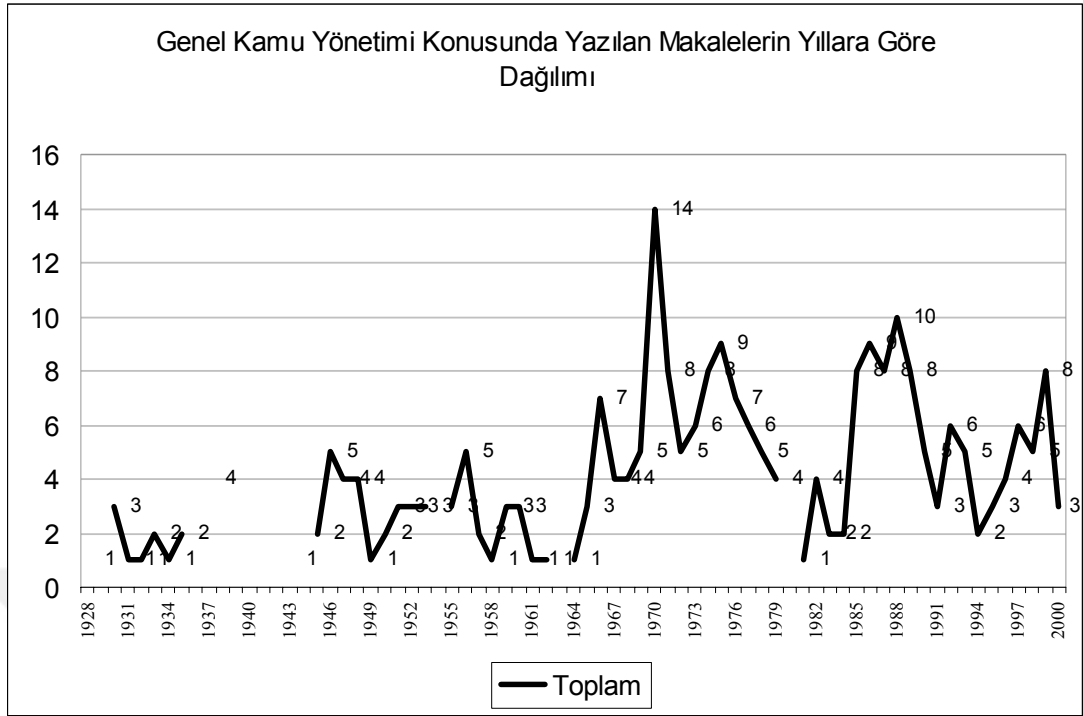
1980’li yıllara gelindiğinde ise, siyasal otorite ve katılma konusu, yürütme erkine ilişkin anayasal sorunlar, sistem bunalımı, 1982 Anayasası’na ilişkin değerlendirmeler gibi konularda yayınlar yapıldığı görülmektedir. 1980’li yılların ikinci yarısında ise tamamına yakını Mülkiye Dergisi’nde olmak üzere mevcut ekonomik ve siyasal sisteme yönelik muhalif yazıların sıklığı göze çarpmaktadır. Bu durumu özellikle yeni sağ ideolojinin olumsuz etkilerine ve 24 Ocak kararlarına yönelik oluşan tepkiyle açıklamak mümkündür. 1990’lı yılların ilk yıllarında da benzer yazılara özellikle Mülkiye Dergisi’nde rastlanmaktadır. Türk İdare Dergisi’nde ise aynı dönemde daha çok devletin yapısı ve işlevleri, Türkiye’de yönetimin anayasal gelişim süreci, kamu yönetiminin politizasyonu, merkezden yönetim-yerinden yönetim tartışması, hukuk devleti ve yargı denetimi konusu gibi konu başlıklarında yazılar yayınlandığı ve dolayısıyla Türk İdare Dergisi ile Mülkiye Dergisi’nin yayın çizgisinin belirgin bir şekilde farklılaştığı gözlenmektedir. Amme İdaresi Dergisi ise aynı dönemde Türk İdare Dergisi ve Mülkiye Dergisi’ne göre hem liberal temelli hem de daha toplumcu bakış açısının ürünü olan çalışmaları içermesiyle bir sentez görünümündedir. 1990’lı yılların öne çıkan bir diğer konu başlığı ise küreselleşme temelli tartışmalardır. Küreselleşmeye ilişkin bu dönemde olumlu ve olumsuz birçok makaleye rastlamak mümkündür. Ayrıca bu dönemin önemli konularından biri de “*başkanlık rejimi*” tartışmalarıdır. 1990’lı yıllarda ayrıca yerelleşme, Avrupalılaşma, bölgesel devlet, minimal devlet, neoliberalizm, postmodernizm gibi kavramların öne çıktığını belirtmek mümkündür.

⁸⁵¹ Bu dönemde örneğin Ümit Hassan’ın İbn Haldun’un Mukaddimesi’ni de konu alan incelemesine, Gerhard Dilcher’in Rousseau’nun devlet öğretisine ilişkin yazısına, Bahri Savcı’nın batılı ilkeler ve demokrasi konusunu içeren makalesine ve Cem Eroğul’un Marksist devlet kuramını konu alan yazısına, Kamil Erdeha’nın “kapitalist devlet yazısına”, Doğu Ergil’in “*Emperyalizmin Yapısal Kuramı*” başlıklı yazısına rastlanmaktadır. Ayrıca Kamil Erdeha’nın 1979 tarihli Mülkiye Dergisi’nde yayınlanan “*Rus Marksizminin Kaynakları*” başlıklı çeviri yazı dizisi bulunmaktadır.

Devlet ve sistem analizlerine yönelik konuların genel bir değerlendirmesi yapıldığında; 1945 sonrası dönemde büyük ölçüde liberal devlet konusunun tartışmanın merkezine alındığını söylemek mümkündür. Özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda yapılan sosyalist ve komünist devlet merkezli tartışmalar bir kenara bırakılırsa bu konuda yapılan tartışmaların ya liberal devletin üstün yönlerini savunmak ya da onun eleştirisi üzerine yapılandırıldığını söylemek mümkündür. Eleştirel nitelikli yayınların ise tamamına yakın kısmının Mülkiye Dergisi'nden gelmesi dikkat çekicidir. Daha akademik nitelikli Amme İdaresi Dergisi, SBF Dergisi, Hukuk Fakültesi Dergisi gibi süreli yayınlarda ise bu durum farklıdır. Ayrıca unutulmamalıdır ki eleştirisi bile yapılırken merkeze alınan liberal devletin kendisidir. Ona yönelik alternatif odaklı bir tartışma yürütüldüğünü söylemek güçtür.

C. Genel Nitelikli Kamu Yönetimi Yazıları

Devlet aygıtının parçaları, mülki idare, genel idare incelemeleri, kamu yönetimine ilişkin genel nitelikli tartışmalar ve diğer başlıklara uymayan ama doğrudan yönetim konusu içerisinde yer alan çalışmalar bu başlıkta ele alınmaktadır. Genel kamu yönetimi konusu içerisinde toplam 260 makale incelenmiştir. Bu makalelerin yarıdan fazlasının Türk İdare Dergisi'nde yayınlandığı sadece beş tanesinin Hukuk Fakültesi Dergisi'nde ve on iki tanesinin SBF Dergisi'nde yayınlandığı görülmektedir. Bu konuda yazılan diğer makalelerin ise otuz sekizi Mülkiye Dergisi'nde, altmışsekizi ise Amme İdaresi Dergisi'nde yer almaktadır. Genel kamu yönetimi başlığı altında ele alınan makalelerin yıllara göre dağılımı aşağıdaki *Grafik 12* aracılığıyla izlenebilir.

Grafik 12 Kamu Yönetimi (Genel)

Grafik 12 incelendiğinde bu başlığa giren makalelerin 1928-2000 yılları arasında dalgalı bir dağılım seyri izlediği anlaşılmaktadır. Buna göre 1930’lu yıllarda az sayıda makale bu başlığa girmekte, 1940’lı yılların ilk yarısında bu makaleler kesintiye uğramakta, 1945’ten sonra ise genel olarak artma eğilimi göstermektedir. Genel kamu yönetimi konusu içerisinde alınan makalelerin 1970 yılında en üst değere ulaşmıştır.

1928-30 yılları arasında İbrahim Ali tarafından Türk İdare Dergisi’nde “*İdari Heyetler*” isimli makaleler dizisi yayınlanmıştır. 1930-35 arasında yazılan makalelerin ise çoğunluğu çeviri olmak üzere *iktisadileştirme ve kırtasiyecilikle mücadele* üzerine yoğunlaştıkları belirlenmiştir. 1937 yılında *istatistik ve idare* başlığı ön plana çıkmaktadır. 1938-42 yılları arasında bu başlık altında değerlendirilecek makale bulunamamış olup, 1945 sonrası dönemde idare amirleri, taşra idaresi, idarenin ceza yetkileri, kaymakamın yetkileri, idarede inisiyatif, idari teşkilat, idari vesayet yetkileri, tüzel kişiler gibi konu ve kavramlar incelenmiştir. 1949’dan itibaren ise devlet idaresi, devlet örgütlenmesi, liderlik, idarecilik ve idari

görevler, idarecilerin yetki ve görevleri gibi konularda çeşitli yazılar Türk İdare Dergisi'nde yayınlanmıştır.

1955-60 arası yıllarda mülki idare amirlikleriyle ilgili yazılar yanında idare ve idari amirlerin niteliklerini konu alan yazılar bulunmaktadır. Ayrıca bu konulardan farklı olarak Selen tarafından SBF Dergisi'nde 1957'de yayınlanan “*Siyasi ve İktisadi Coğrafya*” isimli makale ve 1958'de yeni bir bakanlığın kuruluşunu ele alan Soysal imzalı başka bir makale de belirtilebilir. 1960 öncesi dönemi ait bu başlıktaki makaleler değerlendirildiğinde genel olarak uygulama ve uygulayıcılar sorununa odaklandıkları görülmektedir. 1960-65 arasında ise uygulama temelli yazılardan daha kuramsal yazılara geçildiği görülmektedir. Niyazi Toker'in 1960'da Türk İdare Dergisi'nde yayınladığı “*İdari Teşkilatı Üzerine Düşünceler*”, 1961'de R. Dahl'dan Deniz Baykal'ın çevirisiyle SBF Dergisi'nde yayınlanan “*Yönetici Elit Modelinin Kritiği*”, 1964'de Cemal Mihçioğlu tarafından SBF Dergisi'nde yayınlanan “*The Civil Service in Turkey*” ve 1965'de Oğuz Onaran'ın SBF Dergisi'nde çeviri olarak yayınladığı “*Türk Yönetimi ve İdarei Maslahatçılık Siyaseti*” adlı makaleler bu çerçevede değerlendirilebilir. 1965-67 arasında bakanlık konusunu incelemeye alan ve İçişleri Bakanlığı'na ilişkin çeşitli değerlendirmeleri içeren yazılar öne çıkmaktadır. Ayrıca bu dönemde idare kurulları, idareci yetiştirilmesi, devlet işlerinde bilimden yararlanma gibi konular da incelemeye alınan başlıklar arasındadır. 1970 yılında Amme İdaresi Dergisi'nde yayınlanan “*Kamu Hizmetlerinin Örgütlenmesi*” ve “*Yönetim Kimin Hedefleri İçindir?*” isimli iki çeviri makale dikkat çekmektedir. Yine aynı yılda mülki idare amirliği ile ilgili yayınlanan pek çok makaleye, “*Kamu Yönetiminde Gruplar*” isimli bir telif yazı ile “*İdari Yerinden Yönetim*” başlıklı bir çeviri metni eklemek mümkündür.

1971 yılı kamu hizmetinde fayda-maliyet analizini, kamu yönetimi ilkelerini, siyasal gelişme ve bürokratlarla ilişkisini ele alan çeviri metinler yanında, resmi evrak konusunu inceleyen Türk İdare Dergisi yazılarını da kapsamaktadır. 1972 yılında ise bu alanda daha renkli başlıklara rastlanmaktadır. Amme İdaresi Dergisi'nde Kurthan Fişek'in “*Yönetim ve Mizah*”, Mesut Gülmez'in “*Kamu Yönetiminde Feminizasyon Olayı*”, Metin Kazancı'nın “*Yönetimsel Örgütlerde Yozlaşma Eğilimi*”, Adil Aktan'ın Türk İdare Dergisi'nde yazdığı “*İdareci ve Tarih*”

isimli yazısı bu çerçevede düşünülebilir. 1973 Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 50. yılı olması nedeniyle 50. yıl temalı yazıların belirleyici olduğu bir yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. 1974'te öne çıkan makalelerin bazıları İlhan Tekeli ve Gencay Şaylan'ın "*Rüşvet Kuramı*", Turgay Ergun'un "*Kamu Yöneticisi Gözüyle Azgelişmişliğin Ölçüsü Nedir?*", Oya Çitçi'nin "*Kadın ve Çalışma*" başlıkları ile Amme İdaresi Dergisi'nde yer almıştır.

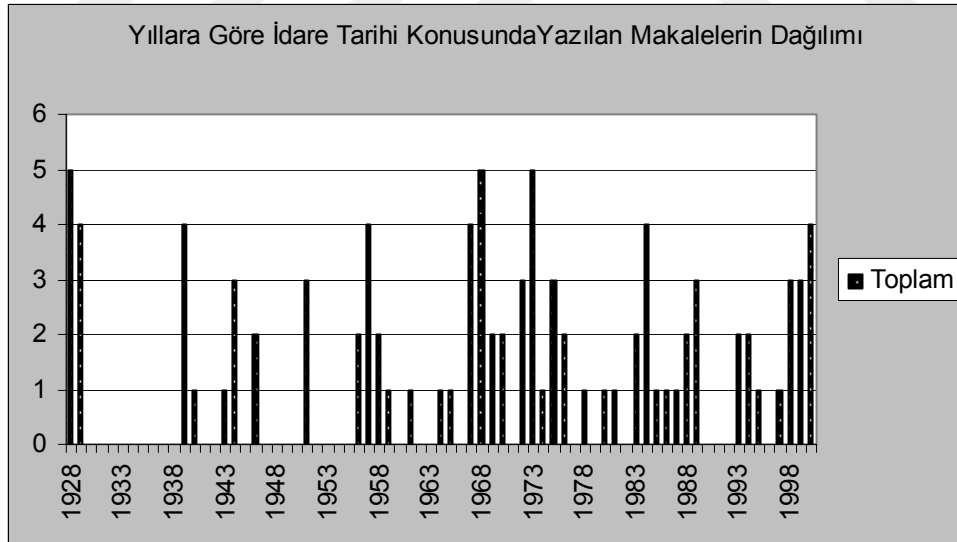
1970'li yıllarda öne çıkan bir yazı gurubu yolsuzluk, yozlaşma, rüşvet temalı yazılardan oluşmaktadır. Bu yazıların genel olarak etik⁸⁵² başlığında ele alınması mümkündür. İlginç olan nokta o dönemde Türkiye'de bilinen çok özel bir yolsuzluk örneği veya sansasyonel olay yoktur. Tam da bu noktada aynı konunun bu dönemde ABD'de de sıkça çalışıldığı bilgisi gelmektedir. Çünkü 1970'li yıllar ABD'de *Watergate Skandalı* olarak bilinen olayın patladığı ve Başkan Nixon'un istifasıyla noktalanın sürece denk düşmektedir. Bu yazının bağımlılığının nasıl başka bir gerçekliğin ürünü olarak aktarıldığını gözler önüne sermesi dolayısıyla önemli bir örnektir.

1980-90 arası dönemde daha çok mülki idare amirliği ve onun sorunlarıyla ilgili uygulama temelli yazılar göze çarpmaktadır. Ek olarak yine bu dönemde rüşvet-yolsuzluk konularını içeren etik temelli makaleler yazılmaya devam etmektedir. 1990'larda ise yöneticilik eğitimi, mülki idare amirlerinin sorunları yetki ve sorumluluk konuları, daha önceki dönemlerdeki konular devam etmekle birlikte, işletmeciler görüşün argümanlarını yansıtan makalelerin öne çıkmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmaların içeriğinde kamu harcamalarının azaltılması konusu, bürokratik işlemlerin fazlalığından şikayet, özelleştirme stratejilerine ilişkin değerlendirmeler bulunmaktadır. Ayrıca 1970'li yıllardan gelen rüşvet, yolsuzluk, etik içerikli yazılara ek olarak ombudsmanlık sistemi, örgüt geliştirmede danışmanlığın rolü, etnik sorunlar ve siyasal istikrar konusunu ele alan farklı makaleler bulunmaktadır.

⁸⁵² Etik temelli bu yazılara örnek olarak İlhan Tekeli ve Gencay Şaylan'ın 1974'te AİD'de yayınlanan *Rüşvet Kuramı* başlıklı yazılarını, yine aynı dergide bir yıl sonra yayınlanan *Toplumsal Değişme, Yönetimsel Bozulma ve Yolsuzluk* yazısını, Cahit Tutum'un Yönetimin Siyasallaşması ve Partizanlık başlığıyla 1976'da AİD'de yayımladığı makaleyi, Zeki Kuruca'nın *Türkiye'de Rüşvet* başlığıyla Mülkiye Dergisinde yayımladıkları makaleyi, Turgay Ergun'un 1978 Tarihli Amme İdaresinde yayınlanan *Yönetimde Yozlaşma Olgusu Üzerine* isimli çalışmasını, Yavuz Bayar'ın 1979 tarihinde AİD'de yayımlanan Türk Kamu Yönetiminde Rüşvet başlıklı yazısını göstermek mümkündür.

D. İdare Tarihi

İdare tarihi içerikli çalışmalar yönetim gerçeğinin geçmişine yönelik merakı ve geçmişin birikimini yansıtması bağlamında kamu yönetimi düşüncesi için önemli bir çalışma grubunu oluşturmaktadır. Düşünce alanının güncel bilimsel gelişmelerde belirleyici olması kadar tarihsel birikiminden yararlanması da kendi gerçekliğine ait bilgi sistematığını üretme sürecinde bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Çünkü yönetsel alana ilişkin bir tarihsellik vardır ve bu tarihselliğin içindeki tecrübelerle yaşanacaklara rehberlik edebilecek yönler mevcuttur. Yönetselliğin tarihselliğini yakalayabilmek modern bilginin arka planında kalan tarihsel bilginin açığa çıkarılmasıyla mümkündür. Devletli toplumun uzun geçmişi göz önünde bulundurulduğunda tarihsel dizgede elde edilecek bilginin yabana atılmayacak bir zenginlik taşıdığı açıktır. Tüm bu gerekçelerle yönetsel yapı ve işleyişe ilişkin tarihsel nitelikli inceleme ve tartışmalar konu incelemesinin bu başlığında ele alınmıştır.

Grafik 13 İdare Tarihi İncelemeleri

Yukarıda yer alan *Grafik 13* idare tarihi konusunda yapılan yayınların yıllara göre dağılımını göstermektedir. Bu dağılım açıklanırken öncelikle vurgulanması gereken şey aslında pek çok yazının aynı yazar ve konulu yazısının dizi yayın olarak

yayınlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumu bir örnek ile açıklamak gerekirse yukardaki grafikte 1928-1929 yıllarında çok sayıda idare tarihi yazısı yayımlandığı görülmektedir. Oysa bu yazıların tamamına yakını Ali Şeydi tarafından kaleme alınan Osman İmparatorluğu'nun teşkilat yapsını içeren makalelerden oluşmaktadır. Ali Şeydi'ye ek olarak bu dönemde Ekrem'in de Türk İdare Dergisi'nde 1929 tarihinde “*İdare Hususunda Nazariyeler, Tecrübeler*” başlıklı bir yazı yayımladığını belirtmekte yarar bulunmaktadır. 1939-40 yıllarında ise Ali Şeydi'nin yerini “*Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaşıma*” başlıklı yazı dizisiyle Talat Mümtaz Yaman'ın aldığı görülmektedir. 1943 ve 1944'te Hukuk Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan iki yazı ise Coşkun Üçok'a ait “*Osmanlı Devlet Teşkilatında Tımarlar*” isimli çalışmalardır. 1944'te ayrıca Osmanlı İmparatorluğu üzerine Ö. L. Barka ve N. Çağatay'a ait yazılarda bulunmaktadır.

1946 yılında İdare Dergisi'nde “*Eski Çağların İdare Sistemlerine Kısa Bir Bakış*” başlıklı yazı dizisi yayınlanan Savci Eyüboğlu, 1951 yılında yayımlanan Tanzimattan Cumhuriyet'e il idaresini konu alan yazı dizisinin de sahibidir. 1956'ya gelindiğinde ise İçişleri Bakanlığı'nın kuruluşu üzerine bir yazı dizisinin Selim Aybar tarafından İdare Dergisi'nde yayımlandığı görülmektedir. 1957-60 arası yıllarda çoğunluğu Osmanlı hukuk sistemiyle ilgili olmak üzere İnalcık, Eyüboğlu, Savcı ve Abadan'ın yazıları bulunmaktadır. 1961 yılında Türk İdare Dergisi'nde yayımladığı *Kutadgu Bilig* incelemesiyle Hulusi Tunabaş idare tarihinde farklı bir döneme kapı açmaktadır. Aynı dergide Selahaddin Aslan Korkut'un 1964-1965 tarihli Osmanlı idari teşkilatı konulu yazıları karşımıza çıkmaktadır. 1967-70 yılları arasında yazılan idare tarihi içerikli yazıların yazarlarının ise, farklı isimler olduğu görülmüştür. Bu isimlerden Arif Başaran'ın “*Türk İdare Taksimatının Tarihi*” isimli çalışmasının Mülkiye Dergisi'nde Gündüz Ökçün'ün kapitülasyonlarla ilgili yazısının, Kurthan Fişek'in Osmanlı dış borçlarını konu alan yazısının ve Turgut Tan'ın Osmanlı döneminde verilen yabancı imtiyazlarıyla ilgili incelemesinin 1967'de SBF Dergisi'nde yayımlandığı görülmektedir. 1968 ve 1969'da ise Ali Çankaya'nın Osmanlı idare hukuku teşkilatını konu alan yazısı, Nurten Sonsoy'un İçişleri bakanları hakkındaki yazı dizisi, Mehmet Tarcan'ın Türk idare teşkilatının tarihçesini anlatan yazıları başlıca idare tarihi yazılarıdır.

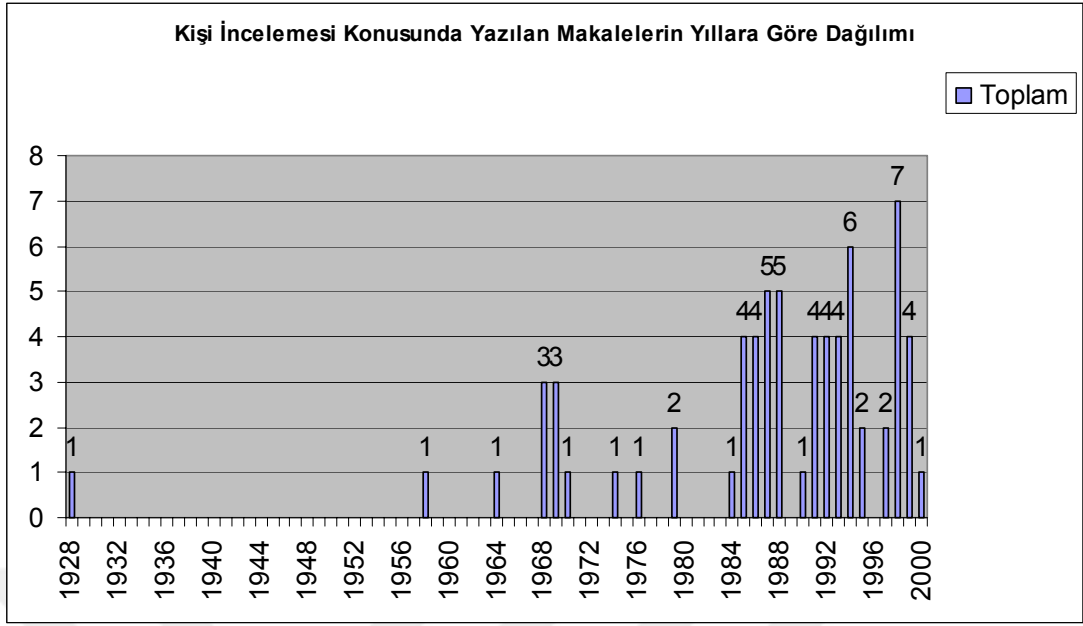
1970 yılında Selçuk Yalçındağ “*Kamu Yönetimi Sistemimizin Tarihsel Evrimi*” başlıklı bir makaleyi Amme İdaresi Dergisi’nde yayımlamıştır. 1970-80 arasında yine neredeyse tamamı Osmanlı dönemi idare konularını içeren makaleler yazıldığı görülmektedir. Bunlardan Osmanlı bürokrasisi üzerine Amme İdaresi Dergisi’nde yazılan iki yazıdan biri Metin Heper’e ait makale diğeri Semay Büyükdavras ve Erkan Oyal’ın ortak yayınladıkları çeviri metindir. 1980’li yıllarda da Osmanlı üzerine idari incelemeler devam etmektedir. Bunlara örnek olarak, Bernard Lewis’ten Hamide Topçuoğlu’nun çevirerek 1980’de Hukuk Fakültesi Dergisi’nde yayımladığı “*Türkiye: Batılılaşma*” isimli makale, İlber Ortaylı’nın 1981’de Amme İdaresi Dergisi’nde yayımlanan Osmanlı’da Amerikan okulları konulu yazısı, Muzaffer Sencer’in “*Tanzimata Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi*” adlı 1984 tarihli Amme İdaresi Dergisi’nde yayımlanan makalesi, Osmanlı’da yönetici atamalarında yabancı etkisini konu alan Sabri Sözer’in 1987 tarihinde Türk İdare Dergisi’nde yayınlanan yazısı sıralanabilir. 1980’lerin sonlarından 2000’e kadar olan dönemde Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüze bakanlıkların, yerel yönetimlerin, belediyelerin ve diğer bazı kurumların gelişimini inceleyen makaleler yanında ayrıca Osmanlı sınıfsal yapılanmasına yönelik bazı inceleme yazıları da göze çarpmaktadır. 1988 de Ali Ülkü Azrak’ın Türk İdare Dergisi’nde “*Hammer’in Gözüyle Osmanlı İmparatorluğu’nda Yönetici Sınıflar*” makalesi bulunmaktadır. 1998 ve 1999 yıllarında ise Cenk Reyhan’ın Amme İdaresi Dergisi’nde ilmiye ve kalemiye sınıfları üzerine yazıları yer almaktadır. Aynı yıllarda Mülkiye Dergisi’nde Osmanlı İmparatorluğu üzerine genel değerlendirme yazılarına’da rastlanmaktadır.

Bir konu alanı olarak Türk yönetim yazını içerisinde idare tarihi temalı yazılar incelendiğinde bazı tespitlerde bulunulabilir. İlk olarak idare tarihi niteliğinde yer alan yazıların neredeyse tamamına yakını Osmanlı dönemine yöneliktir. Osmanlı dönemi idare tarihi açısından verimli bir çalışma alanı olarak değerlendirilebilir ancak idare tarihinin Osmanlı ile sınırlı kalması eksiklik olarak değerlendirilmelidir. İdare tarihi yazılarıyla ilgili yapılabilecek ikinci bir tespit bu konudaki çalışmaların genellikle idari teşkilatlara odaklanmaları ve yapıyı incelemeleridir. İdare tarihi içerisinde teşkilat yapılanmasının yeri şüphesiz önemlidir ancak idare tarihi sadece örgütsel inceleme alanı değildir. Özellikle idareye ilişkin işlev ve yönetsel düşünce alanına ilişkin yazının sınırlı olması dikkat çekmektedir. Bu bağlamda seçilen

dergiler üzerinden değerlendirme yapıldığında siyasal düşünceler tarihi veya iktisat düşüncesi tarihi gibi bir yönetim düşüncesi tarihi çalışma alanının oluşmadığı görülmektedir. Yönetim düşüncesi tarihi alanında önemli boşluk olduğu ve bu alanın işlenmesinin yönetim düşüncesine önemli kazanımlar sağlayacağı söylenebilir. Bu konuda göze çarpan bir diğer nokta karşılaştırmalı idare tarihi metinlerine pek rastlanmamış olmasıdır. Yapılan çalışmalar genelde karşılaştırma yerine kronolojik bir sistematığe yönelmektedir. Konuya ilişkin belirtilmesi gereken son bir nokta ise yönetim yazını incelendiğinde bu alanda düzenli ve uzun soluklu olarak süreklilik taşıyan idare tarihçisi denilebilecek uzmanlık alanının gelişmemiş olması gerçeğidir. Belli dönemlerde İlber Ortaylı, Muzaffer Sencer, Taner Timur gibi bazı isimlerin idare tarihiyle ilgili yazılar kaleme aldıkları görülmekle birlikte idare tarihi alanına derinlemesine nüfuz etmiş idare tarihçileri belirlenememiştir. Bu tespitler Türk yönetim düşüncesinin idare tarihi alanına yeterli ilgiyi göstermediği biçiminde yorumlanabilir. Dolayısıyla son dönemde öne çıkan genç araştırmacılara önemli bir alan bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

E. Kişi İncelemesi

İdare tarihi konusuyla yakından ilgili olan hatta çok zaman iç içe girmiş bulunan bir diğer konu başlığı ise Kişi İncelemeleri'dir. Çünkü bu başlık altında yazılan çalışmaların genellikle tarihte iz bırakan isimlere odaklandığı görülmektedir. Ancak güncel önemi olan kişilere yönelik yazılmış eleştiri veya tanıtım yazılarının da bu başlık altında yer aldığını belirtmek gerekir. Bu çerçevede incelenen beş dergide toplam 68 yazı tespit edilmiştir. Yazıların yıllara göre dağılımını *Grafik 14*'den izlemek mümkündür. Aşağıdaki grafik incelendiğinde kişi incelemesi türünde yazılmış çalışmaların 1950 öncesinde pek yapılmadığı ve daha çok 1980 sonrası dönemde böyle yazıların yayımlandığı göze çarpmaktadır. Kişi incelemelerini konu alan toplam 68 çalışmanın 52'si Türk İdare Dergisi'nde yer almaktadır. Başka bir ifadeyle Türk İdare Dergisi bu konuda tek başına diğer dört dergide yayımlanan yazıların toplamının üç katından daha fazla çalışmayı kapsamaktadır.

Grafik 14 Kişi incelemeleri

Kişi incelemesi dağılımının Türk İdare Dergisi yönünde bir eğilim göstermesini dergilerin yayım formatıyla ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü Türk İdare Dergisi İçişleri Bakanlığı'na bağlı ve daha çok bir uygulamacılar dergisi niteliğindedir. Dergide hayatını kaybetmiş veya emekliye ayrılmış kaymakam ve vali gibi mülki idareciler üzerine çok sayıda değerlendirme yazısı bulunması bununla ilgilidir. Örneğin bu konuda ilk göze çarpan yazı 1928 yılında dergide yer alan ve görev başında ölen Bolvadin Kaymakamı'nı konu alan çalışmadır. Bunun dışında Hüseyin Işık, Fahri Keser ve Mehmet Aldan gibi yazarların eski yöneticiler hakkında yazdığı yazılar bulunmaktadır. Bahsedilen yazarlardan Mehmet Aldan'a özel olarak değinmek yararlı olacaktır.⁸⁵³ Aldan mülki idare amirleri üzerine en çok yazısı yayımlanan isimdir. Öyle ki Türk İdare Dergisi bu konuda en fazla makale yayımlanan dergi, Mehmet Aldan bu makalelerin neredeyse tamamının yazarıdır. Mehmet Aldan'ın kişi incelemesi üzerine Türk İdare Dergisi'nde 50'ye yakın yazısı bulunmaktadır. Bunlar 1980'li yıllardan başlayıp 2000'li yıllara kadar devam

⁸⁵³ Mehmet Aldan'ın kişi incelemelerini içeren yazılarından oluşan iki adet de kitabına rastlanmıştır. Bu kitaplardan ilki *İz Bırakan Mülki İdare Amirleri* adıyla İçişleri Bakanlığı tarafından basılmış 1990 tarihli eserdir. 530 sayfa olarak basılmış bulunan bu çalışma adından da anlaşılacağı gibi Mülki İdare Amirleri konusunu incelemektedir. Yazarın daha yeni tarihli olarak basılmış bulunan bir diğer eseri ise aynı konuyu işleyen *Ulusal Kurtuluşumuzda Atatürk Yolunda Yöneticiler*, isimli çalışmadır. Bu çalışma ise 2001 yılında Ankara'da Atatürk Araştırma Merkezi tarafından 538 sayfa olarak basılmıştır.

etmektedir. Mehmet Aldan'ın incelediği isimler arasında Erzurum Valisi Esad Muhlis Paşa'dan Mithat Paşa'ya; Fethi Toker'den Satı Bey'e kadar pek çok farklı tarihi karakteri görmek mümkündür.

Kişi incelemeleri kapsamında önemli düşünür ve bilim adamlarına da yer verildiği görülmektedir. Bu isimlerden öne çıkanlar arasında Rousseau, Karl Popper, Machiavelli, Arnold Toynbee, İbn-i Haldun, Ernst Reuter sayılabilir. Bununla beraber tarihte iz bırakmış isimlerden Defterdar Sarı Mehmet Paşa hakkında bir yazı 1970 yılında Amme idaresi Dergisi'nde Cahit Kayra imzasıyla yayınlanmıştır. Vedat Onur Mülkiye Dergisi'nde 1976 yılında Halet Efendi'yi, 1979'da ise Sadrazam Fuat Paşa'yı incelemiştir.

Kişi incelemeleri de düşünce sistematığıyla ve yönetim alanına kattıklarıyla birlikte değerlendirildiğinde önem verilmesi gereken bir alan olarak görülebilir. Uygarlık tarihinin farklı dönemlerinde yaşamış ve tarihe mal olmuş karakterler üzerine inceleme yapılması idare tarihi içerisinde önemli bir veri birikimi sağlayacaktır. Bu konuda tarihsel nitelikli analize pek rastlanmamış olması Türk yönetim düşüncesinin gelişimi için eksik kalmış bir boyut olarak kayıt altına alınabilir. Yönetim düşüncesi alanının içsel birikimini açığa çıkarabilme potansiyeli taşıyan idare tarihi ve tarihsel kişilik incelemesi temelli boyutların gerekli ilgiyi görmemiş olması yönetim düşüncesinin yerli kaynaklarının yeterince kullanılmadığını yansıtan önemli bir gösterge olarak ele alınabilir.

F. Planlama ve Kalkınma

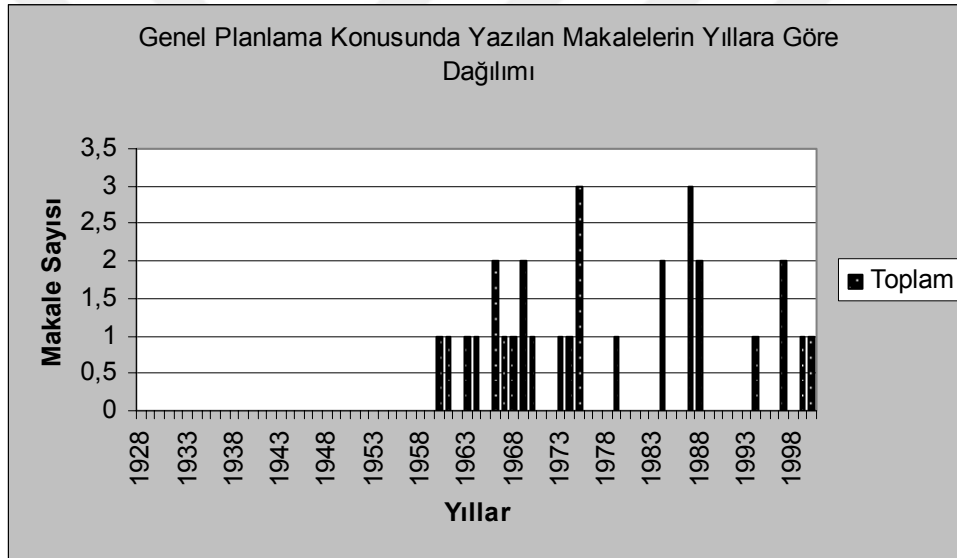
Çalışmanın bu bölümünde genel olarak planlama konusunu inceleyen makaleler ele alınacaktır. Kalkınma konusu ve kalkınma planlarını inceleyen çalışmalar ise Kalkınma ve Kalkınma-Planlama İlişkisi başlığı altında incelenecek. Böylece kalkınma sorununa odaklanan yazıların, hangi dönemlere yoğunlaştığını daha açık görülmesi sağlanacak.

1. Genel Olarak Planlama

Planlama konusunu genel olarak tartışan çalışmalar, yerel, bölgesel planlar ve mekansal planlamaya ilişkin yazılar, idare ve planlama, planlama birimleri ve planlama teşkilatı gibi konular ve genel nitelikli planlama değerlendirmeleri bu

başlık altında toplanmıştır. Örgüt içi bir yönetim süreci olarak planlama konusu ise yönetim süreçleri başlığı altında incelenecektir.

Genel olarak planlama başlığı altında toplam 29 makale kendine yer bulmuştur. Bu makalelerin dergilere göre dağılımına bakıldığında Türk İdare Dergisi'nin 11 makale ile bu konuda en fazla makale içeren dergi olduğu anlaşılmaktadır. Amme idaresi Dergisi'nde bu konuda 7, SBF Dergisi 6 makale Mülkiye Dergisi'nde ise bu başlığa giren 5 makale bulunmaktadır. Hukuk Fakültesi Dergisi'nde bu başlık altına girebilecek makaleye rastlanmamıştır. Genel olarak planlama konusunu içeren makalelerin yıllara göre dağılımı aşağıdaki *Grafik 15* aracılığıyla izlenebilir.

Grafik 15 Yıllara Göre Planlama Yazıları Grafiği

Yukarıdaki grafik incelendiğinde planlama konusunda yapılan yayınların başlangıcının 1960 sonrası döneme denk geldiği anlaşılmaktadır. 1960 sonrası dönemde ise çok istikrarlı bir dağılım göstermemekle birlikte bu konudaki yazıların 2000'li yıllara kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu başlık altında yer alan planlama makalelerinin ilki Cevat Geray'ın 1960 yılında SBF Dergisi'nde yayımladığı "*DPT Kurulduktan Sonra Şehir Ve Bölge Planlaması*" isimli çalışmadır. Genel Planlama başlığında yer alan makalelerin 1960 yılının başlangıç olmasının özel bir anlamı vardır. Çünkü 1960 tarihi aynı zamanda Türkiye'de Devlet Planlama

Teşkilatı'nın kurulduğu tarihtir.⁸⁵⁴ Daha sonra 1960-1965 arası yıllarda Ruşen Keleş ve Erdoğan Güçbilmez gibi yazarların aynı dergide planlamayla ilgili çevirilerine rastlanmaktadır. 1966'da Mülkiye Dergisi'nde Öztin Akgüç'ün "*Plan ve Proje*", Mehmet Varınlı'nın "*Plan ve İdare*" isimli yayınları bulunmaktadır. 1967'de Nuri Tortop'un Türk İdare Dergisi'nde yazdığı bir çalışma bölge planlaması ve DPT ilişkisini incelemektedir. 1969-1975 yılları arasında ise Kenan Sürgit'in "*Teşkilat Planlaması*" başlıklı çalışması, Gencay Şaylan'ın "*Türk Kamu Yönetiminde Planlama Birimleri ve Sorunları*" başlıklı yazısı, Cevat Geray'ın "*Kent Planlaması Konusunda Merkez ve Yerinden Yönetim İlişkisi*" başlıklı makalesi, İlhan Tekeli'nin "*Planlamada Hedefler Sorunu*" isimli çalışması, Lütfi Duran'ın "*Türkiye'de Planlamanın Hukuku Rejimi*" makalesi Amme İdaresi Dergisi'nde öne çıkan çalışmalardır. 1975 yılında Mülkiye Dergisi'nde Alev Damalı'nın "*Günümüzün Planlama Sorunları*" ve Emin Bayar'ın "*İl Düzeyinde Planlama ve Koordinasyon*" başlıklı yazılarına rastlanmaktadır. 1979 yılında ise Firuz Demirtaş'ın bölge valiliği sistemini konu alan bir yazısı Türk İdare Dergisi'nde yayınlanmıştır.

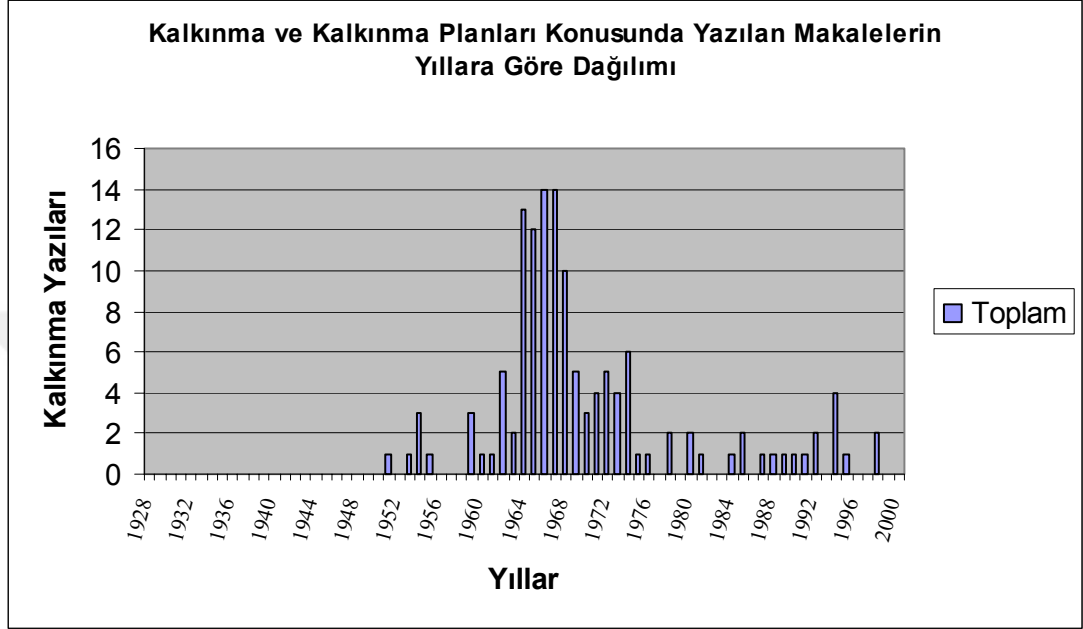
1980-1983 yılları arası dönem diğer konu başlıklarına benzer bir biçimde genel planlama konusu içinde yayınsız yıllar olarak göze çarpmaktadır. 1980-1990 arası dönemde planlama hizmeti ve bu hizmetin örgütlenmesi üzerine Yücel Ertekin'in, yerel yönetimler ve planlama üzerine Tayfur Özşen'in, kent ve ilçe planlama üzerine Birgül Güler'in Türkiye'de planlama sistemi ve işleyişi üzerine Nejla Gonca'nın makaleleri bulunmaktadır. 1990-2000 arası dönemde ise stratejik planlama konusunun ve bölgesel planlama konularının çalışıldığı görülmektedir.

2. Kalkınma ve Kalkınma Planları

Kalkınma konusunu içeren çalışmalar ile kalkınma planlaması kapsamında yer alan makaleler bu başlığa toplanmıştır. Bu konunun da benzer bir biçimde belli bir dönemden sonra başladığı görülmektedir. Genel planlama yazıları konusunda başlangıç 1960'lı yıllar iken, kalkınma konusunda yayınların 1950'li yıllarda başladığı görülmektedir. Kalkınma ve kalkınma planları konusunda da genel

⁸⁵⁴ Devlet Planlama Teşkilatı 30 Eylül 1960 tarihinde Başbakanlığa bağlı bir örgüt olarak kurulmuştur. Bu kurumun görevi ekonomik, sosyal ve kültürel politikaların ve hedeflerin tayininde ve ekonomik politikayı ilgilendiren faaliyetlerin kooordinasyonunda Hükümete yardımcı olmak ve danışmanlık yapmak olarak odtaya konmaktadır. Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr/DPT.portal>

planlama konusu gibi lokomotif rolü üstlenen derginin Türk İdare Dergisi olduğu, konuya ilgisiz kalan derginin Hukuk Fakültesi Dergisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda Türk İdare Dergisi'nde toplam 132 makalenin 65'i yer almakta iken Hukuk Fakültesi Dergisi'nde bu konuda sadece bir yazı yer almaktadır.

Grafik 16 Kalkınma ve Kalkınma Planları

Kalkınma ve Kalkınma Planları isimli yukarıdaki grafik incelendiğinde bu konuda yazılan makalelerin dengesiz bir dağılım sergilediği ve bir piramit şeklinde yığıldığı gözlenmektedir. Bu durum ilginç bir noktadır ve konuya aşağıda ayrıca değinilecektir. Türkiye’de kalkınma konusunda yazılan makalelerin başlangıcına dönersek 1950’li yılların başlangıç dönemi olduğu görülmektedir. 1951-59 yılları arasında kalkınma konusunu daha çok “*kırsal kalkınma*” sorununa yoğunlaştığı ve köy kalkınması merkezinde ele alındığı anlaşılmaktadır. 1950-60 arası dönemde köy ve kazalara ilişkin kalkınma sorunu üzerine eseri yayınlanan yazarlara örnek olarak Fahri Tokmakçıoğlu, Sadık Artukmaç, Orhan Özgür, Emin Taşpınar, Mukadder Öztekin ve Talat Sungur gibi isimler sayılabilir. Daha büyük ölçekli kalkınma sorunu ise asıl olarak 1960’dan sonra ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde geri kalmış memleketlerde kalkınma, plan ve kalkınma, iktisadi kalkınma gibi başlıklarla çok sayıda makale yayınlanmıştır. Makalelerde kalkınma konusunda ekonomik planlamanın zorunluluğuna atıf yapılmakta, kalkınma planlaması konusu ve ulusal

kalkınma sorunu oldukça ayrıntılı bir biçimde tartışılmaktadır. 1965-75 arası dönemde toplum kalkınması veya bölge kalkınması sorunu üzerine yurtdışından ülke incelemelerinin yapıldığı, Avrupa’da kalkınma planlaması konusunun ayrıntılı bir biçimde incelendiği, kalkınma sorununun toprak reformu, teşvik fonları, karar alma biçimleri, eşgüdüm sorunu gibi çok farklı boyutuyla ele alındığı görülmektedir. Ayrıca aynı dönemde birinci beş yıllık kalkınma planının hazırlanmış olmasına bağlı olarak beş yıllık kalkınma planları kapsamında pek çok sorun üzerine çalışmaya rastlamak mümkündür. 1960’lı yıllar ve 1970’li yıllarda beş yıllık kalkınma planları (birinci, ikinci, üçüncü) üzerine çeşitli yazılar bulunmaktadır. Ayrıca oransal olarak daha az olmakla birlikte köy ve kırsal kalkınma içerikli çalışmalara da yer verildiği görülmektedir. 1970’li yıllardan itibaren ise kalkınma sorununa yönelik çalışmaların azalmaya başladığı ve hiçbir dönemde 1965-75 arasındaki yoğunluğu yakalayamadığı gözlenmektedir. Yine de 2000’li yıllara kadar özellikle beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde kalkınma sorunun incelenmeye devam edildiği belirtilmelidir.

Kalkınma konusu üzerine genel bir değerlendirme yapıldığında; 1950’li yıllarda başlayan kalkınma temalı yazılar 1960’lı yıllarda artışa geçmiş ve 1964-74 arası dönemde yapılan çalışmalar bu konuda yapılan yayınların toplamının %80’ine denk gelecek yoğunluğa ulaşmıştır. Şüphesiz Türkiye’de bu konuya gösterilen ilginin belli dönemde başlayıp yoğunluk kazanması tesadüfi bir durum değildir. Yukarıda planlama konusunda kurumsallaşmanın Türkiye’de bu dönemde gerçekleştiğine değinilmişti. Bu bağlamda DPT’nin kurulması ve kalkınma planlarının hazırlanması önemli itici güçlerdir. Ancak aynı süreci hazırlayan dışsal nitelikli ve tarihsel temelli gerçekleri göz ardı etmemek gerekir. Çalışmanın önceki bölümlerinde gelişmekte olan ülke veya üçüncü dünya ülkesi olarak adlandırılan yerlerde uygulamaya konan kalkınmacılık yaklaşımının soğuk savaş döneminde nasıl bir işlevsellikle yüklendiğine vurgu yapılmıştı. Bilindiği gibi kalkınma kavramsallaştırması, üçüncü dünyadaki “az gelişmiş” toplumlarda batılı modellerinin transferi amacıyla kuzeyde geliştirilmiştir.⁸⁵⁵ Bu noktada önemli bir kurum olan OECD bu dönemin bir oluşumudur. Öyle ki, Marshall Planı’nı uygulamak üzere

⁸⁵⁵ Harding, Sandra G., *Is Science Multicultural? : Postcolonialisms, Feminisms, and Epistemologies Race, Gender, and Science*, s. 7.

1948 yılında kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECC) bugünkü adı olan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) adını 1961 yılında almıştır.⁸⁵⁶ Bu dönemde Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ve diğer Birleşmiş Milletler kurumları gibi politikaları uygulayan büyük uluslararası örgütlerin güdümünde yürütülen kalkınma politikalarının, bu anlamda sömürgeci politikanın yerini aldığı da unutulmaması gereken bir durumdur.⁸⁵⁷

G. Kamu Kurumu ve Örnek Olay İncelemeleri

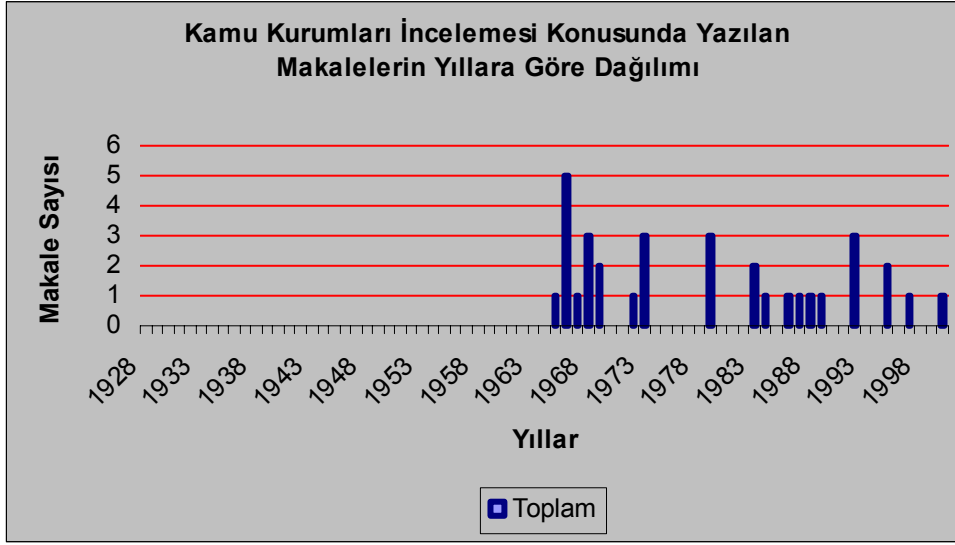
Çalışmanın bu bölümü içerisine dahil edilen konular çoğunlukla yurtiçi kurumsal yapılanmaları ve örnek olayları ele aldığı için ve bu incelemelerin bir kuramsal değerlendirme açısından çok belirleyici olamayacağı düşüncesiyle ayrıntılandırılmadan ele alınacaktır. KİT'ler, BİT'ler, Bağımsız İdari Otoriteler ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ilişkin genel makaleler ve değerlendirme yazıları bu başlık altındadır. Örneğin KİT'ler ve KİT'lerin personel sistemi veya genel olarak kamu bankacılığı konularını ele alan spesifik olarak bir kuruma odaklanmayan yazılar bu başlığın ilk kısmı olan “*Kamu Kurum ve Kuruluşları*” bölümünde ele alınmıştır. Belli bir konu özelinde yapılan alan incelemesi veya kurum incelemeleri ise “*Örnek Olayı ve Kurum İncelemeleri*” alt başlığında toplanmıştır. Örneğin; DPT veya YÖK özelinde bir incelemede ya da bir kamu kurumunun özelleştirilmesi üzerine yapılmış yayın bu kapsamda değerlendirilmiştir.

1. Genel Olarak Kamu Kurum ve Kuruluşları

Genel olarak kamu kurum ve kuruluşları üzerine yapılan yayınların sayısal görünümü incelendiğinde toplam 33 makale tespit edilmiştir. Makalelerin dağılımında diğer konu başlıklarında olduğu gibi Türk İdare Dergisi'nin öncü olmadığı, bu tür yazıların çoğunlukla Mülkiye ve Amme İdaresi Dergileri'nde yayımlandığı görülmektedir. Türk İdare Dergisi'nde ve SBF Dergisi'nde bu konuda yalnızca birer makale incelemesine rastlanmış, Hukuk Fakültesi Dergisi'nden ise bu başlık altına herhangi bir yazı alınmamıştır.

⁸⁵⁶ Samir Amin, *Entelektüel Yolculuğum*, s. 26.

⁸⁵⁷ Harding, Sandra G., *Is Science Multicultural?: Postcolonialisms, Feminisms, and Epistemologies Race, Gender, and Science*, s. 50.

Grafik 17 Genel Olarak Kamu Kurum ve Kuruluşları Makale Dağılım Grafiği

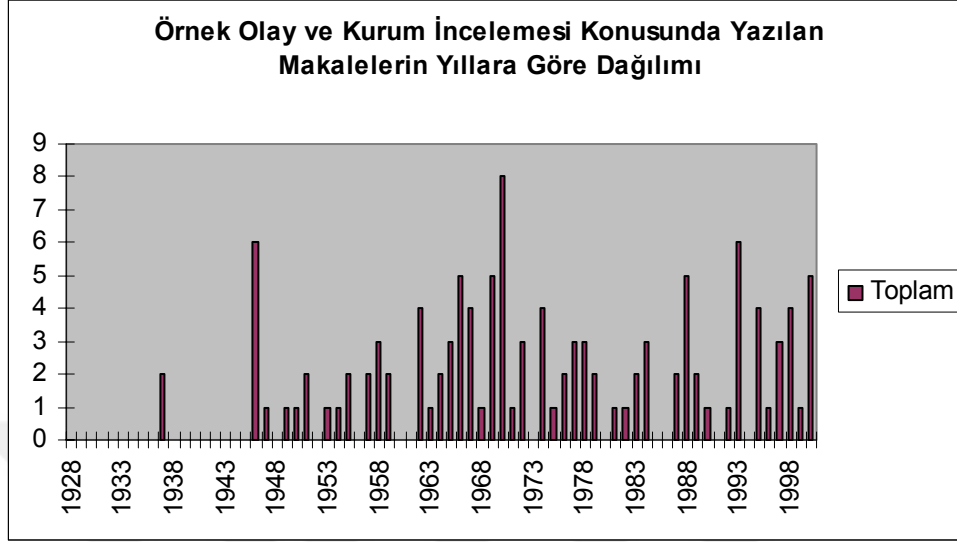
Kamu kurum ve kuruluşları hakkında genel nitelikli yazıların yıllara göre dağılımlarını yukarıdaki *Grafik 17* aracılığıyla izlenebilir. Buna göre bu başlık altında 1965 öncesi döneme ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. 1965 sonrasında ise ilk beş yıl bu konuda düzenli olarak yayına rastlanmıştır, sonraki dönemde ise bu tür yayınların kesintili olarak devam etmiştir. Kamu kurum ve kuruluşları hakkında yazılan makalelerin önemli bir bölümünü kamu iktisadi teşebbüsleri hakkındaki makaleler oluşturmaktadır. 1995 sonrası dönemde bu konuda bağımsız idari otoriteler ve düzenleyici kurumlar gibi yeni alanların da incelenmeye başlandığı söylenebilir.

2. Örnek Olay ve Kurum İncelemeleri

Bu başlık altında toplanan makaleler belli bir kurum veya olay özelinde yürütülen araştırma ve inceleme yazılarını içermektedir. Örneğin anket çalışmaları, belli bir kurumun işleyişini anlatan yazılar, ulusal ve uluslararası örgütlerin mevzuat, yapı ve işleyişini konu alan yazılar bu çerçevede yer almaktadır.

Örnek olay ve kurum incelemeleri başlığı altında toplam 118 çalışma kaydedilmiştir ve ilgili makalelerin yıllara göre dağılımları *Grafik 18'e* yansıtılmıştır. Bu çalışmaların kurum incelemesi kısmında ulusal nitelikli kamu kurum ve kuruluşlarına örnek olarak Emekli Sandığı, TODAİE, İstanbul Emniyet Müdürlüğü,

SBF, Sayıştay, DPT ve Diyanet İşleri Başkanlığı verilebilir. Ayrıca Mülkiyeliler Birliği gibi dernek, birlik, vakıf statüsüne girebilecek oluşumlarda bulunmaktadır.

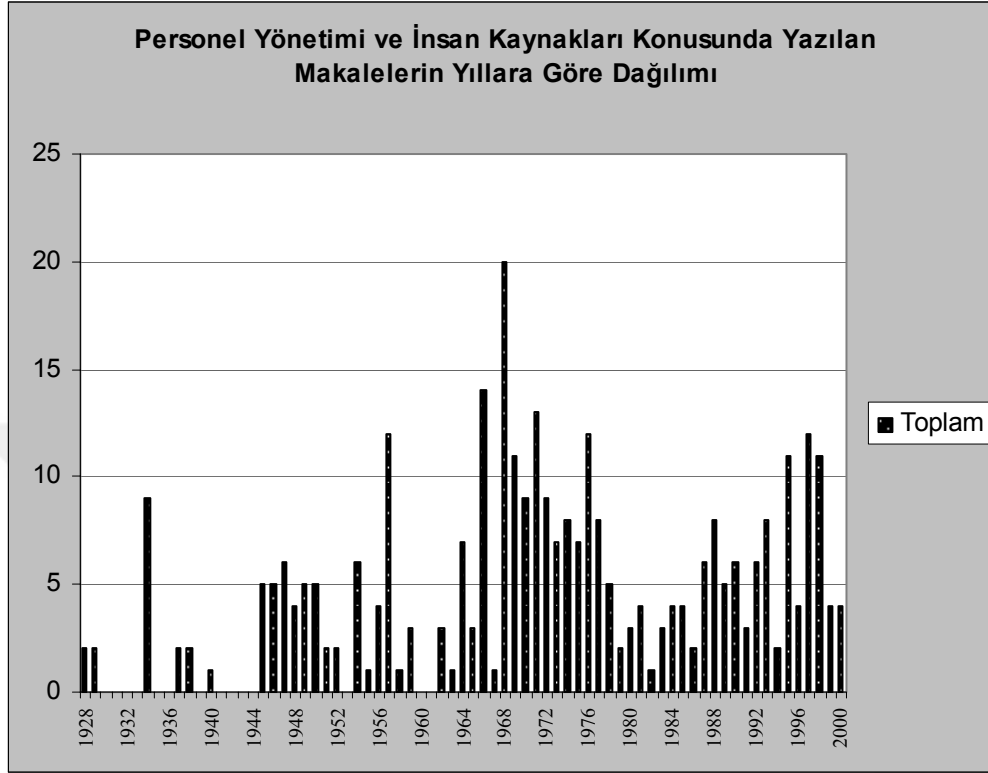
Grafik 18 Örnek Olay ve Kurum İncelemeleri

Örnek olay ve kurum incelemeleri kısmına ilişkin kapsamda ele alınan makalelerin uluslararası örgütlere yönelik olan kısmını 1945 sonrası dönemde yazına yansıdığı görülmektedir. Örneğin *La Haye Devletler Hukuku Akademisi* üzerine bir inceleme Seha L. Meray tarafından 1949 yılında SBF Dergisi'nde yapılmıştır. Hukuk Fakültesi Dergisi'nde 1950'de *Birleşmiş Milletler Teşkilatı* hakkında, 1951'de *Milletlerarası Adalet Divanı* hakkında yazılar bulunmaktadır. 1955'de SBF Dergisi'nde ve Türk İdare Dergisi'nde yurt dışındaki idarecilik okullarını inceleyen çeviri makalelere rastlanmaktadır. 1958 yılından itibaren Avrupa Ekonomik Topluluğu (sonraki dönemlerde AB) kurum ve kuruluşları, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu, Milletlerarası Basın Enstitüsü gibi kurumların ele alındığı birçok çalışmayla karşılaşmaktadır. İncelenen örgüt ve kurumların batılı yapılanmalar olması doğu ve güneye ait kurumsal yapılanmalara ve örnek incelemelere rastlanılmamış olması göze çarpmaktadır.

H. Personel Yönetimi ve İnsan Kaynakları

Personel reformu konusu hariç olmak üzere doğrudan personel konuları ve sonraki aşamada insan kaynakları kapsamı içerisinde yer alan makaleler bu başlıkta

ele alınmıştır. Personel konusunu içeren toplam makale sayısı 330 olup bu makalelerin yıllara göre dağılımı aşağıdaki *Grafik 19*'te görülmektedir.

Grafik 19 Personel Yönetimi ve İnsan Kaynakları Konusunda Yazılan Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Personel yönetimi konusunun yıllara göre dağılımı incelendiğinde yoğunlaşmanın özellikle belirli dönemlerde arttığı görülmektedir. 1945 öncesi dönemde personel yönetimi konusunda yapılan yayınların diğer dönemlere göre az olduğu ancak bu dönem içerisinde özellikle 1934 yılında çok sayıda makale yazıldığı görülmektedir. 1928-1945 yılları arası dönemde bu konuda yazılan makalelerin odak noktasını ‘memur’ kavramı ve ‘Memurin Kanunu’ oluşturmaktadır. Bu dönemde G. Bichoffe tarafından yazılan ve Hidayet tarafından Türkçe’ye çevrilen “*Memur Nedir? Kimdir?*” başlıklı bir yazı dizisinin Türk İdare Dergisi’nde yayınlandığı görülmektedir. 1938 yılında ise Alman memur rejimi ve Amerikan memur rejimi hakkında Hasan Şükrü Adal tarafından makaleler yayınlanması dikkat çekmektedir. Yine 1940-50 arası dönemde personel konusunda yazılan makalelerin çoğunlukla memurların görev ve sorumlulukları, yargılanması ve hukuki durumları ile ilgilidir.

1945 sonrası dönem yabancı uzmanların Türkiye’de raporlar hazırladıkları dönem olarak bilinmektedir. Örneğin personel n yıllarda Cemal Mıhçıoğlu’nun modern personel yönetimi, memurluk ve sınıflandırma, Türkiye’de liyakat, personel yönetimi ve beşeri ilişkiler, idarecilerin yetiştirilmesi gibi konularda SBF ve İdare Dergileri’nde de pek çok yazı yayınladığı izlenmiştir. 1950 öncesi dönemde personel konusundaki yazılar hukuki bakış açısının etkisinde iken, özellikle 1955’den itibaren Amerika orijinli olarak kurulan kamu yönetimi anlayışının personel yönetimi alanında izleri hissedilmeye başlanmıştır. Amerikan tarzı eğitim gören akademisyenlerin etkisiyle bu tarza özgü personel sisteminin öne çıkan kavramları olan sınıflandırma, liyakat, verimlilik gibi kavramlar personel yönetimi konusunda öne çıkmaktadır.

1960-1963 yılları arasında ise personel konusunda çok az yazı yayınlanmıştır. Bu yazılardan Ziya Durakoğlu’nun makalesi merit sistem üzerine, Şeref Hocaoglu’nun yazıları ise *Memurin Muhakematı Kanunu* ile ilgili olup hepsi Türk İdare Dergisi’nde yer almaktadır. 1964 yılında ise Bahri Savcı’nın SBF Dergisi’nde yayınladığı “*Memur Yayınlının Siyasiliği*” başlıklı yazısı dikkat çekmektedir. Aynı yıl SBF Dergisi’nde yer alan insan gücü planlaması temalı makale ile Cahit Talas’ın yazılarının başladığı ve Alim Şerif Onaran’ın “*Devlet Personel Eğitimi*” isimli makale dizisinin Türk İdare Dergisi’nde yer aldığını görüyoruz. 1968-78 arası dönem personel yönetimi konusunda yapılan yayınların yoğunlaştığı ve en üst düzeye çıktığı yıllar olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde devlet memurları kanunu, memurların özlük hakları, sendikalar, ücret politikaları gibi sosyal ve ekonomik içerikli yazılar yanında personel sınıflandırması, yeterlilik, personel eğitim gibi yazılara da devam edilmektedir. Yazıların çokluğu ve yazım yelpazesinin genişliği Devlet Memurları Kanunu’nun çıkarılması ve Devlet Personel Dairesi’nin kurulması gibi bugünkü personel sisteminin alt yapısının atıldığı dönem olmasıyla olduğu kadar dönemin siyasal açıdan canlı olmasıyla da ilgili görünmektedir. Çünkü bir yandan memur sendikacılığı, kamu görevlilerinin örgütlenmesi, sosyal güvenlik, grev hakkı gibi memurluğun ekonomik, sosyal ve siyasal haklarıyla ilgili konular kaleme alınmakta iken; diğer taraftan Amerikan personel sisteminin sonuç odaklı ve verimlilik eksenli karakteristik izlerini yansıtan iş değerlendirmesi, teknik insan gücü planlaması

konusu, işi basitleştirme, ücret-verimlilik ilişkisi ve kadro sistemi gibi konulara yoğunlaşıldığı anlaşılmaktadır.

1979-83 yılları arasında personel yönetimi konusunda yapılan yayınların oldukça azaldığı görülmektedir. Ancak bu dönemde 1979 tarihinde Bülent Ardanıç tarafından “*İnsan Kaynakları Yönetim*”i başlığı ile Mülkiye Dergisi’nde yayımlanan yazı personel yönetimi konusunun yeni bir yöne doğru evrilmeye başlamasının önemli örneği olarak değerlendirilebilir. 1980-1984 arası dönemde yapılan yayınların daha çok personel yargılaması, sicil, disiplin cezaları, kamu görevlileri hakkında soruşturma, sıkıyönetim kanunu ve kamu personeli içerikli yazılar olması dönemin izlerinin akademik yazına nasıl yansıdığının iyi bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

1985 sonrası dönemde ise personel yönetimi alanında yapılan yayınlarının sayısında yeniden bir artış gözlenmektedir. Bu yazılardan 1987 tarihli “*Norm Kadro Kılavuzu*” başlığı ile Amme İdaresi Dergisi’nde Hayrettin Kalkandelen tarafından yayımlanan yazı ve 1988 yılından itibaren öne çıkan sözleşmeli personel temalı yazılar personel sisteminin rotası hakkında dikkat çekici ipuçlarıdır. 1990’lı yılların ilk yarısında yayımlanan makaleler ise konu açısından dağınık bir görünüm sergilemektedir. Personel yönetimiyle ilgili yoğunluğu 1960’lı yıllardaki çalışmaları hatırlatan pek çok konuda yazılara rastlamak mümkündür. Bu anlamda düşünüldüğünde 1980’li yılların personel yönetimi açısından kayıp yıllar olduğunu ve alanın 1990 yıllarda nerdeyse 1960’lı yıllardaki sorunlara yeniden döndüğünü söylemek mümkündür. 1990’ların ikinci yarısında ise iş doyumu, insan kaynakları yönetimi, istihdam-verimlilik ilişkisi, personelin başarımları veya performans değerlemesi, kariyer yönetimi, eşel mobil uygulaması gibi işletme temelli akımların personel yönetimi konulu yazılar içerisinde önemli bir yer edindiğini göstermektedir.

I. Reform

Reform sorununa odaklanan makalelerin içerisinde personel reformu konusu da yer aldığı için bu başlık personel yönetimi başlığının hemen arkasında incelenmiştir. Her türlü yönetimi yeniden yapılandırma çalışmaları, yenileşme hareketleri, ıshalat ve reform başlıklı çalışmalar burada değerlendirilmiştir. *Grafik 20*

yıllar itibariyle reform temalı yazıların dağılımını göstermektedir. Grafiğe bakıldığında 1945 öncesi dönemde reform konusuna çok fazla yoğunlaşmadığı anlaşılmaktadır. Bunun tek istisnası Albert Devze tarafından yazılmış ve Enis Behiç tarafından çevrilerek 1932 yılında Türk İdare Dergisi’nde yayınlanan “*Madrid Kongresi’nde Görüşülen İdari Islahat*” isimli çalışmadır. 1945 sonrasında ise reform sorunu daha çok irdelenmeye başlanmıştır. 1948 yılında “*Hükümet Bünyesinin Islahı*” isimli bir çeviri Hayri Orhun tarafından yayınlanmış, 1949 tarihinde de Cudi Özalp’ın “*İdari Islahat Üzerine*” isimli bir yazısı Türk İdare Dergisi’nde yayınlanmıştır. Türk İdare Dergisi’nde 1950’de Albert Henry’nin “*İdarede İnkılap*” isimli yazısı Vehbi Berk çevirisiyle yayınlanmıştır.

Grafik 20 Reform

1950 sonrası dönem ‘ıslahat’ veya ‘inkılap’ kavramlarının yerine ‘reform, redaksiyon’ gibi yeni bir terminoloji kullanılmaya başlandığı dönem olarak dikkat çekmektedir. Örneğin 1952 yılında İhsan Olgun’un “*İdarede Reform*” isimli yazısı, 1959 tarihli Albert Henry’nin “*İdarede Redaksiyon*” isimli çalışmasının Hacaloğlu tarafından çevrildiği 1960 yılında “*İdari Reform*” isimli bir yazının da Mehmet Aldan tarafından kaleme alındığı görülmektedir. Daha önce anılan yabancı uzmanlardan Chailloux-Dantel’in “*Amme İdaresinde Araştırma*” başlıklı yazısının Doğan Avcıoğlu çevirisiyle Türk İdare Dergisi’nde 1957 yılında yayınlanmıştır.

1961-62 yıllarında diğer konu başlıklarında olduğu gibi reform konusunda da pek çalışma yapılmadığı ancak 1963 sonrasında reform çalışmalarının büyük bir ivme kazandığı gözlenmiştir. Örneğin Turhan Şenel “*Planlı Devrede*

Gerçekleştirilmesi Zorunlu İki Konu: İdari Reform ve Amme İdaresi Davamız” isimli yazıyla bu alanın kamu yönetimi için zorunlu olduğuna dikkat çekmektedir. 1965 yılına gelindiğinde ise, Bahri Savcı “*Türkiye’de Reform Hareketlerinin Bir Analizi*” ni yaptığı yazısında konuyu irdelemektedir. 1965-74 arası dönem idari reform konusunun Türkiye’de en yoğun olarak incelendiği dönemdir. Bu dönemde idari reform, idari yenileşme, idarenin yeniden düzenlenmesi isimleriyle konunun ele alındığı belirlenmiştir. Ayrıca aynı dönemde MEHTAP ve uygulanaşıyla ilgili bir yazının Kenan Sürgit tarafından Amme İdaresi Dergisi’nde yayınlandığı 1969 yılında Fulton Raporu’nun Cahit Tutum tarafından Amme İdaresi Dergisi’nde incelendiği ve bu dönemde özellikle personel reformu üzerine birçok yazının yayınlandığı belirlenmektedir. 1969 yılında Hukuk Fakültesi Dergisi’de ise “*Hukuk Eğitiminde Reform*” başlıklı bir yazı Tuğrul Ansay tarafından yayınlanmıştır. Dolayısıyla 1965 sonrası dönemde reformun pek çok boyutuyla incelemeye konu edildiği ve reform sorununa özel ilgi gösterildiği anlaşılmaktadır. Reform konusunda öne çıkan yazarlar arasında Kenan Sürgit, Cahit Tutum ve Arif Payaslıoğlu sayılabilir.

1970-75 arası dönem özellikle idari reform çalışmalarının gözde olduğu ve yapılan yayınların başlıklarında idari reform kavramına veya yönetimde reform kavramını sıklıkla kullandıkları belirlenmiştir. 1975-1980 arasında reform konusunun pek incelenmediği 1980-1983 arası dönemin ise, olağanüstü koşullar nedeniyle yayınsız geçildiği belirlenmiştir. 1983 yılında yayınlanan Kurthan Fişek’in “*Yönetimin Yeniden Düzenlenmesinde Yönteme İlişkin Bazı Sorunlar*” başlıklı makalesini, 1984’de Tamer Akalın’ın yönetimin yeniden düzenlenmesi içerikli çalışması izlemektedir. 1986 yılında Turgay Ergun’un reform konusunu ombudsmanlık kurumuyla ilişkisini ele alan çevirisi Amme İdaresi Dergisi’nde yayınlanırken, aynı yıl Fikret Başkaya Barker Planı üzerine bir yazıyı Mülkiye Dergisi’nde yayınlamıştır. 1987 yılında Tacetten Karaer’in ikisi Amme İdaresi Dergisi’nde ve birisi Türk İdare Dergisi’nde olmak üzere reform konusunda üç yazı kaleme aldığı anlaşılmaktadır. 1988’de Muammer Oytan Türk İdare Dergisi’nde hukuk reformu üzerine bir çalışma yapmıştır. Uğur Ömürgönülşen’in 1989 tarihinde “*Mülki Yönetim Bölümlenmesinde Yeniden Düzenleme Üzerine Düşünceler*” isimli yazısını, 1991 tarihinde Tacettin Karaer’in yazmış olduğu iki makale takip etmiştir. Aynı yıl “*Çağdaş İdare ve İdari Reform*” ve “*Yönetim Sistemimizin Yeniden*

Düzenlenmesi” başlığıyla iki makale daha yayınlanmıştır. 1990’lı yılların ikinci yarısında ise sağlık, sosyal güvenlik ve eğitim gibi farklı alanlarda yeniden yapılanma çalışmaları üzerine yazılar yer almaktadır. Özellikle 1997-1999 yılları arasında doğrudan kamu yönetimi reformu konusunu içeren ve tamamına yakını Türk İdare Dergisi’nde yayınlanan bir çok makale bulunmaktadır.

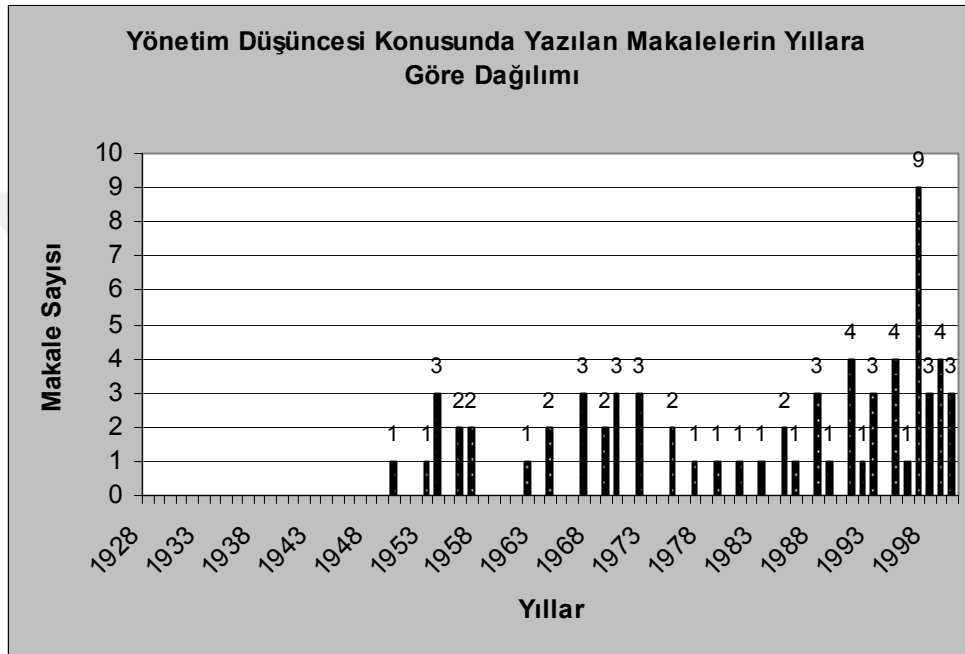
J. Yönetim Düşüncesinin Kuramsal ve Kavramsal Zemini

Türk kamu yönetimi düşüncesinin kuramsal zeminin oluşturan kuram ve kavram temelli çalışmalar, incelemeler, tartışma ve analiz yazıları bu başlık altında ele alınacaktır. Bu başlığın konu düzeyinde düşünsel özgüllük sorununu yukarıdaki konulardan daha fazla yansıtacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü diğer konu başlıklarında ele alınan çalışmalar daha çok uygulama incelemeleri niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla uygulamaya ve sorun çözmeye sönelik diğer konu başlıklarının daha yerel bir nitelik taşıması kaçınılmazdır. Burada ele alınacak çalışmalar ise daha çok düşünce yoğun eserlerden oluşmaktadır. Bu anlamda yönetim düşüncesi alanına Türk akademisinin ne kattığının gösterecek bir inceleme çerçevesi olarak görülebilir. Üretilen çalışmaların kendi ihtiyaç ve gerekliliği tarafından biçimlenen iç dinamiklerinin oluşturduğu ürünler mi yoksa dışarıda yapılan çalışmaların bir aktarımı mı olduğu bu boyut sayesinde daha net bir biçimde görülebilecektir.

Çalışmanın bu bölümü kuramsal ve kavramsal yazıları içermekle birlikte bunlarında kendi arasında başlıklandırılması; yoğunlaşmaları, ayrışmaları ve konu takibini daha kolay hale getirecektir. Bu başlık kendi içinde yönetim düşüncesinde yeni gelişmeler, örgüt kuramları, yönetim süreç ve forksiyonları, yönetim psikolojisi ve örgütsel davranış, yönetim sosyolojisi, kamu politikası ve karar verme temelli kuramsal çalışmalar ve kavram incelemesi alt konu başlıkları çerçevesinde ele alınacaktır. Bu ayırım içerisindeki birçok konunun birbiriyle geçişkenliği vardır ancak böyle bir ayırlama yapılırken konu somutlamaya dönük pratik faydası göz önünde bulundurulmuştur.

1. Yönetim Düşüncesinde Gelişmeler

Yönetim düşüncesi alanında son gelişmeleri kuramsal tartışma boyutundan çok betimleme özelliği taşıyarak ele alan çalışmalar burada yer almaktadır. Yönetim düşüncesinde yeni gelişmeleri konu alan toplam makale sayısı 68'dir. Makalelerin başta Türk İdare Dergisi olmak üzere dört dergide yer aldığı Hukuk Fakültesi Dergisi'nde ise bu konuya giren bir makale bulunmadığı görülmüştür.

Grafik 21 Yönetim Düşüncesi Konusunda Yazılan Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Konuyla ilgili yazılan çalışmaların başlangıcının 1950'li yıllara rastgeldiği görülmektedir. Buna göre bu başlık altına giren ilk çalışma Türk İdare Dergisi'nde 1950'de yayınlanan Cemil Babaç'a ait "*İdare Sanatı*" isimli çalışmadır. Türkiye'de henüz kamu yönetimi düşüncesi kurumsallaşmadan önce yazılan bu makalede yönetim konusunun bir sanat olarak algılandığı görülmektedir. 1953 yılına gelindiğinde ise, Erol Bilig tarafından "*Kamusal İdare*" başlıklı bir makalenin Hukuk Fakültesi Dergisi'nde yayınlandığı görülmektedir. Bilindiği gibi Türkiye'de kamu yönetimi disiplini ilk kurulduğu yıllarda "*Amme İdaresi*" başlığını taşımaktadır. Hatta öyle ki, alanın kurucu isimlerinden biri olan Cemal Mihçioğlu bir bilim dalı olarak "*Amme İdaresi*" ifadesi yerine "*Kamu Yönetimi*"nin ilk defa

kendileri tarafından 1966 yılında yayınlamış oldukları “*Kamu Yönetimi*” isimli kitabın kapağında kullanıldığını belirtmektedir. 1950’li yıllardan itibaren bilimsel bir çalışma alanı olarak ele alınan kamu yönetimi alanında yapılan yayınların genel olarak “amme idaresi” ifadesini kullandıkları görülmektedir.⁸⁵⁸ Ancak Erol Bilig’in makalesinin “*Kamusal İdare*” başlığını taşıdığı düşünüldüğünde kamu yönetimi ismini çağrıştıran ilk yazının bu makale olduğu söylenebilir. Öyle ki bu makale içerisinde adı geçen başlık ile incelenen konu Public Administration yani “Kamu Yönetimi”dir. Bilig bu makalede Gulick, White, Shelman, Taylor, Mayo gibi Amerikan kamu yönetimi uzmanlarını anmakta ve kamusal idare denilen Birinci Dünya Savaşı sonrası Amerika’da geliştirilen bu alanın Avrupa ülkelerini de istila etmiş olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁵⁹ 1950’li yıllarda Türkiye’de kamu yönetimi disiplininin kurumsallaşmasıyla birlikte bu alanda çoğunluğu çeviri olmak üzere yayınların özellikle SBF Dergisi’nde yer almaya başladığı görülmektedir. Örneğin Dimock’un “*Amme İdaresinde Yeni Gelişmeler*” isimli çalışması hem Mihçioğlu’nun çevirisi hem de İngilizce olarak 1954’te SBF Dergisi’nde yer almıştır. Aynı yıl Mümtaz Soysal, Gunner Heckscher’in “*Amme İdaresi ve Demokrasi*” başlıklı yazısını ve 1956 da Herbert Simon’a ait “*İdaredeki Atasözleri*”ni SBF Dergisi’nde yayınlamıştır. Ayrıca 1956 yılında SBF Dergisi’nde yer alan konuyla ilgili başka bir makale Nermin Abadan’ın “*Amme İdaresinde Son Gelişmeler*” adındaki çalışmasıdır. Nermin Abadan’ın 1957 yılında da İdare Dergisi’nde Norman Angus’tan çevrilen “*Amme İdaresi Hakkında Yeni Gelişmeler*” başlıklı bir yazısı yer almaktadır. 1957 yılında konuyla ilgili olarak İdare Dergisi’nde yer alan bir diğer çalışma Balasaygun’a ait “*İdare, İdareci ve Murakebe Mefhumlarının Modern Esasları*” başlıklı yazıdır.

1960’lı yıllarda ise Türk İdare Dergisi’nde İsmail Güzeliş’in *İdare ve Siyaset* ve Richard Podol’un “*Modern İdareci*” başlıklı yazıları, Mülkiye Dergisi’nde Necati Kaya’nın *Sanayi ve İdare Sanatı* başlıklı yazısı, SBF Dergisi’nde Tahsin Bekir Balta’nın “*İdare Hukuku ve İdare Bilmi*” adını taşıyan çalışması öne çıkan yazılardır. Ayrıca 1960’lı yıllarda Organizasyon ve Metot (O/M) temelli çalışmaların

⁸⁵⁸ Herbert Simon-Donald Smithburg-Victor Thompson, *Kamu Yönetimi*, (Çev. Cemal Mihçioğlu), AÜSBF Yayınları, Ankara, 1980.

⁸⁵⁹ Erol Bilig, “Kamusal İdare”, *AUHFD*, 10/1, 1953, s. 247-254.

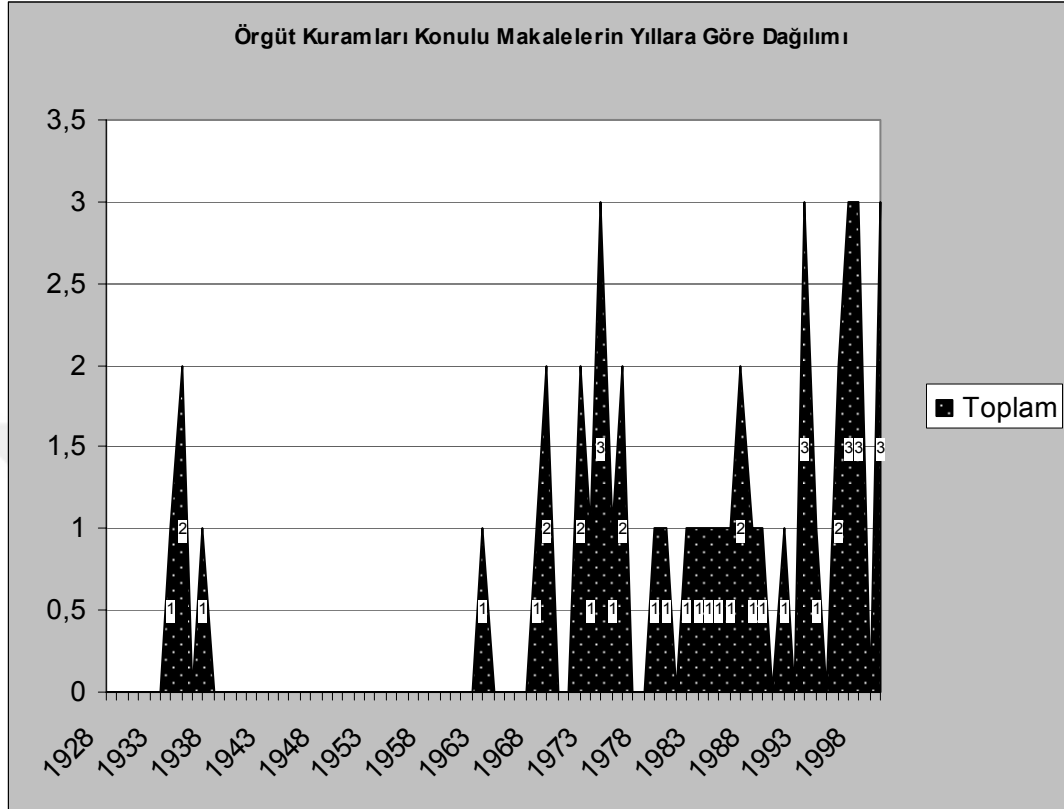
yapılmaya başlandığı görmek mümkün. 1950’li yıllardan 1970’li yıllara kadar olan dönemde çok sayıda çeviri yazıyla karşılaşılacaktır. Yukarıda sayılanlara ek olarak Lincfield, Langrod, Likert, Fagır Muhammad, Brassad ve Maurice ve Lucien Sfez gibi isimlere ait makalelerin çevrilerek Amme İdaresi Dergisi’nde yayınlandığı görülmektedir. 1950-75 arası dönemde yapılan yayınların daha çok alanı tanımayı sağlayıcı aktarma yazılar ve çevirilerden oluştuğunu söylemek mümkündür. 1975-85 arası yıllarda ise daha çok telif yazılardan oluşan yayınlar yapıldığı görülmektedir. Bu yayınları yapanlar arasında Niyazi Akı, Yahya Kaya, Kenan Sürgit, Yücel Ertekin gibi isimler sayılabilir. Ayrıca bu dönemde Anıl Çeçen’in “*Kültür Yönetimi*” Cahit Talas’ın “*Kamu Yönetimi ve Sosyal Politika*” başlıklı birer yazısı öne çıkmaktadır.

1980’lerin ikinci yarısında ve 1990’ların başında ise hantal bürokrasi, yönetimde açıklığın önemi gibi konulara yönelindiği ve yeni yönetim yaklaşımlarının ön plana çıkarılmaya başlandığı görülmektedir. Özellikle 1990 sonrası dönemde işletmecilik temelli çalışmaların net şekilde ön plana çıktığı görülmektedir. 1990-2000 arası dönemde öne çıkan ve işletme temelli bakış açısının ürünü olan konu başlıklarından bazıları, kamu yönetiminde örgütsel iklim, sıfır hiyerarşi, kamu yönetiminde yeni gelişmeler, yönetimde yeni yaklaşımlar, kamu hizmetinde kalite, yeni yönetim tekniklerinin uygulanması ve hizmet sunumunda müşteri odaklılık bu dönemde öne çıkan konu başlıklarıdır. Bu yazılar arasında işletmeci yaklaşımı eleştiren sınırlı sayıda yayına karşın çoğunluğun işletmeci yaklaşımı olumlayarak ele aldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

2. Örgüt Kuramları

Bilimsel yönetim kuramı, bürokrasi kuramı, yönetim süreci gibi *Klasik Yönetim Kuramları* kapsamına giren çalışmalar, İnsan İlişkileri yaklaşımı, motivasyon kuramları, Hawtorne, Harwood Araştırmaları gibi *Davranışçı Örgüt Kuramları* içinde yer alan konular, *Modern Örgüt Kuramları* (durumsallık ve sistem yaklaşımları, matriks örgütler vs), *Yeni Örgüt Kuramları* (toplam kalite yönetimi, amaçlara göre yönetim, yeni kamu işletmeciliği, yönetişim) gibi liberal temeli ve daha çok Amerikan yönetim düşüncesinin ürünü olan çalışmalar burada ele alınmıştır. Ayrıca daha toplumcu bir bakış açısının ürünü olan *katılmalı yönetim*,

özyönetim, yönetimin kolektifliği gibi yaklaşımlar ile çalışmalar ve eğer varsa ulusal nitelikli kuram oluşturma çalışmaları da bu bölüme dahil edilmiştir.

Grafik 22 Yıllara Göre Örgüt Kuramları Konulu Yazılar

Örgüt kuramları konusuna yönelen çalışmaların ilk örneklerinin 1930’lu yıllarda yazında yer aldığı, 1940’lı ve 1950’li yılların ise bu konuya yeterli ilginin gösterilmediği dönemler olarak yukarıdaki grafiğe yansıdığı görülmektedir. 1960’lı yıllardan 2000 yılına kadar ise bu konu altına giren makalelerin düzenli olarak varlıklarını sürdürdükleri gözlenmektedir. Örgüt kuramları konulu makalelerin daha çok Türk İdare Dergisi ve Amme idaresi Dergisi’nde yayınlandığı, Mülkiye ve SBF Dergileri’nde daha az incelemeye konu olduğu, Hukuk Fakültesi Dergisi’nde ise bu konunun hiç incelenmediği belirlenmiştir.

Örgüt kuramlarına yoğunlaşan ilk çalışmalara klasik örgüt kuramlarına yönelik olarak 1930’lu yıllarda rastlanmıştır. 1934 yılında “*Taylorculuk ve İş Kafiyeciliği*” başlıklı bir yazının Süheyp Nizam tarafından yayınlandığı görülmektedir. Ayrıca 1935 yılında Taylor’un görüşlerinin çeviri olarak Macit

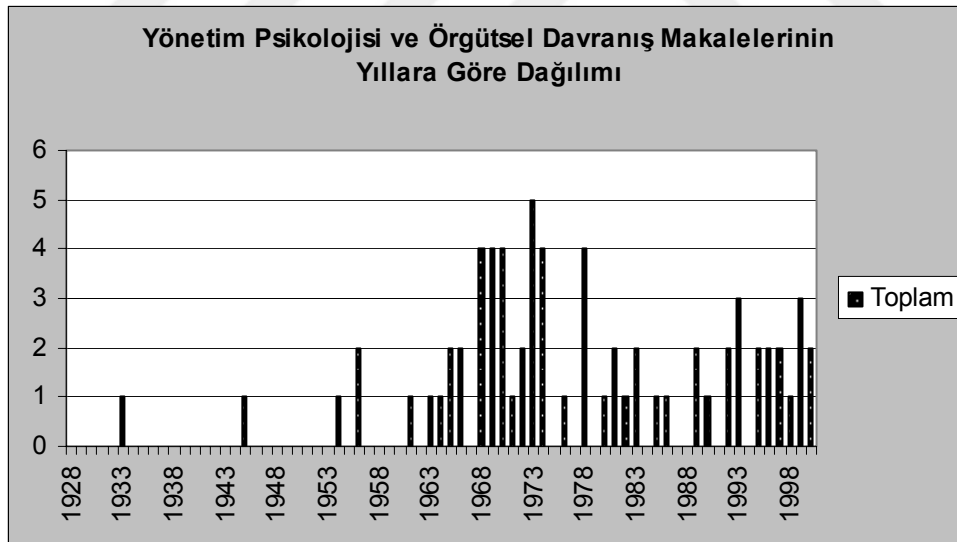
Burhan tarafından İdare Dergisi'nin 83. ve 84. sayılarında yayınlandığı görülmektedir. 1937 yılına gelindiğinde ise Hasan Şükrü Adal'ın "*Henry Fayol'un Tecrübi İdare Prensipleri*" adıyla İdare Dergisi'nde bir yazısıyla karşılaşmaktadır. Bu çalışmalardan sonra 1960'lara kadar doğrudan örgüt kuramları veya kuramcıları üzerine bir yayına rastlanmamıştır. 1963'te Türk İdare Dergisi'nde Burhan Engin'in yine Fayol'u konu alan bir çalışması olduğu görülmektedir. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başı arasında beşeri ilişkiler, motivasyon kuramları ve örgütlerde insan konulu davranışçı örgüt kuramına girecek çalışmalar Amme İdaresi Dergisi'nde yer bulunmaktadır. 1970'li yıllarda ayrıca Weber'in bürokratik modelini ve ideal tiplerini konu alan klasik örgüt kuramları kapsamında çalışmaların öne çıktığını söylemek mümkündür. 1970'li yıllar örgüt kuramları açısından tam bir üst üste binme yılları olarak değerlendirilebilir. Çünkü aynı dönemde klasik kuram ve davranışçı kuram çalışmaları yanında sistem yaklaşımını veya örgüt çevre ilişkilerini konu alan modern örgüt kuramları kapsamında yazılar da bulunmaktadır.

1980'lerin ilk yıllarında örgüt kuramlarının motivasyon konusuyla ilgili proje yönetimiyle veya iletişimle ilişkili ele alındığı yazılar bulunmaktadır. 1980'lerin ikinci yarısından 2000'li yıllara kadar olan dönemde ise stres yönetimi, kalite yönetimi, zaman yönetimi, öğrenen organizasyonlar gibi başlıklar altında yer alan ve neomodern örgüt kuramları denilebilecek kapsamda yer alan tam olarak da kuramsallaşmamış örgütsel tekniklerinin istilasıyla karşılaşmaktadır. 1980 sonrası dönemde sınırlı olsa eski örgüt kuramlarından izlere rastlanmakla birlikte neomodern rüzgarın başat konuma geldiği açıkça görülmektedir.

Örgüt kuramları yazıları incelendiğinde ülke yazınının 1930'lu yıllardan itibaren Amerikan okullarını iyi ya da kötü takip ettiği görülmektedir. Bu takip 1940'lı ve 1950'li yıllarda kesintiye uğramış olsa da sonra artan bir hızla devam etmiştir. Önceleri dış kaynaklı örgüt kuramlarının çeviriler yoluyla geldiği sonra telif yayınların arttığı ve bu konudaki yayınları takip aralığının zaman içerisinde 10-15 yıldan 1-2 yıla kadar düştüğü görülmektedir. Ülke yazını adına olumsuz bir tespit ise bu tür kuramsal çalışmaların neredeyse tamamının aktarma ürün olması, kuramsal deneme sayılabilecek yerli çalışmaların bulunmamasıdır.

3. Yönetim Psikolojisi ve Yönetim Sosyolojisi

Bu konu başlığı örgüt kuramları başlığıyla birlikte ele alınabilirdi ancak özellikle ayrı başlık altında incelenmesi düşünüldü. Çünkü genel olarak psikoloji bireyi ve birey davranışlarını inceleyen bir disiplin iken; sosyoloji toplum ve toplumsal ilişkiselliği incelemeye yoğunlaşmaktadır. Yönetim psikolojisi de örgüt içerisinde ve örgüt amaçları doğrultusunda bireyi konu edinmekte iken, yönetim sosyolojisi alanının toplumsal bütün içerisinde yönetsel gerçekliği ele alması beklenir. Bu yönüyle yönetim psikolojisinin bireysel liberal bir akımın yansıması olacağı, yönetim sosyolojisinin daha kolektivist bir perspektifin izlerini taşıyacağı varsayılabilir. Bu yönüyle düşünüldüğünde yönetim psikolojisi kapsamında yapılan çalışmaların daha bireyci ve dolayısıyla liberal bir anlayışın ürünü olduğunu, yönetim sosyolojisinin ise daha toplumcu ve bütüncü bir bakış açısının ürünü olacağını düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda düşünülürse iki alanın karşılaştırılması yönetim düşüncesinde yürütülen tartışmaların bireyci mi yoksa toplumcu mu olduğunu görme olanağı verebilir.

Grafik 23 Yönetim Psikolojisi

İncelenen dergilerde yönetim psikolojisi veya örgütsel davranış kapsamı içerisinde alınan makalelerin yıllara göre dağılımı yukarıdaki grafikte yer almaktadır. Bu dağılıma göre 1930'lu yıllardan 2000'ne kadar olan süreçte Türk yönetim yazınında yönetim psikolojisi konulu çalışmaların zaman zaman kesintiye uğrasa bile

her dönem varolduğu anlaşılmaktadır. Örneğin W. Möde'den Macit Burhan'ın çevirisiyle İdare Dergisi'nde yayınlanan “*Şeflik ve Amirlik Psikolojisi ve İnsan Muamele Usulleri*” başlıklı yazı 1933 yılına aittir. 1940'lı yıllarda “*İdarede Sezin Dayanakları ve Yürütme Araçları*” isimli bir yazı Fazlı Güleç tarafından İdare Dergisi'nde yayınlanmıştır. 1954 yılında Cemal Mıhçıoğlu'nun yöneticiler ve çalışanlar arasındaki ilişkileri inceleyen bir yazıyı SBF Dergisi'nde yayınladığı ve aynı dönemde yönetim psikolojisi konulu iki çevirinin yapıldığı görülmektedir. 1960'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar konunun daha düzenli ve yoğun bir şekilde ele alındığı motivasyon, başarı, liderlik, çalışma özendiricileri, örgüt-birey bütünleşmesi, örgütlerde çatışma, işe bağlılık gibi başlıklar altında konunun sürekli olarak canlı tutulduğu gözlenmektedir. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren ise yönetimde duygusal zeka, yöneticiler ve zaman tuzakları, liderlik ve motivasyon, yönetici ve stres, yöneticilik yaşamı, liderlik stratejileri gibi yönetici merkezli ve yönetim psikolojisi konulu çok sayıda çalışmayla karşılaşmaktadır.

Davranışçı örgüt kuramları dışarıda bırakıldığı halde yönetim psikolojisinin Türk yönetim yazınında varlığı oldukça belirgindir. Yönetim sosyolojisi konusu ele alındığında ise analize tabi tutulan beş dergi ve 72 yıllık zaman kesiti içerisinde yönetim sosyolojisi üzerine yalnızca 3 makaleye rastlanmıştır. Bunlardan ilki Edgar H. Schain'dan Halil Can'ın çevirisi olarak 1975'de Amme İdaresi Dergisi'nde yayınlanan “*Örgütsel Sosyalizasyon ve Yönetim Mesleği*” başlıklı yazıdır. Bu makalenin de içeriği incelendiğinde yönetim sosyolojisinden çok yönetim psikolojisinin ilgi alanına girdiği düşüncesi uyanmaktadır. Diğer iki çalışma ise Ömer Bozkurt tarafından 1976 yılında yazılmış olan “*Sosyolojik Açıdan Örgütler*” ve 1981'de yazılmış olan “*Kamu Bürokrasisine Sosyolojik Yaklaşım*” başlıklı Amme İdaresi Dergisi'nde yayınlanan makalelerdir. İki alan karşılaştırıldığında yönetim psikolojisi konusu her dönemde canlı bir inceleme alanı olarak yazına yansımış olmasına karşın, yönetim sosyolojisi alanının tamamen boş bırakılmış olduğu görülmektedir. Bu durum Türk yönetim yazınının yönelimini göstermesi adına önemlidir.

İster yönetim süreçleri düşünölsün ister en basit haliyle yöneten-yönetilen ilişkisi ele alınsın veya yönetim tanımları göz önüne getirilsin, yönetim olgusunun

bir kişiyle bir anlam ifade etmeyeceği, yönetsel gerçekliğin ancak birden fazla insanın olduğu bir ortamda anlam kazanacağı açıktır. Özellikle bir yönetsel eylem veya süreç eğer kamusal nitelik taşıyor ise bunun toplum içerisinde olması, kamu yönetimi denilen alanın kamuyu yani toplumu içermesi beklenir. Bu yönüyle düşünüldüğünde yönetim ilişkisinin yönetim psikolojisinden çok yönetim sosyolojisinin ilgi alanına girmesi beklenir. Oysa yapılan çalışmalarda yönetim sosyolojisinin neredeyse adı bile geçmezken yönetim psikolojisi üzerine çok sayıda gözlem, anket, ortam araştırması verileriyle beslenmiş kuram çalışması bulunmaktadır. Bu durum son yüzyıllık süreçte üretilen yönetim düşüncesinin ve özellikle de bugünkü kamu yönetimi düşüncesini kapsayan alanın tamamen bireyci anlayışı dayalı Amerikancı bir yaklaşımın içsel gerçekliği olduğunu ortaya koyan bir veri olarak değerlendirilmelidir.

4. Yönetim Süreçleri

Konu incelemelerinin bu başlığında kısaca POSDCORB olarak bilinen planlama, örgütleme, denetim, koordinasyon, bütçe gibi süreçler ve yönetim fonksiyonlarına ilişkin çalışmalar yer almaktadır. Ancak personel yönetimi ve iletişim konusu ayrı başlıklar altında ele alındığı için buraya dahil edilmemiştir.

Yönetim süreçleri ile ilgili makalelerin dağılımına bakıldığında toplam 22 çalışma yayınlanmış ve bu çalışmaların dört dergi arasında paylaşıldığı, Hukuk Fakültesi Dergisi'nde ise konunun incelenmediği görülmektedir. 1950'li yıllarda Türk İdare Dergisi'nde planlama sürecinin ve özel olarak da "poliste planlama" konusunun incelendiği görülmektedir. Yine 1960'lı ve 1970'li yıllarda belli kurumlara yönelik planlama konusu ele alınmıştır. 1970'li yıllarda özellikle yönetim süreçleri içerisinde koordinasyon ve denetim süreçlerinin ön plana çıktığı, örgütsel planlama sürecine ilişkin yazıların da yer aldığı gözlenmektedir. 1980'li yıllarda ise yine planlama ve koordinasyon süreçleri yanında denetim sürecine ve emir-komuta sürecini içeren yazılara rastlanmıştır.

5. Kamu Politikası ve Karar Verme

Kamu politikası ve karar verme konu başlığı altında toplam 11 makaleye ulaşılmıştır. Bu konunun çalışılmaya başlanması 1960'lı yıllara denk gelmektedir. Karar verme konusu 1966 yılında Türk İdare Dergisi'nde iki ayrı sayıda Alim şerif

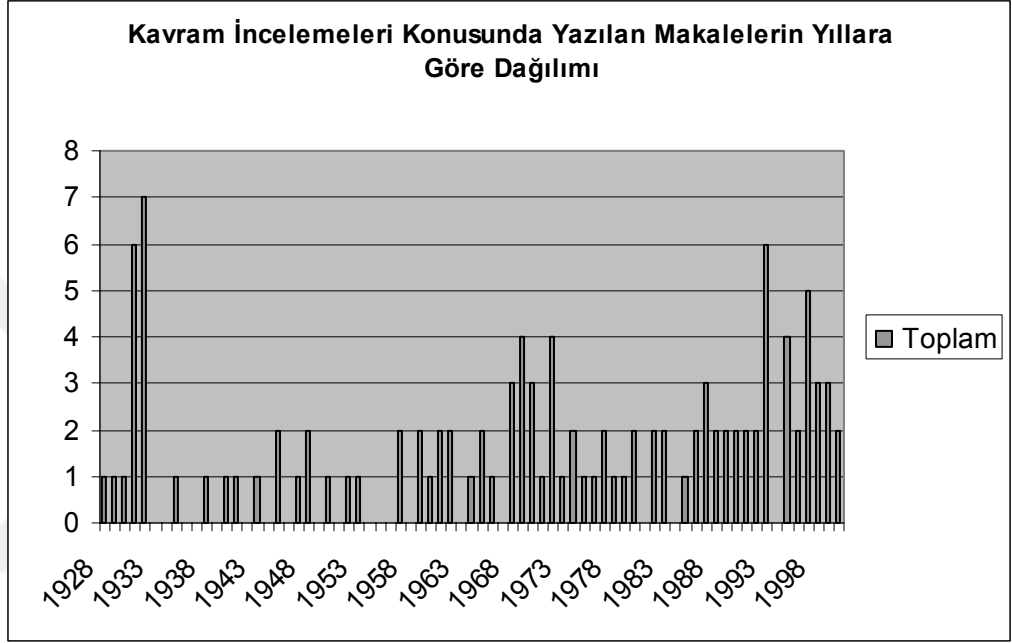
Onaran tarafından incelenmiştir. Ayrıca bu konuda 1970-75 arasında Halil Can tarafından yapılmış bir, Mustafa Tosun tarafından yapılmış iki çeviri makalenin Amme İdaresi Dergisi'nde yayınlandığı belirlenmiştir. Aynı konuda Gencay Şaylan'ın Mülkiye Dergisi'nde 1974'de yayınlanan “*Yönetimde Haberleşme ve Karar Verme*” başlıklı bir yazısı bulunmaktadır. 1975 yılında İbrahim Armağan'ın “*Olasılıksal Karar Alma*” konulu Amme İdaresi Dergisi'nde bir yazısı, 1980'li yıllarda Orhan Kırılı'nın Türk İdare Dergisi'nde “*Kamu Yönetiminde Karar Verme*” başlıklı bir çevirisi, 1990'da Turhan Genç'in “*Çağdaş Kamu Yönetiminde Karar Verme Süreci*” ve aynı dönemde Nihat Özgür'ün de bir çevirisi Türk İdare Dergisi'nde bulunmaktadır. Buraya kadar olan çalışmaları karar verme odaklı olarak yapıldığı, ancak 1998 yılında Hasan Hüseyin Çevik tarafından Amme İdaresi Dergisi'nde yayınlanan “*Kamu Politikaları Analizi Çalışmaları Üzerine Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*” adındaki yazısı kamu politikası konusuna yoğunlaşmaktadır. Kamu politikası ve karar verme konusunda yurt dışında oldukça geniş bir literatür bulunmasına karşın, bu konuda Türkiye'de çok fazla yayın yapılmadığı saptanmıştır.

Yönetim düşüncesinin kuramsal zeminnine ilişkin konu başlıkları arasında yönetim süreçleri ile kamu politikası ve karar verme konuları da eklenmiştir. Ancak bu iki konu hakkında yapılan yayınların daha az olduğu görüldüğü için bunlarla ilgili grafik aracılığıyla analiz yapılmayacaktır.

6. Kavram İncelemeleri

Kavram incelemeleri bir düşünce alanının beslendiği damarları gösterme noktasında önemli ipuçları verebilir. Çünkü kavramların ideolojik ve düşünsel olarak taşıyıcılıkları vardır. Başka bir ifadeyle kavramların kökeni ve dili vardır. Bu çalışma özelinde konuyu somutlamak gerekirse incelenen dergilerde ele alınan kavramların yönelimi Türk yönetim düşüncesinin yönelimi konusunda bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Örneğin yönetim konusu daha çok sosyal devlet, toplumsal adalet, eşitlik, gibi kavramlarla birlikte ele anılıyor ise Türk yönetim düşüncesinin daha sosyal içerikli ve toplumsal öncelikli olarak yapılandırıldığını söylemek mümkündür. Şayet kavram incelemelerinde hukuksal kavramlar ağır basıyorsa daha normatif bir yönetim düşüncesi gelişimi olduğu değerlendirilebilir. Aynı şekilde

yönetimle ilişkili olarak incelenen kavramlar işletme temelli kavramlar ise işletmeci bir anlayışın egemen olduğu düşüncesi ön plana çıkacaktır. Bu çerçevede yönetimle ilgili olarak ele alınan kavramsal incelemeler bu başlık altında konu incelemesine dahil edilmiştir. Kavram incelemesi kapsamında değerlendirilmek üzere toplam 113 makale belirlenmiştir. Bu konuda incelenen tüm dergilerde yayın yapılmış olmak birlikte bu konuda en fazla yayın Türk İdare Dergisi'nde yer almıştır.

Grafik 24 Yıllara Göre Kavram İncelemeleri

Yukarıda yer alan *Grafik 24* incelendiğinde kavramsal incelemelerin 1928 yılından 2000 yılına kadar her dönemde kavram incelemesi konusunun ele alındığı anlaşılmaktadır. Grafiğin dağılımına bakıldığında incelenen diğer bütün konulardan daha dengeli bir görünüm sergilediği görülmektedir. İlk kavram incelemesi 1928 yılında karşımıza çıkmaktadır. İdare Dergisi'nde Osmanlıca ile yayınlanmış olan çalışma kapsamındaki ilk kavram incelemesi “*İdare Nedir*” başlığını taşımakta olup yazarı tespit edilememiştir. Aynı dergide 1929 yılında Atıf tarafından yazılan diğer bir kavramsal inceleme tarzı çalışma ise “*Muntazam ve Temiz İdare*” adını taşımaktadır. 1930 yılında yayınlanan İbrahim Ali'nin “*İdare'de Rasyonalizasyon*” başlıklı yazısına ek olarak Süheyp Nizami'nin 1934 tarihli uslaştırma ve Taylorculuk konulu yazıları birlikte düşünüldüğünde işletmeci akımın Türk yönetsel düşüncesine daha o yıllarda girdiğini göstermektedir. İbrahim Ali'nin bir yıl sonra “*Ademi*

Merkeziyet” isimli başka bir kavramsal çalışması yanında 1931-32 yılları arasında dizi yayın olarak ele aldığı onun üzerinde Hukuku İdare yazısıyla karşılaşılmaktadır. Ayrıca İbrahim Ali Erberk’in (İbrahim Ali ile aynı yazar olsa gerekir) 1930’lu Jean Apleton’dan çevirdiği *idari ihtilaflar* başlıklı bir dizi yayını bulunmaktadır. 1938 yılında Şükrü Adal’ın *bürokrasi* kavramı üzerine bir yazısı olduğunda belirtmekte yarar görünüyor. 1940 ve 1941 yıllarında ise Burhan Ergin tarafından yazılmış “*Kırtasiyecilik Nedir? Nasıl Kaldırılır?*” başlıklı iki yazıyla karşılaşılmaktadır. 1940-50 arası dönemde kavram incelemesi türünde yapılan diğer yazıların *polis*, *rasyonalizasyon*, *idari vesayet* kavramları üzerine olduğu belirlenmiştir. 1950’li yıllarda ise Süheyp Derbil tarafından *kamu hizmeti* kavramının incelendiği, Cahit Talas’ın *verimlilik* kavramı üzerine, Hediye Rollas’ın *ekonomik idare* üzerine, Baha Kargın tarafından ise *idarenin takdir hakkı* konusunda yapılmış yayınlar bulunmaktadır.

1960’lı yıllara gelindiğinde öne çıkan prodüktivite yani verimlilik, beşeri sermaye, ekonomik idare, örgütsel değişim gibi örgüt ve işletme temelli kavramların daha sık incelenir olduğu ayrıca idari demokrasi, idari azgelişmişlik, Parkinson Kanunu gibi kavramların da ele alındığını vurgulamak gerekir. Bu dönemin ilgi çekici kavramsal incelemelerinden biri de *iyi idare* konusu üzerine yazılmıştır. 1962 yılında Rüştü Ülken tarafından İdare Dergisi’nde yayınlanan “*İyi Bir İdareden Ne Anlıyoruz?*” başlıklı bu yazıda iyi bir yönetim için gerekli olan temel kavramlar *meşruluk*, *verimlilik* ve *az masraflılık* olarak ortaya konmaktadır.⁸⁶⁰ Burada belirtilen iyi idarenin unsurları günümüzde sıkça vurgulanan demokratiklik, verimlilik ve ekonomiklik üçlemesinin o yıllardaki karşılığı olarak değerlendirilebilir.

1970’li yıllarda ise teknokrasi, otorite, bürokrat gibi bürokrasi temelli kavramların çok sık olarak kullanılması yanında idarenin siyasileşmesi, yönetimde tutukluk gibi kavramlar da kullanılmaya başlanmıştır. 1980’li yılların ilk yarısında ise, 1950’li yılları anımsatır bir şekilde, verimlilik, rasyonalite, hukuki idare, yetki devri gibi kavramların ele alındığı belirlenmiştir.

⁸⁶⁰ Rüştü Ülken, “İyi Bir İdareden Ne Anlıyoruz?”, *İdare Dergisi*, Mayıs-Haziran, Sayı 276, 1962, s. 3-9.

1980’li yılların ikinci yarısında ise otorite, verimlilik, yönetimi geliştirme, sevk ve idare, idarenin takdir yetkisi kavramlarına yeniden rastlanmaktadır. 1990 - 2000 arası yıllarda özelleştirme, yap-işlet-devret, yönetimin verimliliği, yönetimi geliştirme, yönetsel etkililik, örgüt kültürü gibi kavramlar ön plan çıkmakta, bu kavramlardan özellikle özelleştirme, verimlilik, etkililik gibi kavramların çok sık inceleme konusu olduğu dikkat çekmektedir.

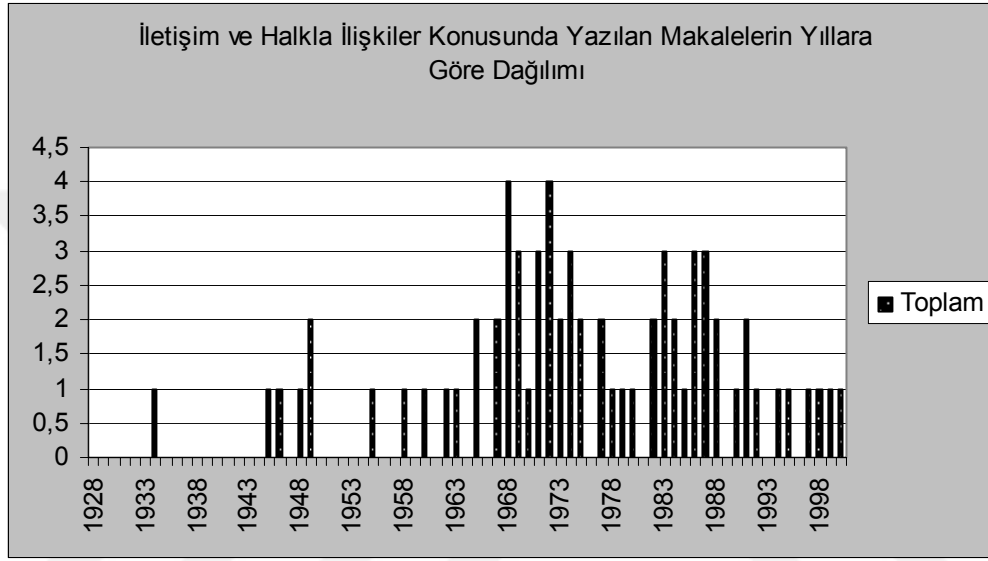
Türk yönetim yazınında yer alan kavramsal inceleme yazıları göz önünde bulundurulduğunda genel bir değerlendirme yapılabilir. Örneğin 1960 öncesi dönemde yönetim konusunun takdir hakkı, idari vesayet, hukuki idare gibi hukuksal kavramlarla birlikte incelendiğini ancak hukuksal etki kadar işletmeci etkinin de rasyonalizasyon, ussallaştırma, kırtasiyecilik, verimlilik gibi ekonomiklik temelli kavramlarla belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. 1960’li yıllardan itibaren kavram incelemelerinde hukuksal ağırlığın azalmasıyla birlikte işletme temelli ve verimlilik odaklı çalışmaların artarak devam ettiği görülmektedir. Ayrıca 1960’lı ve 1970’li yıllarda siyaset ve bürokrasi temelli kavramların ön plana çıkmaya başladığı söylenebilir. 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren ise yen sağ ideolojinin bir yansıması olarak özelleştirme ve özelleştirmeye ilişkili kavramların ön plana çıktığı etkililik-verimlilik temelli işletmeci anlayışın yoğun olarak hissedildiği görülmektedir. Bu konuda sonuç olarak kavram incelemelerine konu olan çalışmaların sosyal adalet, eşitlik, sosyal devlet, bölüşüm gibi toplumcu yönelimi yansıtan kavramları içermediği; ekonomiklik, verimlilik, rasyonalite, kırtasiyeciliğin azaltılması, otorite gibi işletme kökenli örgüt kökenli kavramlara yöneldiği söylenebilir.

K. Diğer Konular

Bu başlık altında kamu yönetiminin yakın ilişki içerisinde olduğu ama genellikle yönetim düşüncesinin doğrudan parçası olarak görülmeyen ve daha çok yönetimin uygulamaya dönük yüzünü yansıtan iletişim, halkla ilişkiler, teknoloji, e-devlet gibi çalışmalar ile yönetim konusunda yapılan kongre, panel ve sempozyum gibi çalışmaları değerlendirmeye yönelik yapılan çalışmalar toplanmıştır. Bunları üç ana çerçevede İletişim ve Halkla İlişkiler, Teknoloji, Kongre Sempozyum ve Panel Yazıları gibi alt başlıklar şeklinde ele alınmıştır.

1. İletişim ve Halkla İlişkiler

İncelenen dergilerde iletişim ve halkla ilişkiler kapsamında ele alınabilecek toplam 68 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmaların ağırlıklı olarak Türk İdare Dergisi ve Amme İdaresi Dergisi'nde yayınlandıkları, bu dergileri SBF Dergisi'nin izlediği Mülkiye ve Hukuk Fakültesi Dergileri'nde ise konunun pek yer almadığı görülmüştür.

Grafik 25 İletişim ve Halkla İlişkiler Yazılarının Yıllara Göre Dağılım Grafiği

Yukarıdaki *Grafik 25* incelendiğinde iletişim ve halkla ilişkiler konusunda yapılan çalışmaların genel olarak 1945 sonrasında her dönemde yer aldığını ve bu konunun 2000 yılına kadar düzenli sayılabilecek bir eğilimle izlendiğini görmekteyiz. İletişim ve halkla ilişkiler konusunda yazılan makalelerin diğer konuların pek çoğuyla benzer bir biçimde 1965-75 arası dönemde daha fazla incelendiği gözlenmektedir. Ayrıca 1980'li yılların ilk yarısında da konunun diğer yıllara göre daha fazla incelendiğini söylemek mümkündür. Bu dağılım çerçevesinde konu içerisinde yer alan çalışmaların yıllara göre nasıl farklılık gösterdiklerini kısaca özetlemek mümkündür. Bu konuda ilk çalışmalar 1950 öncesi dönemde Türk İdare Dergisi'nde yayınlanmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmaların daha çok idare merkezli bir anlayışla konuya yaklaştıkları; örneğin halk ve memur arasındaki ilişkiler, idare ve basın, idare ve halk sevgisi biçiminde konuyu ele aldıkları görülmüştür. 1955-65 arası dönemde ise konunun idare ve halkla münasebetler

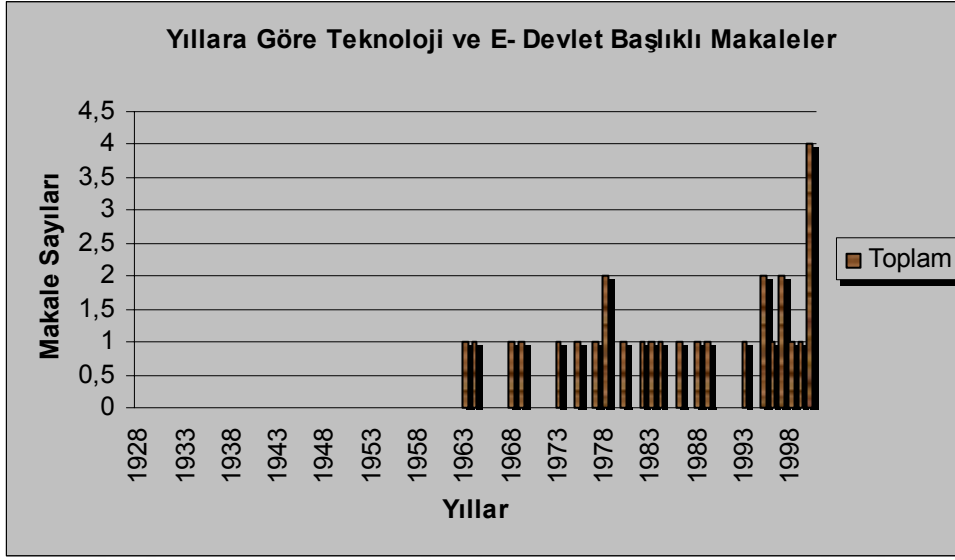
kavramsallaştırmasıyla ele alındığı ve Nermin Abadan, Hüseyin Çağlar, Kemal Galip Balkar ve Turhan Şenel gibi isimlerin konuyu çalıştığı görülmektedir.

1965 sonrası dönemde halkla münasebetler kavramsallaştırmasının yerini halkla ilişkiler kavramına bıraktığı ve bu konuda daha ayrıntılı çalışmaların yapıldığı belirlenmiştir. Bu dönemde Ragıp Uğural, Alaeddin Asna, Cemal Mıhçıoğlu ve Metin Kazancı gibi isimlerin halkla ilişkiler çalışmalarında öne çıktığı gözlenmektedir. Ayrıca Birkan Uysal'ın halkla ilişkilerle ilgili çevirilerine, Ünsal Oskay'ın hem çeviri ve hem telif eserler olmak üzere iletişim konusunda ve çoğunluğu kitle iletişim üzerine yoğunlaşan yazıları bulunmaktadır. 1974 sonrası dönemde halkla ilişkiler konusunda Yücel Ertekin isminin öne çıktığı ve bu konuda en fazla çalışmanın Ertekin tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Yücel Ertekin gibi TODAİE bünyesinde görev alan bir başka isim olan Birkan Uysal'ın da konuyla ilgili öne çıkan isimlerden biri olduğu göze çarpmaktadır.

1980'li yılların başından itibaren ise yönetime katılma sorunu çerçevesinde konunun özellikle Cemal Mıhçıoğlu tarafından incelendiği, Selçuk Yalçındağ, Nuri Tortop, Birkan Uysal, Nermin Abadan gibi isimlerin halkla ilişkiler konusunda yayınlar yapmaya devam ettikleri görülmektedir. Ayrıca 1990'lı yıllarda tamamına yakını Türk İdare Dergisi'nde olmak üzere bu konuda birçok çeviri yayın yapıldığı izlenmektedir. İletişim ve halkla ilişkileri konu alan çalışmaların 1930'lu yıllarda başlayıp 2000'li yıllara kadar devam ettiği ve uygulamaya çok elverişli bir alan olmasına karşın bu konuda yayınlanan çalışmaların daha çok teorik zeminli betimsel çalışmalar düzeyinde kaldığı göze çarpmaktadır.

2. Teknoloji ve E-Devlet

Teknoloji, bilgi teknolojileri, E-Devlet gibi teknolojinin yönetim konusuyla birlikte alındığı çalışmalar bu başlık altında incelenmiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalara bakıldığında yarıdan fazlasının Amme İdaresi Dergisi'nde yer aldığı görülmektedir. Geri kalan makaleler ise Türk İdare Dergisi'nde, SBF Dergisi'nde ve Mülkiye Dergileri arasında dağılmış olduğu ve Hukuk Fakültesi Dergisi'nin bu konuya ilişkin çalışmaları içermediği belirlenmiştir.

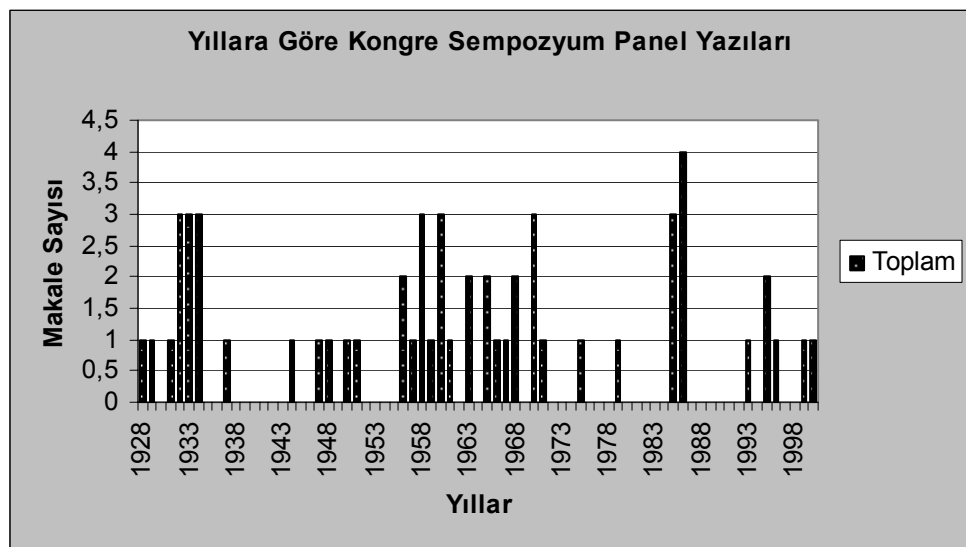
Grafik 26 Teknoloji ve E-Devlet Yazıları

Grafik 26 yıllar itibariyle teknoloji yönetim ilişkisini ele alan yazıların dağılımını yansıtmaktadır. Buna göre bu başlık altındaki çalışmalar 1960 sonrası dönemde ortaya çıkmaktadır. Bu konuda göze çarpan ilk eser Nermin Abadan tarafından yazılan ve İbrahim Yasa tarafından çevrilerek 1963 yılında SBF Dergisi’nde yayımlanan “*Gerçek ve Hayal Yönleriyle Otomasyon*” başlıklı çalışmadır. Bu çalışmada otomasyon kavramının Amerika’da nasıl doğduğu ve teknolojinin gelişmesiyle makinelerin nasıl insanın yerini almaya başladığıyla ilgili bir girişten sonra konu yurt dışından otomotiv sektörüne ilişkin fabrika örnekleriyle ayrıntılandırılmaktadır. 1960-70 arasında SBF Dergisi’nde Özer Ozankaya tarafından çevirisi yapılan “*Teknik Değişmenin Toplumsal Etkilerini İncelenmesinde Temel Kavramlar*” isimli bir çalışma ve Mülkiye Dergisi’nde Erhan Işıl tarafından yayınlanan “*Teknolojik İlerleme*” isimli başka bir yazı göze çarpmaktadır. 1970’li yıllara gelindiğinde ise Mülkiye Dergisi’nde ve Amme İdaresi Dergisi’nde konuyla ilgili çalışmalara rastlamak mümkündür. B. S. İshakoğlu tarafından 1973’te Mülkiye Dergisi’nde yayınlanan “*Bürokrasiden Teknolojiye*” isimli makaleyi, 1975’te Kemal Kapı’nın “*Yönetimde Kullanılan Matematiksel Teknikler ve Doğrusal Programlama*” isimli çalışmasını yine aynı dergide 1977’de yayınlanan Necdet Bulut’a ait “*Kamu Kuruluşları ve Bilgisayar*” başlıklı yazıyı, Nazif Gürdoğan’ın “*Bilimsel ve Teknolojik Bilgi Düzeyinin Yükseltilmesi*” isimli çalışmasını ele almak mümkündür. 1980 yılına gelindiğinde simülasyon konusu Meral Tecer tarafından Amme İdaresi

Dergisi'nde incelenmiştir. 1980'li yıllarda bilgi sistemi ve bilgisayarların yönetimde kullanılması, yönetimde değişme, yönetsel enformasyon konularının öne çıktığı görülmektedir. 1990'lı yıllara gelindiğine ise yönetim destek sistemleri, bilgi çağı, bilgi teknolojileri, ağ teknolojileri ve internet, web siteleri, elektronik iletişim gibi konular belirginleşmiş ve bu konuda özellikle Türksel Kaya Benschir, Ramazan Altınok gibi isimler ön plana çıkmıştır. Teknoloji konusunun belli bir dönemde sonra artan bir yoğunlukla çalışılmış olmasını, teknolojinin toplumsal ve yönetsel hayatta gittikçe artan oranda yer almasıyla açıklamak mümkündür. Bu konuda yürütülen çalışmaların sorunun sosyolojik boyutunu çok fazla incelemedikleri daha çok teknolojik kolaylık çerçevesinde konuyu ele aldıkları görülmektedir.

3. Kongre Sempozyum ve Panel Yazıları

Yurt içinde veya yurt dışında yapılan önemli kongre sempozyum ve panellere ilişkin değerlendirme yazılarını içeren makaleler bu başlıkta ele alınmaktadır. 1920'li yıllardan itibaren ulusal ve uluslararası nitelikli birçok kongreye ilişkin değerlendirmenin incelemeye konu edildiği bunlar hakkındaki izlenimlerin yazıldığı gözlenmektedir. Özellikle uluslararası nitelikli yönetim kongreleri ve yerel yönetim kongrelerinin devlet tarafından görevlendirilen isimler tarafından incelendiği oradaki izlenim ve paylaşımların yazıya döküldüğü görülmektedir.

Grafik 27 Kongre Sempozyum Panel Yazılarının Yıllara Göre Dağılımı

Bu çalışmaların 1950'e kadar olan kısmı Türk İdare Dergisi ve Hukuk Fakültesi Dergileri'nde yer almıştır. 1928-1929-1930 tarihlerinde Paris ve Madrid gibi Avrupa şehirlerinde yapılan uluslararası yönetim kongreleri üzerine değerlendirmeler, bu tarihlerde Muslihiddin Adil, M. Celal ve Sabri gibi isimler tarafından İdare Dergisi'nde yazıya dökülmüştür. Bu yazıların 1928-2000 arasında yoğunluğunu görmek için *Grafik 27* incelenebilir. 1932 yılında Londra'da yapılan Şehirler Kongresi ve Uluslararası Nitelikli Şehirler ve Yerel Yönetim Kongrelerinin Naci Kıcıman tarafından, 1933 Yılında yapılan idari ilimler kongrelerine ilişkin bir yazı dizisinin Sabri tarafından, 1937 tarihli Uluslararası Kongrelerde Memur yetiştirme sorununa yaklaşımların Hasan Şükrü Adal tarafından İdare Dergisi'nde yayımlandığı görülmektedir.

Ayrıca Hukuk Fakültesi Dergisi'nde 1944 yılında Dumbarton OAKS projesi üzerine İlhan Lütem'in, 1947'de İdari İlimler Kongresi hakkında Süheyp Derbil'in yazıları bulunmaktadır. Aynı dergide 1950 yılında *Devletler Hukukunun Gelişmesinde Birleşmiş Milletler'in Rolü* konulu bir konferans metni çevirisi yer almaktadır. 1951'de Uluslararası Çalışma Örgütü ile ilgili bir konferansın Türk İdare Dergisi'nde Vehbi Berk tarafından çevirisinin yayınlandığı, 1954 ve 1955 yıllarında Uluslararası İdari İlimler Enstitüsü tarafından yapılan yıllık toplantılar birer yıl gecikmeyle SBF ve Türk İdare Dergisi'nde Bülent Daver ve Şerif Ergen isimleriyle yayınlanmıştır. 1957 yılında A. Kurtkan tarafından *Üçüncü Milletlerarası Sosyoloji Kongresi* başlıklı bir çalışma SBF Dergisi'nde yayınlanmıştır. 1958 yılında Yusuf Yakupoğlu tarafından çevirisi yapılarak Türk İdare Dergisi'nde yayınlanan bir çalışmada Uluslararası İdari İlimler Kongresi'nde idari reformları konu alan çalışmaların yapıldığı ve bu amaçla komisyon oluşturulduğu görülmektedir. Aynı yazarın bir başka çevirisi Uluslararası İdari İlimler Enstitüsü'nün bir toplantısında yetki devri konusunu incelediğini göstermektedir. 1958 yılında yayınlanan bu çevirden bir yıl sonra Yakupoğlu Madrid'te gerçekleştirilen Onuncu İdari İlimler Kongresi yüksek derecede devlet memurları yetiştirilmesi konusunda yeni yaklaşımların benimsendiğini ifade etmektedir.

1960 yılında ise SBF Dergisi'nde Uluslararası Sosyoloji Kongresi, Oxford-Nato Gençlik Konferansı, Uluslararası İdari İlimler Kongresi konulu yazılar yer

almaktadır. 1960-70 arası dönemde Naci Ekşioğlu, Fethi Aytaç, Şerif Tüten ve Nermin Abadan imzalı kongre yazılarına devam edilmektedir. Bu kongreler arasında Birinci ve İkinci İdareciler Kongresi⁸⁶¹ ile Milletlerarası İdari İlimler Enstitüsü'nün Kongreleri (IIAS) öne çıkmaktadır. Genel olarak 1970-80 arasında bu konuda az sayıda yayın yapıldığı ve bu dönemde yapılan yayınların da daha çok Avrupa'da yapılan konferansları ele aldığı görülmektedir. 1980-84 arasında kongre, sempozyum, panel üzerine çalışma yayınlanmadığı, 1985'de Amme İdaresi Dergisi'nde Birkan Uysal Sezer imzasıyla Yönetmelik Duyarlılık konusunda bir yuvarlak masa konferansının yayınlandığı, 1985-86 yıllarında 70. dönem kaymakamlık kursunda kursiyerlere verilen konferansların bir özet halinde Ergün Tezel tarafından Türk İdare Dergisi'nde yazı dizisi olarak yayımlandığı görülmektedir. 1990'lı yıllarda ise Sosyal Bilimler Kongreleri üzerine yazılar Seval Gürel imzasıyla, 1993'te Mülkiye Dergisi'nde, 1995'de SBF Dergisi'nde yayınlanmıştır. 1995 yılında ayrıca Birgül Ayman Güler tarafından kamu yönetimi sempozyumu'na ait genel rapor Mülkiye Dergisi'nde yayınlanmıştır. Bu konuda son olarak 2000 yılında Mülkiye Dergisi'nde yayınlanan “*Bin Yıl Kavşağında Sosyal ve Ekonomik Değişimi Anlamak*” başlıklı bir panel yazısı bulunmaktadır.

III. ETKİLENMENİN KARŞILIKSIZLIĞI

Alan araştırmasının ilk bölümünde Türk kamu yönetimi düşüncesinin konu-yaklaşım ve kavramsal boyutlar açısından dışsal bir etki altında olma durumuna yönelik nitel yönü daha güçlü bir çalışmadan oluşmaktaydı. İçeriğe ilişkin niteliksel değerlendirme konunun kavramsal ve yaklaşımsal boyutlarını ortaya koyma açısından önemli sonuçlar vermiştir.

Araştırmasının ikinci aşamasında ise, nicel veriler yardımıyla dışsal etkilenim analizi yapılması ve etkilenim durumunun daha somut verilerle analiz edilmesi düşünülmüştür. Bu hedefi gerçekleştirmeye elverişli araçlar belirlenmiş ve bu araçlar yardımıyla etkilenim durumunun coğrafi yöneliminin belirlenmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla çalışmanın nicel bu boyutu Türk yönetim yazınına egemen olan akım ve

⁸⁶¹ İçişleri Bakanlığı tarafından ilki 1947 yılında gerçekleştirilen İdareciler kongresinin 4 yılda bir yapılması öngörülmüş olmakla birlikte ikinci kongre yaklaşık 18 yıl sonra 1964 yılında gerçekleştirilebilmiştir. Bu birinci ve ikinci kongreye ilişkin bir değerlendirme için bakınız. Fethi Aytaç, I. ve II. İdareciler Kongresi, *Mülkiye Dergisi* 1965. Sayı1. s. 22-24. Ayrıca **Birinci İdareciler Kongresi** 1947 yılında Akın Matbaasında 482 sayfalık bir kitap olarak basılmıştır.

verilerin hangi kaynaklardan beslendiği düşüncesi üzerine kurgulanmış ve seçilen dergiler üzerinden bunun sorgulaması yapılmıştır.

Tezin başlangıç aşamasında araştırmanın bu kısmı Türk yönetim yazını üzerindeki dışsal etki gerçekliğini ortaya koyma temelinde ve tek yönlü etki düzeyini ele alacak biçimde kurgulanmıştır. Ancak buradan elde edilen veriler coğrafi ve sistemsel açıdan belli merkezlerle somutlanan bir etkilenim durumunu ortaya koyunca tezin temel kurgusu içerisinde olmamasına karşın araştırmaya yeni bir boyut eklenmiştir. Böyle teze eklenen daha dar kapsamlı bu çalışmayla etkileme durumunun karşılığının olup olmadığına bakılmıştır.

A. Etkilenmenin Coğrafyası

Çalışmanın ana savında ortaya konulduğu gibi Türk kamu yönetimi düşüncesi dışsal bir etki altında gelişmiş ise, bunun coğrafi olarak da belirlenebilir olması gerekir. Bu amaçla önce etkilenmeyi gösterebilecek araçlar seçilmiştir. Bu araçlardan ilki yapılan yayınlarda verilen referans kaynaklar ve bu kaynakların basıldığı ülkelerdir. Böylece düşünsel anlamda etkileyen ülkelerin hangileri olduğu yapıtların basıldığı yerler üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bir diğer gösterge Türk kamu yönetimi yazınında ülke incelemeleri kısmında öne çıkan ülkelerin belirlenmesidir. Bu belirleme önemsenen ve bir model olarak benimsenen ülkelerin hangi ülkeler olduğunu göstermesi adına önemlidir. Yapılan yayınlar içerisinde önemli bir yeri de şüphesiz çeviriler tutmaktadır. Çevirilerin hangi yabancı dilden yapıldığının belirlenmesi bir etkilenme varsa bu etkilenmenin dil açısından yönelimini gösterebilecek önemli bir araç olacaktır.

1. Atıf İncelemesi

Yazılan makalelerin kullandığı referansların hangi ülkede hangi coğrafi merkezde yayımlanan eserlere doğru kanalize olduğunun belirlenmesi ve bu referans dağılımında dengeli bir yapının olup olmadığının gözlenmesi önemlidir. Bu araçlardan biri yapılan yayınlarda verilen referanslardır. Verilen referansların ne kadarının yerli kaynaklara ne kadarının yabancı kaynaklara yöneldiğinin belirlenmesi bu anlamda önemli bir veri kaynağıdır.

Çalışmayla ilgili asıl emek gerektiren işlerden biri bu referans kayıtlarının belirlenmesi olmuştur. Çünkü her makalenin kaynakçası veya sağlıklı bir referans sistemi bulunmamaktadır. Özellikle 1960 öncesi dönemde referans sisteminin Türkiye’de çok yerleşmemiş olduğu düşünülürse referans verilen kaynakların basım yerini bulmanın uğraştırıcı bir çalışma olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Bu bağlamda atıf analiziyle ilgili araştırma yapılırken makalelerin eğer kaynakçaları varsa kaynakçalarında yer alan eserlerin basım yerleri belirlenerek basıldığı yerler kayıt altına alınmıştır. Bir kaynak birden fazla referans verilmiş ise eğer o zaman sadece tek eser olarak kaydedilmiştir. Basım yeri belli olmayıp ancak yayınevi varsa belli olan referanslar için yayınevinin bağlı bulunduğu ülkeler referans olarak kaydedilmiştir. Bu noktada asıl sorun kaynakçası olmayan çalışmalarda ortaya çıkmaktadır. Kaynakçası olmayan çalışmalar için makalelerin içeriğindeki dipnot veya sonnot uygulamaları taranmıştır. Birden fazla aynı kaynağa yönelen referanslar elenerek her kaynağın birer kez kaydedilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu konuda mümkün olduğunca titiz bir çalışma yürütülmüş olmakla birlikte araştırma geçerlik ve güvenilirliğini zedelemeyecek kadar gözden kaçma olma payı bulunduğu söylenmelidir. Çünkü ne kadar titiz davranılırsa davranılsın aylar süren bir kütüphane dipnot taraması içerisinde çok az da olsa gözden kaçma olasılığı kaçınılmazdır.

Bu amaçla doğrudan kamu yönetimi/yönetim bilimi kapsamına giren teorik nitelikli tüm makaleler, kuramsal analizler, kavram analizleri atıf analizi kapsamına alınmıştır. Devlet kavramı ve ona dayalı kuramsal analizler de atıf analizi kapsamı içersindedir. Burada yer alan makaleler teorik nitelikli çalışmalar veya teorik temeli olan alan çalışmalarından oluşmaktadır.

Atıf analizi çalışmasının kapsamında her makale yer almamıştır. Örneğin çeviriler bu çalışmanın kapsamı içerisinde değildir. Çünkü çeviriler yabancı dilde yazıldığı için tamamı zaten yurtdışı kaynaklarına atıf verecektir. Atıf analizine çevirilerin dahil edilmesi çalışmanın nesnelliğine zarar verecek ve yönlendirme niteliği taşıyacaktır.

Benzer biçimde yabancı ülke incelemelerini konu alan makalelerde atıf analizinin kapsamından çıkarılmıştır. Ülke incelenmesine yönelik makaleler

incelenen ülkelerin kendi kaynaklarını referans alacakları için çalışma yine yönlendirici bir etki yapacaktır.

Tamamen yerel nitelikli olan örnek şahıs incelemeleri, örnek ülke mekan incelemeleri, yerel toplum ve kültür incelemeleri de atıf incelemesi kısmına dahil edilmemiştir.

Hukuksal metine dayalı incelemeler, yasa yönetmelik tüzük yorumları ve incelemeleri, uygulama betimlemesi ve değerlendirmesi yapan çalışmalar ile kurum incelemeleri de atıf analizi kapsamı dışındadır.

Lokal nitelikli alan çalışmaları kapsam dışında bırakılan başka bir konu grubudur. Son olarak tarihsel örnek olay ve kişi incelemeleri ve tarihi çalışmalarda atıf analizinin kapsamında yer verilmeyen çalışmalardandır.

Yapılan araştırmada atıf analiziyle ilgili temel sayısal veriler aşağıdaki tablo yardımıyla özetlenebilir. Bu çalışmada doğrudan yönetim düşüncesine yönelik yayınlardan oluşan ve atıf analizine konu olarak seçilen toplam makale sayısı 688'dir. 688 makale içerisinde en fazla yayın 222 makale ile alanın ana dergisi olan Amme İdaresi Dergisi'nden alınmıştır. İkinci sırada ise Türk İdare Dergisi 217 yazı ile yer almaktadır. Atıf analizine en az yayın 70 makale ile Hukuk Fakültesi Dergisi'nden alınmıştır.⁸⁶² Konu itibarıyla uygun olduğu için seçilen toplam 688 makalenin 220'sinde referans sistemi olmadığı gözlenmiştir. Referans verilmeyen makaleler genellikle bilimsel yazım anlayışın tam olarak yerleşmediği 1960 öncesi döneme ait çalışmalardır. Atıfsızlarla birlikte değerlendirildiğinde makale başına atıf sayısının en fazla SBF ve Amme idaresi Dergileri'nde olduğu görülmektedir. Bu durumu SBF ve Amme idaresi Dergileri'nin daha akademik nitelikli oluşları ve referans sistemine daha bağlı kaldıkları biçiminde yorumlamak mümkündür. Yayın başına en az referans sayısı Mülkiye ve Türk İdare Dergileri'ndedir. Dergilerin yapıları göz önünde bulundurulduğunda dışardan pek normal değilmiş gibi görünen bu durumun esasında anlaşılabilir olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu dergilerden Mülkiye Dergisi yakın tarihe kadar büyük boy, güncel, düşünsel tartışma

⁸⁶² Hukuk Fakültesi Dergisi diğer dergilere göre alana az yayın veren süreli yayın olduğu için oradan seçilen makallerden biraz esnek davranılarak 70 makale seçimiştir. Bu dergi diğerleri kadar sıkı tutulsa sayı daha da düşecektir.

dergisi görünümündedir. Hakemli bir dergi olarak daha disipline biçimde kitap boyutlarında çıkmaya başladığı tarih 1990'lı yıllardadır. Türk İdare Dergisi ise dergi tanıtımı kısmında da belirtildiği gibi daha çok uygulamacıların ilgi gösterdiği bir dergidir. Ayrıca bu derginin ikinci bir farklı yanı 1945 öncesi döneme ait neredeyse tüm çalışmaların yalnızca bu dergiden alınmış olmasıdır. O dönemde Türkiye’de yerleşik bir referans verme sisteminin olmadığını da belirtmek gerekir.

Tablo 6: Atıf Analizine Konu Makaleler

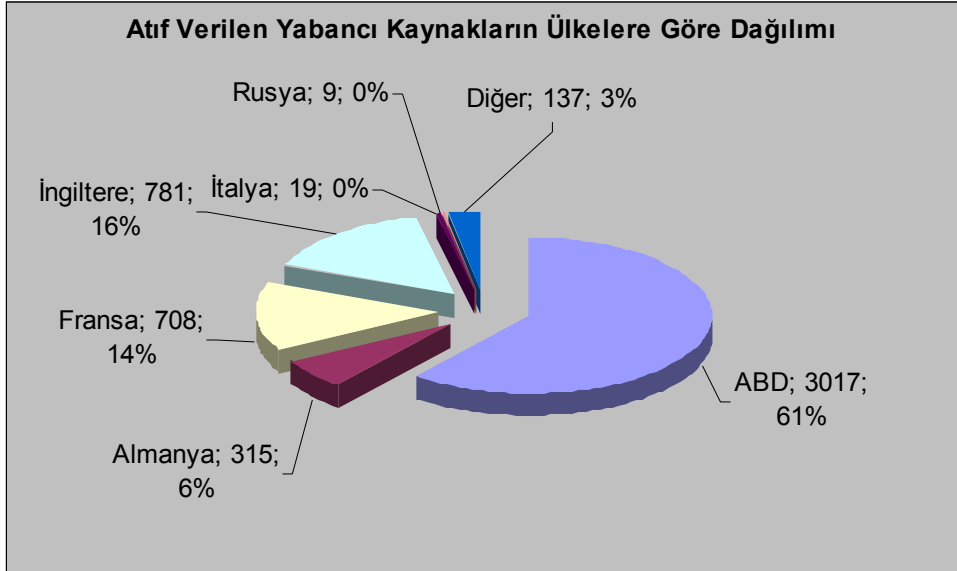
	MAKALE SAYISI	ATIFSIZ MAKALE	TOPLAM ATIF SAYISI	MAKALE BAŞINA DÜŞEN ATIF SAYISI
AİD	222	22	3948	17,78
HUKUK	70	21	772	11
MÜLKİYE	81	54	279	3,44
SBF	98	20	1823	18,6
TİD	217	103	1740	8
TOPLAM	688	220	8562	12,45

Bu bilgiler ışığında atıf analizine konu olan makalelerin değerlendirmesini aşağıdaki *Grafik 28*’den yararlanarak yapmak mümkündür. Atıf incelemesine konu olan makalelerde referans gösterilen toplam 8562 kaynağın 5027’si yabancı çalışmalara yöneliktir. Kalan 3535 referans ise yurt içinde yapılmış çalışmalardan oluşmaktadır. Oransal olarak bakıldığında toplamda yabancı kaynaklara referans verme oranı yerli kaynaklara göre % 20 daha fazladır. Bu durum yazarların güncel gelişmeleri dışardan takip etme çabalarının ve tercihlerini yabancı kaynaklardan yana kullandıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Grafik 28 Atıf Analize Konu Edilen Eserlerin Yurtiçi ve Yurtdışı Olarak Oransal Görünümü

Atıf verilen referansların yurt içi-yurt dışı dağılımı yanında asıl önemli gösterge atıf verilen yabancı kaynakların hangi ülkelerde yayınlandığıyla ilgilidir. Çünkü atıf verilen eserlerin basıldığı ülkelerin belirlenmesi etkilenmenin coğrafi yönelimini ortaya koyacaktır. Atıf verilen kaynakların ülkelere göre dağılımını özetlemek amacıyla *Grafik 29* hazırlanmıştır.

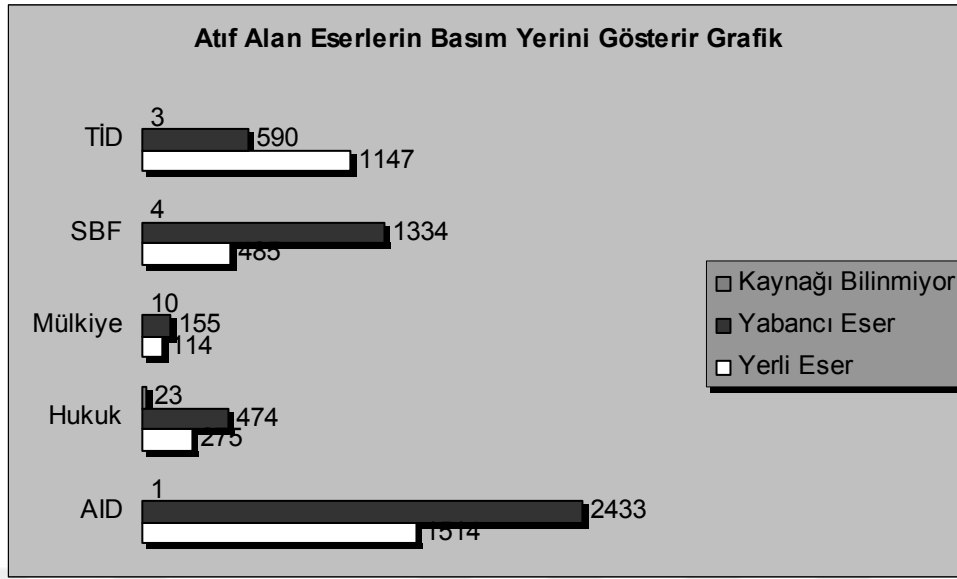

Grafik 29 Atıf Verilen Yabancı Kaynakların Ükelere Göre Sayısal ve Oransal Görünümü

Grafik 29'da yer alan veriler incelendiğinde analize tabi tutulan çalışmaların atıfta bulunduğu toplam yabancı eser sayısının 5027 olduğu görülmektedir. Bu 5027 yabancı eserin 3017'si yani toplam atfın yarısından fazlası ABD de yayınlanan eserleri referans kabul etmiştir. Bu veriden hareketle Türk kamu yönetimi düşüncesine yön veren yazarların yaptıkları çalışmalarda Amerikan kaynaklarına özel önem verdikleri sonucu çıkarılabilir. ABD dışında en fazla atfı, 781 atf ile İngiliz orijinli kaynaklar almaktadır. Bu iki kaynağın aynı damardan beslendiği düşünülürse Anglo-Sakson geleneğin Türk kamu yönetimi düşüncesinin gelişiminde belirleyici bir referans kaynağı konumunda olduğu söylenebilir. Referans verilen kaynakların orjinine bakıldığında doğuya ve güneye ait kaynakların tercih edilmediği, Rusya ve İtalya ya ait kaynaklarında oldukça sınırlı bir düzeyde ilgi çektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Özellikle Almanya ve Fransa merkezli olarak yayımlanan Kıta Avrupası geleneğine ait kaynaklar ise Amerikan ve İngiliz kaynakları karşısında daha cılız bir konumda bulunmaktadır.

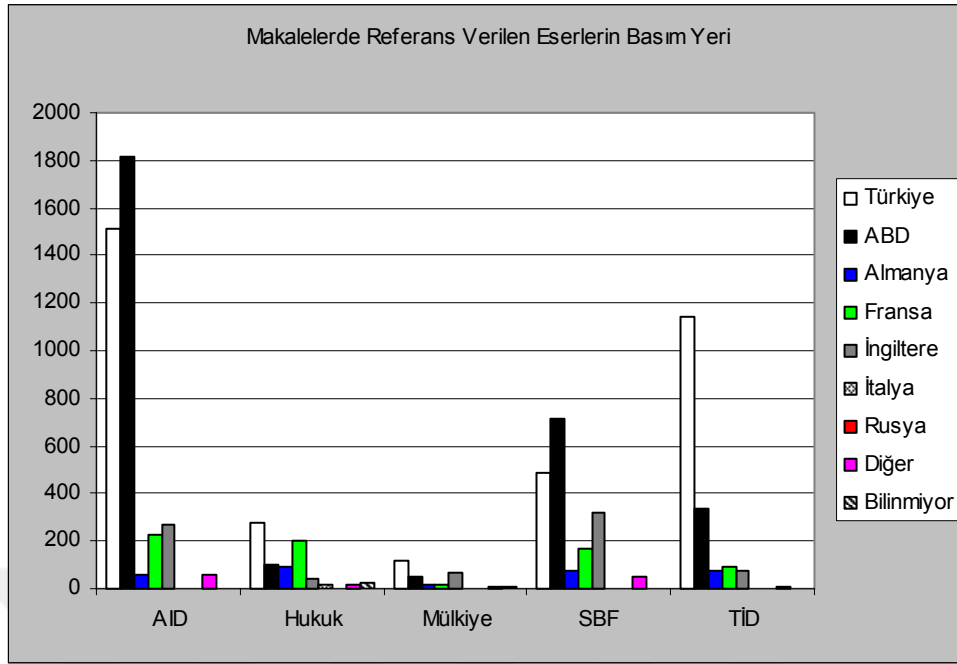
Atıf verilen kaynakların oransal dağılımları karşılaştırma yapmak için daha net sonuçlar ortaya koymaktadır. Buna göre atıf verilen her 100 kaynaktan 61'i ABD orijinlidir. Buna % 16'lık İngiltere menşeli kaynaklarda eklenirse atıf verilen her dört çalışmandan üçünün Amerikan ve İngiliz kökenli kaynaklardan oluştuğunu dolayısıyla Türk kamu yönetimi düşüncesinin bu kaynaktan beslenerek biçimlendiğini söylemek mümkündür.

Dergilere göre referans verilen kaynakların yerli yayınları mı yoksa yabancı yayınları mı içerdikleri ise aşağıdaki grafikte ortaya konmuştur. Aşağıdaki grafiğe göre incelenen beş dergi içerisinde Türkçe kaynakları yabancı kaynaklara göre daha fazla referans veren tek süreli yayın Türk İdare Dergisi'dir. Bu durumun bilinçli bir tercihten olmaktan çok yazarlarının uygulamacı olmaları ve yabancı kaynaklara ulaşma güçlüğü ve akademisyenler kadar yabancı dil kullanma düzeylerinin ileri olamamasıyla ilgili olabilecekleri düşünülmektedir.

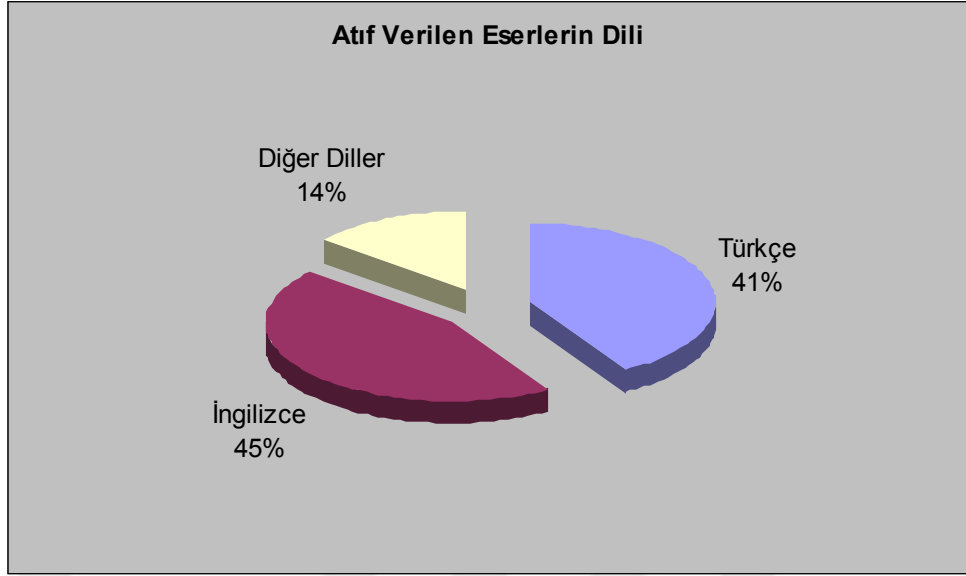
Grafik 30 Dergilere Göre Yerli ve Yabancı Referanslar

Aşağıdaki grafikte ise her dergi için referans kaynakların ülkelere göre dağılımı gösterilmiştir. Buna göre Amme İdaresi Dergisi'nde ve SBF Dergileri'nde yer alan Amerika orijinli kaynaklar Türkçe kaynaklardan fazladır. Mülkiye Dergisi'nde yabancı referanslar içerisinde İngiltere'nin biraz daha öne çıktığı gözlenmektedir. Asıl ilgiç sonuçlardan biri ise Hukuk Fakültesi Dergisi'ndedir. Çünkü bu dergide öne çıkan referanslar ülkeler arasında hem daha dengeli bir dağılım göstermekte hem de diğerlerinden farklı olarak kıta avrupası geleneğinin izlerini yansıtmaktadır. Bu durumu hukuk kökenli araştırmacıların Fransa başta olmak üzere kıta avrupası ülkelerini önemli bir referans kaynağı olarak kabul ettiklerinin göstergesi olarak ifade etmek mümkündür.

Grafik 31 Dergilere Göre Referans Kaynakların Yoğunlaştığı Ülkeler

Referans alınan kaynakların basıldığı ülkenin resmi dili göz önünde bulundurulduğunda ise referans kaynakların dillere göre oransal dağılımı grafiğine ulaşmak mümkün olmuştur. Buna göre atıf verilen eserlerin dili %41 oranında Türkçe iken, %45 oranında İngilizce kaynağa referans verilmiştir. Almanca, Fransızca, İtalyanca dahil diğer dillerin egemenliğindeki referans kaynak oranı ise yalnızca %14'te kalmaktadır. Bu oranlar Türk akademisyenin öncelikli yabancı dil olarak İngilizceyi benimsemesiyle açıklanabilir. Dünyada İngilizce'nin egemen dil olmasına paralel olarak Türk akademisyenler de bu dili kullanmaktadırlar. Şüphesiz bu durumda İkinci Dünya Savaşı sonrası hegemonik bir güç merkezi olarak ABD'nin ön plana çıkmasının büyük ölçüde belirleyiciliği vardır.

Grafik 32 Atıf Verilen Eserlerin Basım Dili

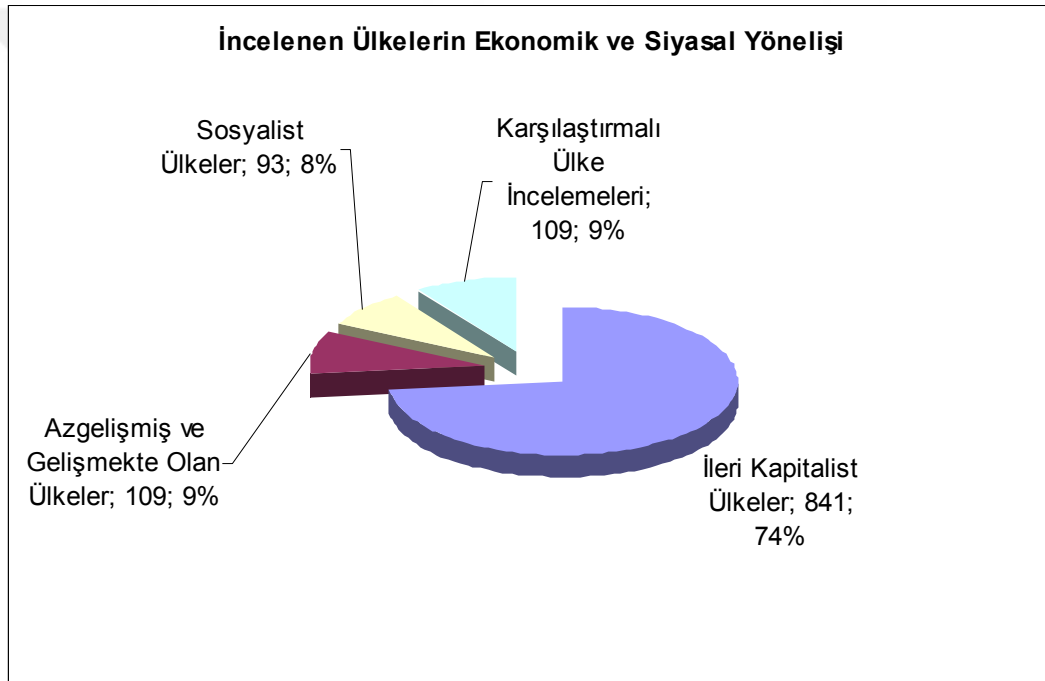
Türk yönetim düşüncesine yön veren teorik temelli çalışmaların atıfları incelendiğinde referans olarak yabancı ülke kaynaklarının yerli materyale göre daha fazla benimsendiği ve bu benimsemenin ülke özelinde yöneliminin Amerika Birleşik Devletleri, yabancı dil düzeyinde ise İngilizce merkezli olduğu görülmektedir. Bu durumda elde edilen verilerin ışığında Türk yönetim düşüncesinin referans kaynaklar itibarıyla Amerikan yönetim düşüncesinin etkisi altında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2. Ülke İncelemeleri

Karşılaştırmalı ülke çalışmaları ve özel ülke incelemeleri Türk yönetim sistemine yönelik model oluşturma çabasının hangi yöne doğru eğilim gösterdiğini belirlemede yararlı bir analiz aracı olacaktır. Çalışmanın ülke incelemeleri kısmında yer alan makalelerin seçiminde makale adları temel belirleyici olmuştur. Genel olarak belli bir ülke adını başlığına taşıyan makaleler veya belli bir ülkenin özel bir şehrini, mevzuatını, örgütünü, yönetim anlayışını içeren isimleri başlıkta belirtmiş olan tüm makaleler bu kapsamda değerlendirilmiştir. Çalışmanın adında ülke incelemesi olduğu anlaşılmayan ve bir şekilde makale içinde belli bir ülkeye ilişkin değerlendirme yer almakla birlikte fark edilmeyen makaleler ise çalışmanın kapsamı içerisinde değildir. Ancak doğrudan adından ülke incelemesi olduğu anlaşılmamakla birlikte içeriğinden ülke incelemesi olduğu bir biçimde farkedilen makaleler varsa

bunlarda ülke incelemesi kısmına dahil edilmiştir. Bu çerçevede ülke incelemelerine esas alınan toplam makale sayısı 1052 olarak belirlenmiştir.

Hatırlanacağı gibi tezin ilk bölümünde egemen liberal paradigmanın düşünsel olarak gelişmekte olan ülkelerin sosyal bilim alanlarını kuşattığına ilişkin bir değerlendirme yapılmıştı. Bu durum düşünsel hayatın ideolojik belirlenimin dışında kalmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilmişti. Araştırmanın ülke incelemeleri boyutunu ele alması bu değerlendirmeleri sınama konusunda iyi bir araç olarak görülmektedir. Bu bağlamda incelenen ülkeler ilk önce sosyalist ülkeler ve ileri kapitalist ülkeler olarak ikiye ayrılarak incelenmiştir.

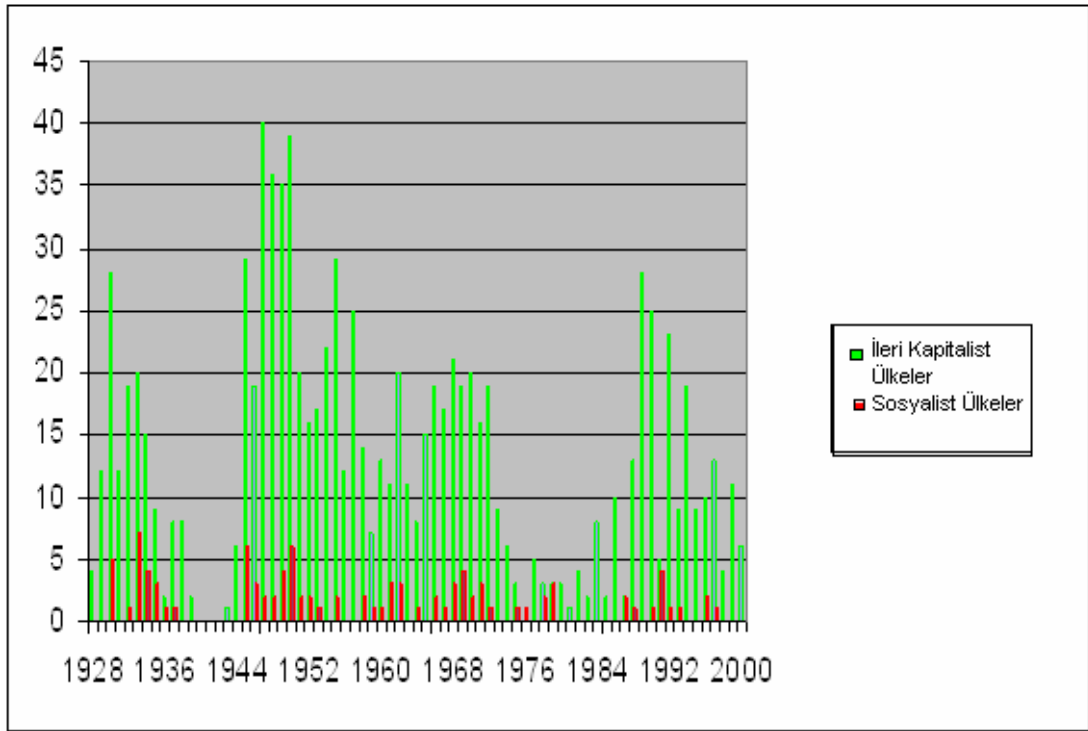

Grafik 33 İncelenen Ülkelerin Ekonomik ve Siyasal Konumu

Yukarıdaki grafik incelendiğinde görülmektedir ki, ülke incelemelerine esas oluşturan toplam 1052 makalenin 841'i başka bir ifadeyle bu konudaki her yüz makalenin yaklaşık olarak 74'ü ileri kapitalist ülkeleri incelemeye yönelmiştir. Sosyalist ülkeler toplam içerisinde yalnızca % 8 düzeyinde kalmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ise sosyalist temelli ülkelere paralel bir biçimde % 9 düzeyinde incelemeye konu edilmiştir. Bu grafik Türk kamu yönetimi yazınında yer alan ülke incelemesi yazılarının egemen liberal ideolojinin yapısal ve kurumsal

niteliğini incelemeye yöneldiğini ve aynı ilgiyi sosyalist ülkelere ve bu ülke kurumlarına göstermediğini ortaya koymaktadır.

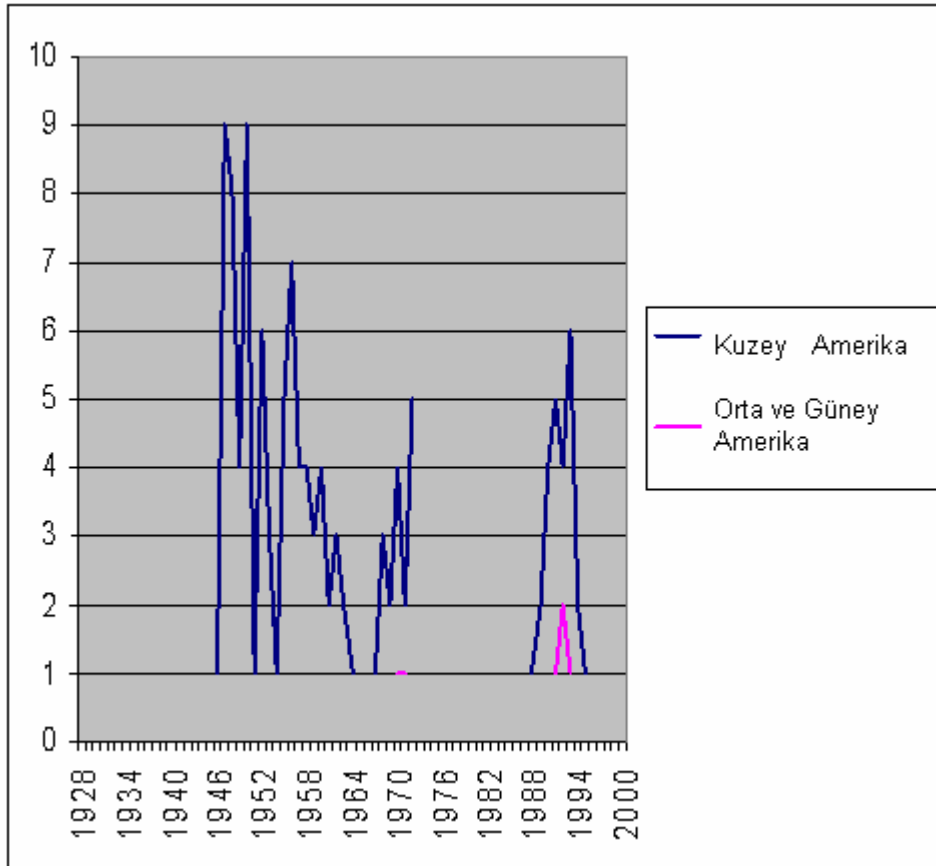
Ülke incelemesi temalı makalelerin yıllara göre sosyalist ve kapitalist ülkelere yöneldiğini görmek hangi yıllarda hangi ülkelerin daha fazla ilgi çektiğini gösterme noktasında bir fikir verebilecektir. Bu anlamda aşağıdaki grafikte ülke incelemelerini konu alan çalışmaların yoğunlaştığı ülkelerin ileri kapitalist mi yoksa sosyalist mi olduklarının yıllara göre gelişim çizgisi şematize edilmiştir. Bu grafiğe göre sosyalist ülkelere kıyasla kapitalist ülke incelemelerinin Türk kamu yönetimi yazını için 1920’li yıllardan 2000’li yıllara kadar genel bir tercih üstünlüğü yaşadığını göstermektedir. Ancak sosyalist ülkelere yönelik incelemelerin kapitalizmin sorun yaşadığı 1929 bunalımı döneminde, soğuk savaşın başlangıç yıllarında ve gençlik hareketlerinin ortaya çıktığı 1960’lı yıllarda arttığı görülmektedir.

Grafik 34 Yıllara Göre Ülke İncelemelerinin Dağılımı

Ülke incelemeleriyle ilgili bir diğer gösterge olarak aşağıdaki *Grafik 35* incelenebilir. Bu grafik coğrafi yönelim açısından önemli izler taşımaktadır.

Aşağıdaki grafikte başta ABD olmak üzere kapitalizmin yürütücü gücü olan Kuzey Amerika ülkeleri ile daha çok gelişmekte olan ve sosyalist nosyonlar taşıyan Orta ve Güney Amerika ülkelerine yönelik incelemeler karşılaştırılmaktadır. Grafik incelendiğinde görülmektedir ki Türk yönetim yazınında Kuzey Batı Amerika incelemeleri 1940'lı yıllara kadar bulunmamaktadır. Ancak ABD'nin yeni hegemonik güç olarak yükseldiği ikinci dünya savaşı sonrası dönemle birlikte Kuzey Amerika incelemeleri inanılmaz bir ivmelenme kazanmıştır. Adı geçen dönemin Türkiye'de kamu yönetimi disiplininin kurumsallaşma dönemiyle paralel bir zaman dilimi olduğunu hatırlatmakta yarar bulunmaktadır. Orta ve Güney Amerika ülkelerine yönelik incelemeler ise çok az 1970'li yıllarda ve görece daha fazla olarak da 1990'lı yılların başında yapılmıştır.

Grafik 35 Kuzey ve Güney Amerika'ya Yönelik Ülke İncelemelerinin Dönemsel Gelişim Çizgisi

Ülke incelemeleri araştırmasını konu alan bu başlık altında elde edilen veriler ve bilgi sistematığı, Türk kamu yönetimi yazınına yön veren isimlerin model ülke veya şehir belirlenmesi noktasında ileri kapitalist ülkeleri esas aldıklarını ortaya koymaktadır. Ülke incelemelerine ilişkin yazıların içeriği göz önünde bulundurulduğunda ise özellikle yönetim istemi ve yönetim düşüncesi bağlamında ülke incelemesi yazılarının Amerika ve İngiltere yönelimli olduğunu, yerel yönetimler düzeyinde ise özellikle 1945 öncesi dönem için Fransa yönelimli olduğunu göstermektedir.

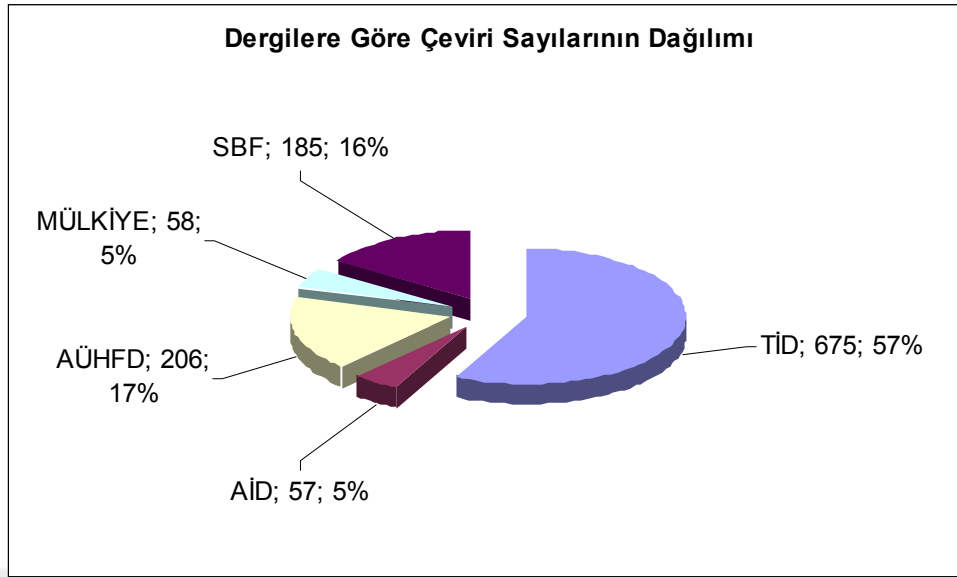
3. Çeviriler ve Çeviri Dillerinde Yöneliş

Bir bilim alanında yürütülen akademik çalışmalar içerisinde çeviriler de özel bir önem taşımaktadır. Özellikle disiplinlerin kuruluş yıllarında kendi bilimsel kaynaklarını yeterli görmeyen akademisyenler yurtdışında yayınlanan makalelerden önemli gördüklerini ve yabancı dillerine uygun olanların çeviri yoluyla ülke literatürüne kazandırırılar. Çeviri eserler telif eserlerden farklı olarak doğrudan yazarının kendi bilimsel algı ve birikiminin ürünüdür. Çalışmayı çeviri olarak başka bir ülke literatürüne aktaran kişi ise ya metni olduğu gibi veya aslını bozmaksızın bir takım açıklamalar veya kısaltmalarla yazına kazandırmaktadır. Çevrilen metinlerin orijinali başka bir dilsel yapının ürünüdür. Bu metinler yazıldıkları ekonomik ve toplumsal koşulların izlerini yansıtabilir ve çok zaman da yansıtır. Dolayısıyla çeviri yayınlar çevirinin özgün metninin bağlı bulunduğu düşüncenin aktarılmasını içermek yanında yapılan çevirilerin hangi dilden yapıldığını belirlemek o bilim alanı için ilgi duyulan çalışmaların anadilini belirlemek anlamına da gelecektir. Bu doğrultuda çeviriler akademik yönelişi belirlemede önemli bir yansıtıcı araç olarak kullanılabilirler.

Bu araştırmada çeviri makalelerin dillerinin belirlenmesinde bazı güçlüklerle karşılaşıldığı belirtilmelidir. Eğer yapılan çevirinin hangi dilden yapıldığına ilişkin açık bir bilgi notu çeviri makale üzerinde var ise o dil yazılmıştır. Ancak çevrilen makalede çeviri dilinin ne olduğuna ilişkin açık bir iz bulunmuyorsa adı geçen makalenin içeriği taranarak çevirenin eseri hangi dilden aldığına ilişkin bilgi gözönünde bulundurularak çeviri dili belirlenmeye çalışılmıştır.

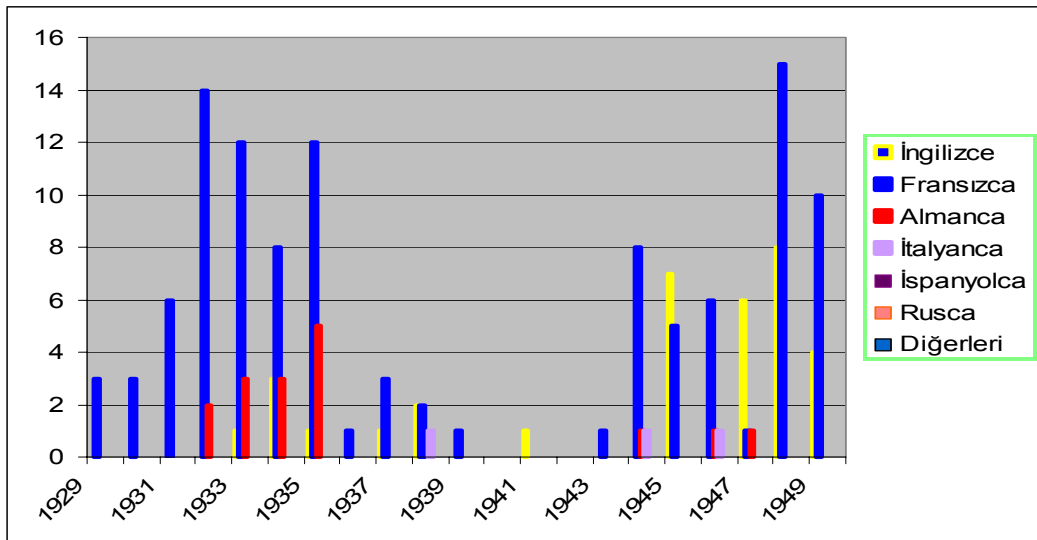
Çeviri dilinin ne olduğu hem makalenin dışında hem de içeriğinde belli olmayan çalışmalarda ise çeviri dilinin belirlenmesine yönelik şu yöntem izlenmiştir. Çeviri dili belirtilmese bile çevrilen makalenin orijinal ismi verilmişse hangi dilde yazıldığı, makale adı verilmeyip sadece dergi adı verildiyse derginin çıktığı ülkenin öncelikli dili çeviri dili olarak belirtilmiştir. Çeviri dili yanında makalenin alındığı dergi ve makale adı bilgileri de verilmemişse o zaman yazarın bağlı olduğu ülkenin ana dili çeviri dili olarak kaydedilmiştir. Eğer tüm bunlar da yok ise ve çeviri içerisinde bir ülke incelemesi yapılıyorsa adı geçen ülkenin dili çeviriye esas kabul edilmiştir. Buna rağmen yinede çeviri dili anlaşılamıyorsa çeviri içerisinde atıf yapılan kaynaklar veya yerler esas alınarak çeviri dili belirlenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla özellikle 1940'lı yıllardan önceki döneme ilişkin çeviri dillerinin saptanmasında sınırlı da olsa yanılma payı olma ihtimali vardır. Ancak belirtildiği gibi çeviri dillerine ilişkin bu hata payı kabul edilebilir sınırlar içerisinde olup çalışmanın nesnelliğini etkileyecek düzeyde değildir.

Yapılan araştırmada adı geçen beş dergide incelemeye esas toplam çeviri sayısı 1181 olarak belirlenmiştir. Yapılan çevrilerin dergilere göre sayısal ve oransal dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmektedir. Buna göre toplam 1181 çevirinin 657 makale ile % 57'lik kısmı Türk İdare Dergisi'nde yer almaktadır. SBF ve Hukuk Fakültesi Dergileri'nin çeviri yayınlar bakımından % 16-17 civarında birbirine yakın görünümde oldukları anlaşılmaktadır. Geri kalan iki dergi olan Mülkiye ve Amme İdaresi Dergileri'nde ise kalan 115 çeviri makalenin denk bir biçimde dağıldığı görülmektedir.

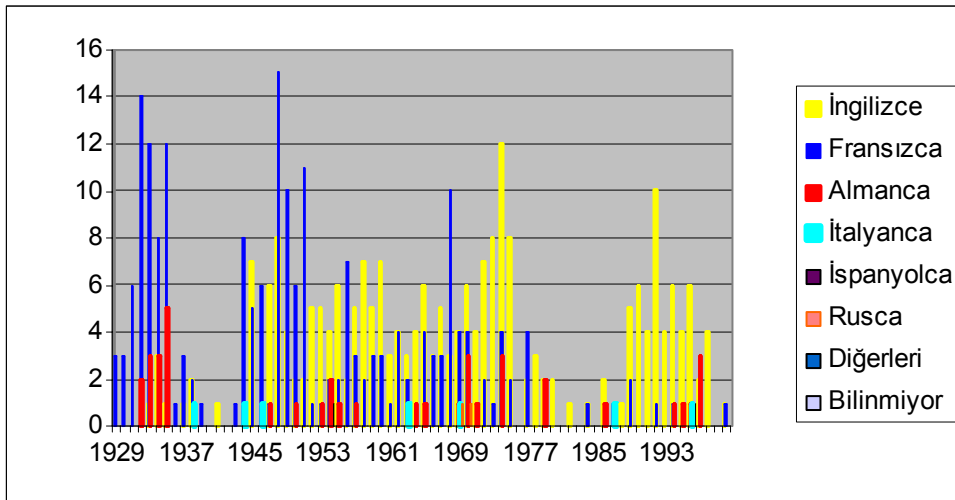
Grafik 36 Dergilere Göre Çeviri Sayı ve Oranlarının Dağılımı

Çeviri incelemesiyle ilgi araştırmada 1945 öncesi dönemde yapılan çeviriler ile 1945 sonrası dönem çeviriler arasında oldukça önemli bir yöneliş farkı olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle önce 1945 öncesi çeviri dilleri bir grafik altında toplanmış daha sonra ise 1928-2000 arasında yapılan çeviri nitelikli çalışmalar bir bütün olarak grafiğe aktarılmıştır. Aşağıdaki ilk grafikte 1928-1949 yılları arasında çevri yapılan makalelerin çevrildiği diller gösterilmektedir.

Grafik 37 1928-49 Yılları Arasında Yapılan Çevirilerin Hangi Dillerden Yapıldığını Gösterir Grafik

Bu grafiğe göre 1929-1950 yılları arası dönemde özellikle Fransızca kaynaklardan çeviri yapıldığı görülmektedir. Genel olarak çeviri dağılımı incelendiğinde en fazla çeviri yapılan yılların 1930-35 arası dönem olduğu söylenebilir. 1930-35 arası dönemde Fransızca'dan sonra çeviri yapılmasında öne çıkan bir diğer dil olarak Almanca göze çarpmaktadır. Almanca'nın en fazla bu dönemde çeviri dili olarak öne çıkması aynı dönemde ülkeye Almanya'dan gelen yabancı uzman ve bilim adamlarının varlığıyla açıklanabilir. 1930-45 arası dönemde İngilizce çevirilerin ancak üçüncü sırada yer aldığı ve diğer diller karşısında oldukça zayıf olduğu görülmektedir. 1930-45 arası dönemde İtalyanca'nın da çeviri dili olarak varlığını hissettirdiğine tanık olunmaktadır. İtalyanca çevirilerin çoğunlukla hukuk temelli özellikle de Ceza Hukuku temelli çalışmalar olduğunu söylemek mümkündür. 1940'lı yıllardan itibaren ise özellikle 45 sonrası dönemde İngilizce'nin çeviri dili olarak yükselişe geçtiği ve Fransızca'dan sonra en çok tercih edilen ikinci dil olduğu anlaşılmaktadır. Aynı dönemde çevirilerde Almanca eserlerin etkisinin büyük ölçüde azaldığı görülmektedir. 1929-50 arası dönemde Arapça, Rusça, Çince, Farsça gibi dillerin ise kamu yönetimi temelli yazında yapılan çevirilerde yer tutmadığı belirtilmesi gereken bir diğer noktadır.

Grafik 38 1929' dan 2000'e Çevri Yapılan Makalelerin Çevrildiği Diller.

Yukarıda yer alan *Grafik 38*'de ise kamu yönetimi alanında belirlenen bu beş dergide yer alan çevirilerin 1929'dan 2000 yılına kadar olan seyri izlenebilir. Buna göre, 1945'li yıllardan itibaren Fransızca'nın çeviri dili olarak etkisinin azalmaya başladığı, İngilizce'nin ise sürekli yükselen bir grafik izlediği görülmektedir. 1930'lu yıllarda yazında önemli bir varlığı hissedilmeyen İngilizce çeviriler 1945 sonrası dönemde diğer tüm dillerden yapılan çevirilere göre daha başat bir konuma gelmekte ve İngilizce çeviri sayısı birinci sıraya yerleşmektedir. 1950-70 arası dönemde Fransızca çevirilerin yönetim yazınında hala önemli bir yer tutmakla birlikte etkisinin azaldığı anlaşılmaktadır. 1970'li yıllardan itibaren ise yapılan çevirilerde Fransızca etkisinin tamamen kaybolduğu, İngilizce'nin diğer tüm dillere baskın geldiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Ulusal süreli yayınlar arasından seçilen beş dergi içerisinde yapılan atıf analizi, ülke incelemesi analizi ve çeviri analizi ortak bir yöne işaret etmektedir. Bu yön coğrafi olarak Kuzey Batıyı temel almaktadır. Doğunun ve güneyin yönetim yazınında özel bir ilgi konusu olmadığı açıktır. Yönetim yazınına ideolojik yönelimi ise batı liberal düşüncesini referans almaktadır. Yönelişin öne çıkan merkez itibarıyla değerlendirilmesi yapıldığında ise özellikle 1945 sonrası dönemde tartışmasız olarak ABD'yi odağa yerleştirdiği söylenebilir.

B. Etkileşimin Diğer Yönü: Türk Akademisyenlerin Ana Akım Dergilere Etki Düzeyi

Türk yönetim düşüncesinin niteliksel ve niceliksel durumunu belirlemeye yönelik olarak yapılan yukardaki inceleme Türk yönetim düşüncesinin dışsal nitelikli etkiye büyük ölçüde maruz kaldığını göstermektedir. Bu noktada karşı görüş olarak *“bilgi etkileşim ürünüdür dolayısıyla Türk akademisi dışardan etkilendiği kadar kendisi de dışarıyı etkilemiş olabilir”* savı ileri sürülebilir. Sadece yukarıdaki veriler üzerinden konuya yaklaşıldığında bu sav anlamsız olmayacaktır. Bu nedenle çalışma kapsamında olmamasına karşın alandaki temel nitelikli birkaç ana akım dergiye yönelik bir inceleme bu bölüme dahil edilmiştir.

Böylece çalışmanın bu bölümünde yabancı nitelikli ana akım kamu yönetimi dergilerinde Türk akademisyenlerinin varlığı ve etki düzeyine ilişkin nicel bir

inceleme yapılmıştır. Araştırma yapılırken genel olarak yabancı dillere ve ülkelere eşit mesafede durabilmek amacıyla; yabancı dergi incelemelerine ilişkin araştırmada Türk yönetim yazınına büyük ölçüde etkileyen Almanca, İngilizce ve Fransızca dillerinde basılan ve Almanya, Fransa, ABD ve İngiltere gibi ülkelerde yayınlanan yönetim dergilerinden birer adet seçilmesi düşünülmüştür. Ancak yapılan araştırmada kamu yönetimiyle ilgili temel kütüphanelerde düzenli olarak takip edilen Almanca yönetim dergisi bulunamamıştır. Bu nedenle biri İngiltere ve diğeri ABD’de basılan iki İngilizce bir de Fransa’da basılan Fransızca yönetim dergisi incelemeye tabi tutulmuştur.

İncelenen yabancı dergiler *Public Administration*, *Public Administration Review* ve *Revue Francaise D'administration Publique*’dir. Bu dergilerde 1965 sonrası döneme ait kaynakçalar izlenmiştir. Yabancı dergi incelemesinde başlangıç tarihi olarak 1965 yılının seçilme nedenlerinden biri Amme İdaresi Dergisi’nin 1965 sonrası yayına başlamış olmasıdır. Bu derginin Fransızca karşılığı olan *Revue Francaise D'administration Publique* ise 1967’de yayına başlamıştır. Dolayısıyla yayın yapabilecek kurumsallaşmanın 1965 sonrası dönemi içerdiği söylenebilir. Ayrıca genel olarak 1965 sonrası dönemde daha düzenli atıf sistemi kullanıldığı gözlenmiş olması bu tercihe neden olan diğere önemli bir gerekçedir.

Yabancı dergi incelemeleri yapılırken özellikle makale başlıkları ve kaynakçalarından yararlanılmıştır. Başlıklarda aşağıdaki soruların yanıtları aranmıştır:

- ✓ Türkiye’den yazarların makalesi var mı?
- ✓ Türk Yönetim Sistemi veya Türk Yönetim Düşüncesi üzerine inceleme, eleştiri değerlendirme nitelikli makaleler var mı?
- ✓ Varsa bu makalelerin yazı dili ve basım yeri neresidir?

Dergilerde yer alan makalelerin kaynakçalarında ise, şu soruların gösterdiği özellikler saptanmaya çalışılmıştır:

- ✓ Türkiye’den herhangi bir yazara ait eserlere referans verilmiş mi?
- ✓ Türkçe eserlere referans verilmiş mi?

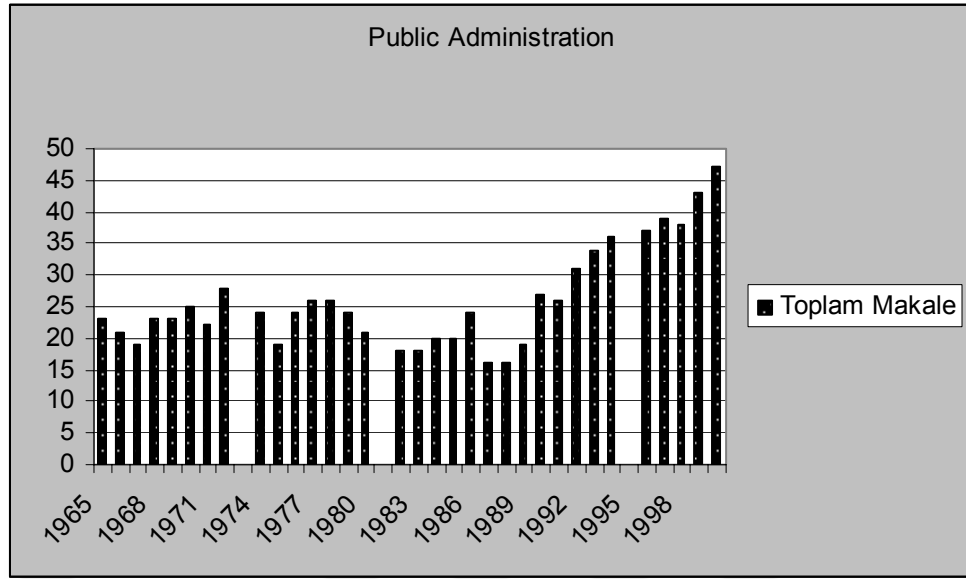
✓ Türkiye üzerine eser bulunmakta mıdır?

İncelenen bu dergiler kamu yönetimi alanında ana akım olarak kabul edilebilecek olan ve kamu yönetimi alanında çalışan uzman ve akademisyenler tarafından çok sık referans verilen dergilerdir. Bu inceleme kapsamında ele alınan üç dergi hakkında kısa tanıtıcı bilgi ve bu dergilerde çalışma kapsamında elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır.

1. *Public Administration (PA)*

Bu dergi hakkında yer alan bir tanıtım yazısı şu şekilde özetlenebilir: PA küresel niteliği ve küresel kapsamı olan hakemli bir dergidir. Dergide kamu yönetimi, kamu politikası ve kamu işletmeciliği üzerine makaleler yayınlanır. Dergide hem ulusal hem de uluslararası ve daha çok karşılaştırmalı nitelikte çalışmalara yer verilir. Makalelerin yüzde oranının çoğu Avrupa kaynaklıdır ve Batı ve Doğu Avrupa kamu yönetiminin tüm yönlerini kapsar. Derginin amaçları; kamu yönetimi, kamu politikası ve kamu işletmeciliği konularında bilim adamları ve uygulayıcıları diyaloga teşvik etmek, özellikle Avrupa'nın, İngiliz ve Amerikan kamu yönetimlerini eleştirel/karşılaştırmalı analizleri özendirmek, basılan makalelerde teorik olarak sağlam ve geniş bir konu yelpazesine sahip olmak. Derginin yazı kurulu uluslar arası nitelik taşır, Avusturya, Belçika, Hollanda, Fransa, Almanya, Norveç, İspanya, İsveç, İngiltere ve Amerika'dan üyeleri vardır.⁸⁶³ PA 2000 yılına kadar 78 cilt basılmıştır.

⁸⁶³ <http://www.wiley.com/bw/journal.asp>. 20 Ağustos 2009.

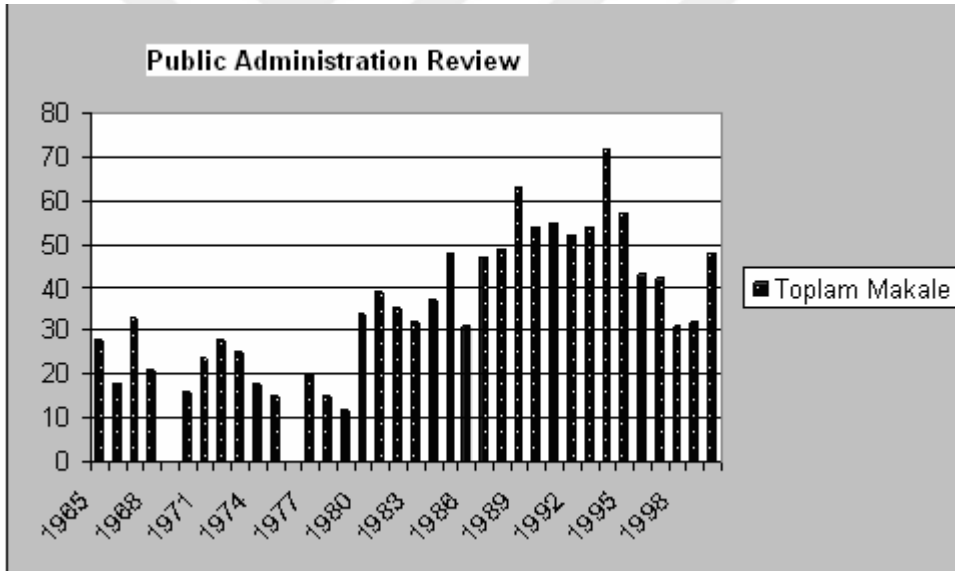
Grafik39 Public Administration Dergisi’nde İncelenen Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

1965-2000 yılları arası dönemde bu Dergide yer alan 857 makaleye ulaşılmıştır. 35 yıllık inceleme döneminde bu dergiye ilgili iki yıla ait makalelere ulaşılamamıştır. Ancak elde 33 yıl ve 857 makalenin yeterince bilgi vereceği öngörülmektedir. Buna göre adı geçen dergide inceleme kapsamında:

- ✓ Türkiye’den bir yazarın makalesine rastlanmamıştır.
- ✓ Türkiye üzerine inceleme yazısı ise yalnızca bir olarak tespit edilmiştir. Public Administration Dergisi’nde 1965 yılında 43/1’de Türkiye üzerine bir çalışma yer aldığı görülmektedir. C. H. Dodd tarafından yazılan “*Administrative Reform in Turkey*” başlıklı makaledir. 1959’dan 1962’ye kadar ODTÜ’de çalışan Dodd çalışmasında Türk yönetim sisteminin işleyişini açıklamakta, bakanlık komisyonlarının çalışmaları, örgüt yapıları hakkında bilgi vermektedir.
- ✓ Dodd tarafından Türkiye üzerine yazılmış olan ve yukarıda adı geçen makalede birçok Türkçe esere atıf verildiği görülmektedir. Ancak bu çalışma dışında Türkçe bir kaynağa atıf veren bir makaleye dergide rastlanmamıştır.

2. Public Administrative Review (PAR)

PAR, American Society for Public Administration (ASPA) adına basılan, iki ayda bir yayınlanan⁸⁶⁴ bilimsel bir dergidir. 1940'dan bu yana kamu yönetimi alanında araştırma, teori ve uygulamaya altmış yıldan fazla süredir öncü olmuştur. PAR hem akademisyenler hem de kamu sektörü ve kamu sektörü işletmeciliğiyle ilgilenen uygulayıcılara hizmet eder. Makaleler mevcut sorunları tanımlar ve analiz eder, karar verme ve tartışmaya somut bir temel oluşturur. Kolay bir formatta alanda hazır bir literatür sağlar. Uzman kitap özetleri ve geniş bir yelpazedeki konular üzerine yazılan makalelerle PAR önemli bir kaynak oluşturur. ASPA derginin adı, logosu, dergi başlığını markalaştırmıştır ve bu dergi ASPA'nın hedeflerine hizmet eder.⁸⁶⁵ PAR 2000 yılına kadar 60 cilt basılmıştır.

Grafik 40 Public Administration Review Dergisi'nde İncelenen Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Public administration Review Dergisi'nde 1965-2000 yıllar için 1228 makale incelenmiştir. İnceleme kapsamında bu dergiden farklı yıllara ait 12 sayıya ise ulaşamadığı için bakılamamıştır.

⁸⁶⁴ Ralph C. Chandler-Jack C. Plano, *The Public Administration Dictionary*, John Wiley&Sons Inc., Kanada, 1982, s. 8.

⁸⁶⁵ <http://www.wiley.com/bw/journal.asp>. 20 Ağustos 2009.

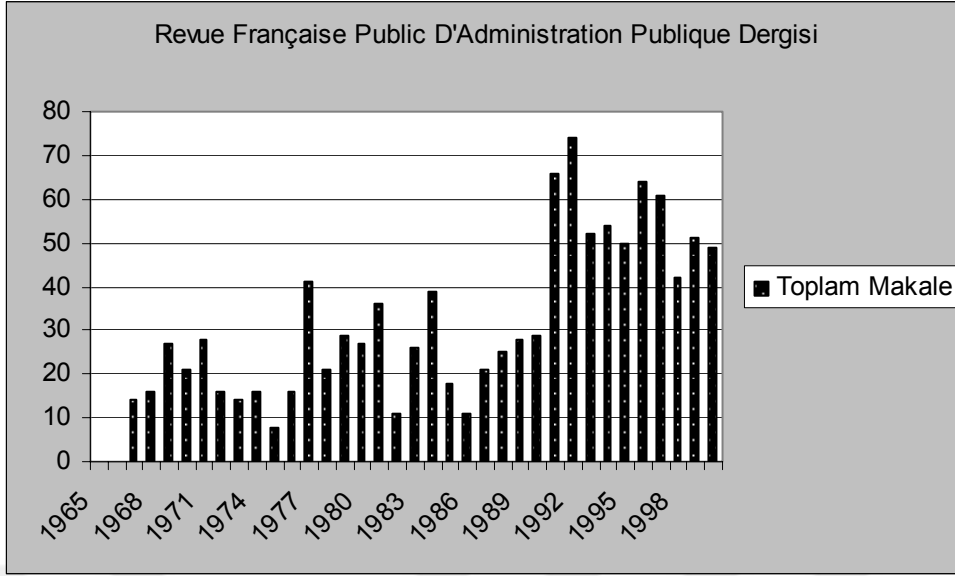
Public administration Review Dergisi'nda çalışmaya konu inceleme kapsamında:

- ✓ Türkiye'den bir yazara ait makaleye rastlanmamıştır.
- ✓ Türkiye'nin yönetsel hayatı veya yönetim düşüncesi üzerine bir makaleye rastlanmamıştır.
- ✓ Türkçe basılmış bir kaynağa ilişkin referans bilgisi bulunamamıştır.

3. *Revue Française D'Administration Publique (RFAP)*

Revue Française D'Administration Publique isimli Fransız dergisinin ilk olarak 1967 yılında yayın hayatına başladığı bilinmektedir. Bu dergi hakkında dergiyi yayınlayan kurumun sitesinden alınan bilgiler şu şekilde özetlenebilir. 1977 yılında Institut International d'administration publique tarafından yayınlanan Bulletin de L'IIAP'nin yerine *Revue Française D'Administration Publique* çıkarılmaya başlamıştır. Fransa'ya ve Avrupa, Kuzey Amerika, Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yaklaşık olarak kırk ülkeye dağıtılır. Dergi kamu yönetimi ve karşılaştırmalı kamu politikaları alanında akademisyenler, uygulayıcılar, öğrenciler ve araştırmacılar için referans olmayı temel hedef olarak belirlemiştir. *Revue Française D'Administration Publique*, siyaset bilimi, hukuk, ekonomi, sosyoloji, tarih ve yönetim bilimlerinden faydalanan multidisipliner bir özellik taşır. Derginin temel amaçları arasında; kamu yönetimine farklı yaklaşımlar, kamu işletmeciliği, Avrupalılaşıma ve küreselleşme bağlamında yönetimin rolü konularında araştırmalar yapmak; devlet reform ve kamu işletmeciliği alanlarında etmenlerin karşılaştırılması gibi ilkeler sıralanmıştır.⁸⁶⁶

⁸⁶⁶ *Revue Française D'Administration Publique*, Editorial Charter, www.ena.eu/en/index, 20 Ağustos 2009.

Grafik 41 Revue Française Public D'Administration Publique Dergisi'nde İncelen Makale Sayıları ve Yıllar

Revue Française Public D'Administration Publique Dergisi'nde 1967-2000 yılları arasında yayınlanan 96 sayıdan 87'si ve toplam 1141 makale incelemeye alınmıştır. İnceleme kapsamında bu dergiden farklı yıllara ait toplam 11 sayıya ulaşılamamıştır.

✓ RFAP'nin 1969 yılı 12. sayısında M. Kuntbay tarafından yazılmış "*L'administration locale en Turquie*" başlıklı makale yer almaktadır.

✓ RFAP'nin 1998 yılı 87. sayısında Seibel Wolfgang'ın "*L'echec. Condition de Survie*" başlıklı yazısının dipnotlarında Timur Kuran'ın "*Private Truths Public Lies The Social Consequences of Preference Falsification*" Harvard University Press, 1995 künyeli eserine referans verildiği görülmüştür.

Ekileşimin Diğer Yönü başlıklı bu inceleme bölümünde Almanca *Die Verwaltung* adında bir yönetim dergisi belirlenmiş ancak bu derginin veya Almanca başka bir yönetim dergisinin Türkiye'de takip edilmediği görülmüştür. Çalışma kapsamına alınmak istendiği halde Almanca dergiye yer verilememiştir. İncelenen üç derginin içerisinde Türkiye'den yazarların makaleleriyle varlık düzeyleri, Türkiye

üzerine inceleme yazılarının varlık düzeyi, Türkiye’den yazarlara referans verilme düzeyi, Türkçe eserlere referans verilme düzeyi, Türkiye üzerine esere referans verilme düzeyi gibi konularda inceleme yapılmıştır.

Çalışma kapsamında elde edilen veriler Türk yönetim düşüncesinin ve bu düşüncenin aktörleri olan yazarların çalışma kapsamında yer alan ana akım dergilerde ilgi görmediğini ortaya koymaktadır. Bu durum Türk yönetim düşüncesinin dış etkiye açık ancak dışarıyı etkilemekten yoksun, edilgen bir konumda olduğunu göstermektedir. Şüphesiz bu dergiler dışında da önemli yönetim dergileri bulunmaktadır. Ve başka dergilerde Türkiye’den yazarlara ait yayınların bulunduğu da bilinmektedir. Ancak seçilen dergiler Türk yazarlar tarafından alanın en fazla referans verilen yabancı dergiler olup ana akımı temsil etmeleri nedeniyle de önemlidir. Diğer yabancı dergilerde çıkan yazıların genellikle 2000 sonrası dönemde yayınlandığı ve sınırlı sayıda olduğu da unutulmamalıdır.

IV. ARAŞTIRMANIN TEMEL BULGULARI

Üçüncü bölüme ait yukardaki bilgiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türk yönetim düşüncesinin genel karakteristiğini yansıtacak bazı kodlara ulaşmak mümkün görünmektedir. Türk yönetim yazını üzerine yapılan (konu içerik ve kavram etkilenmesi ve etkilenmenin coğrafi yönelimini boyutlarını içeren) yönetim yazını analizinden elde edilen bulguları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- ✓ Türkiye’de kamu yönetimi disiplininin kurumsal inşasının başladığı yıllardan günümüze kadar geçen yaklaşık yarım yüzyıllık dönem incelendiğinde bu alanda hatırı sayılır bir yazın birikimi olduğu görülmektedir. Dönemlere göre farklılık göstermekle birlikte disiplin kapsamında yer alan pek çok konuda önemli bir yazın oluşmuştur.
- ✓ Ele alınan konuların dönemsel olarak farklılık gösterdiği daha çok her dönemin kendi konularını öne çıkardığı görülmektedir. Dönemlere göre inceleme alanı ve konuları değişmekte ancak yazarlar aynı kalmaktadır. Başka bir ifadeyle yazarların döneme göre farklı

alanlarda çalışmalar yaptığı gözlenmektedir. Örneğin öne çıkan yazarların belirlenen konu başlıklarının neredeyse hepsinde yer alan yazıları bulunması dikkat çekicidir. Bu durum bir yandan olumlu olarak değerlendirilebilir. Çünkü alanda yetişmiş ve pek çok konuda söz sahibi olacak nitelikli bir birikim olduğunu göstermektedir. Ancak diğer yandan bu durum olumsuzluk göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Çünkü alanın yazarlarının belli uzmanlık dallarına ayrılarak derinlemesine ürünler ortaya koyamamasına neden olmakta ve yazarların konjonktüre göre dönemsel nitelikli konu seçmelerine neden olmaktadır. Bu durumu Türk yönetim yazını için kendi yönetsel gündemi olamama veya belirlenmiş gündemi izleme olarak ifade etmek mümkündür.

✓ Geçen yaklaşık yarım yüzyıldan uzun zaman dilimi içerisinde Türk yönetim düşüncesi onca birikimine karşın kendi kuram ve kuramcılarını oluşturamamıştır. Bu durumun ortaya çıkışında disiplinin kuruluşunun ve gelişiminin yabancı etkisinde kalmasının önemli bir rolü olduğu düşünülebilir.

✓ Yönetim yazınında yer alan akademisyenlerin yönetsel pratik içerisinde araştırmalar yaparak bunu teori düzeyine taşımalarını sağlayacak çalışmalarda yer almadıkları görülmüştür. Teorinin uygulamaya aktarılması ise daha çok anket ve veri formları yardımıyla ve yurtdışından alınmış modellemelere göre yapılmaktadır. Bu durum teori ve pratiğin yeterince örtüşmediğini göstermesi yanında, araştırma-geliştirme çalışmalarına gereken maddi ve kurumsal desteğin verilmediği biçiminde de yorumlanabilir.

✓ İncelenen konuların 1950 öncesi dönemde hukuk bilimleri etkisini yansıtırken sonraki dönemde daha çok verimlilik, etkililik, ekonomiklik gibi işletme temelli kavramları öne çıkarmakta olduğu ve yazının sosyal ve kamusal niteliğinin yeterince gelişmediği görülmektedir. Doğrudan yönetim düşüncesine odaklanan telif ve

çeviri yayınların büyük ölçüde işletmeci ve örgüt bilimci bir bakış açısının etkisi altında ürünler olduğu anlaşılmaktadır.

✓ Türk yönetim yazını kendi yönetsel tarihini inceleme konusunda yeterli ürünler vermekten uzak bir görünümündedir. Bu bağlamda idare tarihi alanının yeterince gelişme kaydetmediği, yönetsel düşünce tarihi alanının ise oluşmadığı anlaşılmaktadır.

✓ Yönetim sosyolojisi alanında yazılar bulunmaması ancak yönetim psikoloji ve onunla ilişkili örgüt kuramları konusunda çok sayıda yayın yapılmış olması yazının bireyci kimliğinin ve kolektivist olmaktan uzak niteliğinin göstergesidir. Oysa yönetim bireysel değil toplumsal bir gerçekliktir. Bu gerçekliğin kamusal düzeyde göz ardı edilmesi alan için önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

✓ Yazıların kavramsal dili ve ideolojisi Türk yönetim yazınının genel olarak liberal damardan beslendiğini ortaya koymaktadır. Yönetim düşüncesi temelinde yazılan kuramsal nitelikli yazılar genel olarak Amerikan yönetim düşüncesinin takipçisi görünümündedir.

✓ Yönetim yazınımızda tarihsel nitelikli inceleme yok denilecek kadar azdır. Yönetsel gerçekliğin sınıfsal niteliği ise hiç dikkate alınmamaktadır. Bu yönüyle Türk yönetim yazınında perspektif eksikliği olduğunu söylemek mümkündür.

✓ Yönetim yazınında referans verilen yabancı kaynakların basım yeri ağırlıklı olarak Amerika Birleşik Devletleridir. Amerikan orijinli kaynaklara verilen atıflar bu ekolün Türk yönetim yazınında baskın olması sonucunu doğurmaktadır.

✓ Yurt dışından yapılan çevirilerin orijinal dili belirgin bir biçimde İngilizce'dir. Onu Fransızca'dan çevriler izlemekte, Almanca ve İtalyanca kısmen hukukçular tarafından kullanılmakta, İspanyolca, Rusça, Çince, Arapça gibi diller ise yazında kendine yer bulamamaktadır.

✓ Örnek alınan ve incelemeye tabi tutulan ülkelerin başında Fransa ve ABD gelmektedir. Ancak özellikle 1945 öncesi dönemde Fransa'nın mutlak üstünlüğü varken; 1945 sonrası dönemde bu üstünlük ABD lehine değişmiştir. Bu durum ABD'nin hegemonik konumuyla ve Türkiye'nin onun etki alanına girmesiyle yakından ilgilidir.

Yönetim yazını bir bütün olarak düşünüldüğünde Doğunun ve Güneyin yok sayıldığı anlaşılmaktadır. Yazında yer alan çevri metinler, ülke incelemeleri, kavram ve konu seçimleri, referans verilen kaynakların niteliği genel olarak kuzey batı yönelimlidir. Bu yönelim genel olarak kapitalist sistem özel olarak ise bu sistemin yürütücüsü konumunda olan ABD merkezli eğilimi ortaya çıkarmaktadır. Tüm bu analizlerden elde edilen bilgi ve bulgular Türk yönetim yazınının tek yönlü olduğu ve nispi bir bağımlılık durumunda bulunduğu biçiminde özetlenebilir.

SONUÇ

Üç bölüm üzerine inşa edilen bu tezde Türkiye’de kamu yönetimi düşüncesinin gelişimi incelenmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde genel olarak sosyal bilimlerin ve bir sosyal bilimsel çalışma alanı olarak kamu yönetimi düşüncesinin ortaya çıktığı tarihsel koşullar incelenmiştir. Modern anlamda sosyal bilimlerin tarih sahnesine çıkışı kapitalizm aşamasına denk düşmektedir. Bu tarihsel denk geliş bir tesadüf olarak açıklanamayacak kadar egemen sistemle ilişki içerisindedir. Çünkü sosyal bilimler ve kapitalizm ilişkisi iç içe geçmiş, sosyal bilimler egemen iktisadi sistemin ve onun ideolojik perspektifinin bir yansıması olarak varlık bulmuştur. Kapitalizm aşamasının ortaya çıkardığı patolojik sorunları anlama, açıklama ve çözme çabasını her evrede özünde barındıran bu alan, bir yandan sistemik sorunlara çözüm bulma, diğer yandan ise egemen sisteme meşruiyet kazandırma ve yol açma gibi önemli bir işlevselliği üzerinde taşımaktadır. Dönemsel olarak bakıldığında kuruluş yıllarından İkinci Dünya Savaşı’na kadar olan süreçte sosyal bilimlerin egemen sistem içinde bir varlık alanı bulma çabasında olduğu görülmektedir. 1945-80 arası dönemde sistem içinde bir alan olmaktan doğrudan sistem için ve sistemin egemen gücü için kullanılan, manipüle edilen bir alana dönüşmüştür. 1980 sonrası küresel kuşatılmışlık döneminde ise sosyal bilimsel çalışma alanının -yaşanan yıpranmışlığın da etkisiyle- sistem güdümlü bir konumdan sıyrılmaya çalıştığı görülmektedir. Ancak bu çaba sosyal bilimleri sistem destekli yaşama durumundan kurtaramamıştır.

Sosyal bilimsel çalışma alanının geneline yansıyan tarihsel nitelik sistemin yürütücü disiplinlerinden olan kamu yönetimi alanı için de geçerlidir. Kamu yönetimi disiplini olarak bilinen düşünce alanı kapitalizm adını alan belli bir tarihsel aşamanın ürünüdür. Kapitalist toplum aşamasının ihtiyaç duyduğu devlet yapılanmasının gereklerine göre biçimlenmiş olan bu disiplinin mevcut haliyle evrensel bir nitelik taşıdığını söylemek mümkün değildir. Yönetim olgusunun kendisinin evrensel olması ile kamu yönetimi disiplininin evrenselliği arasında önemli bir anlam farkı bulunmaktadır. Yönetim olgusu insanlık tarihinin her evresinde kendini göstermekle birlikte bugünkü anlamıyla kamu yönetimi olgusu belli bir ekonomik ve toplumsal gerçekliğin ürünüdür.

Kamu yönetimi düşüncesinin yaklaşık iki yüzyıllık gelişimi incelendiğinde bu gerçekliğin kapitalist sistemin ekonomik ve siyasal gereksinmelerinin yürütücü unsuru olarak biçimlendirildiğini ve dolayısıyla tarihsel bir değerler bütünü içerdiğini belirtmek mümkündür. Bu gerçeklik her ne kadar Avrupa orijinli bir başlangıca dayansa da asıl formülasyonunu Amerikan gerçekliğinin yönlendirmesiyle ve onun ihtiyaçları doğrultusunda edinmiştir. Bugünkü anlamda kamu yönetimi düşüncesinin gelişinde, gelişiminde ve kurumsallaşmasında ABD ekolü ve bu ekolün temel gereksinimleri belirleyici olmuştur. Önceleri yönetim-siyaset dikotomisi üzerine inşa edilen kamu yönetimi düşüncesi zamanla hukuk ve iktisattan da yönetim alanını ayırarak daha teknik bir boyuta ve idare aygıtına odaklanır olmuştur. Bu çerçevede düşünüldüğünde kamu yönetimi egemen sistemin yürütücü disiplini olması nedeniyle önemli ve tarihsellik bağlamında anlamlıdır. Çünkü sistemin yönetsel bir aygıtı, o aygıtı işletecek yöneticilere ve yönetim ilişkisine ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç hem sistemi işletmekten hem de tıkanıklıklarına teorik ve pratik düzlemde çözümler bulmaktan kaynaklanmaktadır. Pratik alan kamu kurum ve kuruluşları ile bunların işletilmesini içermekte iken teorik düzlem yapısal alanın arka planını yani düşünsel zeminini oluşturmaktadır.

Yönetim olgusu tarihsel olduğu kadar toplumsal nitelikli de bir olgudur. Çünkü yönetim ilişkisi toplum denilen bir alanda, yöneten ve yönetilenlerin varlığıyla mümkündür. Yönetim olgusunun toplumsallığı kamusal bir boyuta taşındığında bir toplum içerisindeki ilişkileri belirleme yanında toplumlararası ilişkileri de etkileyici bir nitelik kazanabilmektedir. Çünkü düşüncesi prangalı bir toplumun eyleminin özgür olmasını beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Bu anlamda bir toplumun kendi tarihselliğinin, ekonomik ve toplumsal gerçekliğinin tezahürü olan yönetme bilgisini ve düşününü bağımlı olmaksızın üretebilmesi önem kazanmaktadır. Bir toplumun yönetme bilgisinin bağımlı olup olmadığını görebilmek için yönetme bilgisini üreten kurumsal yapıların ve mekanizmaların nasıl oluştuğunu incelemek iyi bir gösterge olacaktır. Bu amaçla çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye yönetim düşüncesini biçimlendiren bağımlılık ilişkisinin mekanizmaları ve kurumsal kökleri ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda önce dış kaynağa yönelmeye neden olan ve belli bir kaynaktan düşünsel beslenmeyi doğuran ortam incelemeye alınmıştır. Başka bir ifade ile yönetim düşüncesinde bağımlılık

sorununun ekonomik ve siyasal arka planının yansıtılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda bağımlılık ilişkisi batılılaşma algısı çerçevesinde incelemeye konu edilmiştir. Belli bir ekonomik ve siyasal zemin üzerinde filizlenen düşünsel batılılaşma sürecinin eğitim kurumları aracılığıyla ete kemiğe büründüğü görülmüştür. Bu çerçevede batılı tarzda taklit edilerek oluşturulan eğitim kurumları, çok büyük bir kısmı eğitim dışı faaliyetlerle öne çıkan yabancı okullar ve Türk yüksek öğretim sistemin kurumsal arka planı önemli ipuçları vermektedir. Eğitim kurumları yapılandırılırken hep belli merkezlerin belirleyici olduğu, özellikle Osmanlı son döneminde Fransız etkisinin kendini hissettirdiği, ilerleyen dönemde kısmen Alman etkisinin varlık kazandığı, ancak özellikle 1945 sonrası dönemde model olarak Amerikan sisteminin benimsendiği açıkça görülmektedir. Düşünsel bağımlılık konusu incelenirken önemli bir gösterge de şüphesiz düşünceyi üreten ve yayanlar olarak öğretici ve kurucu kadroların niteliğidir. Bu amaçla Türk düşünce hayatının dışsal bağını oluşturan kurucu kadrolar ve öğreticilerin nasıl yetiştiği incelenmiştir. Yurtdışından uzman ve öğretici getirilirken de yurtdışına yetişmesi için öğrenciler gönderilirken de her dönem belli merkezlerin egemen olduğu görülmüştür. Yabancı dil tercihi gibi ülke seçimleri de tek yönlü ve tek merkezlidir. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar ülke olarak Fransa, dil olarak Fransızca 1930’lu yıllarda kısmen Almanya ve Almanca, 1945 sonrası dönemde ise ABD ve İngilizce düşünsel biçimlenişin merkezine yerleşmiştir.

Enderundan sonra yönetim düşüncesine yön veren eğitim kurumları olarak askeri bürokrasi için batılı askeri okullar, sivil bürokrasi için Mektebi Sultani ve Mektebi Mülkiye öne çıkmaktadır. Bu okulların ortak özelliği Kıta Avrupası ve genellikle Fransız modeline göre kurulmuş olmalarıdır. Mektebi Mülkiye daha sonra Siyasal Bilgiler Okulu ve Siyasal Bilgiler Fakültesi adını almış ve TODAİE ile birlikte 1950’li yıllarda Amerikan orijinli kamu yönetimi disiplinin Türkiye’de kurumsallaşmasının merkezi olmuştur. Kamu yönetimi düşüncesinin Türkiye’de gelişimi incelendiğinde ise özellikle yönetim bilim temelli ilk yıllarda Avrupa menşeli olarak filizlendiği ancak daha sonra bugünkü kamu yönetimi anlamında ABD etkisiyle kurumsallaşmasını tamamladığı görülmektedir. 1950’li yıllarda Türkiyede kamu yönetimi düşüncesinin biçimlenmesinde Amerika Birleşik Devletleri’nin doğrudan düşünsel ve maddi etkisinin olduğu görülmektedir.

Osmanlı'dan günümüze oluşan kurumlar, yurtdışından getirilen uzmanlar, yurtdışına gönderilen öğrenciler, benimsenen yabancı diller hep belli bir dönemde belli bir merkezin esas alındığını dolayısıyla ona bağımlı kalındığını göstermektedir. Tüm bu veriler ışığında kamu yönetimi düşüncesinin mutlak olmasa bile nisbi ölçüde bağımlı bir kurumsallaşma süreci yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca yönetim düşüncesinin maddi zemini incelenirken çok önemli bir paradoks dikkat çekmiştir. Şöyle ki, Türkiye'de iki bakanlığın *milli* unvanı taşıdığı görülmektedir. Bunlar Milli Savunma Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'dır. Ancak ne ilginçtir ki, Türkiye'de düşünsel açıdan dışa bağımlılık askeri ve sivil eğitim kurumları aracılığıyla temellenmiştir.

Yönetimsel ilişkiye yön veren maddi ve kurumsal temel incelendikten sonra çalışmanın son bölümünde Türk yönetim yazını üzerine bir ampirik araştırma yapılmıştır. Türkiye'de alanda önemli olarak kabul gören beş temel dergi analize tabi tutulmuştur. Bu analizde Türk yönetim düşüncesinin özellikle kamu yönetimi adı altında biçimlendiği 1950 sonrası dönemde gerek yabancı dildeki yöneliş gerek referans tercihi ve gerekse konu incelemeleri itibarıyla belli bir yöne kanalize olduğu anlaşılmaktadır. Algının merkezi genel olarak kapitalist sistem ve kapitalist ülkeler, özel olarak ise 1945 öncesi dönemde Fransa, 1945 sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'dir. Dolayısıyla yönetim yazını üzerine yapılan bu alan araştırması yukarıdaki maddi ve kurumsal gelişim çizgisinde göze çarpan bağımlı ilişkiseliliğin bir yansıması gibidir.

Üçüncü bölümün sonunda dışsal etkilenim düzeyi yanında dışsal etkileme düzeyini konu alan yabancı dergi incelemeleri kısmı etkileme olayının tek yönlü olduğunun bir kanıtı olarak dikkat çekmektedir. Öyle ki, Türk kamu yönetimi düşüncesi genel gelişim çizgisinde dışsal etkilenime açık ancak dış kaynakları etkilemede yok düzeyindedir. Elde edilen bulgular göstermektedir ki, disiplinin yönlendiricisi olarak görülen ana akımın etkisinden kendini kurtaramayan Türk yönetim düşüncesi yazarları yurt dışına gösterdikleri ilginin karşılığını kendileri yurt dışından görememektedirler. Kendi çalışmalarında verdikleri referanslarda sürekli ana akım yayınlara yönelen Türk yönetim yazarları kendilerine bu dergilerde yer bulamamıştır.

Sonuç olarak; yapılan incelemeler göstermektedir ki, tek yönlü bir dünya algısı ile biçimlendiği anlaşılan Türk kamu yönetimi düşüncesi kendi gerçekliğinin ve özgür bilimselliğinin ürünü olarak gelişmemiştir. Bir toplumun kendi gerçekliğinin ürünü olmayan bir yönetsel düşünce sistemine sahip olmasının ortaya çıkarabileceği patolojik etkileri ise göz ardı etmemek gerekir. Çünkü düşüncesi prangalı olan bir toplumun eyleminin bağımsız olmasını beklemek çok anlamlı olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abadan Unat, Nermin -Ali Yaşar Sarıbay, “Siyaset Sosyolojisi: Geçmiş, Kapsamı, Türkiye’deki Gelişim Çizgisi İle İlgili Alanlarına Bir Bakış”, Der. Sevil Atauz, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986.
- Abadan, Unat, Nermin, *Kum Saatini İzlerken*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Abadan, Nermin, “Amme İdaresinde Son Gelişmeler”, *AÜSBF Dergisi*, 1956, XI/3.
- Acar, Güliden -Deniz Şahin, “Türkiye’de Sosyal Değişme Odağında Sosyal Psikolojinin Gelişimine Bir Bakış”, Der. Sevil Atauz, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986.
- Afşar, Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, (Çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Ahmed, Celal Ali, *Batılılaşma Hastalığı*, (Çev: Fatmanur Altun), Umut Matbaası, İstanbul, 2000.
- Akbulut, Örsan Ö., “Türkiye’de Kamu Yönetimi İncelemesini Tanımlayıcı Bir Kavram Önerisi: Ölçücülük-Ideametric”, *Amme İdaresi Dergisi*, 39/4, 2006, s.159-193.
- Akbulut, Örsan Ö., *Küreselleşme Ulus-Devlet Ve Kamu Yönetimi*, TODAİE, Ankara, 2007.
- Akbulut, Örsan Ö., *Siyaset-Yönetim İlişkisi*, TODAİE Yayını, Ankara, 2005.
- Akbulut, Örsan Ö., “Kamu Yönetiminde Kuramın Yokluğu Ya Da Yapılabilirliği Üzerine Yöntemsel Bir Tartışma”, Editörler: Şinasi Aksoy-Yılmaz Üstüner, *Kamu Yönetimi Yöntem Ve Sorunlar*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2007.
- Akdeniz, Fikri. “Osmanlı Dönemi Bilim Tarihinden Bir Kesit Büyük Türk Matematikçisi Hüseyin Tevfik Paşa (1832-1901) Kimdir?”, [Http://Turkoloji.Cu.Edu.Tr/Genel/Akdeniz_Tevfik_Pasa.Pdf](http://Turkoloji.Cu.Edu.Tr/Genel/Akdeniz_Tevfik_Pasa.Pdf)
- Akkutay, Ülker, *Enderun Mektebi*, Gazi Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara, 1984.
- Akman, Toygar, *İlginç Olaylar Sıradışı İnsanlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2004.
- Aksoy, Şinasi, “Yeni Sağ Ve Devletin Değişimi”, Burhan Aykaç, Şenol Durgun, Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2003, (S.545-559).
- Aksoy, Şinasi, “Kamu Yönetimi Nereye Gidiyor? Bir Durum Saptaması”, *II. Kamu Yönetimi Forumu*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2004.

- Akşin, Sina, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1996.
- Aktar, Cengiz, *Türkiye'nin Batılılaştırılması*, (Fransızca'dan Çev: Temel Keşoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pagem Yayıncılık, Ankara, 2006.
- Alada, A. Dinç “İktisat Düşüncesinin Yakın Dönem Evrimi Ve Türkiye’de İktisat Okur Yazarı Olmak” *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXIII/ 2, 1997, S.1-8.
- Albert L. Sturm-Cemal Mihçioğlu, *Türk Amme İdaresi Bibliyografyası*, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1959
- Akyıldız, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi Ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Alpkaya, Gökçen, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Dizini (cilt 1-46)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:577, Ankara, 1992,
- Altbach, Philip G. “Globalization And The University: Myths And Realitias In An Uequal World”, *Tertiary Education And Management*, Kluwer Academic Publishers, Netherland, Sayı: 10, 2004, (S.3-25).
- Althusser, Louis , *İdeoloji Ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev:Alp Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul, 2006.
- Altunok, Mustafa, “Kamu Yönetimi Disiplininin Türkiye’de Gelişimi”, 8. *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, ODTÜ, Ankara, 2003.
- Altunok, Mustafa, “Sosyal Disipliner Çalışma Kavşağında Bir Metafor: Umbilikal Kordon”, 5. *Kamu Yönetimi Forumu*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2007.
- Amin, Samir, “Modern Kapitalist Dünya-Sistemi Kavramına Karşı Eski Dünya-Sistemleri Kavramı”, Derleyen: Andre Gunder Frank Ve Barry K. Gills (Çev: Esin Soğancılar), *Dünya Sistemi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Amin, Samir, *Avrupamerkezcilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi*, (Çev: Mehmet Sert), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1988.
- Amin, Samir, *Entelektüel Yolculuğum*, (Çev: Uğur Günsür), Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999.
- Anderson, Perry, *Gramsci Hegemonya Doğu/Batı Sorunu Ve Strateji*, Alan Yayıncılık, (Çev: Tarık Günersel), İstanbul, 1988.
- Arrighi, Giovanni, “Bir Hegemonya Bunalımı”, *Genel Bunalımın Dinamikleri*, (Walerstein, Arrighi, Frak, Amin), (Çev. F, Akar), Belge Yayınları, İstanbul, 1984.

- Arrighi, Giovanni, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, (Çev: Recep Boztemur), İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- Aslan, Onur Ender, *Kamu Personel Rejimi*, TODAİE, Ankara, 2005.
- Atay, Hüseyin , “Medreselerin Islahatı”, *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 1982, (S.1-43).
- Atalay, Mehmet, *Kamu Yönetimi Disiplininde Dwight Waldo Düşüncesi*, Doktora Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Yönetimi Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2008.
- Atayman, Veysel, “Kültür Politikaları Açısından Çeviri Eğitimi Ya Da Çeviri Eğitiminde Kültürel Birikim Sorunu”, Hazırlayanlar: Turgay Kurultay-İlknur Birkandan, Türkiye’de Çeviri Eğitimi, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Aydın, Hasan, “Eleştirel Aklın Işığında Postmodernizm, Temel Dayanakları Ve Eğitim Felsefesi” Eğitimde Politika Analizleri Ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2006.
- Aydoğan, Metin, *Avrupa Birliğinin Neresindeyiz?*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2003.
- Aydoğan, Metin, *Bitmeyen Oyun ve Türkiye’ye Bekleyen Tehlikeler*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Aykaç, Burhan, “Türkiye’de Kamu Yönetimi Eğitiminin Gelişimi”, Burhan Aykaç-Şenol Durgun-Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, 2003, Ankara.
- Aytaç, Fethi, I. ve II. İdareciler Kongresi, *Mülkiye Dergisi*, 1965, sayı: 1. s. 22-24.
- Backhaus, Juergen-Wagner, Richarde E., “The Cameralists: A Public Choice Perspective”, *Public Choice*, 53, 1987, (3-20).
- Balcı, Sezai, *Osmanlı Devleti’nde Tercümanlık Ve Bab-I Ali Tercüme Odası*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2006.
- Balta, Tahsin Bekir, “İdari İlmi Sahasındaki İncelemeler”, Burhan Aykaç-Şenol Durgun-Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2003, (s.35-45).
- Başkaya, Fikret, *Avrupa-Merkezcilik Resmi İdeoloji Bilim Ve Sosyalizm*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999.
- Başkaya, Fikret, *Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Kalkınma Paradigmanın İflası*, Doz Basım Ve Yayıncılık, İstanbul, 1991.
- Benli, Hasan Tahsin, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi Makaleler Bibliyografyası (1966-1992)*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

- Berkes, Niyazi, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler I*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997.
- Berkes, Niyazi, *The Development Secularism in Turkey*, Hurst Published, 1999.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973.
- Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.
- Berkman, A.Ümit-Kozan, Kamil, “Amme İdaresi Dergisinde Yayımlanan Makaleler Üzerine Bir İnceleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, 12/1,1979, (s.9-27).
- Berkman, A. Ümit-Heper Metin, “Türkiye’de Kamu Yönetimi Araştırma ve Eğitiminde Kavramsal Kuram ve Yönetim Sorunları”, *Amme İdaresi Dergisi*, 1979, 12/2, (s. 3-18).
- Bernstein, Henry Bernstein, “Gelişme Toplumbilimine Karşı Azgelişmişlik Toplumbilimi Mi?” (Çev: Melih Ersoy), (Der.Melih Ersoy), *Emperyalizm Gelişme Ve Bağımlılık Üzerine*, V Yayınları, Ankara, 1992.
- Bilig, Erol, “Kamusal İdare”, *AUHFD*, 10/1, 1953, (s. 247-254).
- Bilgin, Nuri, “Türkiye’de Yapılan Psikoloji Araştırmaları Üzerine Bir İnceleme”, Der: Sevil Atauz, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986.
- Bilim, Cahit, “İlk Türk Bilim Akademisi: Encümen-İ Daniş”, *HÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3/ 2, 1985.
- Bingöl, Sedat, “Mekteb-İ Mülkiye’nin Bir Şubesi: Bosna’dan Sabah Mektebinin Açılışı Ve Kuruluş Talimatları”, *Mülkiye*, XXV/229, (S.339-350).
- Blunt, Barrie E, “Developments in Public Administration Pedagogy: 1880 to the Present”, *Handbook of Public Administration*, Edit: Jack Rabin, W. Bartley Hildreth, Gerald J. Miller, Marcel Dekker, New York and Basel,1989, (s.609-631),
- Boaz, Franz, “Scientist As Spies”, *Universities And Empire*, Christopher Simpson (Ed.), New Press, New York, 1998,
- Bora, Tanıl, “Dergicilik Deneyimi: Sosyal Bilimler Pratiğindi Bir Anlam Arayışı, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Defter Ve Toplum Ve Bilim Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.
- Bora, Tanıl, *Yeni Dünya Düzeni’nin Av Sahası Bosna Hersek*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul,1989.

- Bottommore, Tom, (Yayın Yönetmeni), *Marksist Düşünce Sözlüğü*, (Çev. Mete Tunçay), İletişim Yayınları, 3. Baskı İstanbul, 2002.
- Bozdemir, Mevlüt, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, Aüsb Yayını, Ankara, 1982.
- Bozkurt, Gülnihal, “Alman Arşiv Belgelerine Göre Alman Hukukunun Türk Hukukuna Etkisi”, *Aü Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45/1-4, 1996, (S.29-40).
- Büyükdüvenci, Sabri, “Pragmatizm Ve Eğitim” *Aüebf Dergisi*, 20/1, Ankara, 1987.
- Caiden, Gerald E., *Public Administration*, Palisades Publishers, California, 1982.
- Cepiku, Denita-Marco Meneguzzo, “Public Administariton Education in İtaly: A Statistical Analysis”,
- Cem, İsmail, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Can Yayınları, İstanbul, 1999.
- Chandler, Ralph Clark, “Public Administration Pedagogy: Evolutionary Paradigms in Theory and Practice”, Edit: Jack Rabin, W. Bartley Hildreth, Gerald J. Miller, Marcel Dekker, New York and Basel, 1989, (s.633-655).
- Chandler, Ralph C.-Plano, Jack C., *The Public Administration Dictionary*, John Wiley&Sons Inc., Kanada, 1982
- Clay, Thompson, James-Vidmer, Richard F., *Administrative Science&Politics in the USSR&the United States-Soviet Responses to American Management Techniques 1917-Present*, Praeger Publishers, New York, 1983,
- Coşkun, İsmail, *Modern Devletin Doğuşu*, Der Yayınları, İstanbul, 1997.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Cummings, Bruce, “Boundary Displacement: Area Studies And International Studies During And After The Cold War”, Edt: Christopher Simpson, *Universities And Empire*, New Press, New York, 1998.
- Çakmak, Ahmet, Nobel İktisat Ödülleri, Birgün Gazetesi, 19 Ekim 2004. [Http://Www.Birgun.Net/Writer_2004_Index.Php?Category_Code=1185986455&News_Code=1098204660&Year=2004&Month=10&Day=19](http://Www.Birgun.Net/Writer_2004_Index.Php?Category_Code=1185986455&News_Code=1098204660&Year=2004&Month=10&Day=19) (Erişim, 11 Mart, 2009).
- Çandar, Cengiz , “Türklerin Amerika’ya Bakışından Örnekler Ve Amerika’nın Türkiye Politikası”, Editör: Morton Abramowitz, *Türkiye’nin Dönüşümü Ve Amerikan Politikası*, (Çev: Faruk Çınar-Nasuh Uslu), Liberte Yayınları, Ankara, 2001.
- Çankaya, Ali, *Mülkiye Tarihi Ve Mülkiyeliler*, (I. Cilt Tarihçe), Örnek Matbaası, Ankara, 1954.

- Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi Ve Mülkiyeliler*, (I. Cilt Mülkiye Tarihi), Mars Matbaası, Ankara, 1969.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye’de Liberalizm*, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.
- Çelebi, Mustafa Durmuş, “Türkiye’de Anadili Eğitimi Ve Yabancı Dil Öğretimi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/21, 2006, (S.285-307).
- Çiğdem, Ahmet, “Eleştirel Teori, Bilim Ve Akademi”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Defter Ve Toplum Ve Bilim Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.
- Çiner, Can Umut, “Fransız Yönetim Yazını Üzerine Bir İnceleme”, 5. *Kamu Yönetimi Forumu*, Umuttepe Yayınları, 2007, Kocaeli, 2007.
- Çiner, Can Umut, Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine”, *Amme İdaresi Dergisi*, 42/1, Mart Ayırması, 2009
- Davison, Roderich, “Osmanlı Türkiyesinde Batılı Eğitim”, (Çev. Mehmet Seyitdanlıoğlu), *Belleten*, C. LI, sayı: 200, 1987 ayırması.
- Demir, Ömer, *Bilim Felsefesi*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.
- Demirel, Ziya, “Enderun ve Entelektüel Kimlik” <http://www.kadigullukoyu.net/ziyademirel/Enderun%20ve%20Entelektuel%20Kimlik.htm> 15.09.2009.
- Dergi İdare Heyeti, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1/1, 1943
- Dimier, Veronique, “Three Universities And The British Elite: A Science Of Colonial Administration In The Uk”, *Public Administration*, 84./2, 2006, (s.337-366).
- Dımock, Marshall E., *Amme İdaresinin Prensipleri*, (Çev:Nermin Abadan), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1954.
- Dibben, Pauline- Roper, Ian-Wood, Geoffrey, “Introduction: Public Sector Management And The Neo-Liberal Hegemony: A Critical And International Perspective” Pauline Dibben, Ian Roper, Geoffrey Wood (Ed.), *Contesting Public Sector Reforms*, Palgrave Macmillan, New York, 2004.
- Dik, Esra, “1948:Marshall Planıyla “Hür Dünya”ya Giriş”, ”, Birgül Ayman Güler (ed.), *Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1940-1949*, AÜ SBF KAYAUM Yayını, Ankara, 2009.
- Dikmen, Ahmet A. -Zeliha Etöz-Metin Özügürlü, “Bir Protestonun Hikayesi”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Defter Ve Toplum Ve Bilim Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.

- Dikmen., Ahmet Alpay, “Standart Üründen Marka Standardizasyonuna”, *İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, 2003.
- Dikmen, Ahmet Alpay Ve Emre, Cahit, “Amerika Birleşik Devletleri”, Birgül Ayman Güler vd., *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri*, AÜSBF KAYAUM Yayınları, Ankara, 2004.
- Dimier, Veronica, “Three Universities and The British Elite: A Science of Colonial Administration in the UK”, *Public Administration*, 84/2, 2006, s. 337-366.
- Doğan, İsmail, “Osmanlı Bilimsel Topluluklarının Türkiye’deki Bilim Eğitime Etkisi”, *AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26/ 1, 1993, (S.131-149).
- Doğan, İsmail, “Batılılaşma Ve Eğitim”, *Aü Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25/2, 1991, (S.713-728).
- Doğan, Özlem, “Evrensellik Mitosu Ve Sosyal Bilimler”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Defter Ve Toplum Ve Bilim Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.
- Doğan, Recai, “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili” AÜİFD, c.XXXVII, (s.407-442), 1998.
- Dosse, François, *Ufalanmış Tarih*, (Çev:İşık Ergüden), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- Dura, Cihan, *Sömürgeleşen Türkiye*, İleri Yayınları, İstanbul, 2004.
- Duverger, Maurice, *Sosyal Bilimlere Giriş*, (Çev: Ünsal Oskay), Bilgi Yayınevi, 6. Basım, Ankara, 2002.
- Elteren, Mel Van, “Rethinking Americanization Abroad: Toward A Critical Alternative To Prevailing Paradigms”, *The Journal Of American Culture*, 29/3, 2006.
- Emre, Cahit, “Yönetim Bilimi”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim*, TÜBA, Ankara, 1998.
- Engels, Friederich, *Anti-Duhring*, Sol Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 1995.
- Erdem, Tevfik (2005) “Postmodernizmin “Ötekis”Si Hangi “Öteki”?”, *Düşünen Siyaset*, Sayı:21, (s.101-112).
- Eren Kırmızıaltın, İktisat Dalında Nobel Ödülleri, *Ekonomik Kurumlar Ve Kavramlar Sözlüğü*, Maki Basın Yayın, Ankara, 2008, S.511.
- Ergil, Doğu, “Bağımlılık Olgusu Ve Merkez Çevre Sisteminin Evrimi”, *AÜSBF Dergisi* Cilt 29, Eylül-Aralık 1974

- Ergil, Doğu, “Emperyalizmin Yapısal Kuramı”, *AÜSBF Dergisi*, 32/1, 1977.
- Ergin, Mustafa , “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış” [Http://Www.Egitim.Aku.Edu.Tr/Ergun1.Htm](http://www.Egitim.Aku.Edu.Tr/Ergun1.Htm) 15 Nisan 2009.
- Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi* Cilt:5, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.
- Ergun, Doğan, *Sosyoloji Ve Tarih*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
- Ergun, Doğan, *Yöntemi Bulmak*, İmge Kitabevi, (2. Baskı), Ankara, 2006.
- Ergun, Turgay, “Kamu Yönetimi Disiplininin Gelişmesine Kısa Bir Bakış:Yeni Arayışlar Ve Gerçekler”, *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri*, Cilt:1, TODAİE, 1995, Ankara, 1995.
- Ergun, Turgay, “Postmodernizm Ve Kamu Yönetimi”, Burhan Aykaç-Şenol Durgun-Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2003.
- Ergun, Turgay, “Todaie 26 Yaşında”, *Amme İdaresi Dergisi*, 12/1, Mart 1979, (S.3-8).
- Ergun, Turgay, “Türkiye’de Yönetim Biliminin Uygulamaya Yansıması”, Der:Sevil Atauz, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986.
- Ergun, Turgay, *Kamu Yönetimi*, TODAİE, Ankara, 2004.
- Ergun, Turgay, Türkiye Ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü: Bir Örgütsel Gelişme Örnek Olayı”, *Amme İdaresi Dergisi*, 29/ 2, Haziran 1996, (s.3-19).
- Ergün, Mustafa, “Satı Bey Hayatı Ve Türk Eğitimine Hizmetleri”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 1987, (s.4-19). [Http://Www.Egitim.Aku.Edu.Tr/Sati1.Pdf](http://www.Egitim.Aku.Edu.Tr/Sati1.Pdf)
- Erhan, Çağrı, “ABD Arşivleri ve Mülkiye Hakkında Bir Belgenin Düşündürdükleri”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XXIII/214.
- Erkin Başer, “Toplum Mühendisliği Yüksek Eğitimi: Bugün Nasıl İktisatçılar Yetiştiriyor” *Sosyal Bilimlerde Arayışlar Kongresi*, Ankara, 20 Mayıs 2007.
- Erozan, Boğaç, “Mekteb-İ Mülkiye’den Siyasal Bilgiler Okulu’na Hukuk Derslerinde ‘Devlet’ Kavramı”, *Mülkiye*, Xxv/231, (37-44), S.38.
- Ersoy, Melih, “Bağımlılık Okulu Eleştirisine Giriş”, (Derleyen: Melih Ersoy), *Emperyalizm Gelişme Ve Bağımlılık Üzerine*, V Yayınları, Ankara, 1992.
- Eryılmaz, Bilal, *Kamu Yönetimi*, Üniversite Kitabevi, İzmir, 1994.

- Evans, Gillian R., *Akademisyenler Ve Gerçek Dünya*, (Çev: Ebru Kılıç), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sol Yayınları, İstanbul, 4. Basım, 1995.
- Farazmand, Ali, The New World Order and Global Public Administration: “A Critical Essay”, *Public Administration in the Global Village*, Der: Jean Claude Garcia-Zamor- Renu Khator, Connecticut, Westport, Praeger, London, 1994, (Çev. Mustafa Kara), *Türk İdare Dergisi*, Mart 2007, sayı 454.
- Ferro, Marc, *Sömürgecilik Tarihi*, (Çev: Muna Cedden), İmge Kitabevi, Ankara., 2002.
- Findley, Carter V., *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babıali (1789-1922)*, (Çev. Latif Boyacı-İzzet Akyol), İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- Fişek, Kurthan, *Yönetim*, Paragraf Yayınevi, Ankara, 2005.
- Frank, Andre Gunder “İdeolojik Geçiş Tarzları Feodalizm, Kapitalizm, Sosyalizm”, Derleyen: Andre Gunder Frank Ve Barry K. Gills (Çev: Esin Soğancılar), *Dünya Sistemi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Frank, Andre Gunder Ve Barry K. Gills, “5000 Yıllık Dünya Sistemi: Disiplinler Arası Bir Giriş”, Derleyen: Andre Gunder Frank Ve Barry K. Gills (Çev: Esin Soğancılar), *Dünya Sistemi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Frederickson, H. George-Smith, Kevin B., “*The Public Administration Theory Primer*”, Westview Press, United States of America, 2003.
- Furtun, Ayşe, “Pragmatizmin Süreklilik Tezi Üzerine Bir Not” *Aühf Dergisi*, 44/1, Ankara, 1995.
- Gasset, Ortega Y, *Üniversitenin Misyonu*, (Çev: Bülent Üçpınarı), Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Gendzier, Irene L., “Play It Again Sam: The Practice And Apology Of Development”, Edt: Christopher Simpson, *Universities And Empire*, New Press, New York, 1998.
- Geray, Cevat, “Mülkiye’nin ‘Dört Hal Yasası’”, *Mülkiye*, XXVI/237.
- Gerovitch, Slava, “Writing History In The Present Tense”, Edt: Christopher Simpson, *Universities And Empire*, New Press, New York, 1998.
- Gills, Barry K. Ve Andre Gunder Frank, “Kümülatif Birikim”, Derleyen: Andre Gunder Frank Ve Barry K. Gills (Çev: Esin Soğancılar), *Dünya Sistemi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

- Gills, Barry K., “Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler”, Derleyen: Andre Gunder Frank Ve Barry K. Gills (Çev:Esin Soğancılar), *Dünya Sistemi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Giddens, Anthony Giddens, *Sosyoloji Eleştirel Bir Yaklaşım*, (Çev.M. Ruhi Esengün-İsmail Öğretir) Birey Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Gitmez, Ali S., “Yorum:Sosyal Psikoloji Ve Türkiye’de Sosyal Psikolojik Araştırmalar”, Der:Sevil Atauz, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986.
- Gökçe, Orhan, *İçerik Analizi, Kuramsal ve Pratik Bilgiler*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.
- Göle, Nilüfer, “Batı-Dışı Modernliğin Kavramsallaştırılması Mümkün Mü?”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Defter Ve Toplum Ve Bilim Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.
- Gülalp, Haldun-Dilek Barlas, “Bilginin Evrenselliği, Farkın Sorunsallığı”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Defter Ve Toplum Ve Bilim Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.
- Güler, Birgül Ayman, “Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi”, Burhan Aykaç-Şenol Durgun-Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2003, (527-544).
- Güler, Birgül Ayman, “1950’li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini: Disiplinin Kuruluşu Nasıl Gerçekleştirilmişti?”, *Memlekete: Siyaset Yönetim Dergisi*, 6/Mayıs, 2008, (s.6-28).
- Güler, Birgül Ayman, “Değişme Ve Disiplin”, *II. Kamu Yönetimi Forumu*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2004.
- Güler, Birgül Ayman, *Türkiye’nin Yönetimi Yapı*, İmge Kitabevi, Ankara, 2009.
- Güler, Birgül Ayman, *Yeni Sağ Ve Devletin Değişimi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
- Gürkan, Ceyhan, “Kameralizm: Modern Yönetim ve Maliye Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 110, 2007.
- Güzelsarı, Selime, “Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği Ve Yönetişim Yaklaşımları”, *Kamu Yönetimi Gelişimi Ve Güncel Sorunlar*, M.Kemal Öktem-Uğur Ömürgönülşen (Ed.), İmaj Yayınevi, Ankara, 2004.
- Hamitoğulları, Beşir, *Çağdaş İktisadi Sistemler*, Ankara: Aüsbf Yayınları, 1982.
- Hardt, Michael&Negri, Antonio, *İmparatorluk*, (Çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

Hasançebi, Hüseyin, “Doğu, Batı Ya Da Kaos”, *Doğu-Batı Kıskaçında Türkiye*, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Hatipoglu, M. Tahir, *Türkiye Üniversite Tarihi*, Selvi Yayınevi, Ankara, 1998.

Heady, Ferrel, *Public Administration: A Comparative Perspective*, New York: Marcel Dekker, 1979.

Henderson, Keith M., “Internationalization Or Indigenization”, *Handbook Of Comparative Development In Public Administration*, Ali Farazmand (Ed.), Marcel Dekker, USA- New York, 2001, (s.631-642).

Heper, Metin-Berkman, A. Ümit, *Development Administration In Turkey Conceptual Theory And Methodology*, Boğaziçi University Publications, İstanbul, 1980.

Herman, Ellen “Project Camelot And The Career Of Cold War Psychology”, *Universities And Empire*, New Press, New York, 1998.

Hızlı, Mefail, Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler, Uludağ Ün. İlh. Fak. Derg. (Cilt: 17, Sayı: 1, 2008).

Howard Mccurdy&Robert Cleary, “Why Can’t We Resolve The Research Issue In Public Administration?”, *Public Administration Review*, January/February, 1984.

[Http://Sites.Nationalacademies.Org/Nrc/Index.Htm](http://Sites.Nationalacademies.Org/Nrc/Index.Htm)

[Http://Www.Jfklibrary.Org/Historical+Resources/Archives/Archives+And+Manuscripts/Fa_Millikan.Htm](http://Www.Jfklibrary.Org/Historical+Resources/Archives/Archives+And+Manuscripts/Fa_Millikan.Htm)

[Http://Www.Nasonline.Org/Site/Pageserver?Pagename=About_Building](http://Www.Nasonline.Org/Site/Pageserver?Pagename=About_Building)(Erişim:13.04.2009)

[Http://Www.Netpano.Com/Newsdetail](http://Www.Netpano.Com/Newsdetail). 15 Şubat 2009.

[Http://Www.Seranderyayinlari.Com/?P=81](http://Www.Seranderyayinlari.Com/?P=81) 10 Şubat 2009

[Http://Www.Todaie.Gov.Tr/Tmev1.Asp](http://Www.Todaie.Gov.Tr/Tmev1.Asp)

[Http://Www.Xn--Trkbilim-65a.Net/Betiklik/Dilbilimsel/Yabanci_Dilde_Egitime_Nicin_Son_Verilsin.Pdf](http://Www.Xn--Trkbilim-65a.Net/Betiklik/Dilbilimsel/Yabanci_Dilde_Egitime_Nicin_Son_Verilsin.Pdf)

Huberman, Leo, *Sosyalizmin Abc’si*, Arya Yayınları, İstanbul, 2004.

Huyssen, Andreas “Postmodernin Haritasını Yapmak?” (Çev: Küçük, Mehmet), *Modernite Versus Postmodernite*, Mehmet Küçük (Der.), Vadi Yayınları, Ankara, 2000, (207-236).

- Hükümete Sunulan Yabancı Uzman Raporları (1949-1959)*, Başbakanlık Devlet Personel Dairesi, Ankara, 1963.
- Iggers, Georg G., *Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, (Çev:Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Işık, Ali, “Yabancı Dil Eğitimimizdeki Yanlışlar Nereden Kaynaklanıyor?”, *Journal Of Language And Linguistic Studies*, 4/2, October 2008.
- Işıklı, Alpaslan “Eğitimde Küreselleşme”, *Devrimci Cumhuriyet’in Eğitim Politikaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.
- Johan Galtung, “Emperyalizmin Yapısal Kuramı”, (Çev: H. Emre Bağce), *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 89, İstanbul, 2004, (s.116-121).
- Johnson, Hubert C., “The Concept of Bureaucracy in Cameralism”, *Political Science Quarterly*, 79/3, 1964, (378-402).
- Jones, L.R.-Klingner, Donald E., “The Consummate Comparative Public Administrationist: A Tribute to Ferrel Heady, 1916-2006”, *Public Administration Review*, March/April 2007, (188-196).
- Kadioğlu, Ayşe, Sosyal Bilimsel Sancılar, *Doğu-Batı Dergisi*, Sayı:7, Mayıs, Haziran, Temmuz, 1999.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem “Türkiye’de Sosyal Psikoloji: Eleştiri Ve Öneriler”, Der: Sevil Atauz, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986.
- Kahya, Esin, “On Beşinci Yüzyılda Osmanlılarda Bilimsel Faaliyelerin Kısa Bir Değerlendirilmesi” Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 14 Yıl : 2003/1 (s.11-19).
- Karal, Enver Ziya, *Tanzimat-I Hayriye Devri (1839-1856)*, Çağdaş Matbaacılık Ve Yayıncılık, 1999.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VI. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- Karasu, Koray, *Kamuda Profesyonelleşme Olgusu*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayını, Ankara, 2001.
- Karasu, Koray, “Kamu Yönetimi Disiplininin Kökenine İlişkin Bir Not”, *İ. Kamu Yönetimi Forumu*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2004, Ankara.
- Katz, Claudio, [Http://www.Internationalviewpoint.Org/Spip.Php?Auteur171](http://www.Internationalviewpoint.Org/Spip.Php?Auteur171).
- Katznelson, Ira, “The Subtle Politics Of Developing Emergency: Political Science As Liberal Guardianship”, *The Cold War&The University*, The New Press, New York, 1997.

- Kaya, Yahya Kemal “Türkiye’de Kamu Yönetimi Eğitimi”, *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri*, Cilt:II, TODAİE, Ankara, 1995.
- Kazgan, Gülten, *Türkiye Ekonomisinde Krizler*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Keith M. Henderson, “Internationalization Or Indigenization”, *Handbook Of Comparative Development In Public Administration*, Ali Farazmand (Ed.), Marcel Dekker, Usa, New York, 2001, (s.631-642).
- Keskin, Nuray Eertürk, “Türkiye’de Kamu Yönetimi Disiplininin ‘Köken’ Sorunu”, *Amme İdaresi Dergisi*, 39/2, 2006, (s.1-28.).
- Keskin, Nuray Ertürk, “1940:Savaş Karşı Ulusal Koruma”, Birgül Ayman Güler (Ed.), *Açıklamalı Yönetim Zamanizini 1940-1949*, AÜSBF KAYAUM Yayını, Ankara, 2009.
- Keskin, Nuray Ertürk, “Türkiye’de Yönetim Biliminin Gelişimi: 1870-1910”, *Amme İdaresi Dergisi*, 41/4, Aralık 2008.
- Khodr, Hiba, *Public Administration and Political Science: An Historical Analysis Of The Relation Between The Two Academic Disciplines*, The Florida State University College of Social Sciences, 2005.
- Kızılçelik, Sezgin, *Küreselleşme Ve Sosyal Bilimler*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Kızılçelik, Sezgin, *Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Kili, Suna, *Türk Devrim Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.
- Kippign, Matthias-Üsdiken, Behlül-Puig, Nuria, “Imitation, Tension, And Hybridization: Multiple “Americanizations” Of Management Education In Mediterranean Europe”, *Journal Of Management Inquiry*, 13/2, June 2004, (s.98-108).
- Kocabaşoğlu, Uygur, “Bir Misyoner Faaliyeti Olarak Yabancı Okullar”, *Devrimci Cumhuriyet’in Eğitim Politikaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kocabaşoğlu, Uygur, “Bir Misyoner Faaliyeti Olarak Yabancı Okullar”, *Devrimci Cumhuriyet’in Eğitim Politikaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kongar, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, 23. Baskı, İstanbul, 1999.
- Korkut, Hüseyin, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları” *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 160, Güz 2003, [Http://Yayim.Meb.Gov.Tr/Dergiler/160/Korkut.Htm](http://Yayim.Meb.Gov.Tr/Dergiler/160/Korkut.Htm), 20 Mart 2009.
- Krippendorff, Klaus, *Content Analysis An Introduction To Its Methodology*, Sage Publications, London, 1980.

- Kuran, Ercüment, *Türkiye'nin Batılılaşması Ve Milli Meseleler*, (Derleyen: Mümtazer Türköne), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1997.
- Kuran, Ercüment, *Türk Çağdaşlaşması*, Mehmet Erdoğan (Der.), Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- Laclau, Ernesto,- Chantal Mouffe, *Hegemonya Ve Sosyalist Strateji*, (Çev: Ahmet Kardan-Doğan Şahiner), Birikim Yayınları, İstanbul, 1992.
- Laclau, Ernesto, *Evrensellik, Kimlik Ve Özgürleşme*, (Çev: Ertuğrul Başer), Birikim Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Laçiner, Ömer, "Sosyal Bilimler-Siyaset İlişkisi", *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Değerler Ve Toplum Ve Bilim Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.
- Latouche, Serge, *Dünyanın Batılılaşması* (Çev: Temel Keşoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Leblebici, Doğan Nadi, "Kamu Yönetimi: Dünyada Ve Türkiye'deki Gelişimi", *Kamu Yönetimi Gelişimi Ve Güncel Sorunlar*, M. Kemal Öktem, Uğur Ömürgönülşen (Ed.), İmaj Yayınevi, Ankara, 2004.
- Lewis A. Coser, "Amerikan Eğilimleri", (Çev: Alaeddin Şenel), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Tom Bottomore ve Robert Nispet, Mete Tunçay-Aydın Uğur (Haz.), Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.
- Lenin, Vladimir İlyiç, *Emperyalizm, Sol Yayınları, Ankara*.
- Leutenecker, Sabine, "Public Administration Programmes in Germany", *Inventory of European States' Public Service Professional Training Systems and Key Institutions*, Euroean Public Administraiton Network.
- Lewanski, Rodolfo, "Public Administration Programmes in Italy", *Inventory of European States' Public Service Professional Training Systems and Key Institutions*, Euroean Public Administraiton Network,
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kırıatlı), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- Lewontin, R.C, "The Cold War And The Transformation Of The Academy", *The Cold War&The University*, The New Press, New York, 1997.
- Lordoğlu, Kuvvet, *Kapitalizm*, BDS Yayınları, İstanbul, 1996.
- Lowen, Rebecca S., *Creating The Cold War University*, University California Press, Los Angeles, 1997.

- Lynn, Laurence E. Jr., “The Myth of the Bureaucratic Paradigm: What Traditional Public Administration Really Stood For”, *Public Administration Review*, 61/2, 2001, (144-160).
- Malinin, V.A.; *Tarihsel Maddecilik*, (Çev: Caner Ertuna), Konuk Yayınları, İstanbul, 1979.
- Marks, Karl, *Kapital I. Cilt* (Çev: Alaattin Bilgi), Sol Yayınları., Ankara, 3. Baskı, 1986,
- Marling, William H. *How American Is Globalization?*, The John Hopkins University Press, Baltimore, 2006.
- Martin, Daniel, “Deja Vu: French Antecedents of American Public Administration”, *Public Administration Review*, July-August 1987, (s.297-303).
- McCurdy, Howard E., *Public Administration A Bilbiographic Guide to the Literature*, Marcel Dekker, New York, 1986.
- MEB Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü İstatistikleri, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2008.
- Mihçioğlu, Cemal, *Türkiye’de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1988.
- Mills, C. Wright, *Toplumbilimsel Düşün*, (Çev: Ünsal Oskay), Der Yayınları, (İkinci Baskı), İstanbul, 2000.
- Howard E. McCurdy, *Public Administration A Bilbiographic Guide to the Literature*, Marcel Dekker, New York, 1986
- Morel, Eugene, *Türkiye Ve Reformları*, (Çev. S.Belli), Ütopya Yayınevi, Ankara, 2000.
- Nader, Laura, “The Phantom Factor: Impact Of The Cold War On Antropology”, *The Cold War&The University*, The New Press, New York, 1997.
- Needell, Allan A., “Project Troy And The Cold War Annexation Of The Social Sciences”, Edt: Christopher Simpson, *Universities And Empire*, New Press, New York., 1998.
- Nevins, Allan-Steele, Henry Commager, (Çev: Halil İncalcık), *ABD Tarihi*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005.
- Nigro, Felix A.–Nigro, Lloyd G., *Modern Public Administration*, New York:Harper&Row Publishers, 1980.
- Nohutçu, Ahmet, “Üniversitelerin Yeniden Yapılandırılmasında Neo-Liberalizm Ve Bilgi Toplumunun Yansımaları: Türkiye’nin Yükseköğrenim Stratejisi Taslak

- Raporu”, *Kayfor IV*, Atilla Göktürk, Mahmut Özfidaner, Güler Ünlü (Ed.), Bildiriler Kitabı, Muğla Belediyesi Yayınları, Muğla, 2007, (S.313-336).
- Okur, Mehmet Akif, “Hegemonya ve İmparatorluk tartışmaları Bağlamında Irak Savaşı’nın Politikası”, *Doktora Tezi*, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkileri Ana Bilim Dalı, 2008.
- Onar, Sıdık Sami, “İdare İlmi Ve İdare Hukuku Bakımından Türkiye’nin İdari Ve Hukuki Bünyesinin Geçirdiği İstihaleler Ve Bugünkü Durumu”, Burhan Aykaç-Şenol Durgun, Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2003, (S.3-34).
- Ortaylı, İlber, *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.
- Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat Ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2007.
- Ömürgönülşen, Uğur, “Dünyada Kamu Yönetimindeki Dönüşümün Türkiye’deki Lisans Düzeyi Kamu Yönetimi Öğretimine Yansımaları”, *II. Kamu Yönetimi Forumu*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2004, Ankara.
- Ömürgönülşen, Uğur, “Türkiye’de Lisans Düzeyi Kamu Yönetimi Öğretiminde Yakın Dönemde Yaşanan Gelişmeler (1982-2006)”, *Kayfor IV*, Atilla Göktürk, Mahmut Özfidaner, Güler Ünlü (Ed.), Bildiriler Kitabı, Muğla Belediyesi Yayınları, Muğla, 2007, (S.361-386).
- Öner, Işın Bengi, *Türkiye’de Çeviri Eğitimi*, Hazırlayanlar: Turgay Kurultay-İlknur Birkandan, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Örnek, Acar, *Kamu Yönetimi*, Meram Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- Özdemir, Hüseyin, *Osmanlı Devletinde Bürokrasi*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Özen, Şükrü, “Kamu Yönetimi Yazınımız Ve Örgütler-Yönetim Çalışma Alanı: Tehlikeli İlişkiler?”, Burhan Aykaç-Şenol Durgun-Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2003.
- Özen, Şükrü, “Türkiye’deki Guru Söylemi Modasının Nedenleri”, *Aü Sbf Dergisi*, 1999, 54/1 (S.97-121).
- Özşen, Tayfur, *Türk İdare Dergisi (1928-1988)*, T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını, Ankara, 1988

- Pamir, Aybars, “Kapitülasyon Kavramı Ve Osmanlı Devletine Etkileri”, *Aü Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2002, 51/ 2.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık Ve Büyüme*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2005.
- Petras, James, “Latin Amerikalı Aydınların Dönüşümü”, (Çev: Deniz Yıldırım), *Latin American Perspectives*, 17/2, Bahar 1990, (s.102-112).
- Polatoğlu, Aykut, *Kamu Yönetimi*, METU Press, Ankara, 2001.
- Quataert, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, (Çev: Ayşe Berktaş), İletişim Yayınları, (3. Baskı), İstanbul, 2004.
- Raadschelders, Jos C. N., Wagenaar, Pieter, Ritgers, Mark R., Overeem, Patrick, “Against A Study Of The History Of Public Administration: A Manifesto” *Administrative Theory & Praxis* 22/ 4, 2000, (s.772–791).
- Randma, Tiina-Connaughton, Bernadette, “Public Administration As A Field Of Study: Divergence Or Convergence In The Light Of ‘Europeanization’?”, *TRAMES*, 2005, 9 (59/54), 4, (348-360)’dan yararlanarak hazırlayan M. Akif Özer, “İnceleme Alanı Olarak Kamu Yönetimi”, *Türk İdare Dergisi*, Mart 2007, Sayı 454, (37-51).
- Revue Française D'Administration Publique*, Editorial Charter, www.ena.eu/en/index, 20 Ağustos 2009.
- Roderich Davison, “Osmanlı Türkiyesinde Batılı Eğitim”, (Çev. Mehmet Seyitdanlıoğlu), *Belleten*, C. Lı, Sayı 200, 1987 Ayıbasım, (S.1032-1033).
- Rutgers, Mark R., “Beyond Woodrow Wilson The Identity Of The Study Of Public Administration İn Historical Perspective”, *Administration&Society*, 29/3, July, 1997, (s.276-300).
- Rutgers, Mark R., “Traditional Flavors? The Different Sentiments İn European And American Administrative Thought”, *Administration&Society*, 33/2, May 2001, (220-224).
- Rutgers, Mark R., “Tracing The Idea Of Public Administration: Towards A Renaissance Of Public Administration?”, *Retracing Public Administration*, (Ed. Mark R. Rutgers), Elsevier science Ltd., Netherlands, 2003.
- Sancar, Serpil, “Türkiye’de Sosyal Bilim Geleneği Üzerine Düşünceler”, *Mülkiye*, XXVIII/244.
- Sandra G., Harding, *Is Science Multicultural? : Postcolonialisms, Feminisms, And Epistemologies Race, Gender, And Science*, Indiana University Press, 1998.

- Sargut, Selami “Bürokrasinin Türkiye’deki Darboğazı: Ulusal Kültür-Makine Örgüt Uzlaşmazlığı”, *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri*, Cilt:1, TODAİE, Ankara, 1995.
- Sargut, Selami, “İşletme Yönetimi”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim*, Tüba, Ankara, 1998.
- Sargut, Selami, “Kamu Örgütleri Kuramını Arıyor: Kurumsal Bir Yaklaşım”, Burhan Aykaç-Şenol Durgun-Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, 2003, Ankara.
- Sarıbay, Ali Yaşar, Postmodernite Sivil Toplum Ve İslam, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Selçuk Cingi, “İktisatta Öğretim Dili Tartışmaları” *Aü Sbf Dergisi*, Haziran 47/3, 1992, (s. 95-104).
- Serin, Necdet, “Mekteb-İ Mülkiye’den Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne 125. Yıl”, *Aü Sbf Dergisi*, 1985, :40/ 1, (S.9-16).
- Sezer, Baykan, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, Kızılema Yayıncılık, İstanbul, 2006
- Shaw, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye 1*, (Çev. Mehmet Harmancı), Ümit Matbaası, İstanbul, 1982.
- Sığrı, Ünal, Yavuz Ercil, *Türk Yönetim Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Simpson, Christopher “Universities, Empire, And The Production Of Knowledge: An Introduction”, Edt: Christopher Simpson, *Universities And Empire*, New Press, New York, 1998.
- Sinanoğlu, Oktay, *Hedef Türkiye*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Sinanoğlu, Oktay-Azmi O. Bulut, “Dil Ve Sömürü Eğitimi”, *Devrimci Cumhuriyet’in Eğitim Politikaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.
- Solovey, Mark, “Project Camelot And The 1960s Epistemological Revolution: Rethinking The Politics-Patronage-Social Science Nexus”, *Social Studies Of Science*, 31/2, April 2001, (S.171-206), S.171.
- Soysal, Mümtaz, “Orta Doğu Teknik Üniversitesinin Yönetim Yapısı Ve Anayasa”, *Aü Sbf Dergisi*, 1969, 24/ 1.
- Sözer, Akif, “Postmodernizm ve Eğitim” Kaynak: [Http://Www.Subjektif.Com/Makale/Postmodernizm.Htm](http://Www.Subjektif.Com/Makale/Postmodernizm.Htm) Erişim:15.04.2009.
- Stive Smith, “The United States And The Discipline Of International Relations: Hegemonic Country Hegemonic Discipline” *International Studies Association*, Blackxell Publishing Inc., USA-UK, 2002, (s.67-85).

- Stive Smith, “The Discipline Of International Relations: Still An American Social Science” ?, *British Journal Of Politics And International Relations*, 2/33, October 2000, (s.374-402).
- Tevruz, Suna; Eğitim: Yabancı Dil Mi? Yabancı Dilde Mi? Yüksek Lisans Tezi, No 1989/001. Marmara Üniversitesi.
- Şahin, Muhammet, “Osmanlı Yöneticilerinde Zihniyet Değişimi Ve Batılılaşmanın Başlangıcı”, *Gü Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26/3, 2006 (S.223-237).
- Şahin, Tahir Erdoğan, *Sosyal Bilimlere Giriş*, Dikey Yayıncılık, Ankara, 2006.
- Şahin, Yeşim Ediz “Kamu Yönetimi Disiplininin Kamusalılık Ve Karlılık Karşıtlığı Açısından Çözümlemesi”, Şinasi Aksoy-Yılmaz Üstüner (Ed.), *Kamu Yönetimi Yöntem Ve Sorunlar*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2007.
- Şahin, Yeşim Ediz, “Üniversite-Sermaye İşbirliği Ve Tübitak”, *KayforIV*, Atilla Göktürk, Mahmut Özfidaner, Güler Ünlü (Ed.), *Bildiriler Kitabı*, Muğla Belediyesi Yayınları, Muğla, (s.297-312), 2007.
- Şaylan, Gencay, “Bir Yapısal Değişim Sorunu Olarak Yönetim Reformu”, Burhan Aykaç-Şenol Durgun, Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2003.
- Şaylan, Gencay, “Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım Ve Yeni Açılımlar Üzerine Düşünceler”, Burhan Aykaç-Şenol Durgun-Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2003, (s..573-593).
- Şaylan, Gencay, “Sosyal Bilimler Ve İdeoloji”, *Yönetim Psikolojisi*, TODAİE Yayını, Ankara, 1977.
- Şaylan, Gencay, *Postmodernizm*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- Şener, Hasan Engin, “Kamu Yönetiminde Postmodernizm”, Editörler: Şinasi Aksoy-Yılmaz Üstüner, *Kamu Yönetimi Yöntem Ve Sorunlar*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2007.
- Şennur Özdemir, “Sosyal Bilimlerde Mülkiye Ekolü”, *Mülkiye*, Sayı 247.
- Şirin, İbrahim, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2006.
- Şişman, Adnan, “XIX. Yüzyılda Avrupa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri”, *XII. Türk Tarih Kongresi Ayırbaşım*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, İstanbul, 2000.
- Tekeli, İlhan, *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

- Tekeli, İlhan, *Eğitim Üzerine Düşünmek*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2003.
- Tekeli, İlhan-İlkin, Selim, Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim Ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu Ve Dönüşümü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- Temurci, Selim, “Dünyada Dış Borç-Ekonomik Bağımlılık Analizi Ve Değerlendirilmesi, Türkiye Örneği”, Marmara Üniversitesi, *Doktora Tezi*, İstanbul, 2004.
- Teymur, Necdet, “Disiplinlerin Aralığında(Ki) Mekan”, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Defter Ve Toplum Ve Bilim Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.
- Tilly, Charles, *Zor Sermaye Ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu* (Çev:Kudret Emiroğlu) İmge Kitabevi, Ankara,2001.
- Timur, Taner, “Toplum Bilimleri, Tarihi Maddecilik Ve Praksis”, *Mülkiye*, XXVIII, /244.
- Timur, Taner, *Toplumsal Değişme Ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- Tortop, Nuri -Eyüp G. İsbir-Burhan Aykaç-Hüseyin Yayman-Akif Özer, Yönetim Bilimi, Nobel Yayınevi, Ankara, 2007.
- Tozlu, Necmettin, *Kültür Ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991.
- Tribe, Keith, “Cameralism and the Science of Government”, *Journal of Modern History*, 56/2, 1984, (s.263-284),
- Tukin, Cemal , “Osmanlı Devleti Ve Yabancı Bilginler”, Necati Lugal’a Armağan’dan Ayrıbasım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1969.
- Tuna, Yılmaz, “Kalkınma Planlarında Yüksek Öğretim”, [Http://Yayim.Meb.Gov.Tr/Dergiler/160/Tuna.Htm](http://Yayim.Meb.Gov.Tr/Dergiler/160/Tuna.Htm), 20 Mart 2009.
- Tunçkanat, Haydar, *İkili Anlaşmaların İçyüzü İktisadi, Askeri, Siyasi*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1975.
- Turhan, Kemal, *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000.
- Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu*, YÖK Raporu, Kasım-2005.
- Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi*, YÖK Raporu, 2007.
- Türkçe Sözlük*, Cilt 2, TDK Yayınları, Ankara, 9. Baskı, 1998.

- Unat, Faik Reşit, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.
- Uslu, Nasuh, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.
- Ülken, Rüştü, “İyi Bir İdareden Ne Anlıyoruz”, *İdare Dergisi*, Mayıs-Haziran, Sayı 276, 1962, s. 3-9.
- Ülker, Halil, “Siyasi İktidar Bürokrasi İlişkisi”, *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri II. Cilt*, TODAİE, Ankara, 1995.
- Ülker, Halil, *Yönetim Süreçleri*, A.İ.B.Ü, Bolu, 1990
- Ünder, Hasan, “Türkiye’de Batılılaşma Ve Değerlerin Araçlaşması”, *Aü Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1995, 28/2, (s. 293-311).
- Üsdiken, Behlül “Türkiye’de İş Yapmanın Ve İşletmenin Akademikleştirilmesi, 1930-1950”, *AÜSBF Dergisi*, 58/1.
- Üsdiken, Behlül, “Exporting Managerial Knowledge To The Outpost Penetration Of ‘Human Relations’ Into Turkish Academia, 1950-1965”, *Management Learning*, 2004, 35/3, (s. 255-270).
- Üsdiken, Behlül, “Örgüt Kuramında Yeni Yol Ayırımları: Kuzey Amerika, Avrupa Ve Türkiye”, *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri*, Cilt:1,TODAİE, Ankara, 1995.
- Üsdiken, Behlül, “The French, The German And The American: Higher Education For Business İn Turkey 1883-2003”, *New Perspectives On Turkey*, No. 31, 2004.
- Üsdiken, Behlül-Çetin, Demet, “ From Betriebswirtschaftslehre To Human Relations: Turkish Management Literature Before And After The Second World War”, *Business History*,43/2, 2001, (s. 99-124).
- Üsdiken, Behlül-Demet Çetin, “Türkiye’de Akademik Dünyanın Yönetme İşine Yaklaşımında 1950’li Yıllarla Birlikte Ne Değişti?”, Burhan Aykaç-Şenol Durgun-Hüseyin Yayman, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2003, (s. 73-94).
- Üsdiken, Behlül-Erden, Zeynep, “1990’lı Yıllarda Türkiye’de Yönetim Alanı: Disiplinin Yapısı Ve Yaklaşımlar”, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2002, 2/1, (s. 91-113).
- Üsdiken, Behlül-Kiessner, Alfred –Kjaer, Peter, “Academy, Economy And Politiy: Betriebswirtschaftslehre İn Germany, Denmark And Turkey Before 1945” *Business History*, 46/3, July 2004, (s. 381-406).

- Üsdiken Behlül– Erden Zeynep, “Örnek Alma Mecbur Tutulma ve Geçmişe Bağımlılık: Türkiye’deki Yönetim Yazınında Değişim”, *Amme İdaresi Dergisi*, 34/2, (1-31).
- Üsdiken, Behlül, Selekler, Nisan ve Çetin, Demet, “Türkiye’de Yönetim Yazınına Egemen Anlayışı Oluşumu: Sevk ve İdari Dergisi Üzerine Bir İnceleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, 1998, 31/3, (s. 58-87).
- Üsdiken, Behlül-Pasadeos, Yorgo, “Türkiye’de Örgütler ve Yönetim Yazını”, *Amme İdaresi Dergisi*, 26/2, 1993, (s. 73-93).
- Üsdiken, Behlül-Pasadeos, Yorgo, “Türkiye’de Yayınlanan Yönetimle İlgili Makalelerdeki Atıflar Üzerine Bir İnceleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, 1992, 25/2, (s.107-134).
- Üstüner, Yılmaz, “Kamu Yönetimi Disiplininde Yöntem Sorunları”, Derleyen: Sevil Atauz, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986.
- Üstüner, Yılmaz, “Kamu Yönetimi Ve Ağ Yaklaşımları”, *Kamu Yönetimi Yeni Vizyonlar* (s.64-89), Turhan Kitabevi, Ankara 2008.
- Üstüner, Yılmaz, “Basic Dilemmas Of Public Administration And The Academic Education, International Association Of Schools and Institutes Of Administration, İstanbul, 2002.
- Verheijen, Tony-Bernadette Connaughton, “Public Administration Education And Europeanization: Prospects For The Emancipation Of A Discipline?”, *Public Administration*, 81/4, 2003, (s.833-851).
- Versan, Vakur, *Amme İdaresi*, Sevinç Matbaası, İstanbul, 1960.
- Vigoda, Eran, “The Legacy of Public Administration Background and Review”, *Public Administration An Interdisciplinary Critical Analysis*, Ed.Eran Vigoda, Marcel Dekker, New York ,2002.
- Walker, Mack, “Rights and Functions: The Social Categories of Eighteenth-Century German Jurists and Cameralists”, *Journal of Modern History*, 50/2, 1978, (s.234-251), s.
- Wallerstein, Immanuel, “Dünya-Sistemleri Kavramına Karşı Dünya-Sistemi Kavramı: Bir Eleştiri”, Derleyen: Andre Gunder Frank Ve Barry K. Gills (Çev:Esin Soğancılar), *Dünya Sistemi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Wallerstein, Immanuel, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, (Çev: Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul, 2000.
- Wallerstein, Immanuel, *Sosyal Bilimleri Düşünmek*, (Çev: Taylan Doğan), Avesta Yayınları, İstanbul, 1999.

Wallerstein, Immanuel, *Amerikan Gücünün Gerileyişi*, (Çev: Tuncay Birkan), Metis Yayınları, (1. Basım), İstanbul, 2004.

Wallerstein, Immanuel, *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş*, (Çev: Ender Abadoğlu-Nuri Ersoy), Aram Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Widmann, Horst, *Atatürk Ve Üniversite Reformu*, (Çev. Aykut Kazancıgil-Serpil Bozkurt), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

Wilson, Woodrow, “İdarenin İncelenmesi”, *Woodrow Wilson’dan Seçme Parçalar*, (Çev. Nermin Abadan), Siyasi İlimler Derneği, İstanbul, 1961.

Wilson, Woodrow, “The Study Of Administration”, *Political Science Quarterly*, 1887, Jay Z. Shafritz-Albert C. Hyde, *Classics Of Public Administration*, California: Wadsworth Publishing Company, 1992.

Yavuz, Fehmi, "Prof. Ernst Reuter", *SBF Dergisi*, C. XXIII, S.3, 1968.

Yetkin, Çetin, *Karşı Devrim 1945-1950*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003.

Yıldırım, Seyfi, Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği, *Doktora Tezi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2005.

Yıldırım, Yasemin, “1968’den 1993’e Amme İdaresi Dergisi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 26/2, 1993.

Yılmaz, Faruk, *Devlet Borçlanması Ve Osmanlı’dan Cumhuriyete Dış Borçlar*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Yılmaz, Ejder, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt-XXX Sistematiik Dizin (1944-1973)*, 1973.

Yuvarlak Masa, “Sosyal Bilimler Ve Mülkiye”, *Mülkiye*, XXVIII./244.

Zengin, Ozan, “Türkiye’deki Kamu Yönetimi Disiplininin ‘Özgüllük’ Ve ‘Saflık’ Sorunu”, Editörler: Şinasi Aksoy-Yılmaz Üstüner, *Kamu Yönetimi Yöntem Ve Sorunlar*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2007.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1998.

<http://www.istanbul.edu.tr/hukuk/tarihce.htm>

<http://www.netpano.com/newsdetail>

<http://www.netpano.com/newsdetail.15> Şubat 2009.

<http://www.xn--trkibilim>

5a.net/betiklik/dilbilimsel/Yabanci_Dilde_Egitime_Nicin_Son_Verilsin.pdf

<http://www.seranderyayinlari.com/?p=81> 10 Şubat 2009.

<http://www.ankara.edu.tr/tarihce.php> 20 Mayıs 2009.

http://www.istanbul.edu.tr/iktisat/fakulte_kurulus.php.

http://www.boun.edu.tr/about/history_tur.html 15 Ağustos 2009.

http://www.boun.edu.tr/about/history_tur.html 16 Ağustos 2009.

<http://www.odtu.edu.tr/about/history.php> 20 Ağustos 2009

<http://www.ege.edu.tr/detay.php?SayfaID=5&cat=details>

<http://www.atauni.edu.tr/operation.php?op=32> 20 Ağustos 2009.

<http://www.wiley.com/bw/journal.asp>. 20 Ağustos 2009.

ÖZET

“Türkiye’de Kamu Yönetimi Düşüncesinin Gelişimi: Tarihsellik ve Disipliner Bağımlılık” başlıklı bu çalışma da, kamu yönetimi düşüncesinin Türkiye’de izlediği gelişim süreci incelenmekte, bu konu tarihsellik ve disipliner bağımlılık kavramları çerçevesinde karakterize edilerek değerlendirilmektedir. Çalışma kamu yönetimi düşüncesinin gelişimini kuruluş yıllarından günümüze kadar olan süreci kapsayacak biçimde ele almaktadır.

Tez üç bölüm üzerine inşa edilmiştir. Birinci bölümde genel olarak sosyal bilimlerin tarihsel arka planına bakılmakta ve sosyal bilimlerin tarihselliğine vurgu yapılmaktadır. İkinci bölümde düşünsel Batılılaşma sürecinin mekanizmaları üzerine yoğunlaşmakta; Son bölüm ise, Türk kamu yönetimi disiplini üzerine bir bağımlılık analizi hakkında bir incelemeyi içermektedir. Tezin ilk iki bölümü teorik tartışmalar ile yapılandırılmış, üçüncü bölümde ise Türk kamu yönetimi yazını üzerine ampirik bir araştırma yapılmıştır. Ampirik araştırma bölümünde alanla ilgili beş temel dergi seçilmiş ve burada yayınlanan makaleler analiz edilmiştir. Bu dergiler Türk İdare Dergisi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Amme İdaresi Dergisi, Mülkiye Dergisi ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi’dir. Adı geçen Dergilerde 1928-2000 yılları arasında yayınlanmış olan makaleler incelenmiştir.

Tezin hazırlanmasında yöntem olarak özellikle tarihsel yaklaşımdan yararlanılmıştır. Tezin temel sorunsalı Türkiye’de kamu yönetimi düşüncesinin kurucu unsurları ve gelişim çizgisinin bütüncül bir yaklaşımla ortaya konulmasıdır. Bu tezin sonucu Türk kamu yönetimi düşüncesinin yabancı kamu yönetimi düşüncelerinin etkisi altında ilerlediğini göstermektedir.

ABSTRACT

The present study, titled “*The Development of The Idea of Public Administration in Turkey: Its Historicity and Disciplinary Dependence*”, was undertaken to review and evaluate the evolution of public administration in this country with special emphasis on its main characteristics, *historicity* and *disciplinary dependence*. This study covers the whole period from the years of its foundation to the present day.

The thesis is presented in three chapters. The first chapter aims at setting the historical background for social sciences in general, examining the historicity of social sciences. The second chapter concentrates on the mechanisms of the intellectual Westernization process. Last chapter is about *Dependence Analyzing* over Turkish public administration discipline. Whereas the first two chapters involve theoretical argumentation, the third chapter is an analysis built upon empirical research involving Turkish *Public Administration* literature, namely five major journals, including Türk İdare Dergisi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Amme İdaresi Dergisi, Mülkiye Dergisi and Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi which were published between the years 1928-2000.

The thesis was developed using the historical method as a guide, and the main problematic is the exposition of a holistic approach to shed light on the founding and development of *Public Administration* in Turkey. The study confirms the ongoing influence of foreign *Public Administration* concepts on the development of Turkish *Public Administration Idea*.